

Çocuk ve Medeniyet

Sayı 14
2023

DERGİSİ

Çocuk Yoksulluğu Sayısı

Çocuk ve Medeniyet DERGİSİ

Çocuk Vakfı Adına
Mustafa Ruhi ŞİRİN

Sayı Editörü
Erçem ERKUL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Memduh Cemil ŞİRİN

E-ISSN: 2687-3036

Hakemli Dergi

Çocuk ve Medeniyet Dergisi, Çocuk Vakfı'nın yayın organıdır. Hakemli bir dergi olarak özgün araştırma, derleme ve görüş makalelerine yer verilir. Çocuk ve Medeniyet tasavvurunun kültürel, tarihi, sosyolojik köklerini Türkiye özelinde ve Evrensel karşılaştırmalar kapsamında inceleyen nitelikli çalışmalar yayın sürecine kabul edilir. Dergiye gelen yazılar, öncelikle editör ve alan editörleri tarafından değerlendirilerek ön kabul işlemi yapılır. Yazının alanına uygun makaleler en az iki hakem tarafından değerlendirilir. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* yılda bir sayı olarak Aralık ayında yayımlanır. Duyuruları önceden yapılmak koşulu ile tema odaklı sayılar çıkartılabilir.

Bölüm Editörleri

Aile ve Çocuk Sosyolojisi Prof. Dr. A. Korkut Tuna; Prof. Dr. Levent Eraslan; *Aile, Çocuk, Toplum ve Medeniyet* Doç. Dr. Ahmet Albayrak; *Çocuk Kültürü* Prof. Dr. Nebi Özdemir; *Çocuk ve Felsefe* Prof. Dr. Vefa Taşdelen, Prof. Dr. Haluk Erdem; *Çocuk Sağlığının Sosyal Boyutu, Çocuk Eğitimi* Doç. Dr. Mehmet Palancı; *Özel Yetenekli Çocukların Eğitimi* Doç. Dr. Faruk Levent, Doç. Dr. Mahmut Çitil, Doç. Dr. Rıdvan Karabulut; *Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları Kültürü* Dr. Memduh Cemil Şirin; *Okul Öncesi, Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı* Dr. Meral Kaya, Dr. Öğr. Üyesi Tacettin Şimşek; *Çocuk, Medya ve Bilişim Teknolojileri* Doç. Dr. Adnan Altun

Dergi Tasarım: Salih Pulcu
Dergi Uygulama: Recep Önder
Kapaktaki resim: Nazlı Altıok

Çocuk ve Medeniyet Dergisi Çevrimiçi Erişim Adresi
Web: <http://cocukvemedenyet.cocukvakfi.org.tr>
e-posta/e-mail: cocukvemedenyet@cocukvakfi.org.tr
cocukvemedenyet@hotmail.com

Yayın Tarihi: Aralık 2023

Çocuk ve Medeniyet Dergisi, elektronik olarak yayımlanır. Açık erişim politikasını benimseyen Çocuk ve Medeniyet Dergisi elektronik kopyasına internet adresinden erişilebilir.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

Yayıncı Adresi: Çocuk Vakfı Basın Yayın ve Müşavirlik İşletmesi

Zafer Sokağı No: 17 34371 Nişantaşı İstanbul

Telefon: +90 212 240 23 83 /+90 212 240 41 96 Belgegeçer: +90 212 230 01 25

www.cocukvakfi.org.tr

Hakem Listesi

Prof. Dr. Yasemin Özkan, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Ege, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra Yıldırım, Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Kahraman, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Harun Aslan, Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Merve Deniz Pak Güre, Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Çay, Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Nurullah Çalış, Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuzhan Zengin, Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Limanlı, Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Servet Gün, Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Tahir Emre Gencer, Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Umut Yanardağ, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin Mamur Işıkçı, Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul Hatipoğlu, Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferman Erim, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çağrı Ayalp, Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oktay Tatlıcıoğlu, Dicle Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Mehmet Can Aktan, Başkent Üniversitesi
Dr. İlky Başak Adıgüzel, Hacettepe Üniversitesi

Çocuk ve Medeniyet DERGİSİ

Sayı 14 • 2023

İÇİNDEKİLER

Çocuk Vakfı'nın Sunuşu 6

Sayı Editörü Sunuşu

Ercem Erkul 7

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Pikolo Derneği ve Türk Kızılay Derneği Örneği
Yasemin Özkan, Ecem Naz Nazher, Burcu Başpınar, Gizem Bayrak, Sevim Nur Çetin, Hatice Dede, Elif Karakula, Hamide Tavus 11

Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Erken Müdahale Merkezi Olarak Çocuk Kütüphanelerinin Önemi
Asiye Kakırman Yıldız 53

Televizyon Dizilerinde Yoksulluğun Binbir Yüzü
Zeynep Gültekin Akçay, Beyza Cettanır 85

Çocuk İşçiliğinin Yeni Yüzü: Kidfluence
Özlem Gözen, Günseli Ayça Şaldırak 113

Çocuk Yoksulluğunun Sanat Tarihi Perspektifinden İncelenmesi
Evin Uygur 136

DERLEME MAKALELER

Çocuk Yoksulluğu: Neden, Sonuç ve Çözüm Ekseninde Eğitim Faktörü
Veda Bilican Gökkaya 157

4

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Güvenlik

Hicran Atatanır 177

Covid-19 Dönemimin Görünmeyen Yüzü: Çocuk İşçiliği

Fadime Kübra Ozan, Sevinç Pehlivan Sütü 189

Yoksulluk ve Çevre Bağlamında Çocukların Geleceğini Tartışmak:
Okul Sosyal Hizmeti Perspektifinden Bakış

Berçeste İlder 199

Avrupa Refah Devletleri'nin Çocuk Yoksulluğu Sorununa Yönelik Politikaları
ve Covid-19'un Etkileri

Aybüke Burcu Er 234

VAKA SUNUMU

Çocuk Yoksulluğu Bağlamında Sosyal Hizmet Planlı Müdahale Süreci:
Örnek Vaka Sunumu

Doğucan Catulay, Zilan Uğurlu 263

GÖRÜŞ MAKALESİ

Üstün Yeteneği Tanılamaya Yönelik Alternatif Bir Model Önerisi

Şule Demirel Dinceç 287

KİTAP TANITIM YAZILARI

Çocukların Kayıp Sürecinde Rehberlik: *Yas ve Çocuk* Kitabı Üzerine Bir İnceleme

Gamze Taflan 300

Narsisizmin Zehirli Dikeni: Çocuk Düşmanlığı

Hilal Kazıcı 304

ÇEVİRİ YAZISI

Hakkı Baha Pars'ın "Monolog-Ben Filozof Oldum" Adlı Eserinin Çevirisi

Muhammet Kemaloğlu 309

GÜNLÜK

Çocukların Payına Yoksulluğu Düşüren Dünya

Mustafa Ruhi Şirin 317

Cesar Vallejo-Peru

(1892-1938)

İNSANI ÇOCUKLARA

BÖLEN ÖFKE

İnsanı çocuklara bölen öfke,
çocuğu, eşit kuşlara bölen,
kuşu, küçük yumurtalara;
yoksulun öfkesi
bir zeytin taşır iki üzümüne karşı.

Ağacı yapraklara bölen öfke,
yaprağı, eşit olmayan tomurcuklara bölen,
tomurcuğu, görünmez gözeneklere;
yoksulun öfkesi
iki ırmak taşır bir çok denize karşı.

İyi kuşlara bölen öfke,
kuşkuyu, benzer kavislere bölen,
kavisi, umulmayan mezarlara;
yoksulun öfkesi
bir çelik taşır iki hançere karşı.

Canı bedenlere bölen öfke,
bedeni, benzersiz organlara bölen,
organı, sekiz düşünceye;
yoksulun öfkesi
bir yanardağ ateşi taşır iki kratere karşı.

(Türkçesi: Ülku Tamer)

Ercem Erkul

Kıymetli Çocuk Dostu Okurları,

Yoksulluk; fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan hane halklarını ve kırılgan grupları olumsuz yönde etkilemekle beraber, kırılgan gruplardan biri olan çocukları daha yoğun bir biçimde etkilemektedir. Yoksulluktan olumsuz yönde etkilenen çocuklar, temel ihtiyaçlarını giderme, hizmetlerden yeterli derecede yararlanma, fırsatlara erişme, yapabilirlikler gibi temel haklarına ilişkin konularda sorunlar yaşayabilmektedir. Buna ek olarak, yoksul bir hane halkında veya çevrede büyüyen çocuklar, nitelikli besin kaynaklarına erişememe, fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hallerinin korunamama, hane halkı veya akranları tarafından ihmal ve istismara uğrama, eğitim hayatından erken ayrılma gibi olumsuz durumlara maruz kalmaktadır.

Yoksulluk, mücadele edilmesi ve azaltılması gereken sosyal bir sorundur. Devletler; sosyal politika, program ve sosyal hizmetler aracılığıyla yoksullukla mücadele eder. Avrupa ülkelerinin mutlak yoksullukla mücadelesi olumlu olsa da bu ülkelerde görece yoksulluk hâlâ süregelen bir olgudur. Son dönemlerde hayatımızda önemli bir yer işgal eden Covid-19 salgını, afetler (sel ve özellikle deprem) ve göç ile beraber bölgesel ve uluslararası çatışmaların olması (*yakıt yoksulluğu, gıda krizi, zorunlu göç, refakatsiz çocuklar vb.*) dünya genelinde çocuk yoksulluğunun artmasına neden olmuş ve özellikle Avrupa ülkelerinde mutlak yoksulluk oranının artmasına, buradan yola çıkarak mutlak ve görece çocuk yoksulluk oranının da artmasına neden olduğu söylenebilir.

Bu durum, çocuk yoksulluğu istatistiklerine yansımıştır. 2022 yılına ilişkin AB-27'ye ait sosyal transferler yapıldıktan (*eş değer medyan gelir %60*) sonra çocuk yoksulluğu oranının yaklaşık %20 olduğu görülmektedir. Başka bir

ifadeyle AB-27’de her 100 çocuğun 20’sinin görelî olarak yoksul olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, çocuk yoksulluğu ile mücadelede disiplinler arası iş birliğinin yapılması, sorunun çok boyutlu ve bütüncül bir şekilde ele alınması ve bilimsel araştırmalarla desteklenmesi hayati bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda, Cumhuriyetimizin 100. kuruluş yıl dönümüne ithafen Çocuk ve Medeniyet dergisinin 14. sayısında “Çocuk Yoksulluğu”na ilişkin beş araştırma ve beş derleme makale, bir vaka sunumu, bir görüş makalesi, iki kitap inceleme, bir çeviri ve bir günlük yazısına yer verilmiştir.

İlk araştırma makalesi, Sayın Prof. Dr. Yasemin Özkan ve arkadaşları tarafından yazılan “Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Pikolo Derneği ve Türk Kızılayı Derneği Örneği” başlıklı çalışmalarındır. Bu çalışma; çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında çalışan STK’ların çocuk işçiliğini ve çocuk yoksulluğunu önlemedeki rolü ve sorunun çözümüne ilişkin görüş ve önerilerini ele almaktadır.

İkinci araştırma makalesi, “Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Erken Müdahale Merkezi Olarak Çocuk Kütüphanelerinin Önemi” başlığıyla Sayın Prof. Dr. Asiye Kakırman Yıldız tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, dezavantajlı ailelerin ve ailesinden dolayı zorunlu dezavantajlı olan çocukların akademik, dil ve bilişsel düzeylerinin okul dışı öğrenme ortamı olan çocuk kütüphaneleri aracılığı ile yükseltilmesinin mümkün olup olmadığı ve çocuk kütüphanelerinin erken müdahale merkezi olarak nasıl kullanılabileceği örnek bir proje üzerinden sunulmuştur.

Üçüncü araştırma makalesi, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Gültekin Akçay ve Sayın Beyza Cettanır tarafından kaleme alınan “Televizyon Dizilerinde Yoksulluğun Binbir Yüzü” başlıklı çalışmalarındır. Yoksulluk çalışmalarında önemli bir tartışma konusu olan çocuk yoksulluğu, medyada en az ele alınan konulardan biri olması hasebiyle bu çalışma, televizyon dizilerinde yoksul çocuk temsilini incelemiştir.

“Çocuk İşçiliğinin Yeni Yüzü: Kidfluence” başlıklı dördüncü araştırma makalesi, Sayın Özlem Gözen ve Sayın Günseli Ayça Şaldırak tarafından kaleme alınmıştır. Kidfluencerların birer çocuk işçi olarak dijital endüstriye katılım şeklini anlayabilmek amacıyla yapılan bu araştırmada, Instagram uygulamasında #kidfluence etiketiyle paylaşılan fotoğraflar incelenmiştir.

“Çocuk Yoksulluğunun Sanat Tarihi Perspektifinden İncelenmesi” başlıklı son araştırma makalesi Sayın Evin Uygur tarafından yazılmıştır. Bu çalışmada, çocuk yoksulluğu sanat tarihi disiplinde gerçekçilik akımının

sanat anlayışı olan “toplumsal gerçekçiliğin” 20. yüzyıldaki yansımaları ele alınmıştır.

Derginin bu sayısında “Çocuk Yoksulluğu” konusunu ele alan beş derleme makale de yer almaktadır. İlk derleme makale, Sayın Doç. Dr. Veda Bilican Gökkyaya tarafından yazılan “Çocuk Yoksulluğu: Neden, Sonuç ve Çözüm Ekseninde Eğitim Faktörü” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada, yoksulluğun çocuklar üzerinde birçok etkisi olsa da özellikle çocuk yoksulluğunun hem nedeni ve sonucu hem de önemli çözüm yollarından biri olan eğitim faktörü üzerinde durulmuştur.

İkinci derleme makale, “Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Güvenlik” başlığıyla Sayın Doç. Dr. Hicran Atatanır tarafından kaleme alınan çalışmadır. Çocuk yoksulluğuyla mücadelede sosyal güvenlik sisteminin işlevsel bir rol oynaması gerektiğini savunan çalışmada, çocuk yoksulluğuyla mücadele olgusu sosyal güvenlik hakkı temelinde ele alınmıştır.

Üçüncü derleme çalışma ise, Sayın Fadime Kübra Ozan ve Dr. Öğr. Üyesi Sayın Sevinç Pehlivan Sütlü tarafından yazılan “Covid-19 Dönemimin Görünmeyen Yüzü: Çocuk İşçiliği” başlıklı makaledir. Bu makalede Covid-19 döneminin çocuk işçiliği üzerine etkisini değerlendirmiştir.

“Yoksulluk ve Çevre Bağlamında Çocukların Geleceğini Tartışmak: Okul Sosyal Hizmeti Perspektifinden Bakış” başlık dördüncü derleme makale, Sayın Berceste İlter tarafından yazılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı yoksulluk, çocuk yoksulluğu ve neden-sonuç ilişkisine değinilmesi, yoksulluk-çevre ilişkisini ortaya çıkarılması, bu bağlamda okul sosyal hizmetinin sorumluluklarını, konumunu ve önemini açıklamaya çalışmaktır.

Son derleme makale, Sayın Aybüke Burcu Er tarafından kaleme alınan “Avrupa Refah Devletleri’nin Çocuk Yoksulluğu Sorununa Yönelik Politikaları ve Covid-19’un Etkileri” başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmada AB refah devletlerinde çocuk yoksulluğu incelenerek, söz konusu sorunun çözüme muhtaç küresel bir mesele olduğu üzerinde durulmuştur.

Derginin bu sayısında bir de vaka sunumu bulunmaktadır. Sayın Doğucan Catulay ve Sayın Doç. Dr. Zilan Uğurlu, “Çocuk Yoksulluğu Bağlamında Sosyal Hizmet Planlı Müdahale Süreci: Örnek Vaka Sunumu” başlıklı çalışmasıyla katkı vermiştir. Gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında, yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan sosyal dışlanma ve akran zorbalığı sonucunda oluşan hak ihlalinin ortadan kaldırılmasına yönelik, kurgusal bir vakanın sosyal hizmet planlı müdahale süreci aşamalarında gerçekleştirilen uygulamalarla aktarılması amaçlanmıştır.

Dergide bir de üstün yetenekli çocuklarla ilgili görüş makalesi yer almaktadır. “Üstün Yeteneği Tanılamaya Yönelik Alternatif bir Model Önerisi” başlıklı yazısında Sayın Dr. Öğr. Üyesi Şule Demirel Dengeç tarafından bir tanılama model önerisi yapılmaktadır.

Derginin bu sayısında iki kitap inceleme ve bir çeviri yazısı bulunmaktadır. İlk kitap inceleme yazısı, Sayın Gamze Taflan tarafından ele alınan “Çocukların Kayıp Sürecinde Rehberlik: ‘Yas ve Çocuk’ Kitabı Üzerine Bir İnceleme” başlıklı kitap incelemesidir. Yazar, ebeveynini veya bir yakını kaybeden çocukların yas dönemlerinin sağlıklı bir şekilde atlatılmasını öne çıkaran Doç. Dr. Mustafa Uslu’nun “Yas ve Çocuk” başlıklı eserini incelemiştir. İkinci kitap inceleme yazısı ise Sayın Hilal Kazıcı tarafından ele alınan “Narsisizmin Zehirli Dikeni: Çocuk Düşmanlığı” başlıklı kitap incelemesidir. Yazar, çocuklara karşı beslenen önyargıyı gün yüzüne çıkartan Elisabeth Young Bruehl’in “Çocuk Düşmanlığı: Çocuklara Karşı Önyargıyla Yüzleşme” başlıklı eserini incelemiştir. Bu sayıda ayrıca, Hakkı Baha Pars’ın “Monolog-Ben Filozof Oldum” adlı eserinin Sayın Muhammet Kemalolu tarafından yapılan Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine transliterasyonuna yer verilmektedir.

Çocuk refahı konusunda uzun yıllardır hassasiyeti bulunan, bu konuda çok sayıda kitabı ve çalışması olan ve son olarak Cumhuriyetimizin 100. yılında “Çocuk Yoksulluğu” temalı sayıyı öneren Sayın Mustafa Ruhi Şirin, “Çocukların Payına Yoksulluğu Düşüren Dünya” başlıklı günlüğüyle katkıda bulunmuştur. Bu günlük, 2002-2023 yılları arasında çocuk yoksulluğuna ilişkin yazar tarafından tutulan günlüklerini içermektedir.

Derginin bu sayısı, teorik bilgiden pratik bilgiye; sosyal hizmetten, sanat tarihine; çocuk işçiliğinden çocuk yoksulluğuna yönelik kapsamlı ve disiplinler arası bir içeriğe sahip olarak okurlara sunulmaktadır. “Çocuk Yoksulluğu” temalı özel sayının hazırlanmasında emeği geçen yayın ve editör kurulumuza, yazarlarımıza, hakemlerimize ve çocuk dostu okurlarımıza teşekkürü bir borç biliriz.

Son söz olarak, tarihimizin en zorlu döneminde bağımsızlık mücadelesinde bizlere önderlik eden ve bağımsızlık meşalesini Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına taşımamıza fikirleriyle yol gösteren Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü ve arkadaşlarını sevgi, saygı, özlem ve rahmetle yad ediyoruz.

Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Pikolo Derneği ve Türkiye Kızılay Derneği Örneği

YASEMİN ÖZKAN
ECEM NAZ NAZLIER
BURCU BASPINAR
GİZEM BAYRAK
SEVİM NUR ÇETİN
HATİCE DEDE
ELİF KARAKULA
HAMİDE TAVUS

– ARASTIRMA MAKALESİ –

YASEMİN ÖZKAN, ymozkan@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Türkiye; Hacettepe Üniversitesi, Okul Sosyal Hizmeti Uygulama ve Araştırma Merkezi
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2968-363X>

ECEM NAZ NAZLIER, ecemnazlier@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3864-4867>

BURCU BASPINAR, baspinarburcu77@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

GİZEM BAYRAK, bayrakg412@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

SEVİM NUR ÇETİN, sevimnur200157@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

HATİCE DEDE, sevimnur200157@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

ELİF KARAKULA, elifkarakula3@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

HAMİDE TAVUS, hamidetavus6@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Geliş Tarihi 24.08.2023 • Kabul Tarihi 15.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.302>

Özet

Günümüzde çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğine ilişkin farkındalık ve mücadele çalışmaları artmış olmasına karşın, sorunun kökten çözümüne ilişkin yeterli gelişme bulunmamaktadır. Bu noktada STK'ların bu konudaki görüş ve önerilerinin öğrenilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın problemi; çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında çalışan STK'ların çocuk yoksulluğunu ve çocuk işçiliğini önlemedeki rolünün ve bu sorunların çözümüne ilişkin görüş ve önerilerinin öğrenilmesinin gerekli görülmesi ve literatürde bu konuya ilişkin güncel araştırmaların sınırlı sayıda olduğunun fark edilmesidir. Bu araştırmanın genel amacı; çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında çalışan STK'ların çocuk işçiliğini ve çocuk yoksulluğunu önlemedeki rolü ve sorunun çözümüne ilişkin görüş ve önerilerinin öğrenilmesidir. Araştırmada STK'ların çocuk işçiliği konusundaki bakış açısı ve deneyimleri ele alındığından nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Katılımcılara 'kartopu örnekleme' yöntemi ile ulaşılmıştır. Derinlemesine görüşmeler 25 özne ile tamamlanmış, görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilerek deşifre edilmiştir. Deşifre edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Bu araştırma kapsamında toplam 5 ana tema ve ana temaların altında çeşitli alt temalara ulaşılmıştır. Araştırmanın ana temaları şöyledir: STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin sebeplerine ilişkin değerlendirmeleri, STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin yol açtığı problemlere ilişkin değerlendirmeleri, STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanlarındaki faaliyetleri, STK'ların karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin bulgular ve STK'ların çocuk işçiliği ve yoksulluğu sorununun çözümüne ilişkin önerileridir. Uzun yıllar egemen olan merkezi yönetim anlayışındaki dönüşümün yeni olması ve STK'ların sosyal sorunların çözümü noktasındaki rolünün öneminin anlaşılmasının yakın geçmişe dayanması nedeniyle bu alanda hizmet veren STK'ların bu konulara ilişkin değerlendirmelerini ve önerilerini içeren araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın literatürdeki bu açığı kapatma yönünde katkı vereceği ve çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunları ile mücadeleye yönelik bir bakış açısı kazandıracığı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, sivil toplum kuruluşları, çocuk

The Role of Non-Governmental Organizations in Combating Child Poverty and Child Labor: The Case of Pikolo Association and Turkish Red Crescent Society

Abstract

Nowadays, although awareness and efforts to fight child poverty and child labor have increased, there is insufficient progress regarding the radical solution of the problem. At this point, it is considered important to learn the opinions and suggestions of NGOs on this issue. In light of all this information, the problem of this research is that it is deemed necessary to learn the role of NGOs working in the field of child poverty and child labor in preventing child poverty and child labor, and their opinions and suggestions on the solution of these problems and it is realized that there is a limited number of current research on this issue in the literature. The general purpose of this research is to learn the role of NGOs working in the field of child poverty and child labor in preventing child labor and child poverty, and their opinions and suggestions regarding the solution of the problem. Since the research focuses on the perspectives and experiences of NGOs on child labor, a phenomenological approach, one of the qualitative research methods, was used. Participants were reached through 'snowball sampling' method. In-depth interviews were completed with 25 subjects, and the interviews were recorded and transcribed with a voice recorder. The transcribed data were subjected to descriptive analysis. Within this research's scope, 5 main themes and various sub-themes under the main themes were reached. The main themes of the research are as follows: NGOs' assessments of the causes of child poverty and child labor, NGOs' assessments of the problems caused by child poverty and child labor, NGOs' activities in the fields of child poverty and child labor, findings on the difficulties faced by NGOs, and NGOs' suggestions for solving the problem of child labor and poverty. Due to the recent transformation in the long-dominant central government approach and the recent understanding of the importance of the role of NGOs in solving social problems, it has been observed that there is a limited number of studies on the evaluations and recommendations of NGOs serving in this field. This study will likely contribute to closing this gap in the literature and provide a perspective on combating child poverty and child labor problems.

Keywords: Child poverty, child labor, NGOs, children.

Giriş

“Dünyadaki dürüst ve gerçek sözlerin neredeyse tamamı çocuklar tarafından söylenmektedir.”

Oliver Wendell Holmes

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) birinci maddesi incelendiğinde 18 yaşını doldurmamış her birey sözleşmelere, yasalara ve kanunlara dayanarak çocuk kabul edilir (BMÇHS, 1989, md:1). Çocuklar, küreselleşen dünyanın hızlı değişimi ve dönüşümüne uyum sağlama konusunda zorluk çekebileen özneler olmalarının yanı sıra, kolaylıkla biyopsikososyal ve ekonomik açıdan risk altında da kalabilmektedir (Hablemitoğlu, Özkan ve Purutçuoğlu, 2010). Bu risklerin ortadan kaldırılması adına Türkiye Cumhuriyeti 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nu kabul etmiştir. Türkiye; çocukların haklarının ihlal edildiği durumlarda,

- Suça sürüklenen çocuklar da dâhil olmak üzere tüm çocukların haklarının güvence altına alınmasını,
- Koruyucu ve destekleyici bakım ve barınma kararlarının yerine getirilmesini,
- Çocuklara özgü güvenlik tedbirleri gibi çocukları odak noktasına alan konuları güvence etmeyi taahhüt eder (5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 15/7/2005, md:4).

Uzun yıllardan beri çocukların haklarının yasalar ile güvence altına alınması amaçlansa da çocuk hakları sömürüsü sosyal bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu sömürü, çocukların sahip olduğu hakların ihlal edilmesine yol açmaktadır. Suça sürüklenme, savaşlar, eğitimden mahrum bırakılma, sağlık koşullarının el vermediği ortamlarda yetişme ve günümüzde devam etmekte olan çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği gibi sorunlar, çocuk haklarının ve Çocuk Hakları Sözleşmesinde bahsi geçen maddelerin ihlaline örnek olarak gösterilebilir.

İnsan hakları bakış açısıyla bir toplumun refah düzeyi, o toplumun en hassas konumundaki gruplarına nasıl muamele ettiğiyle ölçülür. Bu grupların içinde yoksul, çalışan ve çalıştırılan çocuklar bulunmaktadır. Ekonomik krizler ve küresel salgınlar sonucu çocuk yoksulluğu ve buna bağlı çocuk işçi sayısı dünyanın hemen her yerinde artmaktadır. Çocuk

işçiler; yaşama hakkı, oyun oynama hakkı, eğitim alma hakkı gibi temel çocuk haklarından mahrum bırakılırlar (Khakshour vd., 2015, s.476). Çocuk işçiliği, çocukların çocukluklarını yaşayamamasıyla birlikte birçok yeteneklerini geliştirememelerine ve keşfedememelerine, sosyal ve psikolojik olarak gelişememelerine sebebiyet vermektedir. Aynı zamanda çocukların çalıştırılmak istendikleri için eğitimden mahrum kalması ve okul terki yaşamaları, çocuklar üzerinde uzun dönemde yoksulluk sorununu ortaya çıkarmaktadır (Özkan ve Selçuk, 2016). Artan çocuk yoksulluğu ile çocukların okulda başarılı olma ve sağlıklı yaşama olasılığı düşmektedir. Yoksulluk ve eşitsizlik durumu çocuklar arasında ayrımcılığa ve akran zorbalıklarının yaşanmasına da yol açmaktadır. Bu akran zorbalıkları çocukların birbirlerini dışlamasına ve ayrımcılık yapmasına, şiddete, ırkçılığa ve nefret söylemlerine başvurmalarına yol açabilmektedir. Yetişkinler için geliştirilmiş adalet sistemleri ise hala çocukların özel ihtiyaçlarına ve haklarına yeterli cevabı verememektedir. Bu konular baş edilmesi gereken temel insan hakları sorunları olarak varlığını sürdürmektedir (Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi Raporu, 2016).

Son raporlardan hareketle, dünyada 160 milyon çocuk işçi olduğu bilinmektedir. Bunun 79 milyonu en kötü biçimlerde çalışan çocuklardır. Covid-19 salgını sonrası çocuklar eğitim hayatından uzaklaşmış ve çocuk işçi sayısı artmıştır. Özellikle salgın ile birlikte, dünyadaki çocuk işçi sayısının yarısından fazlasını oluşturan 5 ila 11 yaşlarındaki çocukların sayısında son yıllarda önemli artışlar meydana gelmiştir (ILO, 2021; UNICEF, 2021). Okulların uzaktan eğitime geçmesi ile çocukların okul ile sosyal temasları azalmış; ruh sağlıkları olumsuz yönde etkilenmiştir; çünkü okullar eğitim kurumları olmalarının yanı sıra çocuklar için sosyalleşme alanıdır (UK Parliament, 2021). Pandeminin yanı sıra, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hızlı ve plansız nüfus artışı, gelir dağılımının dengesizliğini ve adaletsizliğini artırmıştır (Kanat, 2021). Raporlar görece düşük gelirli hanelerde çocuk yoksulluğunun arttığını gösterirken; tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların yüzde 49'unun da yoksulluk içinde yaşadığını ortaya çıkarmaktadır. Yalnız ebeveynler, ek bir gelirlerinin olmaması, nafaka ödemelerinin düşük olması, istihdam ve ücretlerdeki cinsiyet eşitsizliği ve çocuk bakımı masrafları nedeniyle daha yüksek bir yoksulluk riskiyle karşı karşıyadır. Tek ebeveynli ailelerin yanı sıra, geniş ailelerdeki çocukların yoksulluk içinde yaşama riski çok daha yüksektir. Bazı raporlarda geniş ailelerde yaşayan çocukların yoksulluk yüzdesinin %47 olduğu raporlanmıştır. Bunun yanı sıra bazı irksal ve etnik ayrımlar da

çocuk yoksulluğunun derinleşmesine yol açmaktadır ve tüm bu bilgilerden hareketle çocuk yoksulluğu sorununun dünyanın pek çok yerinde problem olmaya devam ettiğini ve pandemi, kriz durumlarında derinleştiğini söylemek mümkündür (UK Parliament, 2021; Child Trends, 2021).

Yoksulluk üç insani gelişme göstergesine dayanarak tanımlanmaktadır. Bunlar; doğumdan itibaren beklenen yaşam süresi, bebek ölüm oranı ve ilkökula kayıt oranıdır (Adeyeye vd., 2023). Yoksulluk sorununun çocuklar özelinde ele alınması, çocukluğa dair anlayışın değişimi ile birlikte olmuştur. Modernleşen toplumlarda çocuklar, yetişkinlerden ayrı ve bağımsız olarak düşünölmeye başlanmış ve gelişim dönemi özelliklerine ve gereksinimlerine göre ayrı bir kategoride değerlendirilmiştir (Özkan ve Purutçuoğlu, 2011). UNICEF 2020 yılı Dünya Çocukların Durumu Raporuna göre; günde 1,90 doların altında gelire 356 milyon çocuk aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Satın alma gücü göstergesine göre günlük 3,20 dolar yoksulluk sınırı altında yaşayan çocuk sayısı 841 milyon, günlük 5,50 dolar yoksulluk sınırı altında yaşayan çocuk sayısı ise 1,2 milyardır (UNICEF, 2023). Yoksulluk, sadece yeterli gelire sahip olamama durumu değildir. Eğitim, gıda, su, sanitasyon (temiz içme suyu, atık su ve kanalizasyonun yeterli arıtımı) gibi yoksunlukları da içerir. Rapora göre, 644 milyon çocuk çok boyutlu yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bu çocuklar hayatlarını idame ettirebilmek için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksundur (Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2021). 2020 yılında başlayan COVID-19 salgınıyla çok boyutlu çocuk yoksulluğu sayısına yaklaşık 100 milyon çocuk daha eklenmiştir (Karadeniz, 2022). Bu durum kriz zamanlarında yoksulluk ve dışlanma riskinin artışına kanıt niteliğindedir. OECD ülkelerinde yaşayan her 10 çocuktan biri de yoksulluk içindedir (ILO, 2021).

Çocukların karşı karşıya kaldığı; fiziksel ve zihinsel gelişimlerini engelleyen bunun gibi sosyal sorunlar tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sorun olarak kabul edilmekte ve varlığını devam ettirmektedir. Türkiye’deki çocuk işçiliğinin mevcut durumuna bakıldığında dünyayla benzer şekilde, çocuk yaşta çalıştırılan çocuk sayısının arttığı söylenebilir. TÜİK verilerine göre Türkiye’de ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayısı 720.000’dir. Çocukların ekonomik faaliyetlere katılma nedenlerinde ilk sırada ekonomik yoksunluk ve hane gelirine katkıda bulunmak yer almaktadır (ILO, 2023). İlegal yollarla ve informal sektörlerde çalıştırılan çocuk sayısı, Türkiye’de bu sorunun büyümesine yol açmaktadır. Türkiye’de yasal olmayan yollarla çalıştırılan çocuk sayılarının çalıştırılan çocukların %80’ini oluşturduğu bilinmektedir (TÜİK, 2022). Öte yandan 2022 yılı istatistiklerine göre

Türkiye’de yoksulluk oranı %32,6’dır ve çocuklar bu oranın %42,7’sini içererek en büyük yoksul grup olarak raporlanmaktadır (TÜİK, 2023).

Araştırmanın Problemi

Yoksul ve çocuk yaşta çalıştırılan çocukların içinde buldukları koşullar nedeniyle sağlıklarını kaybetmeleri, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorununu çok daha katmanlı bir sorun alanı haline getirmektedir. Bu noktada ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK) dezavantajlı olan çocukların hak savunuculuğunu üstlenip iyilik hallerini artırabilen ve onları güçlendirerek kendi kendilerine yetebilen bireyler olmaları hususunda destekleyen önemli aktörlerdir.

İnsanlar yararına çalışan STK’ların nihai amaçları farklı olsa da hemen hepsi temel olarak insani yaşam koşullarının ve insanların iyilik hallerinin artırılmasını amaçlamaktadır. Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında çalışan ulusal ve uluslararası STK’ların da, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile mücadelede önemli etkileri bulunmaktadır. Günümüzde çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğine ilişkin farkındalık ve mücadele çalışmalarının artmış olmasına karşın sorunun kökten çözümüne ilişkin yeterli gelişme olmaması bu konunun hala önemli bir problem olduğunu göstermektedir. Böylesi katmanlı bir sosyal sorunun çözümünde ise devletin tek başına mücadele aktörü olması pek çok zaman mümkün olamamaktadır. Bu nedenle çocuk yoksulluğu ve sorunu ile mücadele hususunda STK’ların da aktör olarak süreçte yer alması ve çocuk yoksulluğu ile çocuk yaşta çalıştırılan çocuklara ilişkin görüş ve önerilerinin öğrenilmesi gerekmektedir.

Dönüşen yönetim anlayışı ve neoliberal politikaların etkisiyle günümüzde sosyal sorunlarla mücadele hususunda devlet ile birlikte yükü göğüsleyen özel kurumların ve STK’ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanındaki katkıları yadsınamaz. STK’lar toplumu ilgilendiren birçok alanda olduğu gibi çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında da önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Türkiye’de çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında faaliyetler üreten bazı STK’lar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları:

- Çocuk Vakfı
- Kalben Vakfı
- Hayata Destek Derneği
- Hümanist Büro Derneği

- Pikolo Derneği
- Türkiye Kızılay Derneğidir.

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorununun her geçen gün artması ve yönetim anlayışındaki değişimin etkisiyle de devlet, çeşitli STK'lara destek vererek çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunu ile mücadelede farklı paydaşlarla işbirliği yapmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de çocuk yoksulluğu ve çocuk yaşta çalıştırılan çocuklarla alışan STK'ların bu soruna ilişkin önemli çalışmaları bulunmaktadır (Gözübüyük Taner, 2010; Talas, 2011; Buz ve Ayyıldız, 2019; Sezik, 2019). Ancak literatür incelendiğinde; uzun yıllar egemen olan merkezi yönetim anlayışındaki dönüşümün yeni olması ve STK'ların sosyal sorunların zm noktasındaki rolünün dönüşümünün yakın geçmişe dayanması nedeniyle bu alanda hizmet veren STK'ların çocuk yaşta çalıştırılan çocuklara ilişkin hizmetlerini, değerlendirmelerini ve önerilerini içeren güncel araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın literatürdeki bu açığı kapatma yönünde katkı vereceği ve çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunları ile mücadeleye yönelik bir bakış açısı kazandıracadı düşünülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu araştırmanın konusu ve problemi; çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında alışan STK'ların çocuk yoksulluğunu ve çocuk işçiliğini önlemedeki rolünün ve bu sorunların üzümüne ilişkin görüş ve önerilerinin öğrenilmesinin gerekli görülmesi ve literatürde bu konuya ilişkin güncel araştırmaların sınırlı sayıda olduğunun fark edilmesidir.

Araştırmanın nemi ve Amacı

Günümüzde daha çok çocuğun temel haklarına erişememesiyle ele alınan yoksulluk, tek başına gelir-tüketim meselesinin ötesinde, farklı yoksunluk türleri ile birlikte ve çocuk odaklı politikalar ekseninde değerlendirilmesi gereken bir sorundur. Roelen ve Notten'in ocuk Yoksulluğunun Belirtileri (2011) adlı çalışmasında, yoksulluğun sadece parasal boyutları ile ilişkilendirilmesinin yetersiz ve sınırlı bir görüş olduğu belirtilmektedir. Yoksulluk sadece gıda sepetini doldurma kapasitesiyle ilgili olmadığı gibi, erişimde eksiklik ve çeşitli alanlardan dışlanma süreçlerini de içermektedir (Kahraman ve Sallan Gül, 2015). Türkiye yoksulluk literatüründe yapılan çalışmalarda genellikle yoksulluk yetişkinler ve hanelerin ekonomik yoksunlukları ve deneyimleri üzerinden temellendirilen bir sorun alanı olarak ele alınırken, özellikle çocuklar arka planda kalmakta ya da gündeme

gelmemektedir (Kahraman ve Sallan Gül, 2015). Bu araştırmanın özgün yanı yoksulluk sorununu çocuklar özelinde incelemesi ve bu sorunla mücadelede söz sahibi STK'ların görüşlerinin ortaya konulmasıdır.

Çocuk yoksulluğu ve çocuk yaşta çalıştırılmanın çocuklar üzerinde yarattığı biyopsikososyal sorunları ortaya koymak ve bu sorunun çözümünde STK'ların rollerini, görüşlerini ve önerilerini öğrenmek sorunun çözümünde önemli bir etkidir. Bu bilgiden hareketle bu araştırmanın genel amacı; çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında çalışan STK'ların çocuk işçiliğini ve çocuk yoksulluğunu önlemedeki rolünün ve sorunun çözümüne ilişkin görüş ve önerilerinin öğrenilmesidir. Bu genel amaç kapsamında aşağıdaki alt amaçlara ulaşılması hedeflenmektedir:

- Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında hizmet veren STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin nedenleri konusundaki görüşleri nelerdir?
- Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında hizmet veren STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin sonuçları konusundaki görüşleri nelerdir?
- Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında hizmet veren STK'ların çocuklara, çocukların ailelerine ve çevrelerine ve topluma yönelik hizmetleri nelerdir?
- Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında hizmet veren STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunu ile mücadele konusunda karşılaştıkları güçlükler nelerdir?
- Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında hizmet veren STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunu ile mücadele konusunda önerileri nelerdir?

Yöntem

Nitel araştırma yorumlayıcı bir yaklaşım çerçevesinde bir sorunu derinlemesine incelemeyi gerektiren bir araştırma türüdür (Baltacı, 2019). Daha önce bu konuda yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olması, konuya dair derinlemesine bilgi edinme ihtiyacı ve literatürde konuya dair bilgi eksikliğinin olması bu araştırmanın nitel araştırma yöntemi ile yapılma gerekçelerini oluşturmaktadır. Bu çalışmada STK çalışanlarının çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği konusundaki

bakış açısı ve deneyimleri ele aldığından bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenoloji filozof Edmund Husserl'in yirminci yüzyıldaki çalışmalarından doğmuştur (Öktem, 2015; Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavram ile ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açılarını ve algılarını ifade etmelerini sağlayan bir yaklaşım ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Fenomenoloji farkında olduğumuz ancak ayrıntılı bir şekilde göremediğimiz olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimsek, 2016). Bu araştırma yönteminde veri toplama aracı derinlemesine görüşmelerdir (Yıldırım ve Şimsek, 2016). Bu araştırmanın fenomeni; ilgili alanlarda çalışan STK çalışanlarının konuya ilişkin deneyimleri ve görüşleridir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Bu çalışmada STK'ların çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanındaki görüşlerini almak amaçlanmıştır. Süre kısıtlılığı ve ulaşılabilirlik açısından yalnızca iki kurum belirlenmiş olup araştırma verileri Pikolo Derneği ve Türkiye Kızılay Derneği çatısı altında çalışan öznelere gerçekleştirilmiştir. Bu kurumların seçiminde, araştırmacıların ilgili kurumlarla irtibat halinde olması bir kriter olarak belirlenmiştir.

Araştırma özneleri seçilirken çalışmanın problemi ve amacından hareketle içerme kriteri olarak şu kriterler temel alınmıştır:

- Hali hazırda Pikolo ve Türkiye Kızılay Dernekleri'nde çalışan,
- Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu konusunda bilgi ve deneyim sahibi olan,
- Araştırmaya katılmayı kabul eden öznelere bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada öznelere ulaşırken zengin veri elde edilebilecek kişi ve kritik durumlara odaklanan ve evreni, bu kişi ve kritik durumları takip ederek oluşturan 'kartopu örnekleme' yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi, evreni oluşturan birimlere erişimin zor olduğu durumlarda kullanılan bir yöntemdir (Baltacı, 2018). Bu yöntemde araştırmanın konusu ile ilgili bilgi sahibi olan bir bireyle temas kurulur, bu bireyin aracılığı ile diğer kişi ile görüşüp zincirleme olarak örneklem oluşturulur. Belirlenen ilk birey, örnekleme giren birinci

birim, yönlendirdiği kişi ikinci birimdir. Bu süreç n hacimli örneklem oluşup veri doyunluğuna ulaşılncaya kadar devam eder (Kılıç, 2013). Bu araştırma kapsamında da araştırmaya dahil edilen ilk araştırma öznesi araştırmacıların ilk etapta bağlantı kurabildiği ve uzun yıllardır bu alanda çalışan, deneyimli bir STK çalışanı olmuştur. Bu STK çalışanı ile iletişime geçilmiş ve sonrasında onun yönlendirmeleri ve bağlantı kurma konusundaki desteği ile ikinci özneye ulaşılmıştır. Bu şekilde devam eden süreç içerisinde toplamda 25 STK çalışanı ile görüşülmüştür ve veriler kendini tekrar etmeye başladığında doyunluğa ulaşıldığı düşünülerek görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşmelerin her biri yaklaşık olarak 40-50 dakika sürmüştür. Görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olup katılımcılara görüşmeden önce bilgilendirilmiş onam formu doldurtulmuştur. Görüşmeler katılımcılar ile yüz yüze ve katılımcıların uygun bulduğu sessiz ve sakin ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Katılımcılara takma isimler verilmiş ve araştırma sırasında ve sonrasında kimlik bilgileri hiçbir şekilde açıklanmamıştır.

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmada kullanılan veri toplama araçları; görüşmeler, gözlemler ve belgelerdir. Derinlemesine görüşme; araştırmacının amaçlarına uygun bilgi toplamaya çalışan araştırmacıyla görüşülen kişi arasında soru sorma ve yanıtlamaya dayalı etkileşimli bir iletişim sürecidir ve nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama araçlarından birisidir. Bu araştırmada katılımcılarla yüz yüze görüşmeler gerçekleşmiş ve görüşmelerin ses kayıtları yazılı metinlere dönüştürülmüştür. Görüşmeler esnasında katılımcıların derinlemesine yanıtlar vermesi için ek sorular sorulmasına olanak sağlanarak, görüşme formunda yer almayan ancak önemli olan farklı konulara da değinme fırsatı yakalanmıştır.

Görüşme Formu

Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu ile mücadelede STK'ların rolünü araştıran bu çalışmada araştırmacılar tarafından oluşturulan görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; sosyodemografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formudur. Sosyodemografik bilgi formu; katılımcıların sosyodemografik ve mesleki bilgilerini içermektedir. Yarı yapılandırılmış derinlemesine

görüşme formu ise katılımcıların çocuk işçiliği ve yoksulluğu alanındaki görüşlerini, değerlendirmelerini ve bu sorunlarla mücadele konusundaki çalışmalarını, karşılaştıkları güçlükleri ve önerilerini öğrenmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Etik İzinler

Araştırmanın veri toplama aşamasına geçmeden önce araştırmacılar; başvuru dosyasıyla Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'na başvuru yapmıştır. Komisyona sunulan bilgilendirilmiş onam formunda (gönüllü katılım formu); katılımcıların araştırmanın herhangi bir aşamasında hiçbir yaptırım uygulanmaksızın araştırmadan çekilme haklarını kullanabilecekleri bilgisi yer almıştır. Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan onay alındıktan sonra alana çıkarak veriler toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın nitel verilerinin analizi aşamasında; araştırma öznelere ile yapılan derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları ve gözlem notlarından yararlanılmıştır. Nitel verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmış ve veriler araştırmacı tarafından defalarca okunarak kodlanarak kavramsallaştırılmıştır. Kodlardan hareketle kategoriler, ana temalar ve alt temalar oluşturularak analiz gerçekleştirilir. Verilerin analizinde araştırmacıların daha önce eğitimini aldığı MAXQDA 2018 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analiz sürecinin her aşamasında katılımcı gizliliği korunmuş ve katılımcılara takma isimler verilmiştir.

Bulgular

Araştırma Öznelere İlişkin Sosyodemografik Bulgular

Araştırma kapsamında çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında hizmet veren STK'larda çalışan toplam 25 özne ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Öznelere ait sosyodemografik bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Araştırma Öznelerine İlişkin Sosyodemografik Bulgular

Takma İsimler	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Meslek	Çalışılan Kurum	Kurumdaki Deneyim Süresi	Çocuk Alanındaki Çalışma Süresi
Akasya	33	Kadın	Bekâr	Niall departmanında sorumlu	Pikolo Derneği	6 yıl	6 yıl
Açelya	22	Erkek	Bekâr	Sosyal hizmet uzmanı	Pikolo Derneği	3 ay	5 ay
Begonvil	30	Kadın	Bekâr	Sosyal hizmet uzmanı	Kızılay	5 yıl	7 yıl
Defne	34	Erkek	Bekâr	İzleme ve değerlendirme sorumlusu	Pikolo Derneği	1 yıl	1 yıl
Devetabanı	29	Kadın	Bekâr	Proje asistanı	Pikolo Derneği	9 ay	9 ay
Fesleğen	29	Erkek	Evli	Eğitmen	Kızılay	3,5 yıl	3 yıl
Gardenya	29	Kadın	Bekâr	Sosyolog	Kızılay	4,5 yıl	5 yıl
Gelincik	31	Kadın	Bekâr	Çocuk ve gençlik çalışanı	Kızılay	4 yıl	4 yıl
Gül	32	Erkek	Evli	Sınıf öğretmeni	Pikolo Derneği	6 yıl	6 yıl
Hanımeli	33	Erkek	Nişanlı	Saha personeli	Pikolo Derneği	3 yıl	3 yıl
Hüsnüyusuf	25	Kadın	Bekar	Sosyal hizmet uzmanı	Pikolo Derneği	6 ay	6 ay
Kadife	31	Kadın	Bekar	Öğretmen	Kızılay	7 yıl	7 yıl
Kaktüs	26	Erkek	Bekar	Sosyal hizmet uzmanı	Kızılay	15 ay	15 ay
Karanfil	33	Kadın	Evli	Sosyal hizmet uzmanı	Kızılay	6 yıl	2 yıl
Lale	28	Kadın	Bekar	Sosyal ekonomik güçlendirme asistanı	Kızılay	5 yıl	6 yıl
Leylak	26	Kadın	Evli	Sosyal hizmet uzmanı	Kızılay	1 yıl	1 yıl
Manolya	30	Kadın	Evli	Sosyal Hizmet uzmanı	Kızılay	5 yıl	5 yıl
Nilüfer	27	Kadın	Evli	Psikolojik danışman	Kızılay	4 yıl	2,5 yıl
Orkide	26	Kadın	Bekar	Psikolog	Pikolo Derneği	11 ay	16 ay

Papatya	34	Erkek	Evli	Öğretmen	Pikolo Derneği	2 yıl	2 yıl
Yasemin	25	Kadın	Bekar	Sosyal servisler uzmanı	Pikolo Derneği	1,5 yıl	1,5 yıl
Kasımpati	37	Erkek	Bekar	Gençlik çalışanı	Kızılay	8 yıl	8 yıl
Ateş	27	Erkek	Bekar	Sosyal hizmet uzmanı	Kızılay	4 yıl	4 yıl
Aslanağzı	24	Kadın	Bekar	İletişim ve teknoloji asistanı	Pikolo Derneği	4 ay	4 ay
Akşamsefası	27	Kadın	Bekar	Sosyal hizmet uzmanı	Pikolo Derneği	8 ay	8 ay

Bu çalışmaya Pikolo Derneğinden 12, Kızılay'dan 13 çalışan katılmıştır. Derinlemesine görüşme yapılan 25 katılımcı 22-34 yaş aralığındadır. Katılımcıların yaş ortalaması 29,12'dir. Kadınlar katılımcıların %64'ünü, erkekler ise %36'sını oluşturmaktadır. Meslek dağılımlarına göre katılımcıların 9'u sosyal hizmet uzmanı, 3'ü öğretmen, 2'si çocuk ve gençlik çalışanı, 2'si psikolog, 1'i Niall departmanı sorumlusu, 1'i izleme ve değerlendirme sorumlusu, 1'i eğitmen, 1'i sosyolog, 1'i saha personeli, 1'i sosyal ekonomik güçlendirme asistanı, 1'i sosyal servisler uzmanı ve 1'i iletişim ve teknoloji asistanıdır. Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanındaki deneyim süreleri ise 9 ay ile 8 yıl arasında değişmektedir.

STK Çalışanlarının Çocuk İşçiliği ve Çocuk Yoksulluğuna İlişkin Temel Değerlendirmelerine Yönelik Bulgular

Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğunun tanımlanmasına ilişkin yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu kavramlarını ayrı ayrı tanımlamak konusunda zorlandıkları gözlemlenmiştir. Türk Kızılay ve Pikolo Derneği çalışanları çocuk işçiliğini, 18 yaşın altındaki çocukların maddi kazanç elde etmek amacı ile emeğinin sömürülmesi ve çocukların ihmal edilmesi olarak tanımlarken çocuk yoksulluğunu da çocuk işçiliğinin bir sonucu olarak tanımladıkları görülmüştür.

24

Çocuk ve
Medeniyet
2023

"Ben çocuk işçiliğinin şöyle tanımlıyorum, bu bir çocuk ihmalidir. Yani çocuk üzerinden bir ekonomik sömürüdür. Çocuğun aslında özellikle bir yaşamından, hayatından bir eksiklik olarak başlaması demektir aslında benim için." (Açelya, 22, Kızılay, SHU).

Yasemin Özkan, Ecem Naz Nazher, Burcu Başpınar, Gizem Bayrak, Sevim Nur Çetin, Hatice Dede, Elif Karakula, Hamide Tavus

“Yani çocuk yoksulluğu zaten sonucu çocuk işçiliği oluyor. Eğer çocuk zaten maddi durumu iyi olursa niye zaten işe gitsin ki?” (Gelincik, 31, Kızılay, Çocuk ve Gençlik Çalışanı).

Araştırmanın bulgularından hareketle 5 ana temaya ve her ana temanın altında alt temalara ulaşılmıştır. Ana ve alt temalara ilişkin bilgiler Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2: Ana Tema – Alt Tema Tablosu

Ana Tema 1: STK Çalışanlarının Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğinin Sebeplerine İlişkin Değerlendirmelerini İçeren Bulgular	Ana Tema 2: STK Çalışanlarının Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğinin Yol Açtığı Problemlere İlişkin Değerlendirmelerini İçeren Bulgular	Ana Tema 3: STK Çalışanlarının Bu Alanlardaki Faaliyetlerine İlişkin Bulgular	Ana Tema 4: STK Çalışanlarının Karşılaştıkları Güçlüklere İlişkin Bulgular	Ana Tema 5: STK Çalışanlarının Çocuk İşçiliği ve Yoksulluğu Sorununun Çözümüne İlişkin Önerileri
Alt Tema 1.1. Ekonomik Sebepler	Alt Tema 2.1. Eğitim Sisteminin Dışında Kalmak	Alt Tema 3.1. Çocuklara Yönelik Faaliyetler	Alt Tema 4.1. Ailelerin Yoksulluğu İle Alakalı Güçlükler	Alt Tema 5.1. Eğitim Sisteminin İyileştirilmesi ve Kapsayıcı Hale Getirilmesi
Alt Tema 1.2: Eğitim Sistemindeki Sorunlar	Alt Tema 2.2. Çocuk İhmal ve İstismarı	Alt Tema 3.2. Ailelere Yönelik Faaliyetler	Alt Tema 4.2. Ailelerin Çocuk İşçiliğini Normal Karşılama	Alt Tema 5.2. Ailelerin Bilinçlendirilmesi
Alt Tema 1.3: Ailelerin Bilinçli Olmaması ve Toplumsal Farkındalığının Düşük Olması	Alt Tema 2.3. Kronik Yoksulluk Alt Tema 2.4. Suça Sürüklenme	Alt Tema 3.3. Topluma Yönelik Faaliyetler	Alt Tema 4.3. Yürürlükte Olan Mevzuatların Uygulamada Karşılığının Olmaması	Alt Tema 5.3. Ekonomik Destek Verilmesi

STK Çalışanlarının Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğinin Sebeplerine İlişkin Değerlendirmelerini İçeren Bulgular

Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında çalışan STK çalışanlarıyla yapılan görüşmeler neticesinde; çocuk işçiliğine ve çocuk yoksulluğuna çeşitli etmenlerin sebep olduğu görülmüştür. Bu etmenler arasında ekonomik sebepler, eğitim sistemindeki sorunlar, ailelerin konuya dair

farkındalıkların düşük olması ve toplumun farkındalığının düşük olması sayılabilir.

Ekonomik Sebepler

Çocuk işçiliği ve yoksulluğu sorunun en temel sebeplerinden biri kuşkusuz sosyoekonomik koşullardır. STK çalışanları ile yapılan görüşmeler neticesinde de çocuk yoksulluğu ve işçiliğine yol açan nedenlerin başında ekonomik koşulların elverişsiz olması gelmektedir.

“Kesinlikle ekonomik yani en temel sorunu Türkiye’de bu.” (Akasya, 33, Pikolo, Niall Sorumlusu).

“Birçok sebep olabilir. Ailenin ekonomik durumu en önemli etken mesela.” (Begonvil, 30, Kızılay, SHU).

“Evet, çok genel bir konu aslında eee Türkiye’de çocuk işçiliğinin sebeplerine önce bakacak olursak bence birinci sırada ekonomi gelir.” (Gül, 32, Pikolo, Sınıf Öğretmeni).

“...eee sosyoekonomik yönden maddi sıkıntılar yaşamaları sebebiyle de aileler çocuklarını çalıştırabiliyor.” (Karanfil, 33, Kızılay, SHU).

Eğitim Sistemindeki Sorunlar

Çocuk işçiliği ve yoksulluğu, çocukların erken yaşta eğitim hayatından kopmasına da yol açtığından ciddi bir meseledir ve eğitim sistemindeki sorunlar çocuk yoksulluğu konusunda hem sebep hem de sonuç olarak nitelendirilebilir. Yapılan görüşmeler sonucunda STK çalışanlarının da çocuk işçiliği ve yoksulluğuna yol açan etkenlerden birini eğitim sistemindeki sorunlar olarak nitelendirdiği görülmüştür.

“...eğitim seviyesinin olmaması, çocuğun eğitimden uzak durması, çocuğa hani geleceğiyle alakalı bir alanın verilmemesi...” (Begonvil, 30, Kızılay, SHU).

“Eğitimin tüm çocuklara yönelik olamaması, eğitimdeki erişim sorunu. Herkes eğitime erişemiyor.” (Gül, 32, Pikolo, Sınıf Öğretmeni).

Ailelerin Bilinçli Olmaması ve Toplumsal Farkındalığının Düşük Olması

Çocuğun pek çok bilgiyi ilk öğrendiği yer olan ailenin çocuk işçiliği ve yoksulluğu konularında farkındalıklarının düşük olması, yaşanan çevrenin, kültürün çocuk işçiliğini destekleyebilmesi gibi nedenler de çocuk işçiliğine ve yoksulluğuna yol açabilmektedir. Bu çalışmada da STK çalışanları ailelerin bilinçsiz olması ve bu soruna ilişkin toplumsal

farkındalığın düşük olması gibi nedenleri çocuk işçiliği ve yoksulluğunu sorununun sebepleri arasında değerlendirmişlerdir.

“...açıkçası bunun daha bir sosyolojik bir arka planının olduğunu düşünüyorum ve de işte kültürel kodları da çok önemli işte çocuğun çalışmasının hayatı öğrenmesi kendi hayatını kazanabilmesi gibi böyle algılarda olduğu için toplumda o nedenden ötürü yaygın olduğunu düşünüyorum. Sebeplerinden en önemlilerinin bunlar olduğunu düşünüyorum.” (Devetabanı, 29, Pikolo, Proje Asistanı).

“...çocuk haklarının kısıtlanmış olması, çocuğun kendi haklarının farkında olmaması, toplumsal bir bilinç yok maalesef. Makro düzeyde toplumsal çalışmaların yeterli düzeyde yapılmaması da bir neden.” (Begonvil,30, Kızılay, SHU).

“Ailenin ve toplumun genel eğitim düzeyi hence pek çok sebepler var ama bunlar en temelleri daha toplumsal bir şey olduğunu düşünüyorum.” (Devetabanı, 29, Pikolo, Proje Asistanı).

Bazı katılımcılar ise gelecek kaygısının ve gelecekte iyi bir meslek sahibi olunabileceğine inanılmamasının da çocuk işçiliği ve yoksulluğuna yol açabileceğini ifade etmişlerdir.

“Ben hep tabii ki gelecek kaygısı yani okusam da hiçbir şey olmayacak algısı.” (Kadife, 31, Kızılay, Öğretmen).

STK Çalışanlarının Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğinin Yol Açtığı Problemlere İlişkin Değerlendirmelerini İçeren Bulgular

Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında çalışan STK'lar ile yapılan görüşmeler kapsamında çocuk işçiliğinin yol açtığı problemler; eğitim sisteminin dışında kalmak, çocukların ihmal ve istismara uğraması ve haklarına ulaşamaması, kronik yoksulluk ve suça sürüklenmeyle birlikte madde kullanımına yönelme gibi problemler yaşamak olduğu sonucuna varılmıştır.

Eğitim Sisteminin Dışında Kalmak

Çocuk işçiliği ve yoksulluğunun yol açtığı problemlerden biri çocukların eğitim hayatından uzak kalması ve buna bağlı gelişen durumlardır. Eğitim sisteminin dışında kalmak, beraberinde pek çok sorunu getirmektedir. Araştırmaya katılan STK çalışanları da benzer şekilde çocuk işçiliği ve yoksulluğunun yol açtığı problemlerden birini, çocukların okul terki olarak ifade etmişlerdir.

“Aslında bu tamamen çekirdek olarak çocuğa sonra genel baktığımızda topluma bir zararı olan kısım. İlk başta eğitimden uzak kalıyor, yaşatlarından uzak kalıyor, sosyallikten uzak kalıyor ve bir bağlantısı eğer hayata karışma noktasında, okul ortamından ya da toplumsallaşabileceği, ulaşabileceği bir noktadan uzak kaldığından aslında çocuk, direkt bir ülkenin geleceğini belirliyorsun. Eğitim düzeyini düşüğünde aileden getirdiğin şeyleri tekrar etmek zorunda kalıyorsun. Bu küçük çapta kişisel, büyük çapta da toplumsal refahın yavaşlamasına sebep olan bir durum.” (Akasya, 33, Pikolo, Niall Sorumlusu).

Çocuk İhmal ve İstismarı

ILO-IPEC (2021), çocuk işçiliği kavramını çocuğun sömürülmesi, sağlık, güvenlik ve eğitim hakkının elinden alınması olarak tanımlamaktadır. Kuşkusuz çocukların okuldan koparılması ve sağlıksız koşullar altında çalışmak durumunda bırakılması çocuğun gelişimini olumsuz etkilemekte ve böylece çocuk ihmal ve istismarına yol açmaktadır. Araştırma katılımcıları da çocukların çalıştırılmasının bir çocuk ihmal ve istismarı türü olduğunu belirtmiştir.

“Çocuk için yol açtığı problemler, bir çocuk işçiliği meydana geldiği zaman bu çocuğun bir ihmali söz konusu. Bu ihmal istismara da gidebiliyor. Çocuğun hakkının, emeğinin sömürüsü demek.” (Begonvil,30, Kızılay, SHU).

Çocuklar çalıştırılırken sağlıksız koşullar altında çalıştırılmakta ve bu da sağlıklarının bozulmasına ve gelişimlerinin geri kalmasına yol açabilmektedir.

“...yetersiz beslenme ve bunların sonucu olarak da; erken yaşta ölüm, ciddi anlamda sağlık sorunları yaşıyorlar.” (Defne, 34, Pikolo, İzleme ve Değerlendirme Sorumlusu).

Kronik Yoksulluk

Okul terki ve çocukların eğitim sisteminin dışında kalması uzun vadede nitelikli meslek sahibi olmalarının da önünde engeller oluşturmaktadır. Eğitimin dışında kalan ve nitelikli meslek sahibi olamayan çocuklar ara eleman olarak çalışmak durumunda kalmakta ve bu durum uzun vadede yoksulluğa yol açmaktadır. Nitekim bu çocukların genelinin aileleri de yoksulluk döngüsü içinde olduğundan kronik yoksulluk kaçınılmaz hale gelmektedir.

Araştırma katılımcıları da çocuk işçiliğinin kronik yoksulluğa yol açtığını belirtmiştir.

“Yani biraz önce bahsettiğimiz gibi işte kronik fakirlik döngüsü, kronik çocuk işçiliği döngüsü bunlardan bir tanesi sebep oldu. En büyük sonuçlardan bir tanesi eee bir şekilde çocuk işçiliğini bir kısır döngünün içerisine sokulması.” (Defne, 34, Pikolo, İzleme ve Değerlendirme Sorumlusu).

Suçta Sürüklenme

Çocuk işçiliği ve yoksulluğunun yol açtığı en önemli problemlerden biri de çocukların suçla tanışması, suçta sürüklenmesi veya suçu normalleştirmesidir. Çocuk yaşta çalışılan ortamlar çocukların gelişimine uygun olmadığından kötü alışkanlıklarla karşı karşıya kalmaları mümkün olabilmektedir. Bunun sonucunda ise bağımlılık yapıcı maddelere başlama ya da suçta sürüklenme söz konusu olabilmektedir. Araştırma katılımcılarından bazıları böyle deneyimlerle de karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

“Bu problemler meydana geldiği zaman da ne oluyor? Bu çocuk işte suçta sürüklenabiliyor. Uyuşturucuyla, madde bağımlılığına yani arkadaş çevresini, çevrenin getirdiği sokağın olası riskleriyle karşı karşıya gelebiliyor ve bu da birçok çocukta probleme neden oluyor. İleriki sürecinde yaşam kalitesi ekonomik olarak da işte geleceğinin garantisi altına alamıyor refahını. Kendisi bir ebeveyn olarak da hani yaşamış olduğu, çocuk işçiliğini biraz daha kültürel açıdan bakmaya çalışıyor ve bunun da geleneksel anlayışın sürdürülebilir kılınmasında ileriki bu seferde nesillere de olumsuz etki bırakacak, çünkü onun için bu bir normalleşecek.” (Begonvil, 30, Kızılay, SHU).

Çocuk İşçiliği ve Çocuk Yoksulluğu Alanında Çalışan STK’ların Bu Alanlardaki Faaliyetlerine İlişkin Bulgular

Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında çalışan Kızılay ve Pikolo Derneği’nin bu alanlarda yaptıkları çalışmalara ilişkin bulgular üç grupta ele alınmaktadır: Çocuklara yönelik faaliyetler, ailelere yönelik faaliyetler, topluma yönelik faaliyetler.

29

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Çocuklara Yönelik Faaliyetler

Kızılay ve Pikolo Derneği çalışanları ile yapılan görüşmelerde çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında çocuğa yönelik yapılan yardımların

nakdi yardımdan çok aynı yardımlar olduğu tespit edilmiştir. Çünkü yapılacak nakdi yardımların bireyleri daha fazla çocuk yapmaya teşvik edebileceği düşünülmektedir.

“...Nakdi yardım yok yani parasal direk parasal yardım sağlayamıyoruz. Çünkü bu şunu doğuruyor; Siz çocuğu olan veya çocuğu çalışan bir aileye çalışmasın diye para verirsiniz bir sonraki gelecek unsur o çocuk o ailenin daha fazla çocuk yapması demek. Yani siz her çocuk başına para verirsiniz aile çocuk yapmaya başlar. Bu sefer biz ne yapıyoruz. Biz para yardımı sağlayamıyoruz. Bu aile çalışıyor para kazanıyor ve bunun sonucunda ne yapıyor ne alıyor gıda tamam gıda konusunda destek veriyoruz. Kıyafet çocuğun özellikle halinin iyi olması için özellikle çocuk kıyafetleri çocuk ayakkabısı veya çocuğun eğitimi kanalize olması adına kırtasiye kitleri dağıtımı sağlıyoruz...” (Papatya, 34, Pikolo, Öğretmen).

Her iki kurum da destekleyici faaliyetler sürdürmektedir. Bu kapsamda çocuğa yapılan yardımlar; üniforma, kırtasiye, çanta, eşofman, ayakkabı, yemek ve ulaşım destekleridir.

“...Mevsimlik tarım işçisi ailelere ve onların çocuklarına işte yine eğitimlerine yönelik üniforma desteği, kırtasiye desteği sunuyoruz. Bu şekilde bir nebze de olsa bu ihtiyaçları gidermeye çalışıyoruz. Hani çocuğun okula devam edememe sebebi servisle ilgili bir problemse ulaşım sağlayamıyorsa ulaşımını sağlıyoruz. Eğitim materyali ile ilgili bir eksiklik varsa o konuda destek sunuyoruz bu şekilde.” (Devebatanı, 29, Pikolo, Proje Asistanı).

“...Yoksul çocukların eğitim üniforma kırtasiye gibi destekleri sağlıyor...” (Leylak, 26, Kızılay, SHU).

Ayrıca çocukların eğitim takibini yaparak çocukları eğitime yönlendirme ve okullaştırma oranını arttırmak için seminerler, geziler düzenlendiği anlaşılmıştır.

“...Örneğin biz yüzde yetmişi yaptığımız işin bu çocukları bulup tarım işinde ya da başka bir işte çalışıyor mu? Bunun takibini yapıp sonrasında okullaştırmaya çalışmak.” (Akasya, 33, Pikolo, Niall sorumlusu).

“...Üniversite gezileri yapabiliyoruz. Çocuklara üniversitenin ne olduğunu üniversiteye giderse nerelere gidebileceğini anlayabiliyoruz... Amacımız şu: çocukları içine hapsediği o cam fanus hayatından dışarıya çıkarabilmek. Bir önceki söylediğim hani çocuk çevresinde hep bunu gördüğü için bunu normalmiş gibi algılıyor. Normallik kırmaya çalışıyoruz aslında. Dışarıda da bir dünya var bir çabalarsa gayret ederse o bulunduğu içinde bulunduğu

ortamdan çıkıp yeni gördü dünyaya da adapte olabilir noktasında bununla mücadele ediyoruz. Tabii eğitim alması konusunda çok ciddi çabalarımız var. Okul ulaştırma oranı konusunda bırakmıyoruz, pes etmiyoruz. Çocuğu tespit ettikten sonra okuluna kaydediyoruz...” (Orkide, 26, Pikolo, Psikolog).

Ailelere Yönelik Faaliyetler

STK’lar, çocukların eğitiminin yanı sıra aile eğitimi konusunda da faaliyetler göstermektedir (Kunduracı ve Yaralı, 2021). Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu ile mücadelede STK’ların aileye yönelik yaptığı çalışmalara ilişkin yapılan görüşmelerde Kızılay ve Pikolo Derneği’nin farklı çalışmaları olduğu tespit edilmiştir. Pikolo Derneği çalışanları aileler ile çalışmalar yaparken daha çok aynı yardımlar yaptıklarını ancak gerekli durumlarda maddi yardımlar da yapıldığını ifade etmişlerdir. Yapılan yardımlar; gıda kolisi, hijyen kitleri, elektrik ve kira yardımlarıdır. Bu yardımlar ile hedeflenen amaç ise aile yaşam koşullarını iyileştirmektir.

“...Ailelerle ilgili dediğim gibi ailelerin yaşam koşulları iyileştirmeye çalışıyor yani konaklama alanlarına elektriğe erişim, sıcak suya erişim, hani normal suya erişim bu alanların temiz olması daha insani koşullarda yaşamaları sağlanmaya çalışılıyor...” (Akşam Sefası, 27, Pikolo, SHU).

“...Ailelerine yine farkındalık eğitimleri hijyen eğitimleri bir aile için dağıttığımız hijyen kolileri var ailenin bütün temizlik ihtiyacını giderilebileceği yine ailenin gıda ihtiyacını karşılaması için gıda kartları bu tarz dağıtımlar yapıyoruz...” (Gül, 32, Pikolo, Sınıf Öğretmeni).

Kızılay çalışanları ile yapılan görüşmelerde çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında aileye yönelik yapılan çalışmaların ise Kızılay Kart, sosyo-ekonomik güçlenme programlarını içerdiği görülmüştür.

“...Ailelerin bu yoksulluğu ile alakalı ya da çocuk yoksulluğu ile alakalı en başta Kızılay kart desteği sağlanabiliyor...” (Ateş, 27, Kızılay, SHU).

“Şöyle yani şimdi aile bende eğer maddi imkânsızlık yani yoksullukla ilgili bir durum varsa aile üzerine yani baba işsiz mi anne iş bulabilecek düzeyde mi yani çalışmak istiyor mu işe yönlendirme konusunda anne ya da baba açık mı bu konuda da sosyo ekonomik güçlendirme birimiz var. Bu konuda daha çok onlardan destek alıyoruz...” (Nilüfer, 27, Kızılay, Psikolojik Danışman).

Ekonomik destek odaklı çalışmaların yanı sıra aile eğitimleri, ebeveyn seminerleri ve ihtiyaç durumunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na yönlendirme çalışmaları da yapıldığı anlaşılmıştır.

“Çocuk yoksulluğu ile ilgili yine eğitimler yani eğitim içerikli bizimkisi. Ebeveyn seminerleri genellikle yapıyor. Çocuk ve aile seminerleri yapıyor burada. Ailelere öncelikle çocuk işçiliğinin yanlış olduğunu söylemeye çalışıyoruz. Eğitimin önemli olduğunu söylemeye çalışıyoruz. Bunun gibi bilgiler veriyoruz. Yani dediğim gibi ebeveyn seminerleri, çocuk aile seminerleri yapıyor genelde...” (Fesleğen, 29, Kızılay, Eğitimci).

“...Gerekli görüldüğünde üst yazıyla yine Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na yönlendirme yapıyoruz ya da sosyal hizmet merkezlerine sosyoekonomik güçlendirme ve sosyoekonomik destek alabilmeleri adına sosyal hizmet merkezlerine yönlendiriyoruz.” (Leylak, 26, Kızılay, SHU).

Topluma Yönelik Faaliyetler

STK'lar sosyal refah, sosyal bütünleşme, gelir dağılımı ve sosyal koruma gibi amaçlarla faaliyetlerde bulunmaktadır. Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu ile mücadelede STK'ların topluma yönelik yaptığı çalışmaların çocuğa ve aileye yönelik çalışmalara kıyasla daha sınırlı olduğu tespit edilmiştir (Yolcuoğlu, 2014). Yapılan görüşmelerde topluma yönelik çalışmaların her iki kurum içinde farkındalık arttırmak ve bilinçlendirmek odağında olduğu anlaşılmıştır.

“... Toplumda çocuk yoksulluğu sorunu ile mücadele konusunda verdiğimiz hizmetler yine farkındalık arttırmak ve bilgilendirme diyebiliriz.” (Manolya, 30, Kızılay, SHU).

Çocuk İşçiliği ve Çocuk Yoksulluğu Alanında Çalışan STK'ların Karşılaştıkları Güçlüklere İlişkin Bulgular

Kızılay ve Pikolo Derneği ile yapılan çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğuna yönelik çalışmalara ilişkin görüşmede çalışanların, ailelerin yoksul olması, ailelerin çocuk işçiliğini normal karşılaması ve mevzuattaki yürürlüklerin uygulamaya geçilmemesi ile alakalı güçlükler yaşadığı saptanmıştır.

Ailelerin Yoksulluğu ile Alakalı Güçlükler

Kızılay ve Pikolo Derneği çalışanları ile yapılan görüşmede, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında karşılaşılan güçlüklerden birinin yoksulluk olduğu görülmüştür. Çalışanlar, çocuk işçiliği ve yoksulluğuyla mücadelede ailelerin sosyoekonomik yetersizliklerinden kaynaklı güçlük yaşadıklarını ifade etmektedir.

“Kendi yaşadığım en büyük güçlük, yoksulluk. Yani şöyle ailelerin çoğu zaten hani çocuklarının orada olmasını istemiyor ya da kendileri de hani bu hayatı yaşamak istemiyorlar yani o durumdan çok da memnun değiller. Ama yoksullar ve çalışmaları gerekiyor.” (Akşamsefası, 27, Pikolo, SHU).

“Hanede çalışabilecek birisi yoksa o çocuğun çalışmasının önüne geçilmesi çok daha zor olabiliyor. Çünkü sağlanan eğitim yardımı onlar için yeterli olmayabiliyor.” (Ateş, 27, Kızılay, sosyal hizmet uzmanı).

“Aileyle konuştuğumuzda bize ben de çocuğumu çok okumasını isterim, bizim kaderimizi yaşamasını istemem ama bizim elimizden gelen bir şey yok. Maddi olarak desteklenebileceğimiz bir kısım yok yanıtını alıyoruz.” (Akasya, 30, Pikolo, niall departman sorumlusu).

Ailelerin Çocuk İşçiliğini Normal Karşılması

Kızılay ve Pikolo Derneği çalışanları ile yapılan görüşmelerde, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında karşılaşılan güçlüklerden bir diğeri de ailelerin çocuk işçiliğini normal karşılması olduğu görülmüştür.

“Karşılaştığımız en büyük güçlük ailenin bunu çocuk işçiliği olarak görmeyip kendini buna zorunda gibi hissedip çocuğu çalıştırması...” (Gül, 32, Pikolo, sınıf öğretmeni).

“En büyük güçlük aileler, ebeveynler. Çünkü dediğim gibi hem biraz kültür açısından bir şey var. Hani ya ne olacak işte bir bahçeye gidiyoruz, biz de böyle büyüdük. Biz de çalışarak büyüdük, harçlığımı kazanıyor, okula gitmese de olur zaten.” (Orkide, 26, Pikolo, psikolog).

“Mücadele ederken beni en çok etkileyen şey bunu alışkanlık haline getirmeleri normalleştirmeleri daha doğrusu. Ben aileye çocuk hani 10 yaşındaki bir çocuğun çalışması çok adil değil bu çocuğun eğitime devam etmesi gerektiği denilince hani biz zaten yoksuluz. Para kazanmamız gerekiyor bu çocuk bana para getiriyor. Hani bunu kültürü haline getirmeleri işi zorlaştırıyor diyebilirim.” (Hüsnüyusuf, 25, Pikolo, SHU).

Yürürlükte Olan Mevzuatların Uygulamada Karşılığının Olmaması

Kızılay ve Pikolo Derneği çalışanları ile yapılan görüşmelerde, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında karşılaşılan güçlüklerden bir diğeri de çocuk işçiliğine yönelik mevzuattaki kanunların teoride kalıp uygulamaya geçmemesi olarak ifade edilmiştir.

“...Çocuğu okula yollamalısın, neden? Çünkü bunu yapmadığında ben ne yapabilirim? Bir cevabı yok. Mevzuatta hence en büyük eksiklik bu ve benim

sunabileceğim tek şey hani gördüğümde de yapabileceğim tek şey o grubunda bir güvencesinin ve güvence altına alınması gerektiği.” (Akasya,30, Pikolo, niall departman sorumlusu)

“...Evet, istismarı bildirdiğimde gerçekten ciddi bir tepkiyle karşılaştım. Evet, erken yaşta evlilikle ilgili bildirdiğimde yarım saat, bir saat sonra polislin bana dönüp kızı aldığımız olaylarla karşılaştım. Farklı farklı bildirimlerde çıktısını almışken çocuk işçiliği noktasında çıktısını gerçekten görmedim, kamunun bu noktada net çıktısını görmedim.” (Lale, 28, Kızılay, sosyal ekonomik güçlendirme asistanı)

“...Bir kanunlar bunun bir cezası var ama bence kontrol noktasında çok zayıf hiçbir şekilde denetim yok. Denetim olmadığı için de insanları tedirgin edecek bir durum yok; çünkü insanlar biliyor ki hani var ama kimse görmüyor görmediği sürece de bir sorun yok gibi düşünülüyor.” (Akşamsefası, 27, Pikolo, SHU)

Çocuk İşçiliği ve Çocuk Yoksulluğu Alanında Çalışan STK’ların Çocuk İşçiliği ve Yoksulluğu Sorununun Çözümüne İlişkin Önerileri

Çocuk işçiliği ve yoksulluğu alanında çalışan STK’ların çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu sorununun çözümüne ilişkin önerileri 3 alt tema altında değerlendirilebilir: Eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve kapsayıcı hale getirilmesi, ailelerin bilinçlendirilmesi ve yoksul ailelere ekonomik destek verilmesi bunlardır.

Eğitim Sisteminin İyileştirilmesi ve Kapsayıcı Hale Getirilmesi

Çocuk işçiliği ve yoksulluğu alanında çalışan STK’ların çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu sorununun çözümü konusundaki ilk önerileri eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve kapsayıcı hale getirilmesi olmuştur.

“Bu çocuklar eğitimi ve bu çocuklar okulu, bu çocuklar gerçekten sosyal hayatı görerek evet benim kaderim böyle olmamalı ya da bunu kötü bir şey olarak da değil bu çocuk biz ailelere de bunu söylüyoruz. Evet, başka işlerde yapabilir ama okuluna gitsin, haklarını bilsin, yaşam standartlarını bilsin ve bu noktadan sonra evet, ben mevsimlik tarım işinde ya da işte sanayide artık nerede çalışmak istiyorsa bizim burada kazandırmaya çalıştığımız şey de bu aslında. Öncelikle bunu kırabilecek nokta, eğitim, eğitimden uzak kalmamaları ve her şeyi görebilmeleri, kendi hakları adına bunları görebilmeleri.” (Akasya, Pikolo D., Niall Departman sorumlusu, 33).

“Çocuklar mümkün olduğunca eğitime yönlendirilmeli.” (Aslanagzi, Pikolo, İletişim ve Teknoloji Asistanı, 24).

“Yani bu çocuğun tekrar eğitime dâhil edilmesi gerektiği, yani yapılamıyorsa bile en azından çocuk yoksulluğundan kurtarabilmek için onu açköğretim gibi böyle çeşitli kanallara çok aileyi ve çocuğu yönlendirmek gerektiğine dair bilgiler verilmesi lazım.” (Fesleğen, Kızılay, Eğitimci, 29).

Ailelerin Bilinçlendirilmesi

STK’ların çocuk işçiliği ve yoksulluğu sorununun çözümü hakkındaki bir diğer önerisi, ailenin çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğunun getirdiği olumsuzluklar konusunda bilinçlendirilmesidir.

“Aileyi ve çocuğu yönlendirmek gerektiğine dair bilgiler verilmesi lazım.” (Fesleğen, Kızılay, Eğitimci, 29)

“Aile ne kadar kuvvetlenip bilinç kazanırsa çocuk da o derece gelişim ve nasıl diyelim? Ailenin değişiminden etkilenerek değişimini gösterecektir.” (Manolya, Kızılay, SHU, 30)

“Gerçekten işe ailelerle başlamak gerekiyor. Yani ebeveynlerle başlamak gerekiyor.” (Orkide, 26, Pikolo, psikolog)

Ekonomik Destek Verilmesi

Çocuk işçiliği ve yoksulluğu alanında çalışan STK’ların çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu probleminin çözümü hakkındaki önerilerinden bir diğeri, aile ya da çocuklara ekonomik destek verilmesidir.

“Yani aile zaten ekonomik yoksunluk nedeniyle çocuğu çalıştırıyor. Başlıca ilk önce ortadan bu kaldırılmalı. Yani ekonomik olarak bir destek sunulduğunda eğitim hayatına dönmeye daha kolay olacaktır.” (Manolya, 30, Kızılay, SHU).

“Yani sonuçta o ailenin ekonomik olarak standartlarını biraz daha yükseltmek gerekiyor ki çocuk o bazı dediğimiz şeylerden yoksun kalmayın, yoksulluk yaşamayın, süreç içerisinde bu eksikliğini görmesin ne yazık ki böyle bir problem var.” (Yasemin, Pikolo, Sosyal Servisler Uzmanı, 25).

“Ailenin desteklenmesi kısmında eğitime devamı hâlinde belki sosyoekonomik destek gibi bir modül uygulanabilir. Hani daha yüksek miktarda bir nakit yardımı ama çocuklu ailenin de burada tabii maddi yardımlara bağlı kalınarak hayatını sürdürmesine bağımlı hale getirmektense en başta o bahsettiğim istihdamla alakalı ya da hanenin geçim gücünün kendilerinin ihtiyaçlarını karşılayabilir durumda olmalarının sağlanması gerekiyor.” (Ateş, Kızılay, SHU, 27).

Tartışma

Çocuklar küreselleşen dünyanın kültürel, politik ve ekonomik etkileri açısından en savunmasız ve incinebilir gruplarından biridir. Çocukların ekonomik olarak sömürülmesine yol açan, eğitim alma hakkına engel olan ve onların fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki veya sosyal gelişimine zarar veren her türlü zararlı etkiden korunması gerekmektedir (Hindawi, 2022). Buna karşın çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunu endişe verici bir biçimde varlığını sürdürmekte ve çocuklar kayıtsız dışı çalıştırılmanın en başta gelen öznelerinden biri olmaktadır (Tauson, 2009).

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorununun her geçen gün artması ve yönetim anlayışındaki değişimin etkisiyle de devlet, çeşitli STK'lara destek vererek çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunu ile mücadele etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de çocuk yoksulluğu ve çocuk işçilerle çalışan STK'ların bu soruna ilişkin önemli çalışmaları bulunmaktadır. Çocuk yoksulluğu ve işçiliğinin çocuklar üzerinde pek çok olumsuz etkisi olduğu Türkiye Kızılay Derneği ve Pikolo Derneği ile yapılan görüşmelerde saptanmıştır. Katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda her iki STK çalışanlarının da çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğunu ortak paydada tanımladıkları görülmüştür. Bu tanıma göre 18 yaşın altında çalışan çocuklar çocuk işçi kapsamındayken, çocuk yoksulluğu da çocuk işçiliğinin bir sebebi ve aynı zamanda sonucu olarak tanımlanmaktadır.

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin nedenleri ana teması altında, ekonomik sebepler, eğitim sistemindeki sorunlar, ailelerin konuya dair farkındalıkların düşük olması ve toplumun farkındalığının düşük olması alt temalarına ulaşılmıştır. STK çalışanlarının çocuk yoksulluğuna yol açan etmenler arasında en çok işaret ettikleri sorunun sosyoekonomik yetersizlikler olduğu görülmüştür. Ebeveynler ekonomik koşulları yeterli olmadığından çocukları çalıştırabilmekte ve eğitim masraflarına ayıracakları bütçeyi ev harcamalarına aktarabilmektedir (Zarif ve Azizun-Nisa, 2013). Bu araştırma sonucuna paralel olarak Sağır'ın (2020) yaptığı çalışmada da tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının, maddi imkânsızlıklar ve hayat standartlarının en alt seviyede olmasından dolayı çalışmak zorunda kaldıkları ve bu nedenlerle ailelerin çocuklarının eğitimlerine destek olamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik yetersizliklerin çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden biri olduğu

ve bu durumun çocukları ağır işlerde çalışmak durumunda bıraktığı sonucuna da bir başka araştırma bulgusuyla ulaşılmıştır (Çöpoğlu, 2018).

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin nedenleri teması altında ortaya çıkan bir diğer alt tema eğitim sistemindeki sorunlardır. Çocuklar eğitim sistemi içinde kendilerine yer bulamadıklarında bu döngünün dışına çıkmaktadır. Literatürdeki araştırmalarda da eğitim sisteminin dışında kalmanın çocuk işçiliği için önemli bir neden olduğu ve eğitim seviyesi yükseldikçe yoksul olma durumunun azaldığı ve yoksulluk döngüsünden kurtulmanın kolaylaştığı belirtilmiştir (Tor, 2010; Özkan ve Selcik, 2016; Çöpoğlu, 2018). Eğitim sisteminin dışında kalmak çocukların beceri kazanımını da etkilediğinden yetişkinlik sürecinde iyi bir iş sahibi olmaları ve yaşam kalitelerinin artması önünde de engel oluşturmaktadır (Zarif ve Aziz-u Nisa, 2013; Çöpoğlu, 2018). Bu durum uzun vadede yoksulluğun kronik hale gelmesi açısından da önemli bir meseledir.

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin bir diğer nedeni ailelerin ve toplumun bu konuya ilişkin farkındalık düzeylerinin düşük olmasıdır (Abdullahi, 2022). Çalıştırılan çocukların ebeveynleri çoğunlukla, düşük eğitim seviyesine sahiptir ve gelir ve mesleki statüleri ekonomik yoksunluk yaşanmasına yol açabilecek düzeydedir. Bunun yanı sıra çalıştırılan çocuklar genellikle geniş ailelerden gelmektedir ve hane nüfusu da fazla olduğundan çocukların çalıştırılması bir zorunluluk olarak görülebilmektedir (Togunde ve Carter, 2017). Bazı durumlarda ise aileler çocuklarının eğitim almalarının onları bir meslek sahibi yapamayacağını düşünerek, onları çalışma hayatına yönlendirebilmektedir. Sağır'ın (2020) araştırmasında mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin bazılarının çalışma hayatını daha önemli bulduğu ve çocuklarını erken yaşta çalışmaya zorladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki çalışmalar çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden birinin de ailelerin çalışma hayatının çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini bilmemesinden kaynaklandığını göstermektedir (Yavuzer, 1996; Tor, 2010).

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin yol açtığı problemler (sonuçlar) ana teması altında; çocukların eğitim sisteminin dışında kalması, çocukların ihmal ve istismara uğrayarak haklarına ulaşamaması, kronik yoksulluk yaşamaları ve suçla sürüklenmeyle birlikte madde kullanımına yönelme gibi problemlerle karşı karşıya kalmaları alt temalarına ulaşılmıştır. Tunçcan (2012) araştırmasında çocukların erken yaşlarda eğitim

hayatından kopup iş hayatına yönelmelerinde, başta ekonomik koşullar olmak üzere eğitim olanaklarının fiziki koşullarındaki yetersizlikler ve ebeveynlerin eğitimi algılama biçimlerinden kaynaklandığı bulgularına ulaşmıştır. Tor'un (2010) araştırmasına göre eğitim, çocuk işçiliğinin önemli bir boyutu olup yoksulluğu da yaratan etkenlerin arasındadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe, yoksul olma riski azalmaktadır. Çalıştırılan çocuklarla yapılan araştırmalarda çocukların eğitim dönemini tamamlamadan okuldan ayrılma olasılıklarının yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çocuk işçiler okul hayatlarında daha düşük performans sergilemektedir. En yüksek çocuk istihdam oranlarına sahip olan ülkelerin, en düşük okul tamamlama oranlarına da sahip olduğu görülmektedir (Thévenon ve Edmonds, 2019).

Çocukların çalıştırılması ile birlikte çocuklar, gelişim dönemlerini sağlıklı bir biçimde tamamlayamamakta, elverişsiz koşullarda çalıştıkları için biyopsikososyal sağlıkları bozulabilmektedir. Bu da uzun vadede sağlıklı nesiller oluşmasına yol açmakta ve çocukları ihmal ve istismara açık hale getirmektedir (Gün, 2010; Ahmet ve Ray, 2014; Hosseinpour vd., 2014; Gün, 2017; İbrahim vd., 2018; Dönmez ve Zengin, 2020). Çocuklar artan yoksulluğun etkisiyle sağlıklı koşullarda yaşadığında ve çalıştırıldığında gıda yoksunluğu, enfeksiyon kapma sorunu ile de karşı karşıya kalabilmektedir (Whitehead, Taylor Robinson ve Barr, 2021).

Bu araştırmanın önemli bir bulgusu da literatür bilgilerine paralel olarak çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğinin çocukların ihmal ve istismar edilme riskini artırmasıdır (Hadi, 2000; Öncü vd., 2013; İbrahim vd., 2018). Teker (2010), araştırmasında gelişim dönemlerine uygun olmayan şartlarda çalışan çocukların çalıştığı ortamdaki kişilerin olumsuz davranışlarını örnek alabileceğini ayrıca aile denetiminden uzak olmaları sebebiyle istismara açık hale gelebileceğine değinmiştir. Çalışan çocukların önemli bir kısmı motor kazalarına karışmakta, kaçırma girişimi, tecavüz ve cinsel tacizle karşı karşıya kalmaktadır. Çocuklar çalışma şartlarının ağır olması nedeniyle, fiziksel yorgunluk ve ağrılardan şikâyetçi olabilmektedir (Lee ve Orazem, 2010; Togunde ve Carter, 2017). Bu sağlık sorunlarının çocukların okula devam, okul performansı ve boş zamanları değerlendirmeleri üzerinde olumsuz etkileri vardır (Togunde ve Carter, 2017). Bu bilgilerden hareketle, çocukların çalışmak suretiyle eğitimden yoksun kalmaları kişisel iyilik halinin yanında toplumsal iyilik haline de zarar vermektedir yorumu öne çıkmaktadır (Çöpoğlu, 2018). Bir başka araştırmada ise

12 yaşından küçük olup zorunlu eğitimini tamamlamayan ve günde 8 saatten daha uzun süre çalışan kız çocuklarının cinsel istismara uğrama olasılığının arttığı bulunmuştur (Aduo vd., 2009). Bu bulgular çocukların çalıştırılmasının uzun dönem etkileri konusunda endişe verici sonuçları ortaya çıkarmaktadır.

Çocukların elverişsiz şartlarda çalışmaları ile ihmal ve istismara açık hale gelmelerin yanı sıra, yoksulluk ve çocuk yaşta çalıştırılmak onları kaynaklara erişim noktasında da yoksun konuma sokmaktadır. Bu yoksunluk uzun vadede kronik yoksulluk sorununu ortaya çıkarmaktadır. Literatürdeki bazı çalışmalarda, çocukların çalışmasındaki en temel sebep yoksulluk olarak ifade edilirken, bunun sonucunda yoksullukla beraber ortaya çıkan işsizlik, adaletsiz gelir dağılımı gibi etkenlerin çocukların emek piyasasına erken yaşta girmelerine ve eğitimden kopmalarına yol açtığını ve ilerleyen yaşlarda kronik yoksulluk yaşama risklerini artırdığını ortaya koymaktadır (Çöpoğlu, 2018). Bu yönüyle yoksulluk çocuk işçiliğinin hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. UNICEF (1997) yoksulluğun, çocuğun sadece çalışma hayatının içine girmesine sebep olmakla kalmadığını aynı zamanda çocukları ağır işlere de iten en güçlü etmen olduğunu ve toplumda yoksulluğun hâkim olduğu her yerde, çocuk işçi çalıştırma olgusu ile birlikte işin sömürücü olma özelliğinin de arttığını söylemektedir.

Bunun yanı sıra çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin en kritik sonuçlarından biri de çocukların suça sürüklenmesi ve zararlı madde kullanımlarının artabilmesidir. Literatürdeki araştırmalar yoksul ve çalıştırılan çocukların kendi yaşitları oynayıp okula giderken emek piyasasına girdiklerini ve çocukluklarını yaşamadan olgunlaştıklarını ortaya koymaktadır. Çocuklarda bu sebeplerle çeşitli davranış bozukluklarına da görülebilmektedir. Bu durum ise çocukların daha erken yaşlarda suça sürüklenme olasılığını artırmakta ve çocukların zararlı maddelere erişimlerini kolaylaştırmaktadır. Bu araştırmada da çocukların karşı karşıya kaldığı en önemli risklerden biri suça sürüklenme ve zararlı maddeye yönelme olarak ifade edilmiştir (Yavuzer, 1996; Bandeali vd., 2008; Pelit ve Alkan, 2022; Özpolat ve Aktuna, 2023).

Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu alanında devletin çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Devlet çocukların yoksulluk döngüsünden kurtulması ve kendi kendilerine yetebilen yetişkinler olmaları adına çeşitli kamu

politikaları uygulamaktadır. Bunlardan bazıları; kız çocuklarının okullaştırılması için hayata geçirilen projeler, şartlı nakit transferi ile ailelerin -çocuklarını eğitim hayatında tutma şartıyla- desteklenmesi, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin uluslararası programı hayata geçirmesi gibi adımlardır (Hablemitoğlu, Özkan ve Purutçuoğlu, 2010). BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda 2025 yılına kadar her türlü çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması hedefini koymuştur ve 2021 yılını “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Yılı” ilan etmiştir. Türkiye de Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Programı ile birlikte yerel düzeyde bu hedefi desteklemekte ve yaklaşık 18.300 çocuğa ve 5.000 aileye ulaşarak onlara aynı yardımlar yapma (eğitim materyalleri, hijyen kiti, giysi, ayakkabı, beslenme konusunda destekler, ailelere eğitimler ve çeşitli destekler) amaçları taşımaktadır. Bu program kapsamında yaklaşık 1.800 STK çalışanı ile de ortak hareket edilmesi hedeflenmiştir (ILO, 2023). Devletin çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunu ile mücadele konusunda çeşitli plan ve programları hayata geçirmesi çok önemli olmakla birlikte, istatistiklere bakıldığında günümüzde hala çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunu ile istenilen düzeyde mücadele edilemediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu araştırmada çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanlarında çalışan STK’ların bu sorunlarla mücadele konusunda yaptıkları çalışmaların üç grupta incelenebileceği görülmüştür. Bunlar; çocuklara yönelik faaliyetler, ailelere yönelik faaliyetler, topluma yönelik faaliyetlerdir. Araştırma bulgularına göre STK’lar -nakdi yardımların çocukların iyilik halleri için kullanılmama ya da aileler için daha çok çocuk sahibi olmayı teşvik etme sonuçlarını doğuracağından- çocuklara yönelik aynı yardımlara ağırlık vermektedir. Bu kapsamda çocuğa yapılan yardımlar; üniforma, kırtasiye, çanta, eşofman, ayakkabı, yemek ve ulaşım destekleridir. Bunun yanı sıra ilgili derneklerin çocukların okullaştırılması ve eğitim hayatında tutulması konularında da yönlendirme faaliyetleri bulunmaktadır. Kucur ve Bayram (2023) ise çocuklarla çalışan STK’ların eğitici aktiviteler, danışmanlık hizmeti, hak savunuculuğu alanlarında ön plana çıktığını ifade etmektedir.

Derneklerin ailelere yönelik hizmetlerine bakıldığında; Pikola Derneği’nin ağırlıklı olarak aynı yardımlarda bulunduğu ve ailelere gıda kolisi, hijyen kitleri, elektrik ve kira yardımları yaptıkları görülmektedir. Böylece ailelerin yaşam koşulları iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye Kızılay Derneği ise aynı yardımların yanı sıra, ebeveyn seminerleri,

aile eğitimleri gibi farkındalık çalışmaları da yürütmektedir. STK'ların topluma yönelik hizmetleri ise çocuk ve aile hizmetlerine kıyasla sınırlı olarak ifade edilmiştir. Yapılan görüşmelerde topluma yönelik çalışmaların her iki kurum içinde farkındalık arttırmak ve toplumu bilinçlendirmek odağında olduğu görülmüştür. Ancak somut örnekler vermek pek mümkün olmamıştır. Bu bilgiden hareketle STK'ların mikro ve mezo düzeyde çalışmalar sürdürmelerine karşın; daha katmanlı ve makro ölçekli bir sorun olan çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği konularında makro boyutta daha az etkili çalışmalar sürdürdüğü söylenebilir. Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği konulu sosyal sorun, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de mikro ölçekli, geçici çözümler üretilerek çözülmeye çalışılmaktadır. Bu durum ise meselenin özünün anlaşılmasını engellemektedir.

Uluslararası literatürde yer alan bazı araştırmalar çocuk yoksulluğu ve işçiliği ile mücadelede politika yapıcılarının yerel mekanizmalar ve sosyal hizmetlerle ortak stratejiler belirlediğini ortaya koymaktadır (Roets vd., 2016). Uzun yıllardan beridir özellikle gelişmiş devletler, çocuk yoksulluğu ve işçiliği ile mücadele konusunda sosyal hizmetin önemini ifade etmektedir (Parton, 2011). Sosyal hizmet mesleğinin birey ve toplum arasındaki dinamik ilişkiye odaklanması, hak temelli ve sosyal adalete dayalı bir anlayıştan hareketle mikro, mezo ve makro düzeyde uygulamalarını hayata geçirmesi bu sorunlarla mücadelede kritik bir öneme sahiptir (Grunwald ve Thiersch, 2009; Jacquet vd., 2020). Mikro düzeyde çalışmalar çocuklarla yapılan bireysel çalışmaları kapsarken mezo düzeyde yapılan çalışmalar çocuklar ve aileleri ile bir arada çalışmayı, ailelere ekonomik destek sağlanmasını ve çocuklara ve ailelere yönelik eğitici faaliyetleri içermektedir. Makro düzeyde yapılabilecek çalışmalar ise; çocuklarını eğitim hakkından mahrum bırakılmasını engelleyerek okullaşma oranını artırmak, çocuk işçiliğine karşı politikalar oluşturmak, kayıt dışı çocuk çalıştıran işverenlere yaptırımlar uygulamak olarak ifade edilebilir (Yıldırım, Beydili, Görgülü, 2015, s. 521-522). Öte yandan sosyal hizmetlerle yakından ilişkilendirilebilecek bir sorun alanı olan çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği meselesinde STK çalışanlarının –dolaylı olarak mikro ve mezo düzeyde sosyal hizmet müdahalelerine değinseler bile- bu çalışmada doğrudan sosyal hizmetlere atıfta bulunmadığı görülmüştür.

Bir diğer ana tema olan STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorununun çözümü sırasında karşı karşıya kaldıkları güçlükler teması

altında ailelerin de yoksul olması, ailelerin çocuk işçiliğini normal karşılaması ve yürürlükte olan mevzuatların uygulamada karşılığının olmaması ile alakalı güçlükler yaşadıkları saptanmıştır. Kuşkusuz bu güçlüklerden ilki olan ailelerin yoksul olması ve çocukların çalışarak eve getirecekleri maddi gelire ihtiyaç duymaları STK'ların çocuk yoksulluğu ve işçiliği ile mücadelede karşı karşıya kaldıkları önemli bir güçlüktür. Gül ve Öztürk'ün (2020) araştırmasında, ailelerin yoksulluğundan kaynaklanan güçlükler ile ilgili ebeveynlerin eğitim düzeylerinin düşük olması, eğitimin iyi bir gelecek sunacağına inanmamaları, eğitime erişim konusunda yetersiz kalınması ve nitelikli eğitim hizmetlerinin sunulmaması, ebeveynlerin çocuklarını daha kazançlı uğraşlara yönlendirmelerini cazip hale getirmekte olduğu bilgilerine ulaşılmıştır. Güngör ve Erdurak (2016) da çocukların çalıştırılmasının, ailelerin mevcut gelir düzeyindeki düşüklüğün çocuklarının kazandığı paraya ihtiyaç duymasına neden olduğunu belirtmiştir. Avşar Kurnaz (2007), çocuğun sağlıklı ve dengeli yetişmesinde ailenin tartışılmaz önemi olduğunu vurgulamıştır. Buna ek olarak ailelerin gelir durumu ile çocukların fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı yetişmesi arasında ilişki olduğu belirtilmektedir. Özpolat ve Aktuna'nın (2023) çalışma bulguları; özellikle aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışan çocukların, eğitimlerini yarıda bırakmak durumunda kaldığını ortaya çıkarmaktadır. Buna karşın bazı araştırmalar çalıştırılan çocukların büyük çoğunluğunun ailelerinin gelir düzeyinin, asgari ücretin çok altında kaldığı ve çocukların büyük bir çoğunluğunun ailelerine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kaldıklarını göstermektedir (Dur ve Öztürk, 2017).

Çocuk işçiliği sosyal sorununun düzeyi, hanelerin krizlere verdikleri tepkilere göre de şekillenmektedir (Thévenon ve Edmonds, 2019). Galli (2001) yaptığı çalışmada kısa vadede çocuk işçiliğinin ev gelirine katkısının büyük olduğu ve çocuk işçiliğinin en temel sebebinin ekonomik yoksulluk olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çocuk işçiliğini azaltmaya yönelik yapılan çalışmalarda ev halkının yaşayacağı gelir eksikliği ve yaşamlarını idame ettirme gücünün azalacağı da göz önünde bulundurularak bunları telafi etmeye yönelik çalışmalar yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Aksi durumda ekonomik nedenlere bağlı olarak aileler çocuklarının çalışmasını normal karşılamaktadır. Literatürdeki çalışmalar ailelerin çocuk işçiliğini normal karşılamasının nedenini, çocukların kazancına ihtiyaç duymaları ve çocuklarının çalıştırılmasını normalleştirerek onların gelirinden medet ummaları

olarak açıklamaktadır (Yüceol, 2022). Hatta kimi zaman aileler çocukları bir gelir kapısı olarak gördüklerinden daha fazla çocuk yapma eğiliminde olabilmektedir (Tunççan, 2012). Bu araştırma bulgularına karşın, bazı araştırmalarda ise, çocukların çalıştırılmasının aileler için bir tercih meselesi değil, bir zorunluluk olduğu ortaya konulmaktadır (Avşar Kurnaz, 2007).

Bu güçlüklerin yanı sıra çocukların korunması ve çalıştırılmaması konusunda pek çok ulusal ve uluslararası mevzuat düzenlemesi bulunmaktadır. Ancak bu mevzuatlar uygulamada istenilen düzeyde yer almamakta ve çocukların çalıştırılmasının ve yoksullaştırılmasının önüne geçememektedir. Bazı literatür çalışmaları çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin engellenmesine ilişkin var olan mevzuatların yetersiz olduğunu, mevcut mevzuatların yeniden düzenlenmesi, denetlenmesi gerektiğini ve bu hususta bakanlıklarla iş birliği yapılmasının önemini vurgulamaktadır (Efe ve Uluoğlu, 2015; Karagözoğlu ve Babaoğlu, 2022). Çocuk işçi çalıştıran işverenlere çeşitli yaptırımlar uygulandığı takdirde bu sorun ile mücadele etme konusunda önemli bir adım atılmış olacaktır (Cho, Fang, Tayur ve Xu, 2019; Hoque, 2021). Aynı zamanda bu konuya yönelik gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması ile birlikte, kayıt dışı çalışmanın ve iş yeri koşullarının daha iyi düzeye getirilmesi birtakım güçlükleri azaltacaktır (Koçeli, 2022).

Son ana tema olan STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği konularındaki çözüm önerileri ana teması altında; eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve kapsayıcı hale getirilmesi, ailelerin bilinçlendirilmesi ve yoksul ailelere ekonomik destek verilmesi alt temalarına ulaşılmıştır. Tunççan (2012) eğitimin, çocukların kişisel ve ruhsal gelişimleri için hayati öneme sahip olduğunu, ayrıca da eğitimin çocukların bilgi, beceri ve uzmanlık kazanabilmeleri, çevre ile sağlıklı iletişim kurabilmeleri için de gerekli olduğunu vurgulamıştır. Ancak diğer sorunlar ile birlikte çocukların işgücüne erken giriyor olması, hem çocukların gelişimlerini olumsuz etkilemekte hem de ülkenin ekonomik ve sosyal gelişme sürecine zarar vermektedir. Benzer şekilde Gül ve Öztürk (2020) yaptığı araştırmada, çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu sorununa ilişkin öneriler kapsamında Türkiye'de çocuk işçiliği ile eğitim arasında doğrudan bir ilişki olduğuna ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Çoçoğlu'nun araştırmasında da eğitim ve okulun çocuk işçiliği ile mücadelede en önemli araçlar olduğu vurgulanmıştır (2018). Çocuk yoksulluğu ve işçiliği ile mücadele konusunda getirilen önerilerden bazıları okulların, çocuğun en azından

uzun süre çalışmasını veya tam gün çalışmasını önleyebileceği seviyede olması yönündedir (Erdoğan ve Uyan Semerci, 2019).

Çocukların eğitim sistemi içinde kalması hususunda bir diğer önemli etken ise eğitimin kapsayıcılığı meselesidir. Başarılı olan çocuğu okulda tutan bir okul sisteminin, kapsayıcı bir okul iklimi ile mümkün olacağını ve bu kapsayıcılık konusunda yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu söylemek doğru olacaktır. Bunun yanı sıra, ara eleman veya çarıklık eğitimlerinin de niteliğinin artırılmasının önemli olduğu vurgulanmalıdır (Erdoğan ve Uyan Semerci, 2019). Bu bilgilerden hareketle eğitim sisteminin iyileştirilmesinin ve kapsayıcı hale getirilmesinin çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğini önlemede önemli bir araç olduğunu ve temel eğitim ve mesleki eğitimin yaygınlaştırılmasının önemli olduğu aşikârdır. Eğitimin doğrudan ve dolaylı maliyetlerinin yoksul ailelerin de karşılayacağı düzeye indirilmesi ve eğitim kalitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir (Dur ve Öztürk, 2017).

Çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği meselesinde ailelerin bilinçlendirilmesi de gerekmektedir. (Karagözoğlu ve Babaoğlu, 2022). STK'ların çocuk işçiliğini önlemeye yönelik stratejileri birbirinden farklılık gösterse de birçoğu strateji olarak farkındalığı kullanmaktadır (Abdullahi, 2022). STK'lar çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu ile mücadele ederken aileler ile çalışmalı ve ihtiyaç duyulan kaynak ve becerileri sağlamayı amaçlayan stratejiler geliştirmelidir. (Roncancio ve Silva, 2018). Günöz'ün (2007) araştırmasında, özellikle annelerin eğitim seviyesi ile çocuk işçiliği arasında yüksek bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Annelerin eğitim seviyesini yükseltmek, çocuk istihdamını engellemeye yardımcı olabileceği gibi, başka birçok alanda da hem çocukların hem de ailenin sorunlarının giderilmesinde olumlu etkiye sahiptir. Çocuk işçiliğinin ve yoksulluğun yoğun olduğu il ve ilçeleri pilot bölge seçerek yapılan bir araştırmada, evlenecek çiftlere ve çocuk bekleyen ailelere yönelik zorunlu anne-baba eğitimi düzenlenmiş ve eğitim içeriği; çocuk bakımı ile ilgili farkındalık, çocuk gelişimi, çocuğun gereksinimleri ve aile içi iletişim konularında hazırlanmıştır (Çelik, 2019). Böylesi farkındalık ve eğitim çalışmalarının uzun vadede çocuk yoksulluğu ile mücadeleye katkısı olacağı düşünülmektedir.

Ailelere ekonomik destek verilmesi, devletin yoksul ailelere gelir desteği sağlaması çocukların eğitim hayatında kalmaları hususunda önemli bir destektir. Ailelerin ekonomik anlamda desteklemesi ile orta ve orta üst sosyoekonomik gelire sahip ailelerde yetişen çocuklar ile yoksul

ailelerde yetişen çocuklar arasındaki fark azalabilecektir (Avşar Kurnaz, 2007; Şihaliyev, 2020; Özpolat ve Aktuna, 2023). Çöpöğlü (2018) araştırmasının sonucunda çocuk yoksulluğu ve işçiliği ile mücadele konusunda öncelikle ailelerin gelir düzeylerini yükseltecek ekonomik önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir. Ekonomik önlemler alınırken; gelir dağılımı, ücret, asgari ücret, istihdam, sosyal güvenlik vb. alanlara sistematik biçimde yaklaşılmasının önemli olduğunu belirtmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yoksul ve çalıştırılan çocukların koşullarının iyileştirilmesi ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine karşı toplum öncülüğünde yenilikçi alternatifler bulmaya odaklanması günümüzün en önemli meselelerinden biridir. Düzenlemeler, politikalar ve destek programları, yoksul ve çalıştırılan çocukların yüksek yararını önceleyecek biçimde düzenlenmelidir (Hoque, 2021). STK'lar çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile mücadelede ve ilgili düzenlemelerin hayata geçmesinde önemli aktörlerdir. Bu çalışmada da bu bilgilerden hareketle STK çalışanlarının görüş ve önerilerine başvurulmuştur.

Araştırmaya katılan öznelere göre çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında ve derinleşmesindeki temel nedenler arasında ekonomik sebepler, eğitim sistemindeki sorunlar, ailelerin ve toplumun konuya dair farkındalıklarının düşük olması bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunu devam ettiği müddetçe; toplumun yoksullaşması, kronik yoksulluk döngüsüne girilmesi, çocukların ihmal ve istismara uğraması ve suça sürüklenmesi sonuçları ortaya çıkmaya devam edecektir. Bu sorunlarla mücadele edilebilmesi için; eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve kapsayıcı hale getirilmesi, ailelerin bilinçlendirilmesi ve ailelere ekonomik destek verilmesi gerektiği görülmüştür.

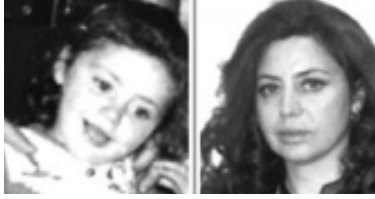
En temel bulgulardan hareketle çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği alanında konunun öznelere olan yoksul ve çalıştırılan çocuklar ve aileleri ile derinlemesine bilgi alınabilecek ve daha geniş örneklemli araştırmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmüştür. Her ne kadar bu alanda STK'lar tarafından çalışmalar yürütülse de çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu meselesi uzun yıllardan beridir en önemli sosyal sorunlardan biri olarak varlığını sürdürmektedir. Buna karşın STK çalışmaları bu alana yönelik farkındalığın artması ve mevcut problemlere işe vuruk öneriler getirilmesi için önemlidir.

Tüm bu bilgiler ışığında şu önerilerde bulunulabilir:

- Çocuk işçiliği ve yoksulluğu sorununun nedenleri düşünüldüğünde öncelikle yoksul çocukların ve ailelerinin ekonomik anlamda desteklenmesinin önemli olduğu görülmektedir. Aynı ve gerekli hallerde nakdi yardımlarla aileler ve çocuklar daha iyi koşullarda yaşayabilmeleri için desteklenmelidir.
- Eğitim kapsayıcı hale getirilmeli ve eğitimin doğrudan ve dolaylı maliyetleri yoksul ailelerin de karşılayacağı düzeylere indirilmelidir.
- Çocukların okul terkinin önüne geçmek amacıyla okullarla iş birliği içinde çalışılmalı, ekonomik sebeplerden eğitim hayatını bırakmak durumunda kalan çocukların erken tespiti sağlanmalıdır. Bu koruyucu-önleyici tedbirlerin hayata geçirilebilmesi için okullarda okul sosyal hizmeti birimleri oluşturulmalı ve buralarda sosyal hizmet uzmanları istihdam edilmelidir.
- Çocuk işçiliği ve yoksulluğu sorununun temel aktörlerden biri olan çocuklar ve ailelerle daha sık çalışmalar yapılmalı, çocukların ve ailelerin haklar konusunda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmelidir. Özellikle çocukların katılım haklarını kullanmaları önündeki engeller ortadan kaldırılmalıdır.
- Toplumda çocukların çalıştırılmasının zararları ve bu sorunun yarattığı problemlere ilişkin farkındalık çalışmaları yapılmalı ve ilgili konuda kamuoyu oluşturulmalıdır. Çocuk işçiliği ile mücadelede, toplumda farkındalık yaratılması, çocukların haklarına saygı gösterilmesi ve çocuk işçiliğinin önlenmesi için işverenlerin ve tüketicilerin sorumluluk alması ve multidisipliner çalışmalar yapılması (Weston, 2012) gerekmektedir.
- Çocuk işçiliği ve yoksulluğu ile mücadelede etkili mevzuatlar uygulamalarda daha çok karşılık bulmalıdır. Bu maddeyle bağlantılı olarak kayıt dışı yollarla ve kötü koşullarda çocukları çalıştıran işverenlere büyük yaptırımlar uygulanmalıdır.
- Çocuk işçiliği ve yoksulluğu sorunu uzun yıllardan beridir etkili olan bir sorun olduğundan bu sorunun çözümünde kamu, özel ve STK'ların bir arada ve multidisipliner bir anlayışla ve barışçıl bir biçimde çalışması önemlidir. Bu nedenle ilgili kurumların bir arada ve iş birliği halinde çalışmalar yürütmesi, yoksul çocuk ve ailelerin ihtiyaç ve görüşlerinin alınması ve onlarla iletişim halinde olunması uzun vadede sorunların çözümü için gereklidir. Bu bağlamda çocuk işçiliği ve yoksulluğu alanında çalışan temel aktörlerden olan sosyal hizmet uzmanlarının müdahalelerini hak temelli anlayıştan hareketle,

bütüncül bir biçimde, kanıt temelli olarak yürütmesinin ve kamu, özel ve STK'lar ile iş birliği içinde çalışmasının önemi vurgulanmalıdır.

- Yoksul ve çocuk yaşta çalıştırılan çocukların içinde erken yaşta kötü muameleye tabi tutulmuş / ihmal edilmiş, zihinsel ya da bedensel engeli bulunan ve göçmen çocuklar gibi daha da incinebilir çocuk grupları bulunmaktadır. Bu çocukların ihtiyaçlarına yönelik planlamalar yapılması, çocuklara eşit ve adil biçimde yaklaşılması gerekmektedir.
- Bu konuyla ilgili oluşturulacak sosyal politikalar için kanıt temelli verilere ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu düşünceden hareketle bu konunun en önemli aktörleri olan çocuklar ve aileler ile geniş ölçekli, kesitsel ve daha kapsamlı araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Yasemin Özkan

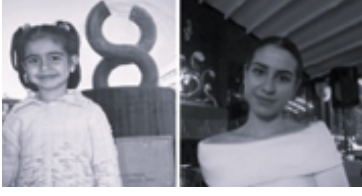
Ecem Naz Nazlier

Burcu Başpınar

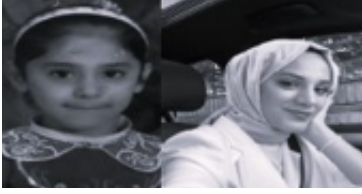
Gizem Bayrak

Sevim Nur Çetin

Hatice Dede

Elif Karakula

Hamide Tavus

Kaynakça

- Abdullahi, A. (2022). *Local NGOs combat against Child Labour A case study in Mwanza, Tanzania*. Yüksek Lisans Tezi. Linnaeus University, Faculty of Social Sciences, Department of Social Studies.
- Adeyeye, S. A. O., Ashaolu, T. J., Bolaji, O. T., Abegunde, T. A. ve Omoyajowo, A. O. (2023). Africa and the Nexus of poverty, malnutrition and diseases. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 63(5), 641-656. doi:10.1080/10408398.2021.1952160
- Ahmed, S., Ray, R. (2014). Health consequences of child labour in Bangladesh. *Demographic research*, 30, 111-150.
- Audu, B., Geidam, A. ve Jarma, H. (2009). Child labor and sexual assault among girls in Maiduguri, Nigeria. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 104(1), 64-67.
- Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi Raporu. (2016). *Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi Raporu 2016-2021*. Avrupa Konseyi web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-cocuk-haklar-stratejisi-2016-2021-/1680931c9b> adresinden.
- Avşar Kumaz, S. (2007). Çocuk Yoksulluğu. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür Araştırma Dergisi*, 3(12), 48-49.

- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. doi: 10.31592/aeusbed.598299.
- Bandeali, S., Jawad, A., Azmatullah, A., Liaquat, H. B., Aqeel, I., Afzal, A. ve Israr, S. M. (2008). Prevalence of behavioural and psychological problems in working children. *Journal of the Pakistan Medical Association*, 58(6), 345.
- Buz, S. Ve Ayyıldız, A. A. (2019). Sosyal Hizmette Toplum Merkezleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 187-212. doi: 10.33417/tsh.516802.
- Child Trends Web Sitesi (2021). *Child Poverty Increased Nationally During COVID, Especially Among Latino and Black Children*. Child Trends web sitesinden 24 Ağustos 2023 tarihinde erişildi: <https://www.childtrends.org/publications/child-poverty-increased-nationally-during-covid-especially-among-latino-and-black-children>.
- Cho, S. H., Fang, X., Tayur, S. ve Xu, Y. (2019). Combating child labor: Incentives and information disclosure in global supply chains. *Manufacturing & Service Operations Management*, 21(3), 692-711. Doi: 10.1287/msom.2018.0733.
- Çelik, H. (2019). Çocuk İşçiliği (Sivas Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sivas.
- Çoçoğlu, M. (2018). Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5), 671-685. Doi: 10.18506/anemon.397136.
- Dönmez, İ. ve Zengin, P. (2020). Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar. H. Doğan (Yay. Haz.). Çocuklar. *Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar* içinde (ss.23-54). Ankara: Nika Yayınevi.
- Dur, A. B. ve Öztürk, M. (2017). Türkiye'de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: Sdü Myo Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 613-635.
- Efe, H. ve Arzu-Uluoğlu, S. (2015). Dünyada Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Gelinek Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler. *Eğitim Toplum Bilim Dergisi*, 13(51), 46-72.
- Erbay, E. (2013). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Büyük Resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 157-168.
- Erdoğan, E. ve Uyan Semerci, P. (2019). Türkiye'de 2000 Sonrası Akademik Yazında. Çalışma ve Toplum Dergisi, 4(63), 2503-2525.
- Galli, R. (2001). *The economic impact of child labour* (Vol. 128). Geneva: International Institute for Labour Studies.
- Global Estimates (2020). Global Estimates web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://www.ilo.org/ankara/projects/child-labour/lang-tr/index.htm>.
- Gözübüyük-Tamer, M. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 89-105
- Grunwald, K. ve Thiersch, H. (2009). The concept of the 'lifeworld orientation' for social work and social care. *Journal of Social Work Practice*, 23(2), 131-146. <https://doi.org/10.1080/02650530902923643>
- Gül, T. ve Öztürk, M. (2020). Çocuk İşçiliğinin Nedenleri Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(38), 130-148.
- Gün, S. (2017). Toplumsal bir sorun: Çocukta çalışan çocuklar. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 16, 62-63.
- Güngör, F. ve Erdurak, Y. (2016). Çocuk Hakları ve Uygulama Stratejileri Bağlamında. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 11-35.
- Günöz, M. (2007). *Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri*. Uzmanlık Tezi. TC Çalışma

ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara.

- Hablemitoğlu, Ş., Özkan, Y. ve Purutcuoğlu, E. (2010). The millennium child poverty in developing Turkey. *Journal of International Social Research*, 3(12), 230-237.
- Hadi, A. (2000). Child abuse among working children in rural Bangladesh: prevalence and determinants. *Public Health*, 114(5), 380-384.
- Hindawi, M. (2022). *How Globalization Impacts Child Labour?: Child Labour, A Lost Childhood Perpetuated by Poverty and Insecurity*. Yüksek Lisans Tezi. Malmö University, Faculty of Culture and Society. İsveç.
- Hoque, M. (2021). Reviewing child labour and its worst forms: Contemporary theoretical and policy agenda. *Journal of Modern Slavery*, 6(4), 32-61.
- Hosseinpour, M. ve Mohammadzadeh, M., Atoofi, M. (2014). Work-related injuries with child labor in Iran. *European journal of pediatric surgery*, 24(01), 117-120.
- Ibrahim, A., Abdalla, S. M., Jafer, M., Abdelgadir, J. ve de Vries, N. (2018). Child labor and health: a systematic literature review of the impacts of child labor on child's health in low- and middle-income countries. *Journal of Public Health*. 41(1), 18-26. doi:10.1093/pubmed/fdy018
- Jacquet, N., Van Haute, D., De Corte, J., Nisen, L., Vandenbroeck, M. ve Roets, G. (2020). Dealing with the wicked issue of child poverty: Inter organizational networks as forums for collective debate and reflection. *Social Policy & Administration*. 54(7), 1081-1095. doi:10.1111/spol.12586
- Kahraman, F. ve Sallan Gül, S. (2015). Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (1) , 339-366. Doi: 10.17218/husbed.59837.
- Kanat, M. S. (2021). *Avrupa Birliği Hukuku'nda Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kamu Hukuku ABD, İzmir.
- Karadeniz, M. (2022). *Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Sosyal Koruma Tedbirleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD, Trabzon.
- Karagözoğlu, Ö. ve Babaoğlu, P. (2022). Türkiye'de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Kurumsal Yapı. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 57-75.
- Khakshour, A., Abbasi, M. A., Sayedi, S. J., Saeidi, M. ve Khodae, G. H. (2015). Child labor facts in the worldwide: A review article. *International Journal of Pediatrics*, 3(1-2), 467-473.
- Kılıç, S. (2013). Sampling methods. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46. Doi:10.5455/jmood.20130325011730
- Koçali, K. (2022). Perspective on Child Labor Situation in terms of Occupational Health and Safety: The Case of Turkey. *Journal of Human and Social Sciences*, 5 (2) , 126-151. Doi: 10.53048/johass.1062934.
- Kucur, F. ve Bayram, M. N. (2023). Göçmenlerle Çalışan Sivil Toplum Kuruluşları Yetkililerin Saha Gözlemleri: İstanbul Ve Şanlıurfa Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 276-300.
- Kunduracı, H. K. Ö. ve Yaralı, K. T. (2021) Türkiye'de Çocuklara Yönelik Sivil Toplum Kuruluşları: Dernekler. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 75-87.
- Lee, C. ve Orazem, P. F. (2010). Lifetime health consequences of child labor in Brazil. *Child Labor and the Transition Between School and Work*, 31(1), 99-133. doi:10.1108/s0147-9121(2010)0000031007.
- Mevzuat Web Sitesi (2005). 5395 Çocuk Koruma Kanunu. Mevzuat web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>.
- Öktem, Ü. (2015). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de Apaçıklık (Evidenz) Problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 45(1), 27-55.

- Öncü, E., Kurt, A. Ö., Esenay, F. I. ve Özer, F. (2013). Abuse of working children and influencing factors, Turkey. *Child abuse & neglect*, 37(5), 283-291.
- Özkan, Y. ve Purutçuoğlu, E. (2011). Çocuk Hakları: Haklarla Çelişen Çocuk Yoksulluğu. *Social Sciences*, 6(2), 218-228.
- Özkan, Y. ve Selçik, O. (2016). Okul Sosyal Hizmeti'nin Okul Erken Terki Üzerine Potansiyel Etkisi. *Journal of International Social Research*, 9(43), 1275-1281.
- Özpolat, A. O. ve Aktuna, E. (2023). Türkiye'de Çocuk Yoksulluğuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 9(1), 204-223.
- Parton, N. (2011). Child protection and safeguarding in England: Changing and competing conceptions of risk and their implications for social work. *British Journal of Social Work*, 41, 854-875
- Pelit, K. ve Alkan, M. F. (2022). Suça Sürüklenen Çocukların Sosyo-Demografik ve Suç Özelliklerinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 51-65.
- Pinilla-Roncancio, M. ve Silva, R. (2017). Children in Angola: Poverty, Deprivation and Child Labour. *Child Indicators Research*, 11(3), 981-1005. doi:10.1007/s12187-017-9471-x
- Roets, G., Roose, R., Schiettecat, T. ve Vandebroek, M. (2016). Reconstructing the foundations of joined-up working: From organisational reform towards a joint engagement of child and family services. *British Journal of Social Work*, 46(2), 306-322
- Sağır, H. (2020). *Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarının Eğitim Sorunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Sezik, M. (2019). Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri ve Sorun Alanları, *Research Studies Anatolia Journal*, 2(4), 118-125. Doi: 10.33723/rs.485931.
- Şihaliyev, G. (2020). *Uluslararası Boyutta Çocuk İşçiliği, Çocuk İşçiliğine Karşı Hukuki Düzenlemeler ve Mücadele Programları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Talas, D. D. M. (2011). Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29(1), 387-401.
- Tauson, M. (2009). Child Labor in Latin America: Poverty as Cause and Effect. *Human Rights & Human Welfare*, 9(1), 31-43.
- Taya, (2011), Türkiye Aile Yapısı Araştırması. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı web sitesinden 15 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/544f6ddd369dc328a057d01c/taya2011.pdf>.
- Teker, K. (2010). *Suçlu Çocuklarda Sosyo-Demografik Özellikler ile Ebeveyn Tutum Algısının Çocuk Suçluluğuna Katkısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153- 182.
- Thvenon, O. ve Edmonds, E. (2019). Child Labour: Causes, consequences and policies to tackle it. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, 14(25), 6/8. Doi: 10.1787/6883e26-en.
- Togunde, D. ve Carter, A. (2017) In Their Own Words: Consequences Of Child Labor in Urban Nigeria, *Journal of Social Sciences*, 16(2), 173-181, Doi: 10.1080/09718923.2008.11892615
- Tor, H. (2010). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2(2), 25-42.
- Tunçcan, N. (2012). Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu. *Journal of Social Policy Conferences*, 0, 43-44.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2013). Yoksulluk Çalışması. TÜİK web sitesinden 10 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16204>.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*, 2021. TÜİK web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). İstatistiklerle Çocuk 2022. TÜİK web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674>.
- UK Parliament Web Sitesi (2021). *Covid-19: impact on child poverty and on young people's education, health and wellbeing*. UK Parliament Web sitesinden 24 Ağustos 2023 tarihinde erişildi: <https://lordslibrary.parliament.uk/covid-19-impact-on-child-poverty-and-on-young-peoples-education-health-and-wellbeing/>.
- Uluslararası Çalışma Örgütü Web Sitesi (ILO). (2021). *Çocuk işçilerin sayısı, 20 yılda ilk kez artış göstererek 160 milyona yükseldi*. ILO web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/WCMS_800638/lang-tr/index.htm
- Uluslararası Çalışma Örgütü Web Sitesi (ILO). (2023). *ILO'nun Türkiye'de Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı (2021-2025)*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-europe/-ro-geneva/-ilo_ankara/documents/publication/wcms_774760.pdf adresinden 19 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.
- UNICEF. (1989). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. UNICEF Türkiye. UNICEF web sitesinden 12 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>.
- UNICEF. (1997). *The State of the World's Children* (1.bsm). New York: USA.
- UNICEF. (2021). *Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. UNICEF web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/>.
- UNICEF. (2021). *Çocuk İşçiler Basın Bülteni*. UNICEF web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCitenleri/%C3%A7ocuk-i%C5%9F%C3%A7ilerin-say%C4%B1s%C4%B1-20-y%C4%B1d%C4%B1r-ilk-kez-artarak-160-milyona-y%C3%BCKseldi-uluslararası%C4%B1>.
- UNICEF. (2023). *Çocuk İşçiliği*. UNICEF web sitesinden 18 Nisan 2023 tarihinde erişildi: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-i%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi>.
- Weston, B. H. (2012). *Child Labor in Human Rights Law and Policy Perspective*. James A. Gross, Lance Compa, (Yay. Haz.). Human Rights In Labor And Employment Relations içinde (ss. 73-122). Labor & Employment Relations Association Series.
- Whitehead, M., Taylor-Robinson, D. ve Barr, B. (2021). Poverty, health, and covid-19. *BMJ*, 372-376.
- Yavuzer, H. (1996). *Çocuk ve Suç* (3. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. bs.) Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, B., Beydilli, E. ve Görgülü, M. (2015). The effects of education system on to the child labour: an evaluation from the social work perspective. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 518-522.
- Yolcuoğlu, G. (2014). *Bireylerle, Ailelerle, Gruplarla ve Toplumla Sosyal Hizmet*. İstanbul: Nar.
- Yüceol, H. M. (2022). Covid 19 Pandemi Süreci Sonrasında Çocuk İşçiliğinde Genel Durum ve Politika Önerileri. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 40-51.
- Zarif, T. ve Aziz-un-Nisa, A. A. (2013). Understanding reasons of child labour in a developing economy: A qualitative study of Karachi, Pakistan. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities*, 2(2), 388-393.

Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Erken Müdahale Merkezi Olarak Çocuk Kütüphanelerinin Önemi

ASİYE KAKIRMAN YILDIZ

Özet

Çocuk yoksulluğu, çocuğun eğitim ve sağlık gibi öncelikli ihtiyaçlarının karşılanmaması, bir toplumda yaşayabilmesi için gerekli olan hak ve yaşam standartlarına sahip olamaması ve ailenin bütün bunları sağlamak için bir kaynağının olmaması anlamına gelmektedir. Erken yaşlarda müdahale edilmezse bu yoksulluk döngü haline gelip aileden çocuğa miras olarak kalmakta ve bu dezavantajlık ömür boyu sürebilmektedir.

Yoksullukla mücadele eden çocukların yaşadıkları problemlerden biri şüphesiz eğitim yoksulluğudur. Sosyoekonomik açıdan avantajlı olan çocuklarla yoksul çocukların doğdukları anda ortaya çıkan akademik, dil ve bilişsel uçurum, erken yaşta müdahale edilmediği takdirde zaman içinde büyümektedir. Bu durum yoksul çocukların, aynı yaş grubundaki avantajlı çocuklara göre dil becerilerinin ve kelime kapasitelerinin gelişmemesine, beyin gelişiminin yavaş olmasına ve LGS, YKS gibi ortak sınavlara girerken yaşadıkları rekabete yenik başlamalarına neden olabilmektedir.

Hâlbuki yapılan araştırmalar, yoksul çocukların yakın çevreleri ile birlikte dâhil olacağı müdahale programları aracılığıyla, yenik başladıkları bu göstergelerin eşitlenmesi bile en aza indirgenebileceğini göstermektedir.

Bu çalışmada, dezavantajlı ailelerin ve ailesinden dolayı zorunlu dezavantajlı olan çocukların akademik, dil ve bilişsel düzeylerinin okul dışı öğrenme ortamı

– ARASTIRMA MAKALESİ –

53

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 53-84

ASİYE KAKIRMAN YILDIZ, akakirman@marmara.edu.tr
Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
ORCID <https://orcid.org/0000000174031422>

Geliş Tarihi 14.07.2023 • Kabul Tarihi 13.09.2023
DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.296>

olan çocuk kütüphaneleri aracılığı ile yükseltilmesinin mümkün olup olmadığı ve çocuk kütüphanelerinin erken müdahale merkezi olarak nasıl kullanılabileceği örnek bir proje üzerinden anlatılmaktadır.

Bu bağlamda, dezavantajlı çocukların çocuk kütüphanelerinde dâhil olabilecekleri program ve atölye çalışmaları sonucunda akademik ve bilişsel fırsat eşitliğinin nasıl yakalanabileceği; çocuk kütüphanelerinin bu çocuklar ve aileleri için nasıl birer öğrenme ve sosyalleşme mekânı olabileceği; çocuk kütüphanelerinin sunduğu bu hizmet ve faaliyetler sayesinde bir çocuğun hayatına nasıl etki edebileceği bu ve bu sayede çocuğun zorunlu dezavantajlılığından nasıl kurtulabileceği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk yoksulluğu, çocuk kütüphaneleri, müdahale merkezi, akademik fırsat eşitliği

The Importance of Children's Libraries as an Early Intervention Center for Combating Child Poverty

Abstract

Child poverty means that the child's primary needs such as education and health are not met, that he does not have the rights and living standards necessary for living in a society, and that the family does not have a resource to provide all these. If it is not intervened at an early age, this poverty turns into a cycle and is inherited from family to child, and this disadvantage continues for life.

One of the problems faced by children struggling with poverty is undoubtedly education poverty. The academic, language and cognitive gap that emerges at the time of birth of socio-economically advantaged children and poor children grows over time if not intervened at an early age. This situation causes poor children to not develop their language skills and vocabulary capacity compared to advantaged children in the same age group, to have slower brain development and to lose their competitiveness when taking common exams such as LGS and YKS.

However, studies show that these indicators, which they have started to succumb to, can be minimized, if not equaled, through intervention programs in which poor children will be involved together with their close circles.

In this study, it will be explained through a sample project whether it is possible to increase the academic, language and cognitive levels of disadvantaged families and children who are necessarily disadvantaged because of their families, through children's libraries, which are an out-of-school learning environment, and how children's libraries can be used as an early intervention center.

In this context, how to achieve academic and cognitive equality of opportunity as a result of programs and workshops in which disadvantaged children can be included in children's libraries; how children's libraries can be places of learning and socialization for these children and their families; It will be discussed how these services and activities offered by children's libraries can affect a child's life, and how the child can get rid of his forced disadvantage.

Keywords: Child poverty, children's libraries, intervention centre, academic equality of opportunity

Giriş

Sosyolojide ve sosyal psikolojide "çocuk" konusu çalışılırken, konunun tek başına çalışılmadığı; çocuğun gelişiminin mutlaka çevresiyle beraber değerlendirildiği görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2017; Yörükoğlu, 2007; Gülgöz, 2018; Selçuk, 2015). Nitekim ailenin sosyoekonomik ve kültürel yapısı ile çocuk yetiştirme ve çocuğun eğitim düzeyinin şekillenmesi arasında paralel bir ilişkinin olduğu, yapılan pek çok araştırmamanın sonucunda ortaya çıkmıştır (Kağıtçıbaşı, 1991; Martin ve Colbert, 1997; Bossard, 1956; James ve Prout, 1990; Maccoby ve Martin, 1983).

Bu açıdan bakıldığında çocuk yoksulluğunun da çok boyutlu olarak ele alınmasının gerekli olduğu görülmektedir. Epigenetik açıdan ele alınıp, çocuğun kendi ekosistemi bağlamında değerlendirilmesi, çocuk yoksulluğunun giderilmesinde önemli bir yaklaşım olarak benimsenmelidir (Erkul, 2021). Nitekim çocuğun iyi olma halinin desteklenmesiyle çevresinin iyi olma halinin gelişeceği, çocuğun kültürel düzeyine katkı yapacak bir müdahale merkezinin devreye sokulmasının ana babanın kültürel göstergesinde değişiklik yaratacağı ve bu değişimin ana babanın sosyal çevresini, çocuk yetiştirme davranışını, çocuğa verilen değeri de etkileyeceği pek çok araştırma ile kanıtlanmıştır (Martini, 1996; Whitehurst vd., 1994; Whitehurst ve Fischle, 1999). Çocuğa çevresi ile birlikte müdahale edebilme gücü olan, ücretsiz ve kamu destekli okul dışı öğrenme merkezlerinden biri çocuk kütüphaneleridir. Bu nedenle bu çalışma kurgulanırken, Brunswick'in (1986) "çevre - organizma - çevre" döngüsü; Harkness ve Super'ın Gelişim Nişi yaklaşımı (1993) ve Bronfenbrenner'in (1979, 1986) "bir sistemdeki değişim diğerlerini de etkiler" yaklaşımını içeren ekolojik kuramındaki mikro sistem yaklaşımı model alınmıştır.

Bu yaklaşımlara göre insan gelişiminde değişim ve esneklik, birbirleriyle etkileşim içinde olan ve zamanla değişen çevresel etkilerle ortaya çıkmaktadır. Bu etkilerin başlaması ve sürdürülmesi için gereken müdahale ortamlarından biri çocuk kütüphaneleridir.

Çocuk kütüphaneleri, hizmet verdikleri bölgedeki halkın dünyada yaşanan değişim ve gelişim alanlarıyla buluşmasını sağlayan birer araçtır. Bu aracılığı yaparken, hizmet verilen bölgedeki yerel halkın ihtiyaçlarını referans alarak boşluklar analizi yapar ve eksik yönlerin giderilmesi için çalışmalar ve programlar düzenler (Kakırman Yıldız, 2019). Çocuk kütüphaneleri, bu anlamda, bir yandan örgün öğretimi desteklerken, diğer yandan toplumsal katmanlar arasındaki dezavantajlılığı ortadan kaldırma veya en düşük seviyelere indirme rolünü başarıyla oynama imkânına kavuşmaktadır.

1- Çocuk Yoksulluğu ve Erken Müdahalenin Önemi

İnsan gelişimi, sosyalleşme ve olgunlaşmayı bir arada ifade eder. Yaşam boyu süren sosyalleşme, bir toplumun üyesi haline gelme sürecini kapsar. Dolayısıyla sosyokültürel çevreyle sürekli bir etkileşimi içerir. Bu yüzden insan gelişimi ile ilgili bir çalışmada bağlam ve mekân boyutu mutlaka ele alınmalıdır. Nitekim kişinin yaşam öyküsü, içinde yaşadığı ailede ve toplumda, geleneksel olarak kuşaktan kuşağa geçen örutü ve standartlara uyum sağlama öyküsüdür. İçine doğduğu görenekler, bireyin deneyimlerini ve davranışlarını, doğduğu andan itibaren şekillendirmeye başlar. Konuşmaya başladığında birey, kültürünün küçük bir yansıması olarak görülmektedir. Büyüyüp kültürün etkinliklerine katılabilir hale geldiğinde, kültürel alışkanlıklar onun alışkanlıkları, inançlar onun inançları, olanaksızlıklar onun olanaksızlıklarıdır (Bornstein ve Güngör, 2018).

Son yıllarda özellikle çocuk üzerinde belirgin bir biçimde etkisi görülen risk faktörleri konuşulmaya ve bunlar arasında çocuğun hayatını en derin etkileyenlerin tespit edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna göre bir çocuğun gelişim sürecine etki eden olumsuz faktörler arasında sırasıyla annenin eğitim seviyesinin düşük olması, annenin kaygılı olması, mülteci konumunda olma, aile reisinin işinin vasıfsız olması ve anne çocuk arasındaki etkileşimin düşük olması sıralanmıştır. Bu faktörlerin tamamının düşük sosyoekonomik düzeyli gruplarda görülmüş olması, ailenin sosyoekonomik durumu ile çocuk gelişimi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu bir kez

daha kanıtlamaktadır (Kağıtçıbaşı, 2017). Nitekim bu olumsuz göstergelerin tamamı aile aracılığı ile çocuğu dolaylı olarak etkilemekte, çocuğu zorunlu dezavantajlı durumuna sokmaktadır. Nitekim bazı sosyal kuramcıların da işaret ettiği gibi, çocukların deneyimlerinin çoğunu bakım veren yetişkinler belirlemektedir ve bu nedenle anne-baba ve çocuk ilişkisinin, çocuğun gelişimi ve kültürün sürekliliği açısından bir etki potası oluşturduğu sonucuna varılmaktadır (Vygotsky, 1978; Wood ve vd., 1976; Bornstein, 2002).

Fakat bütün bu olumsuz göstergelere rağmen, çocuk ve aileye yapılacak olan sosyal müdahale programlarının, çocuklarda olumlu sosyo-duygusal gelişimi sağladığı görülmüştür. Özellikle annenin desteklendiği sosyal destek ağının ve ona sağlanan bilgiye dayalı desteğin, daha iyi çocuk yetiştirmedeki olumlu rolü, dezavantajlı sosyoekonomik şartlardaki ailelerle yapılan araştırmalar tarafından da tescillenmiştir. Bilhassa maddi ve manevi sosyal destek ile daha iyi ana baba olmak arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Kağıtçıbaşı, 2017). Nitekim müdahale programları, özellikle eğitim düzeyi ve geliri düşük, gelişme fırsatlarına erişimi kısıtlı olan, sosyal açıdan dezavantajlı konumda olan insanlara odaklanmaktadır. Bu tip programlar, davranışı değiştirerek programa katılanların refahını ve yeterliliğini artırmayı amaçlamaktadır (Poortinga, 2018).

Kısıtlı okullaşma olanaklarından ev ortamlarının yetersizliğine, kelime ve dil gelişiminin yetersizliğinden örgün eğitimin yetersiz olmasına kadar pek çok nedenden dolayı çok sayıda ülkede müdahale programları bireylerin bilişsel becerilerini geliştirerek kitleleri ve insan kapasitesi gelişimini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Müdahale programlarına duyulan ihtiyacı doğuran kısmen okullaşmanın nitelik ve nicelik açısından yetersiz olması kısmen de çocukların içinde yetiştiği sosyal ve ekonomik ortamların ve eğitim ortamlarının dezavantajlı durumda olmasıdır. Nitekim hiçbir ülkede, o ülkenin bütün bölgelerine aynı hizmet aynı materyal ve aynı kaliteli eğitim altyapısı ile sunulmamaktadır. Dolayısıyla bütün çocuklar standart bir program ve sunumdan aynı ölçüde yararlanamamaktadır. Fakat müdahale programları sayesinde gözlemlenen eksiklikler sonucunda, örgün eğitimi ikame etmek ya da tamamlamak için çocuk kütüphaneleri aracılığıyla çocuklara ve ailelere ulaşılmaktadır (Gülgöz, 2018). Bu programların altında yatan temel varsayım, belirli bir zamanda yapılan müdahalenin, insan gelişimine otomatik olarak yardım edeceğidir. Daha erken uygulanan müdahale programlarının daha fazla fayda sağlayacağı da bu varsayıma dayanır. Dolayısıyla çoğu müdahale programı çocuk

yoksulluğu ile mücadeleyi hedef almaktadır (Gülgöz, 2018). Fakat müdahale programları içinde en faydalı olanların çocukla beraber anne babasını ya da bakım vereni birlikte programa dâhil edenler olduğu kanıtlanmıştır (Kağıtçıbaşı, 2017).

2- Erken Müdahale Merkezi Olarak Çocuk Kütüphaneleri

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, ailelerin çocuğun dil, bilişsel ve akademik düzeydeki gelişimi için sunabileceği imkânlar genellikle çok sınırlıdır. Yapılan çalışmalara göre (Kağıtçıbaşı, 2010), sosyoekonomik seviyesi düşük düzeydeki dezavantajlı ailelerde (anne-babanın eğitim seviyesinin düşük olmasına bağlı olarak) aile içindeki sözlü iletişim becerileri, orta ve üst sosyoekonomik seviyedeki ailelere göre çok zayıftır. Bu çalışmalara göre çocuğun sosyoekonomik ve akademik yoksulluğu aileden gelmekte (zorunlu dezavantajlılık) ve erken müdahalede bulunulmazsa ömür boyu devam etmektedir. Bu müdahalelerde amaç, çocuğun mantık yürütmesini sağlama, soru sorup cevaplama, hikâye anlatımı, kitap okuma ve süregelen olaylar hakkında tartışmayı içeren ve aile katılımının da sağlandığı etkinliklerle çevresel faktörleri iyileştirmek ve bireysel kaynakları oluşturmaktır. Çocuğun zorunlu olarak yaşadığı bu dezavantajlı göstergeyi eşitlemek ya da en aza indirebilmek için gereken müdahale ortamlarından biri çocuk kütüphaneleridir. Çocuk kütüphaneleri tam olarak bu noktada, aynı toplumda yaşayan çocuklar arasındaki akademik fırsat eşitsizliğini giderebilmek ve bu çocukların yaşam boyu öğrenme süreçlerinden sürdürülebilir bir şekilde yararlanmasını sağlamak için okul dışı eğitimlerini destekleme gücüne; çocuğu ve ailesini içine alan çalışmalarla, hizmet verdiği topluluğu çocuktan başlayarak değiştirme gücüne sahip olabilmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında yayımlanan ve 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanan kalkınma hedeflerinde, hayalini kurduğumuz dünyayı inşa etmek için 17 alanda sürdürülebilir gelişmenin şart olduğu vurgulanmıştır (Transforming Our World, 2015). Gelecek 15 yıllık eylem planlarını içeren bu çalışmada, önemli bir vurgu yapılmış ve “çocukların ve kadınların” dünyayı değiştirme gücüne sahip olduğunun altı çizilmiştir. Aynı bildirmede pek çok defa, kalkınma hedeflerinde sürdürülebilir gelişmenin bütün dünyada hayata geçirilebilmesi için eğitimde fırsat eşitliklerinin sağlanması ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının herkese sunulması gerektiğinin de altı çizilmiştir.

Bu kalkınma hedeflerinin ilan edilmesinin hemen ardından IFLA (International Federation of Library Associations) ve Washington Üniversitesi Teknoloji ve Sosyal Değişim grubu tarafından hazırlanan raporda (Development and Access to Information, 2017), Birleşmiş Milletler'in işaret ettiği "sürdürülebilir gelişme" için kütüphanelerin; bilgiyi toplayan, erişime sunan ve dağıtan ağ kurumlar olabileceği belirtilmiştir. Nitekim bütün dünyanın belirlenen bu kalkınma hedeflerine ulaşması için her bir ülkenin kendi eğitimcilerinin, devlet yöneticilerinin, sivil toplum kuruluşlarının, öğrencilerinin, mühendislerinin, teknisyenlerinin, ev hanımlarının, emeklilerinin; kısacası farklı özellik ve uzmanlıklara sahip kişi ve kurumlarının, bir araya gelip güç birliği ve tecrübe paylaşımı yapması gerekmektedir. Bunun için koordinasyon merkezi gibi işleyecek bir inovasyon sistemi gerekecek ve bu noktada kütüphaneler etkin rol alacaklardır.

Ücretsiz bir kamu kurumu olan çocuk kütüphanelerinin birer öğrenme merkezi olarak da tasarlanması sonucunda, dezavantajlı durumdaki çocukların da bu imkânlardan faydalanabileceği; çocuk kütüphanelerinin müdahale merkezi olarak tasarlanmasıyla okul dışı öğrenme ortamı yaratılabileceği ve bu sayede çocuklar arasındaki akademik fırsat eşitsizliğine çözüm olabileceği görülmektedir. Bugün dünya üzerindeki "gelişmiş" olarak adlandırdığımız ülkelerde çocuk kütüphaneleri, hem çocuğu hem de çarpan etkisiyle çocukla beraber bütün çevresini (ailesi, arkadaşı, okulu, vb.) etkileyerek toplumu değiştirmeyi ya da değişim süreçlerine adapte etmeyi hedeflemektedir. Örneğin bu amaçla Hollanda, Japonya, İngiltere, Amerika ve Almanya gibi pek çok ülkede Bookstart, Head Start, Perry Preschool, Milwaukee, CARE ve IHDP gibi çocuklara ve ailelere yönelik hazırlanmış projeler, çocuğun zihinsel, bedensel ve sosyal gelişimini desteklemeyi garanti altına almak istemekte; sosyoekonomik seviyesi düşük olan ailelere temel hak ve ihtiyaçlar yolunda yardımcı olmayı ilke edinirken eğitim merkezi olarak kullanılan yerler arasında çocuk kütüphaneleri de yer almaktadır (Veryeri Alaca, 2013).

Hizmet ve fayda üretme amaçlarına bakıldığında, toplum temelli çalışmalar yaptığı görülen çocuk kütüphanelerinin, dezavantajlı çocukların okul dışı eğitim faaliyetlerinin desteklenmesinde, bu çocukların ve ailelerinin yaşam boyu öğrenme süreçlerinin devam ettirilmesinde ve en önemlisi dezavantajlı çocukların yaşamlarına mümkün olan en iyi şekilde başlamasına katkıda bulunabilmek için kullanılacak en önemli müdahale merkezlerinden biri olduğu görülmektedir.

Çocuk kütüphaneleri, çocuklar arasındaki akademik fırsat eşitsizliğini en aza indirebilecek; ailelerinden dolayı zorunlu dezavantajlı olan çocuklara erken müdahale programları uygulayabilecek; sürdürülebilirliği yüksek ve devlet destekli ücretsiz sosyal bir kurumdur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde çocuk kütüphanelerinin bu özelliğinin ön plana çıkarılması ve çocuklar arasındaki akademik ve bilişsel farkları eşitleyebilmek için çocuk kütüphanelerinden yararlanılması gerekmektedir. Nitekim çarpan etkisiyle yaratacağı yaygın etki sayesinde hizmet verdiği çocuğu/aileyi/mahalleyi/köyü/şehri etkileyebilme ve orada bir dönüşüm hareketi başlatıp toplumu değiştirebilme potansiyeline sahip olan çocuk kütüphaneleri, toplumun yeniden inşasında ve yapılanmasında çok etkili bir güce sahiptir.

Çocuk kütüphaneleri, özellikle yoksul çocukların, yaşamlarına mümkün olan en iyi şekilde başlaması için kullanılabilecek en önemli merkezlerden biridir. Nitekim dezavantajlı ailelerin yoksul çocukları sadece dil gelişimi konusunda değil aynı zamanda beyin gelişimi konusunda da geri kalma riski taşımaktadır. UNICEF, çocuk yoksulluğunu, hayat boyu çocuk gelişimini engellemesi ve kalıcı bir risk oluşturması nedeniyle yetişkin yoksulluğundan ayırmakta ve çocuk yoksulluğunun ayrıca ele alınması gerektiğine işaret etmektedir (Erkut, 2021).

Aynı toplumda yaşayan çocuklar arasındaki fırsat eşitsizliğini giderebilmek ve bu çocukların yaşam boyu öğrenme süreçlerinden sürdürülebilir bir şekilde yararlanmasını sağlamak için okul dışı eğitimlerini destekleme gücüne sahip olan çocuk kütüphaneleri, çocuğu ve ailesini içine alan çalışmalarla, hizmet verdiği topluluğu çocuktan başlayarak değiştirme gücüne sahiptir. Dezavantajlı çocuklara ve ailelere kütüphanede yapılan atölye çalışmaları ve etkinlikler aracılığıyla ulaşılması, bütün dünyada kullanılan en önemli araçlardan biridir.

Dezavantajlı grupların sağlık, eğitim, yaşam koşulları gibi farklı konularda daha iyi bir hayat sürebilmesi için çalışan Çocuk Vakfı, AÇEV (Anne Çocuk Eğitim Vakfı), Tohum Otizm Vakfı, UNICEF (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu) gibi pek çok vakıf ve kurumun varlığı bilinmektedir. Toplum temelli yaptıkları çalışmalara bakıldığında kütüphaneler de bu kurumlardan biri olarak sayılabilir. Fakat kütüphaneler bu kurumlardan farklı olarak, hem kendi marka değerine uygun olarak bilgi üretme ve yayma misyonunu yerine getirmekte hem de atölye çalışmaları ya da yaz kampları gibi programlarla bu kurumlarla güçlü iş birlikleri yaparak, ücretsiz bir şekilde kullanıcının yararına sunmaktadır. Örneğin Amerika'da,

çocuk kütüphanelerinin “Birlikte daha güçlüyüz!” mottosuyla pek çok farklı kurum, okul ve dernekle iş birliği yaparak dezavantajlı çocuklar ve aileleri için kütüphanede programlar düzenlediği görülmektedir (Grassi, 2018; Yılmaz, 2008).

2.1. Aile Destek Programları ile Aileye ve Çocuğa Müdahale Edilmesi

Çocuk yoksulluğunun önlenmesi konusunda tartışılan ve son derece de önemli olan konulardan biri, müdahale çalışmalarında odak noktanın çocuk mu yoksa aile mi olması gerektiğidir. Öncelikle çocuk diyen ve öncelikle aile diyen yaklaşımlar olduğu gibi bu iki gruba da aynı anda odaklanan çalışmaların daha başarılı olduğu görülmüştür. Ayrıca bu çalışmalar, anne-baba becerilerini geliştirmenin çocuğun bilişsel becerilerini geliştirmeye doğru orantılı olduğunu göstermiştir (Kağıtçıbaşı 2010). Çocuğun eğitiminin anne-babanın eğitimi ile birleştirilmesinin özellikle yoksulluğun olumsuz etkilerini karşılama da çok yararlı olduğu; hatta çocuk odaklı yaklaşımlarla aile odaklı yaklaşımların birleştirilerek çalışılmasının müdahale programlarının başarısını ikiye katladığı tespit edilmiştir (Dearing, McCartney ve Taylor 2001).

Nitekim Heckman’ın (2013) tespiti de, çocuklar arasında yaşanabilecek dezavantajlı göstergeden kaynaklanan eşitsizliklerde, en büyük payın aileye ait olduğu yönündedir. Yani aile desteklenmediği sürece, sadece çocuğa yapılacak olan müdahaleler/iyileştirmeler kalıcı sonuçlar vermeyecektir. Hatta Heckman, sadece annenin eğitimi olduğu durumlarda bile, annesinin eğitim seviyesi düşük olan çocuğun dezavantajlı olduğunu belirtmiştir. Nitekim eğitim seviyesi yüksek olan annenin çocuğu ile daha az bağırarak konuştuğu, daha az televizyon izlediği, daha çok kitap okuduğu ve en önemlisi daha sağlıklı bir psikolojiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Yapılan bazı çalışmalarda, özellikle dezavantajlı bölgedeki çocuklara uygulanan proje tabanlı müdahale programlarında, projenin süresi bitince çocukla ilişkinin kesildiği ve buna bağlı olarak da çocukta gözlenen akademik ve bilişsel yükselmenin düşüşe geçtiği görülmüştür (Kağıtçıbaşı, 2010). Dolayısıyla çocuğun çevresi ile birlikte “uzun süreli” desteklenmesi gerekmekte; aksi takdirde bilişsel kazanımların kısa süreli olması kaçınılmaz olmaktadır.

Çocuk kütüphanelerinde yaratılacak olan zengin dil ve akademik gelişim ortamları ile hem çocuğun hem de ailenin, ücretsiz bir şekilde uzun vadede eğitimler ve destekler alması sağlanabilmektedir. İnsan

gelişiminin devam eden bir süreç olması, bu sürecin kurumsal ve ücretsiz olarak da devamlılığını gerekli kılmaktadır. Çocuk kütüphaneleri bunu gerçekleştirebilecek, devlet destekli, kamusal ve ücretsiz tek kurumdur.

Çocuk kütüphaneleri, hem çocuğu hem de ailesini etkileyecek ve geliştirecek olan aktörlerden biridir. Çocuğun yakın çevresinin desteklenmesi sürecinde çocuk kütüphanelerinden yararlanmak, çocuğun okul yaşamı ile ev yaşamı arasında birbirine zıt iki çevrenin oluşmasını da engelleyecektir. Bir başka avantajı ise, çocuğun kazanımları çarpan etkisiyle ailedeki diğer bireylere; özellikle kardeşlere ve muhtemelen akrabalar ve mahalledeki arkadaşlara da yansıtacak; bu sayede kazanılan yaygın etki uzun vadede bütün toplumu etkileyecektir.

Çocukların, evde anne ve babalarından öğrendikleri ve gördükleri kadar onları bu derece etkileyen başka bir öğretim aracı ve ortamı bulunmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çocuk kütüphanelerinin sadece çocuğa değil aileye de hizmet verme amacı ile hareket etmesi ve çocuklar için yürütülecek her projede aileyi de hedef alması gerekmektedir. Bu nedenle ailenin kütüphane faaliyetlerine katılması son derece önemlidir.

Literatürde, çocuğun gelişimini etkileyen ve belirleyen “gelişim nişleri”nin olduğu ve bu “niş”lerin çocuğun çevresi, içinde bulunduğu kültür ve aile olarak üç temel kategoride ele alındığı görülmektedir. Enteresan olan, bu nişlerin hiç birinin birbirinden bağımsız olmaması; diğer bir deyişle gelişim nişlerinin birinde yaşanan değişimin diğerlerini de etkilemesidir. Bu durum, çocuk gelişiminin ortama bağlı olduğunu; çocuğun ya da ailenin tek başına iyi olmasının sonucu iyi yapmayacağını göstermesi açısından önemlidir (Kağıtçıbaşı, 2010). Dolayısıyla çocuk gelişimini etkileyen faktörler için, hepsi birbiriyle ilişkili ve iç içe geçmiş çeşitli aktörlerden oluşuyor demek yanlış olmayacaktır.

2.2. Mülteci Çocukların Toplumla Entegrasyonuna Müdahale Edilmesi

Çocuk kütüphaneleri, özellikle mülteci durumunda olan aile ve çocukların, gittikleri ülkenin dil ve sosyal yapısını öğrenebilmesi açısından da eğitici bir merkez gibidir. Özellikle okula başlama yaşı gelen ya da okula giden çocukların okulda sıkıntı yaşamaması için, kütüphanelerde verilecek olan dil destek programları çocukların ve ailelerin toplumda izole bir hayat yaşamaması için son derece önemlidir (Bourke, 2007). Örneğin Alman Hükümeti'nin, 1965 yılından sonra Almanya'ya göç eden Türk çocuklarının okula başlamadan önce Alman toplumuna entegrasyonları için halk ve çocuk

kütüphanelerini birer eğitim kurumu olarak kullandığı görülmektedir. Çocukların Alman sistemine hızlı bir şekilde uyum sağlaması ve Almanların Türkleri daha iyi tanımalarını sağlamak için hem okul öncesi hem de okul çağındaki çocuklar ve onların aileleri için çift dilli yayınların sayısı artırılmış ve halk ve çocuk kütüphanelerinde ücretsiz bir şekilde erişime sunulmuştur (Alpay, 1990).

Dolayısıyla, çocuk kütüphaneleri hem dezavantajlı çocuk ve ailelerin kütüphanede yapılan faaliyetlerle ve kütüphane materyallerinin kullanılmasını sağlamak suretiyle gelişim ve değişimine katkıda bulunabilir hem de çocukların toplumla uyumlaşma sürecinde dil problemini azaltacak son derece önemli bir pozisyon alabilmektedir.

2.3.Çocukların Okul Başarısının Desteklenmesine Müdahale Edilmesi

Türkiye gibi gelişmekte olan ve okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamında olmadığı ülkelerde, yoksul aileleri ve çocuklarını çocuk kütüphaneleri gibi müdahale ortamlarıyla tanıştırmak ve belli bir program dâhilinde katılımlarını sağlamanın hem ana baba hem de çocuk üzerinde önemli katkıları olacaktır. Nitekim Amerika'da gerçekleştirilen Head Start adlı müdahale programının sonuçları, aynı düşük sosyoekonomik ve kültürel seviyeye ve benzer çevrelere sahip olan anne-baba ve çocuklardan bu programa katılanlarla katılmayanlar arasında akademik, dil ve bilişsel açıdan önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2017). Nitekim müdahale programına katılan çocukların hem okul başarısının arttığı hem de anne-babanın toplum içinde kendini daha iyi ifade eder bir pozisyona sahip olmasının ev içi ilişkilere olumlu yansıdığı rapor edilmiştir (McKey vd., 1985).

Sözlü dil becerileri ve okuma yazma gelişimi konusundaki çalışmalar da mantık yürütme, soru sorup cevaplama, hikâye anlatımı, kitap okuma ve süregelen olaylar hakkında tartışmayı da içeren ana-baba ve çocuk arasındaki sözlü etkileşimin, çocuğun dil becerilerinin gelişmesinde ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (Aksu – Koç, 2005; Hoff, 2003). Bu tür deneyimden yoksun büyüyen bir çocuğun okuryazar toplumda bir yetişkin olarak bir takım dezavantajlarla karşılaşmasının yanı sıra, okul başarısının da olumsuz yönde etkileneceği muhakkaktır. Nitekim araştırmalar, yoksul ailelerde yaşayan çocukların okulda zorluk yaşadıklarını, nitelik bakımından düşük kalitede eğitim aldıklarını, yetişkin olduklarında dahi daha az para kazandıklarını ve sağlıklı bir beslenmeye sahip olamadıklarını göstermektedir (Erkul, 2021).

Erkul'un (2021) çocuk yoksulluğu üzerine yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, çalışmaya katılan çocuklar, okulda verilen eğitimin kendileri için yeterli olmadığını, fakat ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle ek ders alma imkânlarının da olmadığını, müfredat dışı kaynak istendiğinde karşılayamadıklarını ve bu durumun kendi eğitim hayatlarında büyük bir dezavantaj yarattığından bahsetmişlerdir¹.

Eğitim alanında yapılan çalışmalar, çocukların öğrenimlerinde gelişimsel faktörler dışında yaşadığı deneyimlerin de etkili olduğunu göstermektedir. Çocukların yaşadıkları çevrenin gelişimleri üzerindeki etkileri, içinde buldukları ortamlar ve etraflarında bulunan insanlarla olan etkileşimleri beyin gelişimleri açısından son derece önemlidir. Fakat dezavantajlı çocukların bu tür ortamlarda bulunmaları sosyo ekonomik seviyesi yüksek olanlara göre oldukça sınırlı olmakta ya da hiç olmamaktadır (Yılmaz, 2008). Bu noktada devreye girecek olan çocuk kütüphaneleri, dezavantajlı grupların bahsedilen deneyimlerden faydalanabilmesi ve fırsat eşitsizliğini en az seviyeye indirebilmesi için gerekli müdahale programını devreye sokarak, önemli bir fırsat yaratacaktır.

Son yıllarda eğitim alanında en çok gündeme gelen araştırmalardan biri, "tatilde öğrenme kaybı" konusudur (Şirin, 2018). Tatilde öğrenme kaybı öğrencilerin okuldan uzak kaldığı dönemde öğrenmiş olduklarının bir kısmını unutmaları demektir. Sonuçlar, öğrencilerin ortalama 1 aylık bir müfredatı her yaz tatilinde kaybettiklerini göstermektedir. Bu sonuç, tatilden dönen çocukların bir sonraki sınıfa ortalama olarak bir ay geriden başlaması anlamına gelmektedir. Bu kayıp en fazla ilköğretim çağında gözlenmekte, 4 yıllık ilköğretim döneminin sonunda 4 aylık bir öğrenme kaybının olduğu hesaplanmaktadır. Ortaokul ve özellikle lise yıllarında tatilde öğrenme kaybı azalmakla birlikte her yıl artarak devam ettiği için, bir öğrenci 12 yıllık temel eğitim sürecinin sonunda yaz tatilindeki öğrenme kaybından dolayı 1 yıllık eğitimini eritmiş anlamına gelmektedir. Yani üniversite sınavına gelen ortalama bir öğrenci yaz tatilinden dolayı yaklaşık bir yıllık bir öğrenme kaybıyla bu sınava girmektedir (Şirin, 2018).

Dezavantajlı ailelerden gelen çocuklarla sosyoekonomik seviyesi yüksek olan ailelerden gelen çocuklar arasındaki başarı farkının neredeyse üçte ikisinin yaz tatilindeki öğrenme kayıplarından olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü

1 Araştırmanın tamamı için bkz. Ercem Erkul, Çocuk Yoksulluğunun Ekosistem Perspektifi Temelinde Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Hacettepe Üniversitesi), 2021.

sosyoekonomik seviyesi yüksek olan çocuklar yaz okulları, yaz kampları, yaz tatili programları gibi faaliyetlerle yazın da öğrenmeye devam etmekte; okulda öğrendiklerini yaz tatili boyunca pekiştirip üstüne yeni deneyimler katmaktadır. Dezavantajlı çocuklar ise tatil boyunca öğrenme ortamlarından uzak kaldığı için okulda öğrendiklerinin önemli bir kısmını kaybetmekte; dolayısıyla bir sonraki akademik yıl başladığında bu iki grup arasındaki fark bir önceki yıla göre biraz daha açılmaktadır.

Dolayısıyla ailesinden ve yakın çevresinden dolayı dezavantajlı olan çocukların yaşadığı bu zararlı etkileri telafi etmek için aileyi de kapsayan bir takım müdahale programlarına başvurulması gerekmektedir. Yine çocuk kütüphanelerinin bu konuda aksiyon aldığı görülmektedir. Nitekim American Library Association'ın 2018 yılı istatistiklerine göre Amerika'daki çocuk kütüphanelerinin % 95'inde yaz okuma programları, % 89'unda da masal/hikâye okuma saatleri düzenlenmektedir. Son yıllarda ülkemizde de benzer çalışmalar yapıldığı; çocukları ve ailelerini bir araya getiren atölye çalışmalarının Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından KÜYAP (Kütüphanede Yaz Programı) adıyla adeta ücretsiz bir yaz okulu/yaz kampı gibi hizmet verdiği görülmektedir.

2.4. Erken Çocukluk Döneminin Desteklenmesine Müdahale Edilmesi

Ülkemizde zorunlu eğitim kapsamında olmayan okul öncesi eğitim, insanın dünyaya geldiği andan örgün eğitime başladığı döneme kadar geçen süreci kapsamaktadır. Nitekim zihinsel gelişimin büyük ölçüde okul öncesi dönemde gerçekleştiği düşünülecek olursa, çocuğun uyaran sayısının ve çeşitliliğinin zengin olduğu ortamlarda bulunmasının, akademik ve bilişsel yetkinliğinin gelişiminde ne kadar önemli bir rol oynadığı görülecektir (Kakırman Yıldız, 2015). Böyle ortamlar özellikle yaratıcı düşüncenin, problem çözme becerilerinin, olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurabilme yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olan zengin bir yaşantı ortamı sunmaktadır. Fakat okul öncesi eğitim alamayan çocukların sahip olamadığı bu ortamların çocuk kütüphanelerinde oluşturulması ve okul öncesi dönem çocuk ve ailelerinin desteklenmesi gerekmektedir.

Çocuk kütüphaneleri, yaşamın ilk yıllarından itibaren çocukların kavram gelişimleri için görsel öğelerle desteklenmiş ve çocukların öğrenme ve eğlenme ihtiyacına da cevap veren yayınları bir arada sunma fırsatı yaratır (Sever, 2013). Bu sayede, özellikle daha önce kavram gelişimi desteklenmemiş bir çocuğun, nesne ve varlıkların benzer ve farklı yanlarını

algılayarak zihninde bir tasarım oluşturabilmesine de imkan tanınmış olacaktır. Çocuğun duygu ve düşünce gücününün bilmeye ve öğrenmeye son derece açık olduğu bu dönemde çocuğun bilme ve öğrenme ihtiyacının desteklenmesi ve bu ihtiyacın giderilmesi gerekmektedir (Sever, 2013).

Yapılan araştırmalara göre erken çocukluk döneminde resimli çocuk kitabı, dergi ve basılı materyal ile tanışmış çocuklar -karşılaşmamışlara göre- sözlü dili daha iyi kullanabilmekte ve bu becerileri, ilkokulda %13, ortaokulda %19, lisede %30, üniversitede %34 artışla devamlılık göstermektedir. Buna bağlı olarak okuma zevki ve okuma alışkanlığı edinmiş kişilerin -edinmemiş olanlara göre- sözlü iletişim becerileri ileri düzeyde olabilmekte ve sosyal ve akademik hayatta daha başarılı olabilecekleri belirtilmektedir (Veryeri Alaca, 2013). Bu bakımdan özellikle okul öncesi dönemde aile ve yakın çevresinden aldığı uyarıların yetersizliği yüzünden, potansiyel nitelikleri yeterince gelişemeyen çocuklar sorunu dikkati çekmektedir (Oktay, 2002). Bu sorunla mücadele eden/etmesi gereken ülkelerden biri Türkiye'dir.

Nitekim, OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) ülkeleri içerisinde, okul öncesi eğitime katılmamış öğrencilere en fazla sahip olan ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. Hem PISA (Programme for International Student Assessment) hem de PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) sonuçlarına göre Türkiye'nin okuma alışkanlığı göstergelerindeki ortalamasını düşüren bu grup, her yıl örgün öğretimde ortalama %20-30'luk bir dilime denk gelmektedir. Sadece okul öncesi eğitimi almadığı için değil, aynı zamanda ailenin eğitim seviyesinin de düşük olması bu çocukların eğitim hayatına dezavantajlı başlamasına neden olmakta ve bu dezavantajlık ömür boyu devam etmektedir (Şirin, 2018).

Ebeveynlerinden dolayı dezavantajlılık yaşayan çocuklara verilecek olan eğitimler ile bu olumsuzluğun çocuk üzerindeki etkisinin azaldığını gösteren çok sayıda çalışmanın ve projenin yapıldığı görülmektedir (Tuğrul ve Yılmaz, 2013). Bu projelerin çoğunda çocukları kitap ve kütüphanelerle buluşturulmakta ve kütüphanelerde sağlanan zengin atmosfer ile onların hayatına dokunulduğu tespit edilmiştir. Okul öncesi dönem çocukların bu önemli sürecinde çocuğun ve ailesinin ulaşabileceği ve takip edebileceği doğru yayınları bulması son derece önemlidir. Nitekim okulöncesi dönemde hem yeni yayınlardan haberdar olabilmesi hem de istenen yayının temin edilmesi için ailenin en iyi destekçisi yine çocuk kütüphaneleridir (Alpay, 1990).

Örneğin, dünyada pek çok ülkede “Bookstart” adıyla gerçekleştirilen proje, böyle bir hedefin ürünüdür. Bugün ülkemizdeki bazı çocuk kütüphanelerinde de uygulanmaya başlandığı görülen projenin ana prensibi “doğduğu anda her insanın kütüphanenin doğal bir kullanıcısı olduğu” yaklaşımına dayanmakta ve buna bağlı olarak doğar doğmaz bebeklerin kütüphane kartlarının evlerine gönderilmesini sağlayan çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışma sayesinde, yeni doğan insanın ailesiyle beraber kütüphanenin bütün hizmet ve faaliyetlerinden haberdar edilmesi, ailenin bebekleriyle beraber kütüphanede yapılan aktivite ve eğitimlere katılması, annelerin çocuk gelişimi ve bakımı seminerlerine davet edilmesi ve babaların eşlerine nasıl destek olabileceklerinin anlatıldığı programlara katılımları sağlanmakta ve çocuk kütüphanesi adeta bir “anne-baba-çocuk okulu” olarak hizmet vermektedir.

Nobel ödüllü akademisyen Heckman’a (2013) göre özellikle sosyoekonomik risk altındaki 0-5 yaş arası çocukların nitelikli bir eğitime tabi tutulması, ülke ekonomisine, 5 yaş üstü kişilere yapılacak olan yatırımdan çok daha fazla yarar sağlamaktadır. Bunun için Heckman, özellikle 0-5 yaş arası çocukların desteklenmesi gerektiğinin vurgusunu yapmaktadır. Dolayısıyla çocuklarda okuma alışkanlığı yetkinliğinin gelişmesi için, dil gelişiminin bebeklikten itibaren desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim dil gelişimi bebeklikten itibaren desteklenen çocukların, sadece okul yaşamında ve akademik başarıda değil, aynı zamanda matematiksel beceri ile de doğrudan ilişkisi tespit edilmiştir (Veryeri Alaca, 2013).

Çocukların dil gelişimi, alıcı ve toplayıcı bir özellik göstererek özellikle hayatlarının birinci yılında gelişmektedir. Dolayısıyla bu dönemde kendilerine kitap okunan çocuklar, özellikle gözlerini de bir şeylere odaklayabildikleri andan itibaren resimleri de takip etmeye başlayacak ve böylece hem yaratıcı okuma faaliyetleri başlayacak hem de çocuğun ilk “göz sözlüğü” (Bamberger, 1978) oluşacaktır. Bu nedenle, ailesinden dolayı zorunlu dezavantajlı durumunda olan çocukların zengin bir dil çevresine sahip olabilmesi için aile ve kütüphane merkezli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Amerika’da bazı halk kütüphanelerinin çocuk bölümlerinde yer alan, “ebeveyn kaynak odası” ve “çocuklar için keşif merkezi” gibi alanlar sayesinde ailelerin çocukları ile birlikte oyun oynayabileceği, kitap okuyabileceği, bilmece çözemediği, kuklalarla çocuklarını eğlendirdikleri bir ortam ve yine ailenin kullanabileceği çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili kaynakların sağlandığı görülmektedir (Yılmaz, 2008).

Çocuk kütüphanelerinde en sık yapılan ve çocukların duygu ve düşünce dünyasını zenginleştiren etkinliklerden biri de “masal/ hikâye okuma saatleri”dir. Bu etkinliklerde, çocuğun duygu ve düşüncelerini renk ve çizgilerle anlatabilmesi için kütüphanede hazırlanacak uygun ortamlar sayesinde çocukların, dinlediklerini hayal etmesi ve hayal ettiklerini resmetmesinin desteklenmesi önemlidir. Bu etkinliklerde masal/ hikâye anlatan kişinin çocuğa “Kitabı beğendin mi? Neden? Kahramanın yerinde olsaydın sen ne yapardın?” gibi yönlendirici sorular sorması ile (Sever, 2013) çocuğun daha önce hiç deneyimlemediği bir zihinsel çalışma gerçekleşmiş olacaktır.

Çocuk kütüphanelerinde yapılan yaratıcı faaliyetler, masal/hikâye okuma saatleri, aile-çocuk çalışmaları gibi programlar, hem çocuğa farklı bir dünyanın kapılarını açacak hem de çocuğun bilişsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişimi için güçlü bir zemin oluşturacaktır. Nitekim çocuğun ne kadar keşfedebileceği, neler öğrenebileceği ve hangi hızla öğrenebileceği çocuğun çevresinin ne kadar destekleyici olduğuyla ve çocuğa ne gibi olanaklar sunulduğuyla yakından ilişkilidir. Bu kapsamda çevre, çocuğun gelişimini ve öğrenme motivasyonunu derinden etkiler (Okul Öncesi Eğitimi Programı, 2013). Böylece çocuğun kendi potansiyelini gerçekleştirmesinin ve toplumun üretken bir bireyi olabilmesinin yolu açılmış olacak ve kendisiyle beraber etrafını da değiştirme ve şekillendirme gücüne erişecektir. Aksi taktirde okuryazarlık kültürünü erken yaşlardan itibaren ev ortamında yaşamaktan yoksun büyüyen bir çocuk, okul hayatında olduğu gibi, okuryazar toplumda bir yetişkin olarak da birtakım dezavantajlarla karşılaşacak ve yoksul bir çocukluktan yoksul bir yetişkinliğe geçecektir (Kağıtçıbaşı, 2017).

3. Müdahale Projesi Modeli: Çocuk Kütüphanelerinde Eğlen, Öğren, Keşfet

Üsküdar Selimiye Çocuk Kütüphanesi’nde gerçekleştirilen “Çocuk Kütüphanelerinde Eğlen , Öğren, Keşfet” adlı proje², çocuk kütüphanelerinin, müdahale merkezi olarak nasıl kullanılabileceği ve çocuk kütüphanelerinde ücretsiz olarak sunulan eğitimlerin, dezavantajlı gruptan olan çocukların akademik fırsat eşitliğini yakalamasına nasıl destek

2 2021 yılında Kerem Yıldız tarafından yürütülen proje, TÜBİTAK Ortaokul Öğrencileri Proje Yarışmasında Türkiye finallerine kalmıştır. (İçerik danışmanı: Prof. Dr. Asiye KAKIRMAN YILDIZ).

sağlayacağını kanıtlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla, Covid-19 salgınının olduğu ve bütün okulların ve kütüphanelerin kapalı olduğu 25 Ocak - 7 Şubat 2021 tarihleri arasında, ilköğretim öğrencilerine yönelik, 12 farklı branşta, toplamda 34 atölye ve kulüpten oluşan içerik hazırlanmıştır. Atölye ve kulüplere katılım için kayıt formu hazırlanmış ve Üsküdar Selimiye Çocuk Kütüphanesi'nin sosyal medya hesapları üzerinden katılmak isteyen herkesin erişimine sunulmuştur.

Yöntem

Öncelikli olarak projenin Üsküdar Selimiye Çocuk Kütüphanesi üzerinden yapılabilmesi için, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne izin yazısı yazılmış ve onay alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra, araştırmacı ve danışmanı, hangi konu başlıkları altında sanal sınıflar açılması gerektiği konusunda çalışmıştır. Ardından bu kulüp ve atölyelerin eğitimlerini verebilecek gönüllüler belirlenmiş ve onlarla iletişime geçilmiştir. Bu süreçte Üsküdar Selimiye Çocuk Kütüphanesi kütüphanecisinden ve Marmara Üniversitesi ile Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyelerinden destek alınmıştır.

Projenin evren ve örneklem grubu hareketli bir özellik gösterdiği için, katılımcılara ön test ve son test yapılamamıştır. Yaşları 18'den küçük olduğu için, çocuklara anket de uygulanmamıştır. Bunun yerine, atölyeye kayıt yaptıran çocukların velilerine (171 kişi), atölye kayıtları esnasında şu sorular yöneltilmiştir:

- Çocuğunuzun devam ettiği okul türü (Devlet İlköğretim Okulu / Özel İlköğretim Okulu)
- Kütüphanemiz bu tarz etkinlikler düzenlemeye devam etmeli mi?
- Başka hangi atölyeleri eklemeliyiz?
- Bize öneriniz var mı?

Atölye ve kulüpler belirlendikten sonra, katılımcılar için bir kayıt formu ve atölye ile kulüplere ait etkinlik programı içeriği hazırlanarak Üsküdar Selimiye Çocuk Kütüphanesi'nin sosyal medya platformları üzerinden ilan edilmiştir. Atölyeler ve kulüpler için kayıt formu 21 Ocak 2021 tarihinde erişime sunulmuş ve 22 Ocak 2021 tarihinde bütün kontenjanlar dolunca, erişimden kaldırılmıştır.

Tablo 1. Çocuk Kütüphanelerinde Eğlen, Öğren, Keşfet! Kayıt Formu

Lütfen kendi yaş grubunuza / çocuğunuzun yaş grubuna uygun olan, günü ve saati size uyan programı seçiniz.	
☐	Uzay Bilimleri Atölyesi “ Uzaya Gidiyoruz!” / 25 Ocak Pazartesi / Saat 10:00 / 7-10 yaş
☐	Uzay Bilimleri Atölyesi “Mars'ta Ne Var I?” / 27 Ocak Çarşamba / Saat 10:00 / 7-10 yaş
☐	Uzay Bilimleri Atölyesi “Mars'ta Ne Var II? Uzay Mekiği” / 1 Şubat Pazartesi / Saat 10:00 / 7-10 yaş
☐	Uzay Bilimleri Atölyesi “Mars'ta Ne Var III? Uzay Aracı” / 3 Şubat Çarşamba / Saat 10:00 / 7-10 yaş
☐	Müzik Atölyesi “Enstrüman Tanıyorum: Ud” / 26 Ocak Salı / Saat 10:00 / 7-10 yaş
☐	Müzik Atölyesi “Enstrüman Tanıyorum: Tambur” / 2 Şubat Salı / Saat 10:00 / 7-10 yaş
☐	Kitap Kulübü “Etkileşimli Okuma Saati: Gökkuşığı” / 25 Ocak Pazartesi / Saat 11:00 / 6-9 Yaş
☐	Kitap Kulübü “Ödüllü Yarışma: Kütüphanemi Ne Kadar Tanıyorum” / 26 Ocak Salı / Saat 11:00 / 8-10 Yaş
☐	Kitap Kulübü “Piktogram Atölyesi” / 28 Ocak Perşembe / Saat 11:00 / 7-10 Yaş
☐	Kitap Kulübü “Dünya Kütüphanelerini Geziyorum: İsveç” / 29 Ocak Cuma / Saat 11:00 / 7-10 Yaş
☐	Kitap Kulübü “Etkileşimli Okuma Saati: Gökkuşığı” / 1 Şubat Pazartesi / Saat 11:00 / 6-9 Yaş
☐	Kitap Kulübü “Ödüllü Yarışma: Hangi Kitap Hangi Yazar” / 2 Şubat Salı / Saat 11:00 / 8-10 Yaş
☐	Kitap Kulübü “Kendi Kitabımı Tasarlıyorum” / 4 Şubat Perşembe / Saat 11:00 / 6-9 Yaş
☐	Kitap Kulübü “Dünya Kütüphanelerini Geziyorum: Amsterdam” / 5 Şubat Cuma / Saat 11:00 / 7-10 Yaş
☐	Ev Ödevi Kulübü “Matematik” / 30 Ocak Cumartesi / Saat 11:00 / 8-10 yaş
☐	Ev Ödevi Kulübü “Matematik” / 31 Ocak Pazar / Saat 11:00 / 8-10 yaş
☐	Ev Ödevi Kulübü “İngilizce” / 6 Şubat Cumartesi / Saat 11:00 / 8-10 yaş
☐	Ev Ödevi Kulübü “İngilizce” / 7 Şubat Pazar / Saat 11:00 / 8-10 yaş
☐	Sanat Atölyesi “ Haftanın Ressamı: Osman Hamdi Bey” / 28 Ocak Perşembe / Saat: 10:00 / 8-10 yaş
☐	Sanat Atölyesi “ Haftanın Ressamı: Picasso” / 4 Şubat Perşembe / Saat: 10:00 / 8-10 yaş

o	Deney Atölyesi "Hava Olayları" / 26 Ocak Salı / Saat: 12:00 / 7-8 Yaş
o	Deney Atölyesi "Bağlantılı Kaplar." / 2 Şubat Salı / Saat: 12:00 / 8-9 Yaş
o	Osmanlıca Atölyesi " Kullandığım Kelimeler Nereden Geldi?" /25 Ocak Pazartesi / Saat 12:00 / Yaş 9-10
o	Osmanlıca Atölyesi " Kullandığım Kelimeler Nereden Geldi II ?" /1 Şubat Pazartesi / Saat 12:00 / Yaş 9-10
o	Yazarıyla Tanışıyorum Atölyesi "Nihan Temiz / Mirket Nineler" / 27 Ocak Çarşamba / Saat 11:00 / 7-9 Yaş
o	Yazarıyla Tanışıyorum Atölyesi "Sara Şahinkanat / Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan ?" / 3 Şubat Çarşamba / Saat 11:00 / 6-9 Yaş
o	Felsefe Atölyesi "Fikirlerin Mekânı" / 27 Ocak Çarşamba/ Saat 12:00 / 9-10 yaş
o	Felsefe Atölyesi "Fikirlerin Mekânı" / 3 Şubat Çarşamba / Saat 12:00 / 9-10 yaş
o	Kendin Yap Atölyesi "Kapadokya'yı Odamıza Sığdıralım" / 29 Ocak Cuma / Saat 10:00/ 8-10 yaş
o	Kendin Yap Atölyesi "Geyikli Duvar Süsü" / 5 Şubat Cuma / Saat 10:00/ 7-9 yaş
o	Düşünme Becerileri Atölyesi / 28 Ocak Perşembe / Saat 12:00 / 7-8 yaş
o	Düşünme Becerileri Atölyesi / 4 Şubat Perşembe / Saat 12:00 / 9-10 yaş
o	Müzecilik Atölyesi " Britanya Müzesi'ne Gidiyoruz (British Museum) İngiltere" / 29 Ocak Cuma/ Saat 12:00/ 8-10 yaş
o	Müzecilik Atölyesi " Louvre Müzesi'ne Gidiyoruz (Fransa)" / 5 Şubat Cuma/ Saat 12:00/ 8-10 yaş

Tablo 2. Selimiye Çocuk Kütüphanesi Ara Tatil Programı

SELİMİYE ÇOCUK KÜTÜPHANESİ							
ARA TATİL PROGRAMI							
ÇOCUK KÜTÜPHANELERİNDE EĞLEN, ÖĞREN, KEŞFET!							
25 Ocak – 7 Şubat 2021							
	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar
10:00 - 10:40	Uzay Atölyesi	Müzik Atölyesi	Uzay Atölyesi	Sanat Atölyesi	Kendin Yap Atölyesi		
11:00 - 11:40	Kitap Kulübü	Kitap Kulübü	Yazarıyla Tanışıyorum Atölyesi	Kitap Kulübü	Kitap Kulübü	Ev Ödevi Kulübü / Matematik	Ev Ödevi Kulübü / İngilizce
12:00 - 12:40	Osmanlıca Atölyesi	Deney Atölyesi	Felsefe Atölyesi	Düşünme Becerileri Atölyesi	Müzecilik Atölyesi		

Tablo 3. Çocuk Kütüphanelerinde Eğlen, Öğren, Keşfet! Çevrimiçi Etkinlik Program İçeriği

• Uzay Bilimleri Atölyesi / 7-10 YAŞ
Bu atölye, Uzay ve astronomi konusunda hem ulusal hem de uluslararası çalışmaları olan Çelebi KALKAN tarafından verilecek. Atölye, çocukların güç, dayanıklılık, koordinasyon ve mekânsal farkındalık geliştirmelerine yardımcı olan fiziksel aktiviteler ile STEM konularına odaklanan ve öğrencilerin bilimsel akıl yürütmelerine izin veren bilimsel etkinliklerden oluşuyor.
• Müzik Atölyesi / 7-10 Yaş
Bu atölyede, çocuklar tarafından bazı enstrümanlara göre daha az bilinen klasik Türk müziği çalgılarından olan “Ud” ve “Tambur” tanıtılıyor. Udî Hüseyin Kıyak ve Tamburî Fatih Baha Aydın tarafından verilecek olan atölyede sanatçılar, aynı zamanda ünlü bestecilere ait bazı eserleri de seslendiriyor.
• Kitap Kulübü / 6-9 Yaş // 7-10 Yaş // 8-10 Yaş
Selimiye Çocuk Kütüphanesi'nin kütüphane sorumlusu Aslı Erden yürütücülüğünde gerçekleştirilecek atölyede çocuklar, yaratıcı drama yöntemleri ve eğlenceli oyunlar eşliğinde, kitap ve kütüphanelerin büyüdü dünyasına yolculuk yapıyor.
• Düşünme Becerileri Atölyesi / 7-8 Yaş // 9-10 Yaş
Üretken düşünme, yeni düşünceler, icatlar ve araçlar oluşturmaya yöneltilmiş düşünme sistemidir. Zekânın üretken düşünmeye yöneltilmesi doğuştan gelen bir özellik olabildiği gibi eğitimle de geliştirilebilir. Çocukların var olan üretken düşünme becerileri zaman zaman kalıplaşmış kurallar bütünü içerisine sıkıştırılarak köreltiliyor. Bu yüzden çocuklara küçük yaştan itibaren üretken düşünme sisteminin öğretilmesi ve bu alanda ürünler ortaya koymaya sevk edilmesi çocuğun yetişkinlik döneminde de olaylara farklı pencerelerden bakabilmesine olanak tanımaktadır.
Necmettin Moroğlu tarafından verilen “Üretken Düşünme Becerileri” ile çocukların “akıcı” “esnek” “zengin” ve “özgün” ürünler çıkarması hedefleniyor.
• Felsefe Atölyesi / 9- 10 Yaş
Herhangi bir ön bilgi veya hazırlık gerektirmeyen ve Çağla Gülses tarafından verilecek olan bu atölyenin katılımcıları, hem içinde buldukları durumlar ve farklı duygular hakkında konuşma, hem de yaratıcılıklarını oyun yoluyla ifade etme fırsatı buluyor.
• Ev Ödevi Kulübü “Matematik” ve “İngilizce” // 8-10 Yaş
Öğrencilerin, ev ödevlerinde çözemedikleri soruları sorabilecekleri bir öğrenme ortamı oluşturmayı amaçlayan atölyede, Matematik ve İngilizce dersleri yer alıyor. Öğrencilerin matematik sorularını matematik öğretmeni Fadime Moroğlu; İngilizce sorularını ise Asiye Kakırman Yıldız cevaplıyor. Sorularını atölye yürütücülerine bir gün önceden yollayan öğrencilere hem yardımcı olmak; hem de başka soru tarzlarını da görmelerini sağlayarak bilgilerini pekiştirmeleri amaçlanıyor.

• **Sanat Atölyesi // 8 - 10 Yaş**

Dünyaca ünlü ressamlar Osman Hamdi Bey ve Picasso'nun anlatılacağı atölyede, önce ressamlar ve eserleri hakkında bilgiler verilir, video izleniyor; ardından ise sanat çalışması yapılıyor. Öğretmen Sevda Güçlü tarafından yürütülecek atölye sırasında aktarılan bilgileri kullanarak, bu eserlerdeki teknikleri taklit etmeye çalışan katılımcılar, resim sanatını keşfedecekleri bir yolculuğa çıkıyor.

• **Deney Atölyesi // 7 - 8 Yaş // 8-9 Yaş**

Çocuklara, doğadaki bütün hareketlerin basit bir fizik ve kimya olayı ile gerçekleştiğini anlatmayı hedefleyen atölyede 2 farklı deney yapılıyor. "Hava Olayları" atölyesinin yürütücülüğünü Büsra Doğan, "Bağlantılı Kaplar" atölyesinin yürütücülüğünü ise Tuğba Sarıkaya yapıyor.

• **Osmanlıca Atölyesi // 9 - 10 Yaş**

Bu atölyede, günlük dilde sıklıkla kullandığımız Osmanlıca kelimeler olan kitap, mektup, ikram, ihbar, Kerem vb. pek çok kelimenin nasıl oluştuğu anlatılıyor. Atölyenin yürütücülüğünü yapan Kenan Yıldız, bu amaçla çocuklara önce Osmanlıca harfleri tanıtıyor ve yazmaları için teşvik ediyor; ardından aynı harflerle farklı kelimelerin nasıl oluştuğunu anlatıyor.

• **Yazarıyla Tanışıyorum Atölyesi // 7 - 9 Yaş // 6 - 9 Yaş**

Ünlü yazarlar Nihan Temiz ve Sara Şahinkanat bu atölyede, en çok okunan kitaplarını çocuklar için yaratıcı drama tekniğiyle okuyor ve onlarla kitabın öyküsünü paylaşıyor. Atölye, çocukların daha önce kitabını okudukları yazarla tanışmanın heyecanını yaşamalarını ve kitapla kurdukları bağın güçlenmesini amaçlıyor.

• **Kendin Yap Atölyesi // 7-9 Yaş // 8-10 Yaş**

Evdeki atık malzemelerle yeni ürünler üretmenin zevkini ve çevre bilinci kazandırmayı amaçlayan atölyenin yürütücüleri Büsra Doğan ve Tuğba Sarıkaya.

• **Müzecilik Atölyesi**

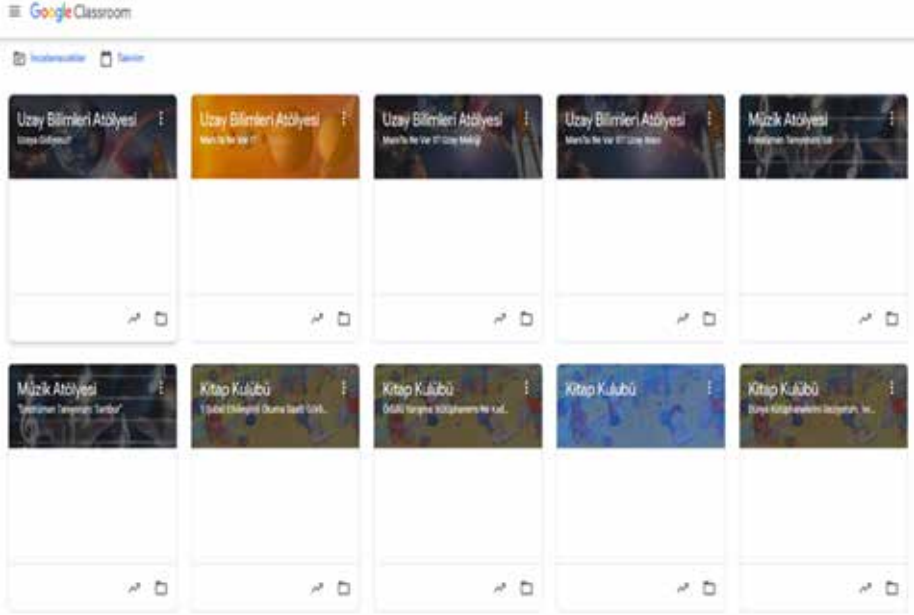
Çocuklara müze bilinci aşılacak ve müzeciliğin bir ulus için neden önemli olduğunu anlatmayı amaçlayan atölyenin yürütücülüğünü Asiye Kakırman Yıldız yapıyor. Önce çocuklar Britanya Müzesi (British Museum) ve Louvre Müzesi'ne doğru bir yolculuğa çıkıyor ve ardından bu yolculuktan kalanları kâğıtlara döküyorlar.

Projeye katılım ilanı sosyal medya platformundan yapıldığı ve Türkiye sınırları içindeki bütün ilköğretim öğrencilerinin katılımına açık olduğu için, çalışmanın evrenini ve örneklemini belirlemek için, belli bir sayı ve mekândan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla, projenin analizi ve yorumlanması için kayıtlar sonucunda tesadüfi olarak belli bir kitle ortaya çıkmış ve bütün çalışma bu kitle üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla kullanılan metot, evreni sürekli hareket halinde olan, sadece belirli bir olay söz konusu olduğunda oluşan çalışmalar için kullanılan, katılımcıların değiştiği, gruptaki insanların ayrılıp yerine yenilerinin katıldığı ve evreni

belirleyenin, sosyal olayın kendisi olduğu durumlarda uygulanan “mekânsal örneklem seçim tekniği” dir (Lin, 1976,163-164).

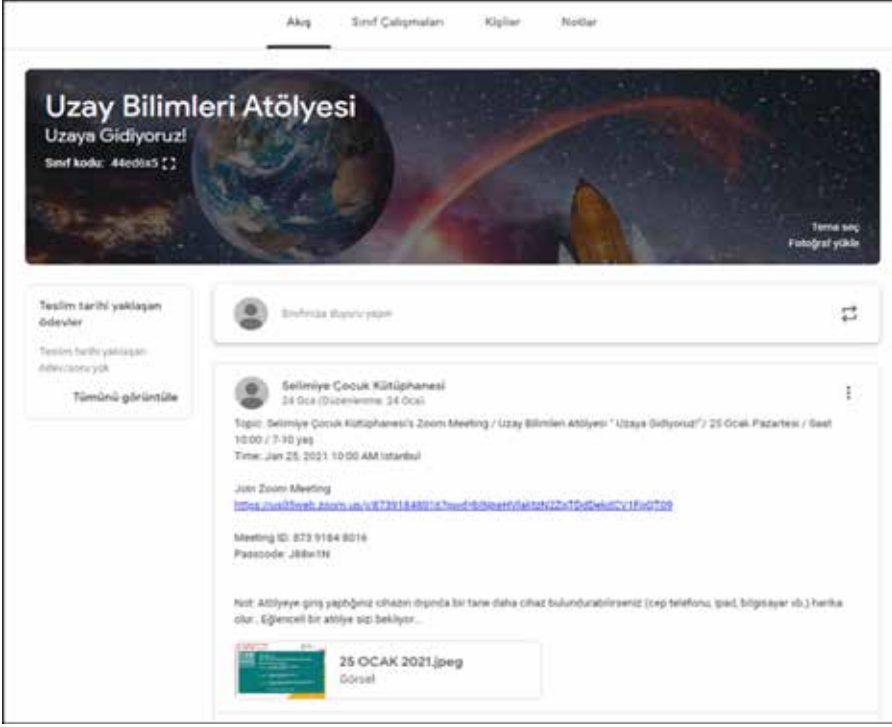
Kayıtlar tamamlandıktan sonra, Google Classroom üzerinden atölye ve kulüpler için sanal sınıflar oluşturulmuş ve öğrenciler seçtikleri atölye ve kulüplere yerleştirilmiştir. Bütün atölye ve kulüpler 50 kişi ile sınırlandırılmıştır.

Şekil 1. Google Classroom Üzerinden Oluşturulan Sanal Sınıflar

Her bir sanal sınıf için bir zoom bağlantısı oluşturulmuş ve atölyeye katılmak isteyen öğrenci bu bağlantıya tıklayarak atölye çalışmasına katılmıştır. Her bir atölye çalışması yaklaşık 40 dakika sürmüştür. Atölyeye katılan kişi sayısı her dersin sonunda kaydedilmiş, böylece 14 günlük süre sonucunda atölyelere ve kulüplere kaç kişinin katıldığı belirlenmiştir.

Şekil 2. Uzay Bilimleri Sanal Sınıfı İçin Oluşturulan Bağlantı Örneği

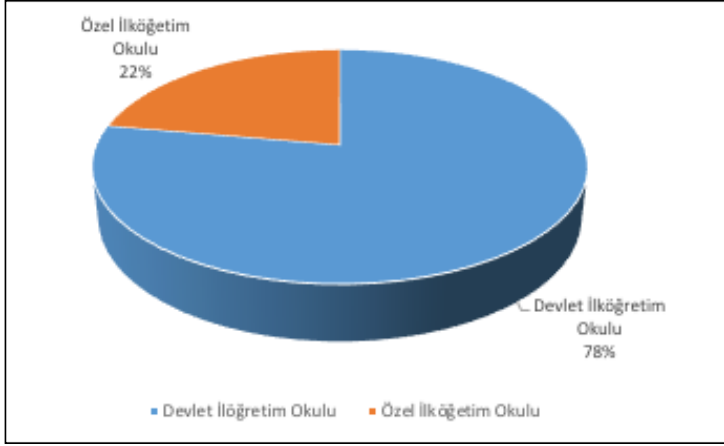

Bulgular

Proje programında, hafta içi her gün 3 farklı atölye, hafta sonu ise ev ödevi kulübü yer almıştır. 14 gün süren çalışmanın sonunda toplam 171 ilköğretim öğrencisine ortalama 23 saat eğitim verilmiştir. Atölyeler tamamlandıktan sonra velilere çocuklarının ve kendilerinin projeden memnuniyetlerini ve çocuk kütüphanesi konusundaki farkındalıklarını ölçen bir anket uygulanmıştır. Anket, atölye ve kulüplere kayıt yaptıran 171 velinin, kayıt yaptırırken belirttikleri e-postalarına farklı günlerde 3 defa gönderilmiş; 3 günün sonunda toplam 43 kişiden dönüt alınmıştır. Anket sonuçları, 43 kişinin verdiği cevaplara bağlı olarak analiz edilmiştir.

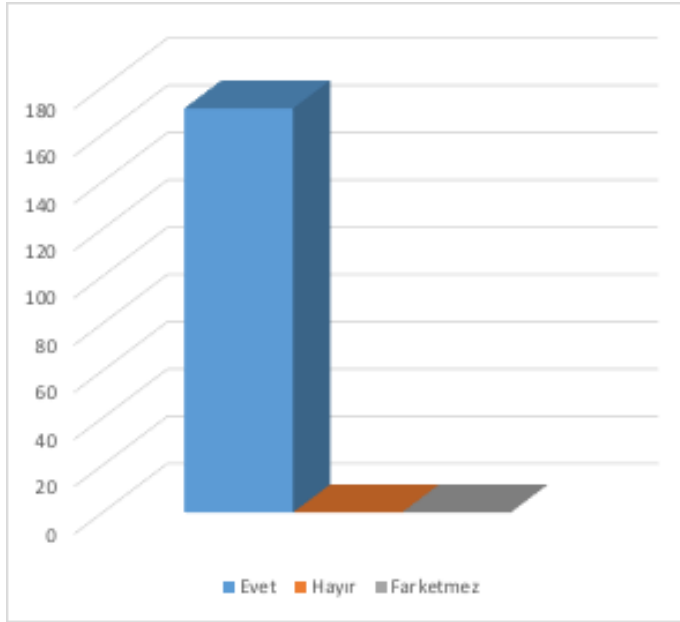
Atölye ve kulüplere katılmayı tercih eden çocukların, devam ettikleri okul türleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını analiz ettiğimiz bu soruya, 171 velinin 133'ü (%78) devlet ilköğretim okulu derken 38'i (%22) özel ilköğretim cevabı vermiştir.

Şekil 3: Atölyeye katılan çocukların okul türü

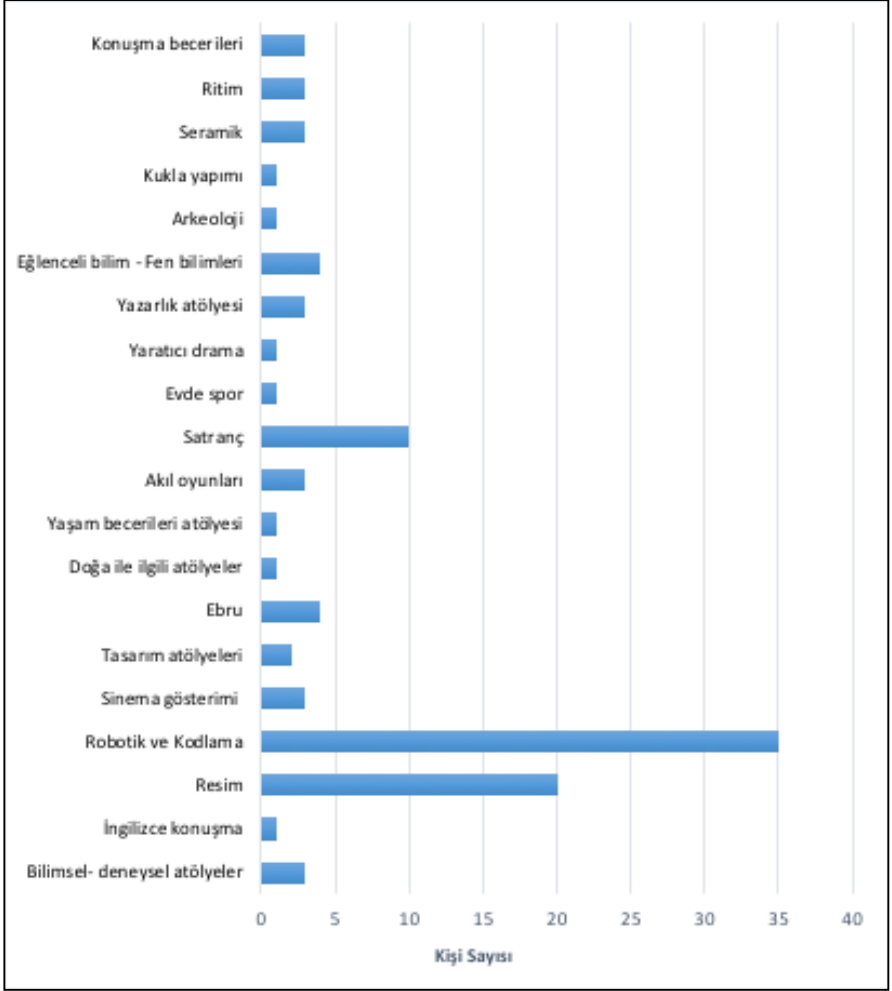
Atölye ve kulüp çalışmalarına katılan çocukların ailelerine sorduğumuz, “Sizce çocuk kütüphaneleri bu tarz faaliyetler yapmaya devam etmeli mi?” sorusuna, 171 velinin tamamının (%100), evet cevabı verdiği görülmektedir.

Şekil 4. Velilerin çocuk kütüphanelerinin, atölye ve kulüp etkinlikleri yapmaya devam etmesi hakkındaki görüşü

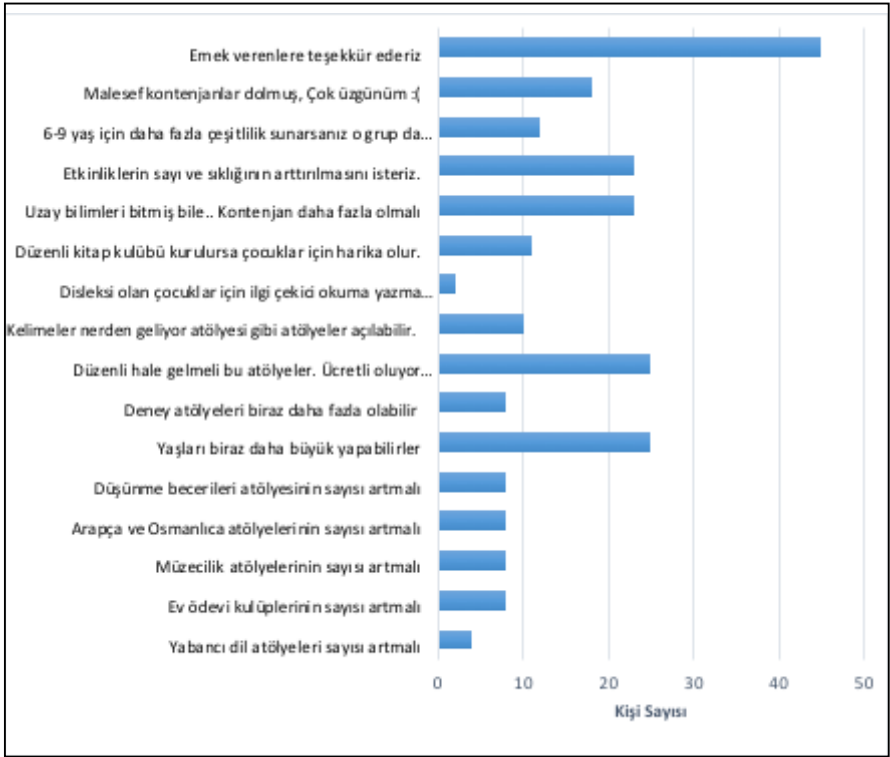
Atölyelere kayıt sırasında velilere yöneltilen “Başka hangi atölyeleri eklemeliyiz?” sorusuna verdikleri cevaplardan, ailelerin ve çocukların en çok robotik ve kodlama eğitimleri, resim çalışması atölyeleri ve satranç kulüplerinin olmasını istedikleri görülmüştür.

Şekil 5. Talep edilen atölyeler

Bundan sonra yapılması planlanan projelerin daha da iyi olması amacıyla velilere sorulan “Bize öneriniz var mı?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, velilerin bu çalışmadan duydukları memnuniyeti ifade ettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra velilerin en çok, etkinliklerin sayısının artmasını, kontenjanların artırılmasını, yaş aralığının daha geniş tutulmasını ve buna benzer atölyeler genellikle ücretli olduğu için, çocuk kütüphanelerinin bu atölyeleri düzenli olarak yapmasını talep ettikleri görülmektedir.

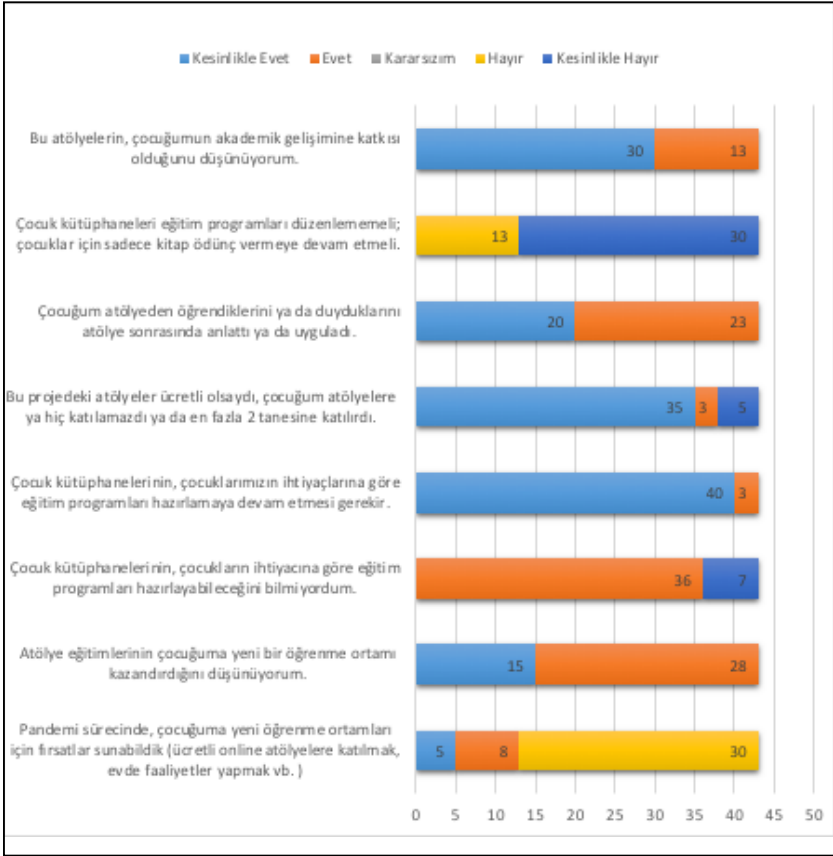
Şekil 6. Projedeki atöyelere ait görüş ve öneriler

Projeye katılan çocukların ailelerine, çocuklarının ve kendilerinin projeden memnuniyetlerini ve çocuk kütüphanesi konusundaki farkındalıklarını ölçen bir anket uygulanmış ve sonuçları analiz edilmiştir. Ankete katılan 43 velinin tamamının, projede sunulan atölyeleri çocukları için faydalı bulduğu; atöyelerden sonra çocuklarının öğrendiklerini uyguladığını

ya da aktardığını, çocuk kütüphanelerinin çocuklar için eğitim içerikleri sunmaya devam etmesi gerektiğini ve çocuk kütüphanelerinin çocukları için iyi bir öğrenme ortamı oluşturduğunu belirttiği görülmektedir. Aynı anketin sonuçlarında, velilerin çoğunluğu için (38 kişi) bu atölyelerin ücretsiz olmasının önemli olduğu ve yine büyük çoğunluğunun (36 kişi) çocuk kütüphanelerinin çocukların ihtiyaçlarına göre eğitim programları hazırlayabileceğini bilmediği görülmüştür. Pandemi sürecinde, çocuğuna okul dışı öğrenme ortamı sunabilen veli sayısının son derece az olduğu da belirlenmiştir (13 kişi).

Şekil 7. Velilerin projeden memnuniyet duyma ve çocuk kütüphanelerini yorumlama durumu

Projenin Sonuçları

Çocuk Kütüphanelerinde Eğlen, Öğren, Keşfet! programı ilan edildiğinde, atölye kontenjanlarının (50 kişi x 34 atölye ve kulüp= 1700 kayıt) 18 saat içinde dolmuş olması, ailelerin ve çocukların, belli bir program ve içerik dahilinde, ücretsiz olarak onlara sunulan programlara son derece açık olduklarını göstermektedir.

Atölyeye katılan çocukların okul türleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Atölyelere daha çok devlet ilköğretim okuluna giden çocukların katılması, çocukların başka kurumlar tarafından sunulan atölyelere katılım imkânının, ailelerin çocuklarına sağlayabildiği ekonomik durum ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Nitekim ilköğretim eğitimini ücretli olarak alabilen çocukların, İstanbul Modern, Sabancı Müzesi, Pera Müzesi gibi okul dışı öğrenme ortamları yaratan kurumlar tarafından ücretli olarak sunulan müze ve atölyelere de katılabildiği tahmin edilmektedir.

Projenin sonunda velilere yapılan memnuniyet anketinin sonuçları incelendiğinde, velilerin tamamının, projede sunulan atölyeleri çocukları için faydalı bulduğu; atölyelerden sonra çocuklarının öğrendiklerini uyguladığını ya da aktardığını, çocuk kütüphanelerinin çocuklar için eğitim içerikleri sunmaya devam etmesi gerektiğini ve çocuk kütüphanelerinin çocukları için iyi bir öğrenme ortamı oluşturduğunu belirttiği görülmektedir. Aynı anketin sonuçlarında, velilerin çoğunluğu için bu atölyelerin ücretsiz olmasının önemli olduğu ve yine büyük çoğunluğunun çocuk kütüphanelerinin çocukların ihtiyaçlarına göre eğitim programları hazırlayabileceğini bilmediği görülmüştür. Pandemi sürecinde, çocuğuna okul dışı öğrenme ortamı sunabilen veli sayısının son derece az olduğu da belirlenmiştir.

Nitekim yukarıdaki sonuçlarda da görüldüğü üzere, ücretsiz bir kamu kurumu olan çocuk kütüphanelerinin birer öğrenme merkezi olarak da tasarlanması sonucunda, dezavantajlı durumdaki çocukların da bu imkânlardan faydalanabileceği; çocuk kütüphanelerinin müdahale merkezi olarak tasarlanmasıyla okul dışı öğrenme ortamı yaratılabileceği ve bu sayede çocuklar arasındaki akademik fırsat eşitsizliğine çözüm olabileceği görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Çocukların ve gençlerin sürdürülebilir kalkınmadaki rolü göz önüne alındığında, onların sağlıklı gelişimlerinin sağlanması ve potansiyellerinin ortaya çıkarılması, kalkınmanın sürdürülebilirliği için temel teşkil

etmektedir. Bugün dünyanın her köşesinde bilgiye erişim, bilgi okuryazarlığı ve yaşam boyu öğrenme gibi başlıkların toplumların önemli gündem maddeleri haline geldiği görülmektedir. Bu bağlamda çocuk kütüphaneleri toplumun ihtiyaç duyduğu bu konu başlıklarının tartışılması ve bir çözüme kavuşturulması için en uygun kurumlardır.

Şüphesiz her hangi bir kişi ya da kurumun ailenin ve çocuğun imkân ölçülerinin ne olacağına karar verebilme gücü olmamakla birlikte, yapılan bu çalışma da göstermektedir ki, bütün kişi ve kurumlar, kendi sorumluluk alanı çerçevesinde olaylara müdahale imkanına sahip olabilmektedir. Dolayısıyla bu yoksulluğu en aza indirebilmek için çocuk kütüphanelerini birer müdahale merkezi olarak tanımlarken, “çocuklar için fayda üreterek çocuklar arasındaki akademik, dil ve bilişsel fırsat eşitsizliğini gidermek” konusunda kamusal haklardan faydalanmak da gerekmektedir.

Her çocuğun mümkün olan en iyi koşullarda hayata başlanmasının sağlanması, uzun vadede insan kaynağına yapılan önemli bir yatırımdır ve bu sayede dezavantajlı olarak doğan bir çocuğun ileri yaşam dönemleri de garanti altına alınabilmektedir. Nitekim bir çocuğun bireysel olarak gelişmesi ve değişmesi, toplumsal gelişim ve değişimin de temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda toplumda sosyoekonomik olarak dezavantajlı konumda olan çocukları ve ailelerini okul öncesi eğitimden başlayarak kütüphane programları ve okuma alışkanlığı kazandırma projeleri gibi birçok etkin faaliyet ile buluşturmak hem çocuğun hem de ailenin hayatında büyük farklar yaratacaktır.

Ülkemizdeki bütün öğrenciler açısından ayrıca ele aldığımızda da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından “Mutlu Çocuklar Güçlü Türkiye” adıyla hazırlanan 2023 Eğitim Vizyonu’na, bu proje gibi okul dışı öğrenme ortamlarının dâhil edilmesi, çocuklar arasındaki fırsat eşitsizliğini azaltacaktır.

Öneriler

Bu proje, belirli bir program dâhilinde düzenlendiği ve çocukların ihtiyaçlarına göre içerik oluşturulduğu takdirde, çocuk kütüphanelerinin birer öğrenme platformu olarak tasarlanarak müdahale merkezi olarak kullanılabileceğini ve eğitimdeki fırsat eşitsizliğine çözüm olabilecek bir kurum olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu projenin benzerinin, ülke geneline uygulanmasının, hatta aileleri de içine alacak şekilde kapsamının genişletilmesinin, ülkemizdeki bireylerin akademik, dil, sosyal ve bilişsel gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun için Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında protokol yapılması son derece mümkündür.

Yapılacak olan protokol ile akademik, dil ve bilişsel açıdan fırsat eşitliği olmayan çocuklara ve hatta ailelere, kütüphanelerde, ücretsiz bir şekilde, gönüllülük esası ile çok daha kapsamlı öğrenme ortamları oluşturabilecek ve öğrenme ortamlarının kişinin üzerindeki olumlu etkisinin yarattığı ivmeyle, bu olumlu etkinin ülke geneline yayılması sağlanabilecektir.

Asiye Kakırman Yıldız

Kaynakça

- Aksu - Koç, A. (2005). Role of the home -context in the relations between narrative abilities and literacy practices. D. Ravid ve H. Bat- Zeev Shyldkrot (Ed.). *Perspectives on language and language development*, içinde (ss. 257- 274). Netherlands: Kluwer.
- Alpay, M. (1990). *Kütüphane. Dünü bugüne bağlayan köprü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.
- Bornstein, M. H. ve Güngör, D. (2018). Gelişim Biliminin Kültür ve Çocuk Bakımı. S Bekman ve A. Aksu - Koç (Ed.). İnsan gelişimi, aile ve kültür içinde (ss. 103- 119). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bornstein, M.H. (2002). Parenting infants. M.H. Bornstein (Ed.). *Handbook of Parenting* içinde (ss. 3-43). New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Bossard, J.H.S (1956). *Parent and child*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bourke, C. (2007). Public libraries: partnerships, funding and relevance. *APLIS*, 20(3), 135- 139. 11 Ocak 2023 tarihinde <http://0213ffr1a.y.http.eds.a.ebscohost.com.proxy2.marmara-elibrary.com/eds/pdfviewer/pdfview?vid=2&sid=2248f54e-fb3d-4dd6-be16-c4dd8937ef6e%40sdc-v-sessmgr03> adresinden erişildi.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development. *Research Perspectives. Developmental Psychology*, 22, 723-742.
- Brunswik, R. (1955). Representantive design and probabilistic theory. *Psychological Review*, 62, 236-242.

- Dearing, E, McCartney, K. ve Taylor, B.A. (2001). Change in family income to needs matters more for children with less. *Child Development*, 72, 1779-1794. Doi: 10.1111/1467-8624.00378
- Development and Access to Information. (2017). 19 Aralık 2020 tarihinde <https://da2i.ifla.org> adresinden erişildi.
- Erkul, E. (2021). Çocuk yoksulluğunun ekosistem perspektifi temelinde analizi. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Grassi, R. (2018). Stronger together: successful community partnerships serving youth with special needs in american public libraries. *IFLA WLIC 2018, Kuala Lumpur Satellite Meeting: Library Services to People with Special Needs & Libraries for Children and Young Adults Section*. içinde. 11 Aralık 2020 tarihinde <http://library.ifla.org/view/conferences/2018/2018-08-23/877.html> adresinden erişildi.
- Gülgöz, S. (2018). Bilişsel becerileri geliştirmeyi amaçlayan müdahale programları. S. Bekman ve A. Aksu-Koç (Ed.). İnsan gelişimi, aile ve kültür içinde (ss. 357-371). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Harkness, S. ve Super, C. (1993) The developmental niche: implications for children's literacy development. L. Eldering ve P. Leseman (Ed.). *Early Intervention and Culture* içinde. (ss. 115 - 132). Paris: UNESCO.
- Heckman, J. J. (2013) *Giving kids a fair chance*. United States: MIT Press.
- Hoff, E. (2003). The specificity of environmental influence: Socioeconomic status affects early vocabulary development via maternal speech. *Child Development* içinde, 74, 1368 - 1378.
- James, A., & Prout, A., (1990). *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
- Kağıtçıbaşı, C. (2017). *Benlik, aile ve insan gelişimi kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, C. (1991). İnsan aile kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kağıtçıbaşı, C. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi kültürel psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kakırman Yıldız, A. (2015). Türkiye'de okuma alışkanlığı kültürü için okul öncesi eğitim kurumlarında anaokulu kütüphanelerinin gerekliliği. *Milli Eğitim Dergisi*, 44, 91-106. 15 Eylül 2021 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/441342> adresinden erişildi.
- Kakırman Yıldız, A. (2019). Çocuk kütüphanelerinin temel hizmet ilkeleri. Asiye Kakırman Yıldız (Ed.). *Dünyanın iyiliği için çocuk kütüphaneleri* içinde (ss. 13-39). Hiper Yayın, İstanbul.
- Lin N (1976). *Foundations of social research*, USA: McGraw-Hill,
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). *Socialization in the context of the family: parent-child interaction*. E. M. Hetherington (Ed.). New York: McGraw-Hill.
- Martin, C. A., & Colbert, K. K. (1997). *Parenting: a life-span perspective*. New York: McGraw-Hill.
- Martini, M. (1995). Features of home environments associated with children's school success. *Early child development and care*, 147, 49- 68.
- McKey, R. H., vd. (1985). *The impact of head start on children, families and communities. Head start evaluation, synthesis and utilization project*. USA: Washington, D.C.:
- Oktay, A. (2002). *Yaşamın sihiri yılları: okul öncesi dönem*. İstanbul: Epsilon.
- Okul öncesi eğitimi programı (2013). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Poortinga, Y.H. (2018). Müdahale programlarının farklı toplumlara uyarlanması: geçerli transfer ile kültürel dayatma arasında. S. Bekman ve A. Aksu-Koç (Ed.). İnsan gelişimi, aile ve kültür içinde (ss. 313- 325) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Selçuk, B. (2015). Türkiye'de ebeveynlik. *Cogito*, 81,108-117. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

- Sever, S. (2013). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. İzmir: Tudem
- Sirin, S. (2018). *Tatilde kaybeden çocuklar*. 11 Nisan 2023 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/selcuk-sirin/tatilde-kaybeden-cocuklar-40863197> adresinden erişildi.
- Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. (2015). 21 Ocak 2023 tarihinde <https://sustainabledevelopment.un.org/post> adresinden erişildi.
- Tuğrul, B. ve Yılmaz, H. (2013). *Toplum temelli erken çocukluk hizmetleri sunumu kılavuzu*. Ankara: UNICEF Türkiye Ofisi.
- Veryeri Alaca, I. (2013). 0-5 yaş çocuk ve ailelerine yönelik devlet destekli dil gelişimi stratejileri, medya ve okuma kültürü projeleri. *I. Türkiye çocuk ve medya kongresi bildiriler kitabı* içinde (ss. 335-370). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society*, Cambridge: Cambridge University Press
- Whitehurst, G. J. ve Fischel, J.E. (1999). A Developmental model of reading and language impairments arising in conditions of economic poverty. D. Bishop ve L. Lenard (Ed.). *Speech and language impairments in children : causes, characteristics, intervention and outcomes* içinde (ss. 53 - 71). England: Psychology Press.
- Whitehurst, G. J. vd. (1994). A Picture book reading intervention in day care and home for children from low income families. *Developmental Psychology*, 30, 679-689.
- Wood, D. ve vd. (1976). The role of tutoring in problem solving, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17, 89-100.
- Yılmaz, A. (2008). Okulöncesi çocuklara yönelik kütüphane hizmetlerinin önemi ve başarılı bir kütüphane örneği, *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 169-186. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/406/39>
- Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. İstanbul: Özgür Yayınları

Televizyon Dizilerinde Yoksulluğun Binbir Yüzü

ZEYNEP GÜLTEKİN AKÇAY

BEYZA CETTANIR

Özet

Dünyada sıklıkla tartışılan yoksulluk, medyada yeniden inşa edilir. Tecimsel yayıncılıkla birlikte, televizyonun gündemine gelen yoksulluk, farklı biçimlerde ele alınır. Yoksulluk çalışmalarında önemli bir tartışma konusu olan çocuk yoksulluğu ise medyada en az ele alınan konulardan biridir. Buradan hareketle, bu çalışma, televizyon dizilerinde yoksul çocuk temsillerini incelemiştir. 1990'lı yıllardan günümüze kadar dört dönem içinde diziler ele alınmıştır. Bu dönemselleştirmeye göre incelen diziler: *Kaygısızlar*, *Öyle Bir Geçer Zaman ki*, *Kızım*, *Ateş Kuşları*'dır. Shaul Shenhav'ın anlatı kavramsallaştırma analizi kullanılarak incelenen dizilerde, yoksulluk, mutlak ve görelî ayırımı üzerinden temalaştırılmıştır. Dahası, bu dizilerde, çocuk yoksulluğu; mekân, karakterlerin dış görünüşleri ve dil kullanımı açısından değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, dizilerde mutlak yoksulluğun temel unsurları olan beslenme, barınmanın ve giyinmenin yoksul çocuklar için erişilmesi güç meseleler olarak temsil edildiğine ulaşılmıştır. Dizilerde, çocuk karakterler üzerinden, eğitim, sağlık, kültürel ve toplumsal taleplerin asgari düzeyde karşılanamaması olan görelî yoksulluğa sıklıkla değinildiği saptanmıştır. Bununla birlikte dizilerde hem mutlak

– ARASTIRMA MAKALESİ –

ZEYNEP GÜLTEKİN AKÇAY, zga@cumhuriyet.edu.tr

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000000330503090>

BEYZA CETTANIR, byzcettanir@gmail.com

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

ORCID <https://orcid.org/0009000530019962>

Geliş Tarihi 30.10.2023 • Kabul Tarihi 30.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.312>

yoksulluğun hem de görelî yoksulluğun şematize edildiği ve yoksulluğun esas nedenlerinin verilmediği anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: televizyon dizileri, çocuk, yoksulluk

The Thousand and One Faces of Child Poverty in Television Series

Abstract

Poverty, which is frequently discussed around the world, is reconstructed in the media. Poverty, which has come to the agenda of television with commercial broadcasting, is addressed in different ways. Child poverty, which is an important topic of discussion in poverty studies, is one of the least discussed topics in the media. From this point of view, this study analyzes the representations of children in poverty in television series. The series were analyzed in four periods from the 1990's to the present day. The series examined according to this periodization are: *Kaygısızlar*, *Öyle Bir Geçer Zaman ki*, *Kızım*, *Ateş Kuşları*. In the series analyzed using Shaul Shenhav's narrative conceptualization analysis, the themes of absolute and relative poverty were discussed. Child poverty was evaluated in terms of space, characters' appearances and language use. As a result, it was found that the basic elements of absolute poverty such as nutrition, shelter and clothing were represented as issues that are difficult to access for poor children. Relative poverty, which is the inability to meet the minimum level of educational, health, cultural and social demands, is frequently mentioned in the series through child characters. However, it is understood that both absolute and relative poverty are schematized in the series and the root causes of poverty are not presented.

Keywords: Television series, children, poverty

Giriş

Yoksulluk, en genel tanımıyla, temel insan hakkı olarak verili kabul edilen, insanca yaşamak için gereksinim duyulan; gıda, giyim, sağlık ve barınma gibi olanak ve koşullara uzak kalmaktır. Yoksulluk, yalnızca ekonomik yetersizlik boyutuyla algılanmamalıdır. Yoksulluk, insanın, eğitim, kültür, sanat ve edebiyattan yararlanamamasının yanında; dayanışma, iletişim kurma, bilgi alma hakları gibi insan onuruna ait şeylerden yoksun yaşamlar sürmesidir (Atatanır ve Karataş, 2019, s.453). Erdoğan (2007), yoksulluğun

tek boyutlu olmadığını *Yoksulluk Halleri* kitabının ilk bölümünde açıklar. Açıklamaya göre, yoksulluk, yalnızca açlık-tokluk bağlamı ile tanımlanmamalıdır. Örneğin, kent yoksullarını tartışmaya başlarken, içinde bulunulan toplumsal hiyerarşi, toplumsal cinsiyet, siyasal ve dinsel aidiyet, etnik köken ve toplumsal mekândaki varoluşlar göz önünde tutulmalıdır. Dahası, yoksulların, marjinalleştirilme ve dışlanma süreçleri, kendilerini nasıl konumlandıkları, mevcut siyasal söylemlerle tahakküm ve sömürü ilişkilerini nasıl kurdukları gibi etkenlerin de incelenmesi gerekir. Bahsedilenler ışığında, yoksulluk, birçok nedenle ortaya çıkabileceği gibi çeşitli yaşamlarda sürebilir ve dahası sürdürülür.

Yoksulluğun sürdürüldüğü alanlardan biri de medyadır. Medya gerçekleri inşa ettiği gibi yoksulluğu da inşa eder. Medyada yoksulluk, suç, öteki, tüketim, parasızlık, yardımseverlik, mağdur gibi unsurlarla temsil edilir (Bauman, 1999; Borden, 2022; Kendal, 2011; Min, 1999; Newman ve Daves, 2022). Türkiye’de, medya ve yoksulluk ilişkisine değinen çalışmalar, 2000’den sonra artar, bunun ilk örneklerinden biri de; *Türkiye’de Yoksulluk ve Basına Yansımaları* isimli çalışmadır (Taçyıldız, 2006). Çalışmada, yoksulluğun sebeplerinin veya ilişki içinde olduğu değişkenlerin basına yansımadağına değinilir. Yoksulluğu, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Zaman* ve *Sabah* gazeteleri üzerinden ‘kapkaç’, ‘varoş’ ve ‘tinerci çocuk’ kavramları ile ele alan araştırmaya (Bayrak, 2007) göre; yoksullar, suçlu veya suç tehdidi olarak konumlandırılır. Dahası yoksul, ancak suç kategorileri içine yerleştirildiği ölçüde basının ilgisini çeker. Yoksulluğun yazılı basında nasıl yer aldığına değinmenin yanında, Ankara’da, ulusal basında ve haber ajanslarında çalışan gazetecilerin, yoksulluk ve medyada temsili ile ilgili görüşlerini inceleyen araştırmaya (Yıldırım-Aykurt, 2010) göre ise, yoksulluğun, gazetelerin 3. sayfasında trajik olaylarla temsil edilmesinde bir sorun yoktur.

Gökalp, Ergül ve Cangöz’ün (2010) çalışmasında ise, ana akım medyada, yoksulluk, fobik (korku ve nefret uyandıran), patetik (acıma duygusu uyandıran), sözde-nesnel (nesnellik iddiası taşıyan, betimsel) ve simgesel yok ediliş olarak temsil edilir. *Kimse Yok mu* (Samanyolu TV-2001) programı, yoksulluk açısından iki farklı araştırma ile ele alınır. Çalışmalardan biri programda yoksulluğun, İslami literatür açısından nasıl ele alındığına değinir (Akçelik, 2010). İkinci çalışmada (Karakuş ve Karakuş, 2012) ise programda, yoksulluğun, toplumsal bir sorun olarak ele alınmadığı ve yoksulluğun kişisel geçici çözümlerle giderilmeye çalışıldığı vurgulanır. Özsoy (2012) ise, yoksul madunların seslerine kamsusallık veren ve dahası kendi kendilerini temsil edebilme imkânı sağlayan *Katık*

dergisi üzerinden, yoksulluğu tartışır. Haber programlarında yoksulluğun temsilini, yoksulların bakış açısı üzerinden inceleyen araştırmaya (Doğan, 2015) göre ise, yoksullar medyadaki haberlere güven duygusuyla bakar ve dolayısıyla bu yayınların etkisinde kalır. Bu nedenle de, yoksullar medya tarafından üretilen gerçekliğin farkına varmaz ve bunu koşulsuz kabul eder. *Güle Güle Oturun* (TV 8- 2016) program örneği üzerinden yoksulluğu inceleyen araştırmaya (Doğan Atas, 2019) göre, programlarda yeni bir yoksulluk üretilir. Bu yeni yoksulluk, ihtiyaçlar teorisini alaşağı eder ve yoksulluğu farklı ihtiyaç, yoksunluk ya da meta bağlamında üretir. Kanal 7, TRT 1 ve Hayat TV ana haber bültenlerini ele alan çalışmada (Boztepe, 2019) yoksulluğun sorunlu ve dışlayıcı biçimde temsil edildiği saptanır. Yeni ırkçılık ve yoksulluğu konu edinen araştırmaya (Demir Çarkacı ve Deren van Het Hof, 2022) göre ise, yoksullar, olumsuz resmedilir, aşağılanır ve makro düzeyde ele alınmaz. Bu ise, yoksulluğu bir kimlik olarak, yeni ırkçılığın hedefine oturtur. Covid-19 Pandemisi sürecinde, çevrimiçi haberleri inceleyen araştırmada (Araslı, 2023), yoksulluk ve yoksullar, çoğunlukla yardım-sosyal destek faaliyeti gibi haberlerde yer alır.

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere, yoksulluk ve medya ilişkisine dair araştırmalar çoğunlukla haber incelemeleri ile ilerler. Yoksulluk alan yazının ön sıralarında bulunan çocuklar, medya ve yoksulluk araştırmalarında biraz göz ardı edilmiştir. Bunun yanında, sayısı az olmakla birlikte medyada, yoksulluk ve çocuk üzerine farklı tartışmalar da mevcuttur. Bunlardan biri, medyada çocuk emeğinin kullanımını, reklamlardaki çocuk işçileri üzerinden tartışan çalışmadır (Değirmencioğlu, 2010). Bir diğer çalışma, risk altındaki çocuklar ve yazılı medya ilişkisine değinen araştırmadır (Altuntaş ve Altınova, 2015). Bu çalışmada, risk altındaki çocuklara ilişkin haberlerin, yazılı medyada çok fazla yer almadığı tartışılır. Yazılı basında çocuk temsillerini inceleyen çalışmada (Sayılan ve Çevirgen, 2013), çarpıcı veriler ortaya koyulur. Buna göre, haberlerde yoksul çocuklar, yoksul oldukları için ya çalışmak zorunda kalan ya da kötü koşullarda yaşayan kişiler olarak temsil edilir. Medyada rol alan çocuk oyuncuların ele alındığı bir başka çalışmada ise, emek piyasasında yaşanan değişimlere paralel olarak farklılaşan çocuk emeğinin yeni biçimleri açığa çıkarılır (Tekin Yılmaz, 2020). Bu çalışma, medya, yoksulluk ve çocuk ilişkisini farklı bağlamlarda tartışan yukarıdaki araştırmalarla, konu açısından benzerlik göstermekle birlikte, yoksul çocuğun televizyon dizilerinde nasıl temsil edildiğini incelemesi noktasında bahsedilen çalışmalardan farklılaşır.

Yoksulluğa Dair

Yoksulluk kavramına, her dönem farklı anlamlandırma ve ölçeklendirmelerle tanımlamalar getirilir. Bununla birlikte, Oktik'e (2008) göre, yoksullukla ilgili çalışmalar temelde iki ana görüş etrafında şekillenir. Bunlardan ilki, yoksulluğu alt sınıf kavramıyla inceleyen ve küreselleşmeyle artış gösterip yaygınlaştığını vurgulayan, Amerikan ekolüdür. İkincisi ise, başta Fransız sosyal bilimciler tarafından benimsenen, yoksulluğun küreselleşmeyle pekişirken, bazı sosyal grupları sistemin dışına atacağını savunan, Avrupa ekolüdür. Her iki görüş de küreselleşmeyi temel alır. Akpınar ve Karadoğan'a göre (2009), eşitsiz ve kontrolsüz bir yarışın yaşandığı küreselleşme çağında, yoksulluk gün geçtikçe toplumlar için hissedilen zor bir gerçeklik olarak ortaya çıkar.

Küreselleşmenin henüz kavramsallaşmadığı dönemlerde, yoksullukla ilgili ilk yaklaşımlar, yoksulluğun bir kader olduğunu savunur. 19. yüzyılda yoksulluk, bireyin kendi edimi(sizliği) ile içine düştüğü hal olarak görülür. Dahası, vatandaşlık hakları zaten elinden alınmış olan yoksulun, sadece yardıma muhtaç olduğu anlayışı¹ ortaya koyulur. Bununla birlikte, yoksulların mekânsal olarak dışlanması yani 'öte' mahallelerde bir komün halinde yaşamalarına neden olan suçlama eğilimi, seçkin bir ideolojinin ürünüdür. Bu seçkin bakış, yoksul olarak nitelendirmek istediklerini özellikle tembel ve kötü alışkanlıklara sahip kişiler olarak tanımlar. Bu tanımlamaları daha da öteye götürerek, yoksulların başta aile hayatı olmak üzere toplumun her yapısına zarar verdiğini iddia eder. Yoksul insanın çokça bulunduğu 'modern' olarak tanımlanan toplumlarda, bu anlayış, hala belli kesimler tarafından sürdürülür. Örneğin, mülksüz insanın asli işlevinin ücret karşılığı başkalarına hizmet etmesi gerekliliği düşüncesi, topluma katılmanın tek şartı olarak sunulur. Böylece yoksulların ötekileştirilme anlayışı devam ettirilir (Buğra, 2008, s. 11-45; Oktik, 2008, s. 27-29). Bu anlayışın öte tarafındaki yoksullar ise hayatta gerek duyulan temel şeylerden yoksun olmaktan doğan, benzer koşullar ve sorunlara benzer cevaplar üretir (Lewis, 1966). Benzer yanıtların üretildiği 'yoksulluk kültürü', farklı toplumlarda, aynı işleyişi ve yayılımı gösteren, yoksulların içinde bulunduğu kültürde uyum içinde yaşarken edindiği ve zenginlerden farklı olarak benimsediği değerler bütünüdür. Bu değerler, nesilden nesile aktarılarak yoksulların tüm dünyaya yayılmış bir toplummuşçasına ortak kültür oluşturmalarına neden olur. Hatta, bu değerler bütünü, yoksulu,

1 Bkz. İngiltere'de 1834 tarihinde kabul edilen *Yeni Yoksullar Yasası* (Buğra, 2008).

nesiller boyu yoksulluğa mahkûm eder (Bradshaw, 2007, s.8). Lewis'e (1966) göre yoksulluk kültürü oturmuş toplumlarda, umutsuzluk, kendini yalnızca yetişkinlerde değil çocuklar üzerinde de hissettirir. Öyle ki, yoksulluk kültürü, altı-yedi yaşındaki yoksul semt çocuklarında kendi alt kültürlerinin değer ve tutumlarını içselleştirerek, kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir rol oynar. Bu nedenle yoksulluğun anlamlandırılmasında çocuk ve çocukluğun da ele alınması gerekir.

Çocuğun Yoksulluğu

Çocukluğa yaş olarak bir tanımlama getirilmiş olsa da sosyolojik, psikolojik ya da sosyokültürel anlamda evrensel bir tanımlama getirmek konusunda ortak bir kaniya varılmamıştır. Buna rağmen, uluslararası kurumların kabul ettiği çocukluk tanımları üzerinden, çocuklar için politikalar uygulanır. Ulusal düzenlemeler ve yaptırımların sınırları, bu politikalar doğrultusunda şekillenir. 20 Kasım 1989'da BM tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocukluk tanımı, çocuğu, hukuki düzenlemelerden hareketle biyolojik bir süreç olarak ele alır (İnan, 1995, s. 5). Sözleşmenin birinci maddesindeki çocuk tanımına göre çocukluk, reşit olma sınırı olan, 18 yaşında sona eren bir süreçtir. 1998 tarihinde Roma'da gerçekleştirilen 'Birleşmiş Milletler Uluslararası Ceza Divanı Diplomatik Konferansı'nda ise çocuklar, çok yönlü bireyler ve aynı zamanda çok kuşaklı toplulukların üyeleri olarak tanımlanır. Bu tanıma göre, çocukların, yaşları nedeniyle sıklıkla, diğer insanlardan daha savunmasız, dolayısıyla kendinden büyüklere, belli oranda bağımlı olduğu vurgulanır (Eğribel, 2019, s. 43; Tan, 1989). Her dönemin, kendine ait toplumsal atmosferi, hâkim ideolojisi ve farklı görüşü, çeşitli çocuk tanımı ve anlayışını ortaya çıkarır. Örneğin, Orta Çağ'da, çocuğun yalnızca mutlak bir baba kontrolünde ve kiliseye bağlı bir varlık olduğu görüşü sayesinde kiliseler, çocuk emeğini kullanır. Bunun temel nedeni, o dönemde, çocukluğun boşa harcanan zaman olarak nitelendirilmesidir. Bu dönemde çocuk, küçük görünümlü yetişkin olarak tanımlanır. Toplumda etkisiz olarak görülüp, tarih yazımında dahi yer verilmeyecek kadar da ötelenmiş konumdadır. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde, dönemin zengin sınıfı, önceki dönemlerden farklı olarak çocuğa karşı görece bir duyarlılık geliştirir. Buna göre, çocuk, emeği kullanılan kişi değil tersine, sevilip okşanması gereken bireydir. Ancak bu anlayış her çocuk için geçerli değildir. Dönemin zengin çocukları için bu ayrıcalıklı çocukluk anlayışı söz konusuysa, işçi sınıfının yoksul çocukları, henüz bu kadar ayrıcalıklı olamaz ve emeği sömürülmeye devam eder. Bu

yoksul çocuklar, küçük bedenli yetişkin olarak görülür ve bu nedenle de bir yetişkin gibi içki içmeleri, kumar oynamaları, cinsel taşkınlık yapmaları olağan karşılanır. Yoksul çocuğa atfedilen bu konumlandırma, iki yeni çocukluk anlayışını da beraberinde getirir. Bunlardan ilki, ulusal bir iş gücü olarak çocuğun çalışma yaşamına dâhil edilmesidir. Diğer yaklaşım ise çocukların işgücü olarak çalışma yaşamında kullanılmasından ziyade eğitim sistemine dâhil edilmesidir. Bu ikinci anlayışı öncekilerden ayıran en belirgin fark, yoksul da olsa, eğitimin, tüm çocuklar için bir hak olduğuna yapılan vurgudur (Aral ve Sağlam, 2016, s.4; Gander ve Gardiner, 2010, s. 26; Güven, 2015; Tan, 1989, s.73). Ancak bu yaklaşım, günümüzde dahi kusursuz işlemez; çocuklar hala emeğinden yararlanılmaya çalışılan grupların başında gelir. Tam da burada, Lewis ve Erdoğan gibi isimlerin iddiaları doğrulanır: Yoksul çocukların yaşadığı emek sömürüsü, işveren-işçi ilişkisi ile sınırlı değildir. Eğitime katılmayan ya da katılmayan çocukluların -özelinde kız çocuklarının- ev içi emeğe katılması, ailesinin iş yerinde belli bir vardiya sistemi olmadan çalışması, ailesiyle tarlada çalışması da çocuk yoksulluğunun görünürlüğü olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada da Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organization-ILO) çocuk emeği tanımı hatırlanmalıdır: “Çocuğun yaşına uygun olmayan, ruhsal ve bedensel gelişimini aksatan, eğitimi engelleyen, sömürüye açık işlerde ya da yaşa göre belirlenmiş saat sınırının üzerinde çalışan her çocuk bir ‘emekçi’ sayılmalıdır” (Rende ve Erkin, 2005, s. 40). Bu durumda, çocuk yoksulluğuna, yalnızca işgücüne katılmak ve eğitimden uzaklaşmak açısından bakılmamalıdır. Çocuk yoksulluğu, beslenme, barınma, temizlik, eğitim, sosyalleşme ve yaşlılarıyla bir arada olma haklarından yoksun olan çocukların yaşayışıdır. Onur (2007, s. 178), yoksulluğu anlamadan çocukluğun anlaşılamayacağına; “gerek İstanbul’da gerek Anadolu’da yoksulluk, çocukların açlığıyla, hastalığıyla, ölümüyle, çalışmak zorunda kalmasıyla, eğitimin aksaması ve zorlaşmasıyla birlikte gitmektedir” sözleriyle değinir.

Lewis’in (1966) tanımladığı, yoksulluk kültürüne bakıldığında; yoksul bir aileye doğan ve bu ailede büyüyen çocuk da alt sınıfa ait kodları içselleştirip benimseyerek bu kodların yeni üreticisi olur. “Varlığı görmedik ki yoksulluktan şikayet edelim” diyen Neşet Ertaş ve “çocukluğum yoksul geçtiği için olacak, yemek içmek kavramı gelişmedi bende” diyen İlhan Berk’in (akt. Onur, 2007, s. 182) bu ifadeleri, tümel yoksulluğun benimsendiğinin çarpıcı örnekleridir. Yoksulluk, iktidar gibi tepeden yönetilen bir elle oluşup şekillenebileceği gibi medya eliyle popülist

söyleme dönüştürülebilir ve tek tipleşen yoksulluk kültürü belli imajlara sıkıştırılabilir. Yoksulluğa neden olan söylemleri yeniden üreten yapıların başında gelen medya, yoksulları hep suça karışmış kurban ya da mağdur insanlar olarak yansıtır (Danış ve Bayat, 2008).

Medyada Yoksul Çocuklar

Toplumdaki yaygın yoksulluk algısında medya, göz ardı edilemeyecek derecede etkilidir çünkü medya, toplumsal pratiklerin, bilinçlerin, kimliklerin ve öznelliklerin temsiliyet araçlarıdır (Dursun, 2001, s. 33-34). Medyadaki temsil, bazı ideolojik perspektifleri vurgulayarak, insanların dikkatini belirli fikirlere yönlendirirken, diğerlerini göz ardı eder. Dahası, bir konu hakkında bir hikâye çizgisi veya gelişmekte olan bir anlatı oluşturulur. Bu anlatılar deneyimi organize eder ve olaylara düzen getirir. Medya, bu nedenle güç sahibidir çünkü dünyanın nasıl anlamlandırılacağını etkiler (Kendall, 2011, s. 5). Yoksulların medyada görelî görünmezliği, diğer bir ifadeyle 'iyi huylu ihmal' bu duruma iyi örnek oluşturur. Kendall'a (2011, s. 40, 82) göre, yoksulluğun gerçekleri, okuyucu ve izleyicilerden gizlenir böylece 'iyi huylu ihmal' yaratılır. Bu 'iyi huylu ihmal', gayet kasıtlıdır, çünkü medya, yoksulların 'yüzlerine' bakılmasını istemez. Medyada, eğer bir yoksulluk anlatılacaksa, bu Horatio Alger'in² on dokuzuncu yüzyılın sonlarında geçen zenginlik hikâyelerine benzetilmelidir (Kendall, 2011, s. 40, 82). Eğer medyada bu tür hikâyelere yer verilmezse o zaman da hükümetin 'yoksulluk sorunuyla' mücadele çabaları ele alınır (Newman ve Davies, 2022, s. 130).

Anlaşıldığı üzere medya, yoksulluğu ya görmezden gelir ya da onu iyi huylu hale getirir. Yoksulluk göz ardı edilmediği durumlarda ise medya, yoksulların hayatlarını belirleyen ekonomik düzenlemeleri gizleyerek, yoksulluğun sorumlusu olarak yoksul insanları işaret eder. Medya bunu yoksulları marjinalleştirme yoluyla sağlar (Kendall, 2011, s.87,111). Medya yoksulları, kimi zaman kamusal alan dışında göstererek, kimi zaman kriminal bir söylemle suç eğilimli kişiler olarak tasvir eder. 1990'ların başında Chicago'daki yerel haberler ve ulusal kanal haberleri üzerine yapılan bir analizde, verilen örnek bu durumu iyi betimler. Yoksulların yaşadığı yer

2 Alger, yoksulluktan zenginliğe ve şöhrete yükselen çocukların öykülerini yazar. Karakterlerinin isimleri dışında neredeyse birbirinin aynısı olan ve birbirini takip eden kitaplarında, dürüstlük, neşeli bir azim ve sıkı çalışmayla, fakir ama erdemli bir gencin hak ettiği ödülü alacağını vaaz eder (Britannica, 2023).

“uyuşturucu istilasına uğramış bir mahalle”, yoksul ise çocuk katili olarak sunulur. Medyada, yoksullukla ilgili çok az açık hikâye yayınlanırken, düzenli olarak da yoksulluğun semptomlarının görsel imgeleri sunulur (Clawson, 2022, s. 202). Bauman’a göre (1999, s. 136-137), alışılmış düzende ne zaman bir hata tespit edilse kamusal öfkenin eşlik ettiği ‘olağan şüpheliler’ olma görevini yoksullar üstlenir. Yoksullar kayıtsız, günahkâr ve ahlaki değerden yoksun olarak betimlenir. Sansasyonu çok seven medya, uyuşturucu kullanan ve cinsellik açısından ‘gevşek’ olan yoksulları ‘iğrenç’ sokakların karanlığına sığınan kişiler olarak izleyiciye sunar. Ve böylece sefalet sorunu, öncelikle ve belki de yalnızca bir kanun ve düzen meselesi haline getirilir ve bu meseleye de kanuna aykırı diğer meselelere yaklaşıldığı gibi yaklaşılmalıdır. Bunun yanında medya, kimi zaman yoksulluğu ‘fakir edebiyatı’ ile romantize eder. Yoksul yaşam süren kişiler medyada, her olayda; şükür eden, her yardıma minnet duyan, kısaca halinden memnun olan insanlar olarak temsil edilir. Dahası medya yoksulları, hallerine acınacak kişiler olarak resmettiği gibi insanlardan da onları anlamalarını talep eder. Medyanın yoksulluğu bu biçimde temsili, yoksulluğun romantize edilmesine ve onun seyirlik anlatıya dönüştürülmesine neden olur (Borden, 2022, s.3-5; Gökalp, vd., 2010, s. 151-152, 161; Kendall, 2005, s.99; Min,1999).

Türkiye’de, yoksulluğun televizyona konu olması, televizyon alanında yaşanan gelişmelerle koşuttur. 90’lı yıllarda, hem kriz konjonktürü ile birlikte ‘öteki Türkiye’ tartışmalarının gündemi meşgul etmesi, hem de tecimsel kanalların reyting kaygısı, yoksulluğu televizyon için çarpıcı bir konu haline getirir (Erdoğan, 2007, s. 9). Yoksulluk, televizyonda, yetersiz tüketim boyutuyla ele alınır ve dahası tüm yoksul insanların yaşayışı aynılaştırılır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011, s.41). Medya metinlerinde, yoksulluk ya eksik bilgilerle kurgulanır ya da yoksulluk sadece maddi öğelerle sınırlandırılır. Bunun yanında, çoğunlukla, yoksulluğa dair var olan tanımlar, değerler pekiştirilir ve istatistiki veriler sunularak yoksulun yaşayışı yüzeyselleştirilir (Yıldırım-Aykurt, 2010, s.175). Doksanlı yıllar ve iki binlerin başında, Bauman’ın (1999) ifadesini kullanarak belirtmek gerekirse, ‘hayırseverlik panayırılarını’ kontrol eden televizyon, yoksulluk karşısında duyarlılığını göstermek için yardım dağıtan; yarışma, reality show ve eğlence gibi hayır programları yayınlar. Televizyonda yarışma formatında ekrana gelen programlardan Show TV’de Çarkıfelek, Biri Bizi Gözetliyor, Dokun Bana, 101 Milyon, Kim Beş Yüz Milyar İster; Star TV’de *Turnike, Kaçak*; TGRT’de *Sabah Sabah Seda Sayan* gibi farklı programlarda,

yoksullara hediye, para ödülü vs. çeşitli şekillerde yardım dağıtılır. Yoksulluk, aynı zamanda, TGRT’de *Yetiş Bacım*, STV’de *Yolcu*, ATV’de *Yarımlar Umut Olsun*, Kanal 7’de *Deniz Feneri*, STV’de *Kimse Yok Mu*, gibi reality show programlarıyla da gündeme getirilir (Bedir Akçelik, 2010, s. 93). Bauman’a (1999) göre, televizyon, yoksulluğu sefalet ve açlıktan ibaret bir soruna indirger. Böylelikle, sefaletin gerçek boyutu küçültülür. Dahası CNN Türk gibi haber kanallarının bültenlerinde olduğu gibi, yoksul ya intihar etmeye eğilimli ‘marjinal örnek’, ya sistem dışında kalan birey ya da yardım bekleyen mağdur olarak tanımlanır (Araslı, 2023, s. 346). Yoksulluğun tek boyutuyla ekranda yer almasını eleştiren Araslı’ya (2023, s. 338-348) göre, televizyonda -evrensel bir hak olan eğitim ve sağlık alanlarından faydalanamamak, kötü yerleşim koşulları içerisinde bulunmak, toplumsal/kültürel yaşamdaki faaliyetlerden mahrum kalmak ve toplumsal bütünleşme problemlerini deneyimlememek olan- yoksulluğun asıl yüzü sunulmalıdır.

Televizyon dizilerine bakıldığında, yoksulluk temsillerinin ‘haber manşetlerinden koparılmış’ ve olumsuz bir yaklaşımla sunulduğu gözlemlenir. *Law&Order* (Dick Wolf ve Rick Eid-1990) gibi suç temalı dizilerde, yoksullar, potansiyel suçlu, failleri iyi tasvir edemediği için güvenilmez, doğru tanıklık yapamadığı için beceriksiz, mahalle düzenini bozan ahlaksız kişilerdir (Kendall, 2011, s. 107-108). Suç dramalarındaki mavi yakalı işçi tasvirlerini inceleyen John Sumser’a (1996) göre yoksullar, varlıklı karakterlerle karşılaştırıldığında kontrolsüzdür, anlaşılmazdır ve mantıksızdır. Bu karakterler, toplumun, kamyon şoförü ve inşaat işçisine ilişkin stereotiplerinden türetilir. Genel olarak yoksul, bir dizinin arka planının bir parçası olduğunda, ya küçük hizmetler sunan ya da arka plan ambiyansı sağlayan ve genellikle aptal bireylerdir. Sağlık temalı *Grey’s Anatomy* (Shonda Rhimes-2005) veya *ER* (Michael Crichton-1994) gibi dizilerde, yoksullar, ya aşırı dozda uyuşturucu aldığı, kavga ettiği veya diğer yaralayıcı davranışlarda bulunduğu için ya da çılgın, psikotik davranışlar sergilediği için hastaneye getirilen kişilerdir (Kendall, 2011, s. 107-108). 1980’lerin sonlarının popüler sitcom’u *Roseanne* (Roseanne Barr ve Matt Williams- 1988) üzerine çalışan Janet Lee (1995, s. 471), dizi karakterlerinin tamamının işçi sınıfına ait olması bakımından alışılmadık bir yapım olduğunu belirtir. Ona göre, dizi karakterleri gündelik yaşamlarında sınıf meselelerini tartışır ve bu konuda şaka bile yapar ancak ekonomik durumları hakkında daha geniş sosyal veya siyasi neden tartışması yapmaz ve buldukları konumu kabul ederler. Yazarın sözleriyle, *Roseanne*, karakterlerin anlatıdaki sınıf ilişkilerine değinse

de bu sadece, bireysel-kişilerarası değildir ve sınıf ilişkilerine dair bir meydan okuma söz konusu değildir. Bir başka ifadeyle, yoksulluk yalnızca basit ekonomik göstergelerle temsil edilir. Alt sınıfın yaşam koşulları, toplumsal gerçeklik bağlamı ile değil izleyicinin ilgisini çekmek üzere planlanmış melodramatik sahnelerle betimlenir (Gökmen, 2022, s. 209). Senaryosunu yetişkinlerin yazdığı dramalarda, yoksul çocuk için suçlu veya mağdur gibi kalıplar oluşturulur. Dramalar bu sayede, yoksul çocukluk imgesinin en önemli destekleyicisi olur. Dramalarda, yoksulluğa dair anlatılar, yetişkinliğe öyküen ya da yetişkin gibi davranan bir yoksul çocuk temsilinin ve çocukluk dünyasının araçsallaştırılmasıyla gerçekleştirilir. Bir diğer unsur ise, yoksul olmayan çocukların dizilerde iyimser bir imajla kurgulanmasıdır (İnal, 2014, s.225, 235).

Görüldüğü üzere medyanın pek çok mecrasında yoksulluk göz ardı edilir. Yoksulluk, medyada göz ardı edilmeyip -reyting, tiraj ya da tıklanma kaygısıyla- ele alındığında içi boşaltılır ve marjinalleştirilir. Suç ve şiddetle ilişkilendirilen yoksullar toplum için olağan şüpheli olarak sunulur. Medya, yoksulluğun bu temsilinden istediği ilgiyi elde edemediğinde ise bu sefer yoksulları, yaşadıkları düzene şükreden, her yardıma minnet duyan seyirlik anlatıya dönüştürür. Bu sayede de yoksulluğun toplumsal varoluşu, ekonomik ve siyasal ilişkiler içindeki konumlanışı silikleşir.

Yöntem ve Bulgular

Yoksulluğun, dizilerde, çocuklar üzerinden tanımlanıp tanımlanmadığı, eğer tanımlanıyorsa bunun nasıl tanımlandığı, Shaul Shenhav'ın (2004) anlatı kavramsallaştırması analizi ile incelenmiştir. Anlatı kavramsallaştırması analizi, ilgilenilen kavramı içeren bir hikâyenin bileşenlerini (genellikle bir metne yayılmış olarak) bir araya getirmek ve bir anlatı keşfetmek için kullanılır. Dizilerde, yoksulluk ve yoksulluk temsili metnin tamamına yayıldığı için Shenhav'ın bu analizi tercih edilmiştir. Metinlerin içinde gömülü olan yoksulluğu ortaya çıkarmak her zaman kolay olmadığı için hikâyedeki yoksulluğun bileşenlerini 'toplamak' ve yeniden inşa etmek gerekir. Bu görevi yerine getirmek için Shenhav analizinde şu adımların yapılmasını önerir:

1. Kavram seçimi: Hangi kavram üzerinde çalışılacağına karar vermek gerekir. Bu yapılırken, kavramın kullanım şeklinin 'anlatı' kutbuna yönelip yönelmediği tahmin edilmelidir. Bu çalışmada, anlatılarda sıklıkla değinilen bir mesele olarak yoksulluk incelenmiştir.

2. Metinlerin seçilmesi: Araştırmacı hangi metni ya da metinleri inceleyeceğini seçmelidir. Metinlerin sadece kavramı kullanması gerekir; kavramın tartışması olmak zorunda değildir. 90'lardan itibaren tecimsel yayıncılığa geçen televizyon dünyasında, hızlı dizi patlaması yaşanır. Başlangıcından günümüze kadar sayısız dizi üretilmiştir. Ülkenin siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri göz önünde tutularak dizi dünyası, 1990 Ocak-2000, 2001-2010, 2011-2020 ve 2021-2023 olarak dört döneme ayrılmıştır. Her dönem için, en az bir yoksul çocuğun ya birincil karakter ya da hikâyenin yan karakteri olarak hikâyeye dâhil edildiği ve hikâyede yoksulluğun anlatıldığı bir dizi, çalışma kapsamına alınmıştır.
3. Anahtar kelimelerin belirlenmesi: Araştırmacı, kavramın metin içinde nasıl tanımlanacağını belirlemelidir. Bunu yapmanın en kolay yolu, incelenen kavrama atıfta bulunan bir veya daha fazla anahtar kelimeye karar vermektir. Araştırmanın anahtar kelimeleri, yoksulluk kavramının literatürdeki mutlak ve görelî tartışması üzerinden belirlenmiştir. Buna göre “beslenme-barınma-giyinme gibi insan yaşamı için gerekli temel gereksinimleri karşılayabilecek yeterli gelire sahip bulunmama durumu olan mutlak yoksulluk” (Ökten ve Çeken, 2009), kodlardan biri olarak belirlenmiştir. Belirlenen ikinci kod ise görelî yoksulluktur. Görelî yoksulluk, “toplumsal bir varlık olarak kişinin, kendisini yeniden üretebilmesi için eğitim, sağlık ve benzeri kültürel ve toplumsal taleplerinin minimum düzeyde karşılanmaması ile ortaya” çıkan yoksulluktur (Ökten ve Çeken, 2009).
4. Anahtar kelimelerin bulunması: Bu aşama, araştırmacının metindeki anahtar kelimeleri bulması gereken teknik bir adımdır. Çalışmada anahtar kodlar ve imgeler; mekân (yaşam, eğitim, çalışma vb. yerler), karakterlerin fiziksel görünümü (boy, kilo, temizlik, kılık kıyafet vb.), dil kullanımı (diyaloglarla anlatılanlar) ile inşa edildiği için inceleme nesnelere olarak bu üç unsur ele alınmıştır.
5. Anlatıdaki olayların çıkarılması: Araştırmacı, bir önceki adımda belirlenen anahtar kelimeleri takip etmeli ve anahtar kelimelerin dâhil olduğu olayları vurgulamalıdır. Araştırmada her dizinin genel bir hikâyesi anlatıldıktan sonra, belirlenen kodlara uygun olaylar, durumlar sunulmuştur.

tarihini doğrudan etkileyen yayıncılık alanındaki gelişmeler göz önünde tutularak dönemselleştirme yapılmıştır. Buna göre, ilk dönem tecimsel yayıncılığın ilk yılları olan 1990'lardan 2000'li yıllara kadar olan dönemdir. 2000'li yıllardan çok uluslu şirketlerin ulusal yayıncılığa dâhil olduğu 2010'lu yıllar ikinci dönemdir. 2010'lu yıllardan dijital platformlarının etkin olduğu günümüze kadar olan dönem ise üçüncü dönemdir. Bu dönemselleştirmenin benimsenmesinin bir başka nedeni ise, tecimsel yayıncılık öncesi dönemde yoksulluk konusunun yerli dramalarda doğrudan ele alınmamış olmasıdır (bkz. Tekelioğlu, 2017; Yağcı, 2011). Buna göre yoksulluğu doğrudan ele alan diziler çalışmanın evrenini oluşturmuştur. Bahsedilen dönemselleştirme çerçevesinde evreni temsil eden ve temel konusu yoksulluk olan dört dizi (*Kaygısızlar*, *Öyle Bir Geçer Zaman ki*, *Kızım*, *Ateş Kuşları*) örneklem olarak seçilmiştir. Dizilerin doğası gereği uzun dönemlere yayılması ve yerli drama sürelerinin uzunluğu göz önünde bulundurularak rastgele örneklem tercih edilmiştir. Buna göre çalışmaya; *Kaygısızlar* dizisinin 10. Bölümü (27 dakika) ve 13. Bölümü (29 dakika), *Öyle Bir Geçer Zaman ki* dizisinin 15. Bölümü (120 dakika) ve 22. Bölümü (1 saat 47 dakika), *Kızım* dizisinin 2. Bölümü (120 dakika) ve 4. Bölümü (120 dakika), *Ateş Kuşları* dizisinin 8. Bölümü (180 dakika) ve 18. Bölümü (2 saat 16 dakika) dâhil edilmiştir. Toplamda 11 saat 52 dakika 44 saniye izlenmiştir.

Seçilen dizilere dair bilgiler şöyledir: 18 Ekim 1994 yılında ilk kez Kanal D'de yayınlanmaya başlayan *Kaygısızlar*'ın yapımcılığını İlksen Fırat üstlenmiştir. Toplam 4 sezondan oluşan *Kaygısızlar* dizisi, 121. bölümü ile sona ermiştir. Hikâye, üç (sırasıyla Sabriye, Terbiye, Kafiye) eşinden tam 36 çocuğu olan Ordulu ve çapkın Memnun Kaygısız'ın, geçim sıkıntısından, 3 eşi ve 36 çocuğunu alıp asker arkadaşının (İsmail) evine İstanbul'a gitmesiyle başlar. 14 Eylül 2010 tarihinde ilk bölümü Kanal D'de yayınlanan ve yapımcılığını Cengiz Deveci'nin üstlendiği *Öyle Bir Geçer Zaman Ki* dizisinin yönetmenliğini Zeynep Günay Tan yapar. 3 sezondan oluşan dizi, 18 Haziran 2013 tarihinde yayımlanan 120. bölümü ile final yapmıştır. Hikâyede, 1960'lı yıllarda kocasının kendisini aldatmasıyla çocuklarına bakmak zorunda kalan Cemile ve ailesinin hayatı, evin en küçük oğlu Osman'ın ağzından anlatılmaktadır. Yapımcılığını Fatih Aksoy'un üstlendiği ve 19 Eylül 2018- 31 Mayıs 2019 tarihleri arasında TV 8 kanalında yayınlanan *Kızım* dizisinin yapımcılığını Med Yapım üstlenir. Dram ve aile türündeki dizi, 34. bölümü ile final yapmıştır. Dizideki çocuk karakter Öykü, sekiz yaşında, teyzesiyle yaşayan bir kızdır. Teyzesi onu terk edince, daha

önce hiç görmediği babası Demir'i bulmak zorunda kalır. Düzenli işlerde çalışmayan, yetimhanede büyümüş bir dolandırıcı olan Demir, Öykü'nün onu bulmaya geldiği gün tutuklanır. Demir, kızına bakması şartıyla mahkeme tarafından salınır ancak kızıyla yaşamayı istemez (Hürriyet, 2018). Öykü'yü istemeyen babası başlarda kızından kurtulmaya çalışır ve bunu sözlü olarak da kızına belli eder. Öykü'nün sakladığı hastalığını öğrenen Demir, bu haberden sonra kızından kurtulmaya çalışmanın aksine onunla ilgilenmeye başlar. Baba ve kızın park içinde çadırda kaldıklarını görüp onları evine alan Candan karakteri ile hikâye daha da detaylanır. Üçüncü dönem içinde olan ve bu sene yayınladığı için seçilen bir başka dizi ise 13 Ocak 2023 tarihinde ATV'de yayınlanan ve yapımını Mehmet Bozdağ'ın üstlendiği *Ateş Kuşları* dizisidir. Dizi, kendilerine 'Köksüzler' diyen; en büyüğü 13, en küçüğü 6 yaşında, biri kız, biri otistik, beş sokak çocuğunun, çöplükte kırk günlük bir bebek bulmalarıyla başlar. Beş çocuktan en büyük olan Ali ve Mercan anne ve babalık rolünü üstlenirler ve birlikte bu küçük bebeği büyütme ve doyurma için uğraşırlar.

Kuramsal bölümde tartışıldığı üzere gıda, giyim, sağlık, barınma gibi temel haklardan mahrum bireylere yoksul denmektedir. Ancak bu açıklamaya eğitim, kültür, sanat, edebiyat gibi alanlardan mahrum olmak ile iletişim kuramama hatta bilgi alamama gibi mahrumiyetler eklenmezse yoksulluk tanımının ayakları aksar. Bu nedenle diziler bahsedilen bütüncüllüğü yakalayabilmek için mutlak ve görel yoksulluk unsurları açısından analiz edilecektir. İnsan yaşamı için gerekli olan beslenme, barınma, giyinme gibi ihtiyaçları karşılayamayacak durum olan mutlak yoksulluğun izleri dört dizide de alt temalarla incelenecektir. Benzer şekilde yine dört dizide de bireyin kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olan eğitim, sağlık ve benzeri kültürel ve toplumsal taleplerinin (yaşlılarıyla bir arada olma, kültürel faaliyetler) karşılanamaması ile ortaya çıkan görel yoksulluk analiz edilecektir. Aşağıdaki Tablo 1'de dizilerdeki mutlak ve görel yoksulluk unsurları belirtilmiştir. Bu tablo üzerinden dizilerdeki mutlak yoksulluk ve görel yoksulluk iki ayrı başlıkta ele alınacaktır.

Tablo 1: Mutlak ve Göreli Yoksulluk Açısından Yoksul Çocukların Sunumu

Dizi Adı	Karakterler	Yaş	Yaşadığı yer ve özellikleri	Giyim, kişisel bakım yetersizliği	Beslenme	Kültürel aktiviteler/ yaşlılarıyla bir arada olma hakkı	Eğitim
Kaygısızlar	36 çocuk- isimsiz	Belirtilmiyor	Tüm aile babanın asker arkadaşının evinde Sobalı, müstakil (gecekondu) 2-3 odalı, mobilyalı	Çocuk sayısı nedeni ile yetersiz	Yetersiz beslenme	Bir çocuk çalıştığı için yaşlılarıyla iletişim kurar	Okula gitmiyorlar (bazıları çalışıyor)
Öyle Bir Geçer Zaman Ki	Osman (Küçük Osman)	5	Anne, kardeşleri ve babaannesi ile evde yaşar Sobalı, penceresiz, eşyasız ve sıvasız bir ev	Özenli ve Temiz	Yetersiz beslenme	Yalnızdır	Okula gitmiyor
Kızım	Öykü	8	Babası ile çadırda daha sonra tanıdığı evinde Küçük bir kamp çadırı ve kendilerine yardım eden kişinin evi lükstür	Kendi özverisi ile yeterli	Yetersiz beslenme	Okula gittiği için akranlarıyla bir aradadır	Okula gidiyor
Ateş Kuşları	5 Çocuk (Mercan, Barbaros, Ali, Zıpkın, otistik olan Sabit)	6-13 arası	Sokakta Terkedilmiş binalar, oyun parkı	Yetersiz	Yetersiz beslenme	Suç ya da dilenme söz konusu olduğunda akranlarıyla iletişim kurarlar	Okula gitmiyor (hepsi dileniyor ya da çalışıyor)

Tablo 1 detaylı ele alındığında, seçilen 4 dizide toplam 43 çocuk karakterle karşılaşılmıştır. *Kaygısızlar* dizisindeki 36 çocuğun yaşları belirtilmese de hepsinin yaşından küçük görüldüğünü söylemek mümkündür. *Kaygısızlar* dizisinde 36 çocuk olması nedeni ile bakımsızlardır. *Öyle Bir Geçer Zaman Ki* dizisine bakıldığında, dizinin yoksul çocuğu Osman beş yaşındadır. *Kızım* dizisinin *Öykü*'sü de beş yaşındadır. *Ateş Kuşları* dizisindeki 5 çocuk, 6-13 yaşları arasındadır.

Mutlak yoksulluk açısından dizilerdeki yoksul çocuklar

Mutlak yoksulluğun en görünür unsuru olan barınma mahrumiyeti dizilerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. *Kaygısızlar* dizisinde 36 çocuk, ebeveynleri ile birlikte babalarının asker arkadaşının evinde yaşar. Bu ev sobalı, küçük ve az eşyalıdır. Ev barınma koşulları açısından o kadar kötü durumdadır ki, evi ısıtmak için sobaya evdeki sandalye, terlik, koltuk minderi gibi eşyalar atılır. Çocuğun görmezden gelinmesi, birey olarak görülmemesi dizinin diyaloglarında sıklıkla hissettirilir. Isınmak için yakacak bir şey bulamayan evin babası, çocuğunu göstererek ‘Bunu yakalım’ der. Dizide çocuklar birey olarak anılmazlar ve hatırlanmazlar. Örneğin 13. Bölümün tamamında, sarhoş olan Eleman lakaplı çocuğun, aşırı hareketleri (saldırgan, bağırarak konuşan) görmezden gelinir. Hatta çocuklardan biri -ancak dolapta yer bulup orda uyuyabilen- evden ayrılırken, unutulur. Bütün bu sömürülme ve hor görülme aşamasında çocukların ortak noktası ise sessiz kalmalarıdır. 40 kişilik aile nüfusuyla Kaygısız ailesini kimse istemez. ‘Madem İstanbul’da oturacak paran yok, git köyde otur’ diyen İsmail tarafından, Kaygısız ailesi evden kovulur. Çocukların babası Memnun, tanımadığı insanlara, kendilerini evine davet ettirip onda kalabilmek için askerlik arkadaşı ya da akrabası gibi selam vererek, kendilerine barınacak yer arar. Ancak bu taktik işe yaramayınca Kaygısız ailesi geceyi parkta da geçirir. Çocuklardan biri, geceyi geçirdikleri parkta korkup ‘Anne korkuyorum. Babamla aranda yatabilir miyim?’ der. Annesi ise ‘Ben burada yattım da sıra sana mı kaldı’ diyerek serzenişte bulunur. Komün halinde yaşayan çocuklar, günün bir bölümünü sokakta, caddede, sahilde ve parkta geçirir. Öyle Bir Geçer Zaman ki dizisinde Osman, anne, kardeş ve babaannesi ile tek odalı bir evde yaşar. Ailenin yaşadığı ev barınma koşulları açısından çok yetersizdir. Ev henüz inşaat halindedir, duvarlarında sıva yoktur, zeminde halı bulunmaz, eşya ise yok denecek kadar azdır, dahası evde pencere de bulunmaz. Üstelik, hasta da olsa çocuk hayatta kalabilmek için, odun taşımak gibi kimi görevleri de yerine getirmek zorundadır. Öykü, babasıyla birlikte önce parkta bir çadırda yaşar. Öykü ve babası bir süre sonra kendilerine yardım eden Candan’ın müstakil evine taşınırlar. Candan’ın evine taşındıktan sonra Öykü’nün yaşam koşulları iyileşir. *Ateş Kuşları*’nın beş çocuğu hep birlikte ve sokakta yaşarlar. Sokaklardaki mekânları ise kimi zaman terkedilmiş binalar, kimi zaman parklardır. Yoksulluk, barınma mahrumiyeti ile görünür; çocukların hiçbir zaman kendilerine ait bir evi, odası, yatağı olmaz. Genellikle yoksul muhitlerde görünen çocuklar, dilendikleri zamanlarda zengin ve lüks kent meydanlarında görünürler.

Kaygısızlar dizisinde çocuklar yalnızca yiyecekleri uzaktan izler ama asla onları yemeye şansları olmaz. Örneğin, İstanbul'u gezmeye çıktıkları bir gün, pastanenin önünden geçerler, fırından yeni çıkmış simitleri görürler ama pahalı olduğu için alamaz ve sadece onlara bakarlar. Aynı gezide seyyar satıcı olan köftecinin önünden geçerler, ızgaranın sıcaklığında ısınmaya çalışırlar, köfteleri ise yiyemezler. Osman, bir çocuğun alması gereken asgari kaloriyi sağlayacak besinlerden yoksundur bu nedenle sürekli hastadır. *Kızım* dizisinin Öykü'sü babasıyla parkta yaşadığı süreçte, kronik hastalığına rağmen hiçbir zaman düzenli ve yeterli beslenemez. *Ateş Kuşları*'nın çocukları sokaktan ne bulursa onu yer. Bazı günler şansları yaver gider ve büyük kardeşler onlara peynir, ekmeğe gibi gıdalar getirir. Böyle dönemlerde çocuklar kutlama yaparak eğlenir. Mutlak yoksulluk açısından, yetersiz beslenme, dizilerde, tüm çocukların yaşadığı bir durum olarak dizinin belirgin yoksulluk temasını oluşturur. Örneğin *Kaygısızlar* dizisindeki, 'Baba ben acıktım' diyen bir çocuğuna, baba Memnun 'Şurada çöp var, git karıştır' demesi çarpıcı bir örnektir. Yetersiz beslenmenin bir başka örneği, 'Acıktık biz, acıktık' diye bağırarak 36 çocuğuna 'Alın size yem' diyerek kuşyemi atan baba ve çökerek yerden yemleri toplayan çocukların sahnesidir. Yetersiz beslenmenin önemli bulgularından biri olan boy kısalığı ve gelişme gecikmesi bir diğer ifadeyle bodurluk (Hatun, 2002, s.16) *Kaygısızlar* ailesinin en büyük çocuğunda gözlemlenmektedir.

Yetersiz beslenmenin izlendiği bir diğer dizi *Öyle Bir Geçer Zaman ki*'dir. Dizideki çocuk karakter Osman, sadece annesinin yaptığı çorbayla beslenir. Osman, çorbadan başka yemek istediğinde ise annesi ona, ekmeğe yiyerek karnını doyurmasını tavsiye eder. Osman, en temel ihtiyaç olan sağlıklı beslenmeden mahrumdur. Ancak bu mahrumiyet dizide romantize edilir. Yoksulluk nedeniyle çorba dışında bir şey yiyemeyen Osman, dizinin anlatıcısı olarak devreye girer. Yetişkin olmuş Osman'ın sesi ile kendisinin çocukken yaşadığı mahrumiyet romantize edilerek anlatılır: 'Kızgın yağda kavrulmuş soğanın kokusu bana huzur verir. Pek çok insan bu kokuyu sevmez. Oysa bu koku, bir evin yuva olduğunun işaretiymiş, ocak yanıyor, yemek pişiyor demekmiş. Başımı annemin göğsüne dayadığım zaman içime çektiğim onun üzerine sinmiş olan bu kokuydu işte. Meğer hayat dolarmış içime. Bunu evinden annesinden çocukluğundan uzak kalınca anlarmış meğer insan. Meğer daldaki kuşun peşinden koşarken elindeki kuşu boğarmış insan' (Aytuğ, 2011). *Kızım* dizisinde, Öykü karakterinin okulda yemek saatlerinde yiyebileceği ne yemeği ne de parası vardır. Bu nedenle okulda her zaman sözde tok olan Öykü, okul dışında eğer 'bulursa'

yemek yer. *Ateş Kuşları* dizisinde, hiçbir sabit geliri olmayan çocuklar yalnızca dilendiklerinde ellerine geçen para ile yemek alabilirler. Öyle ki, çocuklar, kendini yeniden üretme noktasında gıda gibi ihtiyaçlarına erişme mücadelesi verir. Örneğin, kendi ayakkabısını satarak gerekli parayı bulmaya çalışan çocukta olduğu gibi. Çocuklar, beslenebilmek için, hor görülmeyle ve şiddetle de mücadele eder. Dizide, Sabit adındaki çocuk günlerdir yemek yememiştir. Ona Patso almak için restorana giden çocuklar, 'Hop hop hop akşamüzeri gelin, artık o zaman kalır' sözleriyle kıyafetlerinden çekistirilerek kovulur ve hor görülürler. Öyle Bir Geçer Zaman ki dizinde ise anne Cemile, daha önce çalıştığı işyerinden alamadığı paralarını alır. Buna sevinen anne Cemile ve Osman arasında geçen şu diyalog, yoksulluğun beslenme ile ilişkisine dair çarpıcı bir fikir verir:

“Anne: Osman gidip bu paralarla kendimize güzel güzel yiyecekler alalım mı?”

Osman: Alalım anne gidip bir sürü yiyecek alalım. Gazoz da alalım mı? Pasta da alalım. Berrin ablam da yesin, Aylin de Mete de yesin. İş aramayı da yarına bırakalım mı bugün eğlence günü olsun!”

Giyim veya giyinmek mevcut olanaklarla yaşamı devam ettirmeye yetse de, toplumun genel düzeyinin gerisinde kaldığında yoksulluğu işaret etmektedir (Kaypak, 2013, s.1). Dizilerde çocukların giyimleri, toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmaktadır. Her çocuğun kendi yaşına ve cinsiyetine uygun olarak giymesi gereken kıyafetler *Kaygısızlar* dizisinde söz konusu değildir. Çocuklar kendi yaşına uygun olmayan (annesi ya da babasına ait) kıyafetleri giyer. Yeterli beslenemeyen Öyle bir Geçer Zaman ki dizisinin Osman'ı, kıyafet konusunda şanslıdır. Yoksulluğun pek çok veçhesini yaşayan Osman, zengin babasının hediyeleri sayesinde lüks kıyafetler giyer. *Kızım* dizisinde, Öykü karakteri bir çocuktan beklenmeyecek derecede kendi öz bakımını yapar ve elinden geldiğince de temiz olmaya çalışır. Öyle ki babasıyla çadırdaki kaldığı zamanlarda dış fırçalayamamaktan şikâyet ederek, öz bakım haklarını talep eder. Diğer dizilerdeki yoksul çocuklara göre Öykü kişisel bakım ve giyim konusunda şanslıdır. *Ateş Kuşları*'nın çocukları, tıpkı *Kaygısızlar*'da olduğu gibi, yaşlarına uygun olmayan kıyafet giyer. Küçükler, büyüklerin küçülmüşleriyle idare eder, asla kendilerine ait giysileri yoktur. Dahası, tuvalet ve banyo gibi hijyen konularında da olanakları bulunmaz.

Çalışmada seçilen dizilerin her birinde beslenme, barınma ve giyinme gibi mutlak yoksulluk temsilleri doğrudan çocuklar üzerinden anlatılmıştır. Dizilerde, evsiz olmak yoksul olmakla eş anlamda sunulmuş, çocuklar da bu

temsilin birincil imgeleri olmuştur. Yoksulluğun temsil edildiği bir diğer unsur ise çocukların neredeyse açlık sınırında yaşıyor olmasıdır. Yoksul çocuğun gıdaya erişmesinin mümkün olmadığı vurgulanan dizilerde bu durum olağanlaştırılır. Eğer yoksul bir çocuksan yeterli gıdaya erişemezsin ideolojisi sıklıkla vurgulanır. Çocukların giyimleri, mevcut olanaklarla onların yaşamını devam ettirmeye yetmekle birlikte toplumun genelinden farklılaşır ki bu durum hem mutlak hem de görelî yoksulluğun en belirgin temsilidir.

Görelî yoksulluk açısından dizilerdeki yoksul çocuklar

Bireyin kendini yeniden üretebilmesi için eğitim, sağlık, kültürel ve toplumsal taleplerinin asgari düzeyde karşılanamaması ile ortaya çıkan görelî yoksulluk incelenen dizilerde yoğunluklu olarak temsil edilen konudur. Görelî yoksulluğun temelinde olan insanın güvende olması durumu, *Kaygısızlar* dizisinin çocuklarında hiç karşılaşılmayan bir durumdur. Bu güvensizlik hali önce baba Memnun ile başlar. Kaldıkları evde yer yetersizliği nedeniyle, eşini diğer erkeklerden korumak için Memnun, araya bariyer olarak çocuklarını sokar. Babanın gözünde, çocuğun başka biri ile yan yana yatmasının güvensiz bir durumu yoktur. Çocukların mahremiyetini gözetmeyen yetişkinler kendi mahremiyetleri söz olduğunda her türlü önlemi alır. Örneğin, iki-üç odalı evde, çocuklar, koridorda, mutfakta ve salonda neredeyse üst üste yatarken evin sahiplerinin kendilerine ait odalarının olması gibi. Görelî yoksulluğun izleri Gökalp vd.'nin 2010 yılında yapmış olduğu temsil çeşitleri üzerinden de incelenebilir. Buna göre yoksulluk, fobik (korku ve nefret uyandıran), patetik (acıma duygusu uyandıran), sözde-nesnel (nesnellik iddiası taşıyan, betimsel) ve simgesel yok ediliş olarak temsil edilir. Fobik temsillerde, 'sokak çocukları', 'tinerci', 'yan kesici' olarak anlatılan yoksul çocuklar suçlu kılınır ve korkunun kaynağı olarak gösterilir. Patetik temsilde yoksulluk, dramatik ve trajik öykülerle öne çıkarılır ya da öyleymiş gibi kurgulanır. Böylece izleyicide acıma duygusu pekiştirilir. Nesnellik iddiası taşıyan temsiller, yoksulluğun istatistikî verilerini gösterirken yapısal sorunlar görmezden gelinir. Yok temsillerde de yoksulların görünümü ihmal edilir. Aşağıdaki Tablo 2' de dizilerdeki görelî yoksulluk unsurları karakterler üzerinden Gökalp vd.'nin (2010) yapmış olduğu kodlama ile sunulmuştur.

Tablo 2: Dizilerdeki yoksulluğun karakterler üzerinden fobik, patetik, sözde nesnel ve yok temsilleri

Yoksulluk Kodları Karakterler	Fobik Temsiller		Patetik Temsiller		Sözde Nesnel ve Yok Temsiller	
	Korku Uyandıran Suç Temsili	Nefret Uyandıran	Acıma Uyandıran (Dramatik Öğeler, dışlanma)	Yardımsızlık İçeren	Yoksulluğun Nedenlerinde Sınırlama (yalnızca tüketim boyutu)	Yoksulluğa Neden Olan Etmenleri Hiç Göstermeme
36 Çocuk	✓	✓	✓		✓	
Osman			✓	✓	✓	
Öykü			✓	✓		✓
Mercan			✓	✓	✓	✓
Ali	✓		✓			✓
Barbaros	✓	✓	✓		✓	✓
Zıpkın	✓	✓				✓
Sabit			✓	✓	✓	

Tablo 2'ye göre incelenen dizlerdeki 43 çocuktan 40'ı fobik olarak temsil edilir. Bunlarda 39'u suçla temsil edilen ve bu nedenle korku uyandıran çocuk (Ali, Barbaros, Zıpkın vd.) olarak sunulur. Nefret edilen yoksul çocuk (Barbaros, Zıpkın vd.) ise 43 çocuğun 38'inde söz konusudur. Dizilerde yer alan toplam 43 çocuğun hepsi patetik olarak temsil edilir. Yine tüm çocuklar (Osman, Öykü, Mercan, Sabit vd.) için acıma temsili söz konusudur. 43 çocuğun sadece 4'ünde patetik temsilin yardımsızlık unsuru söz konusudur. Dizilerin hiçbirinde yoksulluğun temel yapısal nedenleri sunulmaz. Tersine mutlak yoksulluk unsurlarına değinilerek yoksulluğun nedenleri sınırlandırılır. Yine yoksulluğa neden olan temel etmenlere değinilmeyip, sadece çocukların bireysel edimsizliği sunularak yok temsil de kullanılır.

Görelî yoksulluğun bir başka boyutu toplumsallaşma/bir arada bulunma/iletişim kurma taleplerinden biri de, duygusal ilişkidir. *Kaygısızlar* dizisinde, en büyük çocuk, âşık olur. Âşık olduğu kıza, sevgisinden bahsettiğinde aldığı 'Bizim aramızda 12 yıllık eğitim hayatı, 56 kulak çekimi, 1400 sınav farkı var' yanıtı, görelî yoksulluğun bir başka temsildir. Kişinin toplumsallaşma sürecinde kendini gerçekleştirme için ihtiyaç duyduğu ilginin, yoksul olması nedeniyle mümkün olmadığı vurgulanır. On sekizinci yüzyılda, işçi

çocuğun taşkın hareketlerinin olağanlaştırılması gibi, *Kaygısızlar* dizisinde de en büyük çocuğun sarhoş olması, bağırması ve saldırmaya görmezden gelinir. Genel olarak incelenen dizilerin hiçbirinde yoksul çocuğun bir arada olma, sosyalleşme ve iletişim kurma hakları görünmez. Örneğin Öyle bir Geçer Zaman ki dizinde, Osman karakteri özgüvenli ve konuşkan olmasına rağmen yoksulluğu nedeniyle akranlarıyla birlikte olamaz. Bu nedenselleştirme Gökalp vd.'nin (2010) belirttiği yok temsil unsuruna da iyi bir örnektir. Yok temsillerde yoksulluğun esas nedenleri görmezden gelinir. Dizilerde yoksulluğun temel nedenleri kişilere yüklenir. *Ateş Kuşları* dizisindeki çocuklar ise akranlarla bir arada bulunma hakkını ancak suç işlediklerinde ya da dilendiklerinde kullanabilir. *Kaygısızlar* dizisinde evin tek çalışan çocuğu akranlarıyla bir arada görünür ancak bu da bir akran dayanışması değil tersine çalışma yaşamı içinde kurulan bir iletişimdir. *Kızım* dizinin okula giden çocuk karakteri diğer çocuklardan bu konuda biraz daha şanslıdır. Okulda bulunduğu saatlerde akranlarıyla dayanışma içindedir.

Medyanın genelinde yoksullar ya fobik ya da patetik olarak temsil edilerek ötekileştirilir. *Kaygısızlar* dizisinde, çocuklar, kalabalık olmalarıyla, korkulan ve saklanılan nefret edilesi, acınası bir varlık olarak, bir bütün halinde nesneleştirilerek temsil edilir. İstanbul sokaklarında ve sahillerinde gezen aileyi gören insanlar, onlardan kimi zaman korkarak, kimi zamansa nefretle kaçar. Parkta ağacı kesen aileyi, uyarmaya gelen polis bile, yoksul ailenin yakınına gitmez. Bunun yerine, yakın mesafeden megafon kullanır. *Ateş Kuşları* dizisinde, yoksul çocuklar, dilencilik anlatısı ile suçlu olarak temsil edilir. Yoksul çocuktan rahatsız olduğunu 'bugüne kadar ekmek parası istiyordunuz artık ayakkabı mı?' diyerek ifade eden yoldaki bir kişi, çocuğun ısrarlı davranışları üzerine onu iterek kovar. Dahası, dizide, yoksul çocuğun hayatta kalmak için suç işlemekten başka bir çaresi olmadığı da verilir. Bakımını üstlendikleri bebeğe çöpten buldukları kazandan bebek arabası yapmak isterler. Bunun için tekerleğe ihtiyaç duyarlar. Tekerliği ise, sokakta kaykay kayan çocuklardan zorla alırlar. Yoksul çocukların ötelenmesi sadece *Kaygısızlar* dizisini izleyenler için değil, dizi karakterleri için de bir acıma durumunu beraberinde getirir. Memnun'un çocuklardan birini evden göndermesinden sonra, ev sahipleri gönderilen çocuğa üzülür. *Kızım* dizisinde okula giden Öykü, varlıklı sınıfın ailelerinin çocukları tarafından dışlanır. Yoksul çocuk, sadece, akranları tarafından değil, onların aileleri tarafından da dışlanır. Öykü, okulda bir çocukla kavga eder. Kavga ettiği çocuğun annesi, okula gelir ve müdüre -herkesin duyacağı şekilde-

‘Benim çocuğumu böyle ne idüğü belirsiz çocuklarla aynı sınıfa koymayın’ diyerek gider. Söz hakkı verilmeyen yoksul çocuk (Öykü), hakkını savunma noktasında da öteki konumunda kalır. Yoksul çocuğun ötekileştirilmesi sadece toplumsal dışlanma ile yapılmaz. Öteki olduğu vurgusu, yardıma muhtaç olduğu anlatısı (patetik temsil) ile de yapılır. *Kızım* dizisinde, yoksul çocuğun içinde bulunduğu duruma acıyan, yardımsever (Candan), çocuğu ve babasını evine alır. ‘Kötü biri olsan bizi çadırdan kurtarmazsın, evine almazsın hatta yemek bile vermezsin’ ve ‘Biz Teyzemle hiç kahvaltı hazırlamazdık, ben peynir ekmeğe yerdim o sadece çay içerdi. Böyle daha güzel oluyormuş’ diyen Öykü’nün bu sözleri, duyduğu minneti ve yaşadığı mağduriyeti aktarır. Öteki olmanın bir başka sunumu ise görünmezliktir. *Ateş Kuşları* dizisinde, bebek için kömür taşıyan en büyük erkek çocuk Ali, etrafında onlarca ip atlayan ve top oynayan çocuk tarafından görünmez, yok sayılır.

Çocuğun en temel haklarından biri olan eğitim hakkı sadece *Kızım* dizisinin Öykü’sünde görülür. Diğer 42 çocuktan farklı olarak sadece Öykü, okula gider. *Ateş Kuşları* dizisindeki çocukların, eğitimden önce beslenmeleri gerekir, küçük bebeğe bakmaları da lazımdır. Bu nedenle de çocuklar için eğitim gereksiz bir uğraşıdır. Dahası, sadece eğitim değil, sağlık koşullarından faydalanamayan *Ateş Kuşları*’nın çocukları dış dünyayla bağlantıyı sadece dilendikleri zaman kurabilirler. Ancak bu bağ, insanların onlardan korkması ya da insanların onlara nefret duyması ile gerçekleşir. Dizide, çocuk olma hakkı, eğitim, sağlık, kültürel talepler yerine ebeveynlik rolünün yerine getirilmesiyle sunuluren çocuklar vardır. Bu durum kuramsal kısımda belirtildiği üzere yoksulluk kültürünü de pekiştirir. Çocuklar, yoksulluk kültürünü o kadar içselleştirir ki kendi aralarındaki diyalogları bile bununla inşa edilir. Anne rolündeki kız çocuk, yemek yiyemeyen çocukların yemek yiyebilmesi için ayakkabısını satar. Bu olay, anne rolünü üstlenen çocuğun sözleriyle pekiştirilir: ‘ben bu çocukların küçük annesiyim. Hangi anne çocuklarını aç bırakır’ diyerek ağlar. Daha sonra ‘biliyorum elinde olsa dünyaları vereceksin de, iki gözüm, nasıl ödeyeceğiz biz bunların parasını. Döve döve atacaklar bizi buradan’ diyen baba rolündeki çocuğun sözleri eklenir.

İncelenen tüm dizilere bakıldığında görece yoksulluğun izleri çocuk karakterlerin tamamında görülür. Bir çocuk dışında hiç eğitim almamış diğer kırk iki çocuk bunun en iyi örneğidir. Dahası çocuğun akranlarıyla bir arada bulunuşunun koşulu olarak da çalışması gerektiği işaret edilir. Akranlarla bir arada bulunma, iletişim kurma gibi toplumsal talepler

konusunda yoksul çocuğa söz hakkı verilmez. Yoksulluk dizilerde suç ile tanımlanır. Suçu işleyenler ise yoksul çocuklardır. Suçlu olan yoksul çocuk toplumsal bir nefret kaynağı olarak da temsil edilir. Bu nefret çocuğun toplumdan dışlanmasını getirir ve bu durum dizilerde olağanlaştırılır. Çocuklar suçlu olarak tanımlanmadıklarında ya da kendilerinden nefret edilmediğinde ise acınası halde temsil edilirler. Bunun yanında görelî yoksulluğun belirleyici unsuru olan eğitim dizilerdeki çocuklar için gereksiz bir uğraşıdır. Dizilerdeki yoksul olarak doğan çocuklar yoksulluklarını o kadar içselleştirip benimserler ki yoksulluktan şikâyet etmek yerine 'kaderlerine' razı olurlar ve yoksulluk kültürünü yeniden üretirler.

Sonuç

Yoksulluk gibi temel meseleleri sunan medya, ele aldığı unsurları temsil ederek bu konuları yeniden inşa eder ve dünyayı anlamlandırır. Medyanın yoksulluğu ele alması farklı kaygılarla olmakla birlikte, televizyonda bu konu özellikle Türkiye'de tecimsel yayıncılıkla birlikte başlar. Yayıncılık alanında, rekabetin artması ve buna bağlı olarak reyting kaygısı farklı konularda içerik üretmeyi zorunlu kılar. Bu zorunluluk çerçevesinde, yoksulluk, televizyonlarda yerini alan yeni bir konu olur. Yoksulluk, ya suç, şiddet ile ya da yardımseverlik, hoşgörü anlatılarıyla ele alınır. Televizyon dizilerinde, yoksul çocuk temsilini inceleyen bu çalışmada, televizyondaki egemen yoksulluk anlatısının yeniden üretildiği ortaya koyulmuştur. Yoksulluk çalışmalarında sıklıkla incelenen mutlak ve görelî yoksulluk tartışması bu çalışmanın da temel izleği olarak kullanılmıştır.

İncelenen dört dizi, sekiz bölümde toplam kırk üç yoksul çocukla karşılaşmıştır. Bu yoksul çocuklar önce mutlak yoksulluğun barınma unsuru üzerinden ele alınmıştır. Buna göre, dizilerde evsiz olmak, yoksul olmakla eş anlamda sunulmuştur. Yoksul çocuğun başını sokacağı bir evi olmadığı gibi kendine ait odası veya yatacağı bir yatağından da bahsetmek mümkün değildir. Dahası dizilerde yetersiz barınma koşulları çocuğun mahremiyet hakkının da ortadan kalkmasına neden olur. Sokak, çadır, park gibi elverişsiz barınma koşulları aynı zamanda çocukların sağlıklarını da olumsuz etkiler. Mutlak yoksulluk tanımı içinde önemli bir yere sahip olan beslenme ise dizilerdeki yoksul çocuklar için uzak bir hayaldir. Sokaklarda gördükleri gıdalara asla ulaşamayan çocuklar, yaşamlarını idame ettirebilmek için -sokaktan, çöpten vb.- ne bulursa yemek zorundadır. Koşulsuz şartsız bulduğu yemek için de epey mücadele

etmesi gerekir. Hayatını devam ettirecek kadar giyinebilen çocukların hiçbir toplumdaki geri kalan çocukların standartlarına erişemezler. Kendisi için kıyafet alışverişi yapmayan yoksul çocuk bulunduğu kıyafetleri cinsiyet ve yaş gözetmeden giymek zorundadır. Öz bakım açısından da dezavantajlı durumda olan çocukların tuvalet ve banyo gibi ihtiyaçları da kötü koşullardadır.

Eğitim, kültürel ve toplumsal taleplerin asgari düzeyde karşılanamaması olarak tanımlanan görelî yoksulluk, dizilerde çocuklar üzerinden temsil edilmiştir. Görelî yoksulluğun unsurlarından biri olan kişinin kendini güvende hissetme durumu yoksul çocuklar için hiçbir zaman söz konusu olmaz. Dahası yoksulluk suçla ve korkuyla temsil edilir. Fobik temsil denilen bu temsil zengin-yoksul dikotomisi üzerinden de sunulur. Olağan şüpheli olan yoksul, her zaman suçluyken, kusursuz zengin, suçun yanından bile geçmez. Bu ikilik o kadar olağanlaştırılarak anlatılır ki, yoksulun kendini savunması ve bu konuda hak talep etmesi beklenilmez. Yani yoksul çocuk, zaten suçlu ilan edileceğini bilir, kendini anlatma ihtiyacında bile bulunmaz. Bu temsil ile medyada, yoksulların suç ile örtüştürülmesi de bir kez daha onanır. Yoksul çocuk, suç ve nefretle ilişkilendirilmediğinde acıma duygusuyla bir diğer ifadeyle patetik temsille sunulur. Burada, çocuklara yoksul olduğu için acınır ve onlara yardım edilir. Yoksulluğun esas nedenine hiçbir zaman dizilerde değinilmez. Yoksulluk imajları ya simgesel olarak yok edilir ya da sözde nesnel temsillerle belli sınırlarla çerçevlendirilir. Kimi zaman mutlak yoksullukla kimi zaman da çocukların bireysel edimsizlikleriyle yoksulluğun nedenleri sınırlandırılır hatta yok edilir. Kamusal hayatın içinde görünmeyen yoksul çocukların, özel alanda bile görünürlüğü çok azdır. Kamusal hayatta görünebilen yoksul çocuk ancak çalışıyorsa ortaya çıkar. Yoksul çocuk eğer çalışmıyorsa kamusal yaşamda ancak şiddet ve suçun içinde görünür. Yoksulluğun, kişilerin kaderi olduğu anlatısı diğer bir ifadeyle yoksulluk kültürü çocuklar üzerinden pekiştirilir. Kaderleri sonucu sokakta yaşamaya mahkûm olan yoksul çocukların, hayalleri ve -eğitim, eğlence gibi- istekleri olamaz. Onların varoluşsal bir sorgulama yapması söz konusu değildir. Çocukların içinde buldukları koşullardan çıkması ve/veya çıkarılmasına dair herhangi bir işaret de sunulmaz. Çocuğun doğuştan içinde bulunduğu yoksulluk kültürünü kabul etmesi, yoksulluğa alışması ve buna razı olması beklenir.

Sonuç olarak, medyada temsil edilen yoksulluk, televizyon dizilerinde yeniden üretilmiştir. Bu yeniden üretim çocuk karakterler üzerinden yapılmıştır. Dahası yoksulluğun temel ve esas meselelerinin görünür

olmadığı dizilerde, çocuklar giderek silikleşmiştir. Dizilerde, çocukların temel yaşama hakları yoksul oldukları için görünmez kılınmıştır. Bu çalışma televizyon dizilerinde yoksul çocukları ele alarak, yoksulluk ve çocuk ilişkisine değinmeye çalışmıştır. Dizilerde yoksulluk ve çocuk ilişkisini ilk kez ele alması bakımında alan yazına katkı sağlamayı umut eden bu çalışmanın örneklem ve tema açısından sınırlılıkları olduğu unutulmamalıdır. Dizilerde yoksulluk ve çocuk ilişkisinin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu ve pek çok yönüyle araştırılmayı hak ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle sınırlılıkları olmasına rağmen öncü olan bu çalışmanın daha da geliştirilmesi ve farklı bağlamlarıyla detaylandırılması gerekir. Dahası, iletişim alanının farklı mecralarında bu konuya dair çalışmalara ihtiyaç vardır.

Zeynep Gültekin Akca

Beyza Cettanır

Kaynakça

- Akpınar, T. ve Karadoğan, E. (2009). Yoksulluk kavramının yoksullaş (tırıl) ması. *Çalışma Ortamı*, 107, 16-17.
- Aksoy, F. (Yapımcı). (2018) Kızım [Televizyon dizisi]. 2. Bölüm. İstanbul: Medyapım. 13 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=itRlwx9qC7E&t=4257s> adresinden erişildi.
- Aksoy, F. (Yapımcı). (2018) Kızım [Televizyon dizisi]. 4. Bölüm. İstanbul: Medyapım. 13 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=k3KMdIH5gDA&t=596s> adresinden erişildi.
- Altıntaş, O. ve Altınova, H. H. (2015). Türkiye'de risk altındaki çocukların ana akım basında temsili. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 3(2), 59-70.
- Aral, N. ve Sağlam, M. (2016). Tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramları. *Çocuk ve Medeniyet*, 1(2), 43-56.
- Araslı, O. (2023). Ana akım medyada yoksulluk: Covid-19 Pandemisi sürecinde çevrimiçi haberler üzerine bir içerik analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (E-Gifder)*, 11 (1), 338-368.

- Atatanır, H. ve Karataş, K. (2019). Yoksulluğa hak temelli yaklaşım. *İnsan ve İnsan*, 6 (21), 453-475.
- Aytuğ, Y. (2011). Soğan kokan anneler. *Sabah*, 12 Ekim 2023 tarihinde https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/aytug/2011/02/24/sogan_kokan_anneler adresinden erişildi.
- Bauman, Z. (1999) Çalışma, *Tüketicilik ve Yeni Yoksullar* (Ü. Öktem, Çev.). İstanbul: Gündüz Basım Yayım.
- Bayrak, S. (2007). Doksanlı yıllardan günümüze Türkiye’de yoksulluk kavramının medyada ele alınış biçimleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bedir Akçelik, A. (2010). Televizyon programlarında yoksulluğun temsili: “Kimse Yok Mu”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Borden, S. L. (2022). *The Routledge companion to media and poverty*. New York: Routledge.
- Bozdağ, M. (Yapımcı). (2023). Ateş Kuşları [Televizyon dizisi]. 8. Bölüm. İstanbul: Bozdağ Film. 13 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=WPLubU668C8> adresinden erişildi.
- Bozdağ, M. (Yapımcı). (2023). Ateş Kuşları [Televizyon dizisi]. 18. Bölüm. İstanbul: Bozdağ Film. 13 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=rGYoHNwGibU> adresinden erişildi.
- Boztepe, V. (2019). Türkiye’de yoksulluğun ve yoksulların televizyon haberlerinde temsili. *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, 6(2), 329-358.
- Bradshaw, T. K. (2007). Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community Development. *Community Development*, 38(1), 7-25.
- Britannica. (2023). Horatio Alger. *Britannica*, 20 Ekim 2023 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Horatio-Alger> adresinden erişildi.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Clawson, A. R. (2022). The picture of poverty visual images and their implications. S. L. Borden (Edt.). *The Routledge Companion to Media and Poverty* içinde (ss. 202- 211). NewYork: Routledge.
- Danış, D. ve Bayat, A. (2008). Asef Bayat ile söyleşi: kent, modernite ve yoksulluk. *Birikim*. 16 Ekim 2023 tarihinde <https://birikimdergisi.com/guncel/253/asef-bayat-ile-soylesi-kent-modernite-ve-yoksulluk> adresinden erişildi.
- Değirmencioğlu, S. M. (2010). Medyada çocuk emeği ve reklamların çocuk işçileri. Kemal İnal (Yay. Haz.). *Türkiye’de Çocuk Emeği* içinde (ss. 313-329). Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- Demir Çarkacı, I. ve Deren van Het Hof, S. (2022). Yeni ırkçılık bağlamında yoksulluk söylemi. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 7(2), 201-224.
- Deveci, C. (Yapımcı). (2010) Öyle Bir Geçer Zaman Ki [Televizyon dizisi]. 15. Bölüm. İstanbul: D Productions 13 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=SuxdqXkBXpk> adresinden erişildi.
- Deveci, C. (Yapımcı). (2010) Öyle Bir Geçer Zaman Ki [Televizyon dizisi]. 22. Bölüm. İstanbul: D Productions 13 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=SP9TKle0iI4> adresinden erişildi.
- Doğan, A. (2015) Yoksulluk ve medya: yoksulların bakış açısından yoksulluğun medyada temsili. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (38), 886-898.
- Doğan Atas, P. (2019). *Baudrillard’ın simülasyon kuramı bağlamında yoksunluktan yoksulluk üretimi: Güle Güle Oturun programı örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Dursun, C. (2001). *TV haberlerinde ideoloji*. Ankara. İmge Kitabevi Yayınları.
- Eğiribel, E. (2019). Batı modernliğinin sınırı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi: kaotik dünyada küresel çocuk haklarının simülasyonu. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(8), 41-66.
- Erdoğan, N. (2007). *Yoksulluk halleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, İ. (Yapımcı). (1994) Kaygısızlar [Televizyon dizisi]. 10. Bölüm. İstanbul: İlksen Film. 13 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=SSG6RxI9Yc&t=222s> adresinden erişildi.

- Fırat, İ. (Yapımcı). (1994) Kaygısızlar [Televizyon dizisi]. 13. Bölüm. İstanbul: İksen Film. 13 Ekim 2023 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=R-oPo-m5x_Q&t=1153s adresinden erişildi.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2010). Çocuk ve ergen gelişimi (7. Baskı) (N. Çelen, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Güven, S. (2015). *Medyada çocuk ve toplumsal dönüşüm*. Ankara: Orient Yayınları.
- Gökalp, E., Hakan E., İncilay C. (2010). Türkiye'de yoksulluğun ve yoksulların ana akım basında temsili. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 144-182.
- Gökmen, E. (2022). Yerli televizyon dizilerinde toplumsal sınıfların manipülasyonu: Bir göstergebilim analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 60, 186-225.
- Hatun, Ş. (2002). Çocuk hakları sözleşmesinin 13. Yılında yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. Ankara: Türk Tabipler Birliği.
- Hürriyet. (2018). Kızım dizisinin oyuncuları kimdir? İşte Kızım dizisinin oyuncu kadrosu ve dizinin genel hikayesi. *Hürriyet*, 18 Ekim 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/televizyon/kizim-dizisinin-oyunculari-kimdir-kizim-dizisi-oyunculari-ve-konusu-40961211> adresinden erişildi.
- Işık, O., M. Pınarcıoğlu, M. (2011). *Nöbetleşe yoksulluk Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnal, K. (2014). Çocuk ve demokrasi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnan, A. N. (1995). Çocuk haklarına dair sözleşme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44 (1), 765-778.
- Karakuş, H. ve Karakuş, E. (2012). Yoksulluğun medyadaki temsili: Kimse Yok mu Gönüllüler programı örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 35, 135-146.
- Kaynak, Ş. (2013). Yoksulluğun değişen yüzü: Kentsel yoksulluk ve sosyal dışlanma. K. Akkoynulu Ertan, F. Kartal ve Y. Şanlı Atay (Yay. Haz.). *Sosyal adalet için insan hakları: Sosyal haklar konferansı bildiriler kitabı* içinde (ss.261-282). Ankara: TODAİE.
- Kendall, D. (2011). *Framing class: Media representations of wealth and poverty in America* (2. Bs.). Maryland: Rowman & Littlefield.
- Lee, Janet (1995). Subversive sitcoms: Roseanne as inspiration for feminist resistance. G. Dines ve J. M. Humez (Edt.). *Gender, race and class in Media: A text reader* içinde (ss. 469-475). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Lewis, O. (1966). The culture of poverty. *Scientific American*, 215 (4), 19-25. 15 Ekim 2023 tarihinde [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://users.ssc.wisc.edu/~gwallace/Papers/Lewis%20\(1966\).pdf](https://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://users.ssc.wisc.edu/~gwallace/Papers/Lewis%20(1966).pdf) adresinden erişildi.
- Min, E. (1999). Introduction. E. Min (Edt.). *Reading the homeless: The media's image of homeless culture* içinde (ss. ix-xiii). Westport: Bloomsbury Publishing.
- Newman, M. L. ve Davies, D. (2022). A History of Media Coverage of Poverty in the United States Since 1960. S. L. Borden (Edt.). *The Routledge Companion to Media and Poverty* içinde (ss. 127-135). New York. Routledge.
- Oktik, N. (2008). Yoksulluk olgusuna kavramsal ve kuramsal bakış. N. Oktik (Der.). *Türkiye'de yoksulluk çalışmaları* içinde (ss. 21-56). İzmir: Yakın Kitabevi.
- Onur, B. (2007). Çocuk, Tarih ve Toplum. Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Ökten S., Çeken H. (2009). Yoksulluk kavramı, Dünya'da ve Türkiye'deki görünümü. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 107, 12-16.
- Özsoy, D. (2012). Yeni kent yoksulluğu, atık toplayıcıları ve temsil sorunsalı: Katık Dergisi üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2 (43), 105-121.
- Rende, S., Erkin, C. (2005). Çocuk emeği: bizde ucuz, istediğiniz kadar kullanın. *Birikim*, 192, 40-45.
- Sayılan, G., Çevirgen, N. (2013). Yazılı basında çocuk temsilleri: bir bekleme salonu olarak çocukluk. *İletişim ve Diplomasi*, 2, 97-115

- Shenhav, S. (2004). Once upon a time there was a nation: narrative conceptualization analysis. The concept of 'nation' in the discourse of Israeli Likud Party leaders. *Discourse & Society*, 15 (1), 81-104.
- Sumser, J. (1996). *Morality and Social Order in Television Crime Drama*. Jefferson: McFarland Publishing
- Tacıyıldız, Ö. (2006). *Türkiye'de yoksulluk ve basına yansımaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Tan, M. (1989). Çağlar boyunca çocukluk. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 22(1), 71-88.
- Tekelioğlu, O. (2017). *Televizyon halleri: Dizi dizi Türkiye*. İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Tekin-Yılmaz, T. (2020). Çocuk emeğinin dönüşümü: ev içi üretimden film setlerine. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 1237-1247.
- Yağcı, S. C. (2011). *Beyaz camın yerileri dokunaklı öyküler-dokunulmaz gerçeklikler*. S. C. Yağcı (Yay. Haz.). Kocaeli: Umuttepe Yayınevi.
- Yıldırım-Aykurt, A. (2010). *Yapısal yanlılık perspektifinden medyada yoksulluk; haberlerde yoksulluğun temsili*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çocuk İşçiliğinin Yeni Yüzü: Kidfluencer

ÖZLEM GÖZEN

GÜNSELİ AYÇA SALDIRDAK

Özet

Bu araştırma, sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte hayatımıza giren çocuk influencerlar; “kidfluencer” olgusunu çocuk işçiliği bağlamında ele almaktadır. İçerikleri tıkladıkça para kazandıran bir dünyada fotoğrafları ve duyguları ile emekleri sömürülen kidfluencer çocuklar, ailelerinin ve sponsor şirketlerin işçileri haline gelmiştir. Kidfluencerların birer çocuk işçi olarak dijital endüstriye katılım şeklini anlayabilmek amacıyla yapılan bu araştırmada, Instagram uygulamasında #kidfluencer etiketiyle paylaşılan fotoğraflar incelenmiştir. Yapılan betimsel içerik analizi sonucunda (i) çocukların günlük rutininden doğal anlar, (ii) bir ürünün yüzü olan çocuklar ve (iii) yetişkin gibi giydirilmiş kız çocukları olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır. Temalar çocukların, mahremiyet, eğitim ve oyun gibi temel haklarının ihlal edilmesi, finansal sömürü, ihmal ve istismar riskleri ile karşı karşıya olmaları üzerinden ilgili alan yazınla tartışılmıştır. Çalışma kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇŞGB) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) tarafından sosyal medya prodüksiyonlarında çocuğun emek sömürüsü ile dijital ihmal ve istismarını önleyecek düzenlemeler yapılması, ASHB, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından ebeveynlere ve

– ARASTIRMA MAKALESİ –

ÖZLEM GÖZEN, gznzlem@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000000180726124>

GÜNSELİ AYÇA SALDIRDAK, ayca.yildirim@ahievran.edu.tr

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000000278431359>

Geliş tarihi 30.10.2023 • Kabul Tarihi 20.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.314>

113

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 113-135

çocuklara yönelik sosyal medya okur yazarlığı ve içerik üreticiliği hakkında ilgili risklere dair farkındalık oluşturmayı da amaçlayan eğitimler verilmesi ve kamu spotları hazırlanması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kidfluencer, çocuk işçiliği, içerik analizi.

Abstract

This research examines the phenomenon of child influencers, that is, “kidfluencers”, which have entered our lives with the increase in social media use, in the context of child labor. In a world where people earn money as their content is clicked, kidfluencer children, whose photos and emotions and efforts are exploited, have become workers of their families and sponsor companies. In this research, which was conducted to understand the way kidfluencers participate in the digital industry as child workers, the photos shared with the #kidfluencer tag on the Instagram application were examined. As a result of the descriptive content analysis, three themes emerged: (i) natural moments from children’s daily routine, (ii) children who are the face of a product, and (iii) girls dressed as adults. The themes were discussed with the relevant literature regarding the violation of children’s fundamental rights such as privacy, education and play, and the risks of financial exploitation, neglect and abuse. Within the scope of the study, it was suggested that the Ministry of Labor and Social Security (ÇSGB) and the Ministry of Family and Social Services (ASHB) make regulations to prevent child labor exploitation and digital neglect and abuse in social media productions. In addition, ASHB, the Ministry of National Education (MEB), the Information Technologies and Communication Authority (BTK) need to provide training and prepare public service announcements for parents and children, aiming to raise awareness of the risks involved in social media literacy and content production.

Keywords: Kidfluencer, child labor, content analysis.

Giriş

20 Kasım 2020 tarihinde Prof. Dr. İlber Ortaylı (akademisyen) ile bir Youtube programına (Tuhaf, 2020) konuk olan 7 yaşındaki Sedef, kendisine yöneltilen “Büyüyünce ne olacaksın?” sorusunu, “Youtuber olacağım.” diyerek yanıtlamıştır. Youtuber, influencer, kidfluencer ve daha yüzlercesi... Bu kavramlar 21. yüzyılın dijital gelişmeleri ile dünya literatürüne

girmiştir. Çok değil, bundan on yıl öncesine kadar ne olacaksın sorusuna verdiği yanıtlar “öğretmen, avukat, doktor” gibi meslekler olan çocuklar, bugünlerde yetişkinlerin adını dahi zor telaffuz ettiği, dijital dünya tarafından onlara sunulan sınırsız farklı seçeneğe sahipler. İnternet çağının etkisiyle her şeyin dijitalleşmesi, günlük yaşam pratiklerini tüm yönleriyle etkilediği gibi bugünün çocuklarının meslek seçimlerini de etkilemiştir. Elbette üretim pratiklerinden olan meslekler gibi tüketim pratikleri de bu değişimden nasibini almıştır. İlk kez 1971’de Herbert Simon’un üretim ve tüketim üzerinden tanımladığı dikkat kavramı, 1990’lı yıllarda Maurice Goldhaber’in “dikkat ekonomisi (attention economy)” söyleminin ardından sıklıkla tartışılan yeni bir ekonomi modeli haline gelmiştir. “Dikkat”i hem bir meta hem de bir sermaye olarak ele alan bu modele göre, paylaşımlarının takibi yoluyla kendine çekebileceği dikkat miktarı üreticinin sermayesidir (Tutal & Ertam, 2020). Reklam anlaşmaları, marka iş birlikleri ve ticari promosyonların yolunu açan takip edilirlilik ölçütü yoluyla takipçinin dikkatinin metalaştığı öne sürülür. Üretim/tüketim pratiklerindeki değişimin ortaya çıkardığı dikkat ekonomisi, Türkçeye uyarlanmış tam anlamıyla bir karşılığı bulunmayan ancak influencer pazarlama, influencer pazarlaması olarak anılan “influencer marketing” adı verilen bir pazarlama tekniğini doğurmuştur. Bu pazarlama tekniği ise bir marka çatısı altında bulunan ürün ya da hizmetlerin sosyal medya platformlarında (Instagram, YouTube, Twitter, Facebook vb.) çok takipçili hesabı bulunan fenomenler aracılığıyla yayılarak bilinirliklerinin artırılmasıdır (Canöz, Gülmez & Eroğlu, 2020). Sedef gibi çocukların fenomen olmak için büyümeyi beklemek zorunda olmadığı bu dijital dünyada, çocuk fenomenler de “kidfluencer” olarak anılmaktadır.

Bir konu ya da şey hakkında sosyal medya paylaşımları yoluyla ilgi uyandırabilen, özellikle tavsiye yoluyla bir ürün veya hizmetin potansiyel alıcılarını etkileme yeteneğine sahip kişiler fenomen (influencer) olarak tanımlanmaktadır (Oxford Learners Dictionaries, 2023). Dijital 2021’in raporuna göre özellikle Covid-19 salgını sonrasında internet ve sosyal medya kullanımlarında ciddi oranda artış görülmüştür (Kemp, 2021). Akıllı olarak adlandırılan internete bağlanabilen cihazların kullanımının artması (Kemp, 2021), sosyal mesafe kuralı ile birleşerek sosyalleşme, alışveriş, eğitim gibi gündelik yaşam pratiklerinin internet tabanlı gerçekleşmesini yaygınlaştırmıştır. Bu durumun farkına varan firmalar, markalar ile tüketiciler arasındaki iletişimin fenomenler tarafından kurulduğu, influencer pazarlaması tekniğine yönelmişlerdir (Canöz, Gülmez & Eroğlu,

2020). Bu doğrultuda şirketler hatırı sayılır miktarda sadık takipçi kitlesi bulunan sosyal medya fenomenleri ile iş birlikleri yapmaktadır. İçerik üreticileri doğrudan nakit ödeme ya da promosyon ürünler üzerinden sponsorluklar almaktadır. Küresel düzeyde 9,7 milyar dolarlık bir sektör olan influencer pazarlamasının 2024 yılına kadar 22,3 milyar dolara çıkması beklenmektedir (Geysler, 2022). Nüfusun %65'inin sosyal medya kullanıcısı olduğu Türkiye'de ise influencer pazarlaması yatırımlarının 100 milyonu geçtiği tahmin edilmektedir (Özdemir, 2020).

Araştırmalar 13 yaşından küçük çocukların yer aldığı paylaşımların çocuk olmayan paylaşımlara göre üç kat daha fazla izlendiğini göstermektedir (Kessel, Toor & Smith, 2019). Dikkat ekonomisi içinde ilgi çekme oranları nedeniyle hem ebeveynlerin satın alma davranışlarını etkileyen hem de geleceğin tüketicisi olan çocuklar, bu pazarlama modelinin giderek artan hedef kitlesidir. Dünya çapında influencer pazarlaması sektöründe 8 milyar dolarlık bir paya sahip olan çocuk fenomenler bu sektörün olmazsa olmazı haline gelirken, en başarılı kidfluencerlar sponsorluk ve reklam anlaşmaları ile yıllık 26 milyon dolara yakın kazanç sağlamaktadır (Masterson, 2021). Ebeveynlerin küçük çocuklarını yetişkin gibi giydirmelerine, yetişkin gibi cümleler kurduklarına ve belki de aslında kullanmadıkları ürünlerin reklamını çocukları üzerinden yapmalarına dayanan bu sektör, kazanç oranları nedeniyle internet erişimi ve kamerası olan her aileye zenginlik fırsatı sunmaktadır. Bu da para ya da şöhret peşinde olan ebeveynlerin çocuklarını istismar etme riskini beraberinde getirmekte (Masterson, 2021), 21. yüzyılda kidfluencerlığın çocuk işçiliğinin yeni yüzü olarak karşımıza çıkmasına yol açmaktadır.

Maheshwari'nin (2019) The New York Times'a taşıdığı habere göre çevrim içi popülerlikleri ile ürünlere kefil olup takipçilerinin satın almasını sağlamaya çalışan fenomenlerden sonra, ebeveynlerin sosyal medya hesaplarında ebeveynlik deneyimleri ya da çocuk ürünleri iş birliklerinde çocuklar da görünmeye başlamıştır. Maheshwari haberinde "ebeveynleri tarafından yönetildiği" bilgisinin özgeçmişlerinde yer aldığı yüzlerce çocuk fenomenin olduğunu, çocukların çok küçük yaşlarda ciddi miktarlarda para kazandığını, fenomenliğin bu dalının zararsız olarak gösterildiğini tartışmıştır. "Share (paylaşmak)" ve "parenting (ebeveynlik)" kelimelerinin birleşiminden oluşan sharenting¹, ebeveynlerin ebeveynlik deneyimlerini, çocuklarına

1 "Sharenting" kelimesi bazı Türkçe metinlerde paylaşan ebeveyn, paylaşımcı ebeveyn olarak kullanılmışsa da ebeveynlerin paylaşım pratiklerini tam olarak karşılamadığı düşünüldüğünden bu metinde "sharenting" kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

dair hislerini, çocuklarının günlük yaşamdan anlarını çocuklarının fotoğraflarıyla birlikte sıklıkla paylaşması anlamına gelmektedir (Yegen & Mondal, 2021). Ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili paylaşım yapması neticesinde çocuklar internet dünyasında yıldızlaşırken, çocukların küçük bir servet kazanmalarının da yolunu açmaktadır (Fishbein, 2022). Sharenting ile ilgili araştırmalar para kazanma motivasyonu olmaksızın ebeveynlerin ebeveynlikleri ya da çocuklarıyla ilgili sık sık paylaşımlar yaptığını ve bu paylaşımların çocuk hakkı ihlalleri doğurabileceğini gösterse de bu çalışmada sözü edilen “sharenting, influencer ve kidfluencer” kavramları sosyal medya aracılığıyla para kazanılan paylaşımları ifade etmek için kullanılmıştır.

Erbay (2013), çocuk işçiliğini fiziksel, psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda çocuğun istismarına neden olan çok boyutlu bir sorun olarak tanımlamıştır. Bir çocuk hakkı ihlali olan çocuk işçiliği 21. yüzyılın da önemli sorunlarından biridir. Dünya üzerinde her on çocuktan biri çocuk işçidir (ILO, 2021). Geleneksel anlamdaki çocuk işçiliğiyle karşılaştırılmaz gibi görüle de kidfluencerlar ciddi bir fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik sömürüyle karşı karşıyadır (Fishbein, 2022). Kidfluencerlar ücret ya da ürün karşılığında sponsorlu içerik üreterek ya da GoogleAdSense reklam programı ile tıklama başına ödeme alarak para kazanabilirler (Linton, 2019; GoogleAdSense, 2023). Buna ek olarak şirketlerle ücret karşılığında ticari sözleşmeler yapıp paylaşımlarında ürün tanıtım ve reklamı yapabilirler (Maheshwari, 2019; Masterson, 2021). Çocukların sosyal medya üretimi çoğunlukla ebeveynleri tarafından denetlenmektedir. Aile içinde üretilen içerikler çocukların oyun oynadığı anlar gibi görülebilmekle birlikte içeriklerin hangi koşullarda ve ne kadar sürede hazırlandığı, çocukların içerikleri hazırlama konusunda istekli olup olmadıkları, paylaşımların an içinde rastgele biçimde mi yoksa bir produksiyona bağlı olarak mı üretildiği gibi sorulara verilecek yanıtlar kidfluencerlığı çocuk işçiliği bağlamında değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Sanayi devrimi sürecinde çocuklar uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma koşulları içerisinde başta eğitim hakkı olmak üzere çeşitli haklarından mahrum kılınmış ve emek sömürsüne maruz bırakılmıştır. Temel nedenlerinin ekonomik yoksunluk ve eğitim imkanlarının yetersizliği olduğu düşünülen (Çöpoğlu, 2018) çocuk işçiliğinin önlenmesi için 19 ve 20. yüzyıllarda Avrupa ve Amerika’da çocuk emeği kanunları ve zorunlu eğitim uygulamaları düzenlenmiştir (Atalay, 2019). 1994 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk

Hakları Sözleşmesi'nin 32. maddesi çocuğun eğitimine, sağlığına, bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişimine zarar verebilecek her türlü tehlikeli işte çalıştırılmasına karşı korunmasını zorunlu kılmaktadır (BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989). Aynı madde, sözleşmeyi imzalayan ülkelerin çocuğun ekonomik sömürüye karşı korunma hakkını garanti altına aldığını ifade etmektedir. Türkiye'de hem uluslararası düzenlemeler hem de Anayasa'nın 50. maddesinde yer alan "Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" ifadesi kapsamında çocuk işçiliğini önlemeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Erbay, 2013). TÜİK (2020) bulguları çocukların hizmet, tarım ve sanayi sektörlerinde çalıştıklarını göstermektedir. Halihazırda var olan yasalar da daha çok bu sektörel dağılım göz önünde bulundurularak yapılandırılmıştır. Ancak dijitalleşen dünya ile çocuk işçiliğinde bir dönüşüm yaşandığı aşikârdır. Nitekim endüstri devrimi döneminde yapısal olarak yoksullukla ilişkilendirilen ve daha çok sınıfsal bir sorun olarak ele alınan çocuk işçiliği, günümüzde sınıftan bağımsız bir biçimde kendini göstermektedir. Çocuk işçiliğinin yeni yüzü olarak çocukların ebeveynleri üzerinden influencer pazarlama piyasasına girişi ise çok yeni ve tartışmalı bir olgudur. Burada çocuğun rızasının ihlali olabileceği gibi rıza inşası da söz konusudur.

Sosyal medyada bebeklerin ve yürümeye yeni başlayan çocukların daha fazla popüler olduğu ve takipçi kazandığı bilinmektedir (Le Moignan ve diğerleri 2017; Campana, Van den Bossche & Miller, 2020). Bu işi yapmayı planlayan aileler, bir bakıma girişimciler, çocuğun doğum öncesi ultrason fotoğraflarını paylaşarak bir takipçi kitlesi oluşturmaya başlarlar. Sharenting pratikleri bağlamında gebelik ve doğum sürecine hazırlıktaki duygularını paylaşarak sürece başlanması ve takipçi elde ettikçe paylaşım kültürünün ticarete dönüşmesi de mümkündür. Çocuklar bu dönemde rıza konusuna katılım sağlayamayacaklarından paylaşımlara karar verme yetkisi tamamıyla ebeveynlerdedir. Çocuklar büyüdükçe karar verici olarak paylaşımlardaki rolleri değişmektedir. Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği'nin kavramlar sözlüğünde belirttiği üzere rızanın inşası fiziksel hiçbir zorlama içermeden çocuğu onaylamaya ikna etmektir. Bu kavram cinsel davranışlara rıza göstermenin inşası gibi açıklanmış olsa da çocukların istemediği herhangi bir davranış için kullanımını da kapsamaktadır. Yetişkinler rızayı inşa ederken ısrar, manipülasyon, duygusal tehditler (rıza verilmezse başkalarına gitme tehdidi), ikna süreçleri (hediyeler, maddi

destek ve ikram), duygusal baskı (kişiyi kendini suçlu hissettirme), kaygıyı azaltma (verilen güvenceler) vb. yöntemler kullanabilmektedir. Sosyal medya uygulamalarını kullanım yaşlarına dair düzenlemeler nedeniyle iş sözleşmeleri ve kazançların aktarılacağı hesaplar çoğunlukla ebeveynler adımadır. Paylaşımlar üzerinden elde edilen kazançlar ebeveynlere ait hesaplara yatırılmaktadır (Campana, Van den Bossche & Miller, 2020; Jorge, Marôpo, Coelho & Novello, 2022). Bazı ebeveynler kazancın çocukları için açtıkları hesaplara yatırıldığını ve kazanca dokunmadıklarını ifade ederken, bazı ebeveynler kazanılan para ile çocuklarına ödeme yaptıklarını ya da çocuklarının ihtiyaç duyabilecekleri şeyler aldıklarını belirtmiştir (Campana, Van den Bossche & Miller, 2020). Ebeveynlerden bazılarının ise çocukları için ücretsiz ürün talep ettikleri ya da çocuklarının hoşlarına gidebilecek hediyeler aldıkları görülmektedir. Tosun ve Deniz'in (2023), 13 yaşın altındaki 14 kidfluencerın videolarını içerik analizine tabi tuttuğu çalışmanın bulguları; ihtişamlı hayatlar yaşayan, sınırsız oyuncak, eşya ve kıyafete sahip olan çocukların doyumsuz olabileceklerini göstermektedir (Tosun & Deniz, 2023). Bulgular tüketim odağında, "sahip olma" üzerinden kurgulanan bu yaşam pratikleri ile çocuklarda paylaşımlara dair rızanın inşa edildiğini de gösterir niteliktedir.

Türkiye'de Google çatısı altında yer alan sosyal medya uygulamalarının kullanımı için alt sınır yaşı 13'tür (Google, 2023). Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun açıklamasına göre Youtube için bu sınır 18'dir. Dolayısıyla Maheshwari'nin (2019) söz ettiği gibi çocuklar bu uygulamaları yetişkinler adına açılan hesaplar üzerinden kullanmaktadır. Çocukların içinde yer aldığı sosyal medya içerikleri çoğunlukla ev içinde ya da ailenin belirlediği alanlarda gerçekleştirilmektedir. Çekimin yapıldığı mekân, çocukların kıyafetleri gibi detaylar iş birliği yapılan marka ve ürüne göre değişiklik gösterse de (Campana, Van den Bossche & Miller, 2020) içeriklerin oluşturulma süreci ebeveynlerin kontrolindedir (Masterson, 2021). Bu da çocukların yapacağı aktiviteler, söyleyecekleri sözler, yayınlanacak içeriklerin uzunluk ve sıklığı, gönderilerin düzenlenmesi ve yayınlanacağı zaman gibi konularda söz hakkının ebeveynlerde olduğu anlamına gelmektedir. İçerik oluşturma sürecinin "özel" alanda gerçekleşmesi ve ebeveyn haricinde bir dış kontrol mekanizmasının bulunmayışı, süreci çocuk işçiliği ve istismarı bakımından denetlenemez hale getirmektedir. Çeşitli araştırma bulguları (Campana, Van den Bossche

& Miller, 2020) ve gönderiler² (Martin-Pavitt, 2021) çocukların doğal anlarının yakalanması gibi görünen bu çekimlerin kurgulama ve sahneleme olduğunu ortaya koymaktadır. İçeriğin nihai hali oluşturuluncaya kadar çocuğun ne kadar çalıştığını, sözcükleri kaç kez yinelediğini, istenen tepkiyi vermek için kaç kez tekrar yaptığını bilmenin bir yolu yoktur. Herhangi bir iş mevzuatı kapsamı dışında hazırlanan, gelişigüzel yakalanmış bir an gibi gözükmesi istenen mükemmel anın oluşumu için çocukların hangi koşullarda ve ne kadar süre çalıştığı, herhangi bir istismara maruz kalıp kalmadığı bir muammadır. Kidfluencing konusundaki potansiyel risklerden en büyüğü ise bu soruların yanıtlanmasında çocukların çoğunlukla katılım gösteremeyecek yaşta olmasıdır. Nitekim ebeveynlik ve çocuklarına dair yaptıkları paylaşımlarla zenginleşen ebeveynler Ruby Franke³ (Bubalo, 2023) ve Machalle Hackney⁴'nin (Madani & Fieldstadt, 2019) paylaşım için çocuk istismarı ve çocuk tacizinden tutuklanmaları da potansiyel riskleri ve çocukların korunma ihtiyacını ortaya koyar niteliktedir. Ayrıca Franke ve Hackney vakaları, çocuk işçiliği ile çocuğun ihmal ve istismarının önlenmesinde zorunlu örgün eğitimin önemini de göstermektedir. Örgün öğrenime devam eden çocuklar eğitimciler ile psikolojik danışmanlık ve rehberlik birimleri tarafından düzenli olarak görülmekte ve gözlemlenmektedir. Bu da ihmal ve istismarın işaretlerinin fark edilmesine ve önlenmesine olanak sağlamaktadır.

Pew Araştırma Merkezinin (2015) yayınladığı rapora göre Amerika'da ebeveynlerin %75'i sosyal medya kullanmaktadır ve çalışmaya katılan tüm ebeveynlerin %88'i sosyal medyada çocukları hakkında içerik paylaşıldığında kendilerini rahat hissetmektedir (Duggan, Lenhart, Lampe & Ellison, 2015)

- 2 Sosyal medya fenomeni olan Jordan Cheyenne köpekleri öldüğü için üzgün olan oğlunun duygularını gösterme biçiminden memnun olmadığı, direktif vererek üzgünlüğünü gösteren mükemmel gönderi için oğluna defalarca tekrar yaptırdığını yanlışlıkla paylaşmıştır (Martin-Pavitt, 2021).
- 3 Çocuklarına evde eğitim veren, yemek pişiren, onlarla sohbet eden tipik bir ABD'li banliyö ailesini göstererek sosyal medya fenomeni olan 6 çocuk annesi Ruby Franke, kendi çocuklarını istismar etmesi nedeniyle tutuklanmıştır. Ailenin 12 yaşındaki oğlunun evden kaçıp komşulardan yardım istemesi üzerine yapılan incelemede çocuğun yetersiz beslendiği, evde zorla tutulmaya bağlı olarak bileklerinde koli bandı izleri ve derin yırtıklar olduğu görülmüştür (Bubalo, 2023).
- 4 Machalle Hackney evlat edindiği yedi çocuğunu fiziksel, psikolojik ve cinsel istismara maruz bırakması nedeniyle tutuklanmıştır. Videolarda istediklerini yapmayan çocukların banyo haklarını kestiği, aç ve susuz bıraktığı, dövdüğü, yüzlerine biber gazı sıktığı ve okula göndermediği tespit edilmiştir (Madani & Fieldstadt, 2019).

Influencing Report araştırması ABD’de 13 ila 38 yaş arasındaki kişilerin %54’ünün ellerinden gelse influencer olacaklarını ve %86’sı para karşılığında sponsorlu içerik yayınlamaya istekli olduklarını ortaya koymuştur (Masterson, 2021). İngiltere’de ise 11-16 yaş arasındaki neredeyse her beş çocuktan biri tam zamanlı iş olarak influencerlık yapmak istemektedir (Papadatou, 2019). Influencerlık bu kadar popüler ve istenen bir meslek haline geldiği için halkla ilişkiler şirketleri artık çocuklarını influencerlık yoluyla ünlü yapmaya çalışan ebeveynleri hedef almaktadır (Fishbein, 2022). Bu oranlar her geçen gün daha fazla ebeveynin çocukları hakkında içerikler paylaştığını; bir nevi daha çok çocuğun bu pazara sokularak kidfluencer haline getirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca her gün daha fazla çocuğun influencer olma yolunda sosyal olarak inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Ebeveynleri için birer gelir kaynağına dönüşen çocuk fenomenler, günlük rutinde davranışlarının sosyal medya aracılığı ile teşhir edilmesi ve/veya emek sömürüsü riskleriyle karşı karşıyadır (Karakoç & Ünlü, 2021). Çocukların odaları, güne başladıkları an, banyoda ve havuzdaki halleri, yemek yemeleri gibi günün olağan akışında yaptıkları her şey bu sektörde pazarlanan bir meta haline gelmiştir (Karakoç & Ünlü, 2021). Ebeveynlerin bazıları paylaşımlar yoluyla kendilerini ifade etme ile çocuğun mahremiyeti arasında ikilemde kalıp belirsizlik yaşama eğilimindedir (Steinberg, 2017; Blum-Ross & Livingstone, 2017). Ancak ticari zorunlulukların mahremiyet başta olmak üzere ebeveynlerin endişelerinin önüne geçtiğini gösteren çalışmalar mevcuttur (Ammari, Kumar, Lampe & Schoenebeck, 2015; Archer, 2019). “Kidfluencing”in mahremiyet ve rızanın ihlali, eğitim ve oyun hakkından mahrum kılma, olumsuz ya da istenmeyecek bir dijital kimlik oluşumu ve tüm bunlar için çocuğun rızasının inşası gibi tehlikeli yanları bulunmaktadır. Özellikle sosyal medyada paylaşılan bir fotoğrafın tüm dünyada farklı başlıklar altında görülmesini sağlayan hashtag tekniği potansiyel bir risk oluşturmaktadır. Herkese açık bir şekilde paylaşılan görsellerin çocuk istismarcıları tarafından teşhir amaçlı kullanılması, çocukların bu resimler nedeniyle şimdi ya da gelecekte utanç, pişmanlık, çaresizlik, suçluluk vb. duygular hissetmeleri gibi riskler söz konusudur. Ancak bu yolla daha fazla takipçi sayısına ulaşılabilir. Bu nedenle çocuğun mahremiyetini kontrol eden ebeveynlerin daha fazla şöhret ve zenginlik ihtimali için çocuklarının mahremiyetinden vazgeçmeye karar vermeleri olasıdır (Fishbein, 2022).

Çocuklar yeterli olgunluğa ulaşana kadar haklarının ebeveynler ve toplum tarafından korunması, çocukların güvenliğinin sağlanması gerekmektedir.

Bu noktada ebeveynlerin yaptıkları paylaşımlarda özenli davranması, çocuğun yararına olmayan, onu şimdi ve gelecekte tehdit edebilecek paylaşımlardan kaçınması gerekmektedir (Çimke, Yıldırım & Polat, 2018). Takipçilerin devamlılığını ve artışını sağlayarak kazanç elde etmek için ebeveynleri tarafından çocukların baskı altında tutulması, uzun saatler çalıştırılması, psikolojik şiddete maruz bırakılması (Karakoç & Ünlü, 2021), eğitim ve oyun haklarından yoksun kılınması gibi riskler söz konusudur. Tüm risklere karşın sağladığı kazanç nedeniyle kidfluencing bir tür çocuk işçiliğine dönüşmüştür. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de var olan çocuk işçiliği yasalarının yükselen bir trend olarak bu dijital sektör karşısında çocuk haklarını korumada yetersiz kaldığı ve güncellenmesi gerektiği görülmektedir. Zira çocukların kendi emekleri üzerinde hiçbir hak talepleri ya da kontrolleri olamamaktadır (Karakoç & Ünlü, 2021).

Yöntem

Bu çalışmada 21. yüzyılda çocuk işçiliğinin yeni bir versiyonu olarak karşımıza çıkan kidfluencer konusu ele alınmıştır. Çocukların sosyal medya platformlarında hangi biçimlerde dijital emek sergilediğini araştırmak, Kidfluencer’ların dijital endüstriye katılım şeklini anlayabilmek amacıyla 1 Eylül- 20 Ekim 2023 tarihleri arasında kidfluencer etiketi (hashtag) ile Instagram uygulamasında arama yapılmıştır. Kavramın tam Türkçe karşılığı olmaması ve Türkçe arama yapıldığında bir sonuca ulaşılamaması nedeniyle İngilizce etiket kullanılarak arama yapılmıştır. Arama yapılan süreç boyunca günlük 50.000’den fazla gönderiye ulaşılmıştır. Çalışmada 20 Ekim 2023 tarihinde Instagram uygulamasında #kidfluence etiketi ile paylaşılan ve herkesin erişimine açık 50.700 gönderiden videolar elenerek sadece fotoğraf gönderileri (postlar) seçilmiştir. Seçilen fotoğraflar ilk fotoğraftan başlayarak numaralandırılıp nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, elde edilen verileri tanımlamaya, verilerin arkasında muhtemel anlamların ortaya çıkarılmasına ve yorumlanmasına olanak sağlar (Yıldırım & Şimşek, 2008). Elde edilen veriler analiz edilirken öncelikle fotoğrafların içerikleri incelenerek özelliklerine göre kodlanmış, daha sonra kodlamalar gruplandırılarak kategoriler elde edilmiş ve son olarak ortak temalara ulaşılmıştır. 65. fotoğraftan sonra kodlar tekrar etmeye başlamış, veriler doyma noktasına ulaştığından 65 fotoğraf incelemeye dahil edilmiştir. Metin içinde temaları örneklendirmek için kullanılan fotoğraflarda çocukların yüzü bulanıklaştırılmış ve fotoğrafların araştırmaya dahil edilme sırasına göre verilen numaraları kullanılmıştır.

Nitel çalışmalarda geçerlilik ve güvenilirliği arttırmak için veri toplarken birden çok yöntemin kullanılması, farklı veri kaynaklarından yararlanılması ve/veya birden çok araştırmacının katılımı ile bulguların karşılaştırılması, kontrol edilmesi mümkündür (Merriam, 2013). Yapılan içerik analizinde her iki yazar da ayrı ayrı kodlama, kategorileştirme ve temalandırma yapmış; daha sonra ortaya çıkan analiz karşılaştırılıp üzerine tartışılarak son hali verilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya dahil edilen 65 fotoğraftan yalnızca 11 tanesinde oğlan çocuğu bulunmaktadır. Farklı temalardaki fotoğrafların büyük çoğunluğunda 13 yaş altı kız çocukları görülmektedir. Gönderilerin yalnızca 5 tanesinde ebeveynler çocuklara eşlik etmektedir. Fotoğrafların hemen hepsi beyaz çocuklardır. Fotoğraflara yapılan içerik analizi sonucunda (i) Çocukların günlük rutininden doğal anlar, (ii) Bir ürünün yüzü olan çocuklar ve (iii) Yetişkin gibi giydirilmiş kız çocukları olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır.

Çocukların günlük rutininden doğal anlar

Pek çok ebeveyn paylaşım uygulamalarını yalnızca uzaktaki yakınları çocukların büyümesine dahil etmek, sosyal destek almak, değerli anlar biriktirmek ve ebeveynlik ikilemelerini paylaşmak için kullandığını iddia etse de (Siibak & Traks, 2019), bu araştırmada ebeveynlerin iddia ettikleri nitelikte, çocukların günlük rutininden doğal anların paylaşımı şeklinde yayınlanan fotoğraf yalnızca 4 tanedir. Diğer fotoğraflardan farklı olarak bu paylaşımlarda çocuklar, belirlenmiş bir pozda kameraya bakarak gülümsememiş, oyuncakları ile oynarken, banyo yaparken veya bahçede saksıları sularken fotoğraflanmıştır. Çocukların gündelik anlarının #kidfluence etiketi ile herkese açık biçimde paylaşılması, bu gönderileri yalnızca anı biriktirmenin ötesine taşımaktadır. Mahremiyet hakkı bağlamında resim ve videoları paylaşılırken çocukların kendini ifade edebilecek yaş ve gelişim düzeyinde olmaması ya da ebeveynleri tarafından fikrinin alınmaması hem çocuklar için önemli riskler doğurabilmekte (Karakoç & Ünlü, 2021) hem de etik tartışmalara yol açmaktadır. Çalışmada gündelik yaşam pratikleri paylaşılan çocukların paylaşımın yapılması/ yapılmaması konusunda katılım gösterebilecek yaşta olmadıkları görülmektedir. Fotoğraf 59 (F59) örneğinde olduğu gibi, çocukların mahremiyetinin ihlal edilerek özel alanlarının ve bedenlerinin paylaşıldığı görülmektedir.

F59

F12

F58

Bu çalışmaya benzer şekilde uluslararası ve ulusal örneklerden en çok takipçisi bulunan iki fenomen çocuğun Youtube hesabını inceleyen çalışmalarında Karakoç ve Ünlü (2021) birçok videonun çocukların yatak odasında uyanmasıyla başladığını ve çocukların mahremiyet alanlarının ihlal edildiğini bulmuşlardır. Çocuklarının hayatının ne kadarını sosyal medyada paylaşacaklarına ve ne kadar mahremiyete sahip olmasını istediklerine karar verme hakkı ebeveynlerde görülmekle (Fishbein, 2022) birlikte mahremiyet kaybı, bu çocukların ruh sağlığı ve fiziksel güvenliği için benzersiz bir tehdit oluşturmaktadır (Masterson, 2021). Ranzini ve arkadaşları (2020) ise araştırmalarında ebeveynlerin mahremiyet endişeleri ile paylaşımları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucuna göre ebeveynlerin mahremiyet endişeleri sosyal medya paylaşımlarıyla ilintisizdir. Ebeveynlerin kişisel veya çocuklarla ilgili paylaşımlarında mahremiyet endişeleri rol oynamamaktadır. Aksine, hem Instagram paylaşımı hem de ebeveyn paylaşımını destekleyen bir ağa sahip olmak, paylaşımı olumlu yönde etkilemektedir (Ranzini, Newlands & Lutz, 2020). Dolayısıyla çocuklar günümüz ekonomisinde aileleri ve şirketler aracılığı ile dijital yollarla sömürü ve istismara maruz bırakılmaktadır.

Ayrıca sosyal medya fenomenlerinin genellikle kendi evlerinde, gerçek isimlerini kullanarak günlük rutinlerini paylaşımlarıyla oluşan dijital arşiv aynı zamanda bir dijital kimlik de oluşturmaktadır. Çocukların özel yaşamlarının bu kadar kamuya açık olması, çocukların itibari üzerinde de kalıcı etkiler yaratabilir. Çocuklar oluşturulan arşiv ve inşa edilen dijital kimlik ile bunların sonuçlarını anlayabilecek yaşa geldiklerinde içeriklerden rahatsızlık duyabilirler. Üstelik içerikler paylaşımı yapan kişiler tarafından tamamen silindiğinde dahi internette herkesin görebileceği mecralarda varlığını sürdürebilmektedir. 9. sınıfa giderken çekilen bir videosu, bilgisi ve rızası dışında internette yayılan Star Wars Kid takma adlı Ghyslain Raza

25 yaşına geldiğinde kendisiyle bir röportaj yapılmıştır. Çekildikten iki yıl sonra viral olan video nedeniyle o yıllarını karanlık dönemler olarak tanımlayan Raza, bitmek bilmeyen alaylara ve siber zorbalığa maruz kaldığını, bu nedenle okula devam edemediğini ve psikiyatrik tedavi aldığını ifade etmiştir (Taylor, 2013). Bu olay yaşamlarının bir dönemini sosyal medya yıldızı olarak geçiren, içinde yer aldıkları paylaşımların içeriği ile etkisini idrak edemeyen çocukların kendileriyle özdeşleştirilen dijital kimliklerinin gelecekteki yaşamlarını olumsuz etkileyebileceğine dair bir örnek teşkil etmektedir. Geçmişe dönük paylaşımlarla ilgili sorunlar yaşanması konusunda çalışma yapan Google, Mayıs 2014 tarihi itibariyle kullanıcılarına “unutulma hakkı” sunmaya başlamıştır (Google, 2023). Unutulma hakkı kişilerin adlarını kullanarak yaptıkları aramalar neticesinde listelenen sonuçların bazılarını liste dışı bırakmayı talep edebilmelerine olanak sağlayan bir haktır. Unutulma hakkının sunulması mahremiyetin ihlaline dair bir onarım sunsa da bu ihlalden doğan deneyimleri onarmak çocuklar için oldukça zordur.

Bir ürünün yüzü olan çocuklar

Günlük rutin içinde doğal anları karelenip paylaşılan çocuklardan farklı olarak bir ürünün yüzü olan çocukların fotoğraflarında çocuklar kameraya gülümseyerek bakıp ürünle poz vermektedir. Çekimin yapılacağı alan, çekimde kullanılan kıyafetler, aksesuarlar ve renkler ürünü ön plana çıkarmaktadır. Genellikle oyuncak bebek, abur cubur, çocuklar için pazarlanan kredi kartları, kıyafet gibi ürünlerin sponsorluğunda hazırlanan bu içeriklerde çocuklar ürüne bir değer sağlamaktadır. Bu içeriklerin oluşturulması için ücretsiz ürün ya da belirlenen tutarda ödeme karşılığında bir anlaşma yapılmaktadır. Nihai gönderiye ulaşmak için ne kadar emek ve zaman harcandığı bilinmeyen bu içerikler kidfluencerlığın çocuk işçiliğinin bir türü olduğunu da ortaya koymaktadır.

F61

F23

F49

Dünya çapında birçok şirket, çocuklarının şirketin ürünleriyle çekilmiş görüntülerini yayınlamak isteyen ailelere ödeme ve bedava ürün teklif etmekte, ödeme miktarlarını ailenin takipçi sayısına göre belirlemektedir (Masterson, 2021). Instagram hesabında ebeveyninin gönderilerinde görünmeye başlayıp yıllar içerisinde uygulamada en meşhur Türk bebeklerinden olan çocukların (Hürriyet, 2017) adlarına özel resmi bir hesaplarının ve fan sayfalarının olduğu görülmektedir. Çocuklara ait fotoğraflar tüm sayfalarda kamuya açık biçimde paylaşılmıştır. Daha çok ebeveynin hesabı üzerinden çocuklar için üretilen abur cubur ürünleri, oyun kartları, kıyafet, eğitim uygulamaları ve setleri gibi ürünler için üretilen tanıtıcı içerikler paylaşılmıştır. İçeriklerin bazıları yaşamın akışında ortaya çıkan doğal anlar gibi görünürken, bazılarının kurgulanan anlar olduğu ve hepsinin marka iş birliği kapsamında hazırlandığı daha açık görülmektedir. Gönderiler, çocukların mahremiyet kaybıyla birlikte yaşamlarının daha az kişisel faillige sahip oldukları dönemlerinde, finansal korumadan yoksun biçimde, yoğun bir emek sarfettiklerini ortaya koymaktadır. Profillerin takipçi devamlılığını ve artışını sağlamak ve bu yolla da elde edilen geliri sürdürmek amacıyla çocukların ebeveynleri tarafından baskıya ve psikolojik istismara maruz bırakılmaları, uzun ve belirsiz saatler çalıştırılmaları riskleri söz konusudur (Karakoç & Ünlü, 2021). Franke ve Hackney davaları bunun gün yüzüne çıkmış en önemli örneklerindedir.

Yetişkin gibi giydirilmiş kız çocukları

Sosyal medya, ebeveynlere birtakım faydalar sağlamakla birlikte, bilinçsizce yapılan paylaşımlar, çocuklarını yetişkinliğe kadar takip edecek zararlara sebep olabilmektedir. Ebeveynler farkında olmadan çocuklarının mahremiyet ile unutulma hakkını ihmal etmekte ve bu hakların başkaları tarafından istismar edilmesine aracı olabilmektedir (Çimke, Yıldırım Gürkan & Polat, 2018). Çocukların sevimliliğinin sosyal medyada dikkat çekmek için kullanılması bile eleştirilirken kız çocuklarının yetişkin gibi giydirilip pozlar verdirilmesi, bu fotoğrafların daha fazla etkileşim almasıyla daha çok kız çocuğunun bedeninin metalaştırılarak sosyal medyada yer bulmasına neden olmaktadır. Bu araştırmada incelenen fotoğraflara göre kidfluencer etiketiyle en çok paylaşılan ve en çok etkileşim alan fotoğrafların yarısından fazlası yetişkin gibi giydirilmiş, makyaj yapılmış kız çocuklarını içermektedir ve bu kızların hemen hepsi de beyaz tenlidir. Bu fotoğrafların bazılarında çocuk kıyafetleri reklamları yapılırken, çoğunluğunda herhangi bir reklam

bulunmamaktadır. İçeriklerin #kidfluence etiketi ile kamuya açık biçimde paylaşılmasıyla çocukların modellik, oyunculuk gibi alanlar için reklamı yapılan bir metaya dönüştürüldüğü düşüncesi, ihtimaller içinde en masum olanıdır. Paylaşımlar yoluyla inşa edilen bu kadınsı kız çocuğu kültürü, influencer pazarlamanın tüketim üzerinden bir kimlik inşası üzerine de kuruludur. Cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin katılmış hali olan toplumsal cinsiyetin kız çocukları üzerindeki etkisi daha fazladır (Butler, 2009). Çocukların beğenilme, toplumsal kabul görme ihtiyaçlarının en yoğun olduğu ergenlik döneminde onlardan beklenenin seksi bir görüntü olduğu algısı, dijital kimlik inşalarını etkilemektedir.

8-13 yaş arası kız çocuklarıyla yapılan nitel bir çalışmada katılımcılardan birinin “Bence normal olmak çok sıkıcı, ünlü olmak güzel. Bana hediye ürünler geliyor; ama ben artık ücretli paylaşıyorum. Aylık bir rakam. Menajerim biliyor, ben pek bilmiyorum...” (Güzel, 2019) sözleri bu olgunun bir çocuk işçiliğine dönüştüğünü ortaya koyar niteliktedir. Fiziksel ve psikososyal gelişimini tamamlaması gereken çocukların yetişkin gibi konuşmaya, giyinmeye, davranmaya zorlandığı bu evrende çocuklar paylaşımlarının sonuçlarının farkında değildir. Ancak ebeveynlerin kamera önünde sevgilerini göstermesi, ün ve şöhret gibi maddi olmayan kazançlar ile ailenin maddi refahının artması, ürün ve reklam gelirlerinin getirdiği sahip olma gücü çocukların bu sömürü türüne dahil olmalarına yol açmaktadır. Kohlberg’in ahlaki gelişim kuramına göre çoğunlukla gelenek öncesi ve geleneksel dönemde olan bu çocukların kurallara uyma, cezadan kaçınma, karşılıklı çıkarlar elde etme, onay alma, aidiyet kurma, takdir edilme ve kabul görme beklentileri çocukların bu sektöre katılımlarında rızayı arttırıcı bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güzellik sadece bireysel bir meseleden çok toplumsal olarak inşa edilen bir olgudur. Hegemonik güzellik anlayışı dijital dünyada da devam ettirilmektedir (Tate & Fink, 2019). Sosyal medya içerikleri üreten ve tüketen kız çocuklarının beden ve güzellik algıları baskı altına alınmaktadır. Yetişkin gibi gözükmenin, sıfır beden olmanın, marka ikonu gibi giyinmenin daha çok beğeni aldığı sosyal mecrada çocukların kimlik inşası da cinsiyet eşitsizliğini pekiştirici yöndedir. Mahremiyeti ihlal eden paylaşımlar yalnızca “edilgen üreticisi” oldukları (Karakoç & Ünlü, 2021) içeriğin üretiminde değil; aynı zamanda metalaşarak “teşhir” unsuru oldukları (Karakoç & Ünlü, 2021) sosyal medyada, çocuk ihmal ve istismarına yol açabilir. Nitekim Duygulu’nun (2019) araştırma bulguları ebeveynlerin ya da çocukların kişisel hesapları üzerinden herkese açık fotoğraf paylaşımlarının mahremiyet, istismar, pedofili ve pornografi risklerine yol açtığını göstermektedir. Ayrıca çalışmalar, çocuk içeriklerinin yer aldığı pornografik sitelerde bulunan paylaşımların yarısına yakınının herkese açık paylaşımlardan kopyalandığını ortaya koymaktadır (Güngör, 2021).

Sonuç ve Öneriler

Kidfluencerların birer çocuk işçi olarak dijital endüstriye katılım şekli anlayabilmek amacıyla yapılan bu çalışmada, Instagram uygulamasında 1 Eylül-20 Ekim 2023 tarihleri arasında #kidfluencer etiketiyle paylaşılan fotoğraflar incelenmiş, 20 Ekim 2023 gününe ait gönderiler içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analiz neticesinde (i) Çocukların günlük rutininden doğal anlar, (ii) Bir ürünün yüzü olan çocuklar ve (iii) Yetişkin gibi giydirilmiş kız çocukları olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır. Sektörün yeniliği göz önüne alındığında çocuk işçiliğinin yeni yüzü olarak kidfluencerlığın çocuklar üzerindeki uzun vadeli psikolojik sonuçları hakkında çok fazla araştırma bulunmasa da (Masterson, 2021; Fishbein, 2022); bu çalışmada çocukların mahremiyet kaybı, finansal sömürü, ihmal ve istismar riskleriyle karşı karşıya olduğu ortaya konmuştur. Çocukların fotoğraflarının farklı etiketlerle uygulamaların tüm kullanıcılarına açık şekilde paylaşılması ve fotoğraf içeriklerinin ailelerin ifade ettikleri yakınları ile paylaşmak, sosyal destek amacıyla paylaşımlar yapmak gibi kullanım amaçlarının (Siibak & Traks, 2019) dışında olduğu görülmüştür. Bu da çocukların görüntülerinin, duygu ve davranış temsillerinin dikkat ekonomisine dahil edilerek kar getirmesinin hedeflendiğini doğrular niteliktedir (Pan & He, 2023). Aileleri aracılığıyla bebekliklerinden

başlayarak izin veya bilgilendirme olmaksızın internete dahil olan çocuklar dijital işçilere dönüştürülmektedir (Pan & He, 2023). Etkileşim emeği tüketici tarafından hiçbir ücret almadan gerçekleştirilirken; gün yüzüne çıkan vakalar (Martin-Pavitt, 2021; Bubalo, 2023; Madani & Fieldstadt, 2019) içeriklerin üretiminde çocukların yoğun emek vererek çalıştırıldığını ve istismar edildiğini göstermektedir.

Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi (EU Kids Online, 2010) bulguları Türkiye’de çocukların %49’unun sosyal paylaşım sitelerinde hesabının bulunduğunu ve hesabı bulunan çocukların üçte birinin üyelik için resmi yaş sınırı olan 13’ün altında olduğunu göstermektedir (Güzel, 2019). 2015 yılında EU Kids Online anketine dayalı olarak toplanan veriler, internetle ilk tanışma yaşının 2’ye düştüğünü ve internet kullanım oranlarının %31,9’dan, %84,6’ya yükseldiğini göstermektedir (The London School of Economics and Political Science, 2023). Türkiye Influencer Marketing Araştırmasına (2018) göre Instagram kullanıcılarının yarısı ve Youtube kullanıcılarının dörtte biri takip ettiği influencerın tavsiyesine istinaden ürün satın almıştır (Koç, 2018). Türkiye’deki tam sayıları ve sektörel getirileri bilinmese de bu influencerların bir kısmını çocuklar oluşturmaktadır. Postman’ın (1995) Çocukluğun Yok Oluşu isimli eserinde tartıştığı üzere toplumun çocukluğa bakış açısı çocuğun ihtiyaçlarının karşılanma durumunu belirlemektedir. Çocukluğa kültürel bakış yalnızca küçük yetişkinler oldukları yönünde ise çocukluğun oyun oynama, güvende hissetme gibi temel ihtiyaçları karşılanmamaktadır. Sosyal medya paylaşımları çocuklar için oyun olmaktan çıkmış, çocukluğun yaşanmasını önleyen bir işe dönüşmüştür. Medya performansları aracılığıyla aileler ve şirketler için ekonomik değer yaratan çocukların, dijital işçiler haline geldiği görülmektedir (Pan & He, 2023).

Kidfluencing yoluyla elde edilen gelirin nasıl değerlendirildiği ve çocukların bu gelirin paylaşımına nasıl dahil edildikleri sorularına verilen yanıtlar çocukların ekonomik aktörler olarak emeklerinin karşılığını mı aldıkları yoksa çocuklara verilen para ve hediyelerin bakım verme sâiki altında mı yer aldığı sorusunu da gündeme getirmektedir. Çocukların zaman içerisinde bu işin metası olmaktan ortağı olma yönünde rol değiştirdiği iddia edilmektedir (Campana, Van den Bossche & Miller, 2020). Erich Fromm’un Sahip Olmak ya da Olmak ve Yaratmayan İnsan Yok Etmek İster kitaplarında sıklıkla tartıştığı üzere sahip olma üzerinden inşa edilen bu dijital dünyada çocukların sosyal inşası üretici ve tüketici olarak bu dünyanın önemli bir parçası olmak üzerinedir. Çalışmada geçen gönderilerin hesapları geriye

doğru incelendiğinde çocukların fotoğraflarının bebeklik dönemlerinde (çoğunlukla 5 yaşa kadar) daha sık paylaşıldığı, çocuğun yaşı büyüdükçe kız çocuklarında paylaşımın artarken oğlan çocuklarında azaldığı görülmüştür. Bebeklik dönemlerinde yapılan yoğun paylaşımların sadık bir takipçi kitlesi oluşmasına önemli derecede katkı sağladığı, çocuklar büyüdükçe rızanın alınmaya başlamasıyla paylaşım sayılarında değişiklik olabileceği düşünülmektedir.

Sanayi Devrimi'nden bu yana çocuk işçiliği çocuk hakları temelinde önemli bir hak ihlali olarak görülmekte, ulusal ve uluslararası birçok kurumun, kuruluşun çözüm bulmaya çalıştığı sorunlar arasında yer almaktadır (Erbay, 2013). Bu kapsamda yapılan uluslararası ve ulusal düzenlemelerle çocuk işçiliğinin önlenmesi, önlenemediği noktalarda ise çocuğun korunması amaçlanmaktadır. Çocuğun korunmasında çeşitli yasal düzenlemeler olsa da çocuk işçiliğinin dijital yüzü oldukça yeni olduğundan bu alanda çocuklar korumasızdır. Influencer Marketing Hub'a (2023) göre yaklaşık 21 milyar dolara (588 milyar TL) ulaşan influencer pazarlama sektörünün (Zor, 2023) küçülmesi ya da yok olması uzun vadede mümkün görünmemektedir. En popüler 'influencer' pazarlama kanalının çoğunlukla 13-24 yaş grubunun kullandığı TikTok olması beklenen (Zor, 2023) bu pazarda, kidfluencer oranlarının artarak çoğalması muhtemeldir. Dolayısıyla çocukların yasal olarak korunması ihtiyacı doğmaktadır. Devletlerin aile özerkliği hakkı ile kidfluencerların yüksek yararı arasında denge kurması gerekmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından sosyal medya prodüksiyonları için kurumsal iş yeri düzenlemeleri oluşturulmalı, bu düzenlemeler yapılan kadar da yasalar çocuğun emek sömürüsü ile dijital ihmal ve istismarını önleyecek biçimde güncellenmelidir. Ayrıca yeni medya platformları oluşturuldukça/para kazandıkça, politika yapıcılarının dijital pazarlamanın tüketicileri de olan çocuklara yönelik pazarlamayla ilgili politikaları uyarlamaları ve güncellemeleri gerekmektedir.

Dünya genelinde ailenin özerkliği kapsamında ebeveynler çocuklarını kendi uygun gördükleri şekilde yetiştirme hakkına sahiptir, ancak bu haklar sınırsız değildir. Çocuklara değer verilmesi ve onların korunması gerektiğinden (Pan & He, 2023) çocuğun üstün yararı ve korunması, ailenin özerkliğinden ve korunmasından önce gelmektedir. Türkiye'de çocuğun ailesi tarafından ihmal ya da istismar edilmesi durumunda 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu devreye girmektedir. İlgili kanunun 5. maddesine istinaden çocuklar hakkında danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirleri

verilmektedir (Resmi Gazete, 2005). Kanun'daki tedbirler daha çok çocuğun fiziksel ve psikolojik olarak ihmal ve istismarı karşısında uygulanırken 21. yüzyılda çocuğun dijital olarak ihmal ve istismarı kapsamında düzenlemeler yapılmasına da ihtiyaç vardır.

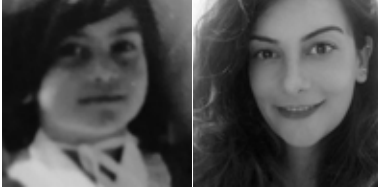
Sharenting ve kidfluencing pratiklerinin çocuk hakkı ihlalleri doğurabileceğine ilişkin yapılan çalışmaların ailelerde farkındalık oluşturmasıyla paylaşımların azalması da mümkündür. Çocuğun korunması ve ihmal ile istismarının önlenmesinde aktif rol oynayan bakanlıklardan biri olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı son yıllarda bu konuda aktif biçimde çalışmaktadır. Çocuk iç çamaşırlarını çocuk bedeni üzerinde sergileyen online alışveriş sitelerini tespit edip reklamlarını durdurarak ceza verilmesini sağlayan Bakanlık (ASHB, 2020), #BeniPaylaşma etiketi ile başlattığı harekette sharenting pratiklerini önlemeye yönelik bir kamu spotu yayınlamıştır (ASHB, 2023). Ebeveynler ve farklı gelişim düzeyindeki çocuklar için bu çalışmada da tespit edilen risklere dair farkındalığı arttırmayı amaçlayan kamu spotlarının arttırılması önerilmektedir.

Çocukların sosyal medya kullanımı elbette yalnızca ailelerinin denetiminde değildir. 9-16 yaş aralığındaki çocukların %40'ı kendilerine ait bir bilgisayara sahiptir ve günde ortalama 74 dakika internet kullanmaktadır (EU Kids Online, 2010; akt: Güzel, 2019). Bu nedenle sosyal medyada içerik oluşturmaya dair bilgileri de kapsayan sosyal medya okuryazarlığı, bilişim suçları ve sosyal medyada güvenlik konularının eğitim müfredatına eklenmesi önerilmektedir. Çocukların dijital farkındalıklarının arttırılması noktasında ASHB, MEB, BTK ve medya kuruluşları iş birlikleri ile yerelin bilgisini de göz önünde bulunduran dijital farkındalık içerikli çizgi film ve kamu spotlarının üretilmesi önerilmektedir. Türkiye'de de yayın yapan DaVinci Kids adlı uluslararası çocuk kanalında yer alan Search It Up çizgi filmi bu uygulamaya güzel bir örnek teşkil edebilir (StarTimes Official, 2021).

Sonuç olarak çocukların mahremiyet ihlalinin önlenmesi, eğitim ve oyun gibi bazı temel haklarının korunması, çocukluğun yok edilmesinin önüne geçilmesi ve çocuk ihmal istismarının önlenmesi için hak ve ihtiyaç temelli olarak üretilmiş kişisel ve yapısal çözümlerin bir arada uygulanması gerekmektedir.

Özlem Gözen

Günseli Ayça Saldırdak

Kaynakça

- Ammari, T., Kumar, P., Lampe, C. & Schoenebeck, S. (2015). Managing children's online identities: How parents decide what to disclose about their children online. *CHI 15: Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1895-1904.
- Archer, C. (2019). How influencer 'mumpreneur' bloggers and 'everyday' mums frame presenting their children online. *Media International Australia*, 170(1), 47-56. doi:10.1177/1329878X19828365
- ASHB. (2020, 5 Aralık). *Bakanlığımız, Çocuk İç Çamaşırlarını Çocuk Bedeni Üzerinde Sergileyen Online Alışveriş Sitelerini Tespit Etti*. Ekim 15, 2023 tarihinde aile.gov.tr: <https://aile.gov.tr/haberler/bakanligimiz-cocuk-ic-camasirlarini-cocuk-bedeni-uzerinde-sergileyen-online-alisveris-sitelerini-tespit-etti/> adresinden alındı
- ASHB. (2023, 28 Eylül). "Beni kendi gözünüzden sakındığınız gibi başkalarından da sakınır mısınız?". YouTube. doi:<https://www.youtube.com/watch?v=SBVNWVUSqxs>
- Atalay, G. (2019). Sosyal medya ve çocuk: "Babishko Family Fun TV" isimli youtube kanalının eleştirel bir analizi. *Erciyes İletişim Dergisi / Journal of Erciyes Communication, Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı(1)*, s. 179-202. doi:10.17680/erciyesiletisim.484856
- Blum-Ross, A. & Livingstone, S. (2017). "Sharenting," parent blogging, and the boundaries of the digital self. *Popular Communication*, 15(2), s. 110-125. doi:10.1080/15405702.2016.1223300
- BM Çocuk Hakları Sözleşmesi. (1989, Kasım 20). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. 25 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden alındı
- Bubalo, M. (2023, September 10). *Ruby Franke and 8 passengers: The rise and fall of a parenting influencer*. 3 Ekim 2023 tarihinde [www.bbc.com](https://www.bbc.com/news/world-us-canada-66719859): <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-66719859> adresinden alındı
- Butler, J. (2009). Toplumsal cinsiyet düzenlemeleri. *Cogito: Feminizm* (58 (Bahar)), 73-92.
- Campana, M., Van den Bossche, A., & Miller, B. (2020). #dadtribe: Performing Sharenting Labour to Commercialise Involved Fatherhood. *Journal of Macromarketing*, 40(4), 475-491. doi:10.1177/0276146720933334
- Canöz, K., Gülmez, Ö. & Eroğlu, G. (2020). Pazarlamanın yükselen yıldızı influencer marketing: Influencer takipçilerinin satın alma davranışını belirlemeye yönelik bir araştırma . *Seiçuk*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23(1), 73-91. doi:10.29249/selcuksbmyd.606009

- Çimke, S., Yıldırım Gürkan, D. & Polat, S. (2018). Sosyal medyada çocuk hakkı ihlali: Sharenting. *Güncel Pediatri*, 16(2), 261-267.
- Cöpoğlu, M. (2018). Türkiye'de çocuk işçiliği. *İğd Üniv Sos Bil Der / İgd Univ Jour Soc Sci*(14), 357-398.
- Duggan, M., Lenhart, A., Lampe, C. & Ellison, N. B. (2015). *Parents and Social Media*. Eylül 2, 2023 tarihinde <https://www.pewresearch.org/internet/2015/07/16/parents-and-social-media/#fnref-13802-3> adresinden alındı
- Duygulu, S. (2019). Sosyal medyada çocuk fotoğrafı paylaşımlarının mahremiyet ihlali ve çocuk istismarı açısından değerlendirilmesi. *TRT Akademi*, 4(8), 428-487.
- Erbay, E. (2013). Türkiye'de çocuk işçiliğinin büyük resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 157-167.
- Fishbein, R. (2022). Growing up viral: "kidfluencers" as the new face of child labor and the need for protective legislation in the united kingdom. *George Washington International Law Review*, 54(1), 127-156.
- Fromm, E. (2023). *Sahip Olmak ya da Olmak*. (A. Arıtan, Çev.) Ankara: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2023). *Yaratmayan İnsan yok Etmek İster*. (M. Psikoloji, Dü.) Destek Yayınları.
- Geysler, W. (2022, February 8). *The state of influencer marketing 2020: Benchmark report*. Eylül 8, 2023 tarihinde Influencer Marketing Hub: <https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing-benchmark-report-2020/> adresinden alındı
- Google. (2023). *Google hesaplarında yaş şartları*. Ağustos 3, 2023 tarihinde support.google.com: <https://support.google.com/accounts/answer/1350409?hl=tr#:~:text=A%C5%9Fa%C4%9F%C4%B1daki%20listede%20yer%20almayan%20t%C3%BCm,minimum%20ya%C5%9F%20s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1%2013t%C3%BCr> adresinden alındı
- Google. (2023). *Unutulma Hakkı'na Genel Bakış*. 11 Ekim 2023 tarihinde support.google.com: <https://support.google.com/legal/answer/10769224?hl=tr> adresinden alındı
- GoogleAdSense. (2023, 1 Ekim). *İçeriğiniz bizim için önemlidir*. adsense.google.com: https://adsense.google.com/intl/tr_tr/start/?subid=tr-tr-ha-ads-ak-a-pmax!o3&gad=1&gclid=Cj0KCQjwvms0BhDOARIsAK6aV7iJhF2wIVUWltZiLOqkmdDqgR7Nx9A_UeaVkJCHT_RGOZyO0k3hB-RcaAhuYEAALw_wcB adresinden alındı
- Güngör, A. (2021). Sosyal medyada çocuk hakları ihlali ve çocuk istismarı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 54, 1-24. doi:10.47998/ikad.836192
- Güzel, E. (2019). *Eşikteki Çocuk*. İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Hürriyet. (2017, 5 Ekim). *Instagram'ın en popüler Türk bebekleri / çocukları*. 22 Ekim 2023 tarihinde www.hurriyet.com.tr: https://www.hurriyet.com.tr/aile/galeri-instagram-in-en-populer-turk-bebekleri-cocuklari-383655/1 adresinden alındı.
- ILO. (2021). *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı*. 18 Eylül 2023 tarihinde www.ilo.org: <https://www.ilo.org/ankara/projects/child-labour/lang-tr/index.htm> adresinden alındı.
- Jorge, A., Marpo, L., Coelho, A. M. & Novello, L. (2022). Mummy influencers and professional sharenting. *European Journal of Cultural Studies*, 166-182. doi:10.1177/13675494211004593
- Karakoç, E., & Ünlü, T. (2021). Oyun mu, iş mi? YouTube kidfluencerları üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *TRT Akademi*, 6(12), 469-493. doi:10.37679/trta.923833
- Kemp, S. (2021, January 27). *Digital 2021: The Latest Insights into the "State of Digital"*. Eylül 3, 2023 tarihinde <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital/> adresinden alındı.

- Kessel, P. V., Toor, S. & Smith, A. (2019, July 25). *A week in the life of popular YouTube channels*. 10 Eylül 2023 tarihinde <https://www.pewresearch.org/internet/2019/07/25/a-week-in-the-life-of-popular-youtube-channels/> adresinden alındı.
- Koc, S. (2018, 5 Aralık). *Türkiye influencer marketing 2018 araştırması yayınlandı*. Eylül 3, 2023 tarihinde <https://www.pazarlamasyon.com/turkiye-influencer-marketing-2018-arastirmasi-yayinlandi/> adresinden alındı
- Linton, D. (2019, Mar 23). 'When I'm 16, my baby brother will take over': the rise of the kidfluencer. 8 Eylül 2023 tarihinde <https://www.theguardian.com/media/2019/mar/23/rise-of-the-kidfluencer-tekkerz-kid-mcclure-twins> adresinden alındı.
- Madani, D. & Fieldstadt, E. (2019, March 20). *Child stars of YouTube hit 'Fantastic Adventures' allegedly abused by adopted mother*. 10 Eylül 2023 tarihinde <https://www.nbcnews.com/news/us-news/mother-accused-abusing-7-adopted-children-force-them-perform-youtube-n985216> adresinden alındı.
- Maheshwari, S. (2019, March 1). *Online and Earnings Thousands, at Age 4: Meet the Kidfluencers*. 24 Eylül 2023 tarihinde <https://www.nytimes.com/2019/03/01/business/media/social-media-influencers-kids.html> adresinden alındı
- Martin-Pavitt, R. (2021). *Youtuber accidentally uploads video forcing her crying son to pose for thumbnail*. 11 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.independent.co.uk/tv/news/youtuber-accidentally-uploads-video-forcing-her-crying-son-to-pose-for-thumbnail-b2187431.html> adresinden alındı.
- Masterson, M. A. (2021). When play becomes work: child labor laws in the era of "kidfluencers". *University of Pennsylvania Law Review*, 169(2), 577-608.
- Oxford Learners Dictionaries. (2023). *Definition of influencer noun from the Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 29 Eylül 2023 tarihinde [https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/ncer#:~:text=%2F%CB%88%C9%AAAnflu%C9%99ns%C9%99\(r\)%2F,recommending%20it%20on%20social%20media](https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/ncer#:~:text=%2F%CB%88%C9%AAAnflu%C9%99ns%C9%99(r)%2F,recommending%20it%20on%20social%20media) adresinden alındı.
- Özdemir, Ö. (2020, 29 Temmuz). *Sosyal medya: Türkiye'de dijital medyanın reklam büyüklüğü ne kadar?* Eylül 1, 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53329655> adresinden alındı.
- Pan, M. & He, Y. (2023). .Child star or child labor? A study of digital labor of kidfluencers on short video platforms. *Asian Social Science*, 19(4), 77-85.
- Papadatou, A. (2019, Jan 31). *1 of 5 British Children Want a Career as Social Media Influencers*. 2 Ağustos 2023 tarihinde <https://hrreview.co.uk/hr-news/1-of-5-british-children-want-a-career-as-social-media-influencers/114597> adresinden alındı.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yok Oluşu*. (K. Inal, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ranzini, G., Newlands, G. & Lutz, C. (2020). Sharenting, peer Influence, and privacy concerns: A study on the Instagram-Sharing behaviors of parents in the United Kingdom. *Social Media + Society*, 6(4), 1-13. doi:10.1177/2056305120978376.
- Rasmussen, E. E., Riggs, R. E. & Sauermilch, W. S. (2022). Kidfluencer exposure, materialism, and U.S. tweens' purchase of sponsored products. *Journal of Children and Media*, 16(1), 68-77. doi:10.1080/17482798.2021.1910053
- Resmi Gazete. (1961, 5 Ocak). *İlköğretim ve Eğitim Kanunu*. 21 Ekim 2023 tarihinde www.mevzuat.gov.tr: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.222.pdf> adresinden alındı.
- Resmi Gazete. (2005, 3 Temmuz). *Çocuk Koruma Kanunu*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/>: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf> adresinden alındı.
- Siibak, A. & Traks, K. (2019). The dark sides of sharenting. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 11(1), s. 115-121. Siibak, A., & Traks, K. (2019). The dark sides of sharenting. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 11(1): 115-121. adresinden alındı.

- StarTimes Official. (2021, 5 Şubat). *Search It Up | Da Vinci | StarTimes*. YouTube. Ekim 1, 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=4sZIFL7g-dc> adresinden alındı.
- Steinberg, S. B. (2017). Sharenting: Children's privacy in the age of social media. *Emory L.J.*, 66, s. 839-884.
- Tate, S. & Fink, K. (2019). Skin Colour Politics and the White Beauty Standard . C. B. Liebelt içinde, *Beauty and the Norm* (s. 283-297). Cham: Palgrave Macmillan. doi:10.1007/978
- Taylor, C. (2013, May 10). 'Star Wars Kid' Blasts Bullies, Jedi Knights Defend Him. Ekim 15, 2023 tarihinde Mashable: <https://perma.cc/4ZWJ-M2B5> adresinden alındı.
- The London School of Economics and Political Science. (2023). *Turkey*. Ekim 5, 2023 tarihinde www.lse.ac.uk: <https://www.lse.ac.uk/media-and-communications/research/research-projects/eu-kids-online/participating-countries/turkey> adresinden alındı.
- Tosun, E. & Deniz, S. (2023). YouTube'da Çocuğun tüketim odaklı sömürüsü: kidfluencerlar üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 595-618.
- Tuhaf. (2020, 20 Kasım). *İlber Ortaylı ile Bir Sorum Var! - 02: Hayvanlar Neden Uzun Yaşayamıyor?* YouTube. 1 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=uSxTtuM530> adresinden alındı.
- Total, N. & Ertam, Y. (2020). Dikkat ekonomisi aracılığıyla sosyal medyayı yeniden düşünmek. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 5, 94-122. doi:10.16878/gsuilet.829460
- TÜİK. (2020, 31 Mart). *Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019*. 1 Eylül 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807> adresinden alındı.
- Yegen, C. & Mondal, S. R. (2021). Sharenting: A new paradigm of digital entertainment of new age parenting and social media. S. Das, & S. Gochhait içinde, *Digital Entertainment The Next Evolution in Service Sector* (s. 213- 225). Singapore: Palgrave Macmillan. doi:10.1007/978-981-15-9724-4
- Zor, E. (2023, 22 Ekim). *Kapitalizmin yeni sevgilisi: Influencer*. 22 Ekim 2023 tarihinde www.diken.com.tr: <https://www.diken.com.tr/kapitalizmin-yeni-sevgilisi-influencer/> adresinden alındı.

Çocuk Yoksulluğunun Sanat Tarihi Perspektifinden İncelenmesi

EVİN UYGUR

Özet

Yoksulluk, her dönem varlığını sürdüren ve her toplumda farklı düzeyde görülen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı biçimlerde ve boyutlarda şekil alarak refah anlayışına ket vuran yoksulluk, kırılğan gruplar; kadınlar, yaşlılar, engelliler vb. üzerinde daha çok hissedilebilir düzeydedir. Toplumunu oluşturan korunmasız ve savunulmaya ihtiyaç duyan çocuklar da bu kırılğan gruplar içinde yer almaktadır. Çocuk yoksulluğu; ekonomi, politika, hukuk, sosyal, eğitim ve sanat tarihi gibi birçok açıdan ele alınabilmektedir. Bu çalışmada çocuk yoksulluğu, sanat tarihi disiplininde Gerçekçilik akımının sanat anlayışı olan “toplumsal gerçekçiliğin” 20. yüzyıldaki yansımaları çerçevesinde ele alınmıştır. Toplumsal gerçekçilik, sıradan insanların yaşamını ve toplumda yaşanan siyasi, sosyoekonomik dönüşümlerin insanlar üzerindeki etkilerini konu edinmektedir. Literatür taraması sonrası toplumsal gerçekçilik alanında öne çıkan Kathe Kollwitz, Antoni Berni ve Neşet Günal adlı sanatçıların çocuk yoksulluğunu konu edinen birer eseri ve bu eserlerin meydana geldiği toplumsal koşullara yer verilecektir. Bu amaçla, disiplinler arası bir yaklaşımla her toplumda kaçınılmaz olan yoksulluk sorununu çocuklar üzerinden ele alan sanatçıların katkıları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: yoksulluk, çocukluk, çocuk yoksulluğu, sanat tarihi ve çocuk yoksulluğu, toplumsal gerçekçilik

– ARASTIRMA MAKALESİ –

136

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 136-156

EVİN UYGUR, evinuygur@hotmail.com

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0260-7570>

Geliş Tarihi 30.08.2023 • Kabul Tarihi 22.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.304>

Evin Uygur

Investigation of Child Poverty from the Perspective of Art History

Abstract

Poverty is a phenomenon that persists in every period and is seen at different levels in every society. Poverty, which takes shape in different forms and dimensions and hinders the understanding of welfare, is more palpable on vulnerable groups; women, the elderly, the disabled, etc. Children, who are unprotected and in need of defense, are also among these vulnerable groups. Child poverty can be addressed from many perspectives such as economy, politics, law, social, education and art history. In this study, child poverty is discussed in the discipline of art history within the framework of the reflections of “social realism”, the artistic understanding of the Realism movement in the 20th century. Social realism deals with the lives of ordinary people and the effects of political and socio-economic transformations in society on people. Following the literature review, one work of Kathe Kollwitz, Antoni Berni and Neşet Günel, who are prominent in the field of social realism, dealing with child poverty and the social conditions in which these works were created will be included. For this purpose, with an interdisciplinary approach, the contributions of artists who address the problem of poverty, which is inevitable in every society, through children will be evaluated.

Keywords: poverty, childhood, child poverty, art history and child poverty, social realism

Giriş

Çocuk yoksulluğu, toplumun temelini oluşturan çocukları kapsadığı için siyasi, sosyal, ekonomi, hukuk, politika ve sanat tarihi gibi birçok disiplinde ele alınabilmektedir. Mikro ve makro faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan yoksulluk ve özelde çocuk yoksulluğu birçok problemleri beraberinde getirerek olumsuz sonuçlara zemin hazırlamaktadır. Bu noktada her disiplin kendi bakış açısıyla bu olumsuz sonuçlara yönelik bir çıktı oluşturmaktadır. Sanat tarihi disiplininde “sanat nedir” ve “ne amaçla” yapılmaktadır gibi sorular şekillenerek anlatılmak istenen konu o bağlamda gelişmiştir. Örneğin, İlhan’a (2002,s.101) göre sanat, duyu ve düşüncelerin estetik bir biçimle aktarılmasıdır. Estetik, güzellik ile ilişkilendirilerek insana haz veren, güzel düşünceleri ve duyguları yansıtan bir kavram olarak ele alınırken, 20 ve 21. yüzyıldaki bu beklenti dönüştürerek insanda sorgulayıcı,

düşündürücü ve sarsıcı türden durumlar üzerinden ele alınmıştır. Böylece estetik kaygı gözetmek sanatın asıl belirleyicisi olmuştur. Sanatçılar yaşamış oldukları dönemdeki toplumsal olayları sanat eserlerine aktarmışlardır. Bunun için gerekli olan toplumsal bilinç ve bu bilinci oluşturan toplumsal şartlar birbirini beslemektedir. Bu noktada Hegel ekolünden idealist eleştirmenler felsefi eleştiriyi öne sürerek sanat eserlerinde anlatılmak istenen fikri, sanatsal biçimi olan “imajlar” dilinden “mantık” diline dönüştürmeyi önemli bulmaktadır. Tabi bu durumda felsefenin estetiği ortadan kaldırdığı düşüncesine kapılmadan estetiğe yönelik sağlam temeller üzerinde yol aldığı düşünülmelidir. Sosyolojik bakış ise sanat eserlerinde gözetilmesi gereken bir diğer unsurdur (Plehanov, 1987,s.9-11). Georg Simmel, sanatı sosyal koşullara bağlayarak dini ve felsefi bakış açısının eserlerdeki etkisini irdelemiştir. Örnek olarak da devletin yönetim biçimleri ya da sosyalist toplumlar arasındaki bağa karşı sanattaki “simetri” beğenisine gönderme yapmaktayken liberal devlet biçimlerine hâkim olan bireycilikte ise “asimetri” anlayışının hâkim olduğunu belirtmektedir (Heinich, 2013,s.17).

Tarihsel süreçte sanatın değerlendirilmesinde belli kutuplaşmalar olmuştur. Bir tarafta “sanat sanat içindir” diğer tarafta “sanat toplum içindir” anlayışı yer almıştır. Bir kesim sanatın dış etkenlerden bağımsız olması ve sanatçının üretmeye odaklanması gerektiğini savunmuştur. “Sanat sanat içindir” savunucularına göre toplumsal bağlamda üretilen sanat eserleri, sanat olma vasfını kaybederek değer kaybına uğramaktadır. “Sanat toplum içindir” savunucuları ise eserlerde toplumsal yaşantıları ve çıkarları ön plana alarak toplumun anlayabileceği düzeyde eserler üretmişlerdir (Balkır, 2020, s.34). Çernişevski’den aktaran Plehanov’a (1987)göre;

“Sanat sanat içindir” düşüncesi, günümüzde, “servet servet içindir”, “bilim bilim içindir”, vs. düşüncesi kadar acayip bir düşüncedir. Beşeri faaliyetlerin tümü insana hizmet etmekle yükümlüdürler, yoksa kısır ve gereksiz uğraşmalar olarak kalırlar: servet insan tarafından kullanılmak, bilim insana yol göstermek için vardır. Sanat da esash bir iyiliği göz önünde tutmalı, kısır bir zevk olmamalıdır.

“Sanat toplum içindir” anlayışına sahip olan sanatçılar sıklıkla “toplumsal gerçekçilik” temasını kullanarak eserler üretmektedirler. Toplumsal gerçekçilik, sanatçının toplumda gerçekleşen olayları ve kültürü kendine özgü üslubu ile izleyiciye sade ve anlaşılır bir biçimde yansıtmadır. Toplumda yaşanan olaylar çoğunlukla eserin odak noktasında yer

almaktadır (Çiçek, 2010, s.1). Resim sanatında “gerçekçilik” iki kurama dayanarak gelişmiştir. Bunlar, Yansıtma Kuramı (Mimesis)¹ ve bu kurama bağlı gelişen fakat belli değişiklikleri barındıran Marksist Kuram’dır. Sanatçı gerçekleri yansıtırken tüm yönleriyle ele almalı; ayıp, çirkin ve iğrenç sayılabilecek konuları dâhil sanatına aktarmalıdır (Ötgün, 2008, s.172). Çocuk yoksulluğu özelinde bakıldığında konu itibarıyla her toplumda görülen bir olgu olmasına karşın sanat eserlerinde toplumsal gerçekçilik temasıyla işlenebilmiştir. Bu çalışmada da çocuk yoksulluğunu kavrayabilmek adına yoksulluk ve çocukluk kavramlarının tarihsel süreçte ele alınış biçimlerine değinilecektir. Çalışmada sadece 20. yüzyıldaki “toplumsal gerçekçilik” teması altında çalışmalar üreten sanatçıların eserleri incelenmiştir. Bu sanatçılar arasında Kathe Kollwitz, Antonio Berni ve Neşet Günal’ın eserleri çalışmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır. Bu sanatçıların seçilmesinde toplumsal gerçekçilik anlayışında öne çıkmaları ile yoksulluk ve çocukluk olgusuna sıklıkla vurgu yapmaları etkili olmuştur. Sanatçıların içinde buldukları ülkenin 20. yüzyılda yoğun toplumsal hareketlilik sürecinden etkilenmişlerdir. Zira eserlerin yapıldığı dönem şartları göz önüne alındığında çocuk yoksulluğunu aktaran eserlerin tarihsel, ekonomik ve toplumsal faktörlerin de etkisiyle oluştuğu irdelenecektir. Öte yandan, bu çalışmada ülke seçiminde özel bir kriter ortaya koyulmadan sanatçı ve eserin oluşum koşulları dikkate alınmıştır. Sonraki aşamada aktarılmaya çalışılan konunun somutlaştırılması ve çocuk yoksulluğuboyutunun net bir biçimde anlaşılması adına 20. yüzyılda yaşanan toplumsal gelişimler ve bunun sanata yansımalarına kısaca değinilecek olup “toplumsal gerçekçilik” teması altında üretilen Kathe Kollwitz, Antonio Berni ve Neşet Günal adlı sanatçıların birer eserine yer verilecektir.

Yoksulluk ve Çocukluk Kavramları

Yoksulluk, tek bir tanım ve kavramsallaştırma ile açıklanabilecek bir olgu değildir. Çünkü her tanım, farklı değer sistemlerini ve bakış açılarını yansıtmakta ve ortak bir görüş birliğini oluşturamamaktadır. Tarihsel süreç içinde yoksulluğun kavramsallaştırılmasına ve ölçülmesine dair

- 1 Yansıtma Kuramı (Mimesis): Dünyadaki dış gerçekliğin (insan, doğa, yaşam) sanat eserine yansıtılmasıdır. Platon’un Ayna metaforu bu kuramın temellerini oluşturmaktadır. Bu kuram iki döneme ayrılıp iki başlık altında incelenebilmektedir. Birinci dönem, Antik dönemden 18.yüzyıla kadar ki süreci kapsayan, Platon ve ağırlıklı olarak Aristoteles’in görüşlerini içermektedir. İkinci dönem, 19. yüzyıl ve sonraki süreci kapsayan yansıtma kuramından türeyen Marksist yaklaşımı temsil eder. Bkz: (Ötgün, 2008, s. 172).

pek çok çalışma yapılmıştır. Yoksulluk kavramı, ilk olarak 1870 yılında İngiltere’de çıkarılan İlkokullar Yasası’na bağlı olarak il eğitim müdürlükleri tarafından yapılan çalışmalarda ailelerin eğitim masraflarını karşılama güçlerinin tespit edilebilmesi amacıyla kullanılmıştır (Şenses, 2006,s.108). 1901 yılında Seebohm Rowntree tarafından yapılan tanımında yoksulluk, bireyin sahip olduğu gelire biyolojik ihtiyaçlarını, yiyecek ve giyim gibi temel gerekliliklerini karşılayamaması şeklinde ifade edilmiştir (Alcock, 1997, s.7). Oktik’e (2008, s.25) göre ise yoksulluk, genel ifade ile yeterli düzeyde kaynak ve gelire sahip olamamanın yanında insan yaşantısının onurlu bir biçimde sürdürebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyim, ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden mahrum kalma olarak açıklanabilmektedir. Dünya Bankası’na göre yoksulluk, iyi olma durumundan mahrum kalmaktır. Yoksulluk ile birebir temas halinde olan insanlar, çoğunlukla giyim, gıda, barınma ve temel haklar gibi ihtiyaçların sağlanmaması ile karşılaşmaktadırlar. Yoksul bireyler kontrolleri dışında gerçekleşen bu olumsuz olaylar karşısında savunmasızdırlar (World Bank, 2000,s.15). Türk Dil Kurumu’nun “*yoksul olma durumu, yoksuzluk, yetersizlik, sefillik, sefalet, fakirlik halleri*” gibi tanımlamaları da yoksulluğa benzer tanımlarda bir çerçeve sunmaktadır.

Yoksulluk olgusu, çok yönlü ve karmaşık olması nedeniyle tanımlanması güç bir kavramdır. Bundan dolayı her dünya görüşünün yoksulluk olgusuna farklı yaklaşımı yoksulluğun tanımı noktasında bir uzlaşma sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Buradan hareketle literatürde yoksulluğa yönelik; mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk vb. gibi farklı yoksulluk türlerinin tanımlamalarıyla karşılaşmak mümkündür. Yoksulluk tanımının göreceli olması yoksulluğa neden olan faktörlere de yansımaktadır. Örneğin yoksulluğu, kimileri sistemin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan güç ve servet dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucuna bağlarken, kimileri ise yoksul olarak tanımlanan kişilerin, eğitimsizlik, beceri ve kapasite gibi bireysel nitelik ve yeteneklerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamama hali olarak görmektedir (Gündoğan, 2008,s.43). Buna benzer bakış açısına Buğra (2010,s.11) çalışmasında yer vererek yoksulluğun nedenlerine genel bir yaklaşım sunmaktadır. Çünkü, yoksulların varlığı tarihsel süreçte genel bir rahatsızlık durumu oluşturmuştur. Yoksulluk ile ilgili istatistik toplama, sınıflandırma ve yoksulları sayma çabası günümüzden çok öncesine, yüzyıllar ötesine giden köklü bir huzursuzluğun yansıması olarak görülebilmektedir. Yoksulların varlığına yönelik oluşan rahatsızlığın görünümü suçlama eğilimidir. Yoksulluk olgusunu bireysel

özelliklere indirgeyip tembellikle açıklamak, hesabını bilememekle, aile hayatının düzensizliğiyle, kötü alışkanlıklara sahip olmak ve çok çocuk yapmak gibi nedenlerle tarihsel ve kültürel farkları bertaraf ederek günümüze kadar varlık göstermiştir. Öte taraftan, yoksulluğun ulusal, coğrafi ve etnik çoğunluktan farklı bir gurubu temsil eden köyden şehre göç eden köylülerin, Kürtlerin, Romanların ya da göçmen işçilerin arasında çoğunlukla görüldüğü durumlarda suçlama nesnesinin bireyden çıkarak “kültür”e kaydığı görülmektedir (Buğra, 2010, s.11).

Çocukluk kavramının tarihin her döneminde farklı tanımlamaları yapılmıştır. Bu tanımlamalar yapılırken biyolojik, sosyolojik ya da pozitif hukuk anlayışları temel alınmıştır. Ayrıca, bu tanımlamalar, içinde bulunduğu toplum yapısını ve kültürünü de yansıtarak çocukluk imgesine yönelik tarihsel perspektifler sunmaktadır. Antik dönemin çocuklara dönük bakış açısı çok bilinmemekle beraber çocukların sosyal ve duygusal ihtiyaçları üzerinde çok durulmadığı tahmin edilmektedir (Postman, 1995,s.14). Elkind (1999, s.36) ise çocukların durumunun İlk Çağ ile kıyasladığında Orta Çağ'da çok daha kötü olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Orta Çağ'da çocuk imgesi mal ve kölelik ideolojisi ile bağlantı kurularak taşınabilir eşya ya da mülk olarak görülmekteydi. Buna bağlı olarak Orta Çağ'da çocukluk dönemini kapsayan bir süreç mevcut değildi. Çünkü çocuklar beş ile yedi yaşına kadar bebek olarak görülmekteyken bu yaş aralığından sonra yaşamda birer yetişkin (küçük yetişkinler) olarak karşılanmışlardır. Orta Çağ'da küçük yetişkinler olarak görülen çocuklar, yetişkinlere ait giysiler içinde, yetişkinlerin yüz ve mimik ifadeleriyle ve bazen yetişkinin beden oranlarıyla betimlenerek dönemin sanat eserlerine de yansımıştır. Ayrıca bu eserlerde çocuklara özgü oyun ve etkinliklere çoğunlukla rastlanılmamaktadır (Gander ve Gardiner, 2010,s.30). Çocukluğa karşı duyarlı bakış açısının oluşması 16. yüzyıl ile başlamakla birlikte çocukluk döneminin yetişkin döneminden ayrı bir süreç olarak görülmesi 17. yüzyılda oluşmaya başlamıştır. 16 ve 17. yüzyıllarda çocuklara özgü davranış, giyim, öykü, mizah ve eğlence anlayışının varlığı ve çocukluğun ayrı bir dönem olarak kabul edilmesi, üst ve orta sınıf için geçerli olmuştur. Yoksul kesimde halen çocukluk imgesine yönelik eski kalıcı tutumlar sürdürülmekteydi. 17 ve 18. yüzyıllarda üniversiteler kurularak çocukların eğitimine ilişkin devrim niteliğinde düşünceler ortaya koyulmaya başlanmıştır. Çocuklara özgü kitapların basımı konusunda, çocuklar için uygun olmayan yetişkinlere özgü düşünce ve davranış biçimlerinin kontrolünü sağlamak adına sıkı bir disiplin sağlanmaya çalışılmıştır (Gander ve Gardiner, 2010,s.35-37).

Tarihsel süreç içinde çocuk imgeleri, egemen olan toplumsal, siyasal ve dinsel etmenlerden türetilmiştir. 20. yüzyılda oluşan çocuk imgelerinde bilimsel çalışmalar baskın olmuştur. Elkind (1999, s.40), 20. yüzyıldaki çocuk imgelerini “şehvetli çocuk, esnek çocuk ve yetenekli bebek” başlıklarında toplamıştır. Öte taraftan, eğitimciler, psikologlar ve filozoflar çocukları inceleyerek ve onların gelişimlerine yönelik teorileri bu yüzyılda ortaya koyarak bir nevi “çocuk yüzyılı” algısını meydana getirmişlerdir (Gander ve Gardiner, 2010 s.39). 20. yüzyıl görünüş itibariyle bir çocuk yüzyılıdır. 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi ile zirve noktasına ulaşmıştır. Ancak, tüm bu ilerlemelere rağmen çocukların ihmal ve istismar edilmelerinin önüne geçilememiştir (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009, s.101).

Çocukluk tanımının çeşitli çerçevelerden açıklanması ile oluşan farklılıkları kanunlarda da görebilmekteyiz. Medeni Kanun’da çocuk, küçük; iş kanunlarında çalışan çocuk, çocuk işçi; Çocuk Koruma Kanunu’nda korunma ihtiyacı olan çocuk, suça sürüklenen çocuk gibi kavramlar bulunmaktadır (Şentuna, 2019, s.48). Birleşmiş Milletlerin Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde; *“bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır”* (UNICEF) tanımı ile çocukluğun yaş sınırına atıf yapılmıştır. Buna karşın 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 3/1-a maddesinde *çocuk“daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi”* olarak belirtilmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda ise cezai sorumluluk 12 yaşında başlamaktadır (Polat, 2010, s.5).

Çocuk Yoksulluğu

Yoksulluk, birçok boyuta sahiptir. Her toplumda farklı düzeyde görülen yoksulluk, kırılgan gruplar; çocuklar, kadınlar, yaşlılar vb. üzerinde daha çok hissedilebilir düzeydedir. UNICEF, yoksulluk içinde yaşayan çocukların hayatta kalmak için gelişime ihtiyaç duydukları maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan eksik bırakılmaları nedeniyle haklarından faydalanamadıkları, tam potansiyellerini gerçekleştiremedikleri ya da topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamadıklarını ifade etmiştir. Böylece, çocukluk döneminde yaşanan yoksulluk, yetişkinlik dönemindeki yoksulluğun bir nedenini oluşturmaktadır. Yoksul çocuklar genel olarak kendi çocuklarını yoksulluk içinde yetiştiren yoksul ebeveynler olarak büyümektedirler. Çocuk yoksulluğu, çocukların fırsat eşitliğinden yararlanmasını engelleyerek

sosyal, ekonomik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirip genişletmektedir. Ayrıca, koruyucu aile ve toplum ortamlarını bozarak çocukları sömürüye, istismara, şiddete, ayrımcılığa ve damgalanmaya karşı savunmasız bırakmaktadır. Yoksulluğun kuşak döngüsünü kırmak için yoksulluğun azaltılması çocuklarla başlamalıdır (UNİCEF, 2005, s.15). Çocuk yoksulluğu önlediği takdirde, çocukların temel haklara ve daha iyi yaşam koşullarına ulaşması sağlandığında yetişkinlik döneminde yoksullukla karşılaşma riski de azaltılacaktır (Kurnaz, 2007, s.27).

20. Yüzyıl'da Toplumsal Gerçekçilik ve Çocuk Yoksulluğu

Avrupa'da, 19. yüzyılda gelişen sanayileşme, dünyada büyük bir dalga yaratmıştır. Yüzyıl önce kısıtlı miktarlarda bulunabilen mallar artış göstererek hızlı bir şekilde dolaşıma koyulmakla birlikte yeni ürün sınıflarını da ortaya çıkarmıştır. Kömür, rüzgâr, odun ve su gibi enerji kaynaklarına elektrik ve petrol eklenmiştir. Elektrikli tramvay, demiryolları, buharlı gemiler, bisikletler ve motorlu arabalar milyonlarca kişinin günlük hayatını etkileyerek çevreleri üzerinde kontrol kurmalarını sağlamıştır (Roberts, 2019, s.849).

Teknoloji, sanayi ve bilim alanında gerçekleşen gelişmeler insanlar arasında bir ilerleme duygusu yaratarak görsel olanın tek gerçek olduğu pozitivist bir düşüncenin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Karacan vd., 2019, s.30). Fransa'da gelişen sanayi, hızlı nüfus artışı ve ürünsüz geçen hasat mevsimleri yoksul sınıfın taşra ve şehirlerde zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Bu noktada Gerçekçilik akımı Fransa'da 1848 yılında yaşanan Şubat Devrimi hareketinin kapsamlı bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun bir parçası olan gerçekçi ressamlar, meydana gelen siyasi ve sosyal değişimler karşısında sanatın kurulu düzenine ve gerçek hayata mesafeli duran Romantizme eleştirel yorum getirme çabasına yönelmişlerdir (Farthing, 2020, s.300). Fransa'da 19. yüzyılın ortalarında sanata hâkim olan gerçekçilik akımının toplumsal yönünü vurgulayan toplumsal gerçekçilik öne çıkmaktadır. Gerçekçi sanat eserlerinin hepsinde toplumsallık görülmektedir ancak, sanatçı güncel hayattan seçmiş olduğu konuları bir sorunsal etrafında şekillendirerek bunları eserin merkezine yerleştirdiği oranda toplumsal gerçekçi sayılabilmektedir (Berksoy, 1998, s.12). Pacheco (1992, s.123) ise toplumsal gerçekçiliğin kökenlerinin 19. yüzyıla dayandırılmasına karşı tarihin tek bir dönemi ile sınırlandırmayıp sanat tarihi süresince her zaman görünür olmasa da var olduğunu ifade etmiştir. Toplumsal gerçekçiliğin

bir sanat okulu ya da bir üslup olmadığına işaret eden Pacheco, toplumsal gerçekçiliğin belirli gruplar ve sanatçılar aracılığıyla farklı anlarda ve sanatın çeşitli estetik biçimsel düzeniyle ortaya çıktığını aktarmıştır. Toplumsal gerçekçilik çizgisinde ilerleyen sanatçılar arasında üslup birliğinden bahsedilemez. Toplumsal gerçekçi sanatçılar ekspresyonist, konstrüktivist ya da kübist üslupta eserler üretmiştir (Berksoy, 1998, s.12). Örneğin, toplumsal gerçekçi anlayışta eserler üreten Alman kadın grafik sanatçısı Kathe Kollwitz, dışavurumcu üslubu ile baskı tekniğini bütünleştirirken İspanyol sanatçı Pablo Picasso, kübist üslubunu tuval üzerine yağlı boya ile kullanmayı tercih etmiştir. 19. yüzyılın erken dönem sanatçıları, dönemin haksızlıklarına kişisel ve duygusal bir başkaldırı tavrı sergilerken sonradan gelen kuşağın siyasal deneylerin etkisi ile daha nesnel ve farklı bakış açısını sergiledikleri görülmektedir (Berksoy, 1998, s.33).

1900 yılında, gelişmiş ülkelerdeki nüfusun tüketim ve hizmetlerin kalitesi yüz yıl önceki atalarına göre çok daha nitelikliydi. Bunun sonucunda çoğu ülkelerde nüfus artış göstererek zenginliği arttıran üretimi devam ettirmiştir. Zenginlik, 20. yüzyılda yaşanan bu dönüşümlerden etkilenecek yeni zenginliği oluşturmuştur. Bunun bedeli olarak hızlı büyümeyi ve buna bağlı olarak yeni bir olgu olan işsizliği meydana getirmiştir (Roberts, 2019, s. 849). Her toplumun büyümeye yönelik tepkisi elbette ki farklı olmuştur. Toplumu bir bütün olarak görebilmeli ve önemli bağlantıların olduğunu kavramalıyız. Örneğin, ekonomi, bireylerin (ya da hanehalklarının) servetleri arasındaki karşılıklı etkileşimi uzak bulabilir ya da önemsiz görebilir fakat, John Donne'nin "No man is an Iland, intire of it selfe (Hiç kimse kendi kendine yeterli değildir, herkes bir diğerine bağlıdır.)" ifadesi toplumda gerçekleşen olayların birbiriyle ilişkili olduğunu gözler önüne serebilmektedir (Atkinson, 2018, s. 23). Sanat dünyasında da toplumsal yapının yansıtılmasında sanatçılar başat rol almaktadır. Her toplumda görülen yoksulluk olgusu da sanat eserlerine yansıtılırken sanatçının bu olguyu göz ardı etmeden aktarması önem taşır. Vincent Van Gogh (2013, s.103) yoksulluğu yansıtabilmede sanatçılarla yoksullar arasındaki benzerliğe "*Bence yoksullarla ressamlar arasında ortak bir yan var: Hava değişimlerini, mevsim dönüşümlerini derinden duyumsama özelliği...*" ifadesiyle dikkat çekmektedir.

20. yüzyıl, çocukların merkeze konularak üzerinde çalışılan ve tartışılan bir nevi çocuk yüzyılı olması hasebiyle yoksulluk olgusunun çocuklardaki yansımaları öne çıkmaktadır. Sanat tarihi alanında toplumsal gerçekçilik anlayışıyla öne çıkan çocuk yoksulluğu temaları, ülkelerin ve sanatçıların

kendine özgü yorumuyla şekillenmektedir. Yoksulluğun göstergelerine bakıldığında Kathe Kollwitz, savaş sonucu yaşam hakkı ihlalinin ortaya çıkardığı açlık durumunu ve toplumsal tahribatı sergilemek adına bir kadının etrafında korkuyla dizilen çocukları resmetmiştir. Antonio Berni, Arjantin'deki sınıf farkını, özellikle 1970'li yıllarda yaşanan enflasyon artışındaki finansal kriz sonucu derinleşen sınıf farkını, tek bir çocuk figürü üzerinden giyim, kötü yaşam koşulları ve buna bağlı oluşan eşitsizliği gösterme tarafındadır. Neşet Günal ise Türkiye'de 1960'lı yıllar ile birlikte kırdan kente yaşanan göç sonrası, kent ve kırsal alandaki yaşam standartlarının arasındaki farkı gözler önüne sermek adına kırsal yoksulluğu kötü konut ve giyim üzerinden el alarak zorlu yaşam koşullarını göstermeyi tercih etmiştir. Sanatçılar, eserlerinde çocuk yoksulluğunu savaş, ölüm, açlık, enflasyon, sınıf farkı ve kırsal yoksulluk gibi farklı pencerelerden yansıtmış olsalar da ortak tutum olarak yoksulluğun çocuklar üzerindeki tahribatını ve ötekileştirmeyi resmetmişlerdir.

Kathe Kollwitz (1867- 1945)

Almanya, 1870'lerin başından itibaren yoğun bir endüstrileşme sürecine geçiş yapmıştır. Sanayileşme ve hızlı şehirleşme burjuvazinin zenginleşmesine, sermayenin belirli ellerde toplanmasına yol açmıştır. Bu durum sosyal tabakanın içindeki sınırların keskinleşerek sınıflar arası ekonomik farkın büyümesine neden olmuştur (Berksoy, 1998, s.55). Öte taraftan, 19. yüzyılda Almanya'da çocuk işçiliğine ve emeğine karşı kamuoyu oluşturmada Marx'ın öne çıktığı ve Engels (2014, s.107) ile hazırlanmış olduğu "Komünist Manifesto" adlı bildiri, sanayi toplumunun işçi ailesinin bağlarını kopardığı ve çocukları bir ticari malzemeye dönüştürdüğüne dair çalışması kayda değerdir. Alman sanatçı Käthe Kollwitz, 19. yüzyılda akademik natüralist geleneğinden gelen aktif çalışmalarıyla dikkat çeken sanatçılardan biridir. Kollwitz'in eserlerinde yoksulluk, işsizlik, açlık, enflasyon ve toplumsal eşitsizlik gibi problemlerin altında ezilen halkın hayatından sahneler yer almaktadır (Berksoy, 1998, s.55). 20. yüzyıla baktığımızda ise Alman kültüründe, bilimsel ve sanatsal çalışmaların oluşmasında büyük ölçüde sosyalizm, komünizm ve anarşizmin etkisi olmuştur. Käthe Kollwitz de bu dönemin sanatçılarından biri olarak Almanya'da dönenen toplumsal yaşamı ve özellikle Weimar Cumhuriyeti²

2 Weimar Cumhuriyeti (1919- 1933): 1918'de Monarşi'nin yıkılarak 1919 yılında seçim sonucu imparatorluğun yerine geçen cumhuriyet dönemidir. 1. Dünya Savaşı'ndan ötürü yaşanan sosyoekonomik krizlerin yaşanması sosyalistler ve komünistler arasında uyumsuz-

Resim 1. Käthe Kollwitz, Viyana Ölüyor!
Çocuklarını Kurtar!, 1920,
Özel Koleksiyon

dönemindeki politik hareketleri yakından takip etmiştir. Kollwitz, sanatsal çalışmalarının ilk dönemlerinde edebi yöne ağırlık vererek portreler üzerinde durmuş ve sosyal sorunlara mesafeli bir “sanat, sanat içindir” anlayışını benimsemiştir. Doktor olan eşinin muayenesine gelen işçi sınıfından hastalarla karşılaşması ve 1. Dünya Savaşı’na gönüllü olarak katılan oğlunu kaybetmesi çalışmalarında sosyal bir duruş sergilemesine neden olmuştur. Bu yüzden Kollwitz, sınıf sorunları, açlık, yoksulluk, savaş, barışseverlik ve çocuklar gibi konulara dışavurumcu bir açıdan eserlerinde sıkça yer vermiştir (Ayan, 2008, s.34-35). 1912 yılında “Büyük Berlin İçin” adlı çalışmasının içeriğinde her odada beş kişinin yaşadığı ve yüzlerce çocuğun oyun alanlarından yoksun kaldığı 600.000 nüfuslu Berlin’in sınıf farkını orta koymuştur. Ancak Berlin komiseri bunu sınıflar arası nefreti körüklediği gerekçesiyle kaldırmıştır (Ayan, 2008, s.45).

Kollwitz, 1920’lerde yaptığı “Viyana Ölüyor! Çocuklarını Kurtar!,” adlı çalışması ile savaştan sonra yaşanan işsizliğin, gıda kıtlığının ve enflasyonun etkilerini gözler önüne sererek kamuoyu yaratmıştır. Bu örnekte de yoksulluk karşısında ezilmiş insanların ve özelde çocukların yaşam zorlukları figürlerdeki deformasyonlarla izleyiciye sunulmuştur. Avusturya’daki açlığı temsilen ölüm figürü, kılıcını çocuklara vurarak yaşama haklarını ellerinden almaya çalışmaktadır (Prelinger, 1994, s.81-121). Kollwitz’in 1925’te yayımlanan “Savaş”

adlı dizisinde üç tahta baskı çiziminden oluşan “Proletarya” adlı dizisi ve 1934-35 yılları arasında üretmiş olduğu “Ölüm” adlı litografi serisi sanat kariyerinin temel taşlarını oluşturmaktadır. Bunların dışında belli kuruluşlar için afişler de tasarlayan sanatçı bu çalışmalarında savaş karşıtı mesaj içeriklerine, Berlin’in yoksul semtlerinde yaşayan çocuklara yönelik oyun alanlarının gerekliliğine, savaştan sonra yoksulluk çeken halkın sefaletine, alkolizmin kötü etkilerine ve mahkûmların haklarına değinmiştir. Hem politik hem insancıl çalışmaları odağına almanın yanında savaştan sonra yayımlanan AIZ (işçi gazetesi), Almanya’da Açlık, Zamanın Sanatı, Yeni Rusya ve Tribunal gibi birçok dergi ve gazete adına çizimler yapan sanatçı, sosyalist düzen anlayışından taraf olmasına rağmen kendisine Kominist Parti’ye üye olması yönünde yapılan telkinlere sıcak bakmamıştır (Berksoy, 1998, s.59). Kollwitz’in Almanya’daki zorlu yaşam koşullarını ve insanların acılarını protest bir biçimde ifade etmesi Hitler’i ve Nazi partisini rahatsız etmiştir. Akademideki ilerleyişini kesmek adına istifa etmeye mecbur bırakılmıştır. Ardından Gestapo tarafından 1936 yılında tutuklanarak eserleri halkı yozlaştırdığı iddia edilerek müzelerden çıkarılmıştır. Nazi karşıtı propaganda yapan diğer sanatçıların isimlerini vermesi adına sorguya alınmıştır. Toplama kampına gönderilmekle tehdit edilmiş fakat yaşı nedeniyle serbest bırakılmıştır (Dökeroğlu, 2019, s.175).

Antonio Berni (1905- 1981)

19. yüzyılın sonlarına doğru Arjantin, hızlı bir modernleşme sürecine girerek modern metropol olma yolunda ilerlemiştir. Bu dönemde ilk siyasi partiler ortaya çıkarak kamu yönetimi sisteminde düzenlemeler yapılmıştır. Arjantin,19. yüzyılın sonlarında hem kırdan kente iç göç hem de İspanya ve İtalya’dan yoğun bir dış göçe ev sahipliği yapmıştır. Bu durum, Arjantin’nin sosyal, ekonomik, demografik ve kültürel profilinde değişimler yaratmıştır. Kozmopolit bir metropol olan başkent ile ülkedeki geri kalan bölgeler, büyük şehirler ve kırsal alanlar arasında keskin bir fark oluşmaya başlamıştır. 19. yüzyılın sonunda yeni doğan proletaryada (ağırlıklı olarak gıda ve tekstil endüstrisinde) sosyalizm ve anarşi birlikte ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılda ise Arjantin, sanayileşmiş bir ulus haline gelmiştir. Buna karşın bu yüzyılda üst, orta ve işçi sınıfı arasındaki yoksulluk farkı belirginleşmiştir. Ulusal düzeyde belli dönüşümlerin yaşanmasının yanında 1. Dünya Savaşı ve 1917 Rus Devrimi gibi uluslararası olaylar da ülkeyi çok etkilemiştir (Pacheco, 1992, s.124-25). Arjantin ekonomisinde 1930 yılından sonra ciddi bir gerileme yaşanmıştır. 1930’lu yıllarda nüfus artış hızı reel büyümeyi

Resim 2. Antonio Berni, "Juanito Laguna", 1978,
Houston Güzel Sanatlar Müzesi

geride bırakmıştır. 1970'lerin sonunda ise Arjantin'de enflasyon artmış ve ulusal para hızla değer kaybederek ekonomik ve finansal bir krizle karşı karşıya gelinmiştir (Ergün, 2010, s.6-7.). Arjantin'de siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan yaşanan bu hareketlilik Arjantinli sanatçıları etkilemiştir. Sanatçılar, toplumu ve tüm gerçeklikleri sorgulamaya yönelerek üretimlerini toplumsal gerçekçilik üzerinden ele almaya başlamışlardır. Arjantin'de toplumsal gerçekçilik ile bağ kuran sanatçılardan biri de Antonio Berni'dir. 1925-1930 yılları arasında Avrupa'da eğitim gören Berni, Fransız Komünist Partisi'nin ideolojisini benimseyerek bu partiyle aynı çizgide yer almıştır (Pacheco, 1992, s.147). Berni, çalışmalarında özellikle 1930'lardan sonra işçi sınıfının yaşadığı zorlukları yansıtmış ve sosyal adalet vurgusunu öne çıkarmıştır. Berni'nin eserlerinde işçiler "tarihin kahramanları"

olarak tasvir edilmiştir. Berni, 1936 yılında Forma adlı sanat dergisinde "Yeni Gerçekçiliği"³ savunmuştur. Berni, Yeni Gerçekçiliği politik, sosyal, ekonomik ve manevi gerçekliği yansıtan bir ayna gibi görmektedir. Gecekondu mahalleleri ve işçi sınıfının içinde bulunduğu kötü şartları Berni daha çok 1950'lerin sonu ile 1970'lerin ortalarında yani kariyerinin ikinci yarısında dile getirmiştir (Salinas,2011, s.1). Pacheco (1992, s.147), Berni'nin çalışmalarındaki kaliteyi güçlü sosyal içerik ve estetik özgünlük arasında kurulan dengeye bağlamaktadır. 1958 yılında yoksulluk

3 Yeni Gerçekçilik (Neorealizm): Fransa'da 1960 yılında bir araya gelen genç sanatçılardan oluşan bir grup tarafından modern yaşamla sanat arasındaki sınırları yok etme amacıyla oluşmuştur. Gerçekçiliğe yeni bir bakış sunan Yeni Gerçekçilik, çağdaş dünyayı ve onun sorunlarının önemini kabul ederek sanat malzemesinde kullanır. Bkz: (Bozkurt, 2014,s. 102).

ve sanayileşme sorunlarını ele alan “Juanito Laguna” serisi buna örnek verilebilir. Juanito Laguna, Buenos Aires’in kenar mahallelerinde yaşayan bir çocuğun hikâyesidir. Arjantin’in başkenti olan Buenos Aires, elit ve zengin Arjantinli aristokratların merkezi olmasına karşın öteki tarafın görünür yüzünü Berni gerçek hayattan kesitlerle (gecekondu mahalleleri, yaşam standardındaki eşitsizlikler vs.) sunmaktadır. Juanito, sanayi toplumlarındaki yoksulluğu ve bununla beraber gelen sosyal dışlanmanın arketipini temsil etmektedir. Berni, “Juanito Laguna” adlı eserinde tuval ve boya yerine atılmış hurda ahşaplar, nesnelere, boş şişeler, kartonlar, mukavva kutular ve metal gibi gecekondu bulunan malzemelerle yeni gerçekçilik anlayışını oluşturmuştur (Salinas, 2011, s. 2-4).

Özetlemek gerekirse eğer, Berni politik olarak fazla değişken bir dönemde ve ülkede yaşamıştır. Arjantin’de işçi hareketlerine şahit olmanın yanında diğer sanatçıların ve kendisinin çalışmalarını sansürleyen baskıcı hükümetle karşı karşıya gelmesi kendi ideolojisini formüle etmesini sağlamıştır. Juanito Laguna’yı yaratırken hem Buenos Aires’in hem büyük Latin Amerika şehirlerindeki sefaletlere yönelik yorum oluştururken kolajlarına çöp ekleme ve daha az boya kullanma gibi sanat üretiminde yeni teknikler ve yöntemler kullanmıştır. Berni, çalışmalarında sadece sanayileşme, tüketici ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi irdelemekle kalmayıp değişimi teşvik ederek duruma yönelik bir farkındalık yaratma amacındadır. Bu amacının son yıllarda tuval ve kolajların dışına çıkarak sanal dünyada da görünür olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Arjantin’de 1960’ların sonlarından sonra Juanito Laguna’dan ve onun kurgu biçiminden ilham alan müzisyenler olmuştur. 1967 diktatörlüğü tarafından sürgüne zorlanmış olan sol hareketinin halk şarkıcısı Mercedes Sosa’nın “Para cantarle a mi gente” adlı albümünde yer alan “Juanito Laguna remonta un barrilete” çalışması buna örnek olarak verilebilir (Salinas, 2011, s.8- 13).

Neşet Günel (1923- 2002)

Toplumsal gerçekçiliğin kökeni, 20. yüzyıl öncesi Batı resmine dayanmaktadır. Batılı sanatçıların 20. yüzyılda üslup yenilenmeleri yönünde çeşitli örneklerini oluşturduğu toplumsal gerçekçiliği Türkiye’de de temsil eden sanatçılar olmuştur. Söz konusu sanatı incelemek için dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerine göz atmak gerekir. 1940 yılı, 2. Dünya Savaşı yıllarının başlangıcı olduğu gibi hem Türk toplumunda hem de tüm uluslarda yeni siyasi, ekonomik ve sanatsal oluşumlara zemin hazırlayan bir

Resim 3. Neşet Günal, Kapı Önü IV, 1977, Özel Koleksiyon

yıl olmuştur. Savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntılar, tek parti ve Milli Şef yönetimindeki Türkiye için sancılı günler yaşatmıştır. Devletin ülkede toplumsal adalet ve ekonomik dengeyi sağlayamamasından ötürü kent soylu ile varlıklı kesim, köylü ile işçi sınıfı arasındaki çelişkiler daha da görünür hale gelmiştir. 1940-50 yılları arasında ağırlıklı olarak devletçi karma ekonomi yasa ve ilkelerle çağdaşlaşma, uluslaşma ve demokratlaşma yolunda ilerlemek isteyen Milli Şef yönetimi, 1946'da çok partiye geçişin önünü açmıştır. 1950'de Demokrat Parti'de Bayar-Menderes liderliğinde gelişen çok partili döneme geçişte liberalleşme ereğine karşın, devletin gücünü bırakmamak istememesi 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne neden olup Türkiye için yeni yönetimin kapılarını açmıştır (Berksoy, 1998, s.112-13). Öte taraftan, 1950'li yıllardan sonra bireysellik kavramı öne çıkmıştır. Kültürel yaşama bakıldığında 1950-60 yılları arasında birçok düşünce akımlarının sağlı ve sollu irdelenmeye çalışıldığı kaotik sürecin izleri görülmektedir. Düşünce yaşamında da bu kaotik görünümünün sosyoekonomik bağlantıları

aranabilmektedir. Fenomonoloji, Varoluşçu felsefe ve hemen ardından yapısalcı düşünce birbirini gözleyen entelektüel modalara yansıtılmış, aynı şekilde Kirkegaard, Sartre ve Camus çevirileri okunmaya başlanmıştır (Tansuğ, 1995, s.34).

1940-1960 yılları arasında yaşanan olaylar, aydınlar arasında toplumsal bilinçlenmenin etkili olmasında rol oynamıştır. Öyle ki, 1940 sonrası sanatında gerçekleri olan haliyle yansıtmanın temelinde bu toplumsal ve ulusal bilinçlenmenin yattığı ileri sürülebilir. Türk resim sanatında toplumsal gerçekçiliğin işlenmesi 1940'lı yıllarda Yeniler Grubu ile başlamıştır. Türk resmine konu bakımından yeni bakış açısı sunan bu grup, yerel konuları ve toplumsal içerikleri yansıtan sanat anlayışının temellerini atmıştır. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti (1908), Türk Ressamlar Cemiyeti (1921), Güzel Sanatlar Birliği (1929) ve D Grubu (1933) gibi Yeniler'den önce gelen gruplar daha çok insan ve doğa görüntüsüne ilgili olup insan sorunlarına yabancı kalmışlardır (Berksoy, 1998, s.115-16).

Türkiye'de toplumsal gerçekçiliğin tam olarak yerleşmesi 1960'lı yıllara rastlar. Bu dönemde Türkiye'deki toplumsal gerçekçilik alanında eserler veren Neşet Günel dikkat çeken sanatçılardandır. Onun eserleri akılcı bir yaklaşımın ve bilinçli bir programın ortaya koyduğu ürünlerdir. Yapıtlarındaki ana konuyu Orta Anadolu insanı ve onun yaşam gerçeği çerçevelemektedir. Günel, kırsal kesimin geri kalmış yönünü, durağan yaşam temposunu yakalayabilmek adına ağırlıklı olarak statik, eylemsiz, yüzü izleyiciye dönük anıtsal figürleri kullanmıştır. Böylece 1950'lerde köy yaşamını ele alan rengârenk resimlerin yerini toprak rengi yoksulluk öyküleri almıştır. Orta Anadolu yaylasının trajik yaşamını; ev yıkıntısı önünde, bir duvar dibinde, bir kapı eşiğinde, korkuluk gölgesinde veya kırsal bir doğa parçasının ortasında duran insanları, kadın erkek kalabalığını ve çocuk gruplarını büyük boyutlu tablolarında resmetmiştir (Berksoy, 1998, s.126). Günel'in çocuk yoksulluğunu konu edinen çalışmalarında tercih ettiği çocuklar gamlı, ürkek ve kırılığandır. Yırtık giysilerinin içinde kaybolan çocukların yüzlerinde ve bakışlarında ebeveynlerinden devraldıkları yoksulluk yansıtılmaktadır. O çocuklara henüz Daimon dokunmamıştır, yaşamlarını unufak eden Deccali tanımazlar bile (Batur, 2000, s.349). Türkiye'de 1960'lı yıllar ile birlikte toplumda ve siyasi alanda yaşanan dalgalanmalar, artan kentleşme ve gelir dağılımında yaşanan adaletsizliklerin neden olduğu farklı yaşam standartları sanatçılarda yeni figüratif anlayışların oluşmasına zemin hazırlamıştır (Bal, 2012, s.135). Tansuğ'dan aktaran Karkner ve Ecevit (2012, s. 209), Türk resim sanatında

Günel'in çalışmalarının "çağdaş figür fantastiğinin en dramatik köşesini" tutmakta olduğunu aktarmıştır. Aynı şekilde Günel'in resimleri için "*koyu bir sefaletin, çorak soluğunu bile tüketmiş acı yoksunluğunu, biçimlerinde aynı ölçüde yıkılmaz bir güçle karşımıza çıkarmamıştır.*" ifadesi yer almaktadır.

Günel'in Kapı Önü IV adlı eseri, Türkiye'deki tarımsal kültürden bir kare sunar. Yalın ayaklı kadın, iki çocuk figürü ve yaşam tarzını belirleyen dış mekân ve kıyafetler o dönemin yaşam biçimlerini, zorluklarını ve yoksulluklarını yansıtmaktadır. Günel, çocukların yoksulluğunu kıyafet, duruş ve mimikler üzerinden dramatik bir şekilde resmetmiştir. Ergüven'den aktaran Bal(2012, s.135), Günel'in figürlerindeki el ve ayakların olağandışı büyüklükte olmasını üretim ilişkilerine bağlar. Günel, "*insanın doğa ile ilişkisi üretim ilişkilerinin tarihidir*" diye belirterek güçlü göstermeye çalıştığı el ve ayaklarla yoksulluğa ve zorlu hayat koşullarına yönelik mücadeleyi vurgular. Çocuklar Günel'in Kapı Önü IV adlı eserinde yalın ayak, sağlıksız, mutsuz, hastalıklı ve çaresiz bir şekilde ortalıkta dolaşmaktadır. Günel, bu çalışmasında da çocukların ailelerinden devrıldıkları yoksulluğu, sarsıcı bir şekilde sergileyip insanı sorgulatmaya teşvik etmektedir. Zira bu Anadolu'nun gerçeğidir. Günel, bu çocukların da her açıdan yardıma gereksinim duyduklarına dair bir mesaj vermektedir (İlhan, 2002, s. 104).

Sonuç

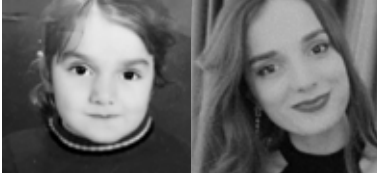
Çocuk yoksulluğu, tüm toplumlarda görülen bir olgu olmasından ötürü farklı disiplinlerde ele alınmıştır. Çocuk yoksulluğunu ele almak için yoksulluk ve çocukluk kavramlarına ve bunun 20. yüzyılda ele alınma biçimlerine değinmek gerekir. Literatürde yoksulluğun tek bir tanımı mevcut değildir. Yoksulluğa yönelik; mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk vb. farklı yoksulluk türlerinin tanımlamaları öne çıkmaktadır. Bu gibi farklı tanımlamalar yapılırken yoksulluğa neden olan temel gelir, sistemin yapısı, bireysel kapasite ve beceriler dikkate alınmaktadır. Çocuk ise Antik dönemde herhangi bir duygusal ve sosyal ihtiyaçları olmayan bir birey olarak, Orta Çağ'da ise mal, eşya ya da mülk olarak görülmekteydi. Yani Orta Çağ'da çocukluk dönemini kapsayan bir süreç bulunmamaktaydı. Çünkü çocuklar, ya bebeklik ya da yetişkin (küçük yetişkinler) olarak karşılanmışlardır. 16. yüzyıl çocukluğa yönelik duyarlı bakış açısının başlangıcı olarak görülmektedir. Çocukluk döneminin yetişkin döneminden ayrı bir süreç olarak görülmesi 17. yüzyılda oluşmaya başlamıştır. Tabi

bu süreç sadece üst ve orta sınıf için geçerli olmuştur. 20. yüzyılda ise eğitimciler, psikologlar ve filozoflar çocukları ve onların gelişimlerini mercek altına almış ve çocukluk imgesinde yeni bakış açılarına pencere açarak bir çeşit “çocuk yüzyılı” algısı oluşturmuşlardır. Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisiyle oluşan çocuk yoksulluğuna genel olarak bakıldığında ise çocukların gelişime ihtiyaç duydukları maddi, manevi ve duygusal kaynakların eksigiyle karşılaşma hali olarak öne çıkar. 20. yüzyılda çocuklara yönelik araştırmaların ve tartışmaların sesinin yükseldiği bir dönem olması hasebiyle bu dönemde çocuk merkezli çalışmalar dikkat çekmektedir.

Bu çalışma, çocuk yoksulluğunu sanat tarihi çerçevesinde 20. yüzyıl toplumsal gerçekçilik anlayışında çalışan üç sanatçının birer eseri üzerinden ele almıştır. Toplumsal gerçekçilik anlayışı Gerçekçilik akımını temel alarak gelişen ve konusunu yaşamın kendisinden alan çalışmaları kapsamaktadır. Literatür çalışması sonrası 20. yüzyılda toplumsal gerçekçilik alanında öne çıkan Käthe Kollwitz, Antonio Berni ve Neşet Günal’ın çocuk yoksulluğunu konu edinen birer eseri seçilmiştir. Çocuk yoksulluğunu ele alan sanatçılar çocuk yoksulluğuna karşı ortak bir dil oluşturmakla birlikte eserlerinde içinde yaşadıkları toplumun yapısal özelliklerini ve üsluplarını belli yorumlarla şekillendirmişlerdir. Örneğin, 20. yüzyıl sanatçılarından Käthe Kollwitz, savaş sonucu gerçekleşen kaos ortamında açlıkla doğrudan yüzleşen çocukları bütün oluşturacak bir şekilde iç içe resmetmiştir. Sanatçı, savaşın toplumdaki yıkıcı etkilerinden biri olan yoksulluğa metaforik iskelet (ölüm) figürüyle gönderme yaparak çocuklar üzerindeki etkisini yansıtmıştır. Aynı zamanda sanatçı çocukların yaşam hakkı ihlaline yönelik kamuoyunda ses yaratma çabasına girerek, sosyal bilinç ve sorumluluk oluşturmayı amaçlamıştır. Antonio Berni, Arjantin’in ve başkent Buenos Aires’in sınıf farklılıklarından kaynaklanan çocuk yoksulluğunu “Juanito Laguna” adlı çalışmasında tek bir figür üzerinden ele alarak boyalar dışında gecekonduarda bulunan malzemelerle desteklemiştir. Bir diğer çalışma Türk resim sanatında toplumsal gerçekçilik alanında başat roldeki Neşet Günal’ın “Kapı Önü IV” çalışmasıdır. Günal’ın çalışmasında yalın ayak çocuk figürleri, yırtık dökük kıyafetler ve kerpiç evin görünümü çocuk yoksulluğuna gönderme yapmaktadır. Günal’ın çağdaş resim sanatının da etkisinde kalarak figürlerde anormal büyüklükte el ve ayak tasvirlerine yer vermesi yoksulluk karşısında direncin ve emeğin görünümünü yansıtmaktadır. Ayrıca Günal’ın “Kapı Önü IV” çalışması modernleşme ve kentleşme sürecinde önemini yitiren tarımsal kültürün yaşam zorluklarını ve bunalımını sergilemesi açısından önemlidir.

Buradan hareketle sanatçılar, savaş, sınıfsal, kırsal yoksulluk ve ekonomi gibi değişkenleri kullanarak her toplumda kaçınılmaz olarak görülen yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisini vermeye çalışmışlardır. Sanatçılar, çocuklardaki yoksulluğu yansıtmak için günlük yaşam pratikleri olan barınma, giyim ve beslenme gibi imgeleri kullanmışlardır. Kollwitz'in "Viyana Ölüyor! Çocuklarını Kurtar!" adlı çalışmasında savaş sonrası yaşanan işsizliğin, gıda kıtlığının ve enflasyonun etkilerini kamuoyuna duyurma ve bunun önüne geçme amaçlanmıştır. Sanatçının ürettiği eserler, toplumda yankı yaratmakla birlikte Nazi partisinin de kısıka altına alınmıştır. Bu durum sanatın ve sanatçının siyasi tavırlara karşı ses çıkararak duyarsız kalmadığını kanıtlar niteliktedir. Aynı şekilde Berni "Juanito Laguna" adlı eserinde sanayileşme ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi bir çocuk üzerinden ele alarak yoksulluğa yönelik farkındalık yaratmıştır. Juanito Laguna adlı çocuk figürünün temsilinde temel yaşam hakkı olan temiz çevre, kıyafet ve gelişme hakkının kısacası insan onuruna yakışacak düzeyde bir yaşam standardının eksikliği resmedilmiştir. Juanito Laguna'nın kurgu biçimi toplumda büyük ses getirerek Mercedes Sosa'nın "Juanito Laguna remonta un barrilete'nin" çalışması gibi müzisyenlerin dahi ilham kaynağı olmuştur. Günel'in "Kapı Önü IV" adlı çalışmasında ise köy evinin çatlak duvarları, sağlam olmayan kapı ve yalın ayak vaziyetteki çocukların giyim tarzı gibi imgeler yoksulluğun sergilenmesi açısından somut birer örnek olarak verilebilir.

Sonuç olarak, sanat eserleri ulusal ve uluslararası düzeyde, toplumdaki insan hakları ve sosyal adalet kavramlarını pekiştirmede güçlü bir kültürel sermayeyi yansıtmaktadır. Bu açıdan, sanatın toplumdaki sorunları ve deneyimleri görünür kılmada, hatırlatmada, dönüştürmede ve daha iyi bir toplumun inşasında yaratıcı yönü ortaya çıkmaktadır. Sanatçılar, içinde buldukları çağın gerçekliklerini yansıtarak kolektif hafızayı diri tutabilmektedirler. Bir toplumda meydana gelen savaş, ekonomi, siyasi, sosyal ve kültürel konularda yaşanan krizler karşısında sanatçılar çözüm arayışında başat roller üstlenebilmektedirler. Sosyal adaletsizlik karşısında eleştirel bir tutum içinde verilen sanat eserleri, kamuoyunda sorgulamayı, tartışmayı ve diyalog sürecini başlatmayı teşvik edebilmektedir. Bu yüzden sosyal adaletin tesisini sağlayacak uygulamalar duyular aracılığıyla ve hayal edebilme yeteneğiyle kusurlu yerleşik düzene karşı meydan okumabilmektedir.

Evin Uygur

Kaynakça

- Akbaş, E.ve Topcuoğlu, A. R. (2009). Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirel Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 95- 103.
- Atcock, P. (1997) *Definingpoverty. In Under standingPoverty*. London: Palgrave.
- Atkinson, B. A. (2018). *Eşitsizlik, Ne Yapılabilir?* (Ö. Limanlı ve E. Kaya, Çev.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Ayan, M. H. (2008). Weimar Dönemi Kadın Devrimci Ruhunu ile K theKollwitz. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (1), 33-63.
- Bal, A. A. (2012). Toprak Kesilen Bedenler; Neşet Günel'in Kırsal Yaşam Manzaraları. *Acta Turcica*, (1),132-140.
- Balkır, S. (2020). Sanat-Sanatçı ve Bir Meta Nesnesi Olarak Sanat Eseri. *Journal of Arts*, 3 (1), 31-44.
- Batur, E. (2000). *Başkalaşımın XI-XX* (1.bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berksoy, F. (1998). *20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik*. İstanbul: Bakışlar Matbaacılık.
- Bozkurt, A. (2014). *Gerçekçilikten Yeni Gerçekçiliğe*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Buğra, A. (2010). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika* (4.bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiçek, V. (2010). *19. Yüzyıl Sonrası Resim Sanatında ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçi Eğilimler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Dökeröglü, T. Ö. (2019). Acının Resmini Yapmak, Kathe Kollwitz Resimleri Üzerinden Bir Bakış. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 4 (7), 163-178.
- Elkind, D. (1999). "Çocuk ve Toplum" (D. Öngen, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Ergun, S. (2010). Arjantin'in Ekonomik İstikrarsızlık Tarihi: İnişler ve Çıkışlar. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-18.
- Farthing, S. (Editör), (2020). *Sanatın Tüm Öyküsü* (4.bs.). (G. Aldoğan, F.Candil Çulcu, Çev.). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Gander, M. J. ve Gardiner. H. W. (2010).Çocuk ve Ergen Gelişimi.Bekir Onur (Yay. Haz.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Gogh, V. V. (2013). *Theo'ya Mektuplar* (P. Kür, Çev.). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Gündoğan, N. (2008). *Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Mücadele*. Ankara: Ankara Sanayi Odası.
- Heinich, N. (2013). *Sanat Sosyolojisi* (T. Arnas, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- İpşiroğlu, N., ve İpşiroğlu, M. (2002). *Sanatta Devrim*. İzmir: Ada Yayınları.
- Karacan, A.,ve Şele, F. M., Söyleyici, V. (2019). *Çağdaş Dünya Sanatı Tarihi*. Ankara: MEB Yayını.
- Karkiner, N.,ve Ecevit, M. (2012). Neşet Günel'in İnzinde Türk Resminde Tanrımda Kadın İmgesi: Sosyolojik Bir Çözümleme.*Folklor/ Edebiyat Dergisi*, 18 (69), 207-243.

- Kurnaz, A. S. (2007). Çocuk Yoksulluğu. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (12), 47-55.
- Marx, K. ve Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto* (L. Kavas, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Oktik, N. (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar. N. Oktik (Der.). *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* içinde (ss. 21-56). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Ötgün, C. (2008). Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (2), 159-178.
- Pacheco, Marcelo E. (1992). An Approach to Social Realism in Argentine Art:1875-1945. *The Journal of Decorative and Propaganda Arts*, Argentine The me Issue, 18, 123-153. JSTOR. 05.06.2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/1504092> adresinden erişildi.
- Plehanov, G. (1987). *Sanat ve Toplumsal Hayat* (C. Karakaya, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Polat, H. (2010). Türk Hukukunda Çocukların Cezai Sorumluluğu ve Yargılanmalarındaki Özellikler Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (90), 64-101.
- Postman, N. (1995). Çocukluğun Yok Oluşu (K. İnal, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Prelinger, E. (1994). *K the Kollwitz*. New Haven Connecticut: Yale University Press.
- Roberts, M. J. (2019). *Dünya Tarihi II, 18. Yüzyıl ve Sonrası* (İ. Erman ve T. Akgün, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Salinas, E. (2011). The Power of Juanito: Antonio Berni and the Continuing Legacy of Juanito Laguna. *Sacramento Art History Consortium’s History Talks: Art in Reconstructing Societies and Developing Identity*, April 9, 2011 at Sacramento State University.
- Senses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk* (4.bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şentuna, T. (2019). *Çocuk Yoksulluğunu Azaltmaya Yönelik Politikalar: Türkiye’nin Sosyal Yardım Politikasında Çocuklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tansuğ, S. (1995). *Türk Resminde Yeni Dönem*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. 30.05.2023 tarihinde <https://www.tdk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- UNICEF. (2005). *The State of The World of The Children 2005- Childhood under Threat*. New York.
- World Bank (2023). *World Development Report 2020/2021. Attacking Poverty*. 15.05.2023 tarihinde <https://documents1.worldbank.org/curated/en/230351468332946759/pdf/226840WDR00PUB0ng0poverty0200002001.pdf> adresinden erişildi.

Görsel Kaynakça

- Resim 1. Kathe Kollwitz, Viyana Ölüyor! Çocuklarını Kurtar!, 1920, 94x56 cm, Özel Koleksiyon. 02.06.2023 tarihinde <https://www.nga.gov/content/dam/ngaweb/research/publications/pdfs/kathe-kollwitz.pdf> adresinden erişildi.
- Resim 2. Antonio Berni, “Juanito Laguna”, 1978, Houston Güzel Sanatlar Müzesi. 10.06.2023 tarihinde <https://www.mfah.org/> adresinden erişildi.
- Resim 3. Neşet Günel, Kapı Önü IV, 1977, Özel Koleksiyon. 20.06.2023 tarihinde <https://nesetgunal.org/tr/ana-sayfa/> adresinden erişildi.

Çocuk Yoksulluğu: Neden, Sonuç ve Çözüm Ekseninde Eğitim Faktörü

VEDA BİLİCAN GÖKKAYA

*“Çocukları sağlıklı ve bilgili yetiştirilmeyen
uluslar, temeli çürük binalar gibi çabuk yıkılırlar”*

M. K. ATATÜRK

Özet

Çok boyutlu olan ve sadece ekonomik kavramlarla açıklanamayan; bireylerin hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan imkan ve fırsatlardan yararlanamamayı/yoksun olmayı ifade eden yoksulluk, toplumdaki tüm bireyleri etkilese de özellikle dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan çocukları daha derinden etkilemektedir.

Küresel bir sorun olan yoksulluğun, çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi -çocukların sağlıklarına, eğitimine, sokakta yaşamalarına, çalışmalarına/çalıştırılmalarına, suça sürüklenmelerine, ihmal ve istismara uğramalarına, dışlanmalarına vb. pek çok olumsuz etkisi vardır- tartışma götürmez bir gerçekliktir. Oysaki toplumların geleceği/teminatı olan çocukların, iyi bir şekilde yetiştirilmesi/eğitilmesi bireysel ve toplumsal gelişmenin, kalkınmanın itici gücünü oluşturmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle yoksulluk, çocuk, çocuk yoksulluğu kavramlarına yer verilmiş daha sonra yoksulluğun/çocuk yoksulluğunun nedenlerine değinilerek, yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri ortaya

– DERLEME MAKALE–

157

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 157-176

VEDA BİLİCAN GÖKKAYA, bilican@cumhuriyet.edu.tr

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5083-6445>

Geliş Tarihi 16.10.2023 • Kabul Tarihi 20.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.308>

konulmaya çalışılmıştır. Yoksulluğun, çocuklar üzerinde birçok etkisi olsa da özellikle çocuk yoksulluğunun hem bir nedeni hem bir sonucu hem de önemli çözüm yollarından biri olan eğitim faktörüne ağırlık verilmiştir.

Çalışma, literatür taramasına dayalı derleme bir çalışmadır. Konuyla ilgili yapılmış çalışmalar (makale, tez, kitap, internet kaynakları, yasal düzenlemeler, kanunlar vb.), taranmış, istatistiki veriler gözden geçirilmiş, değerlendirilmiş, sonraki süreçte çalışma raporlandırılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Eğitim

Child Poverty: The Education Factor on the Axis of Cause, Consequence, and Solution

Abstract

Poverty is multidimensional and cannot be explained only by economic concepts; it refers to the individuals' inability to benefit/being deprived of opportunities necessary to sustain their lives. Although it affects all individuals in society, it especially affects children in disadvantaged groups more deeply.

The numerous adverse effects of poverty, which is a global problem, on children - from their health to their education, living on the streets, working/being forced to work, being dragged into crime, being neglected and abused, being excluded, etc. - are an indisputable reality. However, the good upbringing/education of children, who are the future/guarantee of societies, constitutes the driving force of individual and social development.

Hence this study first addressed the concepts of poverty, child, and child poverty and then mentioned the causes of poverty/child poverty, thus trying to reveal the effects of poverty on children. Although poverty has numerous effects on children, a particular emphasis was placed on the education factor, which is both a cause, a consequence, and one of the important solutions to child poverty.

The present research is a compilation study based on a literature review. Studies on the subject (articles, theses, books, internet resources, legal regulations, laws, etc.) were scanned, statistical data were reviewed and evaluated, and in the following process, the study was reported, and recommendations were presented.

Keywords: Child, Poverty, Child Poverty, Education

Giriş

Yoksulluk, geçmişten günümüze tüm toplumların önemle üzerinde durduğu ve mücadele ettiği çok boyutlu toplumsal bir sorundur. Zamana ve toplumlara göre (toplumlardaki ekonomik, sosyal ve siyasal vb. yapılarla göre) farklılık gösteren yoksulluk kavramını, herkes tarafından kabul edilen/görüş birliğine varılan tek bir tanımla ortaya koymak mümkün değildir. Ancak genel olarak yoksulluk: “Yalnızca uygun yaşam koşullarından değil, bu koşullara müdahale etme ve bunları değiştirme gücünden ve kapasitesinden de yoksun bırakılma” (Çoban, 2019, s. 63) olarak tanımlanabilir.

Türk Dil Kurumu tarafından “*yoksul olma durumu; fakirlik, fukaralık, beş parasızlık, yokluk, yoksuzluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet, fakr, meskenet ... verimsizlik, yetersizlik*” (TDK, 2023; Şentuna, 2019, s. 3; Akıllı ve Dirikoç, 2017, s. 199; Savcı-Köroğlu, 2022, s. 101) olarak tanımlanan yoksulluk, en fazla dezavantajlı grupları (kadın, çocuk, yaşlı, engelli, göçmen gibi) etkilemektedir. Sözü edilen bu dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan çocuklar, yoksulluktan derin biçimde etkilenmekte hem çocukluk dönemlerini hem de sonraki (yetişkinlik gibi) dönemlerini bu sorunla mücadele ederek geçirmektedirler.

Çocukluk dönemi; bireylerin fiziksel ve zihinsel gelişiminin şekillendiği, kişiliklerinin oluşmaya başladığı bir döneme denk gelmektedir. Ancak bu dönemde yaşanan yoksulluk (beslenme, barınma, eğitim vb.) onların gelişimlerine ket vurmakta hatta bu durum sonraki dönemlerde de devam etmekte, yoksulluk döngüsü bir türlü kırlanamamaktadır. Dolayısıyla bu durumu değiştirmek, bireysel ve toplumsal gelişmeyi, ilerlemeyi sağlamak adına çocukların ve ailelerin desteklenmesi, yoksullukla özellikle de çocuk yoksulluğu ile etkin bir şekilde mücadele edilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2022 yıl sonu itibarıyla Türkiye nüfusu; 85 milyon 279 bin 553 kişi iken bunun 22 milyon 578 bin 378’ini çocuklar -%51,3’ünü erkek çocuklar, %48,7’sini kız çocuklar- oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye nüfusunun %26,5’ini çocuk nüfus oluşturmaktadır (TÜİK, 2022). Bu kadar önemli bir orana sahip olan çocuk nüfusun, ülkenin geleceğini belirleyecek olması, konunun ne kadar önemli ve hassas olduğunun da göstergesidir.

Bu çalışmada öncelikle yoksulluk, çocuk, çocuk yoksulluğu kavramlarına yer verilmiş daha sonra yoksulluğun/çocuk yoksulluğunun nedenlerine

değnilerek, yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yoksulluğun, çocuklar üzerinde birçok etkisi olsa da özellikle çocuk yoksulluğunun hem bir nedeni hem bir sonucu hem de önemli çözüm yollarından biri olan eğitim faktörüne ağırlık verilmiştir. Son olarak da konuyla ilgili öneriler sunulmuştur.

1.Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri ve Türleri

Günümüzde derinleşen ve tanımlama açısından çeşitlenen (Kudubeş vd., 2017, s. 80) yoksulluk (poverty) olgusu ile ilgili ilk çalışmalar; Charles Booth'un, "Hayat ve Londra"da İnsanların Çalışması (Life and Labour of the People in London)" ve Seebohm Rowntree'nin, "Yoksulluk: Kent Yaşamı Üzerine Bir İnceleme" (Poverty: A Study of Town Life)" çalışmalarıdır (Kalaycı, 2021, s. 8). Ancak yoksulluğun bilimsel olarak genel kabul gören tanımını, 1901 yılında Seebohm Rowntree yapmıştır (Yaşar ve Taşar, 2019, s. 120; Kalaycı, 2021, s. 8-9).

Roventree yoksulluğu; "toplum gelirin, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi durumu" (Kudubeş vd., 2017, s. 80; Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 60; Tor vd., 2015, s. 848-849; Öztornacı ve Demirdöğen, 2015, s. 7; Yaşar ve Taşar, 2019, s. 121; Yıldırım, 2019, s. 18; Boyacı, 2022, s. 4; Kalaycı, 2021, s. 8-9) olarak tanımlamıştır.

"Genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum" (Marshall, 1999, s. 825; Aksan, 2012, s. 11) ya da "insanların temel gereksinimlerini karşılama olanağına sahip bulunmaması, kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarına sahip olamaması" (Öztürk ve Çetin, 2009, s. 1; Tor vd., 2015, s. 849) olarak tanımlanan yoksulluğun, birçok türü vardır. Bunlar: Objektif/nesnel yoksulluk, subjektif/öznel yoksulluk, mutlak yoksulluk, görel yoksulluk, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, gelir yoksulluğu, insani yoksulluk, geçici yoksulluk, kronik yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk, çalışan yoksulluk, yapabilirlikten yoksunluk (Aksan, 2012, s. 11; Savcı-Köroğlu, 2022, s. 103; Boyacı, 2022, s. 7), yeni yoksulluk gibi yoksulluk türleridir (Gün, 2010, s. 30-32; Kalaycı, 2021, s. 19; Boyacı, 2022, s. 7). Bunlarla beraber yoksulluğun bir de demografik yönü bulunmaktadır ki bunlar; kadın ve çocuk yoksulluğudur (Savcı-Köroğlu, 2022, s. 103).

Pek çok türü olan yoksulluğun, birçok da nedeni vardır. Sözü edilen bu

nedenlere bakıldığında; küreselleşme, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, işsizlik, enflasyon, sosyal dışlanma, düşük eğitim düzeyi (Şentuna, 2019, s. 9; Savcı-Koroğlu, 2022, s. 102), nüfus artışı, hane halkı türü ve büyüklüğü, göç, ayrımcılık (Yaşar ve Taşar, 2019, s. 123-124), yetersiz sendikalaşma, ekonomik krizler, sosyal hizmetlere erişimle ilgili engeller, toplumsal cinsiyet, çatışma ve savaşlar (Yiğit vd., 2018, s. 87), yüksek faiz oranları, adaletsiz vergi sistemi (Özpolat ve Aktuna, 2023, s. 207), rant, doğal afetler, ekonomideki tekelleşmeler (Kudubeş vd., 2017, s. 81), hanede engelli veya yatağa mahkûm hasta olması (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012, s. 91-92) gibi nedenler göze çarpmaktadır.

Zastrow (2015, s. 177)'a göre de yoksulluğun nedenleri; işsizlik oranının çokluğu, sağlık sorunları ve duygusal sorunlar, alkol sorunu, kötü madde kullanımı -uyuşturucu bağımlılığı-, hane halkının kalabalık olduğu aileler, mesleki beceri eksikliği, düşük eğitim seviyesi, kadının geçindirdiği çocuklu haneler, etnik ayrımcılık, sınırlı iş olanaklarının olduğu bölgelerde yaşama, boşanma/terk edilme/eş kaybı, cinsiyet ayrımcılığı, eksik istihdam, geliri düşük işler, emeklilik, zihinsel engellilik durumu, bütçe sorunları ve kaynakların etkin kullanılmaması gibi nedenlerdir.

Tor ve arkadaşları (2015, s. 850) ise çalışmalarında yoksulluğun nedenlerini; makro ve mikro olarak sınıflandırmışlardır. Şöyle ki; yoksulluğun mikro nedenlerini; fiziksel ve ruhsal sağlıksızlık, kötü madde kullanımı, kötü alışkanlıklar (kumar vb. gibi), eğitim seviyesinin düşüklüğü, iş için yeterli beceriye sahip olamama, ücret sorunları, boşanma/ayrılma/ölüm gibi nedenlerle ailenin parçalanması/dağılması, yaş, cinsiyet gibi nedenler oluştururken makro nedenlerini ise; bireyin yaşadığı ülkenin coğrafi özellikleri (iklim, toprak, su vb. şartların elverişsizliği), savaşlar, doğal afetler, ekonomik krizler, eşitsiz gelir dağılımı, uygulanan yanlış istihdam politikaları, yüksek işsizlik oranları, yolsuzluklar, hızlı nüfus artışı, toplumda yaşanan hızlı değişimler (göç, çarpık kentleşme, aile yapısındaki değişimler vb.) gibi nedenler oluşturmaktadır.

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yoksulluk denilince ilk akla yetişkin yoksulluğu gelse de yoksulluğu ve onun etkilerini daha derin yaşayan çocuklar, maalesef ki göz ardı edilmektedirler.

2. Çocuk ve Çocuk Yoksulluğu

Tarihsel sürece bakıldığında farklı anlamlar yüklenen çocuk/çocukluk

olgusu, insan hayatının ilk ve en önemli evrelerinden birini oluşturmakta; bakılmaya, korunmaya, eğitime vb. ihtiyaç duyulan bir dönemi kapsamaktadır (Çöpoğlu, 2018, s. 361).

Günümüzde farklı disiplinler (hukuk, psikoloji, biyoloji, tıp, sosyoloji, sosyal hizmet vb.) tarafından ele alınan çocuk kavramına ilişkin geniş tanım, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer almaktadır. Maddeye göre “daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” (UNICEF, 1989; Bulut ve Gülcan, 2007, s. 9; Yüksel vd., 2015, s. 25; Özpolat ve Aktuna, 2023, s. 207; Çöpoğlu, 2018, s. 364; Karakaş ve Çevik, 2016, s. 890; Okutan ve Turgut, 2018, s. 135).

Ulusal hukukumuzda yer alan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK)'nda da çocuk (m.6/1-b), “henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi” (TCK, 2004) olarak tanımlanırken 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda (ÇKK) ise (m.3/1- a) “daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi” (ÇKK, 2005; Özpolat ve Aktuna, 2023, s. 207; Samanlı, 2023, s.115) olarak tanımlanmaktadır.

“Bebeklik ve ergenlik çağıları arasındaki insan; anne karnında ya da bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde olan insan yavrusu” (Akyayla, 2014, s. 4) olarak tanımlanan çocuk maalesef toplumsal bir gerçeklik olan yoksullukla yüz yüze kalmakta ve çocuk yoksulluğu olgusu ortaya çıkmaktadır. Yoksulluğun diğer bir boyutu olarak çocuk yoksulluğunu tanımlamak, yoksulluğa ilişkin genel yaklaşımlardan ayırt etmek kolay olamamakla birlikte çocukların, yetişkinlerden farklı olduğu anlayışı, bu ayrımı yapmayı zorunlu kılmaktadır. Çocuklar; büyüdükleri ailelerin bir üyesi olarak yoksulluğu, hane bireyleri ile beraber yaşamakta ancak ailedeki yetişkinlerden farklılaşan ihtiyaçları ile yoksulluğu daha çok hissetmektedirler (Günaydın, 2018, s. 363-364).

Çocuk yoksulluğu bazı araştırmacılara göre, çocukların geliri olmaması nedeniyle yoksul olarak kabul edilmeseler de/görülmeseler de (Özenoğlu ve Ünal, 2015, s. 163; Durgun, 2011, s. 145; Okutan ve Turgut, 2018, s. 135) yoksul aile çocuğu olarak değerlendirilseler de 1980'li yıllardan itibaren ayrı bir kavram olarak ele alınmaya başlanmıştır. Çocuk yoksulluğu; çocukların savunmasız oldukları, korunmaya ihtiyaç duydukları dolayısıyla onlara ait hakların düzenlenmesi gerektiği düşüncesinden hareketle ortaya çıkmıştır (Kudubeş vd., 2017, s. 81; Özpolat ve Aktuna, 2023, s.

208; Kurnaz, 2009, s. 27-28; Karakaş ve Çevik, 2016, s. 896). Diğer bir deyişle çocuk yoksulluğu kavramının ortaya çıkması, çocukluk anlayışındaki değişimden kaynaklandığı -çocuğun; yetişkinlerden farklı, kendine özgü gereksinimleri olan, ayrı bir toplumsal kategori olarak değerlendirilmesi gibi- düşünülmektedir (Öztürk, 2008, s. 43-45; Özkan ve Purutçuoğlu, 2011, s. 220).

“Çocukların yaşamaları, büyümeleri ve gelişmeleri için gerekli olan kaynaklardan mahrum kalınmasını ifade eden” (Samanlı, 2023, s. 115) çocuk yoksulluğu kavramı ile ilgili olarak UNICEF de “Dünya Çocuklarının Durumu 2005” raporunda, yoksulluk içinde yaşayan çocuklara ilişkin şöyle bir tanımlama yapmıştır: “Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, potansiyellerini tam olarak geliştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamamaktadırlar” (UNICEF, 2005, s. 18; Okutan ve Turgut, 2018, s. 135; Karakaş ve Çevik, 2016, s. 896; Durgun, 2011, s. 146; Kahraman ve Sallan-Gül, 2015, s. 343-344; Kınacı, 2020, s. 83; Kudubeş vd., 2017, s. 81; Metin, 2015, s. 168; Yiğit vd., 2018, s. 91; Gün, 2010, s. 40; Tekdemir, 2019, s. 130-131; Boyacı, 2022, s. 36; Konuk-Şener ve Ocakçı, 2014, s. 60). Bununla birlikte UNICEF, çocuk yoksulluğunun göstergelerini; bebek ve çocuk ölüm oranları, beş yaş altında düşük ağırlık, beş yaşın altında boy uzunluğu, temiz içme suyuna ulaşan nüfus oranı, tam aşılı çocuk oranı, ilköğretime başlayan çocuk oranı (Avşar-Kurnaz, 2007, s. 49-50; Özkan ve Purutçuoğlu, 2011, s. 220) olarak belirlemiştir.

Kısacası yoksulluk, çocukların hem fiziksel hem ruhsal yapılarını olumsuz etkilemekte, kuşaktan kuşağa geçerek, kısır bir döngü oluşturmaktadır (Kudubeş vd., 2017, s. 81; Günaydın, 2018, s. 369; Avşar-Kurnaz, 2007, s. 50; Kahraman ve Sallan-Gül, 2015, s. 345; Metin, 2015, s. 186; Konuk-Şener ve Ocakçı, 2014, s. 58; Limanlı, 2020, s. 159-160; Günaydın, 2021, s. 155; Akıllı ve Dirikoç, 2017, s. 198; Özpolat ve Aktuna, 2023, s. 205).

3. Çocuk Yoksulluğunun Nedenleri/Belirleyicileri

Çocuk yoksulluğu pek çok faktöre bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu faktörler; ülkelerin gelişmişlik düzeyi, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, işgücü piyasalarının yapısı ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutum ve davranışlar (Karakaş ve Çevik, 2016, s. 896-897), aile

üyelerinin iş bulamaması, düşük eğitim seviyesine sahip olması, düzensiz/kısa vadeli işlerde çalışıyor olması, ailenin kalabalık olması, anne ve babanın ayrılmış/boşanmış olması (Kınacı, 2020, s. 83; Konuk-Şener ve Ocakçı, 2014, s. 60), erken yaşta yapılan evlilikler (Özpolat ve Aktuna, 2023, s. 209), var olan savaşılar ve yapılan zorunlu göçler (Konuk-Şener ve Ocakçı, 2014, s. 60), çocukların kendi evlerinde, kendilerine olumlu rol model bulamaması, kötü çevre koşulları (madde kullanımı, suç vb.) içerisinde büyümek zorunda kalmaları (Özpolat ve Aktuna, 2023, s. 209) gibi faktörlerdir.

UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi tarafından yayınlanan “Zengin Ülkelerde Çocuk Yoksulluğu” (2005) raporunda, OECD’ye üye ülkelerde artan çocuk yoksulluğunda üç faktörün etkili olduğu belirtilmektedir. Söz konusu bu faktörler: 1-Ebeveynlerin yaşları, eğitim düzeyleri, ailedeki çocuk sayısı ve tek ebeveynlik gibi sosyal değişiklikler, 2-Göç, düşük ücretli işler, işgücü piyasasında yaşanan değişiklikler ve 3-Hükümetlerin politikalarındaki ve harcama bütçelerindeki değişikliklerdir (Avşar-Kurnaz, 2009, s. 32; Günaydın, 2018, s. 364; Öztürk, 2017, s. 58).

4.Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Yoksulluğun çocuk üzerindeki etkileri oldukça geniştir. Bu etkiler; “düşük eğitim seviyesi, kötü sağlık koşulları, küçük yaşta hamilelik, madde bağımlılığı, suç işleme ve anti-sosyal davranış, düşük gelir, işsizlik, uzun süre devlet yardımına bağımlı kalmak” (UNICEF, 2006, s. 3; Boyacı, 2022, s. 38; Tor vd., 2015, s. 851) olarak ifade edilebilir. Ancak yoksulluğun, çocuğa etkileri bunlarla da sınırlı değildir. Yoksulluk; çocukların ihmal ve istismara maruz kalmalarına, ayırimcılığa uğramalarına, kaçırılmalarına (Kınacı, 2020, s. 85; Konuk-Şener ve Ocakçı, 2014, s. 58), toplumdan dışlanmalarına da etki etmektedir.

Yoksulluğun çocuk üzerindeki etkileri oldukça geniş olsa da bu çalışmada; sağlık, çocuk işçiliği, sokak ve çocuk, suça sürüklenme, sosyal dışlanma, eğitim gibi hususlara yer verilmiştir.

Yoksulluğun çocuklar üzerindeki en önemli etkilerinden biri, **sağlık** sorunlarıdır. Söz konusu yoksulluğun neden olduğu sağlık sorunlarına bakıldığında; beslenme yetersizliği, kötü/sağlıksız barınma ve yaşam koşulları, sağlık hizmetlerine ulaşamama/yeterince yararlanamama, ilaç alamama gibi nedenler görülmektedir (Akıllı ve Dirikoç, 2017, s. 204).

Sağlık açısından yoksulluğun çocuklar üzerindeki en bilinen ve en sık görülen etkisi, beslenme yetersizliğidir. Yoksullukla beraber eve giren besinlerin yetersizliği; iyi beslenemeyen ve sütleri erken kesilen anneleri ve onların bu koşullarda besleyemediği düşük ağırlıklı bebekleri ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan özellikle yeterli protein, vitamin ve mineral alamayan çocukların zihinsel becerilerinde, psikomotor becerilerinde ve IQ'larında düşüklük görülebilmektedir. İleri derecede beslenme yetersizlikleri ise bebeklerin/çocukların ölümüne bile yol açabilmektedir (Kudubeş vd., 2017, s. 82-83; Konuk-Şener ve Ocakçı, 2014, s. 61; Özkan ve Purutçuoğlu, 2011, s. 223).

Tüm bunlarla birlikte yoksulluk nedeniyle kötü/sağlıksız evlerde ve koşullarda yaşayan çocuklar, başta diyare ve hepatit olmak üzere birçok bulaşıcı hastalıkla da karşı karşıya kalabilmektedirler. Dünyada her gün, beş yaş altı 1800 çocuk; kirli sular, sanitasyon eksikliği ve hijyen yetersizlikleri nedeniyle yaşamını yitirmektedir (Kudubeş vd., 2017, s. 83).

Yoksulluk, çocuklarda bedensel ve zihinsel gelişmeyi olumsuz etkilerken onların çeşitli psikososyal sorunlar yaşamasına da sebebiyet vermektedir. Araştırmalara göre, yoksul ailelerin çocuklarında; “saldırganlık”, “hiperaktivite” ve “huzursuzluk” sık görülen özelliklerdir. Yoksul çocuklar arasında depresyon ve intihar girişimi ise yoksul olmayan diğer çocuklara oranla daha fazladır (Özkan ve Purutçuoğlu, 2011, s. 223; Konuk-Şener ve Ocakçı, 2014, s. 62-63).

Yoksulluğun, çocuklar üzerindeki etkilerinden birini de **çocukların çalışması/çocuk işçiliği** oluşturmaktadır. Çünkü çocukların, çalışma yaşamına girmesinin en önemli nedeni yoksulluktur. Ailelerin yaşadığı yoksulluk, çocukların çalışmasına neden olurken küçük yaşta çalışmak zorunda kalan çocuklar, çalıştıkları yerlerde (sanayi, sokak, tarım alanları vb.) her türlü ihmal ve istismarla iş kazalarıyla ve birtakım tehlikelerle (kötü madde kullanma, suça itilme/bulaşma, suç mağduru olma vb.) de karşı karşıya kalabilmektedirler.

“18 yaş altındakilere fiziksel, mental, ahlaki açıdan zarar veren ve onları eğitmeden yoksun bırakıp, geleceklere açısından zedeleyen bir çalıştırma biçimi olarak da ifade edilen” (Kahraman ve Özden, 2017, s. 315) çocuk işçiliği, çocukların okula devam edememelerine ya da okula devam etseler de çalıştıkları için okuldaki başarılarının düşmesine neden olmaktadır (Avşar-Kurnaz, 2007, s. 53). Çalıştıkları için okuluna devam edemeyen, eğitimlerini

tamamlayamayan çocuklar, ileriki dönemlerde vasıflı işlerde çalışmamakta ya işsiz kalmakta ya da düşük ücretli işlerde çalışarak, yoksulluğu devam ettirmektedirler.

ILO tarafından yayınlanmış olan “Küresel Çocuk İşçiliği Tahminleri” raporuna göre, küresel ölçekte 152 milyon çocuk işçi bulunmaktadır ve bu çocuk işçilerin 72 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Çocuk işçilerin 88 milyonu erkek (%58), 64 milyonu ise kızdır (%42). Bunların % 70.9’u tarımda, % 11.9’u sanayide, % 17,2’i ise hizmet sektöründedir (ILO, 2017, s. 5; Boyacı, 2022, s. 43-44). TÜİK’in 2019 yılının IV. çeyreğinde (Ekim-Kasım-Aralık) yapmış olduğu “Çocuk İşgücü Anketi”nin sonuçlarına göre de Türkiye’de 5-17 yaş arasındaki 16 milyon 457 bin çocuktan, 720 bini çocuk çalışandır. Çalışan çocukların %79,7’sini 15-17 yaş grubundaki çocuklar oluştururken %15,9’unu 12-14 yaş grubundaki çocuklar, %4,4’ünü ise 5-11 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. Cinsiyete göre incelendiğinde ise çalışan çocukların %70,6’sını erkek çocukları, %29,4’ünü ise kız çocukları oluşturmaktadır (TÜİK, 2020).

Diğer yandan yoksul bir ailede yaşayan çocuk, ailesine maddi anlamda katkı sunmak için yer olarak sokağı da seçmek zorunda kalmakta, sokakta mendil, su vb. satan çocuklar, burada pek çok tehlikeyle de karşı karşıya kalmaktadırlar. Yoksulluğun görünümünden olan **sokakta çalışan ya da sokakta yaşayan çocuk** (Puruçuoğlu, 2019, s. 106), bireysel ve toplumsal gelişmenin önündeki engellerden birini teşkil etmekte, sonuçları itibarıyla -uzun vadede- iki tarafa da büyük zararlar vermektedir.

Çocuk yoksulluğunun önemli sonuçlarından biri de suça karışma ve yasa dışı davranışlarda bulunmadır. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nda **Suçta Sürüklenen Çocuk**: “Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk” (ÇKK, 2005; Köksal, 2014, s. 13; Ayaz vd., 2012, s. 34; Işık vd., 2019, s. 176; Karbeyaz, 2018, s. 87; Bilginer vd., 2021, s. 218; Akyayla, 2014, s. 9; Aslan, 2021, s. 80) olarak ifade edilmektedir.

Yoksulluk ve suç arasında büyük bir bağlantı/ilişki bulunmaktadır (Günaydın, 2021, s. 162). Yoksulluk içinde yaşayan çocukların, aile içinde ve dışında kendilerine olumlu rol modeller bulamamaları ve kötü/sağlıksız/suçlu bir çevre içinde yaşamak zorunda kalmaları gibi nedenler, onları riskli davranışlara ve suça yöneltebilmektedir (Konuk-Şener ve Ocakçı, 2014, s.

63).

Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerinden bir diğeri de **sosyal dışlanma**dır. Genel olarak sosyal dışlanma; “(exclusion, social exclusion) bireylerin ya da hanelerin ya kaynaklardan ya da daha geniş bir ölçekteki ‘cemaatle veya toplumla sosyal bağlar kurmaktan’ yoksun bırakılmaları sürecini karşılayan bir terim” dir (Marshall, 1999, s. 150; Aksan, 2012, s. 13). Diğer bir deyişle sosyal dışlanma bireylerin, -yoksulluk nedeniyle- toplumun dışına itilmeleri, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları ve toplumsal hayata istedikleri biçimde katılamamaları sürecidir (Akıllı ve Dirikoç, 2017, s. 205). Bu süreç; “yabancılaşma” ile başlayıp, aileden/arkadaşıktan/toplumsal ilişkilerden dışlanmaya hatta “yaşamdan dışlanmaya” yani intihara varan bir süreci de kapsamaktadır (Kalaycı, 2021, s. 27).

Çocukluk döneminde yaşanan yoksulluk, çocukların birey olarak toplumla ilişki ve etkileşimlerine zarar vermekte ve onları, sosyal dışlanma ile karşı karşıya getirebilmektedir (Okutan ve Turgut, 2018, s. 135). Dolayısıyla yoksulluk; çocukların bireylerle ve toplumla sağlıklı ilişkiler kurmasını, toplumla bütünleşmesini güçleştiren bir faktör olarak durmaktadır.

5.Çocuk Yoksulluğu ve Eğitim

“Değerlerin ve bilginin toplumun genç üyelerine yetişkinlerce formel ve informal yöntemlerle nakledilmesi süreci” (Kızılçelik ve Erjem, 1996, s. 171) olarak tanımlanan eğitim, yoksulluğun hem bir nedeni hem bir sonucu hem de çözüm yollarından birini teşkil etmektedir.

Bireylerin en temel haklarından biri olan eğitim hakkı hem ulusal hem de uluslararası birçok platformda güvence altına alınmıştır. Örneğin Anayasa’mızın 42. maddesinde “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” (T.C. Anayasası, 1982) ifadesi, bireylerin eğitim hakkını güvence altına alarak korumaktadır. Ancak her ne kadar hukuksal arenada eğitim hakkı korunsun da çocuklar, bu haktan tam olarak yararlanamamakta hatta bunun sonuçlarından biri olan yoksullukla da karşı karşıya kalmaktadırlar.

Çocukların eğitim alamamaları ya da eğitimlerini tamamlayamamalarının önemli nedenlerinden biri, yoksulluktur. Yoksulluğun eğitimle olan ilişkisine bakıldığında; eğitimle yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişkinin

var olduğu görülmektedir. Şöyle ki, eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk azalmakta; eğitim düzeyi azaldıkça yoksulluk artmaktadır (Yıldırım, 2019, s. 29). Eğitim düzeyi yüksek olan bireyler, işgücü piyasasında daha yüksek ücretli işler bulabilirken eğitim düzeyi düşük olan bireyler ya işsiz kalmakta ya da düşük ücretli işlerde çalışmaktadırlar (Boyacı, 2022, s. 17).

Çocukların eğitim alabilmesinde, eğitim olanaklarına ulaşabilmesinde ailenin sosyoekonomik ve kültürel özellikleri önemlidir. Örneğin; ekonomik anlamda geliri düşük, işsiz olan bireylerden oluşan bir ailede beslenme yetersizliği sorunu fazladır. Bu sorun; çocukların eğitime erişememelerine -hasta olma gibi-, erişseler bile eğitim de başarılı olamamalarına neden olmaktadır. Şöyle ki; yeterli beslenemeyen çocuklar, derslerine odaklanma sorunu yaşamakta ve derslerinde başarı gösterememektedirler (Konuk-Şener ve Ocağcı, 2014, s. 63). Özellikle A vitamini, demir ve iyot eksikliği, öğrenme ve fiziksel kapasitelerini azaltmaktadır (Günaydın, 2021, s. 160). Ayrıca bu çocuklar, ailenin yetersiz geliri nedeniyle okula erişimde, okul malzemelerini satın almada veya ders çalışacak yer bulmada da güçlükler yaşayabilmektedirler (Konuk-Şener ve Ocağcı, 2014, s. 63). Tüm bu faktörler, çocukların akademik başarısını sekteye uğratmaktadır.

Yine ailenin ekonomik anlamda iyi durumda olmaması, çocukların aileye katkı sunması için çalışmalarına neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar çocuk işgücünün en önemli nedeninin, yoksulluk olduğunu ortaya koymaktadır. TÜİK'in yapmış olduğu çalışmada da çalışan çocukların çalışma nedenlerinde ilk sırayı, %35,9 ile "hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak" alırken bunu, %34,4 ile "iş öğrenmek/ meslek sahibi olmak", %23,2 ile "hanehalkı gelirin e katkıda bulunmak" takip etmiştir (TÜİK, 2020). Yoksul olan aileler, gelirlerinin büyük bir bölümünü beslenmeye harcadıklarından, çocuklarının kazanmış olduğu para, onlar için çocuklarının eğitim almasından daha değerli görülmektedir. Dolayısıyla aileler, çocukları emek gücü olarak gördüklerinden, onların eğitim almalarından vazgeçebilmektedirler. TÜİK'in "Çocuk İşgücü Araştırması"nda, çalışan çocukların %34,3'ünün, eğitime devam etmediği belirlenmiştir (TÜİK, 2020).

Yoksul ailelerde yaşamını süren çocukların, eğitime erişememesinde aile üyelerinin eğitim seviyeleri de önemlidir. Ailedeki yetişkin bireylerin yeterli eğitim, bilgi ve becerilere sahip olmaması; bir yandan onların işsiz ya da vasıfsız işlerde az ücretle çalışan bireyler olmasına neden olurken bir yandan da o ailedeki çocukların -yetersiz gelir kaynaklı- eğitimlerine devam

edememelerine ve aileye katkı için çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır (Tor, 2010, s. 32-33).

Çalışmalar, aile içinde ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişim süreçlerine de odaklanmaktadır. Çünkü aile içindeki enformel eğitimin niteliği, çocukların; zeka, dil becerisi, bilişsel gelişim ve akademik başarısını etkilemektedir. Düşük gelir ve eğitim seviyesine sahip aileler, bu durumlardan kaynaklı olarak çocukları ile daha az iletişim kurmakta, onları bilişsel anlamda geliştirecek kaynaklarla -kitap vb. gibi- buluşturup, okumalar vb. yapamamakta bu da çocukların akademik başarısını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla ailenin düşük sosyoekonomik durumu sadece formel eğitimde değil informel eğitimde de bir dezavantajlılık durumu oluşturabilmektedir (Öztürk, 2017, s. 58).

Eğitim seviyesinin düşüklüğü, ebeveynlerin çocuklarla nitelikli zaman geçirmesine de engeldir. Ebeveynlerin bilinç seviyesi, çocukların zihinsel gelişiminde oldukça etkilidir. Çocukların kendilerini ifade etme biçimleri, akademik başarıları, ailesi ve çevresi ile kurduğu ilişkiler, gelecek ile ilgili planları vb. ailenin eğitim seviyesi ile doğrudan ilişkilidir.

Eğitim düzeyleri yüksek olan ebeveynlere sahip olan çocuklar ise genelde yoksulluk içinde olmamaktadırlar. Eğitim ile elde edilen bilgi, beceri ve uzmanlıklar; nitelikli işte çalışmayı kolaylaştırmakta, bu da çocukların ihtiyaçlarını temin etmede kolaylık sağlamaktadır. Diğer yandan eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynler, çocuklarına eğitim hayatlarında rehberlik de edebilmektedirler. Onların ödevlerini yapmalarına, okulu ve dersleri sevmelerine, okula devam etmelerine vb. yardımcı olmaktadır (Samanlı, 2023, s. 128-129).

Yoksul çocukların okul başarısı ve devamı üzerinde etkili olan bir başka unsur da sosyal dışlanma ve damgalanmadır. Yoksul çocuklar, onlar için önemli bir sosyal ortam olan okullarda akranları ile aynı olanaklara sahip olamamaktan dolayı damgalanma ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Özellikle okul dışı etkinliklere katılamama (okul gezileri vb. gibi), akranları gibi kıyafetler giyememe, okul için gerekli araç-gereçleri alamama/tedarik edememe gibi durumlar, çocukların yoksul olarak damgalanmalarına ve dışlanmalarına neden olabilmektedir. Söz konusu bu durumlar, çocukların okula devam etmesinde ve okul başarısında önemli bir etkiye sahiptir (Günaydın, 2021, s. 161).

UNICEF Raporu'nda, eğitimden dışlanma ile hane geliri arasında bir

ilişkinin bulunduğu ifade edilerek; okula başlamayan, zamanında kaydolmayan, okuldan erken ayrılan çocukların genel olarak sosyoekonomik düzeyi oldukça düşük ailelerden geldiği bulgularına yer verilmiştir (UNICEF, 2012, s. 36-37; Akıllı ve Dirikoç, 2017, s. 205).

Yoksulluk sonucu eğitim alamayan çocuklar içinde kız çocukları, erkek çocuklarına oranla sayıca daha fazladır. Sosyokültürel olarak (toplumsal cinsiyet yargıları bağlamında) kız çocuklarından daha çabuk vazgeçen yoksul aileler, okul masraflarını ödemekte zorlandığı kız çocuklarını hem maddi anlamda hem de evdeki diğer çocuklara annelik yapması, ev işlerine yardımcı olması ya da erken yaşta evlilik yapması için okuldan alabilmektedirler.

Eğitim alamayan ya da eğitimini tamamlayamayan kız çocukları; önce çocuk gelin sonra da yoksul çocuklar yetiştiren, eğitim alamamış anneye dönüşerek, çocuk yoksulluğunun bir nesilden diğerine aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadırlar (Kudubeş vd., 2017, s. 84; Özpolat ve Aktuna, 2023, s. 216). Çocukların genellikle anneleri tarafından bakıldığı ve toplumun alt sosyoekonomik kesimindeki kadınların çoğunluğunun düşük eğitim seviyesine sahip olduğu hatta okuryazar olmayanların da bulunduğu dikkate alındığında (Öztürk, 2017, s. 64), çocukların başarılı bir akademik hayatları olamayacağı dolayısıyla iyi gelir getiren vasıflı işlerde çalışıp, yoksulluk döngüsünü kıramayacakları aşikar hale gelmektedir.

Oysaki eğitime katılan çocuklar özellikle de yoksul aile çocukları, formel eğitim sistemi ile aileden gelen düşük sosyoekonomik statüyü değiştirebilir, yaşanan yoksulluğun nesiller arası geçişini önleyebilir, farklı sosyoekonomik ailelerden gelen çocuklarla sosyal bir ortamda kaynaşarak, sosyal dışlanma riskini azaltabilir (Günaydın, 2018, s. 372).

Kısacası, bireylerin tüm haklarını kullanabilmesi, hak ihlallerine karşı mücadele edebilmesi, kendini ifade edip, iyi bir işe ve yaşama kavuşabilmesi, geleceğine sahip çıkabilmesi ve toplumun ilerlemesine katkı sunabilmesi için eğitim çok önemli bir faktördür.

Sonuç ve Öneriler

Toplumların en önemli sorun alanlarından birini oluşturan yoksulluk, tüm bireyleri etkilemekle birlikte özellikle çocukları daha derinden etkilemektedir. Yoksul ailelerde yaşamlarını sürdüren çocuklar hem fiziksel hem zihinsel gelişimlerini sağlayamamakta, ekonomik yetersizliklerden

dolayı eğitime dahil olamamakta hatta ailenin ekonomisine katkıda bulunmak adına küçük yaşta uygun olmayan yer ve işlerde çalışmaya başlamaktadırlar. Yeterli eğitime sahip olamama, onların vasıfsız işlerde az ücretle çalışmalarını beraberinde getirmekte, yoksulluğun gelecek nesillere aktarılmasına sebebiyet vermektedir. Böyle bir durum hem bireysel hem de toplumsal ilerlemenin, gelişmenin önüne geçmektedir. Dolayısıyla çocukların ve ailelerinin daha iyi yaşam koşullarına ulaşabilmesi, topluma olumlu yönde katkı sunabilmeleri için yoksullukla ilgili gerekli tedbirlerin ve önlemlerin alınması gerekmektedir.

Yoksullukla ve elbette ki çocuk yoksulluğuyla mücadelede ilk önce ailelerinin ekonomik olarak desteklenmesi gerekmektedir. Yetişkin bireylerin, iyi gelir getiren işlerde çalışabilmeleri için onlara eğitim desteği verilebilir, gerekli mesleki kurslara katılmaları sağlanabilir.

Ailelerin ekonomik olarak desteklenmesi, çocukların hem eğitimden uzaklaşmalarını hem aileye katkı sağlamak için çalışmalarını hem de çalışmak için gittiği yerlerde, tehlikelere (madde kullanımı, suça karışma, suç mağduru olma, ihmal ve istismara uğrama vb.) açık hale gelmelerini engelleyecektir.

Diğer yandan sağlık kuruluşlarına ya da sağlık hizmetlerine ulaşamayan, ilaç alamayan ailelere, -sosyal devlet anlayışı gereğince- etkin bir şekilde sağlık hizmetleri konusunda destek verilmelidir. Bu, çocukların hem sağlıklı olmalarını hem de sağlıklı oldukları için okula devam etmelerini sağlayacaktır.

Çocuk yoksulluğunda risk faktörlerinden biri olan aile bireylerinin eğitim seviyesinin düşüklüğü, yetişkin eğitimleriyle çözümlenebilir hatta bunlara ek olarak bu ailelere; ebeveyn ilişkileri, ebeveyn-çocuk ilişkileri üzerine seminerler/eğitimler verilmelidir. Farkındalıkları yüksek ebeveynlerin olması; çocukların hem akademik yaşantılarında başarılı bireyler olmasını hem toplumla daha iyi ilişkiler kurmasını sağlayacaktır.

Genel olarak toplumlarda çocukların yetiştirilmesinden sorumlu olan (toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında) eğitim seviyesi düşük annelerin, eğitim almasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Eğitimli anneler, yoksulluğun azaltılmasında son derece önemlidir. Annelerin eğitimli olması özellikle kız çocuklarının okullaşma oranının artırılmasında katalizör görevi görecektir. Böylece kız çocukları hem eğitimlerini tamamlama fırsatı bulacaklar hem erken evlilikler yapmayacaklar hem vasıflı işlerde çalışarak,

kendileri için iyi bir yaşam kuracaklar hem de ileride ebeveyn olduklarında bilinçli bireyler yetiştireceklerdir. Dolayısıyla kadınların eğitilmesi, ülkenin yoksullaşmasını önleyen önemli bir detaydır.

Toplumlarda ilerleme/gelişme sağlanabilmesi, yoksulluğun aşılabilmesi için eğitime önem verilmesi/yatırımların yapılması gerekmektedir. Bunun için eğitim müfredatının, yaşanan çağa ve toplumsal koşullara uygun hale getirilmesi, eğitimin kalitesinin artırılması ve o toplumdaki tüm çocukların eğitime -eşit bir şekilde- dahil edilmesi gerekmektedir.

Yoksulluk özellikle de çocuk yoksulluğu önemli bir toplumsal sorundur. Dolayısıyla bu sorunun aşılmasında bilimsel çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Farklı disiplinler tarafından ele alınacak olan yoksulluk; sebep ve sonuçlarıyla ortaya konulup, konu hakkında toplum bilinci artırılırsa konuyla ilgili toplumsal kurumlar bilgilendirilirse ve bu bilgilendirme ışığında gerekli politikalar oluşturulursa çözümler daha gerçekçi ve kalıcı hale gelecektir. Bu da yoksulluğun özellikle de çocuk yoksulluğunun aşılmasında ve yoksulluk döngüsünün kırılmasında önemli olacaktır.

Kısacası çok boyutlu olan yoksullukla baş edebilmek adına toplum içinde yer alan kurumların koordineli bir şekilde çalışması, çağa ve koşullara uygun politikalar oluşturulması ve bu politikaların etkin bir şekilde işletilmesi gerekmektedir.

Veda Bilican Gökkaya

Kaynakça

- Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. S. (2012). Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1(1), 76-117.
- Akıllı, H. ve Dirikoç, A. (2017). Türkiye'de Kent Yoksulluğu ve Çocuk: Nevşehir Örneği. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26, 197-224.
- Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27, 9-19.
- Akyayla, B. (2014). Suça Sürüklenen Çocukların Yargılanması ve Uygulanacak Tedbirler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi.
- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun analizi. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(2), 60-76.
- Aslan, Y. (2021). Suça sürüklenen çocuklarla ilgili yapılan yayınların incelenmesi. Anatolian Journal of Health Research, 2(3), 79-86.
- Avşar-Kurnaz, Ş. (2007). Çocuk Yoksulluğu. Aile ve Toplum, 3(12), 47-55.
- Avşar-Kurnaz, Ş. (2009). Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara. <https://www.aile.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pages/uzmanlik-tezleri/2-turkiye-de-cocuk-yoksullugu-sebnem-avsar-kurnaz.pdf>, Erişim Tarihi: 28.09.2023.
- Ayaz, M., Ayaz, A. B. ve Soylu, N. (2012). Çocuk ve Ergen Adli Olgularda Ruhsal Değerlendirme. Klinik Psikiyatri, 15, 33-40.
- Bilginer, Ç., Karadeniz, S., Hızarcı, S., Yılmaz, B.C. ve Kandil, S. (2021). Suça Sürüklenen Çocukların Adli Psikiyatrik Değerlendirme ve Rapor Sonuçları: İki Yıllık Retrospektif Dosya Taraması. Klinik Psikiyatri Dergisi, 24, 217-227.
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF). (1989). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, Erişim Tarihi: 01.10.2023.
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF). (2005). Dünya Çocuklarının Durumu. https://www.unicef.org/publications/index_24432.html Erişim Tarihi: 01.10.2023.
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF). (2012). Okul Dışındaki Çocuklar Küresel Girişimi Türkiye Ülke Raporu, (17.12.2014) <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/ulke-raporu-tr14.1.2014.pdf>, Erişim Tarihi: 01.10.2023.
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF). (2006). Çocuk Yoksulluğunun Önlenmesi, <https://www.unicef.org/turkey/media/4131/file>, Erişim Tarihi: 28.09.2023.
- Boyacı, E. (2022). Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Çocuk İşçilik: Denizli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı.
- Bulut, I. ve Gülcan, M. G. (2007). Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Öğretmen El Kitabı. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- Çoban, S. (2019). Yoksulluk ve Sosyal Hizmet, Yoksulluk ve Sosyal Hizmet içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye'de Çocuk İşçiliği. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14, 357-398.
- Durgun, Ö. (2011). Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 6(1), 143-154.
- Gün, S. (2010). Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi.

- Günaydın, D. (2018). Çocuk Yoksulluğu İle Mücadelede Ücretsiz Okul Yemeği: Tekirdağ İlkokullarında Bir Araştırma. *Emek ve Toplum Dergisi*, 7(18), 360-395.
- Günaydın, D. (2021). Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri: Nesiller Arası Yoksulluk Döngüsünü Kırmak İçin Yaklaşımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 155-183.
- Isık, Ü., Aktepe, E. Akyıldız, A., Şimşek, F. ve Yıldız, A. (2019). Bir Üniversite Hastanesinde Değerlendirilen Suça Sürüklenen Çocukların Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri: 2014-2018 Verileri. *SDÜ Tıp Fak Dergisi*, 26(2), 175-182.
- Kahraman, F. ve Sallan-Gül, S. (2015). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 339-366.
- Kahraman, A. B. ve Özden, M. H. (2017). Çocuk Yoksulluğu ve Sokakta Çalışan Çocuk İşçiler Üzerine Bir İnceleme (Ankara - Sincan Örneği). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(17), 311-327.
- Kalaycı, S. (2021). *Yoksulluk Bağlamında Sokakta Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Profilleri ve Gelecek Beklentileri: Şırnak Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Ekonomisi Anabilim Dalı.
- Karakas, B. ve Çevik, Ö. C. (2016). Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 887-906.
- Karbeyaz, K. (2018). Suça Sürüklenen Çocuk Anneler, Eskişehir’den Bir Olgu Serisi. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 40(2), ss.86-89.
- Kınacı, Ş. N. (2020). Çocuk Yoksulluğu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 81- 87.
- Kızılçelik, S. ve Erjem, Y. (1996). Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü, İstanbul: Saray Kitabevi.
- Konuk-Şener, D. ve Ocakçı A. F. (2014). Yoksulluğun Çocuk Sağlığı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 57-68.
- Köksal, S. E. ve Lordoğlu, K. (1993). Geleneksel Çiraklıktan Çocuk Emegine: Bir Alan Araştırması, Friedrich Ebert Vakfı.
- Köksal, M. (2014). *Suça Sürüklenen Çocukların Cezai Sorumlulukları ve Bu Çocuklara Özgü Suc Soruşturması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi.
- Kudubeş, İ. E., Akdeniz-Kudubeş, A. ve Bektas, M. (2017). Küreselleşmenin Yarattığı Yoksulluk: Çocuk Yoksulluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(1), 79-85.
- Kurnaz, Ş. (2009). *Türkiye’de çocuk yoksulluğu*. Uzmanlık Tezi. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara.
- Limanlı, Ö. (2020). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Bir Yeniden Değerlendirme. *İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 158-173.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü, Çeviri Yapanlar: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü*, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Özsağlam, M. Y., 1. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi/1st International Congress on Applied Sciences : Social Capital - UUBK’2015, 848-854.
- Metin, B. (2015). Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 166-188.
- Okutan, E. ve Turgut, R. (2018). Çocuk Yoksulluğunun Farklı Bir Etnik Bir Grup Olan Roman Çocukları Açısından Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(8), 132-146.
- Özenoğlu, A. ve Ünal, G. (2015). Açlık ve Yoksulluğun Çocuklarda Saldırganlık ve Şiddet Davranışları ile İlişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 4-7.

- Özkan, Y. ve Purutçuoğlu, E. (2011). Çocuk Hakları: Haklarla Çelişen Çocuk Yoksulluğu. *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 6(2), 218-228.
- Özpolat, A. O ve Aktuna, E. (2023). Türkiye'de çocuk yoksulluğuna ilişkin bir değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 204-223.
- Öztornacı, B. ve Demirdöğen, A. (2015). Farklı Eşdeğerlik Ölçeklerine Göre Temel Yoksulluk Göstergelerinin Değişimi: Türkiye Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21(1), 7-15.
- Öztürk, M. ve Çetin, B. I. (2009). "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar". *Journal of Yasar University*, 3(11), 2661-2690.
- Öztürk, Ş. (2017). Çocuk Yoksulluğu Risklerini Engellemeye Yönelik Politika Olarak Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimde Fırsat Eşitliği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(632), 55-76.
- Purutçuoğlu, E. (2019). Çocuk Yoksulluğu, Yoksulluk ve Sosyal Hizmet (iç.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Samanlı, R. (2023). Çocuk Yoksulluğunun Genel Görünümü ve Türkiye'de Çocuk Yoksulluğunun Son Hali. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 94-139.
- Savcı-Koroğlu, İ. (2022). Yeni Yoksulluk Türleri ve Sosyal Dışlanma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 100-116.
- Şentuna, T. (2019). Çocuk Yoksulluğunu Azaltmaya Yönelik Politikalar: Türkiye'nin Sosyal Yardım Politikasında Çocuklar, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- T.C. Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK). Suça Sürüklenen Çocuk, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>) Erişim 22.09.2022.
- T.C. Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK). Çocuk, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>), Erişim 22.09.2022.
- T.C. Anayasası, (1982), 42. Madde Eğitim, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, erişim tarihi: 29.09.2023).
- Tekdemir, N. (2019). Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicilerin AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Analizi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Tor, H. (2010). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. *ZFWT* 2(2). 25-42.
- Tor, H., Sargın, N. ve Özkaya O. (2015). A. Diken, M. Erdirençelebi, H. A. Akyürek (Yay. Haz.). *Yoksulluk ve Çocuk, Bildiriler Kitabı* içinde.
- Türk Ceza Kanunu (TCK). Çocuk, (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>), Erişim 22.09.2022.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2023) Yoksulluk, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 27.09.2023.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2020). Çocuk İşgücü Araştırması, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>, Erişim Tarihi: 05.10.2023.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2020). İstatistiklerle Çocuk, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674>, Erişim Tarihi: 05.10.2023.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). (2017). Global Estimates of Child Labor 2012- 2016, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf, Erişim Tarihi: 28.09.2023.
- Yaşar, S. ve Taşar, M. O. (2019). Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144.
- Yıldırım, A. (2019). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 15-33.

- Yiğit, R., Üğücü, G. ve Kaya, S. (2018). Yoksulluk: Çocuk Sağlığını Tehdit Eden Bir Durum. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(2), 83-98.
- Yüksel, M., Adıgüzel, O. ve Yüksel, H. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(4), 23-34.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. D. Baran Çiftçi (Yay. Haz.). Ankara: Nika Siibak, A. & Traks, K. (2019). The dark sides of sharenting. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 11(1), s. 115-121. Siibak, A., & Traks, K. (2019). The dark sides of sharenting. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, 11(1): 115-121. adresinden alındı.

Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Güvenlik

HİCRAN ATATANIR

Gözleri kocaman çocuklar için değer...

Mücadeleye değer...

Bir hayat pahasına da olsa; değer!...

Yaşar Kemal

Özet

Çocuk yoksulluğu sadece gelir düzeyi esas alınarak mücadele edilmesi mümkün olmayan karmaşık bir sorunsaldır. Çocuk gereksiniminin nasıl tanımlandığı, nasıl karşılandığı, kaynakların haneye nasıl ulaştığı ve paylaşıldığı, bakım gibi süreklilik arz eden hizmetlerle çocuğun nasıl ilişkilendiği ve ebeveynlerin ne şekilde desteklendiği çocuk yoksulluğu ile mücadelede belirleyici önem taşır. Bu mücadelede sosyal güvenlik sisteminin işlevsel bir rol oynaması gerektiğini savunan çalışmamızda çocuk yoksulluğuyla mücadele olgusu sosyal güvenlik hakkı temelinde ele alınmıştır. Çocukların yoksulluk riskiyle karşılaşmamasında etkili bir sosyal sigorta uygulaması olan aile sigortasının henüz yaşama geçirilmediği ülkemizde sosyal güvenlik sistemimizin hane odaklı yoksullukla mücadeledeki yetersizliğinin yarattığı sosyopolitik boşluklara dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak; tüm çocukların genel sağlık sigortasında olduğu gibi sosyoekonomik risklere karşı doğrudan sigortalanması gerektiği; dul/yetim aylıklarının hanenin yoksulluk profili ve gereksinimleri esas alınarak belirlenmesine ihtiyaç olduğu ve çocuk odaklı sosyal sigorta uygulamalarının yaşama geçirilmesinde yarar olduğu tezleri ileri sürülmüştür.

Anahtar kelimeler: Çocuk yoksulluğu, sosyal güvenlik, aile sigortası.

– DERLEME MAKALE –

177

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 177-188

HİCRAN ATATANIR, hatatanir@gmail.com

Sosyal Güvenlik Kurumu

ORCID <https://orcid.org/0000000209384245>

Geliş Tarihi 23.10.2023 • Kabul Tarihi 20.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.310>

Social Security in Fighting Child Poverty

Abstract

Child poverty is a complex problematic that cannot be tackled solely on the basis of income level. How child needs are defined, how they are met, how resources reach the household and how they are shared, how the child is associated with continuous services such as care, and how parents are supported are of decisive importance in the fight against child poverty. In our study, which argues that the social security system should play a functional role in this struggle, the phenomenon of combating child poverty is addressed on the basis of the right to social security. In our country, where family insurance, which is an effective social insurance practice in preventing children from facing the risk of poverty, have not yet been put into practice, attention has been drawn to the sociopolitical gaps created by the inadequacy of the our social security system in combating household-oriented poverty. In conclusion, it has been argued that all children should be directly insured against socio-economic risks as in general health insurance, that there is a need to determine widow/widower pensions based on the poverty profile and needs of the household and that it is beneficial to implement child-oriented social insurance practices.

Keywords: Child poverty, social security, family insurance.

Giriş

Çocuğu yoksullukla kaderi çizilen bir nesneye indirgeyen politikaları tersine çevirmek, onu bugünün ve geleceğin öznesi ve varsıl bir dünyanın mimarı olarak kabul etmekle başlamaktadır. Hak temelli anlayış doğrultusunda çocukları derinleşen yoksulluktan ve bu yoksulluğun beraberinde getirdiği sosyal sorun girdabından kurtarabilmek, geleceği inşa edebilmenin kritik bir unsurunu oluşturmaktadır. Ortaya çıkış nedeni çocuk emeğini yoksulluktan ve sömürüden korumak olan sosyal güvenlik sistemleri açısından da bu inşa süreci, varoluşsal bir önem taşımaktadır. Kayıt dışı istihdam, güvencesizlik, düşük ücret ve işsizlik gibi yapısal sorunlar ile karakterize hanelerde yaşayan çocuklar sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmakta ve bu durum yoksulluk riski karşısında çocukların sosyal korumasız kaldığı bir sosyopolitik boşluk yaratmaktadır. Diğer yandan çocuk yoksulluğuyla mücadelede kalıcı çözümler içermesine karşın ihmal edilen başlıklardan birisini sosyal güvenlik politikaları oluşturmaktadır.

Çocukların yoksulluk riski karşısında korunması anlayışının gelişmesinde; üretimin tarımdan sanayiye kayması, orta sınıfın gelişmesi ve aile yapısının değişmesiyle birlikte çocuğa verilen toplumsal değer artması etkili olmuştur. Anne ve babaların ücretli çalışanlar olarak ekonomideki yerlerini almaya başlaması çocukları için ayırdıkları zamanı da arttırmış ve çocuklarıyla kurdukları ilişkilerde duygusal bağ önem kazanmaya başlamıştır. Çocukların tarlada ya da atölyede çalışmak yerine okulda daha uzun süre ve iyi eğitim alabilme olanağı elde etmiş olmaları, sanayileşme süreciyle birlikte sağlanan sosyoekonomik gelişmeye paralel bir kazanım kabul edilebilir. Sadece bu kazanım bile çocuklara verilen ekonomik değerini yerini duygusal/psikolojik değer almasını sağlayan bir adım olarak çocuklara ilişkin yaklaşımda köklü bir değişim yaratmıştır.

Değişen üretim ilişkilerine paralel olarak gelişen sosyal güvenlik sistemleri de ailelerin çocuklarına duyduğu maddi ve manevi bağımlılıkların azalmasında, çocukları bir yaşlılık veya bakım sigortası aracı gibi görme anlayışlarının değişmesi üzerinde etkili olmuştur. Bu anlayış değişikliği sadece yarının yetişkinleri olarak değil; bugünün çocukları olarak da çocuğun başlı başına bir değer taşıdığı kabul edilmesini sağlayarak sosyal güvenlik haklarının tanınmasının önünü açmıştır. Gelişen bu yaklaşımla çocuklar sanayileşmenin, şehirleşmenin, göçlerin ve yoksulluğun olumsuz etkilerinden, sağlık ve refahlarıyla ilgili alınan önlemlerle korunmaya çalışılmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise çocuk, toplumun geleceğini belirleyen en önemli insan kaynağı olarak görülmüş ve çocuk odaklı sosyal sigortacılık uygulamalarına hız verilmiştir. Günümüzde ise çocuklar sosyal güvenlik sistemi içinde genel olarak hak sahibi bireyler olarak hukuki düzenlemelerde karşılık bulmaktadır. Ancak kuşkusuz yoksulluk, işsizlik ve güvencesizlik gibi yapısal sorunlar nedeniyle her ne kadar yasalarda çeşitli sosyal güvenlik haklarına sahip olsalar da pek çok çocuk bu haklara fiilen kullanabilme olanağından yoksundur. Sosyal devlet ilkesi gereği tüm çocukların biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimlerini en iyi şekilde sürdürebilmeleri, her türlü ihmal, istismar ve yoksunluktan korunmaları için gerekli uygulamaları tam anlamıyla hayata geçiremediğimiz sürece de çocuk ve sosyal güvenlik kavramları arasında güçlü bir ilişki kurmak mümkün değildir.

Çocukların sosyal güvenliği esasen toplumların çocuklara ve onların geleceğine verdikleri değere ayna tutan temel göstergelerdendir. Çocuklar bir toplumda yoksulluğun neden olduğu eşitsizliklerden kişisimsel olarak etkilenen grupların başında gelmekte ve yoksullukla

mücadele politikalarının dönüştürücü gücü de tam olarak çocukların yaşam koşullarının iyileşmesi ile başlamaktadır (Corus vd., 2016). Yine çocukluk yoksulluğa dair rıza kültürünün ya da razı olma davranışının pekiştiği bir evre olarak karşımıza çıkmakta ve bu evre yoksulluktan çıkış motivasyonunun gelişimine de etki etmektedir (Açıkalin 2008; Duncan vd. 2012). Yoksulluğu 'kutsayan'; ekonomik ve sosyolojik olarak da içselleştiren toplumlarda sosyal yardımların politize edilmesi ile birlikte birey-devlet ilişkisi nepotizme indirgenirken buradan devşirilen siyasi gücün de bir 'istikrar' dayanağına dönüştürüldüğü görülmektedir. En çok da çocukların geleceğini etkileyen bu 'istikrarlı' yoksulluk döngüsünün kırılmasında özellikle eğitim, istihdam, sosyal güvenlik gibi temel haklara insan onuruna yakışır koşullarda erişim belirleyici önem taşımaktadır. Bu haklara tam erişim sağlamayan çocuklar birey-devlet ilişkisinin değil; yoksul birey-sosyal yardım devleti ilişkisinin tarafı haline gelmekte ve üstelik çocukların yoksulluğu hayırseverlik temeline dayanan sivil toplum örgütlerince bağış toplama stratejilerinin 'etkili' bir argümanı olarak araçsallaştırılmaktadır (Atatanır, 2016). Konu bu yönü ile de çocukların yoksulluktan korunmasının ve sosyal güvenlik haklarının kamu güvencesi altına alınmasının tartışmasız önemini ortaya koyar niteliktedir. Bu nedenle çalışmamızda konu öncelikle sosyal güvenlik yoluyla çocukların yoksulluktan korunmasında hangi sosyal sigorta uygulamalarına sahip olduğumuz temelinde incelendikten sonra sosyal güvenlik sisteminin daha işlevsel kılınması için aile sigortası ile nasıl güçlendirilebileceği sorusu ekseninde ele alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de Çocukların Sosyal Güvenlik Hakları

Türkiye'de çocukların sosyal güvenlik kapsamına alınarak sosyal sigorta güvencesine sahip olmaları için günümüze dek yürürlüğe giren pek çok mülga düzenleme bulunmaktadır. Bugün yürürlükte olan iki temel kanunu ise 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu oluşturmaktadır. Bu iki kanunun yürürlüğü ile yaşama geçen sosyal güvenlik reformu ilkesel olarak tüm vatandaşların olduğu gibi çocukların da sosyal güvenlik alanında öncelikli yararını gözetme ve koruma noktasında önemli hükümler barındırmaktadır. Bu anlamda sosyal güvenlik reformu ile birlikte 18 yaşına kadar her çocuğun genel sağlık sigortası kapsamına alınmış olması dikkate değer bir adımı oluşturmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin işleyişinde sosyal sigorta uygulamaları başta gelmektedir ve bu uygulamalar kapsamında sigortalılık başlangıç yaşı 18

kabul edilmektedir. Sigortalılık başlangıcının 18 yaş olarak kabulüne ilişkin düzenlemelerin devlet memuru statüsünde çalışanlar için 8 Haziran 1949; kendi adına ve hesabına çalışanlar için 19 Nisan 1979 ve işçi statüsünde çalışanlar için 1 Nisan 1981 tarihinde yürürlüğe girdiği görülmektedir. Yine 5510 sayılı Kanun'un 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) ve (c) bentleri gereği sigortalı sayılması gerekenlerden 18 yaşını doldurmamış olanların sigortalı sayılmayacağı Kanunun 6. maddesinin (h) bendi ile hüküm altına alınmış bulunmaktadır. Dolayısı ile sosyal güvenlik kural olarak kişinin 18 yaşından itibaren kendi sigortalılığı temelinde tanımlanan bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ve genel olarak bakıldığında sosyal güvenlik sisteminde çocuk;

- 18 yaşını dolduruncaya kadar genel sağlık sigortalısıdır. 18 yaşından küçük çocuğun ana ve babası da yok ise genel sağlık sigortası primi devlet tarafından ödenmektedir.
- Sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta iken ölen anne veya babasından gelir veya aylık bağlanan veya toptan ödeme yapılan hak sahibidir.
- Aday çırak, çırak ve işletmelerde meslekî eğitim gören öğrenci olarak iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası kapsamında bizzat kendisi sigortalıdır.

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Kanunu gibi mülga sosyal güvenlik kanunlarında da çocuklara ilişkin sigortalının bakmakla yükümlü olduğu kişi olarak sağlık sigortalısı veya vefatı halinde yetim aylığı hak sahibi olarak tanımlandığı çeşitli düzenlemeler yer almıştır. Ancak 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunundan farklı olarak bu kanunlar kapsamındaki sigortalılar için haklardan yararlanabilmeleri için belirli sigortalılık süresi ve prim ödeme gün sayıları gözetilmiştir. 1 Ekim 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı Kanun ile sigortalılar, eşleri ve çocukları arasında farklı şartları gözetilen bu uygulamalara genel olarak son verilmiştir. 5510 sayılı Kanun'da genel olarak çocukların yaşına, cinsiyetine, eğitim durumuna, medeni haline ve bakıma muhtaçlık ihtiyacına göre değişen koşullar çerçevesinde tanınan çeşitli haklar sıralandığı görülmektedir. Anılan Kanun kapsamında çocukları doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren temel düzenlemelere aşağıda maddeler halinde yer vermiştir:

- Kanun'un "Tanımlar" başlıklı 3. maddesinin yedinci fıkrasına göre hak sahibi, "Sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malullük, vazife

malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta olanların ölümü halinde, gelir veya aylık bağlanmasına veya toptan ödeme yapılmasına hak kazanan eş, çocuk, ana ve babasını” ifade etmektedir.

- Mezkur maddenin onuncu fıkrasında sigortalıların “Bakmakla yükümlü olduğu kişi” aynı fıkrada belirtilen bentler dışında kalan genel sağlık sigortalısının, sigortalı sayılmayan veya isteğe bağlı sigortalı olmayan, kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olan; a) Eşini, b) 18 yaşını, lise ve dengi öğrenim veya Meslekî Eğitim Kanununda belirtilen aday çıraklık ve çıraklık eğitimi ile işletmelerde meslekî eğitim görmesi halinde 20 yaşını, yüksek öğrenim görmesi halinde 25 yaşını doldurmamış ve evli olmayan çocukları ile yaşına bakılmaksızın bu Kanuna göre malûl olduğu tespit edilen evli olmayan çocuklarını,... kapsar” denilmektedir.
- Kanun’un 6. maddesinin (h) bendine göre Kanunun 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) ve (c) bentleri gereği sigortalı sayılması gerekenlerden 18 yaşını doldurmamış olanlar sigortalı sayılmamaktadır. Söz konusu (h) bendinin uygulanmasıyla ilgili olarak, bir meslek veya sanat okulunu bitirenlerden, Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre mahkemece ergin kılınmak suretiyle, öğrenimleriyle ilgili görevlerde çalışanlar hakkında ise 18 yaşın bitirilmiş olması şartı aranmamaktadır.
- Kanun’un 5. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde; “Meslekî Eğitim Kanununda belirtilen aday çırak, çırak ve işletmelerde meslekî eğitim gören öğrenciler hakkında iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası; meslekî ve teknik ortaöğretim ile yükseköğrenimleri sırasında staja tabi tutulan öğrenciler, meslekî ve teknik ortaöğretim sırasında tamamlayıcı eğitim ya da alan eğitimi gören öğrenciler, kamu kurum ve kuruluşları tarafından desteklenen projelerde görevli bursiyerler ile Yükseköğretim Kanununun 46. maddesine tabi olarak kısmi zamanlı çalıştırılan öğrencilerden aylık prime esas kazanç tutarı, 82. maddeye göre belirlenen günlük prime esas kazanç alt sınırının otuz katından fazla olmayanlar hakkında ise iş kazası ve meslek hastalığı sigortası uygulanır. Bu bentte sayılanlar, 4. maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılırlar ve bunlardan bakmakla yükümlü olunan kişi durumunda olmayanlar hakkında ayrıca genel sağlık sigortası hükümleri uygulanır” denilmektedir. Bu hükümle aday çırak ve çıraklar ile işletmelerde meslekî eğitim gören öğrenciler ve stajyer öğrenciler Kanun kapsamında sayılmıştır.
- Yine Kanun’un 81. maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde bu kişiler için prim oranları belirtilmiştir. Buna göre; Kanun’un 5. maddenin

birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilenler için prim oranı, prime esas kazançlarının %6'sıdır. Bu prim oranının %1'i kısa vadeli sigorta kolları, %5'i genel sağlık sigortası primidir. Yine anılan maddenin birinci fıkrasının (e) bendinde belirtilen kursiyerler için prim oranı, prime esas kazançlarının %5,5'idir. Bu prim oranının %1'i kısa vadeli sigorta kolları, %4,5'i genel sağlık sigortası primidir.

- Kanun'un 16. maddesinde iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortası; 32. maddesinde ise ölüm sigortası kapsamında sağlanan haklar ve yararlanma şartlarına yer verilmiş olup bu maddelerde gelir veya aylık bağlanmış olan kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi hüküm altına alınmıştır. Gelir veya aylık bağlanmış olan kız çocuklarının evlenmeleri ve talepte bulunmaları halinde almakta oldukları aylık veya gelirlerinin iki yıllık tutarı bir defaya mahsus olmak üzere evlenme ödeneği olarak peşin ödenmektedir.
- Kanun'un 34. maddesinin (b) bendinde bu Kanun kapsamında veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmayan veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir ve aylık bağlanmamış çocuklardan;
 - 18 yaşını, lise ve dengi öğrenim görmesi halinde 20 yaşını, yüksek öğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamayanların veya,
 - Kurum Sağlık Kurulu kararı ile çalışma gücünü en az %60 oranında yitirip malûl olduğu anlaşılanların veya,
 - Yaşları ne olursa olsun evli olmayan, evli olmakla beraber sonradan boşanan veya dul kalan kızlarının, her birine ölüm aylığının %25'i oranında aylık bağlanmaktadır.
- Sigortalı tarafından evlât edinilmiş, tanınmış veya soy bağı düzeltilmiş veya babalığı hükme bağlanmış çocukları ile sigortalının ölümünden sonra doğan çocukları da bağlanacak aylıktan bu yukarıda belirtilen esaslara göre yararlanmaktadır. 5510 sayılı Kanun'a göre bağlanacak aylık ve gelirlerin birleşmesi durumunda hem anne hem de babasından aylığa hak kazanan çocuklara, yüksek olan aylığın tamamı, az olan aylığın yarısı, aylık olarak bağlanmaktadır.
- Kanun'un 38. maddesinde uzun vadeli sigorta kolları bakımından sigortalılık süresi düzenlenmiş olup bu maddeye göre 18 yaşından önce malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarına tâbi olanların sigortalılık süresi, 18 yaşını doldurdıkları tarihte başlamış kabul edilmektedir. Bu tarihten önceki süreler için ödenen malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primleri, prim ödeme gün sayılarının hesabına dahil edilmektedir.

- Kanun'un 60. maddesi gereğince; gelir tespiti yapılmaksızın genel sağlık sigortalılığı ya da bakmakla yükümlü olduğu kişi bulunmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümlerine göre korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalanan kişilerle ana-babası olmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar genel sağlık sigortalısı sayılmıştır. Buna göre genel sağlık sigortalısı sayılan kişilerin çocukları 18 yaşını dolduruncaya kadar sağlık hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Anne ve babası olmayan 18 yaşın altındaki çocuklar ise primi Devlet tarafından ödenerek genel sağlık sigortalısı sayılmaktadır.
- Kanun'un 67. maddesinin dördüncü fıkrasına 2013 yılında getirilen ek cümle ile lise ve dengi öğrenim görülmesi sebebiyle bakmakla yükümlü olunan kişi veya hak sahibi sıfatıyla sağlık hizmetinden yararlandırılan çocuklara, 20 yaşını dolduracakları tarihi aşmamak kaydıyla bu öğrenimlerini bitirmelerini izleyen tarihten itibaren 120 gün süreyle aynı kapsamda sağlık hizmetlerinden yararlanmaya devam etme hakkı tanınmıştır.
- Son olarak ilave etmek gerekir ki mülga 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nda çocuklar için eğitim ve öğretim yardımı uygulamalarına da yer verilmişti. Söz konusu Kanun'un bu kapsamda yürürlükte olan son düzenlemesini oluşturan 65. maddesine göre harp malulünün çocuklarından biri okulunu bitirmiş veya bütünlümeye kalmaksızın bulunduğu sınıfa yükselmiş bulunması şartıyla, her yıl adedi yüzü geçmemek üzere, Devlete ait yatılı orta öğrenim okul ve müesseselerinde parasız okuma hakkı bulunmakta ve bu hak savaşta ölenlerin çocuklarını da içermektedir.

Yukarıda sıralanan haklar çocukların sosyal güvenliği açısından kuşkusuz önemli kazanımlar olmakla birlikte yeterli değildir. Çocukların sosyal sigorta hizmetlerine erişim sağlayabilmesi esasen ebeveynlerinin sigortalılık kapsamında olmasına ve sigorta primlerinin düzenli ödenmesine bağlı bulunmaktadır. Bu ise yoksulluk, işsizlik, kayıt dışı istihdam ve kırılğan işlerle çevrelenmiş hanelerde yaşayan çocuklar için sosyal sigorta kapsamı dışında kalmayı beraberinde getiren yapısal bir sorun oluşturmaktadır. Güvencesizliğin hanede yarattığı döngüsel sorunlar içerisinde çocukların eğitim, sağlık, barınma ve beslenme koşulları risk altına girdiği gibi okuldan ayrılarak işe girmek zorunda kalan çocuklarda bu risklere iş kazası, meslek hastalığı, hastalık, ihmal ve istismar gibi etkilerine belki de bir ömür boyu maruz kalabileceği tehditler de eklenmektedir.

Kayıtlı istihdam açısından dezavantajlı kişilerin kendilerinin ya da çocuklarının ağırlıklı olarak çocuk işçi olduğu ya da geleneksel olarak kayıt dışı istihdam edilenlerin çocuklarının da kayıt dışı sektörde kaldığı yönünde somut çıkarımlarda bulunmamıza imkân verecek veriler elimizde mevcut değildir (SGK, 2014). Bununla birlikte nitelikli işgücü olarak tam zamanlı ve kayıtlı istihdam hakkının kullanılabilmesinde eğitim başta olmak üzere çocuklarının geleceğine yatırım yapma kaynakları sınırlı olan hanelerde yoksulluk nesilden nesile aktarılan bir sorunsala dönüşmektedir (UNICEF, 2023).

Bu döngüden çıkış noktasında sosyal güvenlik sistemlerinin sunduğu seçenekler arasında aile sigortası gibi bir seçenek de bulunmaktadır ancak bu seçenek ülkemizde henüz yürürlüğe girmemiş durumdadır. Konuyu çocuk yoksulluğu ile mücadeledeki önemine binaen ayrı bir başlık altında ele almakta yarar görülmektedir.

Aile Sigortası

Birey-devlet ilişkisinde sosyal güvenlik uygulamalarının toplumun farklı kesimleri açısından erişilebilir ve sürdürülebilir olması sosyal refahın ve sosyal adaletin herkes için asgari düzeyde sağlanabilmesi açısından son derece belirleyicidir. Sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler bütünü olarak sosyal güvenlik sistemi kapsamı dışında kalanlar için yoksulluk karşılaşılması muhtemel bir sosyoekonomik risk olarak belirlemektedir. Sosyal devletten sosyal yardım devletine dönüşmekte olan Türkiye’de sosyal yardım miktarları da halen hanelerin asgari hayat standardına göre belirlenen; bu standart belirlenirken hanedeki çocukların iyi beslendiği, sağlıklı bir ortamda yaşadığı, gelecek endişesi duymadan eğitimine devam edebildiği ve istihdama hazırlandığı süreçte temel insanî ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyede gelir elde edebildiği öngörüsünden hareket edilerek hesaplanan bir veri değildir. Örneğin Almanya’da hanenin asgari geçim seviyesi çocuk parası uygulaması yolu ile desteklenirken özellikle gelir düzeyi düşük olan aileler ve çocukları için temel gereksinimler dikkate alınarak çocuklar yoksulluk riskinden korunmaya çalışılmaktadır ki bu amaç tam da aile sigortasının da varlık nedenini oluşturmaktadır.

Kaynağı refah devletinin sosyal politikaları olan aile sigortası doğrudan aileyi hedef alan ve aileyle ilgili belirlenmiş açık amaçlara ulaşmak için tasarlanmış sosyal güvenlik politikaları ya da yarattığı sonuçlar itibariyle dolaylı olarak aile üzerinde etki yaratan sosyal politikalar olarak varlık

gösterebilmektedir. Aileyi iş ve gelir sahibi yapmayı amaçlayan güçlendirme politikaları; aile hayatını geliştirmeye yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri; ailesi olmayanlar için ailenin yerini tutacak veya alabilecek aile dışı kurumları geliştirmeye yönelik hizmetler bu dolaylı politikalardan birkaçıdır (ILO, 2021). Uluslararası Sosyal Güvenlik Birliği ise aileye yönelik sigortacılık uygulamalarını ailelerin normal yaşam standartlarını koruyabilmeleri ve gelişimleri için gerekli imkânları temin edici aynı veya nakdi olanaklar olarak ele almaktadır (ISSA, 2022).

Türkiye'nin 28 Haziran 1952 tarihinde belirli hükümlerini onaylamış olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkındaki Sözleşmesi'nin 40. maddesinde aile yardımları 'Yardım yapılacak hal, mevzuatla tayin olunacağı şekilde, çocukların geçimini sağlama mükellefiyeti' olarak tanımlanmıştır. Yapılacak yardımlar ise Sözleşme'nin 42. maddesinde konulacak şartlar çerçevesinde periyodik ödemeler yapılması; çocuklara yiyecek, giyecek, mesken, tatil geçirme yerleri veya ev idaresinde yardım sağlanması yahut bu yardımların mezc edilerek temini olarak sıralanmıştır. Anılan sözleşmede riskler bazında iş kazası, meslek hastalığı, analık, hastalık, işsizlik, malullük, yaşlılık, ölüm ve aile yardımı sigorta kolları belirlenmiş ve bu dokuz riske karşı çalışanların sigortalanması tavsiye edilmiştir. Türkiye'nin onaylamadığı maddeler arasında bulunan aile yardımları ile ilgili hükümler sigorta kolu olarak ülkemizde çocuk yoksulluğu ile mücadele açısından da önem taşıyan bir alanı oluşturmaktadır. Aile sigortası uygulamaları çocuk yoksulluğu ile mücadelede gelirin yeniden dağılımına yönelik çalışmaları kapsamının yanı sıra sosyal risklerle karşı karşıya gelen aileye asgari bir gelir güvencesi sunarak ailenin bir bütün olarak korunmasını da hedeflemektedir. Aile sigortası ile bütünleştirilmiş çocuk merkezli politikaların, çocuğun eğitimi konusunda ailenin rolü ile toplumun rolünün doğru tanımlanmasında, çocuklarla ebeveynleri arasında sağlıklı bir dengenin kurulmasında yapıcı etkiler bıraktığı görülmektedir (Oberlin, 2007).

Türkiye'de aile sigortasının yaşama geçirilmesi, gelecekleri karşılaştıkları yoksulluk riskinin büyüklüğü ile hane bütçesinin sınırları arasında sıkışıp kalan çocukların ve kayıt dışılığa itilen anne babalarının asgari geçim standartlarına kavuşturulması için hak temelli bir başlangıç noktası oluşturacaktır. Özellikle çocukların eğitim ve istihdam olanaklarının arttırılabilmesi yönünde izlenecek aile odaklı bütüncül politikalar, nüfusu yaşlanmakta olan ülkemizde varlıklarına daha çok ihtiyaç duyulacak aktif işgücünün geliştirilebilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal sürdürülebilirliği açısından da önem taşımaktadır.

Tartışma ve Öneriler

İnsanları, kendilerini nesneleştiren sosyal yardım uygulamalarından hak temelli yaklaşımla ve hukukun üstünlüğünü esas alarak korumak, sosyal koruma felsefesinin özünü oluşturmaktadır. Özellikle de ebeveynleri ile birlikte biat-lütuf kültürünün içine sıkıştırılan çocukların özsaygılarını ve özgüvenlerini, özgür birer birey olarak gelişimlerini tehdit eden ve böylelikle eşitsizlikleri araçsallaştıran *siyasal* sosyal yardımlara karşı insan haklarını, insan onurunu ve sosyal adaleti merkeze alan çocuk dostu yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çocukların engellilik, ırk, dil, din ve inanç, etnik köken gibi nedenlerle ayrımcılığa uğramasında yoksulluğun derinleştirici etkisini görerek yol almak ise eşit yurttaş anlayışına dayalı bir yoksullukla mücadele politikasını yaşama geçirmek için zorunluluk arz etmektedir. Çocuklar için ayrılan kamu kaynaklarının yönetiminde şeffaflık, verimlilik ve hesap verebilirlik ilkeleri ise izlenen politikaların çocukların üstün yararını gözetip gözetmediği noktasında birer mihenk taşı olarak kabul edilmelidir. Örneğin mevcut koşullarda yoksul çocuklara sosyal yardım amacıyla ayrılan kaynak büyüklüğü ne kadar, hangi hanelere ulaşıyor, muhtaçlık kararları standart mı, sosyal yardımlar kaç haneyi yoksulluk kısılacından çıkardı, kaç çocuk okula (başarıyla) devam edebildi, kaç çocuk nitelikli tedavi ilaç ya da hizmeti alıp sağlığına kavuşabilirdi gibi soruların tüm boyutları ile cevaplanabilmesi sosyopolitik bir önem taşımaktadır.

Çocuğu yoksulluk üzerinden ihmal ve istismar eden politikaları tartışabildiğimiz, çocuğun iyi olma hali üzerinde herhangi bir katkısı bulunmayan kurum ve kuruluşların işlevselliğini sorgulayabildiğimiz, yoksullukla mücadele amacına hizmet etmeyen kaynakların yoksul haneler için tahsisine yönelik politikalar geliştirdiğimiz bir düzlemde yoksulluk elbette mücadele edilip, etkisi en aza indirgenebilecek bir risktir. Çocuk yoksulluğunu kendi ekosistemi içinde görmek; demokratik-sürdürülebilir-yerel alt yapılarla çocuk refahını kurumsallaştırmaya yönelik adımlar atmak izlenebilecek bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Bir ailede çocuğun yoksulluktan etkilenme düzeyi ile ebeveynin etkilenme düzeyinin aynı olmayabileceği öngörülerek yoksunluk halini hane ve çocuk odağında ayrı ayrı tanımlamak da bu bağlamda önem taşımaktadır. Bir sosyal sorun örüntüsü olarak yoksulluğun hanede keşiştiği diğer sorunlara da odaklanmak, çocuk yoksulluğuyla mücadelede doğrudan/dolaylı politikalar ayırımı belirleme sürecinde yol gösterici olacaktır.

Kısaca yoksulluk dediğimizde bugün en az 35 milyon insanımız ile 7 milyon çocuğumuzdan söz ediyoruz. Çocuğun yaşının, cinsiyetinin, ırkının, etnik kökenin ve engellilik durumunun onu yoksulluk karşısında daha kırılgan kılan koşullara dönüşebildiğini biliyoruz. Çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak için aile sigortası gibi yoksullukla mücadelede doğrudan etkili sosyal güvenlik uygulamalarına alan açmamız; her bir çocuğumuzun geleceği için daha insanca bir yaşamı ve gerçek anlamda sosyal adaleti mümkün kılabilir.

Hicran Atatanır

Kaynakça

- Açıklan, N. (2008). Yoksulluk ve genç kuşakların toplumsal hareketlilik şansları: İstanbul ve Gaziantep örnekleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar 1/3, 34-54.
- Atatanır, H. (2019). *Türkiye’de yoksulluk, sosyal yardım ve sivil toplum*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Corus, C., Saatcioglu, B., Kaufman-Scarborough, C., Blocker, C. P., Upadhyaya, S., & Appau, S. (2016). Transforming poverty-related policy with intersectionality. *Journal of Public Policy & Marketing*, 35(2), 211-222.
- Duncan, G. J., Magnuson, K., Kalil, A., & Ziol-Guest, K. (2012). The importance of early childhood poverty. *Social Indicators Research*, 108(1), 87-98.
- ISSA. (2023). Family and household benefits. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.issa.int/node/188611> adresinden erişildi.
- ILO. (2021). Family-friendly policies for workers in the informal economy. 7 Ekim 2023 tarihinde https://www.ilo.org/global/publications/WCMS_811833/lang-en/index.htm adresinden erişildi.
- Oberlin, E. M. (2007). *Family allowances: Policy, practice and the fight against poverty in Europe and Latin America?* Technical Report of World Social Security Forum, Moscow.
- SGK. (2014). *Çocuk ve sosyal güvenlik*. H. Atatanır. (Editör) ISBN: 978-605-4844-12-8. Yayın No: 134, Ankara.
- UNICEF. (2023). *Global trends in child monetary poverty according to international poverty lines*. Research Working Paper. 17 Ekim 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/documents/child-poverty-trends> adresinden erişildi

Covid-19 Döneminin Görünmeyen Yüzü: Çocuk İşçiliği

FADİME KÜBRA OZAN

SEVİNÇ PEHLİVAN SÜTLÜ

Özet

“Çocuk işçiliği” çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanmaktadır. İngiliz Cerrah Percivall Pott tarafından 1775 yılında yayınlanan makalede baca temizleyici olarak çalıştırılan çocuklardan ve bunların sağlık risklerinden bahsedilmesi çocuk işçiliğinin tarihinin eskiliğini göstermektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte çocuk işçiliği daha görünür hale gelmiştir. Günümüzde de evrensel bir problem olmaya devam etmektedir. 2019 yılında meydana gelen ve hızla yayılan Covid-19 salgını ekonomi ve çalışma şartlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Covid-19 salgınında uygulanan kısıtlamalar, ekonomide kriz yaratmış ve yoksulluk oranları artmıştır. Okulların kapatılmasıyla çocuklar iş hayatında daha fazla yer almaya başlamış ve ağır koşullarda çalıştırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu makalede Covid-19 dönemi ve çocuk işçiliği üzerine etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, çocuk işçiliği, Covid-19

– DERLEME MAKALE –

FADİME KÜBRA OZAN, f.kubraozann@gmail.com
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Çalışmaları Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
ORCID <https://orcid.org/0009-0007-3021-5546>

SEVİNÇ PEHLİVAN SÜTLÜ, ssutlu@mehmetakif.edu.tr
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6847-1798>

Geliş tarihi 18.08.2023 • Kabul tarihi 03.11.2023
DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.301>

The Invisible Face of The Covid-19 Period: Child Labor

Abstract

“Child labor” is often defined as work that prevents children from experiencing their childhood, diminishes their potential and dignity and is harmful to their physical and mental development. The article published in 1775 by British surgeon Percivall Pott on children working as chimney sweeps and their health risks shows the long history of child labor. With the Industrial Revolution child labour became more visible. Today, it continues to be universal problem. In 2019, the rapidly spreading Covid-19 pandemic negatively affected the economy and working conditions. The restrictions imposed during the Covid-19 pandemic have created a crisis in the economy and poverty rates have increased. With the closure of schools, children started to be more involved in business life and faced the danger of working under harsh conditions. This article evaluates the Covid-19 period and its impact on child labor.

Keywords: *Child, child labor, Covid-19*

Giriş

İnsanlık, tarihi boyunca birçok afet ve salgınlarla mücadele etmiştir. Bu salgınların sonuncusu Covid-19 salgınıdır. Virüs kaynaklı olan ve ilk olarak 2019-nCoV şeklinde ifade edilen koronavirüs, daha sonraki süreçte Covid-19 olarak adlandırılmıştır (Budak&Korkmaz, 2020). Covid-19, 2019 yılının aralık ayında Çin’de çıkmış ve hızlı bir yayılım göstermiştir (Sarman, Tuncay&Sarman, 2020). Dünya Sağlık Örgütü’nün Covid-19’u 2020 yılında pandemi ilan etmesiyle birlikte sağlık sektörü hızlı tedavi arayışına girmiş ve sağlık personelleri daha yoğun çalışmışlardır (Marraro&Spada, 2020). Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 sağlık krizi nedeniyle hükümetler kendi önlemlerini almak için toplumlara birtakım yaptırımlar uygulamışlardır. Bu yaptırımların içinde karantina, sosyal izolasyon, seyahat kısıtlamaları yer almıştır. Ülkemizde de benzer önlemlerin yanı sıra sokağa çıkma yasakları, maske takma zorunluluğu, düğün yasağı gibi kısıtlamalar uygulanmıştır. Uygulanan bu kısıtlamalar, var olan salgının toplumda ve bireyde psikolojik etki ve tepkilerinin, sosyal ve kültürel etmenlerin değişmesinde etkin rol oynamıştır (Koçak&Harmancı, 2020). Yaşanan salgın, toplum ve halk sağlığını etkilemiş, hem bireylerde hem de toplumda sosyokültürel ve psikolojik olarak ağır hasarlara yol açmıştır (Doğan &Çiftçi). Bununla birlikte Covid-19, sadece psikolojik etkiye sebep olmamış aynı zamanda sosyal ve ekonomik

anlamda da değişime yol açmıştır. İş yerlerinin kısıtlamalar kapsamında kapatılması, özellikle özel sektör çalışanları arasında ciddi ekonomik sorunlara yol açmış, devlet tarafından verilen destekler çoğunlukla yetersiz kalmıştır.

Kısıtlamalardan en fazla etkilenenler yaşlılar ve çocuklar olmuştur. Sokağa çıkma yasakları bu gruplarda daha katı uygulanmıştır. Çocuklar temel hakları olan eğitimden mahrum kalmıştır. Covid-19'un çocuklar açısından en çok etkilediği alan şüphesiz eğitim sektörü olmuştur. Eğitimin uzaktan ve online şeklinde yürütülmesi internete erişimi olmayan çocukları eğitimden mahrum bırakmıştır. UNICEF bu durumu "küresel bir eğitim acil durumu" olarak tanımlamıştır (Verza, Valdez&Costa, 2020). Ülkemizde, tüm dünyada olduğu gibi eğitime online devam edilmiş ve okullar geçici olarak kapatılmıştır. Zorunlu eğitimin, çocukların erken yaşta evlilik, çocuk işçiliği gibi istismarlara karşı koruyucu olduğu bilinmektedir. Covid-19 salgını ile yaşanan ekonomik sorunlar ve eğitimin kesintiye uğraması çocuk işçiliğinin önünü açmıştır.

Çocuk Kavramı ve Çalışan Çocuklar

Çocukluk dönemi bireyin fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişiminin yaşandığı, erişkin olarak topluma nasıl katılacağına belirlenmesi nedeniyle hem birey hem de toplum için önemli bir süreçtir. Tarih boyunca çocuk kavramı değişmiş ve her ülke kendi toplum yapısına uygun olarak çocuk ve çocukluk kavramını tanımlamıştır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, çocuk kavramını "Bebeklik dönemi ile ergenlik dönemi arasında kalan gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak" şeklinde tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Aykaç (2016) tarafından ise "Yetişkinlerin yanında kimlik kazanıncaya kadar ve kendi zihinsel ve bedensel bütünlüğünü geliştirmesi için yetişkin tarafından korunması gereken kişi" olarak tanımlanmıştır (Aykaç, 2016). Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesinde çocuk; "erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşından küçük herkes" olarak tanımlanmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulünü takiben düzenlenen Dünya Çocuk Zirvesi'nde her çocuğa daha iyi bir gelecek sağlamak için hedefler ve tedbirler belirlenmiştir ki bu dönem çocuk işçiliği ile mücadelenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (UNICEF, 2023).

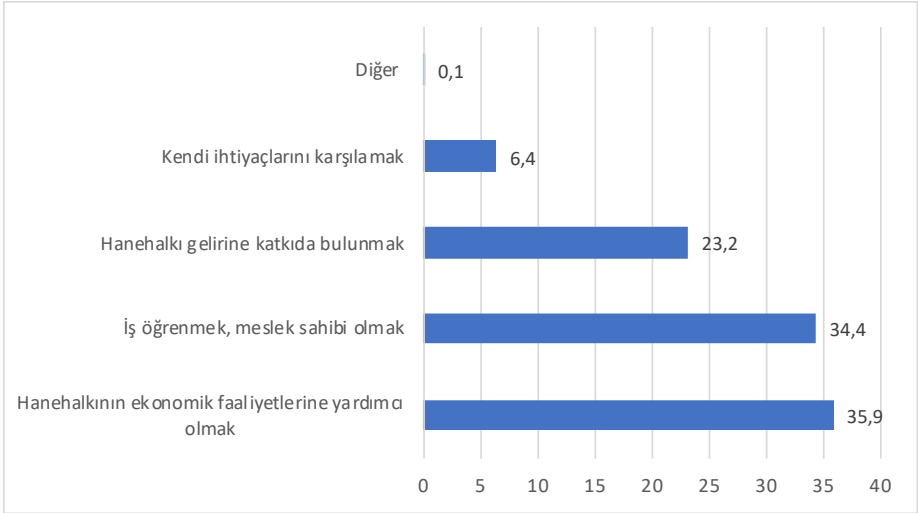
Çocuk işçiliği, küreselleşen dünyada iş yaşantısının kar odaklı anlayış ile dayattığı toplumsal sorunlardan biridir (Berigel&Eroğlu, 2019). Çocuk tanımının toplumlara göre değişimine benzer şekilde çocuk işçiliği kavramı

da toplumdaki farklılıkların göstermektedir. Bu farklılığın ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile ilgili olduğu bilinmektedir (Şimşek, Barışık&Ege, 2016). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çocuk işçiliğini “çocukların çocukluk dönemlerini yaşamalarına engel ve sınırlama getiren, çocuğun özgüvenini kırarak toplumdaki dışlanmasına neden olan ve çocuğun her anlamda gelişimini etkileyen işlerde çalıştırılmaları” olarak tanımlamaktadır (International Labour Organization, 2013). Erdoğan ve Semerci (2019) ise çocuk işçiliğini; “çocuğun haklarından mahrum bırakılması ve sosyo-fiziksel ve bilişsel yönden çocuğa zarar veren her türlü etkinlik” olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan&Semerci, 2019). Bu tanımlar üzerinden bakıldığında çocuk işçiliği sadece çocuğu değil; çocuğun içinde bulunduğu aile ve toplumu da etkilemektedir.

Çocuk işçiliğinin tarihçesi ilk toplumlara dek uzanmaktadır. Avcı ve toplayıcı toplumlardan sonra aile ve mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte çocuklar ailelerinin yanında tarım ve hayvancılık sektörlerinde çalışmışlardır (Erbay, 2008). Özellikle tarım devriminin gerçekleşmesiyle beraber çocuklar işgücü olarak görülmüş ve üretimin artırılması için sahip olan çocuk sayısını arttırma yoluna gidilmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte makineleşme sürecine hızlı bir geçiş yapılmıştır. Dünyayı etkisi altına alan kapitalizm karşısında küçük işletmeler kapanmıştır. İşsiz kalan işçiler ise fabrikalarda çalışmışlardır. İşçilerin büyük bir çoğunluğunu ise çocuklar oluşturmuştur (Şahin, 2012). Çocuklar gelişim süreçlerinin taşıdığı özellikler nedeniyle çevresel faktörlerden erişkinlere göre daha fazla etkilenmektedir. İngiliz cerrah Pott tarafından küçük vücut yapıları nedeniyle baca temizliğinde çalıştırılan çocuklarda testis kanserinin sık görüldüğüne dair yapılan çalışma sonrası çalışan çocukların sağlıklarının korunması gündeme alınmış, takip eden süreçte çocuk haklarını koruma altına alan çok sayıda yasal düzenleme yapılmıştır (Kara, 2017). Türkiye, Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni 1990 yılında imzalamıştır. Ayrıca 4857 sayılı İş Kanunu ile 15 yaşını doldurmayan çocukların çalıştırılmasını yasaklanmıştır (Gökalp, 2012). Çocuk işçiliğini önlemeye yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde yasal mevzuatlar olsa da çocuk işçiliği sorunu tam anlamıyla çözülememiştir (Yüceol, 2022). Var olan bu toplumsal sorun hem modern toplumlarda hem de geleneksel anlayışı benimseyen toplumlarda hala güncelliğini korumaktadır. Çocukların çalışma hayatında yer almasının en önemli sebebinin yoksulluk olduğu göz önüne alındığında çocuk işçiliğinin özellikle gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerin problemi olduğu söylenebilmektedir.

UNICEF tarafından yayınlanan raporda dünya genelinde 160 milyon çocuğun başka bir değişle her on çocuktan birisinin çalıştığı ve pek çoğunun da ailelerdeki ekonomik yetersizlikler nedeni ile çalıştırılma riski ile karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir (UNICEF, 2023). ILO ve UNICEF'in ortak yayınladığı "Milyarlarca neden: Çocuklar için evrensel boyutta sosyal koruma oluşturmaya yönelik acil ihtiyaç" başlıklı raporda 5-17 yaş grubu tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısının 2016 yılından günümüze kadar olan süreçte 6,5 milyon artarak 79 milyona ulaştığı ifade edilmektedir. (ILO&UNICEF, 2021). Çocuk işçi olarak çalıştırılan çocukların yaklaşık %50'sinin güvenlik ve sağlık alanında problemler yaşadığı ve gelişimlerinin olumsuz etkilendiği belirtilmiştir (UNICEF, 2023).

TÜİK'in verilerine göre Türkiye'deki 5-17 yaş grubu çocuk nüfusu 16 milyon 457 bin kişi olduğu ve ekonomik faaliyet gösteren çocuk sayısının 720 bin olduğu belirtilmiştir. Çalışan çocukların %30,8'inin tarım sektöründe, %23,7'sinin sanayi sektöründe ve %45,5'inin ise hizmet sektöründe çalıştıkları tespit edilmiştir. Aynı raporda 5-17 yaş grubu çalışan çocukların "çalışan çocukların çalışma nedeni" yüzdeler olarak değerlendirilmiştir. Çocukların %35,9'unun "ev içinde ekonomik faaliyetlere yardımcı olmak", %34,4'ünün "iş öğrenmek, meslek sahibi olmak", %23,2'sinin "hane halkı gelirin katkısında bulunmak" ve %6,4'ünün ise "kendi ihtiyaçlarını karşılamak" amacıyla çalıştıkları görülmüştür (TÜİK, 2020).

Tablo 1: 5-17 yaş grubu çalışan çocukların çalışma nedenleri (TÜİK, Çalışan Çocuklar Anketi, 2019)

Covid-19 Döneminde Çocuk İşçiliği

2019 yılında ortaya çıkarak hızlı yayılan Covid-19 salgını, geçmişte yaşanan salgınlardan sosyolojik olarak ayrılmaktadır. İnsanlık tarihinin yaşadığı çok daha büyük salgınlar olsa da bilinirlik ve insanlarda bıraktığı korku ve panik duyguları nedeniyle Covid-19 salgını diğer salgınlardan farklı bir yerde durmaktadır. Birçok sınırlama ve kısıtlamaya rağmen koronavirüsün tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılmasının başlıca sebebi olarak küresel ekonomi düzeninin küreselleşme sürecine girmesi gösterilmektedir (Eroğlu, 2020). Virüsün hızlı bir şekilde yayılması başta sağlık sektörü olmak üzere birçok alanı etkilemiştir. Bu alanlardan bir tanesi de ekonomi piyasasıdır. Pandemi döneminde uygulanan kısıtlamalar, ülke genelinde ekonomik krize sebep olmuştur. Artan kriz sebebiyle üretim faaliyetleri durmuştur. İşsizlik artmış, ülkelerin finans sistemleri etkilenmiştir (Eryüzlü, 2020). Ekonominin sekteye uğraması yoksulluk olgusunu arttırmış, bu durumdan en çok yoksul ve orta gelirli aileler etkilenmiştir (Ay, 2020). ILO verilerine göre 2020 yılında hali hazırdaki 582 milyon yoksul çocuğun yanına 142 milyon yoksul aile eklenmiştir (ILO&UNICEF, 2021). Ailelerin bu tür kriz durumlarında başa çıkma mekanizması olarak çocuk işçiliğine yöneldiği bilinmektedir (Duryea, Lam&Levison, 2007). Covid 19 salgını sürecinde eğitime ara verilmiştir. Okula gitme seçeneğinin ortadan kalktığı durumda çocukların çalışma olasılıkları artmaktadır. Çocuklar ücretli olarak çalışmaya başladıklarında çoğunlukla eğitimleri yarım kalmaktadır. Nitekim artan yoksulluğa bağlı olarak çocuklar aile ekonomisine katkıda bulunmak için çalışmak durumunda kalmıştır. ILO ve UNICEF tarafından 2021 yılında yayımlanan raporda çocuk işçilerin sayısının son dört yılda yaklaşık 9 milyon arttığı ve dünya genelinde çalışan çocukların sayısının 160 milyona ulaştığı, 20 yıldır ilk kez çocuk işçiliği ile mücadele sürecinin durakladığı bildirilmiştir (UNICEF, 2021).

Çocuk işçiliğinin temel nedeni olan yoksulluk, Covid-19'un beraberinde getirdiği ekonomik kriz ile birlikte çocuğun emek piyasasına girmesinin önünü açmıştır. Covid-19 döneminde artan yoksulluk ile çocuk işçiler için durum daha da kötüleşmiş, daha ağır işlerde ve daha uzun süreler çalıştırılmışlardır. Çocuklara yetişkinlere göre daha çok iş için daha düşük ücret ödenmesi işverenin maliyetini düşürmekte, bu da üretim ve hizmet sektörlerinde çalıştırılmak üzere çocuk işçilerin tercih edilmesine sebep olmaktadır. Bu dönemde çalıştırılan çocuklar, hem yetişkinlere göre daha düşük ücret almış hem de sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır (Parlak&Güler, 2022). İnsan Hakları İzleme Örgütü Covid-19 döneminin etkilerini araştırmak

için Gana, Nepal ve Uganda’da yaptığı saha çalışmalarında yaşları 8-17 yaş arasında olan 48 erkek ve 33 kız çocuk ile görüşme yapmıştır. Düşük gelirli aileden gelen 81 çocuk, pandemi sürecinde ailelerinin işsiz kaldığını ve bu yüzden de ekonomik kriz yaşadıklarını, yiyecek alamadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen çocuklardan bazıları salgın dönemi öncesinde de çalıştığını; birçoğu ise Covid-19 döneminde ailesine ekonomik olarak destek olmak ve aç kalmamak için çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir (Human Rights Watch, 2021). ILO’nun 2020 yılında yayınladığı raporda Brezilya, Fildişi Sahili ve Mısır gibi ülkelerde Covid-19 döneminde çocuk işçiliğinin arttığı bildirilmiştir (ILO&UNICEF, 2021). Pek çok raporda okulların kapalı kaldığı sürecin çocuk işçiliğinde artışa yol açtığı vurgulanmıştır. Sekiz Batı Afrika ülkesini içeren bir çalışmada çocuklar sürekli okul olmadığı için çalıştıklarını belirtmişler, uzaktan eğitime devam etseler de evde bulunmalarının ailelerine yardım etmek için çalışmaları yönündeki beklentiyi değiştirmediklerini ifade etmişlerdir. Burkino Faso’da okul kapalıyken çocukların denetimsiz kalmamaları için mermer madenlerinde ebeveynleriyle birlikte çalıştırıldığı bildirilmiştir (Vision, 2020). Cinsiyetler açısından değerlendirildiğinde kız çocuklarının okula gitme sürecinin daha çok etkilendiği ve bu çocukların aile içi şiddet, ihmal ile ücretsiz ev işçiliği de dahil olmak üzere çocuk işçiliği gibi istismlara açık hale geldiği bildirilmiştir (Demir, 2022).

Sonuç ve Öneriler

Çocuk işçiliği, yetişkin işsizliğinden kaynaklanan toplumsal bir sorun olmakta ve işverenler maliyeti ucuz olan çocuk emeğini tercih etmektedirler (Çöpoğlu, 2018). Geçmişten günümüze kadar olan süreçte her toplumda çocuk işçiliği var olmuştur ve artmaya devam etmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile birlikte çocuk işçiliği sorunu üzerinde durulmuş ve çocuğun çalışması bir hak ihlali olarak değerlendirilmiştir. Hem Birleşmiş Milletler hem de ILO çocuk işçiliği üzerinde çalışmalar yapmış ve çocuk işçiliğini tetikleyen etmenler hakkında raporlar hazırlamışlardır. Bu raporlara göre dünyada ve ülkemizde yoksulluk sorunu çözülmeden çocuk işçiliği ile mücadele etmek mümkün görülmemektedir. Çünkü çocuk işçiliği hem modern toplumlarda hem de geleneksel toplumlarda evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin yaşadığı ekonomik sorunlar çocukları da etkilemektedir. Çocuklar, “ailelerine destek olmak için” çalıştırılabilmektedir. Bu durum çocuğun fiziksel bütünlüğünü bozacağı gibi psiko-sosyal açıdan gelişimini de olumsuz etkileyecektir. Sadece kriz dönemlerinde değil tüm dönemlerde çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında ILO, çocuk işçiliğiyle mücadele konu-

sunda 2025 yılına kadar yapılacak olan araştırmalarda dört temel faktörden bahsetmektedir. Bu faktörler; yasal düzenlemeler, işgücü piyasaları, sosyal koruma ve eğitimidir (Yüceol, 2022).

Çocuk işçiliği Covid-19 döneminde, yaşanan ekonomik kriz, artan yoksulluk ve eğitim sürecinin kesintiye uğramasına bağlı olarak özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde artış göstermiştir. Covid-19 döneminde eğitim sürecinin kesintiye uğraması nedeniyle okul dışında kalmış, ücretli işçi olarak çalıştırılan çocukların tekrar okullaştırılması sağlanmalıdır. Okula dönüşün sağlanamaması önümüzdeki yıllarda çocuk işçiliği ile mücadeleyi zorlaştıracak, geçici bir durum olarak başlayan işçiliğin kalıcı hale geçmesine sebep olacaktır. Okula dönüşü hızlandıracak kampanyalar planlanmalıdır. Ailelerin kriz dönemlerinde yoksullukla başa çıkmak için çocuk işçiliğine sığınmalarının önüne geçecek tedbirlere ihtiyaç bulunmaktadır. Savunmasız durumdaki ailelere çocuk yardımı gibi mali destekler sağlanmalıdır. Kriz dönemleri dışında çocuk işçiliği sorununun görünür kılınması ve var olan yasal düzenlemelerin uygulanmasının sağlanması gerekmektedir. Müdahalelerin başarılı olabilmesi için hükümetlerin yanı sıra sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin de sürece destek vermesi önem arz etmektedir. Covid-19 salgınının çocuklara etkisi konusunda daha çok çalışma yapılmasına ve başta okul terk olmak üzere pandemi döneminden bu zamana devam eden sorunlara, önce kısa vadede sonra uzun vadede kalıcı çözümler geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Fadime Kübra Ozan

Sevinç Pehlivan Sütü

Kaynakça

- Avşar, Z. & Ögütoğulları, E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 9-40. <https://dergipark.org.tr/pub/sgd/issue/28019/297505> adresinden alındı.
- Ay, Z. B. (2020). *Yaşanan Sağlık Krizi ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği*. Acedemia: https://www.academia.edu/44484307/YA%C5%9EANAN_SA%C4%9ELIK_KR%C4%B0Z%C4%B0_VE_T%C3%9C-RK%C4%B0YEDE_%C3%870CUK_%C4%B0%C5%9E%C3%87%C4%B0L%C4%B0%C4%9E-%C4%B0 adresinden alındı.
- Aykaç, H. B. (2016). Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği. *TBB Dergisi*, (116), 335-383.
- Berigel, S. & Eroğlu, İ. (2019). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Dinamikleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Özel sayı), 39-56.
- Budak, F. & Korkmaz, S. (2020). Covid-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*(1), 62-79. doi:10.35375/sayod.738657
- Çöpoğlu, M. (2018). Bir Kısır Döngü: Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği ve İşsizlik. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5), 671-685. doi:10.18506/ane-mon.397136
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye'de Çocuk İşçiliği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(14), 357-398.
- Demir, A. (2022). COVID-19 ve çocuklar. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, 3(3), 19-42.
- Doğan, B. K. & Çiftçi, D. B. (2021). Koronavirüs Pandemisinin Ağır Laştırıcıları: Çalışan Çocuklar. *Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi*. Nevşehir: ICCET '21.
- Duryea, S., Lam, D. & Levison, D. (2007). Effects of economic shocks on children's employment and schooling in Brazil. *Journal of Development Economics*, 84(1), 188-214. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2006.11.004>.
- Erbay, E. (2008). *Çocuk İşçi Olmak - Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bakış*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Erdogan, E. & Semerci, P. U. (2019). Türkiye'de 2000 Sonrası Akademik Yazında Çocuk İşçiliği Çalışmalarının Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 4(63), 2503-2538.
- Eroğlu, E. (2020). Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236. doi:10.30927/ijpf.803572
- Eryüzlü, H. (2020). COVID-19 Ekonomik Etkileri ve Tedbirler: Türkiye'de "Helikopter Para" Uygulaması. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 10-19. doi:10.46737/emid.745621
- Gökalp, Ö. T. (2012). Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 2(1), 125-135.
- Human Rights Watch. (2021). "I must work to eat": COVID-19, poverty, and child labor in Ghana, Nepal and Uganda. 6 Ekim 2023 tarihinde <https://www.hrw.org/report/2021/05/26/i-must-work-eat/covid-19-poverty-and-child-labor-ghana-nepal-and-uganda> adresinden alındı.
- ILO ve UNICEF. (2021). *Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. 28 Kasım 2023 tarihinde https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/?_gl=1*16vf52b*_ga*Mzk4MjU3MTg2LjE2ODYwNzI4NDk.*_ga_ZEPV2PX419*MTcwMTEwODMxNy44LjEuMTcwMTEwOTEzNC40Mi4wLjA adresinden alındı.
- International Labour Organization. (2013). 6 Eylül 2023 tarihinde ILO: <https://www.ilo.org/ipecc/facts/lang-en/index.htm> adresinden alındı.
- Kara, B. (2017). Çocuk İşçilerin Nörolojik Sorunları. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 16(62), 56-64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/msg/issue/49188/627904> adresinden alındı.

- Koçak, Z., & Harmancı, H. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde ailede ruh sağlığı. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*(5), 183-207.
- Marraro, G. A., & Spada, C. (2020). Consideration of the respiratory support strategy of severe acute respiratory failure caused by SARS-CoV-2 infection in children. *Zhongguo Dang Dai Er Ke Za Zhi*, 22(3), 183-194. doi:10.7499/j.issn.1008-8830.2020.03.002
- Parlak, N. K., & Güler, Ç. U. (2022). COVID-19 gölgesinde çocuk işçiliği. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 49-66. doi:10.17218/hititsbd.1063687
- Sarman, A., Tuncay, S., & Sarman, E. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde medyanın 3-18 yaş arasındaki çocuklar üzerindeki olumsuz psikolojik etkisinin önlenmesi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(Özel Sayı), 69-75.
- Şahin, L. (2012). Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 103-118.
- Şimşek, T., Barışık, S., & Ege, T. (2016). Türkiye’de çocuk işçiliği ve ekonomik etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 161-179.
- TÜİK. (2020). 6 Ekim 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (6 Eylül 2023). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- UNICEF. (2021). 6 Ekim 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCitenleri/%C3%A7ocuk-%C5%9F%C3%A7ilerin-say%C4%B1s%C4%B1-20-y%C4%B1ld%C4%B1r-ilk-kez-artarak-160-milyona-%C3%BCkseldi-uluslararası%C4%B1> adresinden alındı.
- UNICEF. (2023). 6 Ekim 2023 tarihinde <https://www.unicef.org/> adresinden alındı.
- UNICEF. (2023). 28 Kasım 2023 tarihinde https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCitenleri/unicef-t%C3%BCrkiye-%C3%A7ocuk-%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fini-ortadan-kald%C4%B1rmaya-%C3%B6nelik-ulusal-stratejileri#_ftn1 adresinden alındı.
- Verza, M., Valdez, C., & Costa, W. (2020). 6 Ekim 2023 tarihinde AP News: <https://apnews.com/article/virus-outbreak-pandemics-mexico-india-united-nations-ab80ad40160b0b255e3dc68d-11360b44> adresinden alındı.
- Vision, W. (2020). 29 Kasım 2023 tarihinde Act Now: Experiences and recommendations of girls and boys in West Africa during COVID-19: www.wvi.org/sites/default/files/2020-11/5-WV-WARO-Report-29-10-20.pdf adresinden alındı.
- Yığıtbaş, Ç., Koçak, M., & Yaman, Ç. (2021). COVID-19 Pandemisinin Çalışan Çocuklara Olası Etkisi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırması Dergisi*, 1(1), 83-92.
- Yıldız, A., & Vural, R. A. (2020). Covid-19 pandemisi ve derinleşen eğitim eşitsizlikleri. *Türk Tabipleri Birliği Covid-19 pandemisi altıncı ay değerlendirme raporu*, 556- 565.
- Yüceol, H. M. (2022). COVID 19 pandemi süreci sonrasında çocuk işçiliğinde genel durum ve politika önerileri . *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 40-53. doi:10.55044/meusbd.1077513
- Zandifar, A., & Bedrfam, R. (2020). Iranian mental health during the COVID-19 epidemic. *Asian J Psychiatr*, (51), 1-2. doi:10.1016/j.ajp.2020.101990

Yoksulluk ve Çevre Bağlamında Çocukların Geleceğini Tartışmak: Okul Sosyal Hizmeti Perspektifinden Bakış*

BERCESTE İLTER

Özet

Küreselleşme, sosyoekonomik ve çevresel eşitsizliklerin artışıyla birlikte çocuk yoksulluğunu geliştirmekte olan ve gelişmiş ülkelerde önemli bir sorun haline getirmektedir. Bu durum çocukların savunmasız konumlarını pekiştirerek yoksulluk olgusunun nesiller arası bir döngü oluşturmasına neden olmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin yoksulluk başta olmak üzere dezavantajlı bireylerin ihmal ve istismarının önlenmesi, korunma ve bakımı, rehabilitasyon ve desteklenmesi gibi mevcut mücadele ve müdahale alanlarına özellikle son yıllarda yarattığı olumsuz etkileri nedeniyle çevresel eşitsizlikler de dahil edilmiştir. Söz konusu çevresel etmenlerin neden olduğu yapısal sorunlardan biri de çocuk yoksulluğu olmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini merkeze alarak, bireylerin sosyal işlevselliğinin önündeki tüm engellerle mücadele eden sosyal hizmet disiplininin özel bir uygulama alanı olarak kabul edilen okul sosyal hizmetinin, çocuk yoksulluğu ve çevresel etmenler arasındaki olumsuz ilişkiye

* Bu çalışma Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet bölümü doktora öğrencisi Berceste İlter'in Doç. Dr. Melahat Demirbilek danışmanlığında yaptığı seminer çalışmasının derlenmiş halidir.

– DERLEME MAKALE –

199

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 199-233

BERCESTE İLTER, bilter@ankara.edu.tr

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD Doktora Programı

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6648-6205>

Geliş tarihi 07.06.2023 • Kabul tarihi 19.12.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.295>

dair bakışı ve bununla mücadelede rol ve sorumlulukları üzerinde durulmuş; neden ve sonuçlarının birbirini beslediği pek çok etmenle ilişki içerisindeki çocuk yoksulluğu ile mücadeleye okul sosyal hizmeti perspektifinden çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: çocuk yoksulluğu, çevresel etmenler, okul sosyal hizmeti

Discussing The Future of Children Within the Context of Poverty and Environment: An Examination from the Perspective of School Social Work

Abstract

Globalization, concomitant with the escalating socio-economic and environmental inequalities, has elevated child poverty into a formidable challenge in both developing and developed nations. This circumstance, by reinforcing the vulnerable status of children, engenders an intergenerational cycle of poverty through the solidification of the phenomenon of poverty. Due to the adverse effects, it has caused in recent years on existing areas of struggle and intervention, including environmental inequalities, the social work profession has expanded its focus beyond preventing neglect and abuse of disadvantaged individuals, particularly addressing issues such as poverty prevention, protection, care, rehabilitation, and support. One of the structural problems caused by these environmental factors is child poverty. From this standpoint, this study focuses on the perspective of school social work, which is recognized as a specialized field within the social work discipline, centered on the principles of social justice, human rights, shared responsibility, and respect for diversity. The study emphasizes the outlook of school social work on the adverse relationship between child poverty and environmental factors, and delves into its roles and responsibilities in combating this issue by addressing the barriers to individuals' social functionality. Furthermore, the study attempts to provide solutions from the perspective of school social work in the battle against child poverty, considering the interconnected factors that feed into the causes and consequences of child poverty

Keywords: child poverty, environmental factors, school social work

Giriş

İnsanlık, evrim sürecinde doğayla olan mücadelesini sürdürerek, beslenme sorunlarına odaklanmış ve tarım devrimi ile birlikte ekonomik ve siyasal sistemleri şekillendirmiştir. Bu dönüşüm, doğaya olan bakış açısını

değiştirmiş ve insanlar, doğayı kendi çıkarları doğrultusunda kontrol etme eğiliminde olmuştur (Kılıç, 2013; Atıla ve Uyar, 2022). Ancak bu rasyonel bakış açısı açlık sorununa kalıcı çözüm getirememiş, aksine yoksulluk sorununu derinleştirmiş, kırılğan popülasyonun açlık ve yoksulluk sorunlarını negatif yönde beslemiş, temel ihtiyaçlara erişimi zorlaştırmış ve yoksul ailelerin kırılğanlıklarını artırmıştır. Ulusal ve uluslararası düzeyde alınan bazı siyasal ve ekonomik kararlar ise bu sorunları daha da derinleştirmiştir. Yoksulluğun ötekileştiriciliği yoksul bireylerin güç mercilerine ve karar verici mercilere erişimlerinde onları görünmez kılmaktadır. Günlük yaşamlarını etkileyen ve etkileyecek kararlar üzerinde hiçbir söz hakkına sahip olmayan bu bireylerin aile ve çocukları bu olumsuz sonuçları en derinden hissetmektedir (Dominelli, 2018). Öte yandan yoksulluk aynı aile içerisindeki bireyler tarafından da çok farklı deneyimlenebilmektedir. Nedenleri ve sonuçları ele alındığında çocuk yoksulluğu yetişkin yoksulluğundan farklılaşmaktadır. Her ne kadar çocukluk dönemi görece çok daha kısa olsa da en önemli gelişim dönemlerini içermesi, uzun vadede gelişimleri üzerindeki kalıcı ve yıkıcı etkilere sahip olması ve yoksulluğu kendi nesillerine aktarma potansiyelleri nedeniyle çocuk yoksulluğu yetişkin yoksulluğundan farklı bir şekilde değerlendirilmelidir (Minujin vd., 2006).

Çocuk yoksulluğu olgusunun kapsamlı ve kompleks niteliğine getirilecek çözüm önerileri sistematik, bütüncül ve çok kapsamlı bir perspektif ile farklı düzeyde müdahaleler gerektirmektedir. Yoksulluğun meydana gelmesinin altında yatan nedenlerin araştırılması ve çözümü için ihtiyaç duyulan yöntemler, ortaya çıktığı ilk günden itibaren sosyal hizmet disiplininin gündeminde ve araştırma alanı içinde yer almıştır. Bununla birlikte hem doğal hem sosyal çevrenin çocuk yoksulluğuna etkileri bağlamında ele alınan araştırmalarda sosyal hizmet disiplininin özel bir uygulama alanı olan okul sosyal hizmetinin rol ve sorumluluklarını tartışan herhangi bir çalışmayla karşılaşılmamıştır.

Yoksulluk döngüsünü kırmada en önemli araçlardan birisi de bireylerin kaliteli bir eğitim hizmetine erişimi ve bu eğitimi sürdürmesinin sağlanmasıdır. Küçük yaşlardan itibaren çocuklara eğitim ortamında kazandırılacak doğal çevre bağlamında bir farkındalık, temiz ve sağlıklı bir doğal çevreye sahip olmanın diğer yapısal sorunların dönüştürülmesindeki önemini kavramalarında onlara yol gösterici olacaktır. Ayrıca bu farkındalık genç nesillere söz konusu yapısal sorunlardan biri olan yoksulluğu dönüştürme hedef ve isteği kazandıracaktır. Bu noktada öğrencinin okul

performansı ve başarısına etki eden biyo-psiko-sosyal faktörler üzerine odaklanan, eğitim etkinliklerinden maksimum yarar sağlanması adına öğrencilerin içinde buldukları gelişim dönemi, aile ve yaşam koşulları nedeniyle yaşadıkları sorunlara çözüm getiren okul sosyal hizmetinin rol ve sorumluluklarının anlaşılmasının gerekliliği gündeme gelmektedir. Netleştirmek gerekirse mevcut derleme çalışmasının temel amacı yoksulluk, çocuk yoksulluğu ve neden-sonuç ilişkisine değinmek, yoksulluk-çevre ilişkisini ortaya çıkarmak, bu bağlamda okul sosyal hizmetinin sorumluluklarını, konumunu ve önemini açıklamaya çalışmaktır.

Günümüz postmodern anlatısının modernizmin dayattığı mutlak açıklamaları reddiyle birlikte, yoksulluğun tek bir tanıma sahip olması imkansızlaşmaktadır. Dahası her geçen gün ihtiyacı hissedilen kaynakların çeşitlenmesi, artması, zamana, mekâna ve kültüre göre farklı algılanıp deneyimlenmesi, günümüzün en büyük sorunlarından olan yoksulluk kavramına herkes tarafından onaylanan bir tanımın getirilmesini güçleştirmiştir. Bununla birlikte tüm yoksulluk türlerinin ortak kabulleri doğrultusunda asgari yaşam standartlarına erişememe veya temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak çerçeveslendirilebilecek bir tanım getirilebilirse de yeterli olmayacak, harcama değişkenleri ile sınırlandırılmış olacaktır. Bu nedenle eğitimsizlik, sosyal ilişkilerdeki zayıflık, sosyal güvence ve doğal çevre kaynaklı sorunlar, toplumsal faaliyetlerde yer alamama vb. pek çok boyuta içkin bir tanım yapılabilir. Öte yandan bu boyutların çokluğu ve dinamikliği nedeniyle tanımın eksik kalması söz konusudur. Ortak bir tanımın yapılamaması, her birey için yoksulluğun farklı hissedilmesi, girift sorun boyutlarına odaklanmanın çözüm geliştirilmesini güçleştirmesi gibi nedenlerle yoksulluk türlerine ayrılmıştır.

20. yüzyılın ilk yarısına değin yoksulluğun kaynağının tembellik, isteksizlik, yeteneksizlik gibi bireysel nedenler olduğu açıklamaları kabul görürken, yaşanan gelişmeler bu olguya sistemsel ve yapısal bir bakış kazandırmıştır. Yoksulluğun ortaya çıkışında sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi, politik ve demografik pek çok nedeni (Chaudhry, Malik ve Hassan, 2009; İncedal, 2013; Jo, 2013) ve yoksulluk türlerini inceleyen (Avşar Kurnaz, 2009; Gamboa vd., 2020; Kudubeş vd., 2017; Reardon ve Vosti, 1995) çalışmalar bulunmaktadır. Her geçen gün çeşitlenen ve artan ihtiyaçlarla kavramsallaşan yoksulluk türleri farklı göstergeleriyle, temelde mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk olarak üçe ayrılabilirken (Kudubeş vd., 2017), öznel yoksulluk, nesnel yoksulluk, kentsel yoksulluk,

kırsal yoksulluk, kronik yoksulluk, yoksunluk yoksulluğu, sömürü yoksulluğu, yeşil yoksulluk vb. olarak detaylandırılabilir (Avşar Kurnaz, 2009; Güzel ve Buz, 2019).

Çocuk Yoksulluğu, Önemi ve Olumsuz Sonuçları

1980'li yıllara kadar çocuk yoksulluğu 'yoksul ailedeki çocukluk' olarak ele alınırken, çocukların yoksulluk algılarının yetişkinlerden farklı olduğunun anlaşılması, çocukların özel ilgi ve korunmaya ihtiyaç duymaları nedeniyle onlara ait hakların düzenlenmesinin gerekliliği; sahip oldukları haklarından yararlanamama ihtimallerinin yüksek olması nedeniyle potansiyellerini geliştiremedikleri, topluma tam ve eşit üyeler olarak katılım sağlayamadıkları (Unicef, 2005) gibi görüşler yoksulluğun çocuk boyutunun ayrı değerlendirilmesine neden olmuştur (Aktan, 2002; Dayıoğlu, 2007; İlik, 1990). Dahası yoksulluk içinde yetişen çocukların yetişkinliklerinde de yoksulluk yaşamaya devam etme (Corcoron, 1995; akt. Lichter, 1997) ve durumlarını kendi çocuklarına aktarma riskinin yüksek olduğu bilinmektedir.

Yoksulluk çocuklarda yetersiz beslenme, stres, zihinsel gelişim için gerekli öğrenme deneyimlerinin azlığı, erişilebilir eğitim araçlarının niteliksizliği, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişememe, fiziksel ve toplumsal çevredeki olumsuz koşulların yol açtığı zararlı maddelere karşı savunmasızlık, aile içi şiddete maruz kalma, evsizlik, sokaktaki tehlikeler (istismar ve zararlı maddeye alıştırılma), toplumdaki çeşitli hizmetlerden faydalanamama (Gunn ve Duncan, 1997), kötü nitelikli konut, temiz su sorunu, güvenli sanitoryona erişim zorluğu ve kötü ısınma koşulları gibi biyo-psiko-sosyal sorunlara neden olmaktadır (Kudubeş vd., 2017; Minujin vd., 2006).

Çocuk yoksulluğunun çocuklar üzerinde yarattığı etkilerin birbirleriyle yakın ilişkili olduğunu görmek mümkündür. Örneğin yetersiz beslenme sağlık sorunlarıyla ilişkilendirilebileceği gibi, eğitimi aksatacak ya da sonlandıracak gelişimsel ve bilişsel sorunlarla da ilişkilendirilebilir. Aynı şekilde benzer nitelikleriyle birbirlerinin tamamlayıcısı olan utanma ve damgalanma duygusunu yoksulluk nedeniyle deneyimleyen bir çocuk, ruhsal sorunlar yaşamakta; sosyal dışlanmaya maruz kalarak okuldan ayrılabilmekte, sonrasında erken yaşta çalışmakta ya da evlilik hayatına adım atabilmekte, kin ve öfke duyguları ile suç teşkil eden eylemlere bulaşabilmektedir.

Tablo 1. Yoksulluğun çocuk üzerindeki etkileri

Biyolojik	Psikolojik	Sosyal
Eksik bedensel gelişim	Utanma ve damgalanma duygusu	Sosyal ilişkilerde zayıflık,
Düşük bağışıklık	Konsantrasyonda başarısızlık	İletişim kurmada başarısızlık
Kronik rahatsızlıklar	Özgüven/özdeğer sorunları	Akademik başarıda düşüklük,
Boy ve kilo problemleri	İleri yaşlarda majör depresyon	Okul Terki
Zekâ ve gelişme geriliği	İntihar	Ötekileştirilme
Engellilik	Yeme bozuklukları	Evsizlik
Motor becerilerde gerilik	Anksiyete,	Erken yaşta evlilik
Bilişsel becerilerde gerilik	Stres düzeyinde artış	Erken yaşta madde kullanımı
Algılamada güçlük		Suçla karışma
IQ düşüklüğü		Çocuk işçiliği
		İhmal/istismar

Ortalama bir insan ömrünün dörtte birini kapsayan çocukluk dönemi, toplam hayat süresi içinde nicelik olarak görece daha kısa olsa da geriye kalan yaşam sürecinde çocukluğun kişiliğe olan etkisinin büyük olduğu kişilikle ilgili birçok kuramın ortak fikridir (Özdemir, vd. 2012). Buradan, çocukluk döneminde yaşanan yoksulluğun etkilerinin yetişkinlik döneminde yaşanacak problemlerin temelini attığı sonucu çıkarılabilir. Yoksul çocuklar gereksinimleri asgari düzeyde karşılanan ya da hiç karşılanmayan çocuklardır, bununla birlikte en fazla hak ihlaline de yine kendileri uğramaktadır.

Çocuk yoksulluğunun olumsuz sonuçları günlük hayatta gözlemlenebilirken, akademik çalışmalar da bu sonuçların boyutlarının ne denli çeşitlenebileceğine ve derinleşebileceğine dair bulgular içermektedir (Duncan vd., 1998; Şener ve Ocakçı, 2014; Hooper vd., 2007; Cooper ve Stewart, 2013; Griggs ve Walker, 2008; Günaydın, 2017; Metin, 2015). Prenatal dönemin başlangıcıyla birlikte annenin; yetersiz beslenmesi, yoksulluk kaynaklı stres, sigara/ madde kullanımı gibi sorunlar, gelişimi sırasında ve doğum sonrasında bebekte biyolojik, psikolojik ve metabolik olmak üzere kalıcı değişikliklere yol açabilir. Düşük doğum ağırlığı, ölü/ engelli doğum, bodurluk, hiperaktivite, aşırı zayıflık, çeşitli kronik hastalıklar gibi sorunlarla dünyaya gelen bebeğin yoksul bir aile içerisinde, temel ihtiyaçlarının düzenli olarak karşılanması neredeyse imkansızdır

(Graham ve Power, 2004; Gupta vd., 2007; Ben-Davies vd., 2013; AAP Council on Community Pediatrics, 2016). Doğumundan sonra da yetersiz beslenme sonucunda gereken protein ve enerjiye erişemeyen çocuğun eksik gelişimi, bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklığının düşmesine neden olmakta, bu çocuklarda motor ve bilişsel becerilerde gerilik, obezite, zayıflık, algılamada güçlük, IQ düşüklüğü gibi sorunlar görülebilmektedir. (Anthony King ve Austin, 2011; Durgun, 2011; Ersoy, 2006; Kulaksızoğlu, 2003; Hatun vd., 2003; Dünya Sağlık Örgütü, 2002; Santos, 1994, akt. Hatun ve arkadaşları, 2003; Hatun, 2002). Yoksulluk, sağlık hizmetlerine erişim noktasında da yoksul aile çocuklarının sorun yaşamasına yol açmaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülke ile gelişmiş ülke yoksullarının sağlık hizmetlerine erişim sorununu deneyimleme pratikleri farklı olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul aileler, nitelikli sağlık tesisine erişim, tıbbi malzeme ve eğitimli personel eksikliği nedeniyle sorun yaşamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise yoksul aile ve çocukları katkı payı ya da sigorta gerektiren ulusal sağlık hizmetlerine erişememektedir. Ulusal sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı olan ailelerin %9,75'inin ise maddi yetersizliklerden dolayı bu hizmetlere erişemediği (Hoek, 2005) bildirilmektedir.

Biyolojik sağlığa etkilerinin yanı sıra psikolojik sağlık üzerinde de olumsuz etkileri olan yoksulluk ve açlık, çocukların ruh sağlıklarını bozmakta böylece utanma ve damgalanma duygusu, sosyal ilişkilerde zayıflık, iletişim kurmada ve konsantrasyonda başarısızlık, akademik başarıda düşüklük, özgüven sorunları, ileri yaşlarda majör depresyon, intihar, yeme bozuklukları, anksiyete gibi problemlere (Gupta vd., 2007; Thomas ve Boyle, 2020; Alaimo vd., 2002; Reynolds, 2005; Abdinasir, 2019) yol açmaktadır. Öte yandan yetersiz yaşam koşullarının kaygılarına sahip yoksul aileler, çocuklarına yeterince sevgi ve ilgi gösterememektedir. Çocuklardaki stres hormon düzeyinin değişmesine neden olan bu durum sonucu artan stres düzeyi dikkat ve özgüven eksikliği, zekâ geriliği, madde kullanımı, gibi sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Anthony King ve Austin, 2011; Blair vd., 2013; Drake ve Rank, 2009; Fotso vd., 2012; Hannum vd., 2014, Hatun, 2002; Trani ve Cannings, 2013).

Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerinde şimdiye kadar bahsedilen olumsuz sonuçları aynı zamanda sosyal çevrelerini, bu çevreyi algılayışlarını ve bu çevre tarafından algılanışlarını farklılaştırmakta, kırılabilirliklerini pekiştirmektedir. Sosyal bir varlık olan insan eğitim, eğlence, çalışma vb. ortamlarda bulunan insanlarla etkileşim içindedir. İnsan, benliğini

ve yaşamını diğer insanlarla ilişki kurarak anlamlandırır. Bu nedenle, insanlar diğer insanlarla etkileşim halinde olmadan var olamazlar ve sosyal bağlarının varlığı hayatta kalabilmeleri ve gelişebilmeleri için önemlidir. Bir topluluğun parçası olduğunu hissetmek, aidiyet duygusu geliştirmek, kültür, dil, inançlar vb. ortak değerleri paylaşmak gibi sosyal bağların kurulması bir aradalık gerektirir. Sosyal varoluş, insanın kişisel, sosyal ve kültürel kimliğini şekillendirir, işlevsel bir sosyal yaşam hayatın her alanında insanın iyilik halini destekler. Sosyal açıdan sağlıklı ilişkiler kurmak için gerekli olan öz saygı ve olumlu benlik algısının önemli bir bölümü çocukluk döneminde oluşur. İyi arkadaşlıklar kurma ve sürdürme bu dönemde öğrenilmeye başlanır. Ergenlik dönemiyle birlikte de arzu edilen sosyal grupların bir parçası olmak çok büyük önem taşır. Ne var ki yoksul ailelerden gelen çocukların tek kaygısı çocukluğun sosyal dünyasına dahil olmakla sınırlı değildir. Yoksulluğu deneyimlememiş akranlarından farklı olarak kaygı, mutsuzluk ve güvencesizlik gibi duygularla (Ridge, 2009; Bradsha vd., 2013; Haanpää vd., 2019) ekonomik kısıtlamaların getirdiği zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Sosyal ilişkilerinde akranlarıyla aynı olmadıklarını çok erken fark etmeye başlamasıyla yoksul çocuklar (Attree, 2006; Hooper vd., 2007; Mott vd., 2018) kendilerini izole edebilmekte, toplumsal, ekonomik ve sosyal bütünleşmede sorun yaşayabilmekte, sosyal destek ağları geliştirmeye dayalı ilişkiler kurmada zorlanabilmektedir. Sosyal sermayelerini geliştirmede ve sürdürmede yaşadıkları deneyimler zaman içerisinde onları sosyal dışlanmaya karşı savunmasız bırakabilmektedir (Ridge ve Millar, 2000; Ridge, 2003). Sosyal dışlanmayla gelen farklı olduğu algısı ile çocuk uyumsuz davranabilmekte, yoksulluğunu gizleme çabası ile okulu terk edebilmekte, sosyal ve akademik faaliyetlerden uzak kalabilmekte ve tüm bu nedenlerle çocuğun okuldan atılma olasılığı artabilmektedir (Günaydın, 2018; Narayan vd., 2000).

Bir diğer sorun boyutu da yoksulluğun gelecek kuşaklara transferini önleyecek en önemli alanda, yani eğitimde yaşanmaktadır. Düşük ebeveyn desteği ve denetimi, arkadaş ilişkilerinde dışlanmayla birlikte kötü akran ilişkileri kurma sonucu yoksul aile çocuklarının daha düşük akademik ilgi ve performans gerçekleştirecekleri öngörülmektedir (Malczyk ve Lawson, 2017; Beauvais vd., 1996; Rosen ve Chen, 2015). Hastalık ve tehlikeler karşısında savunmasız yoksul aile çocuklarının sağlık hizmetlerine erişememesi ile fiziksel ve zihinsel gelişimleri sekteye uğramakla birlikte okula devam durumları etkilenmektedir (Günaydın,

2021). Öte yandan yoksul aileler için çocuklarının emeklerini kullanmak hayatta kalma stratejisi olarak değerlendirildiğinden çocuklar ruhsal ve bedensel sağlıklarını olumsuz yönde etkileyen ortamlarda çalıştırılmaya zorlanmaktadır. Bu yaşam şekli çoğu zaman eğitimin bırakılmasına, bırakılmasa dahi okul başarısının düşmesine neden olmaktadır (Avşar, Kurnaz, 2007). Eğitimsizlik nedeniyle doğal olarak mesleki anlamda herhangi bir niteliği olmayan bu çocukların genelde sokaklarda ve yasadışı koşullarda çalışmaktan başka seçeneği kalmamaktadır. Dahası tek sorun, yaptıkları işin yasadışı olması değil, sokakta deneyimledikleri koşulların çoğu zaman ihmal, istismar ve sömürüye dayalı olmasıdır (UNESCO, 1995; Aptekar, 1994; akt. Altuntaş, 2003; Şimşek ve Erol, 2003). Bahsedilen bu koşullar içerisinde çocuk ticaretinin de mağdurları ne yazık ki yine yoksul çocuklardır (Uslu Ak, 2022; Meder, 2009). Savunmasız konumlarından dolayı kolayca korkutulabildikleri ve kontrol edilebildikleri için (Glind, 2010) çeşitli mafyalarca tercih edilen bu çocuklar organ kaçakçılığı, yasa dışı evlat edinme, dilencilik, fuhuş, yasadışı madde satıcılığı gibi (Yenidünya, 2007; UNICEF, 1997; Meder, 2009; Santa Maria, 1987) istismarlara maruz bırakılmaktadır.

Görüldüğü üzere buraya kadar sıralanmış sorunlar bir yandan yoksulluktan kaynaklanan sonuçlar olarak değerlendirilirken diğer yandan da yoksulluğun nedenleridir. Sonsuz bir döngü ile birbirini besleyen bu neden ve sonuçların çok boyutluluğu akademik bulgularla da desteklenmiştir. Çok boyutlu çocuk yoksulluğu, yetersiz akademik başarıyla önemli ölçüde ilişkilidir. Çocuk yoksulluğu, kötü sosyal ilişkilere yol açar ve bu da akademik başarıyla negatif ilişkilidir. Çocuğun yoksulluğu nedeniyle sağlık problemleriyle daha sık karşılaşması; sosyal dışlanma, erken yaşta evlenme, erken yaşta çocuk sahibi olma, psikolojik ve biyolojik istismara uğrama, zorla çalıştırılma, dilendirilme gibi pek çok sorunun gündeme gelmesi demektir. Bu denli karmaşık sorun ağının içerisinde çocuk ne yazık ki kendisini gerçekleştirebileceği önemli bir fırsat olan eğitimin dönüştürücü gücüne uzanan yolu bulamamakta, toplumsal yaşam içinde etkin şekilde yer alma şansını kaybetmektedir. Çocukların temel haklarına erişebilmeleri, yetişkinlik döneminde yoksulluğu aktararak yeniden üretiminin minimuma indirilmesi, toplumların güncel ve gelecek yapısal sorunlarının çözümü ve refah standartlarına ulaşmalarını güvence altına almak anlamına gelmesi açısından çok büyük önem arz etmektedir.

Çevresel Bağlamda Çocuk Yoksulluğu

Çevre kavramının günlük ve bilimsel alanda sıkça kullanılması, kavramın ne denli geniş ve derin bir alanı kapsadığını göstermekle birlikte farklı perspektiflerden incelenmesi anlaşılması açısından kolaylık sağlayacaktır. Bu bağlamda çevre nitelik ve mekân boyutlarına göre gruplandırılarak bir analiz yapılabilir. Mekân boyutuyla ele alındığında dar bir alandan küresel ölçeğe kadar geniş bir yelpazede ele alınabilecek çevre kavramı yerel, ulusal, uluslararası, küresel, kırsal ve kentsel ölçeklerde incelenebilir. Söz konusu her mekân farklı özelliklere sahip olmanın yanı sıra farklı sorunlara da sahiptir.

Nitelik boyutuyla ele alındığında ise çevre kavramını fiziksel çevre ve toplumsal çevre olmak üzere iki başlıkta tanımlamak mümkündür. Fiziksel çevre insanın içinde yaşadığı, fiziksel olarak algıladığı ve coğrafi özelliklere bağlı olarak farklılık gösteren doğal ve yapay çevrelerden oluşur. Keleş ve Hamamcı'ya (2005) göre doğal çevre, insan eli değmemiş, kendiliğinden oluşan, canlı ve cansız varlıkları içerirken, yapay çevre tamamen insan tarafından şekillendirilmiştir. Toplumsal çevre ise insanların ekonomik, sosyal ve siyasal etkileşimlerinin oluşturduğu bir alanı temsil eder. Her toplumsal çevre bir fiziksel çevrede meydana gelir ve bu çevreler birbirlerini etkiler.

İnsan ve doğa arasındaki etkileşimle şekillenen fiziksel ve toplumsal çevre, birbirleriyle sıkı bir bütünlük içindedir (Teater, 2014). Ancak hem insanların tutum ve davranışları hem de belirli doğal süreçlerin etkisiyle ortaya çıkan gelişmeler, bu bütünlüğe zarar vererek çeşitli problemlere yol açmaktadır. Bu problemler arasında yoksulluk hem doğrudan hem de dolaylı biçimde çevresel etkileşimlerin bir sonucu olarak öne çıkan önemli bir sorundur. Bireyin çevresiyle bir bütün olduğu ilkesi çağdaş sağlık anlayışı ilkelerinden birisi olmakla birlikte çevre ile yoksulluk ilişkisinde çoklu maruziyetler söz konusudur çünkü bireyin içinde bulunduğu çevre ile dinamik bir etkileşim içinde olan pek çok değişken (cinsiyet eşitliği, eğitim düzeyi, çevresel adalet, konutun niteliği, temiz içme suyuna erişim, aile bireylerinin, öğretmenlerin ve akranlarının bilgi, tutum ve davranışları vb.) bulunmaktadır (WHO, 2010; Çağlayan, 2015).

Ev ortamında temiz içme suyunun bulunmaması, tuvaletin kanalizasyona bağlı olmaması, evde sigara kullanımı, kalabalık ev ortamı çocukların fiziksel ve ruhsal sağlık durumlarını derinden etkilemekte, daha fazla enfeksiyona maruz kalmaları ise çocuk ölümlerini arttırmaktadır (UNICEF, 2012;

Harker, 2007; Rice, 2006; Ayre, 2016; Lyndon, 2019). Çocukların yoksulluk nedeniyle nemli, küflü evlerde yaşamak zorunda kalmaları, sağlıklı ortamdaki çocuklara oranla öksürük ve hırıltılı solunum, astım ve diğer solunum rahatsızlıklarına yakalanma olasılığını bir buçuk ila üç kat daha artırmaktadır (Shelter, 2006).

Yoksulluk ve çevre bağlamında ele alınması gereken bir diğer sorun kaynağı da göçtür. Yoksulluktan kurtulma umuduyla kırdan kente doğru yoğunlaşan plansız göç eylemi ile birlikte aktörler kendilerini oldukça kalabalık bir çevre içinde, kötü nitelikli konutlarda, temiz su ve havaya erişimin imkansızına yakın olduğu yerlerde yaşam mücadelesi içinde bulmaktadır. Yoksul ailelerin evleri genellikle sağlıksız fiziksel çevre koşulları içinde yer alan kalitesiz binalardır. Yaşam alanlarında güvenli sanitasyona erişim zorluğu, kötü ısınma koşulları, en temel hizmetlerden mahrumiyet gibi sorunlarla karşı karşıya kalan çocuklar, içine çekildikleri olumsuz çevrenin yarattığı sağlık sorunlarını da azami düzeyde deneyimlemektedir (UNICEF, 2012; UNICEF, 2014).

Yoksul aile ve çocukları için daha pek çok olumsuz koşulları barındıran çevresel sorunlar ne yazık ki bahsedilen fiziksel çevre koşullarıyla sınırlı değildir. Daha önce de bahsedildiği gibi toplumsal çevre ve fiziksel çevre birbiriyle etkileşim içindedir. Bahsi geçen bu olumsuz fiziksel çevre ile karşılıklı şekillenen toplumsal çevre dahilinde çocuklar erken yaşta tiryakilik, şiddet, istismar, erken ve korunmasız cinsel ilişki gibi sakıncalı davranışlara karşı da savunmasız kalmaktadır (Hatun, 2002). Yoksulluk, ailelere yaşamak istedikleri çevre konusunda pek seçenek tanımaz ve genellikle bu çevre koşullarında çocuklar için uygun olmayan rol modellerin çok sayıda olması çocuklarda suç oranlarının artışına neden olabilmektedir (Eurostat. Early childhood and primary education 2014. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>). Toplumsal çevrelerindeki olumsuzluklar çocukların toplumsal şiddete uğramaları noktasında da savunmasız kalmalarını ve güvenlik kaygıları taşımalarını olanaklı kılar. Bu bağlamda yoksul ailelerin yaşadıkları çevrede uygun olmayan rol modellerinin sayıca çokluğu çocukları bekleyen bir diğer tehlikenin nedeni olabilmektedir; çocuk suçluluğu. Çevre koşullarının olumsuzluğu toplumsal yapıyı değiştirerek yoksul çocukların suça yönelmelerinde önemli role sahiptir. Aslında burada trajikomik bir paradoks mevcuttur çünkü yoksulluk sonucu toplum yapısında başlayan hızlı değişim aynı zamanda (işsizlik, gecekondulaşma vb.) hem fiziksel hem toplumsal çevre koşullarının bozulmasına kaynaklık eder (Salagaev, 2004; akt. Öter, 2005).

Toplumsal şiddete açık çevrelerin çocuklarda yarattığı güvenlik kaygılarının bir çıktısı da okul performanslarına yansımaktadır (Pratt, Tallis ve Eysenck, 1997, s.1023; akt. Berkman, 2022). Toplumsal eşitsizlik ve yolsuzluğun yoğun olduğu çevrelerde yetişen çocuklar sağlıklı toplumlara entegre olma konusunda da sorun yaşayabilmektedir (Hancı, 2002). Bu durumda zaten hayatta kalmaları için gerekli olan maddi gereksinimlerine erişemeyen çocukların sosyal dışlanmayla birlikte öfkelenmeleri ve intikam duygularının gelişmesi kaçınılmaz olacak ve suça yöneleceklerdir. Bunun nedeni toplumsal eşitsizlik ve adaletsizliğin bireyi suça yönlendirmesidir.

Yoksul çocukların maruz kaldığı çevre onları pek çok dezavantajlı konumda bırakır. Çoğunlukla altyapının yetersiz olması eğitime kaliteli bir erişim imkanından onları mahrum etmektedir. Yüz yüze eğitim fırsatlarına ulaşım engelleri nedeniyle problem yaşamalarının yanı sıra online eğitim için gereken internet erişiminden de mahrum kalabilmektedirler. Bir dizi engeli aşma noktasında motivasyonlarını koruyamadıkları için yoksul bölgelerde büyüyen çocukların okulu bırakma oranları da fazladır (Koşar, 2000; akt. Avşar Kurnaz, 2007). Doğuştan getirdiği biyolojik olanakların yanı sıra çevreyle kurduğu etkileşimin niteliğine bağlı olarak insan beyni yaşam boyu gelişimini sürdürür. Bu süreç içerisinde bireyin gelişimini destekleyecek ve akranları arasında onu öne geçirecek bir takım fırsat pencereleri bulunmaktadır. Kritik dönem olarak nitelendirilen bu dönemlere olumlu ya da olumsuz koşullarda başlamak, sürdürmek ve sonlandırmak bir sonraki döneme geçişi kolaylaştıracak ya da o dönemde takılmalara neden olacaktır (Hatun, 2002; Özdemir, vd. 2012). Her iki şekilde de bireyin yaşam boyu izlerini taşıyacağı bu dönemler üzerinde çevrenin elverdiği koşulların sınırı önemlidir. Çevrenin çocuğa sunduğu ya da sunmadığı koşullar onun, bilişsel, bedensel, fiziksel, ruhsal gelişimini etkilemektedir. Çocuğun ihtiyacı olan her türlü hizmete ulaşma potansiyeli, içinde bulunduğu çevrenin koşullarına göre çerçevelenmektedir. Çocuk yoksulluğunun yaygın olduğu ortak çevre koşullarının incelendiği bir çalışmada, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin olmamasının en önemli ortak özellik olduğu (Shaw ve Mckay, 1923; akt. Öter, 2005) vurgulanmıştır.

Görülebileceği üzere süreç ve belirleyicileri bağlamında ele alındığında çocuk yoksulluğunun kümülatif neden ve sonuçları çeşitlenmekte, yarattığı çoklu maruziyet korkutucu bir döngü içerisinde birbirini besleyerek geleceğe taşınmaktadır. Çocukların yoksulluk zincirini kırabilmelerinde en etkili çözüm hem kendilerinin hem çevrelerinin bilinçlendirilmesidir. Araştırmalar eğitim ile yoksulluk arasındaki negatif ilişkiye dikkat çekmekle

birlikte, toplumların deneyimledikleri her türlü eşitsizliğin giderilmesinde eğitimin önemi yadsınamaz boyuttadır (Kruger-Maleckova, 2003; Yıldırım, 2019; Evcim vd., 2019; Wolfe ve Haveman, 2002; Raffo vd., 2007). Eğitimin temelleri aile ve çevresi içerisinde atılmakta, bu eğitimin niteliği bireyin geleceğinin ilk halkasını oluşturmaktadır. Çevre içerisinde bu anlamda yeterli desteğin alınabilmiş olmasıyla temellenen eğitim birikiminin üzerine akademik öğretimi inşa etmek bir sonraki adım olacaktır. Ancak bu basamakta çıkacak sorunların aşılması her zaman istendik yönde olmamaktadır. Bu noktada her ne kadar odak alanları farklı olsa da eğitim ve sosyal hizmet disiplini ortak bir misyonu paylaşırlar: insanların gelişimini ve refahını desteklemek.

Eğitim disiplini, bireylerin bilgi, beceri ve değerlerini geliştirmeyi amaçlar. İnsanların potansiyellerini gerçekleştirmeleri, topluma katkıda bulunmaları ve daha iyi bir yaşam sürmeleri için önemli bir araç olan eğitim ile toplum refahı ve sosyal adaletin sağlanması hedeflenir. Sosyal hizmet disiplini de dezavantajlı gruplarla geliştirdiği çeşitli müdahaleler ile toplumsal sorunlarla mücadele eder. Bireyler ve toplumun genel olarak ihtiyaç duyduğu destek hizmetleri konusunda çalışan ve insan haklarına saygı, toplumsal adalet, eşitlik, fırsat eşitliği gibi değerleri vurgulayan sosyal hizmet disiplini ile eğitim disiplininin ortak misyonu, insanların iyi bir yaşam sürmelerini, potansiyellerini gerçekleştirmelerini ve topluma katkıda bulunmalarını sağlamaktır. Hem eğitim hem de sosyal hizmet, bireylerin ve toplumun ihtiyaçlarına odaklanarak, onları desteklemek ve güçlendirmek için çalışır. Her iki disiplin de insanların yaşam kalitesini artırmayı ve toplumun refahını geliştirmeyi amaçlayan ortak misyonundan hareketle tıp, psikiyatri, suçluluk, yaşlılık, engellilik, yoksulluk, eğitim, aile, çocuk refahı vb. pek çok farklı alanda oldukça çeşitli uygulama alanına sahip sosyal hizmet disiplininin özel bir uygulama alanı olan okul sosyal hizmetinin, çevrenin yoksullukla kurduğu olumsuz ilişkiyle mücadelesinde ne denli bir öneme sahip olduğuna yakından bakılmalıdır.

Çocuk Yoksulluğunun Çevresiyle İlişkisinde Okul Sosyal Hizmeti: Rolü ve Müdahale Stratejileri

Çocuk hakları, kanunen veya ahlaki olarak dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu; eğitim, sağlık, yaşama, barınma; fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi haklarının hepsini birden tanımlamakta kullanılan evrensel kavramdır (UNICEF, 2014).

Bu haklar bağlamında ihmal ve istismardan uzak tam bir güven ortamı oluşturulduğunda ancak çocuğun iyilik hali söz konusudur. Tüm gelişimsel boyutlarını destekleyecek şekilde beslenmesi ve desteklenmesi çocuğun uygun bir çevrede (fiziksel, doğal ve psiko-sosyal) büyüüp gelişmesiyle mümkündür ve çocuğun sahip olduğu en doğal haklardandır. Ancak her çocuk optimal gelişim olanaklarına sahip olamamakta, fiziksel ve ruhsal doyum sağlayamamakta ve geleceğe güçlü, bağımsız aktif bireyler olarak hazırlanamamaktadır. Okul sosyal hizmeti hak temelli yaklaşımla, çocuk hakları bilgi ve anlayışına sahip kişilerin karar alma süreçlerinde yer alabilmesi için mücadele eder ve yine hak temelli yaklaşıma dayanan eğitim ve yönetim sistemlerinin gelişmesini ve yaygınlaşmasını destekler (Atatanır ve Karataş, 2019).

Tam da bu noktada okulların sunduğu eğitim ve öğretim yöntemleri çocukların yoksulluk döngüsünü kırmak için bulunmaz bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Okul sosyal hizmetinin bu sorunların çözümü için birçok önemli rol ve sorumlulukları vardır. En sade ve anlaşılır biçimiyle okul ortamında öğrencilere sunulan eğitim sürecinde öğrencilerin psiko-sosyal sorunlarını çözmeye dönük sosyal hizmet uygulamaları (Seyyar ve Genç, 2010) olarak tanımlanabilecek okul sosyal hizmeti, öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimlerini desteklemeyi amaçlamakla birlikte hayata dair çocukların yaşadıkları her türlü sorunla mücadele eder, onları güçlendirerek gerekli mücadele yeteneği kazanmalarını sağlar. Sosyal hizmet disiplininin özel bir uygulama alanı olan okul sosyal hizmeti ayrıntılı tanımını Duman (2000) “Öğrencilerin içinde buldukları gelişim dönemi, aile ve çevresel koşulları, sosyal yaşamda karşılaştıkları çeşitli sorunların çözümü bağlamında, ihtiyaç duyulan hizmetlerden yararlanmaları ve böylece eğitim etkinliklerini başarılı bir şekilde sürdürebilecekleri bir duruma gelmelerini sağlama gibi bir çok hizmeti yürütmek üzere okullarda yer alan sosyal hizmetin mesleki etkinlik alanlarından biri” şeklinde yapmıştır. Okul sosyal hizmeti çocukların toplumsallaşma sürecini kolaylaştırır, topluma uyum sürecini hızlandırır (Aykut, 2019).

Ekosistem yaklaşımı, bireyin, ailelerin, grupların ve/veya toplulukların çevreleriyle sürekli etkileşim içinde olduğu bir perspektife odaklanır. Bu yaklaşım, insanın gelişimi, büyümesi ve potansiyeli üzerinde durarak, çevre ile olan dinamik ilişkilerin önemini vurgular. Çevre, bireyin potansiyellerini ifade etmesini destekleyen ya da desteklemeyen özellikleriyle birlikte ele alınır (Gitterman ve Germain; 2008: akt. Teater, 2015). Bireyin içinde bulunduğu sistemlerden oluşan yapı içerisinde bireyin ihtiyaçlarını ve

sorunlarını anlayarak bütüncül bir bakış geliştiren ekosistem perspektifi ile öğrencinin çevresine odaklanan (Özkan ve Kılıç, 2014) okul sosyal hizmeti özellikle yoksulluk ve çevre bağlamında çocukların yaşadığı zorluklarla mücadele etmede önemli bir araçtır. Okul sosyal hizmet uzmanları, öğrencilerin aileleri ve diğer paydaşlarla iş birliği yaparak çocukların ihtiyaçlarını belirlemekte ve bu ihtiyaçlara yönelik çözümler geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Yoksul aile çocukları eğitim sürecinde özellikle okula uyum aşamasında çevresi ile sorunlar yaşamaktadır. Okul ortamında pozitif bir iklimin oluşturulması, farklılıklara karşı saygı ve hoşgörünün tüm öğrencilere kazandırılması ile ekonomik ve sosyal adaletin sağlanmasına yardım edilmiş olunacaktır.

Yoksul aile çocuklarının genellikle ihmal, istismar ve sömürü gibi risklere karşı savunmasız olmaları, onların kendilerini güvende hissetmelerine engel olmaktadır. Bu durum, çocukların akademik başarıya odaklanmalarını engelleyen güvenlik kaygılarına neden olmaktadır. Baskı karşıtı perspektifle sosyal hizmet, okul içerisinde yoksul öğrencilere karşı duyarlılık geliştirilmesi, haklarının korunması, fırsatlara erişimlerinin gerçekleşmesi ve ayrımcılığa uğramamaları için çalışmalarda bulunarak onları güçlendirir (Aykut, 2019). Okul sosyal hizmeti birimi, çocukların her an başvurabilecekleri bir destek mekanizması olmalı ve çocuklara bu desteğin var olduğu hissettirilmelidir. Yoksulluk ve çocuklara karşı yaygın olan önyargıları kırmak için sürekli olarak görünür olmalıdır.

Toplumsal değerlere önem veren, iletişim becerileri gelişmiş, değişime uyum sağlayabilen, kaynaklara erişim ve kullanım becerilerine sahip, araştıran, sorgulayan, eleştirel düşünebilen özgür bireyler yetiştirmeyi (MEB, 2017) amaçlayan eğitimin hedeflerinin gerçekleşmesini özellikle de yoksul ailelerin ve çocuklarının içinde buldukları bu kısır döngüyü kırmak için desteklemek, eğitimin yarıda bırakılmasını önlemek okul sosyal hizmet uzmanının en temel işlevlerindedir (Turner, 2005). Bu çerçevede, söz konusu işlevlerin etkili bir şekilde hayata geçirilmesi için okul sosyal hizmeti biriminin sınırlarının sadece okul ortamıyla sınırlı olmadığı vurgulanmalıdır. Ev ziyaretleri, aile-okul iş birliği ve çocuğun çevresinin tanınması gibi uygulamalar önemlidir. Bu sayede okul personeli, çocuğun fiziksel ve sosyal çevresini daha iyi tanıyabilir. Özkan ve Kılıç'ın (2014) çalışması, ev ziyaretlerinin çocuk ve aileye ilişkin sorunların tespit edilmesinde ve gerekli müdahalelerin proaktif bir şekilde planlanmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Okul sosyal hizmet uzmanlarının yoksullukla mücadelede kullanabilecekleri bir diğer kuram güçlendirme kuramıdır. Hem bir kuram hem de bir yöntem olarak ele alınabilen güçlendirme kuramı bireylerin, ailelerin, grupların ve/veya toplulukların yaşamları üzerinde kontrol ve iktidar sahibi olmalarının, ihtiyaçlarını ve haklarını karşılamak için gerekli kaynaklara erişebilmelerinin, büyüyüp gelişebilmelerinin mümkün olduğunu savunur. Güçlendirme bir yöntem olarak ele alındığında ise iktidardan kısmen de olsa yoksun olan bireylerin, daha iktidarlı hale gelmeleri için desteklediği süreçleri ifade eder (Pierson ve Thomas, 2010). Böylelikle kendi yaşamları üzerindeki iktidar ve kontrole sahip olmalarını engelleyen sistemlerle mücadele etme kapasiteleri geliştirilen bireyler, gruplar ya da topluluklar ihtiyaç ve haklarını elde etme bağlamında güçlendirilir (Teater, 2015). Güçlendirme, iktidarın ötekileştirilmiş veya baskıya maruz kalan bireylere doğru kaydırılmasını amaçlayan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle okul sosyal hizmeti güçlendirme yaklaşımıyla yoksulluklarından kaynaklı dışlanan öğrencilerin içlerindeki potansiyelleri açığa çıkararak, kendi yaşamlarını kontrol edebilecekleri güce sahip olduklarını fark etmelerini sağlar; iyilik hallerini arttırmak suretiyle güçlü yanları ile eğitim hayatlarındaki tıkanıklıkların giderilmesini amaçlar (Aykut, 2019). Bu nedenle okul sosyal hizmeti uzmanlarına, çocuk ve ailelerle ilişkileri güçlendirecek, ihtiyaçları doğru bir şekilde tespit edecek ve etkili müdahaleler planlayacak şekilde eğitimi ve destek sağlanmalıdır.

Çocuk refahı alanında okul sosyal hizmeti, yoksul aile çocuklarının güvenliklerini sağlama, akademik başarılarını destekleme ve çocukların güvende hissetmelerini sağlama konularında önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, çocuk haklarına dikkat çekerek savunuculuk rolünü üstlenebilir, çocukların ihtiyaçlarını belirleyerek uygun hizmetleri sağlayabilir ve aile-okul iş birliğini güçlendirerek çocukların eğitim hayatına aktif bir şekilde katılmalarını destekleyebilir. Bu önlemler, çocukların geleceği için olumlu etkiler yaratacak ve çevresel ayrımcılığa karşı mücadelede önemli bir adım olacaktır. Okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve müdahaleleri, öğrencilerin ihtiyaçlarına ve okulun spesifik koşullarına göre değişebilir. Yoksul çocukların gereksinimlerini anlamak, iş birliği yapmak ve çok disiplinli bir ekip ile çalışmak, okul sosyal hizmet uzmanlarının etkili bir şekilde psikososyal, doğal ve fiziksel çevreyle mücadele etmelerini sağlar. Çeşitli roller bağlamında psikososyal, doğal, fiziksel çevre ve yoksulluk arasındaki olumsuz ilişkiyle mücadelede üstlenebilecekleri bazı temel rollerden söz edilebilir.

Yoksulluğa Çevre Bağlamında Getirilecek Müdahalelerde Okul Sosyal Hizmet Uzmanının Üstlenebileceği Roller

Önceki açıklamalarda çevrenin kullanım alanından kaynaklı olarak çok geniş bir kapsamı içerdiğinden söz edilmiştir. Çalışma genel anlamda incelendiğinde çevre kavramsallaştırmasının ağırlıklı olarak nitelik boyutuyla ele alındığı görülecektir. Bu nedenle aşağıda değinilen okul sosyal hizmet uzmanının çocuk yoksulluğuna çözüm olarak geliştireceği müdahaleler ve üstleneceği rollere öncelikle toplumsal çevre koşulları ardından yapay ve doğal olmak üzere fiziksel çevre koşulları dahil edilmiştir.

Olumsuz Toplumsal Çevre Koşullarına Müdahalede Okul Sosyal Hizmet Uzmanı ve Roller

Okul sosyal hizmeti, okuldaki öğrenci ve personelin gereksinimlerini karşılamak için müdahalelerde bulunan bir sosyal hizmet mesleği alanıdır. Ayrıca, mevcut engelleri ve eşitsizlikleri ortadan kaldırarak sorunların çözümüne yönelik benzersiz bir yaklaşım sahiptir ve öğrencilerin odaklandığı pozitif öğrenme sonuçlarına ulaşmayı hedefler (AASW, 2020; SSWAA, 2021). Bu bağlamda öncelikle okul sosyal hizmet uzmanlarının çocukların yoksulluğu algılama ve deneyimlemelerinde toplumsal çevrelerinden kaynaklı etkilerle mücadelede üstlenebilecekleri çeşitli düzeylerde roller ve sorumluluklara değinilebilir.

Okul sosyal hizmet uzmanları makro düzeyde sahip olduğu roller kapsamında kaynak buluculuk/bağlantı kuruculuk rollerini kullanabilir. Müracaatçının durumunun ve mevcut kaynakların değerlendirilmesi ve sonrasında havale etme ve hizmet sunum sistemleri arasında bağlantı kurmakla birlikte bilgi verme işlevi sosyal hizmet uzmanlarının bağlantı kurucu hizmetlerinin içeriğini oluşturmaktadır (Sheafor ve Horejsi, (2003). Gerçekleştirilecek ev ziyaretleri, çocuğun içinde bulunduğu çevre içinde incelenmesi açısından çok önemlidir. Sosyal hizmet disiplininin temel aldığı ekosistem yaklaşımı çocuğun ve ailesinin koşullarını sistem perspektifinden değerlendireceğinden, sorunların belirlenmesi ve müdahalelerin gerçekleştirilmesinde makro boyutta çalışarak daha etkili sonuçlar elde etme olasılığı diğer disiplinlerin müdahalelerine oranla artmaktadır. Dolayısıyla çocuğun toplumsal çevresinden kaynaklı sorunlar nedeniyle eğitimlerini yarıda bırakma gibi durumlarda okul sosyal hizmet uzmanının çocuk-aile-okul-sınıf-öğretmen ve koruma sistemleri arasında yapacağı bağlantı ve müdahaleler kritik niteliktedir (Özkan ve Kılıç, 2014). Bu

nedenle okul içi ve okul dışı kaynakların uyumlu bir şekilde kullanılmasını sağlayarak öğrenci ve ailelerin ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin sağlanmasında diğer profesyonellerle iş birliği yapabilirler.

Okul sosyal hizmet uzmanı kapsayıcı ve eşit bir eğitime erişim noktasında yoksul öğrencilerin eğitimde eşit fırsatlara erişimini sağlamak için çalışabilir. Yoksul öğrencileri kaynak ve burs gibi öğrenme destek kaynakları ile buluşturur ve bu eksikliklerin yol açtığı sosyal ve duygusal ihtiyaçlara odaklanarak, öğrencilerin okulda uyum ve başarılarını destekleyebilir. Okul sosyal hizmet uzmanları, yoksul ailelerin ihtiyaçlarını belirlemek ve onlara destek sağlamak için maddi yardım, iş bulma desteği, ev eşyaları ve gıda yardımı gibi kaynakların yönlendirilmesi vb. çalışmalarını başlatabilir, yerel toplum kuruluşları, hükümet birimleri ve diğer paydaşlarla iş birliği yaparak kaynakların birleştirilmesini ve etkili hizmet sunumunu sağlayarak yoksul öğrencilere ve ailelere yönelik hizmetlerin koordinasyonunu ve güçlendirilmesini destekleyebilirler.

Okul kurumunda görev yapan bir sosyal hizmet uzmanının makro boyutta gerçekleştirebileceği rollerden biri de savunuculuk rolüdür. Bu rol kapsamında okul-aile-toplum iş birliğinin sağlanmasında yardımcı olan (Ho ve Bryan, 2005; akt. Gerrard, 2008) okul sosyal hizmeti yoksullukla mücadelede sosyal adaletin sağlanması ve eşitlik ilkelerinin desteklenmesi için harekete geçerek sahip oldukları dezavantajlardan dolayı eşit fırsat ve kaynaklara erişemeyen öğrencilerin haklarını savunur. Ayrıca, zorbalığa maruz kalan öğrencilere destek sağlayarak, sosyal çevredeki güvenli ve destekleyici ortamın oluşturulmasına yardımcı olabilir. Okul sosyal hizmet uzmanları, yoksullukla mücadele etmek için toplumsal adaleti ve yerel ve ulusal düzeyde politika değişikliklerini desteklemeyi ve yoksul toplulukların sesini duyurmayı içeren eşitlikçi politikaları savunabilir. Okul sosyal hizmet uzmanları, yoksullukla mücadelede yapısal faktörleri ele almak ve sosyal refah politikalarının iyileştirilmesi için çalışmak gibi konularda aktif rol oynayabilir.

Okul sosyal hizmet uzmanları, okulda zorbalık, şiddet ve ayrımcılık gibi olumsuz davranışları sonlandırmak için önleyici programlar geliştirebilir. Ayrıca eğiticilik rolü kapsamında öğrenci, aile ve personele bu konuda çeşitlilik, hoşgörü ve kültürel farklılıklara saygıyı teşvik eden, bireyler arasında anlayış, iş birliği ve empati geliştirmeyi amaçlayan eğitimler düzenleyebilir. Aynı zamanda, ailelere çocuk yetiştirme becerileri, mali yönetim ve iş becerileri gibi alanlarda eğitim ve danışmanlık sunarak

ailelerin güçlenmesine yardımcı olabilir. Eğitim ve farkındalık programlarını planlayarak yoksullukla ilgili ön yargıları ve stereotipleri azaltmak için eğitim verebilirler. Bu programlar, öğrencilere yoksulluğun nedenlerini, etkilerini ve yoksullukla mücadele stratejilerini anlatarak empati ve anlayış geliştirmelerine yardımcı olur. Aynı zamanda, toplulukta yoksullukla ilgili bilinçliliği artırarak ayrımcılığı azaltmayı hedefler.

Sosyal hizmet disiplini, bilgi, beceri ve değerler temelinde var olan bir disiplindir. Etik ilkeler, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarının haklarını korumak ve onlarla birlikte sosyal adaleti ve sosyal değişimi teşvik etmek amacıyla değer temeli bağlamında ele alınır. Bu nedenle, sosyal hizmet mesleği çeşitliliğe duyarlıdır. Her türlü ayrımcılığı, baskıyı, yoksulluğu ve sosyal adaletsizliği önlemek için müracaatçılarının adına sosyal adaleti ve sosyal değişimi teşvik etmekle etik sorumluluğunu yerine getirir. Bu bağlamda, sosyal hizmet mesleği, değişime vurgu yaparak müracaatçılara destek olur ve sosyal adaletin sağlanması ve sosyal değişimin gerçekleştirilmesinde aktif bir rol oynar (Özkan ve Selçik, 2016). Sheafor ve Horejsi (2003) tarafından sorunların ve politikaların analizini yapma, toplumun ilgisini harekete geçirme ve sosyal kaynakların geliştirilmesini sağlama olarak tanımlanan sosyal hizmetin değişim ajanı rolü çocukların yoksulluğun psikososyal çevresel etmenleriyle makro boyutta mücadele edebilmek için oldukça işlevseldir.

Okul sosyal hizmet uzmanları çocukların yoksullukları nedeniyle yaşadıkları utanma ve damgalanma duyguları ile birlikte maruz kaldıkları sosyal dışlanma pratiklerinin önüne geçilmesi noktasında oldukça gereklidir. Okulda yoksul olmayan çocuklarla aynı ortamda bulunan yoksul çocukların sosyal dışlanmaya maruz kalmalarıyla zedelenen öz saygıları ve benlik algıları öfkeli ve intikam duyguları gelişmiş bireyler yaratacaktır. Bu durumun önüne geçilmesinde sosyal hizmetin tanımında da yer alan 'farklılıklara saygı' temel ilkesiyle hareket edecek okul sosyal hizmet uzmanı, değişim ajanı rolünü kullanarak okul ortamında farklılık kavramı hakkında öğrenci, aile ve okul personelini bilinçlendirme ve farkındalık kazandırma noktasında da önemli bir güce sahiptir. Kısacası sosyal hizmetin sosyal ve çevresel adalet ve eşitlik ilkeleriyle yapılandırılmış bakış açısının okul kurumlarıyla etkileşim içerisindeki tüm bireylere kazandırılması okul, aile, öğrenci ve tüm okul personeli ile temel bir köprü vazifesi kuran okul sosyal hizmetiyle mümkün olacaktır.

Mezzo ve mikro boyutlarda ise sosyal hizmet uzmanları eğitici ve yöneticilik rolleri kapsamında harekete geçebilirler. Sosyal hizmet uzmanının

toplumsal ve günlük yaşamın işlevsel bir şekilde sürdürülmesi amacıyla bu becerilerin öğretilerek davranış değişikliğini kolaylaştırması eğitici rolü kapsamında ele alınır (Sheafor ve Horejsi, (2003). Uzmanların üstlenebilecekleri bir diğer rol de yöneticilik rolüdür. Sosyal hizmet uzmanları görev aldıkları kurum içerisinde yönetim, kurum içi ve kurum dışı eşgüdüm, program geliştirme ve bu programları değerlendirme işlevlerini yerine getirerek yöneticilik rolünün gerekliliklerini yerine getirmiş olurlar (Sheafor ve Horejsi, 2003). Okul sosyal hizmet uzmanının danışmanlık rolü, çözümleri bulmada müracaatçıyı güçlendirme, psikososyal değerlendirme, sosyal işlevselliği sağlama ve koruma, terapötik uygulama gibi pratikleri kapsamaktadır (Miley vd., 1998; Sheafor ve Horejsi, 2003). Sosyal dışlanma, utanma ve damgalanma, çaresizlik vb. olumsuz duygular karşısında çocuklar okul ortamına uyum sorunu yaşayabilmektedir. Okulda var olan sorunların belirlenmesinde danışmanlık rolü kapsamında yapılacak olan psiko-sosyal değerlendirme ile terapötik uygulamalar gerçekleştirilebilir. Bu uygulama ile okul/sınıf içinde ya da öğrenci merkezli hareketlerde istenmeyen davranışlar azaltılıp, okul iklimi ve eğitimin kalitesi açısından istenilen davranışların arttırılması sağlanacak (Yeşilkayalı, 2016), yoksul çocukların okuldan uzaklaştırılmasının önüne geçilebilecektir. Böylece çocukların şimdi ve gelecekte kendine yeten, yüksek öz yeterliliğe sahip aktif bireyler olarak güçlenmeleri ve özgürleşmelerinin en önemli koşulu olan eğitimin amacına ulaşılmasına yardım edilebilir. Gerek duyulduğunda aile ve öğrencilere kaygı ve depresyon gibi sorunlarla başa çıkmalarına yardımcı olmak ya da duygusal sağlıklarını desteklemek için çeşitli sorunları ele alan çözüm odaklı stratejiler geliştirebilirler. Birey veya grup düzeyinde öğrencilere, ailelere ve topluma danışmanlık hizmetleri sağlayarak sosyal sorunlarla başa çıkmalarını, iletişim becerilerini geliştirmelerini ve sosyal destek ağları oluşturmalarını desteklemiş olacaktırlar. Bu sayede okul sosyal hizmet uzmanları aile içi iletişimi destekleyerek çocukların akademik ilgi ve performanslarının artırılmasına ve (Malczyk ve Lawson, 2017; Rosen ve Chen, 2015) kişisel ve akademik hedeflerini belirlemelerine ve bunlara ulaşmalarına yardımcı olabilirler.

Olumsuz Yapay Çevre Koşullarına Müdahalede Okul Sosyal Hizmet Uzmanı ve Roller

Okul sosyal hizmet uzmanının çevre bağlamında çocuk yoksulluğuna çözüm için gerçekleştirebileceği müdahalelerin bir diğer odağı da çocuğun maruz kaldığı olumsuz yapay çevre koşullarındaki eşitsizliklere yönelik

olabilir. Sosyal hizmet uzmanlarının vaka yönetici rolü müracaatçıyı değerlendirme, hizmeti planlama, destek sağlama, takip ve koordinasyonu sağlama işlevlerini yerine getirirken iş yükü yöneticisi rolü de çalışma planı hazırlama, zaman yönetimi, kalitenin sürdürülmesi vb. işlemlere sahiptir (Sheafor ve Horejsi, 2003). Bu roller kapsamında okul ortamında makro boyutta hizmet veren bir uzman, öğrencilerin risk faktörlerini değerlendirir, öğrencilerin akademik performansı, sosyal ilişkileri, fiziki çevresi ve aile durumları gibi faktörleri gözlemleyerek risk düzeylerini belirler. Risk değerlendirmesi, öğrencilerin güvenlik, sağlık, zihinsel sağlık, ihmal/istismar ve diğer riskli durumlar açısından değerlendirilmesini içerir. Bu değerlendirmenin ardından sonuçlara dayalı erken müdahale planları oluşturularak öğrencilerin ihtiyaçlarına ve risk düzeylerine uygun destek ve kaynaklarını belirleyebilir, geliştirilen müdahalelerde öğrencilerin ilerlemesini izleyerek müdahalelerin etkinliğini değerlendirebilir, ihtiyaçlarına göre kaynakları yönlendirebilir ve destek hizmetlerine erişimlerini sağlayabilir.

Sosyal hizmet uzmanı, problem çözümüne yönelik önerilerini yerel yönetimlerde, okul yönetimlerinde veya sivil toplum kuruluşlarında aktif bir rol oynayarak hayata geçirme sorumluluğunu üstlenebilir. Uzman, önerilerin pratikte uygulanmasını destekler ve bu süreçte yerel yönetimlerle, okul yönetimleriyle veya sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapar. Ayrıca, uygulanan politikaların etkinliğini değerlendirme görevi de okul sosyal hizmet uzmanına aittir. Bu süreç, döngüsel bir şekilde tekrarlanan ve dinamik bir süreçtir. Sosyal hizmet uzmanı, problem tespiti, çözüm önerilerinin sunumu, uygulama ve değerlendirme aşamalarında aktif bir rol oynar ve sürecin etkili bir şekilde yönetilmesine katkıda bulunur (Özkan ve Selçik, 2016).

Ayrıca, okullarda güvenliği etkileyen bir dizi fiziksel çevre kaynaklı faktör bulunmaktadır. Araştırmalar, okulun büyüklüğü, fiziksel koşulları, konumu ve çevresi gibi etmenlerin okul güvenliğiyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Schneider, Sprague ve Walker, 2000). Ayrıca, okulun öğrenci sayısı, yönetimi, disiplin anlayışı, kültürü, iklimi, ailelerin sosyoekonomik düzeyi, çete faaliyetleri, madde kullanımı ve şiddet davranışları da okul güvenliğiyle ilişkilendirilmiştir (Mıhçı, 2018). Okul içi faktörlerin yanı sıra, okul dışı faktörler olarak da kabul edilen aile, toplum, medya ve küreselleşmenin fiziki çevre bağlamında güvenliği etkilediği kabul edilmektedir (Çalık, Kurt ve Çalık, 2011). Güvenli bir okul Mabile'ye (2003, Akt. Çalık, Kurt ve Çalık, 2011) göre, korku, kaygı, şiddet ve zorbalıktan

uzak bir eğitim ortamıdır. Okul ortamında herhangi bir öğrencinin yalnız hissetmediği, tüm öğrenciler için özen ve kabul duygusunun egemen olduğu eğitimsel bir iklimin sağlanması önemlidir. Bu noktada okul sosyal hizmet uzmanı güvenlik ekipleriyle koordinasyon içinde çalışarak güvenlik politikalarının ve prosedürlerinin etkin bir şekilde uygulanması ve okulun fiziksel güvenliğinin sağlanmasında etkili olabilir. Bunların yanı sıra okul kurumunda bulunan yoksul aileleri yerel kaynaklara yönlendirerek konut yardımları veya diğer desteklere ulaşmalarını sağlayabilirler. Kaynaklara erişim sağlamak ve yönlendirme yapmak için çalışarak, sosyal yardım programları, gıda bankaları, barınma yardımları, sağlık hizmetleri gibi kaynaklar hakkında bilgi vererek ailelere destek olabilir ve onların bu kaynaklardan faydalanmalarını sağlayabilirler.

Okul sosyal hizmet uzmanları yine makro boyutta yoksullukla mücadelede savunuculuk yaparak eşitsizlikleri azaltmak, çocukların eşit fırsatlara erişimini sağlamak ve toplumda daha adil bir sosyal yapı oluşturmak için çaba sarf ederler. Okul ortamında büyük karmaşık sistemleri anlayan, aileyi, çocuğu eğitsel ya da diğer sosyal sistemlerle başa çıkabilmesi için destek olma rolünü (Zastrow, 2013) kullanarak okul sosyal hizmet uzmanlarının yoksul çocukların fiziksel çevrelerini olası tehlikelerden koruma ve arındırma, alt yapı yetersizliğinden kaynaklı hizmetlere erişim sorunu gibi konularda aktif olmaları, bu çocukların yaşam kalitesini ve refahını artırabilir. Sosyal hizmet uzmanının savunucu rolü, çocuğu aileye ve okula karşı savunmanın yanı sıra aileyi ve okulu diğer sistemlere karşı da savunmayı içerir. Bu rol, toplumsal adaletin sağlanması ve eşitlikçi bir eğitim ortamının oluşturulması açısından önemlidir. Okul güvenliği politikalarının oluşturulması ve uygulanması için çalışarak, çocukların güvenliğini tehdit eden durumların tespit edilmesinde savunuculuk rolü kapsamında ilgili taraflarla iş birliği, lobicilik faaliyetleri gerçekleştirebilir. Aynı zamanda okul ortamında eğitim alan yoksul çocukların yaşadığı fiziksel çevrenin iyileştirilmesi, güvenli ve sağlıklı okul alanlarının sağlanması, sağlıklı barınma/konut imkanlarının sunulması, temiz su ve sanitasyon hizmetlerinin iyileştirilmesi, toplum hizmetlerine kolaylıkla erişilmesi gibi ilgili politikaların oluşturulması ve uygulanması için çocukların hakları ve ihtiyaçlarını vurgulayarak mücadele edebilir. Mezzo düzeyde ise yine bu rol kapsamında yerel topluluk grupları, sosyal hizmet kuruluşları, yerel yönetimler ve diğer paydaşlarla iş birliği yaparak yoksullukla mücadelede daha etkili sonuçlar elde etmek ve toplumsal hareketlilik için destekleyici bir ağ oluşturarak kaynakların ve en iyi uygulamaların paylaşılmasını, çocukların ve ailelerin ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayabilirler.

Okul sosyal hizmet uzmanları okul kurumunda tespit ettiği yoksul çocukların eğitim hayatını riske atan fiziksel çevre sorunlarının belirlenmesinde çocuklar ve aileleriyle iş birliği içerisinde bir değerlendirme gerçekleştirerek mezzo ve mikro düzeyde danışmanlık rolünü uygulayabilir. Yoksul aile ve çocukların sahip oldukları bilgi değer ve becerileri açığa kavuşturur ve bu kapsamda var olan problemlere danışmanlık hizmeti kapsamında müdahale planı geliştirir (Duyan, 2003). Olumsuz fiziksel çevre koşullarına erişim her açıdan görece çok daha kolaydır. Dolayısıyla bu çevre koşullarında sürdürülecek bir yaşamın gerektireceği maddi ve manevi niteliklerin asgari düzeyde olması yeterlidir. Toplumla etkin katılım için sahip olması gereken her türlü nitelikten yoksun bireyler ise ne yazık ki bu çevrelerde yetişen çocuklara uygun örnek olmaktan çok uzaktır. Bu tespitten hareketle psikososyal değerlendirme, sosyal işlevselliği sağlama ve koruma, terapötik uygulama (Sheafor ve Horejsi, 2003) işlevlerini kapsayan danışmanlık rolü ile okul sosyal hizmet uzmanları, öğrencilerin risk altında olduğunu belirleyebilmek için davranışlarını, okul başarı ve devam durumlarını değerlendirerek çocukları yakından takip edebilir ve onları olası suçluluk, şiddet, bağımlılık, istismar vb. durumlardan koruyabilirler. Erken tespit sayesinde, çocukların suça yönelmeleri önlenebilir ve gerekli müdahaleler yapılabilir. Potansiyel risk altındaki yoksul çocuklara olumlu rol modeller sunarak, olumsuz etkilerin azaltılmasına ve alternatif yolların keşfedilmesine katkıda bulunarak, destek ve rehberlik hizmetleri sunarak olumsuz çevre koşullarıyla baş etmelerine yardımcı olurlar. Bahsedilen tehlikeli koşullara maruz bırakılmış çocuklara danışmanlık hizmetleri sunarak duygusal destek ya da psikoeğitim sağlayabilir, çocuklarla güvenilir bir ilişki kurarak, onların duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve onlara yardımcı olmak için aktif bir rol üstlenebilir, özgüvenin artırılması, stresle başa çıkma becerilerinin geliştirilmesi, duygusal travmaların hafifletilmesi gibi konularda destek sağlayabilirler. Ayrıca diğer ilgili profesyoneller ve kurumlarla iş birliği yaparak çocukların güvenlik ve refahını sağlamak için koordinasyon içinde çalışabilir, aile doktoru, psikolog, aile danışmanı veya hukuki destek sağlayıcıları gibi diğer uzmanlarla birlikte çalışarak entegre bir yaklaşım benimseyebilirler.

Yine mezzo ve mikro düzeylerde bireylere sosyal yaşam becerileri öğretme, davranış değişikliği sağlama, önleyici hizmetler sağlama (Sheafor ve Horejsi, 2003) gibi işlevleri yüklenen eğitici rolü kullanılabilir. Her düzey sistemde gerçekleştirilebilen eğitim rolünün süreçleri öğrenci ve öğrenci partnerleriyle iş birliği halinde öğrenme eylemlerini yansıtarak müracaatçı

sisteminin kendini yönetme, deneyimleme ve kendi kaynaklarını keşfetme isteği varsayımı ile gerçekleştirilir. Yoksullukla mücadele toplumsal hizmetlere erişim, stres, intihar vb. sorunlara ilişkin farkındalığın artırılmasını, erken müdahale ve koruyucu eylemlerin gerçekleştirilmesini olanaklı kılar (Duyan, 2003; Miley vd., 1998). Okul sosyal hizmet uzmanları eğitici/öğretici rolü kapsamında yoksul çocukların fiziksel çevrelerinin korunması konusunda genel bilinçlendirme ve eğitim çalışmaları yaparak okul içinde ve toplumda düzenlenen etkinliklerde çocukları ve aileleri fiziksel çevrenin kendilerini mahrum bıraktığı koşullar ve olası tehlikeler hakkında bilinçlendirir ve bunlarla nasıl mücadele edebileceklerine dair bilgiler verebilir, sağlıklı yaşam koşulları, temizlik alışkanlıkları, yangın güvenliği gibi konularda eğitimler düzenleyebilir veya kaynaklar sağlayarak çevre sorunlarının üstesinden gelmelerine yardımcı olabilirler.

Ayrıca alternatif aktivite ve programlar düzenleyerek, suça yönelme olasılığı olan yoksul çocukları spor, sanat, müzik gibi faaliyetlerle vb. pozitif etkinliklere yönlendirebilir, böylelikle çocukların yeteneklerini keşfetmelerini ve olumlu bir amaç doğrultusunda zaman geçirmelerini teşvik edebilirler. Yoksul öğrencilere, eğitim ve kariyer hedeflerini belirleme konusunda danışmanlık yaparak eğitimin yoksulluk döngüsünü kırma noktasında ne denli önemli bir araç olduğunu anlatabilirler. Öğrencilere eğitim olanakları hakkında bilgi sağlayarak, akademik başarılarını artırmak için destekleyici kaynakları yönlendirebilir ya da mesleki geleceklerini şekillendirmeleri için gereken niteliklere sahip olmaları noktasında kılavuzluk edebilirler.

Olumsuz Doğal Çevre Koşullarına Müdahalede Okul Sosyal Hizmet Uzmanı ve Roller

Toprağın, suyun ve havanın kirlenmesi, çeşitli olumsuz etkilere yol açarak ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum, tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi, sağlık sorunlarının artması ve temiz su kaynaklarının azalması gibi etkilerle kendini göstermektedir. Bu etkiler, toplumun farklı kesimleri arasında gelir eşitsizliğine yol açarak, zenginler ve yoksullar arasında daha maliyetli bir yaşam kaçınılmaz sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Çondur vd., 2010). Ancak tabii ki bu etkiler söz konusu yoksulluk olduğunda sonuçları itibarıyla eşitsizliği ve adaletsizliği derinleştirmektedir. Bu noktada makro düzeyde okul sosyal hizmet uzmanları, yoksul öğrencilerin ve ailelerin doğal kaynaklara erişimlerini

artırmak ve bu kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmelerine yardımcı olmak için çalışabilirler. Doğal çevrenin tahribatının yol açtığı eşitsizliklerle mücadele edilmesi adına çevresel adaletsizliğin mağduru yoksul ailelerin ve okulun içerisinde bulunduğu koşullara yakından şahit olmuş bir personel olarak politika geliştirilme sürecine aktif olarak katılabilirler. Politika ve uygulama, okul sosyal hizmet uzmanlarının çalışma alanında ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır, ancak her biri kendi teorik ve pratik boyutlarıyla ayrı olarak geliştirilir. Bu bağlamda, politika geliştirme süreci iki yönlü bir etkileşim içerir. Yukarıdan aşağı yönlü süreç, kamu politikalarının belirlenmesi ve yönlendirilmesini içerir. Bu süreçte, merkezi düzeydeki politikalar okul sosyal hizmet uzmanları tarafından değerlendirilir ve uygulanabilirlikleri göz önünde bulundurularak yerel düzeyde uyarlanabilir. Aşağıdan yukarı yönlü süreç ise yerellik gelişimi olarak adlandırılır ve okul sosyal hizmet uzmanlarının yerel ihtiyaçları ve öncelikleri dikkate alarak politika önerileri geliştirmelerini içerir. Bu süreçte, okul sosyal hizmet uzmanları, saha deneyimlerini ve pratik bilgilerini politika geliştirme sürecine dahil ederek etkili çözümler sunabilirler (Özkan ve Selçik, 2016).

Okul sosyal hizmet uzmanları, çevre koruma kuruluşları, yerel topluluk grupları, yerel yönetimler ve diğer paydaşlarla iş birliği yaparak mezzo düzeyde de doğal çevreyle ilgili müdahalelerde etkili bir ağ oluşturabilir, çevre projelerinin tasarlanması ve uygulanması süreçlerinde aktif rol alabilirler. Bu ağ, kaynakların ve en iyi uygulamaların paylaşılması ve çevre koruma projelerine katılım konularında koordinasyon sağlayarak daha güçlü bir etki yaratabilir. Ayrıca, toplumun farklı kesimlerini bir araya getirerek çevresel sürdürülebilirliği desteklemek için geliştirilecek projelerde öğrenci ve ailelerin aktif katılımını destekleyebilir, çevre sorunlarına duyarlı olmaya teşvik ederek, yerel topluluklarda çevresel bilinci artırabilir ve geliştirebilirler.

Okul sosyal hizmet uzmanları, doğal çevre bağlamında yoksulluğun etkilerini azaltmaya yönelik müdahalelerde toplumsal adalet ve eşitlik ilkelerini vurgulama fırsatına sahiptir. Bu kapsamda, çevresel adalet kavramından yola çıkarak farklı sosyal gruplar arasında çevresel kalitenin eşitsiz dağılımı ve azalan sosyoekonomik durumun çevresel tehlikelere maruz kalma yükünün artması (Hotnberg ve Pauli, 2007) gibi durumları ele alabilirler. Bu çerçevede, çevresel ayrımcılığın mağdur ettiği yoksul çocukların ve ailelerinin haklarını savunma rolünü üstlenebilir, yoksul öğrencilerin kaynaklardan mahrum bırakıldığı alanları belirleyerek kamuya duyurabilir ve bu kaynaklara erişimlerini sağlamak için mücadele edebilirler.

Ayrıca, çevresel adaletin sağlanması amacıyla doğal çevrenin kirlenmesi ve çevresel risklerin yoksul topluluklara daha fazla yoğunlaşması gibi konular üzerinde lobicilik faaliyetleri yürütebilir ve tüm paydaşlarla iş birliği yaparak çevresel adaletsizliği engellemek için çaba sarf edebilirler. Bununla birlikte, eşitlikçi politikaların oluşturulması ve uygulanması konusunda savunuculuk yaparak yoksul öğrencilerin çevresel haklarına ve kaynaklara erişimini destekleyebilirler. Bu şekilde, okul sosyal hizmet uzmanları, yoksulluğun etkilerini azaltmak için toplumsal adalet ve eşitlik ilkelerini benimseyerek çevresel adalet perspektifinden hareket ederler. Bu çabalar, yoksul çocukların ve ailelerinin çevresel haklarını savunma, kaynaklara erişimlerini sağlama ve çevresel adaletsizlikle mücadele etme açısından önemli bir role sahiptir.

Doğa çevrenin kirlenmesini önlemek ve korunmasını sağlamak için okul sosyal hizmet uzmanları, mikro düzeyde multidisipliner bir ekip içinde yer alarak, öğrencilere sürdürülebilirlik kavramını anlatma, danışmanlık ve iş birliği, araştırmacılık, eğitici ve liderlik rolleriyle etkili olma görevini üstlenirler (Dupper, 2003). Bekalo ve Bangay'a (2002) göre çevre eğitiminin yoksulluğu azaltma stratejilerinde oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Buradan hareketle okul sosyal hizmet uzmanları, doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilirlik hakkında öğrencilere ve topluma bilgi sağlamak için doğal kaynakların önemi, enerji ve su tasarrufu, atık yönetimi, çevre kirliliği gibi konularda çeşitli eğitimler düzenleyebilirler. Ayrıca, öğrencilere doğal çevrenin korunması için neden ve nasıl harekete geçebilecekleri konusunda farkındalık kazandıracak projeler ve etkinlikler organize edebilirler. Sosyal ve yapısal olarak zayıf mahallelerde yaşamak anlamına gelen yoksulluk genellikle çevrelerindeki endüstriyel tesislerden ve ulaşım arterlerinden kaynaklanan emisyonlara maruz kalan ve yetersiz konut koşullarıyla birlikte artan ihmallere ve daha yüksek nüfus yoğunluğuyla karakterize yaşam alanları yaratmaktadır. Aynı zamanda bu mekanlarda yaşayan yoksul aileler çevresel kaynaklara (örneğin, kamu yeşil alanları ve rekreasyon alanları) ve altyapıya (örneğin, sağlık hizmetleri, marketler, eğlence tesisleri) daha düşük erişime sahiptirler (Northridge et al., 2003; Frumkin, 2005). Bu çevresel ve sosyal ayrımcılık kombinasyonları (Maschewsky, 2001), daha düşük sosyoekonomik statüye sahip çocukların günlük yaşam alanlarında çevresel adaletsizliğe yol açar. Bununla birlikte gecekondular bölgesinde yapılan birçok araştırmada, çevre sorunlarının yoksullukla iç içe geçtiği ve kaçınılmaz olarak bir neden sonuç döngüsü içine girerek bu ilişki çevresinde yaşayan insanların artık çevreye karşı duyarsızlaştıklarına

(Kılıç, 2013; Gevrek vd., 2007) dair bulgular elde edilmiştir. Bu noktada toplumları dönüştürme ve yenilikçilik misyonu ile yoksul öğrencilere ve ailelere çevresel sürdürülebilirliği teşvik edecek yenilikçi eğitim projeleri ve programlar konusunda eğitimin gerekliliği gündeme gelmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanları geri dönüşüm ve atık yönetimi programları oluşturarak öğrencilerin atıkları azaltmalarını ve geri dönüştürmelerini sağlayacak eğitimler ile bu konuda onların farkındalık geliştirmelerine imkân verebilirler. Ayrıca enerji tasarrufu sağlayan projeleri teşvik edip öğrencileri enerji bilincine yönlendirebilir, yenilenebilir enerji kaynaklarına odaklanan projelerle öğrencilerin bu alandaki farkındalıklarını ve yeteneklerini geliştirebilir, organik tarım uygulamaları ile ilgili eğitimler düzenleyerek sağlıklı ve çevre dostu tarım yöntemlerini öğretebilir ve çevresel etkileri azaltan yenilikçi çözümler konusunda öğrencilere ve ailelere eğitim ve destek sağlayabilirler.

Sonuç ve Değerlendirme

Sosyal hizmet mesleğinin okullarda sunulan bir hizmet alanı olan okul sosyal hizmeti, öğrencilerin akademik, sosyal, duygusal ve kişisel gelişimlerini desteklemeyi amaçlar. Bu hizmet, öğrencilerin akademik başarılarını artırma, sosyal becerilerini geliştirme, davranış sorunlarıyla başa çıkma ve zorlu yaşam koşullarıyla baş etme gibi hedeflere yöneliktir. Okul sosyal hizmeti, öğrencilerin karşılaşılabileceği her türlü engelle mücadele etmeyi ve bu amaçları gerçekleştirmek için uygulamalar yürütmeyi içerir. Bu şekilde, okul sosyal hizmeti, öğrencilerin ihtiyaçlarını anlamak, desteklemek ve potansiyellerini ortaya çıkarmak amacıyla bir dizi strateji ve müdahaleler geliştirerek olası engellerle mücadele etmeyi hedefler.

Okul sosyal hizmetinin hedeflerini gerçekleştirme sürecinde karşılaştığı en önemli güçlüklerden biri, yoksulluk olgusunun varlığıdır. Yoksulluk, çocukların fırsatlarını kısıtlayarak başarıya ulaşmalarını zorlaştırır. Sosyal hizmet disiplini, yoksullukla mücadele konusunda temel bir rol üstlenmiş ve 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren profesyonel bir meslek olarak gelişmiştir. Yoksulluk, toplum içindeki eşitsizlikleri derinleştirir ve insanların yaşamlarında adaletsizliklere neden olur. Bu nedenle, eğitimin eksiksiz ve eşit bir şekilde gerçekleştirilmesi, yoksulluk döngüsünü kırmak ve daha adil bir toplum oluşturmak için hayati öneme sahiptir. Okul kurumları aracılığıyla sosyal hizmet müdahaleleri tam ve adil bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu sayede, çocuklara eşit fırsatlar sunulacak,

yoksullukla mücadelede önemli bir adım atılabilir ve daha adil bir toplum inşa edilebilir.

Bireylerin eğitimle donatılması, kendi hakları hakkında bilinçlenmelerinin sağlanması, yaşamlarını etkin bir şekilde yönlendirmelerine destek olma amacıyla bir çerçeve tasarlanması, kendi haklarını savunma becerisi kazanmalarının teşvik edilmesi ve bu şekilde karar alma süreçlerine aktif katılımlarının sağlanması anlamına gelmektedir. Bu sayede bireylerin toplumsal değişim için etkili bir rol oynamalarına yardımcı olunur. Bu süreç, fırsat eşitliği elde etme, kişisel kapasitelerin geliştirilmesi, bilinçlenme ve toplumsal değişime katkı sağlama açısından önem taşır. Eğitim, yoksulluk döngüsünü kırarak daha adil bir toplumun oluşmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda, okul sosyal hizmet uzmanının rolü önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları, toplum kaynakları konusunda uzmanlaşma becerisine sahip olmalı, kaynak yönetimi ve güç mekanizmalarını anlamalıdır. Böylece çocuk ve ailesinin toplumla olan bağı güçlenecek, çevresi içinde birey perspektifiyle parçası olduğu toplumla etkileşimi ve bu topluma katılımı artacaktır (Zengin ve Çalış, 2017; İlter ve Demirbilek, 2023).

Çocuk refahı alanında okul sosyal hizmeti, çocukların iyilik hallerini artırma, psikolojik, sosyal ve fiziksel gelişimlerini destekleme, güvenliklerini sağlama ve risklerden korunmalarını sağlama amacını taşımaktadır. Okul sosyal hizmeti birimleri, sosyal hizmetin “koruyucu-önleyici”, “geliştirici-değiştirici” ve “tedavi edici-rehabilitasyon edici” fonksiyonlarını yerine getirmek için okul kurumlarında görev almaktadır. Öğrencilerin eğitimlerini sağlıklı ve verimli bir şekilde tamamlayabilmeleri için çevresel, fiziksel, psikososyal ve doğal eşitsizliklerden kaynaklanan engellerin ortadan kaldırılması, okul sosyal hizmetinin ekosistem yaklaşımıyla gerçekleştirilebilir. Ayrıca, öğrencilerin olumsuz tutumlarla karşılaşmadan düşüncelerini geliştirebilmeleri, kişisel gelişimlerine zarar verebilecek yapılardan uzak durmaları, karşılaştıkları risklerin ortadan kaldırılması, okul ortamına uyum sağlamaları ve ihtiyaç duydukları desteklere erişebilmeleri için okul sosyal hizmet biriminin okullarda etkin bir şekilde örgütlenmesi gerekmektedir. Ancak dünya geneline ve Türkiye’ye bakıldığında okul sosyal hizmeti uygulamaları yok denecek kadar azdır. Ülkemizde öğrenci ve ailelerinin deneyimledikleri geniş kapsamlı sorunların ekolojik bir perspektifle bütüncül olarak ele alınması, değerlendirilmesi ve bunlara çözüm üretilmesi için okul sosyal hizmetine büyük bir ihtiyaç vardır.

Babahanoğlu ve Başer’in (2017) okul sosyal hizmetine duyulan ihtiyacın belirlenmesine yönelik yapmış olduğu bir araştırmada katılımcıların

%80.50'si okul sosyal hizmet uzmanının gerekliliği konusunda olumlu görüş belirtmişlerdir. Bu alanda hissedilen eksikliğin rehberlik ve psikolojik danışmanlık servisleriyle giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte okul psikolojik danışmanlarının rolü her ne kadar öğrencilerin psikososyal, eğitimsel ve mesleki gereksinimlerini gidermeye doğru bir geçiş gösterse de mesleki bilgi verme ve rehberlik sağlamaktır (Korkut, 2007). Okullarda görev yapan psikolojik danışmanlar, bireylerin karşılaştığı sorunlara müdahale etme sorumluluğunu üstlenirken hedef sistem öğrenciden aile ya da farklı sistemlere kayabilir. Böylesi bir durumun üstesinden gelmek sosyal hizmet kuramlarına hakim olmayı gerektireceğinden, süreçte danışmanların krize müdahale becerilerinin olumsuz şekilde etkilenmesi olasıdır. Bu bağlamda öğretmenlere ve diğer paydaşlara profesyonel rehberlik sunacak okul sosyal hizmet uzmanlarının problemlerin gözüm noktasında önemli bir destek sağlayabileceği düşünülmektedir.

Buna ek olarak okul sosyal hizmet uzmanları, ğrenci ve evre sistemler arasında ortaya çıkan sorunlara sistemik bir perspektifle yaklaşarak etkili gözüm stratejilerinin geliştirilmesine destek sunabilirler. Bu iş birliği, okul topluluğu içinde sosyal değişimi teşvik ederek, ğrenci ve ailelerin ihtiyaçlarına daha etkin bir şekilde cevap verilmesine katkı sağlayabilir. Uzmanlar, karmaşık sosyal etkileşimleri değerlendirerek, öğretmenlerin ve ailelerin karşılaştığı zorluklara holistik bir perspektifle yaklaşarak çeşitli müdahale stratejilerini koordine edebilirler. Bu çerçevede okul sosyal hizmet uzmanlarının ğrenci ve çevresinin ihtiyaçlarını anlamak ve bu ihtiyaçlara hedeflenmiş etkili gzmler üretmek adına bir kaynak olarak rol oynayabileceği vurgulanabilir. Tüm bu nedenler işığında Türkiye'de okul sosyal hizmeti uygulamalarının gelişmesini destekleyecek politikaların hızla oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Çünkü sosyal değişim, birlikte hareket edildiğinde ancak gerçekleştirilebilir.

Yoksulluk ve evre gibi önemli sorunlarla mücadele etmek, çocukların geleceği için büyük önem taşır ve okul sosyal hizmeti, her türlü çevresel ayrımcılığa karşı mücadelede önemli bir rol üstlenmektedir. Tüm bu nedenlerden hareketle okul sosyal hizmetinin etkinliğini artırmak için kaynakların etkin yönetimi ve g mekanizmalarının iyi anlaşılması gerekmektedir. Ayrıca, okul sosyal hizmeti alanında çalışan profesyonellerin yetkinliklerini artıracak eğitim ve sürekli mesleki gelişim fırsatları sağlanmalıdır. Bu şekilde, ocuk refahının iyileştirilmesi ve çocukların geleceğinin güvence altına alınması için önemli adımlar atılmış olacaktır.

Berceste İter

Kaynakça

- AAP Council on Community Pediatrics. (2016). Poverty and Child Health in the United States. *Pediatrics*, 137(4), 1-14.
- Abdinasir, K. (2019). *How Education Shapes Young People's Mental Health*. London: Centre for Mental Health.
- Ak Uslu, B. (2022). Çocuk Ticareti Suçunu Anlamak. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 23, 93-115.
- Akdur, R. (1998). *Çevre Sağlığı. İçinde: Halk Sağlığı*. M. Akbaba (Yay. Haz.). Ankara: ANTİP Yayınları.
- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. C. C. Aktan (Yay. Haz.). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. C. Can Aktan (Yay. Haz.). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde (ss.23-27). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ., Y. (2002). *Terminoloji, kavramlar ve ölçüm yöntemleri*. Hak-İş Konfederasyonu Yayını, (6, 41-79) Ankara.
- Alaimo, K., Olson, C. M. ve Frongillo, E. A. (2002). Family Food Insufficiency, but Not Low Family Income, Is Positively Associated with Dysthymia and Suicide Symptoms in Adolescents. *The Journal of Nutrition*, 132(4), 719-726.
- Altıntaş, B. (2003). *Mendile, Simite, Çöpe... Ankara'da Sokaklarında Çalışan Çocuklar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anthony, E.K., King, B., Austin, M.J. (2011). Reducing child poverty by promoting child well-being: Identifying best practices in a time of great need. *Children and Youth Services Review*, 33, 1999-2009.
- Atila, C., Uyar, E. N. (2022). Artı Ürün: Kentleşme Süreci Ve Tapınak Ekonomisine Etkisi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 45-53.
- Attree, P. (2006). The Social Costs of Child Poverty:A Systematic Review of the Qualitative Evidence. *Children and Society*, 20, 54-66.
- Aykut, S. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitim Sorunları: Farklılıklara Saygı Eğitimi Odağında Okul Sosyal Hizmeti Önerisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Ayre, D. (2016). *Poor Mental Health the Links Between Child Poverty and Mental Health Problems*. The Children's Society.
- Beauvais, F., Chavez, E. L., Oetting, E. R., Deffenbacher, J. L., Cornell, G. R. (1996). Drug use, violence, and victimization among White American, Mexican American, and American Indian dropouts, students with academic problems, and students in good academic standing. *Journal of Counseling Psychology*, 43(3), 292-299.
- Bekalo, S., Bangay, C. (2002). Towards Effective Environmental Education in Ethiopia: Problems and Prospects in Responding to the Environment-Poverty Challenge." *International Journal of Educational Development*, 22, 35-46.

- Ben-Davies, M. E., Kinlaw, A., Estrada-Del Campo, Y., Bentley, M. E., Siega-Riz, A. M. (2013). Risk Factors Associated with the Presence and Severity of Food Insecurity in Rural Honduras. *Public Health Nutrition* 17(1), 5-13.
- Bentley, K. (2004). Women's human rights & the feminisation of poverty in South Africa. *Review of African Political Economy*, 31, 247-261.
- Berkman, K. (2022). *Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Bir Sosyal Politika Önerisi: Asgari Gelir Garantisi Modeli*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Denizli.
- Blair, C., Berry, D., Mills-Koonce, R., Granger, D. 2013. Cumulative effects of early poverty on cortisol in young children: Moderation by autonomic nervous system activity. *Psychoneuroendocrinology*, 38, 2666-2675.
- Bradsha, J., Martorano, B., Natali, L., Neubourg, C. D. (2013). *Children's Subjective Well-being in Rich Countries*. UNICEF.
- Brooks-Gunn, J., Duncan, G. (1997). The Effects of Poverty on Children. *Children and Poverty*, 7(2), 55-72.
- Capra, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, (ss. 54-304), (M. Armağan, Çev.). İstanbul: İnsan
- Chaudhry, I. S., Malik, S., Hassan, A. (2009). The Impact of Socioeconomic and Demographic Variables on Poverty: A Village Study. *Lahore Journal of Economics*, 14(1), 39-68.
- Cooper, K., Stewart, K. (2013). Does Money Affect Children's Outcomes? *London School of Economics. Joseph Rowntree Foundation*. York.
- Corcoran, M. (1995). "Rags to Rags: Poverty and Mobility in the United States." *Annual Review of Sociology* 21, 237-267.
- Coşkun, S., Tireli, M. (2008). *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*. 1st ed. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çağlayan, C. (2015). Çocuk ve Çevre. *Türkiye Klinikleri*, 1(2), 32-38.
- Davis, B. SRSG (Spatial Reasoning Study Group.), (2015). *Spatial reasoning in the early years: principles, assertions, and speculations*, Routledge.
- Dayıoğlu, M. (2007). *Türkiye'de çocuk yoksulluğu: Ölçüm yöntemleri ve yoksulluğun belirleyicileri* (ss.82-105). Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.
- Drake, B., Rank, M.R. 2009.The racial divide among American children in poverty: Reassessing the importance of neighborhood. *Children and Youth Services Review*, 31, 1264-1271.
- Dominelli, L. (2018). *Yeşil Sosyal Hizmet*. (Ed. Arzu İçağasıoğlu Çoban, Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- DSÖ (2002). Health, economic growth and poverty reduction: The report of working group 1 of the commission on macroeconomics and health. *World Health Organisation*, Geneva.
- Duncan, G. J., Yeung, W., Brooks-Gunn, J., Smith, J. (1998). How much does poverty affect the life chances of children? *American Sociological Review*, 63, 406-423.
- Durgun, Ö. 2011. Türkiye'de yoksulluk ve çocuk yoksulluğu üzerine bir inceleme. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6(1), s.143-154.
- Duyan, V. (2003). Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), s.1-22.
- Ersoy, M. 2006. KentSEL Alanlarda Yoksul Kesimin Sağlık Sorunları: Ankara ve Diyarbakır Kentlerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırmanın Gösterdikleri. *Kent ve Sağlık Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss.33-39). Bursa.
- Evcim, N., Güneş, S., Karaalp Orhan, H. S. (2019). "Yoksulluk Ve Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişki: Mena Bölgesi Analizi." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, s.291-310.
- Farmer, P. (2003). Pathologies of power: Health, human rights, and the new war on the poor. *North American Dialogue*, 6(1), s. 1-19.

- Fotso, J.C., Madise, N., Baschieri, A., Cleland, J., Zulu, E., Mutua, M.K., Esendi, E. 2012. Child growth in urban deprived settings: Does household poverty status matter? At which stage of child development? *Health & Place*, 18, 375-384.
- Frumkin, H., 2005. Health, equity, and the built environment. *Environ. Health Perspect.* 113, 290-291.
- Gamboa, G., Mingoria, S., Scheidel, A. (2020). The meaning of poverty matters: Trade-offs in poverty reduction programmes. *Ecological Economics*, 169(3)1-8.
- Gerrard, B. (2008). School- Based Family Counseling: Overview, trends, And recommendations for future research. *International Journal for School-Based Family Counseling*, 10, 1-11.
- Gevrek, E., Azman, K. D. (2007), "Yoksulluk, Çevre ve Sürdürülebilirlik Etkileşimi. *Civillacademy*, 5(3), 49-57.
- Graham, H., Power, C. (2004). *Childhood Disadvantage and Adult Health: A Lifecourse Framework*. London: Health Development Agency.
- Griggs, J., Walker, R. (2008). *The Costs of Child Poverty for Individuals and Society*. Joseph Rowntree Foundation, 4-13.
- Gupta, R. P.-S., Wit, M. L., Mckeown, D. (2007). The Impact of Poverty on the Current and Future Health Status of Children. *Paediatr Child Health*, 12(8), 667-673.
- Gül, H., SALLAN GÜL, S. (2008). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları. N. Oktik (Yay. Haz.) *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Günaydın, D. (2017). The Determinant of the Employment-Social Protection Relation in Turkey, *Handbook of Research on Technology Adoption, Social Policy, and Global Integration*, 1-19. doi: 10.4018/978-1-5225-2668-1.ch00
- Günaydın, D. (2018). Çocuk Yoksulluğu ile Mücadelede Ücretsiz Okul Yemeği: Tekirdağ İlkokullarında Bir Araştırma. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(18), 360-395.
- Günaydın, D. (2021). Yoksulluğun Çocuklar Üzerindeki Etkileri: Nesiller Arası Yoksulluk Döngüsünü Kırmak İçin Yaklaşımlar, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(41), 155-183.
- Güzel, B., BUZ, S. (2019). "Yeşil" Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069.
- Haanp, L., Kuula, M., Hakovirta M. (2019). Social Relationships, Child Poverty and Children's Life Satisfaction. *Social Sciences*, 8(2), 2-13.
- Hampson, N. (1991), *Aydınlanma Çağı* (J. Parla, Çev.) İstanbul: Doğan Kitap.
- Harker, L. (2007). The Impact of Housing on Children's Life Chances. *Journal of Children's Services*, 2(3), 43-51.
- Glind, H. (2010). Migration and child labour - Exploring child migrant vulnerabilities and those of children left-behind / International Labour Office, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) (s. 27), Geneva. ISBN: 978-92-2-124197-3 (Print); 978-92-2-124198-0
- Hancı, H. (2002). "Çocuk ve Ergen Suçluluğu". *Adli Tıp ve Adli Bilimler*, 11, 237-263.
- Hannum, E., Liu J., Frongillo, E. (2014). Poverty, food insecurity and nutritional deprivation in rural China: Implications for children's literacy achievement. *International Journal of Educational Development*, 34, 90-97.
- Hatun, Ş., Etiler, N., Gönüllü, E. (2003) "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri". *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46, 251-260.
- Hatun, Ş. 2002. *Çocuk Hakları Sözleşmesinin 13. Yılında Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri* (ss. 7-29). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi.
- Hoek, T. V. (2005). *Through Children's Eyes an Initial Study of Children's Personal Experiences and Coping Strategies Growing Up Poor in an Affluent Netherlands*. Florence: UNICEF Innocenti Working Paper No. 2005-05, 11-26.

- Hooper, C.-A., Gorin, S., Cabral, C., Dyson, C. (2007). *Living with Hardship 24/7: The Diverse Experiences of Families in Poverty in England*. London: York Publishing Services Ltd.
- Hornberg C, Pauli A.(2007). Child poverty and environmental justice. *Int J Hyg Environ Health*. 210(5), 571-580. doi: 10.1016/j.ijheh.2007.07.006
- İlik B. (1990). *Yoksulluğun temel belirleyicileri*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlter, B., Demirbilek, M. (2023). *Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Pozitif Eylemler: Eko-okullar Programı'na Okul Sosyal Hizmeti Perspektifinden Bakış* (ss. 37-54). Ankara: Nobel Tıp Kitapevi.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Jahan, S., Umana, A. (2003). The environment-poverty nexus. *Development Policy Journal*, 3(20), 53-70.
- Jo, Y. N. (2013). Psycho-social dimensions of poverty: When poverty becomes shameful. *Critical Social Policy*, 33(3), 514-531. <https://doi.org/10.1177/0261018313479008>
- Keleş, R., Hamamcı, C. (2005). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, S. (2013). Çevre Sorunları ve Yoksulluk. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1), 9-20.
- Korkut, F. (2007). Psikolojik danışmanların mesleki rehberlik ve psikolojik danışmanlık ile ilgili düşünceleri ve uygulamaları. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*. 32, 187-197.
- Krueger, A. B., Maleckov, J. (2003). Seeking the Roots of Terrorism. 14 Mayıs 2023 tarihinde https://politics.huji.ac.il/sites/default/files/claudeberrebi/files/20030606seeking_the_roots_of_terrorismthe_chronicle.pdf adresinden erişildi.
- Kruger, A.B., Maleckova, J. (2003). Education, Poverty and Terrorism: Is there a Causal Connection? *Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 119-144.
- Kudubeş, İ. E., Kudubeş-Akdeniz, A., Bektaş, M. (2017). Küreselleşmenin Yarattığı Yoksulluk: Çocuk Yoksulluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(1), 79-85.
- Kulaksızoğlu, A. (2003). *Çocukluktaki Yetersiz ve Kötü Beslenme ile Yoksulluğun İlişkisi*. A. E. Bilgili ve İ. Altan (Yay. Haz.). (ss.318-329). İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.
- Kurnaz-Avşar, S. (2009). *Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu*. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Lewis, O. (1971). *Sanchez Çocukları*. (L. Ragıp, Çev.). İstanbul: E. Yayınları.
- Lichter, D. (1997). "Poverty and Inequality Among Children". *Annual Review of Sociology*, 23, 121-145.
- Lyndon: (2019). Troubling Discourses of Poverty in Early Childhood in the UK. *Children and Society*, 33, 602-609.
- Malczyk, B. R., Lawson, H. A. (2017). Parental monitoring, the parent-child relationship and children's academic engagement in mother-headed single-parent families. *Children and Youth Services Review*, 73, 274-282.
- Maschewsky, W., 2001. Umweltgerechtigkeit, *Public Health und soziale Stadt*. VAS, Frankfurt am Main.
- Meder, M., (2009). *Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Metin, B., (2015). Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), ss.166-188.
- Miley, K. K., O'Melia, M., DUBOIS, B. (1998) Generalist Social Work Practice Empowering Approach, Allyn Bacon, 14-23. Boston.
- Mihçı, M. (2018). *Güvenli okula ilişkin öğretmen görüşlerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Minujin, A., Delamonica, E., Davidziuk, A., Gonzalez, E. D. (2006). The Definition of Child Poverty: A Discussion of Concepts and Measurements. *Environment & Urbanization*, 18(2), 481-500.
- Mott, R., Keller, K., Rankin, J. B., Ball, A. (2018). Experiences of Young People Who Live with Food Insecurity. *Children ve Society*, 32, 207-2018.
- Narayan, D., Chambers, R., Shah , M. K., Petesch, P. (2000). *Voices of the Poor Crying Out for Change*. Oxford University Press.
- Northridge, M.E., Sclar, E.D., Biswas, P., (2003). Sorting out the connections between the built environment and health: a conceptual framework for navigating pathways and planning healthy cities. *J. Urban Health*, 80, 556-568.
- Ocaktan, M. E., Akdur, R. (2019). *Çocuk Hakları İhlallerinde Toplumsal ve Çevresel Etmenler, Çocuk İstismarı ve İhmali*, (ss.615-627), B. Ulukol (Yay. Haz.). İstanbul: Punto Yayınları.
- Öter, A. (2005). *Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri (Antalya Örneği)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Özdemir, O., Özdemir-Güzel, P., Kadak, M. T., Nasıroğlu, S., (2012). Kişilik Gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 4(4), 566-589 doi:10.5455/cap.20120433
- Özkan, Y., Kılıç, A. G. E. (2014). Çocuk ve Aile Odaklı Sorunların Çözümünde Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Önemi: Uzmanların Çocuk ve Ailelerle Çalışmada Sahip Oldukları Beceriler. *Turkish Journal of Social Research/Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(3), 397-412.
- Özkan, Y., & Selçik, O. (2016). Klinik çalışmadan sosyal politikaya: Okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve sorumlulukları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 431- 437.
- Raffo, C., Dyson, A., Gunter, H., Hall, D., Jones, L., Kalambouka, A. (2007). *Education and poverty: A critical review of theory, policy and practice*, 6-46. University of Manchester, Manchester.
- Reynolds, L. (2005). *Full House? How Overcrowded Housing Affects Families*. London, Shelter.
- Reardon, T., Vosti, S. A. (1995). Links Between Rural Poverty and the Environment in Developing Countries: Asset Categories and Investment Poverty. *WorldDevelopment*, 23(9), 1495-1506.
- Rice, B. (2006). *Against the Odds: An Investigation Comparing the Lives of Children on Either Side of Britain's Housing Divide*. Shelter.
- Ridge, T., Millar, J. (2000). Excluding Children: Autonomy, Friendship and the Experience of the Care System. *Social Policy and Administration*, 34(2), 160-175.
- Ridge, T. (2003). *Listening to Children, Developing a Child-Centred Approach to Childhood Poverty in the UK*. Australian Institute of Family Studies, Family Matters ,65. Australia.
- Ridge, T. (2009). Living with Poverty. A Review of the Literature on Children's and Families' Experiences of Poverty. Social Policy, University of Bath, *Department for Work and Pensions, Research Report No 594*.
- Rosen, J. A., Chen, X. (2015). *High school dropouts: Demographic backgrounds, academic experiences, engagement, and school characteristics*. Institute of Education Science. U.S. Department of Education.
- Santa-Maria, I. (1987). *Trafficking in Children: A Horrendous Crime*. Barricada.
- Schneider, T., Sprague, J. Ve Walker, H. (2000). *Safe school design: a handbook for educational leaders applying the principles of crime prevention through environmental design*. Eric Clearinghouse on Educational Management, University of Oregon, Eugene.
- Sen, A. (1992). Inequality Reexamined, Massachusetts: Harvard University Press. *Poverty and Famine. An Essay on Entitlement and Deprivation*. (ss.14-109). NewYork: Oxford University Press.
- Sener, D. K., Ocakçı, A. F. (2012). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi* ,13(1), s.57-69
- Sheafor, B. W., Horejsi, C. R. (2003). *Techniques and Guidelines for Social Work* (ss55-67). USA: Pearson Education.

- Shelter. (2006). Chance of a Lifetime: The Impact of Bad Housing on Children's Lives. 5 Mayıs 2023 tarihinde https://england.shelter.org.uk/professional_resources/policy_and_research/policy_library/chance_of_a_lifetime_-_the_impact_of_bad_housing_on_childrens_lives adresinden erişildi.
- Şimşek, Z., Erol, N. (2003). Yoksulluk: Çalışan Çocuklarda Yeterlik Alanları Davranış ve Duygusal Sorunlar. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sempozyumu 2*, 349-358.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş* (A. Karatay Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Thomas, H., Boyle, M. H. (2020). *Improving the Mental Health of Young Children in Toronto: Needs Assessment and Literature Review*. Toronto.
- Trani, J.F., Cannings, T.I. (2013). Child poverty in an emergency and conflict context: A multidimensional profile and an identification of the poorest children in Western Darfur. *World Development*, 48, 48-70.
- TÜSİAD (2000). *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.
- UNICEF. (1997). *Dünya Çocuklarının Durumu*, Ankara.
- UNICEF. (2005). *Dünya Çocuklarının Durumu; Çocukluk Tehdit Altında*, Ankara.
- UNICEF. (2012). *Dünya çocuklarının durumu: Kentsel bir dünyada çocuklar*, Ankara.
- UNICEF, (2014). *Sayılarla dünya çocuklarının durumu*, Ankara.
- Wolfe B. L., Haveman, R. (2002). Social and nonmarket benefits from education in an advanced economy. *Paper presented at the conference of the Federal Reserve Bank of Boston on Education in the 21st Century: Meeting the Challenges of a Changing World*. Boston, MA.
- World Bank, (1990) "World Development Report." Washington.
- WHO, (2010) *Children's Environmental Health Units*, Geneva.
- Yaylı, H. (2006). *Mekanik Düşünceden Ekolojik Düşünceye Yeni Bir İnsan Doğa İlişkisi Tasarımının Doğuşu*. *Sosyoloji Konferansları*, İstanbul Üniversitesi İİBF Metodoloji ve Sosyoloji Araştırma Merkezi, İstanbul Üniversitesi Yayını No: 4685, ISSN 1304-0243, s.67-82.
- Yeni Dünya, A. C. (2007). *İnsan Ticareti Suçu* (TCK.m.80). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Yeşilkayalı, E. (2016). Okul Sosyal Hizmeti Uygulamasında Yaklaşım Ve Model Örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 135-152. DOI: 10.5578/jss.10228
- Yıldırım, A. (2019). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele". *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 15-33.
- Zengin, O., Çalış, N. (2017). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Uygulamaları ve Çalışma Koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 47-68.
- Zastrow, C. (2013) *Sosyal Hizmette Giriş*. Ankara: Nika.

Avrupa Refah Devletleri'nin Çocuk Yoksulluğu Sorununa Yönelik Politikaları ve Covid-19'un Etkileri

AYBÜKE BURCU ER

Özet

Çocuk yoksulluğu, sadece gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de yaşadığı evrensel bir sosyal sorundur. Geleceğin en önemli beşerî sermayesi olan çocukların sevgiden, şefkatten, eğitimden mahrum kaldığı; çalışmak, para kazanmak ve hatta büyümek zorunda bırakıldıkları dünyada refahtan bahsetmek abesle iştigaldir. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında çocuk yoksulluğu konusunda karşılaştırmalı bir analiz sunan bu makalede; Covid-19 salgınının çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği üzerindeki olumsuz etkileri ele alınmakla beraber, söz konusu sorunun çözümü için ulusal politikaların ve uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır. Bu kapsamda; çalışmanın amacı AB refah devletlerinde çocuk yoksulluğu incelenerek, söz konusu sorunun çözüme muhtaç küresel bir mesele olduğu üzerinde durmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, kavramsal çerçevede dâhilinde yoksulluk ve yoksulluk kavramlarının çocuklar üzerindeki yansımaları üzerinde durulmuş, neden sonuç ilişkisi bağlamında, çocuk yoksulluğunun belirleyicilerine ve çocuk işçiliğine değinilmiştir. Çalışmayı izleyen ikinci bölümde, AB'nin dört refah devleti modeli baz alınarak çocuk yoksulluğu ile ilgili bilimsel literatürün haritası çıkartılmış ve birliğe üye ülkelerin çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik yaklaşımları, stratejik çözüm planları ve takip ettikleri politikalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, çağımızın küresel salgını olan Covid-19'un

– DERLEME MAKALE –

234

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 234-262

AYBÜKE BURCU ER, aybkms@gmail.com

Kocaeli Üniversitesi Avrupa Birliği Çalışmaları Doktora Programı

ORCID <https://orcid.org/0000000257923928>

Geliş Tarihi: 18.08.2023 • Kabul Tarihi: 07.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.300>

Aybüke Burcu Er

çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği üzerindeki etkileri tartışılarak AB'deki üye ülkelerde yaşanan olumsuz gelişmelere değinilmiştir. Ayrıca, çalışmada kavram kargaşasını önlemek adına dört refah devleti modelinin farklı özelliklerinin gösterildiği tablolar ve Eurostat'ın güncel verilerinin de yer aldığı grafikler bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocuk yoksunluğu, çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, Avrupa Birliği, refah devletleri.

Policies of European Welfare States On Child Poverty And The Effects Of Covid-19

Abstract

Child poverty is a universal social problem experienced not only by underdeveloped or underdeveloped countries, but also by developed countries. It is absurd to talk about prosperity in a world where children, the most important human capital of the future, are deprived of love, affection and education; where they are forced to work, earn money and even grow up. This article, which presents a comparative analysis of child poverty among European Union (EU) countries, discusses the negative effects of the Covid-19 pandemic on child poverty and child labour, and emphasizes the importance of national policies and international cooperation to address this problem. In this context; the aim of the study is to examine child poverty in the welfare states of the European Union and to emphasize that the problem in question is a global issue that needs a solution. In the first part of the study, the reflection of the concepts of poverty and deprivation on children within the conceptual framework is emphasized, and the determinants of child poverty and child labour are mentioned in the context of cause and effect relationship. In the second part following the study, the scientific literature on child poverty was mapped based on the four welfare state models of the European Union, and the approaches, strategic solution plans and policies of the member countries to reduce child poverty were examined. In the third part, the effects of Covid-19, which is the global epidemic of our age, on child poverty and child labor are discussed and the negative developments in the member countries of the European Union are discussed. In addition, in order to avoid conceptual confusion in the study, there are tables showing the different features of the four welfare state models and graphs including the current data of Eurostat.

Keywords: Child deprivation, child poverty, child labour, European Union, welfare states.

Giriş

Çocukluk, yaşamda oldukça önemli bir dönemdir. Çocukluğumuzda öğrendiğimiz, yaptığımız ve deneyimlediğimiz şeyler, kim olduğumuzu ve kim olacağımızı şekillendirmede kritik bir rol oynamakla beraber yaşamlarımızda kalıcı izler bırakabilir. Bununla birlikte, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan, farklı evlerde büyüyen, farklı ebeveynleri olan çocuklar eşit fırsatlara sahip değildirler. Bu makalenin de gösterdiği gibi, sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı geçmişe sahip çocuklar özellikle risk altındadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele, Avrupa 2020 stratejisinin merkezinde yer alan konulardan birisidir. Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski yüksek olan grupların belirlenmesi ve bu kırılğanlığın ardındaki nedenlerin belirlenmesi bu bağlamda başarılı olmanın anahtarıdır. On yıllık bir süreyi kapsayan istatistikler, çocukların AB'deki nüfusun geri kalanından daha fazla yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olduğunu göstermektedir (Save the Children, 2020, s.1).

Evrensel boyutta etki alanına haiz sosyal bir sorun olarak tanımlanabilen çocuk yoksulluğu, toplumsal sonuçları dolayısıyla günümüzde önemi artan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde çocuk yoksulluğu ülkelerin gelişmişlik düzeyleri fark etmeksizin, hemen hemen her coğrafyaya sirayet etmiş çözüme muhtaç bir sorundur. Çocukların oyun ya da eğitim çağında maruz kaldıkları yoksunluk ve yoksulluk; onların beslenme, sağlık, eğitim gibi temel gereksinimlerini karşılamayı engellemekle beraber, yetişkinlik döneminde de yoksulluğun habercisi olabilmektedir. Ülkelerin refah seviyelerine erişmeleri için, söz konusu yoksulluk döngüsünü kırmak adına, soruna ilişkin bütüncül ve evrensel bir yaklaşım sağlamak önem atfetmektedir.

18. yüzyılın son döneminde, Sanayi Devrimi'nin neticesi olarak ortaya çıkmış olan "refah devleti" uygulamaları, 19. yüzyılda Almanya'da başlamıştır. Daha sonra ise Batı Avrupa'da yer alan ülkelere, Kuzey Amerika'ya ve Avustralya'ya sirayet etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasındaki süre zarfında, gelişmiş ülkelerdeki refah artışı ve sosyal refah politikaları ile çocuk yoksulluğu oranı nispeten azalmış; 1980'li yılların sonrasında ise gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere, emek piyasasındaki bozulmalar ve aile yapısındaki değişiklikler nedeniyle yine artmaya başlamıştır.

"Refah devleti" kavramı gelişmiş ülkeleri ifade eden bir kavramdır. Bu bağlamda, her refah devleti aynı zamanda "sosyal devlet" anlamına da

gelmekteyken; her sosyal devlet bir refah devleti durumunda değildir. En genel tanımlamayla “refah devleti”, sosyal barış, sosyal adalet ve gelir adaleti tedarikinden sorumlu, statü ayırt etmeksizin tüm vatandaşlara temel sosyal politika alanlarında eşit hizmet veren devlettir. Refah devleti kavramı uygulanmaya başlandıktan sonra sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel konularda dramatik ve ehemmiyet arz eden birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Devletlerin birbirinden farklı tarihsel gelenekleri, demografik ve sosyoekonomik yapılarının olması sebebiyle, refah devlet kriterlerinde farklılıklar görülmüştür (Kurşun ve Rakıcı, 2016, s.136).

Çocuk yoksulluğunu ele alırken dezavantaj döngüsünü kırmak soruna yönelik önemli adımların başında gelmektedir. Bu noktada, çocuk yoksulluğunun muhtemel sonuçlarını engellemek için yapılan kamu harcamaları, söz konusu dezavantajın nesiller boyunca aktarılmasını önlemek adına elzem bir yatırımdır. Hiç kuşkusuz, yoksulluk içinde büyüyen insanların işsizlik ve sağlık sorunlarından mustarip olma olasılığı daha yüksek iken, yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde potansiyellerini geliştirme olasılıkları ise daha düşüktür. Yoksulluk ve sosyal dışlanma, nesiller arası kısır bir döngü yaratarak sonraki nesillere de aktararak devam edebilmektedir. Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki ailelerde yaşayan çocuklara kaliteli hizmetlere erişim sağlamak bu döngüyü kırmanın anahtarıdır. Ekonomik toparlanma sayesinde Avrupa’da çocuk yoksulluğu Covid-19 salgını öncesinde azalan oranlara sahip iken, pandemi sonrası durumun vahameti artmıştır (UNICEF ve Dünya Bankası, 2022). İstatistiklere göre AB’de yaklaşık dört çocuktan biri yoksulluk veya sosyal dışlanma riski ile karşı karşıyadır.

Covid-19 salgını, mevcut sorunları daha da kötüleştirmesi hasebiyle sosyal eşitsizlik ve iş kayıpları gibi birçok sorunu beraberinde getirerek birçok aileyi daha da yoksulluğa sürüklemiştir. Okulların kapanması daha geniş bir eğitim uçurumu yaratarak çocukların yaşam şanslarını ve fiziksel ve zihinsel sağlıklarını etkilemiştir. Bu bağlamda, covid-19 çocuk yoksulluğuyla mücadele edecek ulusal politikaların eksikliğini ortaya koymuş ve çok boyutlu bir yaklaşım ihtiyacını göstermiştir.

Yapılan çalışmalar çocuk yoksulluğunun sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, refah devletlerinin de çözüm aradığı bir sorun olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, gelişmiş ülkeler statüsündeki AB refah devletlerine ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda, sosyal refah devleti, kuramsal bir perspektif dâhilinde ele alınmış ve refah devletleri kategorize edilerek

çocuk yoksulluğuna yönelik takip ettikleri refah politikaları, soruna yönelik yaklaşımları incelenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Refah devleti, yoksulluk ve çocuk yoksulluğuna ilişkin kavramsal bir çerçeve oluşturmak, çalışmanın anlaşılabilirliği noktasında önemlidir. Kavramsal çerçevede incelenen kavramlar çalışmanın esas kavramlarını oluşturmaktadır.

1.1. Refah Devleti Kavramı ve Kapsamı

Refah ve refah devleti kavramları, ülkelerin ve toplumların farklı etnik yapısından ve kültüründen dolayı çeşitli tasvirlerinin yapılmasına sebep olmuştur. Refahın oluşturulmasında esas alınan ilkelerin başında ekonomik gelişmeler ve refahın geliştirilerek adil dağılımın, tatmin düzeylerinin iyileştirilmesi yer almaktadır (Helliwell vd., 2016, s. 3-13). Alman Şansölyesi Otto Von Bismarck'ın öncülük ettiği, Devletin ekonomiye aktif bir biçimde müdahil olarak toplumsal hizmet ve yardımları kapsayan refah veya sosyal devlet¹ modelinin kökeninin, 1880'lü yıllara dayandığını ve son şeklini İkinci Dünya Savaşı'nın ardından aldığını söylemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte, gelişim göstererek anlam kazanan refah devleti kavramı, her ülkenin farklı yorumlaması sebebiyle net bir anlam ifade etmemektedir. Bununla birlikte en yaygın olarak kullanılan tanımlama ile sosyal refah devleti, "toplumsal refahın optimum seviyeye ulaşması için devlet tarafından kapsamlı ekonomik müdahalesini öngören bir devlet anlayışıdır" (Şenkal ve Sarıpek, 2007, s.147).

Literatürdeki bir diğer tanımlamaya göre refah devleti, "kişilere asgari bir gelir teminatı ve sosyal güvenlik imkânları sağlayan, tehlikelerden koruyan, toplumsal statüleri fark etmeksizin, tüm vatandaşlara sosyal hizmetler

1 "Refah devleti" ile "sosyal devlet" kavramları aynı olguyu açıklamaktadır. İngilizce kaynaklarda "sosyal devlet (social state)" yerine genellikle "refah devleti (welfare state)" ya da "sosyal refah devleti (social welfare state)" kavramları yer almaktadır. Her iki terimin kökeni araştırıldığında; sosyal politika ve sosyal devlet olgusunun Kıta Avrupası ülkelerde, refah politikası ve refah devleti kavramlarının ise Kuzey Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinde (anglo-sakson ülkeler) kullanıldığı görülmektedir. Kimi yazarlara göre ise, "sosyal devlet" ile "refah devleti" kavramları aynı anlama gelmemektedir. Daha açık bir ifade ile refah devleti kavramının gelişmiş ülkeleri ifade etmekle birlikte, her refah devleti aynı zamanda sosyal devlet anlamına da gelmektedir. Fakat bazı yazarlara göre her sosyal devlet bir refah devleti değildir. Bu çalışmada iki kavram aynı anlamda kullanılmıştır (Toprak, 2015, s.153).

alanında belirli olanaklar sunan devlettir”. Yoksulluğa ve işsizliğe yönelik mücadele, asgari gelirin sağlanması, sosyal güvenlik sistemi ve sosyal kalkınma, eğitim ve sağlık, sosyal politikanın başlıca uygulama alanları olarak gösterilmektedir (Özmen, 2017, s.370).

Refah devleti, tarihsel olarak emek-sermaye uzlaşısına dayanan daha geniş toplumsal sınıfların sosyoekonomik ihtiyaçlarını karşılayan ve yaşam koşullarını iyileştiren bir yapıdır. Aynı zamanda bu grupları siyasi bir güç haline getirmiştir. Refah devleti sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve barınma gibi çok sayıda araç kullanmıştır. Refah devletinin başarısı, sosyal barış ile sosyal politikanın en önemli amaçlarından biri olan sosyal adaletin gerçekleşmesine büyük katkı sağlamıştır. Özetlenen bu süreç, refah devletinin kurumsallaştığı tüm ülkelerde aynı şekilde gelişmemiştir. Bu farklılık aynı şekilde refah devleti sınıflandırmaları için de ilham kaynağı olmuştur. Refah devletinin sınıflandırılmasına ilişkin öncül çalışmalar çoğunlukla sosyal harcamalara ve bu harcamaların kamu harcamaları içindeki payına odaklanmıştır (Güler, 2020, s.126).

Literatürde en kabul gören refah rejimi tanımı “devlet, piyasa ve aile arasındaki karşılıklı bağımlılık içinde refahın üretim ve dağıtım yöntemidir”. Buna karşı refah devletini piyasa ekonomisinin tamamlayıcısı olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda refah devleti bir yandan piyasa mekanizmasının kurallarının yeniden düzenlenmesini sağlarken, diğer yandan da sermaye birikimi ile elde edilen gelirin yeniden dağılımını sağlamaktadır. Ayrıca medeni, siyasi ve sosyal hakların gelişimi modern toplumun temelini oluşturur ve refah devletinin varlığı ve kurumları bu hakların yaratılmasında önemli bir rol oynar. Akademik yazında bazı tanımlarda refah devleti sosyal güvenlik ile özdeşleştirilmektedir. (Güler, 2020, s.114-115). Refah devleti, toplumlarda bireylere sağlanan hizmet ve kamuya ait malların tedarik edilmesinin yanında ekonomik ve sosyal politikaları da içermektedir. Ancak bu doğrultuda uygulanan politikalarda kendi içerisinde belirli koşul ve durumlardan dolayı değişiklik görülebilmektedir. Bu durumlar arasında yoksulluğun minimum düzeye indirilmesi, toplumsal eşitliğin sağlanması ve meydana gelen sorunlara yönelik karşı duruş sergilenmesi bulunmaktadır (Kosonen, 1992, s.47-54; Snower, 1996, s.207-226). Vatandaşlara sağlanan adil dağılım ve iyi yaşam koşulları, yoksulluk probleminin ortadan kaldırılabilmesi ya da en düşük düzeye getirilebilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Refah devletinin başlıca amaçları arasında yer alan bu durum doğrultusunda yoksulluk ve çocuk yoksulluğu kavramlarının tanımlanması oldukça önemli olmaktadır.

1.2 Yoksulluk ve Yoksunluk Kavramları

En kabul gören ve yaygın olarak kullanılan tanımlaması ile yoksulluk; 1987’de Hintli iktisatçı Amartya Sen’in iktisat literatürüne kattığı “yapabilirlik kavramı” ile beraber bireyin temel imkânlarla erişememesi ve sahip olamaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifade ile yoksulluk, insanların yaşamlarını idame ettirirken ihtiyaç duydukları olanaklar, standartlar ve hizmetlerden yoksun olmalarıdır (Tekdemir ve Yılmaz, 2020, s.1077).

Yoksulluğa, yoksunluğa ve yaşam standartlarına yönelik ölçümlerin, özellikle İngiltere’de oldukça uzun bir geçmişi vardır. 19. yüzyılın sosyal araştırmacısı Charles Booth, 20. yüzyılda Seebholm Rowntree ve Peter Townsend’e kadar, yoksulluk içinde yaşayanları belirlemek için, yoksulların yaşam koşulları araştırılmıştır. Peter Townsend, 1960’lardaki görelî yoksunluk araştırmasında yoksunluk kavramını, 1979’da kısaca şöyle tanımlanmıştır: “Yoksulluk, görelî yoksunluk kavramı açısından nesnel olarak tanımlanabilir ve uygulanabilir bir kavramdır.” Bir diğer ifade ile yoksunluk nedense, yoksulluk sonuçtur. Kişilerin, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmek istemesi, en temel insan hakkıdır. Yoksunluk ölçütleri ile gelir ölçütleri, insanların nasıl yaşadıklarıyla ilgilidir. Yoksulluk, kümülatif olarak yoksunluk içinde yaşamak olarak tanımlanan gelir ve diğer kaynakların eksikliğinin sonucudur (Guido vd., 2018, s.837).

Zastrow’un görüşüne göre yoksulluk sebepleri şöyledir: “Fiziksel, zihinsel, yaşa bağlı yetersizlikler; eğitim ve öğretimden dolayı beceri yokluğu veya eksikliği; kültürel eksiklik; yeteneksizlik; güvencesizlik; kişilik bozukluğu; ekonomik kriz; iş olanaklarının azlığı; toplu işten çıkarılma ve iş yeri kapanması” (Zastrow, 1996, s. 311-312).

1.3. Çocuk Yoksulluğu

Çocuklar, aileleri aracılığıyla dolaylı olarak gelir veya hizmet alıcıları olarak değil, ayrı varlıklar olarak görülmelidir. Bu bağlamda çocuklar, sosyal yardımın doğrudan alıcıları olarak görüldüğünde, çocukların katılım hakları, çocuk refahının kurucu bir parçasını oluşturur. Çağımızın gerçeği olan çocuk yoksulluğu, dünya çapında önem teşkil eden ve çözüme ihtiyaç duyulan sorunlardan biridir. Çocuk yoksulluğunu kavramsallaştırmak kadar, çocuk ve yetişkin yoksulluğu arasındaki farkları, değişen ölçülerde vurgulamak da önem taşımaktadır. Öyle ki, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK), çocuk haklarına ilişkin farklı yoksulluk deneyimlerini kabul eden bir

çocuk yoksulluğu tanımını kabul etmektedir. Ayrıca, çocuk yoksulluğunun etkilerinin yetişkinlikte yaşanan yoksulluktan çok daha fazla şiddetli ve uzun süreli olduğunun altını çizmektedir. Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, su, sanitasyon² ve beslenme olanaklarından, temel sağlık hizmetlerine erişimden, barınma ve eğitimden mahrum bırakılmaktadır. İlâveten, ciddi mal ve hizmet eksikliğinin insan onuruna yaraşır yaşama aykırı bir durum olmasına rağmen, haklarından yararlanamamaktadırlar (Jones ve Sumner, 2011, s.8).

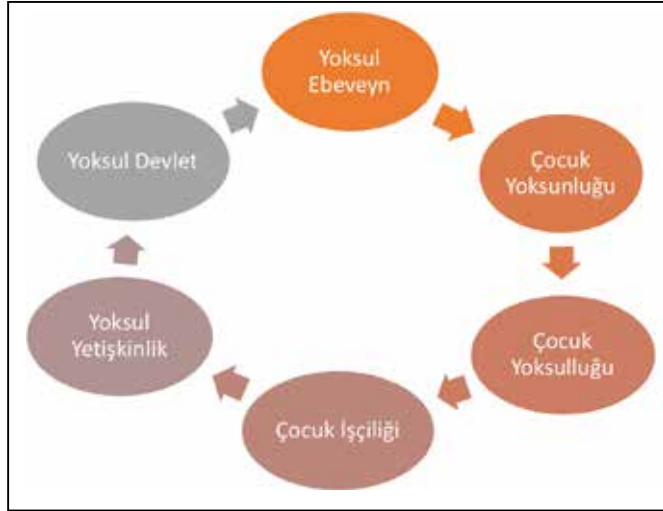
1946'da Birleşmiş Milletler bünyesinde çocukların önemli ihtiyaçlarını tedarik etmek ve çocukların potansiyellerini gerçekleştirmek adına olanaklar sunmak üzere çalışmalar yapmak amacıyla oluşturulan, Çocuklara Yardım Fonunun (UNICEF) araştırmaları göstermektedir ki, çocuk yoksulluğu, gelişmekte olan devletlerdeki çocukların yarısından fazlasını etkisi altına almaktadır. 1989'da yürürlüğe giren "Çocuk Hakları Sözleşmesi"nin de altını çizdiği üzere, esenlik ve refah içerisinde yaşamak ve tüm potansiyelini gösterebileceği bir yaşam standardına sahip olmak, her çocuğun hakkıdır. Ancak, sözleşmenin ardından 30 küsur yıl geçmesine rağmen, soruna yönelik önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ne yazık ki küreselleşme, ekonomi ve uluslararası ticaret düzeyinde gelişmelerle beraber gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu beraberinde getirmiş ve bu sosyal sorun en çok çocukları etkilemiştir (Collins vd., 2007, s.1488-1492).

Dünya üzerinde yaşayan çocuklar farklı ülkelerde, farklı dile, dine, ırka mensup olsalar da evrensel sorun olan çocuk yoksulluğunun belirleyici unsurları ortaktır. Çocukların refah düzeyini etkileyen belirleyici unsurlar, "demografik özellikler, işgücü piyasaları ve hükümet politikaları" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç unsur, yine sırasıyla, "aile, piyasa ve devlet" ile ilişkilendirilmektedir. Demografik ya da ailesel etmenin dört etkileyici unsuru da, "ebeveynlerin ortalama yaşı, ebeveynlerin eğitimi, hane başına düşen çocuk sayısı ve çocuğun yaşadığı hanedeki ebeveyn sayısı gibi aile yapısını içeren özelliklerdir" (Chen ve Corak, 2008, s.541).

- 2 Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımlamasına göre sanitasyon; halk sağlığı koşullarını ve hijyen kurallarının sağlanması ve çevre koşullarının sağlığa elverişli konuma getirilmesidir. Sanitasyon, sağlık, çocuk gelişimi ve sosyal ve ekonomik ilerleme için hayati öneme sahiptir. Güvenli sanitasyon aynı zamanda çocuk haklarının gerçekleştirilmesi ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ayrı bir hak olarak tanınan iyi bir fiziksel, zihinsel ve sosyal refahın elde edilmesi için gerekli bir insan hakkıdır. Ayrıca bkz: UNICEF and the World Health Organization. (2020). State of the World's Sanitation: An urgent call to transform sanitation for better health, environments, economies and societies. <https://www.unicef.org/media/86836/file/State-of-the-world%E2%80%99s-sanitation-2020.pdf> (08.10.2022).

Bu maddeleri yorumlamak gerekirse, kazançları etkileyen başka bir faktör bulunmadığı baz alınarak, yaşları daha ileri olan ebeveynlerin, genç ebeveynlere göre maddi yönden daha çok imkana sahip olmaları ihtimali yüksektir. Bir başka çocuk refah seviyesinin etkileyen etmen olarak, ailedeki bağımlı nüfus olarak çocukların sayısı karşımıza çıkmaktadır. Daha az çocuğu olan hanelerde, refah seviyesinin daha yüksek olması beklenir. Hanedeki ebeveyn sayısı, bir diğer etkileyici etmendir. Öyle ki, evde yaşayan ebeveyn sayısı eğer ikiden az değilse, evdeki çocukların refah seviyesi de artması beklenti dâhilindedir. İşgücü piyasasının çocuk refah seviyesi üzerindeki etkisi ise, iki parametre ile ölçülmektedir. Ebeveynlerin çalışma durumlarını baz alan ve elde edilen yıllık gelirin göstergesi olan işgücü piyasası değişkenleri, ebeveynler adına ayrıştırılarak ölçülmektedir. Çünkü işgücü piyasasına katılım modelleri cinsiyete göre farklılık arz eder. Bu nedenle, bazı devletler çocuk yoksulluğunu azaltmak için, kadın istihdamını artırmaya yönelik politikalar izlemektedir. Bu doğrultuda, hükümetin ortalama gelir desteği miktarı yükseldikçe, çocuk yoksulluğu azalmakta ve haliyle çocuk refahı artmaktadır. Çocuk yoksulluğunun belli başlı belirleyicileri özetle şunlardır: “Hane halkı geliri, ebeveynlerin eğitim düzeyi, aile reisinin medeni durumu, konutun mülkiyet durumu ve hane içi kolaylıklar” (Tekdemir ve Yılmaz, 2020, s.1079-1080).

Şekil 1. Çocuk Yoksulluğu Döngüsü³

3 Şekil 1 makale yazarları tarafından hazırlanmıştır.

Tarih boyunca, eğitim ve oyun çağında olup nice yoksunluk ve yoksullukla mücadele eden çocuklar, ucuz işgücü olarak görülen ve emeği sömürülen bir özne konumundadır. Kuşkusuz ki, çocuk işçiliği eşitsizlik ve adaletsizliği barındıran insani ve toplumsal boyutta trajik bir meseledir. Genel itibarıyla gelişmemiş ve yoksulluğun fazla olduğu ülkelerde, işçi çocuk sayısı daha yaygınsa da, gelişmiş ve hatta refah seviyesine ulaşmış ülkelerde de, bu sorun nihai bir çözüme kavuşmamıştır. Küresel boyutta varlık gösteren ve üretim ilişkilerinin en ağır neticelerinden biri olan çocuk işçiliği, derinleşen bir mesele haline gelmektedir.

2021 yılında, UNICEF ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından ortaklaşa hazırlanan rapor, çocuk işçiliğinde çocuk işçi sayısının, son dört yılda 8,4 milyon artarak, dünya çapında 160 milyona yükseldiğini göstermektedir. Yaklaşık 63 milyon kız ve 97 milyon erkek çocuk işçiyi kapsayan bu sayı, dünyadaki tüm çocukların yaklaşık 10'da 1'ini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, dünyada her 10 çocuktan 1'i, sağlıklarına, güvenliklerine veya ahlaklarına zarar vermesi muhtemel işler olarak tanımlanan, tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Yoksullukla mücadele eden çocukların çalışması, eğitimini tehlikeye atmakta, haklarını ve gelecekteki fırsatlarını kısıtlamakta, nesiller arası kısır yoksulluk ve çocuk işçiliği döngülerine yol açmaktadır.

Kıta bazında çocuk işçiliğinin dağılımı şu şekildedir:

- Sahra Altı Afrika: %23,9 – 86,6 milyon
- Orta ve Güney Asya: %5,5 – 26,3 milyon
- Doğu ve Güney Asya: %6,2 – 24,3 milyon
- Kuzey Afrika ve Batı Afrika: %7,8 – 10,1 milyon
- Latin Amerika ve Karayipler: %6 – 8,2 milyon
- Avrupa ve Kuzey Amerika: %2,3 – 3,8 milyon (UNICEF, 2021, s.13).

Makro açıdan bakıldığında, Şekil 1'de de gösterildiği üzere, yoksul yetişkin ebeveyn ile başlayan döngü devlet yoksulluğunun habercisi ve belirleyicisi niteliğindedir. Şöyle ki, ebeveynleri tarafından ihtiyaçları karşılanamayan çocuk, kendi potansiyelini ortaya çıkaracak standartlara sahip değildir ve yoksundur. Bu yoksunluk, çocuk yoksulluğuna neden olmakta, yoksulluk ile mücadele eden çocuklar ise, oyun veya eğitim çağında iken, asgari gereksinimlerini karşılamak adına çalışmaktadır. Yetişkinler gibi çocukların da çalıştırıldığı, onların duygusal, fiziksel veya zihinsel gereksinimlerinin

önemsenmediği bir toplumda, yetişkin refahının olmadığı söylenebilir. Çocuk işçiliğini⁴ sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde yorumlamak gerekirse, yoksulluk ve işsizlik temelli nedenler, demografik, göç, eğitim seviyesi, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve sosyal refah gibi sonuçları doğurmaktadır. Ne yazık ki, çocuk işçiliğinin yüksek oranda olduğu ülkelerde refah seviyesinden bahsetmek mümkün değildir. Kısacası, refah devletleri arasında sayılmak isteyen ülkelerin öncelikli olarak üzerinde durmaları gereken konulardan biri de çocuk yoksulluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa ülke kültürleri içerisinde refah devleti düşüncesi sağlam temeller üzerinde oluşturulmuştur. Refah devleti faaliyetlerinin kurumsal ve hukuki yapısında ülkeler ve bölgeler kapsamında gözle görülen farklılıkların olduğu görülmektedir. Refah düzenlemeleri sadece farklı ülkeler kapsamında oluşturulmamakta, aynı zamanda belirtilen düzenlemelerde benzer özellikler temel alınarak günümüzdeki refah modelleri meydana gelmektedir (Ploug, 2006).

Bu noktada Avrupa'daki refah modellerine yer vermek çalışmanın bağlayıcılığı açısından ehemmiyetli olmaktadır.

2. Avrupa Refah Modelleri

Dünya çapında bir emsal teşkil eden AB refah devleti modelleri, birliğe üye ülkelerin demografik, sosyolojik, politik ve ekonomik manada farklı geçmişlere sahip olması dolayısıyla dört ayrı grupta kategorize edilmektedir. Literatüre göre Avrupa ülkelerinin uyguladıkları refah sistemleri; "İkincil" ya da "Güney Avrupa Refah Modeli", "Beveridge Tarzı Model", "Bismarck Modeli" ve "İskandinav Refah Modeli" dir (Tablo 1).

"Güney Avrupa Refah Modeli" olarak da bilinen ikincil modelde, sosyal sorumluluklar aile temelli çözümlenirken, Anglo-Sakson modeli olarak da anılan "Beveridge Modeli"nde ise sosyal yardım ve hizmetler, ekseriyetle daha çok ihtiyacı olan kişilere sunulmakla beraber, sosyal problemlerin, devletin sorumluluğu altında olduğunu savunmaktadır. Buna karşın bir diğer model olan Merkezi Avrupa, muhafazakâr ya da başarı odaklı bilinen "Bismarck Refah Modeli"nde ise, yardım ya da hizmetler emek piyasasındaki kişilere yöneliktir (Şenkal ve Sarıpek, 2007, s.156). Nordik model olarak da adlandırılan "İskandinav Refah Modeli"nde, sosyal faydalar herkes için

4 Birleşmiş Milletler, evrensel boyutta bir mesele haline gelen çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasını engellemek, duyar ve farkındalık kazandırmak amacı ile 12 Haziran'ı, "Dünya Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü" ilan etmiştir.

eşittir ve hizmetlerden herhangi bir şart koşulmadan, toplumdaki tüm bireyler istifade edebilmektedir. “İskandinav Refah Modeli”nin⁵ öne çıkan niteliği olarak “tam istihdam vaadi” ve “sosyal hakları üst düzeyde sunması”, “evrenselcilik” ve “piyasanın sınırlandırılması” söylenebilir. Bu model, vatandaşların temel gereksinimlerini sağlamanın yanı sıra, onlara esenlik içinde yaşamalarını sağlayacak olanaklar sunmayı hedefleyen devlet modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu modelin bir diğer farklı özelliği ise, refah devleti uygulamalarının merkezi konumdaki işgücü piyasalarında kadın istihdamı sayısının yüksekliğidir. İlaveten, bu model dâhilindeki ülkelerde şu gözlemlenmiştir ki, sosyal politika hedef kitlesi genel itibarıyla çocuklar ve gençlerdir. Hızlı ekonomik kalkınma, yüksek kadın istihdam oranı, düşük işsizlik ve yoksul çocuk oranı, bu modeldeki ülkelere, uluslararası bir reputasyon (saygınlık) kazandırmaktadır (Şenkal ve Sarıipek, 2007, s.158-159).

Bismarck Modeli sistemini haiz ülkelere örnek olarak Almanya, Fransa, Avusturya, İtalya ve Belçika söylenebilir. Bu modeldeki ülkelerde, sosyal refah ekonomik büyüme ile sağlanır. Devlet tarafından tam istihdam vaadi bulunmamaktadır. Aksine, tam istihdamın ekonomik büyüme ile gerçekleşeceği savunulur. Bu noktada devlet, istihdama yönelik bir role sahiptir. Bismarck Modeli’nin en belirgin özelliği; çalışma hakkından ziyade, çalışmayan vatandaşlarına sosyal güvenlik hakkı sunmasıdır (Özmen, 2017, s.90-93).

Anglo-Sakson Refah devlet modelinin üyeleri ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere gibi İngilizce konuşulan ülkelerdir. Modelin temelinde, insanların işgücü piyasasındaki istihdamı ve o piyasadaki sürekliliği bulunmaktadır. Bu modele göre, Devlet ne istihdam sağlar ne de istihdamın yokluğunda ilk başvurulacak yerdir. Bu model kapsamındaki ülkelerde sosyal haklar, evrensellik ilkesine göre değil, sosyal politikanın temel prensibi olan seçicilik temelinde tahsis edilmektedir. Böylece, refah devletini tolere edici son merci durumuna getirmektedir. İhtiyaç sahibi vatandaşlarını, muhtaçlık testinden geçirerek belirleyen bu model ülkeleri, kısmi refah devletleri kapsamına girmektedirler. Bu sebeple, herhangi bir ekonomik kriz ile karşılaşılması zor bir ihtimaldir. Kısmiliğin içeriği ve fayda seviyeleri, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Kadın istihdamı

5 Esping-Andersen İskandinav refah devlet modellerinden bahsederken; “Sosyal Demokrat Refah Rejimleri”, “Evrensel Refah Rejimleri” “İskandinav Modeli” ya da “Modern Refah Rejimleri” olarak da isimlendirmektedir.

ve iş piyasasındaki payı nispeten yüksek, çocuk yoksulluk oranları, vergi oranları düşüktür (Toprak, 2015, s.162-164).

Güney Avrupa Refah Devlet Modeli, AB'nin güney kısmında yer alan "Latin Kuşağı Ülkeleri" olarak nitelendirilen, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İtalya'yı kapsayan farklı bir refah devleti türüdür. Bu model, bir refah devleti olmaktan ziyade, "vaatler devleti" ya da "kurumsallaşmış vaatler devleti" olarak nitelendirilmiştir. Bu model dâhilindeki başlıca özellikler, parçalı gelir koruma sisteminin mevcudiyeti ve devlet kuruluşlarının gelişmemiş olması yoluyla kısmi sunulan sağlık hizmetleridir. Bu model kapsamındaki ülkelerin genel geçer bir kabul olarak, aileye ve Katolik Kilisesi'nin sosyal desteğine dayandığını söylemek mümkündür. Bu modelde, tam istihdam geleneği bulunmamaktadır. Kadınların istihdam oranı ve işgücü piyasasına katılımı düşüktür. Literatürde kimi araştırmacı ve yazarlar tarafından "parçalanmış refah devleti" olarak nitelendirilmektedir. Şiddetli mali krizlere gebe olan bu model ülkelerinde, kamu hizmetlerinin de eşit dağıtılmama problemi yaşanmaktadır. Bununla beraber diğer sorun ise, demografik yapının gittikçe kötüleşen grafiğidir. Öyle ki, İtalya ve İspanya başta olmak üzere, dünyada en hızlı yaşlanan ülkeler bu modelde yer almaktadır (Pierson, 1998, s.779-780).

Tablo 1. Avrupa Birliği Refah Devlet Modelleri

	Refah Devlet Modelleri	İskandinav (Nordic-Modern)	Anglo-Sakson (Beveridge-Kalıntı)	Bismarck (Kıtasa)	Güney Avrupa (İkincil, Tam Oluşmamış)
1	Tür	İlk etapta işveren konumunda olan; en son yardım ödeyen ve tam istihdama yönelik refah devletidir.	Ekonomik büyümeye yönelik; sosyal yardımları ödeyen ve emek piyasasında son olarak çalışmaya odaklanan refah devletidir.	Ekonomik büyümeye yönelik; ilk etapta yardım ödeyen ve en son olarak işveren refah devletidir.	Ekonomik olarak kuzey eyaletlerini yakalamayı amaçlayan; yarı kurumsallaşmış bir vaat refah devletidir.
2	Haklar	Çalışma	Gelir transferi	Sosyal güvenlik	İş ve sosyal güvenlik (kısmen uygulanmakta)
3	Öncelikli Sorumluluk	Devlet	Devlet	İşçi piyasası	Aile ve kilise
4	Dayanılmaya dayalı	Toplumsal	Bireysel	Ekonomik sektör	Aile

5	Yeniden dağıtım etkisi	Geniş	Orta	Sınırlı	Sınırlı
6	Destek	Yaygın	Sınırlı	Orta	Sınırlı
7	Fayda Seviyesi	Orta/yüksek	Orta/yüksek	Farklılaştırılmış	Düşük
8	Kapsam	Herkes	Herkes	İşçiler	Yoksullara yönelik
9	Amaç	Sosyal koruma garantisi	Sosyal koruma garantisi	Gelir koruma	Yoksullukla Mücadele
10	Finansman	Vergiler	Vergiler	Katkılar	Diğer kaynaklar ve katkılar
11	İşgücü piyasasının finansal bağımsızlığı	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
12	Yönetim	Ticaret birlikleri/ Merkez	Merkez/Devlet	Özel	Özel

(Delsen, 2002, s.28).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelir imkânlarının, eğitim, sağlık, güvenlik ve temel ihtiyaç tedariklerinin yeterli düzeyde sağlanamaması çocuk yoksulluğunun meydana gelmesinde önemli faktörler arasında yer almaktadır. Kötü sosyoekonomik koşullar özellikle çocukların bu durumdan büyük ölçüde olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Ancak gelişmiş ülkelerde bu durumun tersi yönünde bir ilerleme gerçekleşmektedir. Ülkelerin ekonomik kalkınma durumu, gelir dağılımındaki hakkaniyetli dağıtımı, işgücü piyasasının durumu, sosyokültürel yapısı ve eğitim düzeyleri çocuk yoksulluğunda oldukça belirleyici olan diğer etmenleri oluşturmaktadır. Ülkelerin bu kapsamda oluşturmuş oldukları refah politikaları ve direk olarak çocuk yoksulluğuyla ilişkili olan politikaları yaşanan bu problemin ortadan kaldırılması veya minimum düzeye düşürülebilmesi noktasında oldukça belirleyici olmaktadır (Esping-Andersen, 1999, s.42).

247

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Belirtilen doğrultuda uygulanan politikaların durumunun tespiti açısından, Avrupa Birliği'nin çocuk yoksulluğuna ilişkin politikalarına yer verilmesi gerekmektedir.

Avrupa Refah Devletleri'nin Çocuk Yoksulluğu Sorununa Yönelik Politikaları ve Covid-19'un Etkileri

2.1 Avrupa Birliği'nin Çocuk Yoksulluğuna İlişkin Politikaları

Devletlerin sosyal yardım politikaları ile vatandaşlarına hizmeti hak olarak sunması ve çocuklara dair sübvansiyonların çoğalmasının yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerini azaltmaya katkı sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Çalışmanın bu bölümünde AB Refah Devlet Modelleri baz alınarak, bölgedeki çocuk yoksulluğu sorununa yönelik izlenen politikalar, yaklaşımlar ve çözüm planlamaları ele alınmıştır.

AB'nin her bir genişleme dalgası, birliğe, üye ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir. Sosyal model olma konusunda dünya çapında bir emsal teşkil etmekte olan AB, ekonomik paradigma üzerine kurulmuştur. 1957 yılında "Avrupa Ekonomik Topluluğu"nu (AET) kuran "Roma Antlaşması"ndan günümüze değin, ekonomik düzenlemeler daha fazla ön planda tutulmuş, istihdamaya yönelik iş sağlığı ve güvenliği politikaları ile sosyal politikalar, üye ülkelerin inisiyatiflerine bırakılmıştır. Nitekim AET, birliğe üye ülkelerin ekonomik entegrasyonunu hedefleyen ulus üstü bir kuruluştur. Bu çerçevede, sosyal hizmetler ve yardımlar, hane halkı refahının belli bir standartta seyri ve çocuk yoksulluğunun azaltılması gibi sosyal politikalar, kontrol edilememiştir. AB, yoksulluk riski eşiği olarak, %60'ı bir ölçüt olarak belirlemiştir. Şöyle ki, eğer bir hanenin medyan geliri⁶ %60'ın altında ise, o hane halkı, yoksulluk riski altındadır ve toplumun ortalama refah düzeyinin gerisinde kalmış kişilerdir. Çocuklar arasındaki yoksulluk, genellikle yoksul hanelerde yaşayan çocukların payı olarak ölçülmektedir. Ancak, hane halkı üyelerinin ihtiyaçlarının, özellikle çocukların yaşlarına bağlı olarak farklılık gösterdiği ve çocukların genellikle hane halkı harcamalarına ve tüketim kararlarına katılmadıkları kabul edilmiştir (Chzhen vd., 2015, s.2).

2014 ile 2020 yılları arasını kapsayan Avrupa 2020 Stratejisi (European Commission "Thematic objectives", 2020), AB'nin yenilikçi, verimli, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeye yönelik on yıllık planlamasıdır. Bu plana göre, Avrupa 2020 hedeflerini ele alan 11 tematik hedef için yatırım önceliği verilmiş ve belirli bir finansman ayrılmıştır. 20 milyon civarındaki insanın yoksulluktan kurtarılarak, ulusal yoksulluk sınırı altındaki AB vatandaşlarının sayısının %25 azaltılması hedefler arasındadır. "Avrupa 2020 Stratejisi" tarafından belirlenen AB yoksulluğu azaltma hedefine

6 Toplam gelir küçükten büyüğe sıralandıktan sonra ortaya düşen değere "medyan gelir" denir.

ulaşmak için, çocuk yoksulluğunun azaltılması zorunludur. Literatür kapsamında AB’de ortalama olarak her beş çocuktan birinin, yoksulluk içinde yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla, son yıllarda artan gelir eşitsizliği nedeniyle ağırlaşan, gelişmiş dünyadaki çocuk yoksulluğunun paradoksal gerçekliğini vurgulamaktadır (Barcena-Martin vd., 2018, s.739).

2017’de kabul edilen “Avrupa Sosyal Haklar Sütunu (European Pillar of Social Rights-EPSR)”, AB’ye üye devletlerin sosyal politikalarında, alanlarındaki gelişim düzeylerini mukayese edebilmek amacı ile 20 adet ilke belirlemiştir. Bu kapsamda, “Çocuk Bakımı ve Çocukların Desteklenmesi” ilkesi ile üye devletlerde yaşayan ebeveynlerin erken çocukluk bakımı konusunda bilinçli olmaları ve eğitim almaları gerektiği vurgulanmıştır. Haklar sütununun 11. ilkesinde çocukların yoksun bırakılmaması ve yoksulluk altında yaşamamaları için, her çocuğa toplumsal fırsatlara erişimde eşit fırsat sağlanacağı ifade edilmiştir. Söz konusu sütunun 9. ilkesine göre; ebeveynlere yönelik adil ve eşit bir iş-yaşam dengesinin sağlanması, gerekli durumlarda çocuklarının bakımı için izin koşullarının ebeveyn çalışanlara sağlanması, esnek çalışmanın teşviki ve bakım hizmetlerine erişim olanaklarının tüm üye ülkelere sirayet etmesi hususuna önem verilmiştir (European Commission, “Recent trends in child and family policy in the EU”, 2019).

AB’nde çocuk yoksulluğuna ilişkin yürütülen sosyal politikalarından birisi de, 2021-2027 dönemi “Avrupa Sosyal Fonu (European Social Fund Plus - ESF+)” aracılığı ile çocuklara kaynak aktarımını finanse etmektir. Birliğe üye devletler, ESF+ kaynaklarının minimum %5’ini, çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerine ücretsiz biçimde erişimi, yeterli beslenme veya uygun barınma şartlarının tedariki için kullanmak zorundadır. Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa’da yoksulluk ile en çok mücadele eden Roman çocukların sosyal içermesine nasıl yardımcı olduğunu görmek için Hırvatistan’a dair bir gözlem yapmıştır. İstatistikler, %24’lük ulusal ortalamaya kıyasla %85’i yoksulluk riski altında bulunan Roman çocukların karşılaştığı zorlukların altını çizmiştir. Halen, ESF+ eğitim oranlarını yükseltmek veya çocuk bakım tesislerine erişimi artırmak gibi, durumu iyileştirmenin yolları aranmaktadır (European Commission, 2019).

2018’de Fransa’da, 8 milyar Avroluk bir bütçeyi çocuk ve gençlere ayırmış olan Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, uzun vadede ülkesini yoksulluk sorunundan arındırmak hedefinde olduğunu ifade etmiş ve bu ödeme planı ile çocukların temel gereksinimlerini karşılamak ve haklarını garanti altına

almanın gerekliliğini vurgulamıştır. İrlanda’da da, 2017’de, hane bazlı sosyal hizmet ve yardımları kapsayan ve evrensel boyutta çocuk yoksulluğu ile mücadele etme hedefinde olan, “Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele Hükümet Yaklaşımı” yayınlanmıştır (European Commission, “Recent trends in child and family policy and EU”, 2019).

“Güney Avrupa Refah Modelleri” arasında yer alan İspanya’da, bölgesel yönetimlerce yürütülen sosyal politikaların önemli bir bölümü, yoksul çocuklara, engelli veya çalışan annelere teşvik ve destek amaçlı olarak sağlanmaktadır. Ayrıca, üç yaşının altında küçük çocuk sahibi olan annelere, yıllık 1.200 Avro vergi indirimini uygulanmaktadır. Tüm bu teşvik ve devlet desteğine karşın, İspanya’da çocuk yoksulluk oranı, AB ortalamasının üzerindedir. Şöyle ki, 2020 çocuk yoksulluk verilerinin yer aldığı tabloda (Tablo 2) görülmektedir ki, AB-27 ortalaması, %25 civarında iken, İspanya’da yoksulluk riski altındaki çocuk oranı, %35 civarındadır (European Commission, 2021).

“İskandinav Refah Modelleri” arasında yer alan Finlandiya’da, dezavantajlı ailelerin konut sahibi olması için devlet yardım etmektedir. Finlandiya, çocuk yoksulluk oranı düşük, kadın istihdam oranı ise yüksek olduğu bir refah ülkesidir. İsveç’te, çalışan kadınların iş piyasasında sürekliliğini sağlamak için, çocuklarına bir yaşından itibaren 40 saatlik bakım hizmeti sağlanmaktadır. 3-5 yaş grubu çocuklara yönelik haftalık en az 15 saat ücretsiz okul öncesi eğitim hizmeti verilmektedir. Tüm hanelere olmak üzere, 16 yaşına kadar evrensel çocuk yardımı sağlanmaktadır. Çocuk eğer eğitim hayatına devam ediyorsa, 20 yaşına kadar bu yardım devam etmektedir (European Commission ,“Country Profiles-3640”, 2021).

2.2 Avrupa Birliği’nin Çocuk Yoksulluğu Oranları

Aşağıdaki tabloda, “AB Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (EU-Statistics on Income and Living Conditions)” tarafından elde edilen güncel verilere göre, 2016 ile 2020 yılları AB-27 ortalaması ve birliğe üye her ülkenin yoksulluk riski altındaki çocuk nüfusu oranları yer almaktadır. Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere, yoksulluk riski altındaki çocuk nüfusu oranı göstergesi, ulusal düzeyde eşdeğer hane halkı fert gelirinin %60’ının altında gelire haiz olan nüfusu kastetmektedir. Mamafih, 2016 ile 2020 yılları arasındaki çocuk yoksulluğu riski altındaki nüfusun AB-27 ülkeleri ortalamasının, kayda değer bir oranda azalmadığı görülmektedir.

Tablo 2. Yoksulluk Riski Altında Olan Çocuk Nüfusu Oranı (0-18 yaş)

ZAMAN	2016	2017	2018	2019	2020
AB- 27 ÜLKE (2020'den itibaren)	27.0	25.5	25.5	25.4	-
İTALYA	32.9	28.0	32.0	33.5	-
FİNLANDİYA	13.6	11.6	12.0	11.7	9.5
İRLANDA	19.41	19.4	14.1	16.9	12.5
SLOVENYA	18.9	16.3	13.3	16.6	14.2
BELÇİKA	18.6	18.7	20.4	15.4	15.6
DANİMARKA	21.5	20.7	16.4	11.6	15.7
ÇEKYA	25.9	22.5	19.0	15.0	17.4
LÜKSEMBURG	19.7	23.4	21.2	23.6	17.5
HOLLANDA	17.1	17.6	20.9	15.2	17.7
FRANSA	16.8	16.9	16.4	17.0	18.2
KIBRIS	17.2	15.0	21.7	16.1	18.7
İSVEÇ	26.8	24.1	21.7	22.7	19.9
MALTA	16.8	20.8	21.9	20.6	20.3
POLONYA	25.6	24.8	20.1	20.2	20.4
LİTVANYA	29.6	30.4	32.3	25.3	23.4
ESTONYA	24.6	24.0	23.5	20.6	23.4
AVUSTURYA	19.9	19.9	21.8	25.2	24.7
PORTEKİZ	28.7	30.2	26.1	24.8	26.1
LETONYA	25.4	28.3	30.7	25.7	26.6
HIRVATİSTAN	26.1	24.9	29.5	24.5	27.1
ALMANYA (1990'a kadar)	16.8	14.6	17.8	15.8	27.5
YUNANİSTAN	33.3	29.6	30.2	25.8	28.7
SLOVAKYA	31.6	30.3	26.1	27.9	29.2
İSPANYA	35.9	36.5	31.6	31.9	34.6
ROMANYA	40.7	40.3	40.1	42.6	37.5
BULGARİSTAN	42.9	42.8	39.7	38.7	38.9
MACARİSTAN	17.5	14.2	36.9	32.2	47.6

(Eurostat, "Income and living conditions")

AB Refah Devlet Modelleri baz alınarak, çocuk yoksulluğu oranları içeren tabloya ilişkin şunlar söylenebilir: Güney Avrupa ülkelerinde çocuk yoksulluğu riski, nispeten daha yüksek oranda seyretmektedir. Buna karşın, liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat refah rejimlerini temsil eden ülkelerde, dramatik bir fark gerçekleşmemiştir.

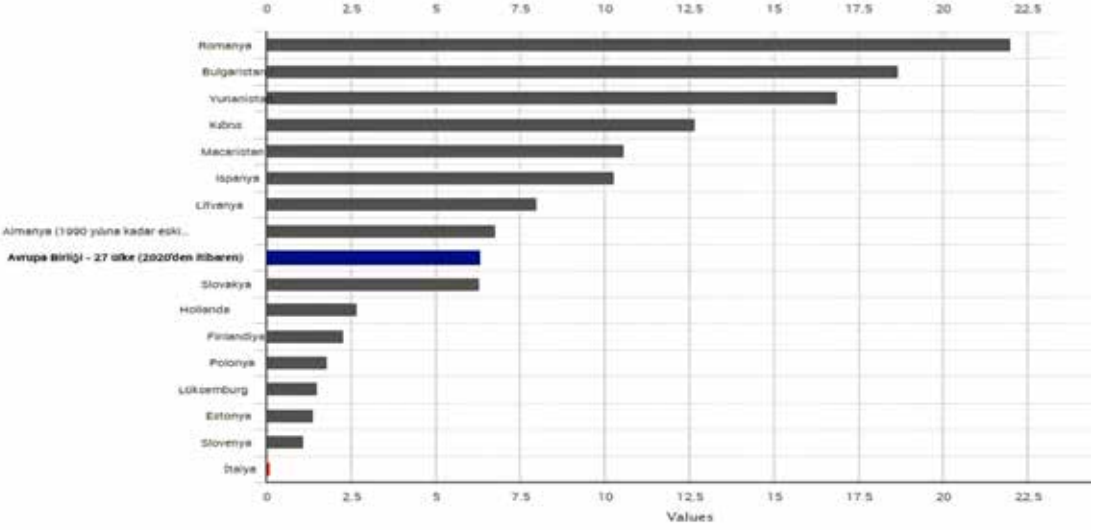
Tabloya 2'ye göre, 2019 yılında Güney Avrupa refah devletleri arasında sayılan İtalya ve İspanya'da, yoksulluk riski altında yaşayan çocuk nüfusu oranı %30'ları aşan bir orana sahiptir. Bu oran gösteriyor ki, Güney Avrupa refah ülkeleri, AB-27 ortalaması ve diğer ülkelerin üzerinde seyretmektedir. 2019 yılı verilerine göre, Finlandiya, yoksulluk riski altındaki çocuk nüfusu %11 ile en düşük orana sahiptir.

Ancak, yine 2020 verileri itibarıyla, sosyal-demokrat refah devlet modeli olarak İsveç'te yoksulluk riski altında yaşayan çocuk nüfusu oranı, %19,9 iken, liberal rejim olan İrlanda'nın, %12,5 ve muhafazakâr rejim olarak görülen Almanya'nın, %27,5 üzerindedir. Özellikle vurgulamak gerekir ki, Almanya'nın oranı, önceki yıllara göre dramatik bir artış göstermektedir. Ayrıca, refah devletleri arasında en öne çıkan ülkelerden biri olarak İsveç'in, %19,9 orana sahip olmasının da bir handikap oluşturduğu söylenebilir. Özetle, yoksulluk riski altındaki çocuk nüfusunda, AB ülkeleri arasında ciddi bir yol kat edilmemiş, sadece ülkeler bazında küçük değişiklikler görülmüştür.

Şekil 2'de AB'nin bazı ülkelerinde yaşayan çocukların, yoksulluğun en önemli bileşeni olan, yoksunluk durumu gösterilmiştir. Buna göre; Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Kıbrıs, Macaristan, İspanya, Litvanya ve Almanya yoksunluk oranları bakımından, AB ortalamasının altında kalan ülkelerdir. AB'nin dokuz adet yoksunluk kalemi belirlenmiştir. Yoksunluk kalemleri, hane halkının ev kirasını veya faturaları ödeyememe hali; konutun yeterli ısınmama sorunu; hane giderlerini mevcut bütçenin karşılayamaması; et ve protein içerikli gıda tüketiminin yetersizliği; tatile gidilememesi ve arabaya sahip olmaması şeklindedir. Söz konusu maddelerden minimum üç tanesinin olmaması, çocukların yoksunluk çektiğinin göstergesi sayılmaktadır (Eurostat, "Revising the EU material deprivation variables", 2022).

2020 verileri göstermektedir ki, AB-27'nin ortalaması dokuz yoksunluk kaleminden minimum üç tanesinin olmadığı evlerde yaşayan nüfus oranı %6 civarındadır. Yoksunluk seviyesi baz alınarak, Kuzey Avrupa ülkelerinin diğer

**Şekil 2. Maddi Yoksunluk İçerisinde Yaşayan Çocuk Nüfusu Oranı
(0-18 yaş - 2020 yılı)**

(Eurostat, "Income and living conditions").

AB ülkelerinden daha başarılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada, Almanya dikkat çekmektedir. Şöyle ki, önceki yıllara göre, çocuk yoksunluk oranında önemli bir gelişme kaydederek, %7'lere kadar oranı düşürmüştür. Liberal refah rejimi ülkeleri olan İrlanda ile Güney Avrupa refah sisteminde yer alan İtalya ve İspanya'da ise, AB-27 ortalamasının biraz üzerinde çocuk yoksunluğu kaydedilmiştir. AB ülkeleri arasında, 2020'de en yüksek yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki çocuk oranını Romanya kaydederken, onu Bulgaristan, İspanya ve Yunanistan izlemiştir. Çocuk yoksulluk oranlarındaki bu artışlar devamında bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ile birlikte giderek daha kötü oranlarla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan her türlü olumsuz durumdan ilk önce etkilenenlerden biri de çocuklar olmaktadır. Covid-19'un yalnızca sağlık kapsamında bir sorun olmaması beraberinde ekonomik krizi, yoksulluk ve yetersiz beslenmeyi tetiklemesi sonucunda insani yaşam koşullarında meydana gelen bozulmalardan en çok yara alan kesimi çocuklar oluşturmaktadır (Dumanlı, 2022, s. 221-222).

253

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Belirtilen bu durum doğrultusunda Covid-19 sürecinin çocuk yoksulluğu üzerindeki etkilerine kapsamlı bir şekilde değinilmesi oluşan olumsuz durumların belirgin bir şekilde görülebilmesi açısından önemli olmaktadır.

Avrupa Refah Devletleri'nin Çocuk Yoksulluğu Sorununa Yönelik Politikaları ve Covid-19'un Etkileri

3. Covid-19 Süreci ve Çocuk Yoksulluğuna Etkisi

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hubei eyaletine bağlı bir eyalet altı şehri olan Wuhan, 2019 yılı Aralık ayı itibarıyla salgının başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafınca da ilan edilen söz konusu salgın; psikolojik, ekonomik, sosyal, siyasi vb. birçok alanda mikro, mezo ve makro boyutlarda olumsuz etkilerini hala devam ettirmektedir. Hiç kuşkusuz, Covid-19 salgınından en çok etkilenen kitle yoksulluk sınırında yaşamakta olan aileler ve bu durumdan mütevellit yoksunluk yaşayan çocuklardır. Öyle ki, çocukların yetişkinlerden farklı olarak yoksulluk temelli hayati zararlar görme olasılığı çok daha fazladır. Yetersiz beslenme, yoksun olma durumu, sosyal izolasyon ve karantina dönemleri çocukların fiziksel, psikososyal, duygusal ve bilişsel gelişimi üzerinde kalıcı zararlar doğurabilmektedir (Abukan vd., 2020, s.3-4).

Dünyanın hemen hemen her bölgesinde etkisini hissettiren Covid-19 salgını çocuklar arasında daha az ciddi vakalarla sonuçlanırken, çocukların hayatlarını farklı biçimlerde etkisi altına almaktadır. Virüsü kontrol altına almak için giderek daha fazla gerekli olan 'fiziksel mesafe' önlemleri kapsamında, milyonlarca çocuk salgının ekonomik ve sosyal etkilerinden zarar görmektedir. Save the Children'ın UNICEF ile eş başkanlığını yürüttüğü "Çocuk Yoksulluğunu Sonlandırma Küresel Koalisyonu", dünya çapında yoksulluk içinde yaşayan çocuklar hakkında farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Covid-19 nedeniyle iş ve gelir kaybının parasal açıdan yoksul ve yoksul hanelerde yaşayan çocuklar üzerindeki etkisinin ölçülmesi önemlidir. Aralık 2021 itibarıyla Save the Children ve UNICEF tarafından ortaklaşa hazırlanan Covid-19 pandemisinden etkilenen yoksul hanelerde yaşayan çocuk sayısına ilişkin istatistiklere göre, 2020'de, pandeminin neden olduğu küresel sosyoekonomik kriz, yaklaşık 142 milyon çocuğu daha parasal yoksulluğa itmiştir (Impact of Covid-19 on children living in poverty).

Covid-19 salgını ve Avrupa genelindeki politika tepkilerinin aileler üzerinde özel bir etkisi olmuştur. Çoğu Avrupa ülkesi, virüsün hızla yayılmasına yanıt olarak bir tecrit dönemi uygulamıştır. Bu durumun, özellikle hizmetler sektöründe olmak üzere Avrupa'daki işçiler üzerinde mali bir etkisi olmuştur. Göç halindeki çocuklar da mevcut savunmasızlıkları göz önüne alındığında bu faktörlerden orantısız bir şekilde etkilenmiştir. Özellikle kabul ve barınma merkezlerinde yaşayan göçmen aileler, bu kalabalık toplu tesislerde sosyal mesafeyi korumayı zor veya imkânsız bulmuştur (Save the Children, "The Impact of Covid-19 on children in Europe").

Save the Children tarafından Ekim 2021’de yayımlanan rapora göre, Avrupa’da yoksulluk içinde yaşayan milyonlarca çocuğun içinde bulunduğu kötü duruma acilen çözüm bulunması gerekmektedir. Aksi halde, Covid-19 salgınının da etkisi ile beraber, yoksullukla mücadele eden çocukların daha fazla zarar görmesi nedeniyle, bundan milyonlarca çocuk daha etkilenebilir. Avrupa’daki çocuk yoksulluğuna ilişkin rapora göre, bölgede çocuklar kabul edilemez düzeyde yoksullaşmıştır ve Arnavutluk’taki çocukların neredeyse yarısı ve Romanya ve İspanya’daki her üç çocukta birisi, yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

9 AB üyesi ülke ve 5 AB üyesi olmayan ülkenin yer aldığı 14 Avrupa ülkesinde⁷ incelenen analizler göstermektedir ki, dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan Almanya’da, çocukların dörtte biri, yoksulluk ve sosyal dışlanma riskiyle yaşamaktadır. İtalya’da ise, 2020’de 200.000 çocuk, daha aşırı yoksullukla karşı karşıyadır. 2019’daki Covid-19 salgınının yayılmasından önce, 18 milyon çocuk –yaklaşık her 4 çocukta biri– AB genelinde yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında büyümekteyken, Save the Children analizinden elde edilen bulgulara göre, çocuk yoksulluğuna ilişkin bu oranda ilerleyen yıllarda ciddi artış beklenmektedir. Raporda yer alan 9 AB ülkesi arasında, 2020 için mevcut verilere göre, Covid-19 salgını sırasında çocuk yoksulluğu oranlarında düşüş gören ülkeler; Danimarka, İsveç ve Litvanya’dır.

10 Mart 2022’de UNICEF ve Merkez Bankasının ortak yayını “Covid-19’un Çocuklu Aileler Üzerindeki Etkisi” adlı rapora göre; çocuk yoksulluğunun azaltılmasında kaydedilen ilerleme, Covid-19 süreciyle beraber dünyanın her yerinde tersine dönmüştür. Aralarında bazı AB üyesi ülkelerin de bulunduğu ve çoğunlukla Sahra altındaki ülkelerin yer aldığı raporda toplamda 35 ülkeden⁸ elde edilen bulgular yer almıştır. Covid-19’un yoksulluğa maruz kalan çocuklar ve aileler üzerindeki etkisini analiz eden raporda gelir ve iş kaybı, gıda güvensizliği, sosyal koruma programları ve eğitime erişim gibi kilit alanlar vurgulanmıştır (UNICEF, World Bank Group, 2021).

7 Analize dâhil edilen 14 Avrupa ülkesi ve bölgesi; AB Üye Devletleri Danimarka, Finlandiya, İsveç, Almanya, Hollanda, İtalya, İspanya, Litvanya, Romanya ve AB üyesi olmayan ülkeler ve bölgeler Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, İzlanda ve Kuzey İrlanda’dır

8 Burkina Faso, Bulgaristan, Kongo, Demokratik Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Cibuti, Etiyopya, Gabon, Gana, Gine, Gambia, Hırvatistan, Endonezya, Kenya, Kamboçya, Lao, Lübnan, St. Lucia, Madagaskar, Mali, Myanmar, Moğolistan, Mozambik, Mauritius, Malavi, Nijerya, Polonya, Romanya, Ruanda, Senegal, Solomon Adaları, Sierra Leone, Tacikistan, Uganda, Özbekistan ve Zimbabve.

Raporda, pandeminin etkisinin görüldüğü ilk dönem itibarıyla çok çocuklu hanelerde toplam gelir ve iş kaybının daha yaygın olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, Covid-19 sürecinin başlangıcından bu yana gelir kaybı yaşayan hanelerin ortalama payı çocuksuz hanelerde yüzde 55, az çocuklu hanelerde yüzde 68 ve çok çocuklu hanelerde yüzde 76'dır (UNICEF, World Bank Group, 2021).

Covid-19 salgınının Avrupa'daki çocuklar üzerindeki etkisi şunlar olmuştur:

- Covid-19 salgını, Avrupa'nın sosyal ve ekonomik dokusu üzerinde büyük bir baskı yaratarak, çocukların refahı da dâhil olmak üzere geniş kapsamlı etkileri olan, genellikle doğasında var olan zayıflıkları ortaya çıkarmıştır.
- Finansal stres, gelecekle ilgili belirsizlik ve ailelerin eve hapsolmesi kombinasyonu, tecrit sırasında kaçınılmaz olarak artan kaygıya ve mental sağlık sorunlarına neden olmuştur. Pandemi öncesinde davranış sorunları geçmişi olmayan çocukların uyum ve adaptasyon güçlükleri çektikleri ve giderek daha agresif hale geldikleri görülmüştür.
- Hâlihazırda yoksulluk içinde yaşayan çocuklar için pandemi, ücretsiz okul yemeklerinden faydalanan çocukların açlık ile mücadelesini daha da zorlaştırmıştır.
- Okul çağındaki çocukların ebeveynleri, genellikle evden çalışırken çocuklarına evde eğitim vermek zorunda kalmıştır. Letonya, okulların uzaktan eğitim için hazır olmadığını söylerken, Romanya çocukların %32'sinin çevrimiçi öğrenmeye erişim sağlamasında yetersiz kalmıştır. Slovenya ve İspanya'da da benzer sorunlar yaşanmıştır.
- Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, İtalya ve Slovenya da dâhil olmak üzere birçok ülkenin altını çizdiği gibi salgının başlamasını takip eden iş kayıpları ve yoksulluk, daha fazla aileyi ölüm riskiyle karşı karşıya bırakmıştır.
- Özellikle gıda yoksulluğu daha vahim hale gelmiştir (Bu sorun, Palermo'nun bir bölgesindeki durumu, çocukları ciddi şekilde açlıktan ölme riskiyle karşı karşıya olan insanlar tarafından yerel süpermarketlerde artan sayıda soygunla tanımlayan İtalya raporunda açıkça belirtilmiştir).

- Evde eğitim sistemine geçiş noktasında ailelerin imkânları dâhilindeki ekonomik uçurumlar ortaya çıkmıştır. Pek çok ebeveyn, çocuklarının öğrenimini desteklemekte zorlanmıştır (Eurochild, 2020, s.7-8).

Sonuç itibarıyla, Covid-19 salgını, mevcut sorunları daha da kötüleştirme hasebiyle sosyal eşitsizlik ve iş kayıpları gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Dahası, birçok aileyi yoksulluğa sürüklemiş olup okulların kapanması daha geniş bir eğitim uçurumu yaratarak çocukların yaşam standartlarını ve fiziksel, zihinsel sağlıklarını da etkilemiştir. Bu bağlamda, çocuk yoksulluğuyla mücadele edecek ulusal politikaların eksikliğini ortaya konulmuş ve çok boyutlu bir yaklaşım ihtiyacına dikkat çekilmiştir.

Sonuç

Çağımızın gerçeği olan küreselleşme ile birlikte uluslararası gündemin önemli olgularından biri olarak görülen yoksulluk, çok yönlü ve dinamik bir sorundur. Kuşkusuz ki, evrensel, ulusal ve toplumsal düzeyde bir sosyal politika problemi olarak ele alınan yoksulluk sorununun en çok etkilediği kitle çocuklardır. Dolayısıyla, çocuk yoksulluğu kavramına yönelik tanımın geleneksel ve ezber açıklamalardan sıyrılarak yapılması ve genel yoksulluktan ayrıştırılması önem arz etmektedir. Çocuk yoksulluğu AB’de ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir ve neredeyse her dört çocuktan biri yoksulluk veya sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıyadır.

Tarih boyunca, eğitim ve oyun çağında olup nice yoksulluk ve yoksullukla mücadele eden çocuklar, ucuz işgücü olarak görülen ve emeği sömürülen bir özne konumundadır. Yoksulluk, çocukların zihinsel ve fiziksel sağlıklarını, eğitime erişimlerini, yetişkinlik sonuçlarını ve genel refahlarını etkiler. Çocuklar yetişkinlere göre daha savunmasız ve daha fazla yoksulluk riski altındadır ve yoksul çocuklar gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla zorluk çekmektedir. Refah devletleri arasında sayılmak isteyen ülkelerin öncelikli olarak üzerinde durmaları gereken konulardan biri olarak çocuk yoksulluğu karşımıza çıkmaktadır. Devlet yoksulluğunun en önemli habercisi ve belirleyicisi konumundaki çocuk yoksulluğunu minimize etmek ve hatta bertaraf etmek, toplumdaki yoksulluk döngüsünü kırmak adına çok kritik bir önem arz etmektedir. Çocuk yoksulluğu, bir ülkenin toplumsal refahının önündeki en büyük engellerden biridir. Nesiller boyu devam etmesi ihtimali yüksek olan yoksulluk döngüsü, ayrımcılık ve

sosyal eşitsizlik barındıran çocuk işçiliği ile pekişmektedir. Bu döngü çocuk haklarını baltalamakta ve ulusal ekonomileri tehdit etmektedir.

AB'nin çocuk yoksulluğuna ilişkin yürüttüğü "Avrupa 2020 Stratejisi", "Avrupa Sosyal Haklar Sütunu" gibi sosyal politika girişimleri ile üye devletler için çocuk yoksulluğunun azaltılması hedeflenmekte ise de birlik içerisinde çocuk yoksulluğu konusunda standart bir uygulama söz konusu değildir. Çocuklar için global düzeyde yardım programları ve ücretsiz erken temel bakım ve eğitim hizmetlerinin verildiği İskandinav refah devletleri başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde, çocuk yoksulluğu oranları diğerlerine nispeten daha azdır. İrlanda'da çocuk yoksulluğu sorununa yönelik, çocukların bakım ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin devletin sunduğu sosyal hizmetler, düşük maliyetli eğitim politikaları ve vatandaşların konut sahibi olmaları konusunda mali yardımları vb. destekler, ülkedeki yoksulluk riskini azalmıştır. Fakat "Güney Avrupa Refah Rejimleri" arasında yer alan İspanya ve İtalya'da çocuk yoksulluk oranının diğer ülkelere oranla yüksek olduğu ortadadır. Mamafih, birliğe üye ülkelerde sosyal politikanın bölgesel ve parçalı yapısı dolayısıyla çocuk yoksulluğu konusunda her birinin söylemi ve arzusu ortak olsa da işin uygulama ve icraat kısmında her birinin farklı aksiyon aldığı görülmektedir. Çocuklara odaklanmak ve mevcut yüksek yoksulluk oranıyla mücadele etmek, sürdürülebilir, verimli ve rekabetçi bir bilgi ekonomisi ve nesiller arası adil bir toplum için hayati önem taşımaktadır.

Öte yandan, Covid-19 ciddi ekonomik sonuçları olan, ülkeleri ve kıtaları dalgalar halinde etkileyen küresel bir sağlık krizidir. Covid-19 küresel salgını, uzun vadede birçok ülkeyi ve her kesimden insanı etkisi altına almış olan, sürmesi muhtemel bir ekonomik gerilemeye, iş ve gelir kaybına neden olmuştur. Pandemi şartları en çok yoksul ailelerin ve çocuklarının yaşam standartlarını ve geçim kaynaklarını etkilemiştir. Bu dönemde okulların kapatılması ve çok sayıda çocuğun ailelerinin geçim mücadelesine destek olmak adına çalışmak zorunda kalması, çocukların gelişimini olumsuz yönlendirmiştir. Avrupa'da çocuk yoksulluğu, Covid-19 virüsü salgınından önce zaten kabul edilemeyecek kadar yüksek oranlardaydı. 2018'de AB'deki her dört çocuktan biri zaten yoksulluk veya sosyal dışlanma riskiyle büyüyordu. Krizin kıtadaki insanlar için yıkıcı sonuçları olmasıyla beraber pandemi sırasında çocukların ve ailelerinin daha da dezavantajlı duruma düştüğü görülmüştür. Aileler üzerindeki mali baskı, hizmetlerin kapatılmasının çocukların yaşamları üzerindeki etkisi, çevrimiçi eğitim

eşitsizliği ve krizin mülteci ve göçmen çocuklar üzerindeki etkisi, kıta genelinde ailelerin ve çocukların karşılaştığı temel sorunlar arasında yer almıştır.

Özetlemek gerekirse; AB refah devletlerinde dahi azımsanmayacak oranda görülen çocuk yoksulluğu sorununun ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle doğrudan ilgili olmadığı muhakkaktır. Sosyal demokrat refah rejimi olarak İskandinav ülkelerde çocuk yoksulluğu düşük oranlarda seyrederken, devletin sınırlı olarak nitelendirildiği ülkelerde oranlar yüksektir. Netice itibarıyla çocuk yoksulluğu, küreselleşme ekseriyetinde tüm ülkelerde görülen ortak bir sosyal problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhakkak ki, ekonomi-politik sistem dâhilinde sermaye ve üretim ilişkileri, neoliberal politikalar, gelir eşitsizliği ve giderek artan yoksulluk unsurları bu sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, çocuk işçiliği ile alakalı mücadeleyi evrensel hale getirmek, çocuk işçiliğinin toplumsal bir mesele olduğu düşüncesi ile insanlarda sorumluluk yüklenmesi konusunda bilinç ve hassasiyet oluşturmak ve Covid-19 süreci sonrasında daha da artan çocuk işçiliğine dair kabul edilebilir, etkili, uygulanabilir ve sürdürülebilir çözüm stratejileri sunmak önem arz etmektedir. Geleceğin en önemli beşeri sermayesi olan çocukların sevgiden, şefkatten, eğitimden mahrum kaldığı; çalışmak, para kazanmak ve hatta büyümek zorunda bırakıldıkları dünyada refahtan bahsetmek abesle iştigaldir. Söz konusu sorunlara karşı etkili önlemler, çocukların mücadele ettiği konuların ele alınmasını ve çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya katkı sağlayabilecek politikalar gerektirmektedir.

Aybüke Burcu Er

Kaynakça

- Abukan, B., Filiz, Y. ve Öztürk, H. (2020). COVID-19 Salgınında Çocuk Olmak: Gelişim Dönemlerine Göre Sosyal Hizmet Gereksinimleri ve Öneriler. *Turkish Studies*, 15 (6), 1-14.
- Barcena-Martin, E., Blanco-Arana, C. ve Prez-Moreno, S. (2018). Social Transfers and Child Poverty in European Countries: Pro-poor Targeting or Pro-child Targeting?. *Journal of Social Policy*, 47 (4), 739-758.
- Chen, W.-H. ve Corak, M. (2008). Child Poverty and Changes in Child Poverty. *Demography*, 45 (3), 537-553.
- Chzhen, Y., Neubourg, C., Plavgo, I. ve Milliano, M. (2015). Child Poverty in the European Union: The Multiple Overlapping Deprivation Analysis Approach (EU-MODA). *Child Indicators Research*, 9 (2), 335-356.
- Collins, M. E., Amodeo, M. ve Killi, C. (2007). Training as a Factor in Policy Implementation: Lessons from a National Evaluation of Child Welfare Training. *Children and Youth Services Review*, 29 (12), 1487-1502.
- Delsen, L. (2002). Positive Versus Negative Policy Competition. *European Network of Economic Policy Research Institutes*, 1-30, file:///C:/Users/ACER/Downloads/POSITIVE_VERSUS_NEGATIVE_POLICY_COMPETIT.pdf (12.01.2023).
- Dumanlı, Y. (2022). Çocuk Yoksulluğu ve Covid-19 Salgınının Etkileri. A. T. Öcal (Yay. Haz.). *Sosyal Politika Ekseninde Yoksulluk Güncel Sorunlar ve Tartışmalar* içinde. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press.
- Eurochild. (2020). Growing up in lockdown: Europe's children in the age of COVID-19 2020 Eurochild Report. Eurochild web sitesinden 11 Ocak 2023 tarihinde erişildi: <https://eurochild.org/uploads/2020/12/2020-Eurochild-Semester-Report.pdf>
- European Commission. (2019). Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. European Commission web sitesinden 12 Ocak 2023 tarihinde erişildi: <https://ec.europa.eu/social/home.jsp>
- European Commission. (2019). European Parliament Committee backs child guarantee in European social fund plus. Childhub web sitesinden 10 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://childhub.org/en/child-protection-news/european-union-european-parliament-committee-backs-child-guarantee-european>
- European Commission. (2019). Recent trends in child and family policy and EU. European Commission web sitesinden 10 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=21576&langId=nl>
- European Commission. (2020). Thematic objectives. European Commission web sitesinden 10 Ekim 2022 tarihinde erişildi: https://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/en/policy/what/glossary/t/thematic-objectives
- European Commission. (2021). Country profiles: Finland: Policies and Progress towards investing in children. European Commission web sitesinden 10 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1248&langId=en&intPagelId=3640>
- European Commission. (2022). Country Profiles. European Commission web sitesinden 10 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1248&langId=en&intPagelId=3657> (08.10.2022).
- Eurostat. (2022). Income and living conditions. Eurostat web sitesinden 10 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/main-tables>

- Eurostat. (2022). Revising the EU material deprivation variables. Eurostat web sitesinden 8 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-working-papers/-/KS-TC-17-002> (08.10.2022).
- Guido, A.-C., Gordon, D., Marlier, E., Najera, H. ve Pomati, M. (2018). Towards an EU Measure of Child Deprivation. *Child Indicators Research*, 11, 835-860.
- Güler, M. A. (2020). The Concept of the Welfare State and Typologies of Welfare Regimes- AReview. *Problemy Polityki Spoecznej Studia i Dyskusje*, 47(4),113-130.
- Helliwell, J., Layard, R., Sachs, J. (2016). *World Happiness Report. Update (Vol. I)*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Jones, N. ve Sumner, A. (2011). Child Poverty, Evidence and Policy-Mainstreaming Children. *in International Development, Mainstreaming Children in International Development*, Bristol: Bristol University Press.
- Kosonen, P. (1992). National Welfare State Models in the Face of European Integration. *History of European Ideas*, 15(1), 47-54
- Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2016). Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (2), 135-156.
- Özmen, Z. (2017). Refah Devleti Kavramı ve Refah Devleti Modellerine Göre Avrupa'da Bazı Ülkelerin Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansman Yönünden İncelenmesi. *International Journal Of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3 (13), 367-387.
- Pierson, C. (1998). Contemporary Challenges to Welfare State Development. *Political Studies*, XLVI: 777-794.
- Save the Children. (2020). The Impact of COVID-19 on children in Europe. https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/the_impact_of_covid19_on_children_in_europe.pdf/ (11.01.2023).
- Ploug, N. (2006). Denmark - Conditions of Life - The Scandinavian Welfare Model. <http://www.um.dk/Publikationer/UM/English/Denmark/kap3/3-1.asp> (28.11.2023).
- Save The Children. (2021). Children Living in Poverty in Europe Face Bleak Future Without Action. <https://www.savethechildren.net/news/children-living-poverty-europe-face-bleak-future-without-action-save-children> (10.10.2022).
- Snower, D. J. (1996). The Modern Welfare State: Problems and Suggested Reform. *Empirica*, 23, 207-226.
- Şenkal, A. ve Sarıpek, D. B. (2007). Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2), 146-175.
- Tekdemir, N. ve Yılmaz, H. H. (2020). Türkiye ve Avrupa Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53 (3), 1075-1104.
- Toprak, D. (2015). Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (21), 151-175.
- UNICEF. (2021). Impact of COVID-19 on children living in poverty. UNICEF web sitesinden 8 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://data.unicef.org/resources/impact-of-COVID-19-on-children-living-in-poverty/>
- UNICEF. (2021). Global Estimates of Child Labour: Results and Trends, Küresel Tahminler. UNICEF web sitesinden 10 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/>

- UNICEF, World Bank Group. (2021). The Impact of COVID-19 on the welfare of households with children An overview based on High Frequency Phone Surveys. UNICEF web sitesinden 2 Şubat Ekim 2023 tarihinde erişildi: <https://www.unicef.org/reports/impact-COVID-19-welfare-households-children>
- UNICEF ve World Health Organization. (2020). State of the World's Sanitation: An urgent call to transform sanitation for better health, environments, economies and societies <https://www.unicef.org/media/86836/file/State-of-the-world%E2%80%99s-sanitation-2020.pdf> (08.10.2022).
- UNICEF ve Dünya Bankası. (2020). UNICEF web sitesinden 10 Ekim 2022 tarihinde erişildi: <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/%C3%A7ocuk-sahibi-olan-ailelerin-%C3%BC%C3%A7te-ikisi-salg%C4%B1n-s%C4%B1ras%C4%B1nda-gelir-kayb%C4%B1-ya%C5%9Fad%C4%B1>
- Zastrow, C. (1996). *Social Problems: Issues and Solutions*. Chicago: Nelson-Hall.

Çocuk Yoksulluğu Bağlamında Sosyal Hizmet Planlı Müdahale Süreci: Örnek Vaka Sunumu

DOĞUCAN ÇATULAY

ZİLAN UĞURLU

Özet

Yoksulluk bireyin yaşamını birçok yönden etkileyen ve temel haklara ulaşımına engel olan, hak ihlallerine sebep veren çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluktan en çok etkilenen grupların başında şüphesiz çocuklar gelmektedir. Günümüz dünyasında yoksul bir ailede doğmuş olması bir çocuğun yaşama, sağlık, barınma ve eğitim gibi temel insan hakları haklarına ulaşamamasına yol açabilmektedir. Bu haklara ulaşamayan çocuklar yoksullukla beraber suça sürüklenme, sosyal dışlanma, damgalanma gibi diğer birçok sorunla da mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Tüm bu sorunlar çocukların yoksulluktan çıkış için kullanabilecekleri en önemli araç olan eğitim ulaşamamalarına da sebep olmaktadır. Yoksulluktan kaynaklı çocukların eğitim hakkına erişememelerinin en temel sebeplerinden birisi akran zorbalığıdır. Yoksullukla mücadele eden çocuk, akranları tarafından yoksul olmasından dolayı sosyal dışlanma ve damgalamaya maruz kalabilmektedir. Bu davranışlara maruz kalan çocuğun okula karşı duyduğu aidiyet duygusunda azalma meydana gelerek okuldan uzaklaşabilmesine neden olabilmektedir. Böylece çocuk eğitim hakkına ulaşmamış olup, hak ihlaliyle karşı karşıya kalmaktadır. Yoksulluk gibi

– VAKA SUNUMU –

DOĞUCAN ÇATULAY, catulaydogu23@gmail.com

Sosyal Hizmet Uzmanı

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-5837-3781>

ZİLAN UĞURLU, zilanugurlu@baskent.edu.tr

Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3740-3191>

Geliş Tarihi 04.09.2023 • Kabul Tarihi 20.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.306>

263

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 263-286

çok boyutlu bir kavramın yaratmış olduğu bu hak ihlalinin giderilebilmesi için çok boyutlu bakış açısı ve multidisipliner bir müdahale süreci gerekmektedir. Bu nedenle okul sosyal hizmeti ile okul psikolojik danışmanlığı biriminin uyum ve iş birliği içerisinde çalışarak kapsamlı ve çok boyutlu müdahaleler gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında, yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan sosyal dışlanma ve akran zorbalığı sonucunda oluşan hak ihlalinin ortadan kaldırılmasına yönelik, kurgusal bir vakanın sosyal hizmet planlı müdahale süreci aşamalarında gerçekleştirilen uygulamalarla aktarılması amaçlanmıştır. Çok boyutlu sosyal hizmet müdahalesinden elde edilen sonuç ve önerilere değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk yoksulluğu, Sosyal hizmet, Vaka sunumu.

Social Work Planned Intervention Process in the Context of Child Poverty: Case Study

Abstract

Poverty appears as a multidimensional concept that affects the individual's life in many ways and prevents access to fundamental rights and causes rights violations. Children are undoubtedly one of the groups most affected by poverty. In today's world, being born into a poor family can lead to a child not being able to access basic human rights such as life, health, shelter and education. Children who cannot access these rights have to struggle with many other problems such as poverty, being dragged into crime, social exclusion and labeling. All these problems also cause children not to have access to education, which is the most important tool they can use to get out of poverty. One of the main reasons why children cannot access their right to education due to poverty is peer bullying. A child struggling with poverty may be exposed to social exclusion and labeling by his peers due to being poor. The child who is exposed to these behaviors may experience a decrease in his/her sense of belonging to the school, which may cause him/her to move away from school. Thus, the child has not been able to access his right to education and is faced with a violation of his rights. A multidimensional perspective and a multidisciplinary intervention process is required to eliminate this violation of rights created by a multidimensional concept such as poverty. For this reason, school social work and school psychological counselor department need to work in harmony and cooperation and carry out comprehensive and multidimensional interventions. Within the scope of this study, it is aimed to convey a fictional case, aimed at eliminating the violation of rights that occurs as a result of social exclusion and peer bullying due to poverty, with applications carried out in the stages of the social work planned intervention process. The results and recommendations obtained from the multidimensional social work intervention will be discussed.

Keywords: Poverty, Child poverty, Social work, Case study.

Giriş

Yoksulluk nedenleri ve sonuçları bağlamında çok geniş kapsamlı olan ve bu geniş kapsamından dolayı literatürde hemfikir olunan tek bir tanımı yapılamayan bir kavramdır. Yoksulluktan en çok etkilenen müracaatçı gruplarından birisi şüphesiz çocuklardır. Yoksulluk çocukların yaşama, sağlık, barınma, beslenme ve eğitim gibi en temel haklarına erişememelerine yol açmaktadır. Çocukların yoksulluktan çok fazla etkilenmesi sonucunda literatürde “çocuk yoksulluğu” kavramsallaştırmasına ihtiyaç duyulmuştur (Kudubeş, Akdeniz Kudubeş ve Bektaş, 2017). Sosyal hizmet uzmanları hem yoksullukla hem de çocuk yoksulluğuyla mesleklerinin getirdiği bütüncül bakış açısıyla hak temelli olarak etkin bir şekilde mücadele etmektedir. Sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet merkezlerinde, sağlık kurumlarında, sosyal yardım ve dayanışma vakıflarında, yerel yönetimlerde, kaymakamlıklarda, sivil toplum kuruluşlarında ve benzeri kurumlarda yoksulluk ve çocuk yoksulluğu ile çalışmaktadır.

Yoksulluk kuşaktan kuşağa aktarılır bir hale gelerek döngü oluşturabilmektedir. Bu döngüye “yoksulluk döngüsü” denilmektedir. Yoksulluk döngüsü, yoksul bir aile ortamında doğan çocukların ilerde yoksul yetişkinler ve ebeveynler olmalarına sebep olmaktadır. Böylece yoksulluk kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Çocukların yoksulluk döngüsünden çıkması için kullanılabilir en temel araç “eğitim”dir. Ancak çocuklar yoksulluktan dolayı eğitim haklarına erişememektedir (Yaşar, 2016). Özellikle çocuk yoksulluğunun okul ortamında yaratmış olduğu akran zorbalığı, damgalama (etiketleme) ve sosyal dışlanma çocukların okula aitlik duygusunu azaltarak, okul terki yaşamalarına ve böylelikle eğitim haklarından mahrum kalmalarına sebep olmaktadır. Bu durumun engellenmesinde özellikle mikro, mezzo ve makro düzeyde gerçekleştirilen okul sosyal hizmeti uygulamaları oldukça etkili olmaktadır.

Bu çalışmada yoksulluğun en yoğun ve en derinden hissedildiği gruplardan biri olan çocuk yoksulluğunun kavramsal çerçevesi çizilerek, yoksulluk döngüsü, çocukların yoksulluktan kaynaklı okul hayatlarında yaşadıkları akran zorbalığı, damgalama ve sosyal dışlanma konuları bağlamında örnek bir sosyal vaka sunumuyla gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalesinin aktarılması amaçlanmaktadır.

Yoksulluk

Yoksulluk nedenleri ve sonuçları çok boyutlu olan bir kavramdır. Yoksulluğun çok boyutlu olmasından dolayı herkes tarafından kabul edilebilir bir tanımı yapılamamaktadır (Aygen, 2016). Günümüzde literatüre bakıldığında yoksullukla ilgili net bir tanımlamanın yapılmadığı görülmekle birlikte “mutlak, görel ve insani yoksulluk” olmak üzere üç temel yoksulluk tanımı bulunmaktadır. Mutlak yoksulluk, bireyin yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli olan temel asgari bir gelir düzeyine sahip olmaması durumudur. Görel yoksulluk, toplumdaki yoksul bir aile ile aynı toplumda yaşayan ve ortalama bir gelir düzeyine sahip olan aileler arasındaki kaynaklara ve hizmetlere ulaşma açısından farklılığı ortaya koymak için kullanılan bir kavramdır (Şahin-Taşgın, 2017). İnsani yoksulluk kavramı ise hem mutlak hem de görel yoksulluğu içermektedir. İnsani yoksulluk; düşük okuryazarlık, anne ve çocuk sağlığının eksikliği, ortalama yaşam süresinin düşük olması, yetersiz beslenme, engellenebilir hastalıklardan korunamama gibi temel insani yaşam koşullarına erişememe durumudur (Şahin-Taşgın, 2017). Ülkelerin yoksulluklarıyla ilgili veriler yoksulluk oranları, insani gelişmişlik endeksi, gelir eşitsizliği katsayısıyla belirlenmektedir. Ülkelerin yoksulluk oranları düşük olabilecekken bireylerin gelir dağılımında bir eşitsizlik söz konusu olabilmektedir. Yoksulluğun göstergesi olarak gelir dağılımındaki eşitsizliği de ele almak gerekmektedir. Ülkedeki milli gelirin vatandaşlar arasında nasıl paylaşıldığını gösteren bireysel gelir dağılımına göre en zengin %20’lik kesim ile en yoksul %20’lik kesimin aldıkları pay arasındaki uçurum gelir eşitsizliğine işaret etmektedir. Gelir eşitsizliği GINI katsayısı ile ölçülmektedir (Erkul ve Demir-Erkul, 2019).

Yoksulluğun oluşmasına sebep olan etkenler ülkeden ülkeye değişmekte ve farklılık göstermektedir. Buna karşın yoksulluğu oluşturan temel faktörleri; hızlı ekonomik büyüme ve gelir dağılımındaki eşitsizlik, hızlı nüfus artışı, göç, düşük eğitim seviyesi, yüksek işsizlik oranı, iş olanakları az olan bölgelerde ikamet etme, sağlık sorunları, engellilik, düşük gelir ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olarak sıralayabiliriz (Zastrow, 2015). Yoksulluğun sonuçları ise daha küresel boyutludur ve ülkeden ülkeye büyük farklılıklar görülmemektedir. Yoksulluk sonucunda birey toplum kaynaklarına ve hizmetlerine erişememekte, hak ihlalleri yaşamakta, toplum tarafından damgalanmaya veya sosyal dışlanmaya maruz kalmakta, psikolojik sorunlar yaşamakta, düşük benlik algısına sahip olmakta ve duygusal sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Cıbrı ve Uğurlu, 2022).

Yapılan çalışmalar sonucunda yoksulluğun çocuklar üzerinde çok fazla olumsuz etkisi olduğu ortaya konulmuştur (Yaşar, 2016). Öyle ki yoksul bir ailede doğan çocukların en temel hakları kapsamında olan barınma, eğitim, sağlık, yaşama gibi temel haklarına erişemeyerek hak ihlallerine maruz kaldıkları görülmektedir. Yoksulluğun çocuklar üzerindeki bu yoğun etkisinden dolayı literatürde ayrı bir kavram olarak “çocuk yoksulluğu” yer almaktadır.

Çocuk Yoksulluğu

Çocuk yoksulluğu, 1980’li yıllardan önce yoksul aile çocuğu olarak değerlendirilip, kaynaklarda ayrı bir kavram olarak yer almamaktaydı. Ancak çocuğa ait hakların ayrı olarak değerlendirilmesi görüşünün gitgide kanıksanması ile birlikte çocuk yoksulluğu kavramı literatürde yerini almıştır (Özpolat ve Aktuna, 2023). 2005 yılında UNICEF’in hazırladığı “Dünya Çocuklarının Durumu Raporu”na göre çocuk yoksulluğu, “çocukların toplumdaki diğer bireylerle eşit olmalarının kısıtlanması, temel çocuk haklarına ulaşamaması, bunlara ek olarak hayatta kalması, büyümesi ve gelişmesi için gerekli olan maddi ve manevi kaynaklara erişememesi” durumudur. Ayrıca çocuk yoksulluğunu; çocukların yaşama, katılım, beslenme ve korunma temel haklarına erişememesi olarak da tanımlayabiliriz (Kaya, 2018).

Çocuk yoksulluğunun ailenin yoksulluğuyla ilişkili olduğu görülmektedir. Yoksul bir ailede doğan çocuk, ailenin kendisine sunduğu yetersiz imkanlardan ve kaynaklardan dolayı çocuk yoksulluğuyla karşı karşıya kalmaktadır. Ailenin yoksul olmasının birden çok sebebi vardır. Buna karşın temel sebepleri gündelik işlerde çalışıp düzenli bir işe sahip olmama, ebeveynlerin eğitim seviyelerinin düşük olması ve kalabalık hane halkıyla birlikte yaşanması olarak sıralayabiliriz (Kınacı, 2020). Çocuk yoksulluğunun sebeplerine daha makro açıdan bakarak toplumsal boyutlarını değerlendirmek gerekirse, ilki küreselleşmedir. Küreselleşmeyle birlikte gün geçtikçe yoksulluğun derinleştiği görülmektedir. Makro boyutlu ikinci neden ise hızlı nüfus artışıdır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışıyla birlikte kaynakların ve hizmetlerin dağılımında çarpıklıklar meydana gelmekte bununla birlikte bireylerin eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçları giderilememektedir (Özpolat ve Aktuna, 2023).

Yoksulluk çocukların eğitim, sağlık, barınma, yaşama gibi birçok temel insan haklarına erişememelerine yol açmaktadır. Yoksulluğun tıpkı yetişkinlerde

olduğu gibi çocuklar üzerinde de sosyal, fiziksel ve psikolojik temelli çok ciddi olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerden öne çıkanlardan birisi çocuklarda meydana gelen beslenme yetersizliğidir. Yoksulluktan dolayı eve yeterince besin girememekte, bu durum da çocuklarda beslenme yetersizliğine sebep olmaktadır. Özellikle gelişme çağında olan çocuk için yeterli besine ulaşamaması ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Yetersiz beslenme çocuğun ölümüne dahi neden olabilmektedir. Öyle ki tüm dünyadaki beş yaşından küçük çocukların, üçte birinden fazlasının ölüm sebebi yetersiz beslenmedir. Ayrıca yetersiz beslenme çocukların yaşlıtlarına göre bilişsel ve fiziksel açılardan daha az gelişim göstermesine yol açmaktadır. Yoksul ailede büyüyen çocukların depresyon ve anksiyete gibi sorunlara daha yatkın oldukları ve hayatları boyunca bu sorunlarla mücadele etmek zorunda kalabildikleri bilinmektedir (Konuk Şener ve Ocakçı, 2014). Yoksullukla mücadele eden çocukların yaşadıkları diğer bir sorun da ebeveynleriyle sağlıklı ilişkiler kuramamasıdır. Ebeveynler yoksulluktan kaynaklanan yaşadıkları yoğun stres sonucunda çocuklarıyla sağlıklı ve etkili bir ilişki örüntüsü kuramamaktadır (Avşar Kurnaz, 2007). Kurulamayan bu iletişim örüntüsü çocuğu psikososyal yönden etkileyebilecek ve çocuğun ileride başkalarıyla kuracağı ilişkilere de olumsuz etkileri olabilecektir.

Çocuk yoksulluğunun bireyler üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkilerden biri de ihmal ve istismardır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yapmış olduğu tanım doğrultusunda çocuk ihmali ve istismarını 18 yaş altındaki bireylerin yani çocukların sağlığını, güven duygularını, sağ kalımını veya duygusal, fiziksel, sosyal her türlü gelişimini negatif yönden etkileyen her türlü kötü muamele olarak tanımlayabiliriz (akt. Bakır ve Kapucu, 2017). Yapılan araştırmalar yoksullukla çocuk ihmali ve istismarının birbirleriyle ilişkili olduğunu ve yoksulluğun ihmal ve istismarın temel nedenlerinden olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksulluktan kaynaklanan çocuk ihmali ve istismarına somut örnek olarak "çocuk işçiliği"ni verebiliriz. Çocuk işçiliğinin çocuklar üzerinde; gelişim geriliği yaratma, eğitim hakkından mahrum bırakma, düşük benlik saygısına sebep olma, güvenliklerini tehlikeye atma ve birçok istismar biçimiyle karşı karşıya kalma gibi olumsuz etkileri söz konusudur (Avşar ve Öğütoğulları, 2012; Uğurlu, 2022).

Yoksulluk Döngüsü

Yoksulluk içerisinde büyüyen çocuklar için yoksulluk kronikleşerek kendileri de yetişkinlikte yoksul bireyler olabilmektedir. Böylelikle

yoksulluk kuşaktan kuşağa aktarılmış olmaktadır. Literatürde yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılması durumuna, “yoksulluk döngüsü” denilmektedir (Günaydın, 2021). Yoksulluk döngüsünü kırabilmek için kapsamlı sosyal politikalara, kaynaklara ve çok boyutlu müdahalelere ihtiyaç vardır. Buna karşın yoksulluk döngüsünü kırabilmede kullanılabilir en işlevsel araç eğitimidir. Eğitim, bireylerin becerilerini geliştirme, sosyal işlevselliklerini artırma, hayat standartlarını yükseltme ve işsiz kalma risklerini azaltma yoluyla yoksulluğu ortadan kaldırmaktadır (Çokgezen ve Erdene, 2015). Ancak araştırmalar yoksulluktan dolayı kişilerin eğitim haklarından mahrum kalabildiğini göstermektedir. Çocukların eğitim haklarından mahrum kalmalarının sebepleri açısından yoksulluk kaynaklı, olarak yetersiz beslenmeyi, fiziksel ve bilişsel boyutlu gelişim geriliklerini, çocuk işçiliğini, ihmal ve istismarı örnek verebiliriz. Ayrıca çocukların yoksul olmalarından dolayı okulda yaşadıkları akran zorbalığı, damgalanma ve sosyal dışlanma eğitim hakkına erişememeye ve okul terkiye yol açan diğer sebeplerdendir (Günaydın, 2020; Eryılmaz Ballı ve Kartal, 2020).

Çocukların Yoksulluktan Kaynaklı Okul Hayatlarında Yaşadıkları Akran Zorbalığı, Damgalama ve Sosyal Dışlanma

Yoksulluğun çocuklar üzerindeki fiziksel, sosyal ve psikolojik boyutlu olumsuz etkileri bilinmektedir. Çocuklar yoksulluğun sosyal boyutu kapsamında sosyal dışlanmaya, damgalanmaya ve akran zorbalığına maruz kalarak, okul terki yaşamaktalar ve böylelikle eğitim haklarından mahrum kalarak yoksulluk döngüsünü kıramamaktadırlar.

Bu üç kavram da birbirleri ile ilişkilidir. Yoksulluk ile okul terki ve eğitim hakkından mahrum kalma durumları arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak adına bu üç kavramı ayrı ayrı kısaca değerlendirmek yararlı olacaktır:

Akran zorbalığını, bir çocuğun başka bir çocuğu maruz bıraktığı her türlü zarar verici davranış olarak tanımlayabiliriz. Zorbalığa uğrayan çocuklar okul fobisi, okul terki, altına ıslatma gibi ciddi sorunlar yaşamaktadır (Çarkıt ve Bacanlı, 2020). Bu sorunlar çocukların fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar sonucunda zorbalığa maruz kalan çocukların hiperaktivite ve davranış sorunları yaşadıkları ortaya konmuştur (Atik ve Kemer, 2008). Yoksulluk bağlamında ise çocuk yoksul olmasından dolayı akranları tarafından alay edilme, lakap takılma, gruptan dışlanma gibi akran zorbalıklarıyla karşı karşıya kalabilmektedir.

Yoksulluktan kaynaklı olarak çocukların eğitim haklarına erişememesine sebep olan ve aslında okullarda yaşanan akran zorbalığı içerisinde ele alabileceğimiz diğer bir sorun damgalamadır. Damgalama bireyleri herhangi bir sebepten dolayı diğer kişilerden farklı gösteren ve değersizleştiren bir duruma sahip olmakla ilgili bir kavramdır (Günaydın, 2020). Okul ortamında damgalanan çocuk özgüven sorunu yaşayabilir, benlik algısı düşük olabilir ve utanma gibi olumsuz duygular hissedebilir. Özellikle yoksulluktan kaynaklanan damgalamalar çocuklarda bu utanç duyma hissini çok fazla oluşturmaktadır. Örneğin, çocuklara yönelik yapılan sosyal yardımlar okullarda damgalamaya sebep olabilmektedir. Bu nedenle sosyal yardımların bireyin onurunu ve değerini koruyacak biçimde gizlilik içerisinde yapılması önemlidir. Bunun dışında kantin harcamaları yapamamak, kıyafetlerin bakımlı olmaması ve yoksulluktan dolayı çeşitli aktivitelere katılamamak gibi çeşitli durumlar başlıca damgalama sebebidir (Günaydın, 2021).

Çocukların yoksulluktan kaynaklı olarak okulda uğradıkları hem damgalama hem de akran zorbalığı sonucunda sosyal dışlanma meydana gelebilir. Sosyal dışlanma ile yoksulluk kavramları birbirleriyle ilişki içerisinde. Sosyal dışlanma yoksulluğa sebep olabileceği gibi yoksulluk da sosyal dışlanmanın kaynağı olabilir (Gültekin ve Sezer, 2017). Sosyal dışlanmadan etkilenen birey toplumdaki uzaklaşmakta ve giderek yalnızlaşmaktadır. Okullarda yaşanan sosyal dışlanmaya örnek olarak yoksul çocukların okulda gerçekleştirilen faaliyetlere katılamadıkları için arkadaşları tarafından dışlanmalarını örnek verebiliriz (Günaydın, 2021).

Akran zorbalığı, damgalama ve sosyal dışlanmanın özellikle ergenlik çağındaki çocuklar üzerinde ciddi yıkıcı etkileri bulunmaktadır. Çünkü ergen gelişim dönemine uygun olarak çocuk kendini sosyal çevresine kabul ettirme, bir gruba aidiyet hissetme ve akranlarıyla destekleyici ilişkiler kurmaya ihtiyaç duymaktadır. Eğer ergen bu ihtiyacını gideremezse ergenlik dönemini sağlıklı bir şekilde tamamlayamayacaktır (Şahin ve Özçelik, 2016). Buradan yola çıkarak yoksulluğun ergenlik çağındaki çocuklar açısından çok daha zorlayıcı olabileceğini söyleyebiliriz.

Sosyal Hizmette Çocuk Yoksulluğuna Yaklaşım

Sosyal hizmet uzmanları çocuk yoksulluğu alanında; mikro, mezzo ve makro düzeyde hak temelli yaklaşıma dayalı etkin müdahaleler gerçekleştirmektedir. Sosyal hizmet uzmanları çocuk yoksulluğu ile

çalışırken savunuculuk, danışmanlık, eğiticilik, bağlantı kuruculuk, vaka yöneticiliği gibi mesleki rol ve işlevlerini kullanmaktadır (Duyan, 2003a).

Sosyal hizmet uzmanları çocuk yoksulluğu alanında çalışırken hak temelli yaklaşım çerçevesinde çocuk yoksulluğunu insan hakları ihlali olarak değerlendirmektedir. Bu kapsamda çocuklar ve aileleri ihtiyaç sahibi bireyler olarak değil hak sahipleri olarak düşünülmektedir. Çünkü hak temelli yaklaşım yoksul olmamayı temel bir hak olarak görmektedir. Bu bakış açısından yola çıkarak sosyal hizmet uzmanları çocuk yoksulluğu alanında çalışırken bireylere yönelik yapılan her türlü desteği onlara verilmiş bir yardım veya lütuf olarak değil, hakları olarak değerlendirerek müdahalelerini şekillendirmektedir (Atatanır ve Karataş, 2019).

Çocuk yoksulluğu temel olarak çocuğun ailesinin yoksul olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple çocuk yoksulluğu alanında çalışan sosyal hizmet uzmanının ilk gerçekleştirdiği müdahale ailenin ekonomik olarak güçlenmesini sağlayamaya yöneliktir. Bu müdahaleleri gerçekleştirirken sosyal hizmet uzmanları bağlantı kurucu rolü kapsamında hak temelli yaklaşarak ailelerle çeşitli kaynakları buluşturmaktadır. Buna ek olarak sosyal hizmet uzmanı eğitici ve danışmanlık rolleri kapsamında ebeveynlere yeni beceriler kazandırma, güçlü yönlerini öne çıkarma, meslek edinmesini sağlama gibi ailenin kalıcı olarak yoksulluktan kurtulmasını sağlayacak çeşitli müdahaleler gerçekleştirmektedir.

Çocuk yoksulluğunu makro açıdan değerlendirdiğimizde; çocuk yoksulluğunu önlemeye yönelik sosyal politikaların ve mekanizmaların yeterince işlevsel olmadığı görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanı işlevsel olmayan bu sosyal politikaların ve mekanizmaların hak temelli yaklaşım çerçevesinden yeniden yapılandırılmasına yönelik hak savunuculuğu yapmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı hak savunuculuğunu; en temel mesleki rollerinden birisi olan savunuculuk rolü kapsamında, sosyal aksiyon yaratmak, karar vericilerle görüşme, sosyal politikaların hazırlanma sürecine katılma gibi makro sosyal hizmet uygulamaları kapsamında yer alan çeşitli uygulamalar ve müdahalelerle gerçekleştirmektedir (Keçeci, 2017). Özellikle sosyal hizmet uzmanları çocuk işçiliğine yönelik savunuculuk faaliyetleri içerisinde bulunmaktadır.

Çocuk yoksulluğunun gerek tespit edilmesinde gerekse olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmasında okul sosyal hizmeti oldukça önemli bir alandır. Özellikle yoksul çocukların okullarda akranları tarafından maruz bırakıldığı akran zorbalığı, damgalama ve sosyal dışlanma gibi çocuk yoksulluğunun

sosyal sonuçları kapsamında ele alabileceğimiz sorunların çözümünde okul sosyal hizmeti oldukça işlevsel olacaktır (Aktan, 2016).

Okulda görev alan sosyal hizmet uzmanları öğrencileri bütüncül bir bakış açısıyla ailelerini ve sosyal çevrelerini de kapsayarak gözlemlemekte ve değerlendirmektedir (Kılıç-Ceyhan ve Özbesler, 2021). Okul sosyal hizmetinin bu bütüncül bakış açısı yoksulluk gibi çok boyutlu bir soruna müdahale etme bakımından önem teşkil etmektedir. Çocuk yoksulluğuyla mücadele ederken okul sosyal hizmeti kapsamında sosyal hizmet uzmanları modelleme, rol-oylama egzersizleri, davranışsal olasılıklar, kendini gözleme ve eğitime ile problem çözme bilişsel ve davranışsal stratejilerini kullanabilirler. Buna ek olarak yine okul sosyal hizmeti kapsamında yer alan ve çocuk yoksulluğunun okul ortamında yaratmış olduğu sosyal boyutlu olumsuz etkilerini engellemeye yönelik şiddet ve zorbalığı önleme programları uygulanabilir (Dupper, 2013).

Bu çalışma kapsamında çocuk yoksulluğu çerçevesinde kurgusal bir vakaya yönelik, sosyal hizmet mesleğinin planlı müdahale sürecinin aşamalarına uygun biçimde gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalesi örneği paylaşılmıştır.

Vaka Sunumu:

Çalışmanın bu kısmında kurgusal olarak oluşturulmuş bir çocuk yoksulluğu vakasına yönelik gerçekleştirilen planlı müdahale süreci yedi aşamasıyla birlikte aktarılacaktır.

Vakanın Öyküsü:

Okulundaki psikolojik danışmanı tarafından öz bakımının yetersiz olması ve okul devamsızlığının olması gerekçesiyle sosyal hizmet merkezine bildirilen 12 yaşındaki İlkim ortaokul ikinci sınıf öğrencisidir.

İlkim'in 42 yaşındaki annesi Ayşe Hanım dört yıl önce eski eşi ile çocuklarının bulunduğu evi terk etmiştir ve çok geçmeden eski eşine şiddetli geçimsizlikten dolayı boşanma davası açmıştır. Görevli mahkeme İlkim'in annesinin, çocuklarına bakım vermeye istekli olmaması ve düzenli gelirinin bulunmaması gerekçesiyle İlkim'in ve kendisinden üç yaş küçük kardeşi Mert'in velayetinin babaları Hasan Bey'e verilmesine karar vermiştir. Boşanma sürecinin tamamlanmasından 1 yıl sonra anne, yeniden evlenerek yeni evliliğinden doğmuş bir çocuk sahibi olmuştur. Çocukları İlkim ve Mert

ile en fazla ayda bir defa telefonla konuşarak iletişim kurmaktadır. Farklı bir şehirde ikamet eden Ayşe Hanım'ın çocuklarıyla başka herhangi bir iletişimi bulunmamaktadır.

İlkim'in 47 yaşındaki babası Hasan Bey kendi anlatımıyla, eşinin ve çocuklarının başta eğitimleri olmak üzere bütün ihtiyaçlarını karşılamaya elinden geldiği kadarıyla özen gösteren ve fazlasıyla sevgi dolu bir baba olduğunu davranışlarıyla ailesine yansıtmaktan kaçınmayan birisi olmuştur. Ancak Hasan Bey eşinden boşanmasının ardından alkol kullanmaya başlamıştır. Zamanla tüketilen bu alkolün sıklığı ve dozu artmış olup öyle ki işe dahi alkollü olarak gittiği günler olmuştur. Bu nedenden ötürü, temizlik görevlisi olarak çalıştığı özel hastanedeki işinden çıkarılmıştır. Hasan Bey işsiz olduğu için elektrik ve su faturası gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta bile zorlanan ailenin üç aylık ev kirası birikmiştir. Ayrıca, evin şebeke suyu 1 ay önce görevliler tarafından kesilmiştir.

Oturdukları evin suyu kesik olduğu için diğer aile fertleri gibi İlkim de kişisel temizliğini yeterince yerine getirememektedir. Bu yüzden İlkim'in vücudunda bariz bir koku hissedilmeye ve arkadaşları da onunla alay etmeye başlamıştır. Hatta bu süreci psikolojik baskı düzeyine vardırıarak ona "kokarca" lakabını takmışlardır. Arkadaşları tarafından dışlanan ve zorbalık gören İlkim okul devamsızlığı yapmaya başlamıştır. Okul devamsızlığının çok fazla olması dikkatini çeken okul psikolojik danışmanı İlkim ve babası ile iletişime geçerek, İlkim'in arkadaşları tarafından zorbalık yaşadığını ve öz bakımının düşük olduğunu gözlemleyerek durumu başta okul yetkilileri olmak üzere aynı ilçede yer alan Sosyal Hizmet Merkezine ivedilikle resmi yazı ile bildirmiştir.

1. Tanışma / Bağlantı Kurma

Tanışma planlı müdahale sürecinin ilk aşamasıdır. Tanışma aşamasında sosyal hizmet uzmanı müracaatçı ile ilk karşı karşıya gelişinde onu uygun bir biçimde karşılamalı ve selamlamalıdır. Görüşmede müracaatçının beklentileri konuşulmalıdır. Daha sonra kurumun hizmetleri hakkında bilgilendirme yapılmalıdır. Bu ilk aşamada müracaatçıyla etkileşim kurarken sosyal hizmet uzmanı etkili katılım, eşlik etme gibi mesleki becerilerini kullanmalıdır. Tanışma, planlı müdahale sürecinin başlayıp başlamayacağına sosyal hizmet uzmanı tarafından karar verildiği aşamadır. Sosyal hizmet uzmanı tarafından müracaatçıyla çalışmaya başlanmasına karar verilmesi durumunda müracaatçıya kurumun ve sosyal hizmet uzmanının hizmetleri konusunda önerilerde bulunulmalıdır. Bu aşamada

müracaatçıdan elde edilen bilgiler sistematik bir biçimde raporlaştırılmalı ve kurum için gerekli olan belgeler doldurulmalıdır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Okulda görev alan psikolojik danışmanın bildirim neticesinde sosyal hizmet merkezine yönlendirilen İlkim'e sosyal hizmet uzmanı tarafından hane ziyareti gerçekleştirilmiştir. Sosyal hizmet uzmanı, hane ziyareti gerçekleştirilmeden önce aile ile telefonla iletişim kurarak ziyaret konusunda bilgi vermiştir.

Sosyal hizmet uzmanı İlkim'in evine gittiğinde orada bulunma gerekçesini uygun bir dille aktarmıştır. İlkim ve babasına sosyal hizmet merkezinde bulunan "kadın ve çocuk" biriminin sunduğu hizmetler ve sosyal hizmet uzmanının görevleri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Gerçekleştirilen bilgilendirme sonucunda İlkim ve babasının birimin hizmetleri ile ilgili bilinçlenmeleri sağlanarak sosyal hizmet uzmanı ile aralarında güven ilişkisi kurulması amaçlanmıştır.

Yapılan ev incelemesinde İlkim ve ailesinin aylık kirasının 5000 TL olduğu, evlerinde üç oda, bir salon, mutfak, tuvalet ve banyonun yer aldığı, ısınmanın doğalgaz ile gerçekleştiği apartman dairesinde ikamet ettikleri görülmüştür. Evin yeterince temiz olmadığı, evde ağır bir koku ve rutubetin olduğu ayrıca eşyalarda yıpranmaların meydana geldiği gözlenmiştir.

Sosyal hizmet uzmanı baba ve çocuklarla ayrı ayrı görüşmek istediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Hasan Bey ve İlkim'in kardeşi Mert'ten dışarı çıkmaları rica edilerek İlkim ile görüşmeye başlanmıştır. Annesinin ve babasının dört yıl önce boşandıklarını, boşanmadan önce babasının kardeşi ve kendisine karşı çok ilgili olduğunu ancak boşanmadan sonra kendilerinden gitgide uzaklaştığını, babasının alkole başladığını, zamanla alkol kullanım miktarının attığını, bu zararlı alışkanlık yüzünden babasının işsiz kaldığını, işsiz kalınca da faturaları ödeyemediklerini ve en sonunda yaklaşık 1 ay önce elektriklerinin ve sularının kesildiğini bu nedenle de kendisinin ve kardeşinin banyo gibi temel ihtiyaçlarını bile gideremediklerini belirtmiştir. İlkim; arkadaşları tarafından kendisine kokarca lakabı takılarak zorbalığa uğradığını, zorbalıklardan dolayı okula gitmek istemediğini, bu nedenle çok fazla devamsızlık yaptığını, en sonunda devamsızlıklarının dikkat çektiğini ve okul psikolojik danışmanı tarafından bu durumun fark edildiğini ifade etmiştir. Okulda yaşadığı zorbalıkların devam edeceğine inandığını ve bu nedenle de dersleri ve okulu sevmesine rağmen okula artık devam etmek istemediğini vurgulamıştır. Sosyal hizmet

uzmanı eğitim hakkının temel insan hakları kapsamında olduğunu, hiçbir bireyin yoksulluk, zorbalık gibi herhangi bir nedenden dolayı eğitim hakkından mahrum kalamayacağını, okulda uğranan akran zorbalığının bireyi birçok yönden etkilediğini, bu sebeple okula gitmek istemediğini anladığını ancak ilerleyen süreçte uygun uygulamalarla bu zorbalığın ortadan kalkabileceğini, böylece yeniden sevdiği okuluna dönebileceğini iletmiştir. Sosyal hizmet uzmanı son olarak İlkim'e kendisine güvenerek aile ve okul hayatından bahsettiği için teşekkür etmiştir. Sosyal hizmet uzmanı İlkim'in desteğe ihtiyaç duyduğunu değerlendirerek müracaatçı ile çalışmaya karar vermiştir.

İlkim'in kardeşi Mert ile yapılan görüşmede, babasıyla arasının iyi olduğunu, ancak alkol kullanımından dolayı ailesinin zorluk yaşadığını, annesi ile görüşmediğini, resim yapmaktan çok keyif aldığını ve okulu sevdiğini ifade etmiştir.

Hasan Bey'le yapılan görüşmede, İlkim'in okulda yaşadıklarından dolayı çok üzülüğünü ve kendisini suçlu hissettiğini, çocuklarını çok sevdiğini ancak boşandıktan sonra kendisini bir türlü toparlayamadığını, alkol alarak kendisini rahatlattığını, ancak zamanla alkol tüketimini kontrol edemediğini, bu zararlı alışkanlığından dolayı işini bile kaybettiğini, işsiz kalması sonucunda çocuklarının temel ihtiyaçlarını bile gideremediğini ifade etmiştir. Ayrıca Hasan Bey kızının okulda yaşadıklarını yeni öğrendiğini, bu durumun yaratmış olduğu üzüntünün kendisinde değişim isteği uyandırdığını ve bu istek doğrultusunda da alkolü bırakıp yeniden bir iş bularak çalışmak istediğini belirtmiştir. Sosyal hizmet uzmanı boşanmanın bireyin yaşamında zor bir evre olduğunu, çocukların velayetini üstlenen ebeveynin ev geçindirme, bakım verme, çocukların eğitimleriyle ilgilenme gibi birçok sorumluluğu tek başına üstlendiğini, bu sorumlulukların desteksiz bir şekilde üstesinden gelmenin bireyi zorlayabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanı Hasan Bey'e üstlendiği sorumluluklardan bazılarında kendisine yardımcı olabilecek herhangi birinin olup olmadığını sormuştur. Hasan Bey yöneltilen soru üzerine; karşı komşuları olan karı kocanın ailesine karşı ilgili olduklarını, kendisine zaman zaman bazı konularda yardım etmek istediklerini, özellikle karşı komşusu Gülnihal Hanım'ın temizlik yemek gibi çeşitli konularda destek vermeyi istediğini, ancak bu desteği alması durumunda mahallede çocuklarına bakamadığına dahil dedikodu çıkmasından korktuğunu, bu nedenle de şu ana kadar komşuları tarafından yöneltilen yardımları hep geri çevirdiğini belirtmiştir.

Sosyal hizmet uzmanı İlkim'in annesine telefonla ulaşarak kızının durumu hakkında konuşmak istediğini ifade etmesi üzerine; anne kendisine yeni bir hayat kurduğunu, çocuklarının bakım sorumluluğunu alamayacağını ve çocuklarıyla ilgili g¼ncel bilgisi olmadığı için daha uzun konuşmaya gerek olmadığını ifade etmiştir.

Sosyal hizmet uzmanı ev ziyaretinden edindiği bilgiler ışığında kapsamlı bir sosyal inceleme raporu hazırlamıştır.

2. ¼n Değerlendirme

Planlı m¼dahale s¼recinin ilk aşaması olan tanışma aşamasından sonra ¼n değerlendirme aşamasına geçilir. ¼n değerlendirme aşamasında m¼dahale edilmesi gereken asıl m¼racaatçının değerlendirilmesi gerekmektedir. M¼racaatçının mikro, mezzo ve makro d¼zeylerde analiz edilerek ¼zellikleri, durumları, sorunları, gereksinimleri ve g¼çlü yanları belirlenmelidir (Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Vakada m¼racaatçı sistemini, İlkim odaklı m¼dahalelerin daha yoğun olmasıyla birlikte, İlkim, babası ve erkek kardeşi oluşturmaktadır. Mikro açıdan İlkim okulda yaşadığı akran zorbalığından ve babasının alkol bağımlılığından dolayı zorluk yaşamaktadır. Ergenlik d¼neminde bireylerin akran ilişkilerine ¼ok ¼nem verdiği ve ergenlerin sağlıklı bir ergenlik d¼nemi geçirebilmesi için akranlarıyla destekleyici ve kabul edici ilişkiler kurması gerektiği bilinmektedir. Akranları tarafından kabul edilmeyen bireylerin okula karşı aitlik hissetmediği g¼r¼lmektedir. İlkim de yaşadığı akran zorbalığından dolayı okula karşı duyduğu aidiyet hissini azalmasıyla birlikte eğitim hayatından uzaklaşmıştır. Mezzo açıdan aile arasında ilişkilerin babalarının alkol bağımlılığı sebebiyle iyi olmadığı, babalarının alkol bağımlılığı sebebiyle çocuklarının temel ihtiyaçlarını gidermekte zorlandığı, annenin ise çocukları ile sınırlı bir iletişim içerisinde olduğu g¼r¼lmektedir. Makro açıdan değerlendirme yapıldığında ise aileyi ekonomik açıdan destekleyecek sosyal politikaların yetersiz olması, ¼ocuđun okulda yaşadığı zorbalığı ¼nlemeye y¼nelik mekanizmaların ¼alıřmaması ve yaşanılan ihmali ¼nceden fark edilebilecek kurumların yetersizliği s¼ylenebilir.

İlkim'in okulda yaşadığı zorbalık neticesinde en temel insan haklarından olan eğitim hakkına ulaşımı kısıtlanmıştır. Bu kısıtlanma babası tarafından uzun s¼re fark edilmemiştir. Bu fark edilmeme durumu aile içerisindeki iletişim kopukluğunu g¼zler ¼n¼ne sermektedir.

Görüşme boyunca İlkim'in öz bakımının düşük olduğu, konuşurken göz teması kurabildiği, içinde bulunduğu gelişim özelliklerine uygun tutum ve davranışlarda bulunabildiği, kendisini açık ve net bir şekilde ifade edebildiği ve iletişim becerisinin güçlü olduğu gözlemlenmiştir.

İlkim'in kardeşi Mert'in tıpkı ablası gibi öz bakımının düşük olduğu buna karşın iletişim becerilerinin yüksek olduğu, derslere karşı ilgili olduğu ve içerisinde bulunduğu gelişim özelliklerine uygun tutum ve davranışlarda bulunabildiği, gözlemlenmiştir.

Babanın geçirdiği boşanmayla ilişkili olarak yaşadığı alkol probleminden dolayı kendisinin ve çocuklarının temel ihtiyaçlarını gidermekte zorlandığı görülmektedir. Buna karşın gerçekleştirilen görüşmede kendi ifadelerinden de anlaşıldığı üzere çocuklarını sevdiği, değişime istekli olduğu ve alkol bağımlılığından kurtulmak için yeterli motivasyona sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Aile ile çalışırken; birbirlerine karşı duydukları sevgi ilişkisi, çocukların etkili iletişim becerileri, çocukların okulu sevmesi ve ders başarısı, babanın değişimi istemesi, komşuları tarafından sosyal desteğe sahip olmaları ve İlkim'in okulunun süreçte destekleyici tutumu faydalanabilecek güçlü yönlerdir.

Gerçekleştirilen ön değerlendirme sonucunda; İlkim'in yaşadığı yoksulluktan kaynaklı temel ihtiyaçlarını gideremediği ve bununla ilişkili olarak okulda akranları tarafından zorbalığa maruz kaldığı tespit edilmiştir. İlkim'in yaşadığı ihmalden dolayı babanın pişmanlık duyduğu ve bu durumu değiştirme konusunda motive olduğu tespit edilmiştir. Sosyal hizmet uzmanı bütün bu değerlendirmeler sonucunda İlkim ve kardeşinin psikolojik ve sosyal yönlerden aile yanında desteklenmesinin gerekli olduğuna karar vermiştir.

3. Planlama

Planlı müdahale sürecinin üçüncü aşaması olan planlama aşamasında, müracaatçının katılımı sağlanarak müracaatçıyla birlikte çalışılmalıdır. Bu aşamada müracaatçının sorunları gereksinim biçiminde tanımlanarak önem sırasına göre sıralanır. Sıralanan her bir gereksinim için ayrı bir müdahale değerlendirilir. Müdahaleler için farklı seçenekler ve çözüm önerileri oluşturulur. Müracaatçının gerçekleştirmek istediği amaçlar da yine bu aşamada oluşturulmaktadır. Bu amaçlara paralel biçimde daha az

zaman olarak ulaşılabilecek hedefler de belirlenir. Planlama aşamasında sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı fikir alışverişini yaparak yapılacak işler ile görevleri tanımlar ve bunu yazılı bir metne dökerek her ikisi de imzalar (Duyan, 2003b).

Sosyal hizmet uzmanı planlama aşamasında İlkim ve babası Hasan Bey'le çalışmıştır. Sorunlara çözüm önerileri getirirken birlikte değerlendirme yaparak ve ortak kararlar alarak hareket etmişlerdir.

Sosyal hizmet uzmanı babanın zamanla bağımlılığında kurtularak çocuklarıyla daha çok ilgileneneğine yönelik isteğini görmekle beraber ailenin desteğe ihtiyaç duyduğunu değerlendirmiştir. Bu bağlamda 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. maddesinin c bendine göre aileye yönelik danışmanlık tedbiri ve eğitimdeki aksaklıkların giderilmesi için de aynı kanunun b bendine göre eğitim tedbiri kararı alınması talebiyle sosyal inceleme raporunu hazırlamıştır. Hazırlanan sosyal inceleme raporunun Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl Müdürlüğü'ne ileteceğini baba ile paylaşmıştır. Babanın sosyal inceleme raporuna dahil herhangi bir itirazı olmamıştır. Ailesinin bu şekilde desteklenmesinden dolayı mutluluk duyduğunu dile getirmiştir.

Sosyal hizmet uzmanı ve aile gerçekleştirdikleri görüşme sonucunda çocukların gelişimlerine uygun güvenli, sağlıklı bir ev ortamına duyulan ihtiyacın öncelikli olarak giderilmesi gerektiğine karar vermişlerdir.

Ailenin yaşadığı sorunlar gereksinimler olarak tanımlanmıştır. İlkim ve ailesiyle beraber tanımlanan bütün gereksinimler için müdahale seçenekleri belirlenip çözüm önerileri birlikte değerlendirilmiştir.

Müdahale Planı

Sorun	Gereksinim	Müdahale
Yoksulluk	Ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanması	Sosyal Hizmet Merkezinden ekonomik destek alınması, ev ihtiyaçlarına yönelik komşu desteği
Akran Zorbalığı	Eğitim Hakkı, Akran desteği	Psikososyal destek, okulda akran zorbalığına yönelik grup çalışması
Bağımlılık	Sağlık Hakkı	Psikososyal destek, AMATEM'e yönlendirme
Sosyal Dışlanma	Kabul Aidiet	Voleybola Yönlendirme, psikososyal destek sağlama

İlkim ve babasının planlanan müdahaleler kapsamında ne gibi sorumluluklar üstleneceğine dair görev paylaşımı yapılmıştır. Örneğin, sosyal hizmet uzmanı çocuğun okulda yaşadığı akran zorbalığını sonlandırmak adına okulda görev alan psikolojik danışmanla ortak çalışılarak öğrencilerle bir grup çalışması planlama görevini üstlenmiştir. Baba ise madde bağımlılığının tedavisi için hastane başvurularını yapacaktır. Görevlerin yer aldığı ve bu görevlerin kimler tarafından yapılacağını belirtildiği bir sözleşme hazırlanmış ve bu sözleşme sosyal hizmet uzmanı, İlkim ve babası tarafından imzalanmıştır.

4. Uygulama

Planlı müdahale sürecinin dördüncü aşaması olan uygulama aşamasında, müracaatçının yakın çevresiyle kurduğu sosyal ilişkiler değerlendirip düzenlenmeli, kaynaklar artırılmalı, müracaatçı duygusal olarak desteklenmeli ve son olarak çevreye müdahale etmek amacıyla destek sistemlerinin harekete geçirilmesi sağlanmalıdır (Turan, 2009).

Sosyal hizmet uzmanının aile hakkında elde ettiği bilgiler çerçevesinde hazırladığı ve danışmanlık ve eğitim tedbirlerini içeren sosyal inceleme raporu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl Müdürlüğü'ne iletilmiştir.

Ailenin ekonomik olarak desteklenmesi için baba sosyal hizmet merkezinin sosyal destek birimine başvuruda bulunmuştur. Birimin gerçekleştirdiği incelemeler sonucunda aileye kira ve fatura desteği sağlanmıştır.

İlkim okulda yaşadığı akran zorbalığı neticesinde temel insan hakları kapsamında olan eğitim hakkından mahrum kalmaktadır. Okuldaki akran zorbalığını ortadan kaldırmak ve yeniden İlkim'in eğitimine devam etmesini sağlamak amacıyla okul psikolojik danışmanı ile iletişime geçilmiştir. Psikolojik danışmanla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda; sosyal hizmet uzmanı ile okul psikolojik danışmanının ortak hazırlayacağı ve yürüteceği "Dostluğa Evet, Zorbalığa Hayır" adlı bir grup çalışmasının okulda düzenlenmesine karar verilmiştir. Ayrıca İlkim ile akran zorbalığıyla baş etmeye yönelik bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Akranlarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmesini sağlamak adına İlkim'in ilgisi üzerine çocuk Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı spor okullarının voleybol kursuna kaydının yapılması için yönlendirilmiştir.

Babanın alkol bağımlılığını bırakma isteği doğrultusunda AMATEM'deki sosyal hizmet uzmanıyla iletişime geçilerek babanın durumu anlatılarak yönlendirme gerçekleştirilmiştir.

Ergenlik döneminde ebeveynler ile çocukları arasında çeşitli çatışmalar ve iletişim kopuklukları meydana gelebilir. Bu bağlamda babanın ergenlik çağındaki kızıyla sağlıklı ilişki kurabilmesini sağlamak adına babaya ergenlik dönemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır ve ergenle iletişim kurma yolları üzerine çalışılmıştır.

Babanın yaşadığı boşanmayla duygusal olarak başa çıkmakta zorlandığı görülmektedir. Bu sebeple psikolojik destek alması amacıyla sosyal hizmet merkezinde görevli psikoloğa yönlendirilmesi sağlanmıştır.

Baba bakım verme yükünü azaltmak adına daha önce yardım almaktan çekindiği komşusundan ev işlerinde kendisine yardımcı olması isteğine olumlu yanıt almıştır. Böylelikle ev temizliği ve yemek konusunda babanın tedavisi düzene girene kadar komşuları aileyi desteklemiştir.

İlkim'in kardeşi Mert, ilgisi üzerine İlçe Belediyesine bağlı Toplumsal Dayanışma Merkezinin bünyesindeki resim atölyesine yönlendirilmiştir.

5. Son Değerlendirme

Son değerlendirme aşamasında gerçekleştirilen uygulamaların etkili olup olmadığı, politikaların etkili bir biçimde kullanıp kullanılmadığı, kaynakların değişim için ne kadar faydalı olduğu, teknik ve yöntemlerin hangi düzeyde nasıl işe yaradığı değerlendirilmelidir (Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Psikolojik danışmanın bildiri sonucunda sosyal hizmet merkezine yönlendirilen İlkim, sosyal hizmet uzmanının uyguladığı uygulamalar sonucunda okula karşı aidiyet duygusunu yeniden kazanmış ve temel eğitim hakkına erişimi sağlanmıştır. Özellikle okulda gerçekleştirilen "Dostluğa Evet, Zorbalığa Hayır" adlı grup çalışması okuldaki akran zorbalığı hakkında çocukların bilinçlenmesini sağlayarak İlkim'in eğitim hakkına erişimini engelleyen en büyük etken olan akran zorbalığının azalmasını sağlamıştır. İlkim'in voleybol kursunda edindiği becerilerin ardından okul voleybol takımına katılımı gerçekleşmiş olup bu durum da İlkim'in yeni arkadaşlar edinmesi ve akranlarıyla yeni, sağlıklı ve güçlü ilişkiler kurma fırsatı yaratmıştır.

İlkim'in babası sosyal hizmet merkezinden almış olduğu ekonomik destekler sayesinde ailesinin temel ihtiyaçlarını sağlayabilmiştir. AMATEM'e yönlendirilmesi sonucunda da alkol bağımlılığından kurtulmuştur. Bununla birlikte özel bir firmada temizlik görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Bunun neticesinde ailenin aldığı ekonomik destek sonlandırılmıştır.

Babanın aldığı psikolojik destek sayesinde boşanma sürecinin kendisinde yaratmış olduğu olumsuz duygu durumundan uzaklaştığı görülmüştür. Çocuklarıyla iletişimini güçlendirmek adına babayla gerçekleştirilen iletişim becerilerini güçlendirmeye yönelik görüşmelerin etkili olduğu görülmüş ve babayla çocukların ilişkilerinin geliştiği değerlendirilmiştir. Babanın sosyal çevresinde bulunan komşusundan almış olduğu destekle bakım verme yükünün azaldığı ve bunun bağımlılık tedavi sürecinden hızlı sürede fayda görmesinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür.

Annenin iş birliği kurmaya yanaşmaması nedeniyle, çocukların gelişimini destekleyici, sağlıklı anne çocuk ilişkisinin kurulması desteklenememiştir.

Sosyal hizmet uzmanı, gerçekleştirmiş olduğu müdahaleler sonucunda belirlenen amaçlara büyük ölçüde ulaşıldığı ve uygulamaların işlevsel olduğu sonucuna varmıştır. Uygulamalar sonucunda aile üyeleri olumlu değişimler ve gelişimler yaşamıştır.

6. Sonlandırma

Sonlandırma aşaması planlı müdahale sürecinin hangi süre zarfı içerisinde bitirilmesi gerektiğinin değerlendirildiği aşamadır. Bu değerlendirmeyi gerçekleştirirken müdahale sürecinin başında belirlenen amaçlara hangi düzeyde ulaşıldığı değerlendirilmelidir. Buna ek olarak süreç boyunca değişim yaşayan müracaatçının değişimi koruma ve sürdürebilme yeteneği analiz edilmelidir. Sürecin sonlandırılmasına yönelik sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçının duygu durumları değerlendirilmelidir. Sonlandırma aşamasında müracaatçının gereksinim duyması durumunda havale edilmesi gerekebilir (Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Planlı müdahale sürecinde belirlenen bağımlılık, akran zorbalığı, temel ihtiyaçlarını karşılayamama gibi ailenin temel sorunlarının çözüme ulaştığı analiz edilmiştir. İlkim'in baş etme becerilerinin geliştiği, sağlıklı akran ilişkileri kurabildiği; babanın ise bağımlılıktan kurtulmasıyla hayatında yeniden çalışmaya başlama gibi olumlu değişimler geçirdiği ve çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler geliştirdiği değerlendirilmiş olup bu olumlu değişimlerin kalıcı olabileceği değerlendirilmiştir. Sosyal hizmet uzmanı planlı müdahale sürecinin sonlandırabileceği düşüncesini İlkim ve babaya iletğinde ailenin müdahalenin sonlandırılmasına yönelik duygusal bir tepkilerini gözlemlememiş olup aile üyelerinin olaylara çözüm odaklı bakabildikleri, bu sebeple birbirlerini daha fazla desteklediklerini gözlemlemiştir. Sosyal hizmet uzmanı yaptığı değerlendirmeler sonucunda planlı müdahale sürecini sonlandırmaya uygun bir ortamın oluştuğunu düşünmüştür. Bunun

sonucunda ailenin ve sosyal hizmet uzmanının ortak kararı neticesinde sonlandırma gerçekleşmiştir.

7. İzleme/Takip

Müdahale süreci sonlandırıldıktan sonra planlı müdahale sürecinin son aşaması olan izleme aşaması kapsamında belirli zaman aralıklarında müracaatçının takibi sistematik biçimde yapılmalıdır. Bu takip sonucunda; müracaatçının gelişiminin devam edip etmediği, sosyal işlevsellik düzeyinin düşüp düşmediği, kazandığı yeni becerileri kullanıp kullanmadığı, herhangi bir yönlendirme veya havale yapılmasına gerek olup olmadığı, değerlendirilmelidir (Sheafor ve Horejsi, 2014).

Sosyal hizmet uzmanı aile ile çalışmasını sonlandırdıktan sonra İlkim'in ayda bir kuruma gelmesini talep etmiştir ve iki ayda bir süreyle olmak üzere toplam iki kere aileye haneye ziyareti gerçekleştirmiştir. Buna ek olarak okul psikolojik danışmanıyla İlkim'in eğitim durumu hakkında bilgi almak amacıyla üç kere telefon görüşmesi yapmıştır. Yapmış olduğu bütün görüşmeler sonucunda aile içerisinde ve okulda çocuklar için herhangi olumsuz bir durumun olmadığını değerlendirmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yoksulluk, başlangıcı çok eski tarihlere dayanan, nedenleri ve sonuçları bakımından çok boyutlu olan bir kavramdır. Yoksulluğun çocuklar üzerinde sosyal dışlanma, akran zorbalığı, beslenme geriliği, ihmal ve istismar gibi çok olumsuz etkileri bulunmaktadır. Çocukların yoksulluktan bu derecede yoğun etkilenmelerinden dolayı literatürde “çocuk yoksulluğu” diye ayrı bir kavram oluşturulmuştur. Çocuk yoksulluğu çocukların en temel insan hakları kapsamında yer alan ve kişinin yoksulluk döngüsünü kırmak için kullanabileceği en etkili araç olan eğitim hakkına erişememesine neden olmaktadır. Özellikle çocukların eğitim hakkına erişememelerinin temel sebebi; çocuk yoksulluğunun psikososyal boyutu kapsamında yer alan ve çocuğun okula aitliğini azaltan; sosyal dışlanma, akran zorbalığı ve damgalama gibi olumsuz sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının özellikle okul sosyal hizmeti kapsamında mesleki rol ve işlevlerini kullanarak mikro, mezzo ve makro düzeyde gerçekleştirecekleri müdahaleler çocuk yoksulluğunun bireyde yaratmış olduğu hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır.

Bu çalışma kapsamında yer alan kurgusal vakada olduğu gibi yoksullukla ve çocuk yoksulluğuyla mücadele ederken sosyal hizmet uzmanının

bütüncül bakış açısıyla birlikte gerçekleştirdiği mikro, mezo ve makro uygulamalarının oldukça işlevsel olduğu görülmektedir. Vakada sosyal hizmet uzmanının mikro düzeyde gerçekleştirdiği müdahaleler kapsamında; İlkim spora yönlendirilerek akranlarıyla yeni ve sağlıklı ilişkiler geliştirilmesi sağlanmış ve akran zorbalığıyla baş etme becerileri geliştirilmiş, İlkim'in babası AMATEM'e yönlendirilerek bağımlılık sorunuyla ilgili destek almış ve İlkim'in kardeşinin resim kursuna yönlendirilmesi sonucunda psikososyal gelişimine katkı sağlanmıştır. Sosyal hizmet uzmanının mezo ve makro düzeyde gerçekleştirdiği müdahale kapsamında ise; okulda gerçekleştirilen "Dostluğa Evet, Zorbalığa Hayır!" grup çalışmasıyla akran zorbalığının önüne geçilmiştir. Okulda bir şiddetsiz iletişim atmosferi oluşturmak üzere adımlar atılmıştır.

Çocuk yoksulluğu alanında hazırlanan kurgusal vaka sonucunda, çocuk yoksulluğuyla daha etkin mücadele yürütebilmek adına çeşitli önerilerde bulunulmuştur:

- Çocuk yoksulluğu gibi çok boyutlu bir kavramın çözümü ancak kurumlar arası iletişim, multidisipliner ekip çalışması ve kapsayıcı müdahalelerle sağlanabilir. Bu bağlamda çocukların bireysel, ailesel ve çevresel sorunlarına yönelik etkili uygulamaları olan okul sosyal hizmetinin hayata geçirilerek okullarda sosyal hizmet uzmanları görevlendirilmelidir. Sosyal hizmet uzmanı mesleğinin getirdiği bütüncül bakış açısıyla birlikte çocuk yoksulluğunu kapsayıcı bir biçimde değerlendirip, ona yönelik çok boyutlu müdahaleler gerçekleştirecektir. Okullarda çocuk yoksulluğu alanında çalışan multidisipliner ekibin uyum içerisinde çalışabilmelerini sağlamak adına; okulda görev alan sosyal hizmet uzmanları ile okul psikolojik danışmanlarının mesleki iş birliklerini güçlendirecek uygulamalar yapılması ve buna yönelik bir okul sisteminin oluşturulması önemli olacaktır.
- Çocukların okullarda yaşadığı akran zorbalığını engellemeye yönelik mekanizmalar çalışmamaktadır. Bu durumun önüne geçmek amacıyla kurumların sistemli ve denetlenebilir hale getirilmesi gerekmektedir.
- Çocuk yoksulluğunu önlemeye yönelik mekanizmaların etkin bir biçimde çalışmadığı değerlendirilmektedir. Çocuk yoksulluğunu önleyici yeni ve kapsamlı sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.
- Akran zorbalığını önleyici çalışmalar kapsamında her okulda ilgili konu hakkında uygulamaların ortaya konması teşvik edilmelidir. Bu çalışma

hazırlanırken sosyal hizmet uzmanları ve okul psikolojik danışmanları iş birliği içerisinde olmalıdır.

- Yoksulluk beraberinde ihmali ve istismarı getirebilmektedir. Çocuk ihmali ve istismarının oluşmasını önleyici mekanizmalar ve sosyal politikalar oluşturulmalıdır.
- Çocuğun yoksulluk döngüsünden çıkabilmesinde kullanılacak en önemli araç eğitimidir. Ancak çocuklar çeşitli sebeplerden dolayı en temel insan hakları kapsamında olan eğitim hakkına yönelik hak ihlalleri yaşamaktadırlar. Bunun önüne geçebilmek için işlevsel sosyal politikalar ve önleyici mekanizmalar oluşturulmalıdır.
- Ergenlik çağındaki çocukların, gelişim dönemlerine özgü gereksinimlerinin ebeveynler tarafından bilinmediği görülmektedir. Bunun önüne geçmek amacıyla ebeveynlere çeşitli kamu kuruluşlarınca ergenlik dönemi ve çocukların tüm gelişim dönemlerinin temel özellikleri ve gereksinimleriyle ilgili bilgilendirici konferans veya seminerler düzenlenebilir.
- Ergenlik döneminde ergen için akran ilişkileri çok önemlidir. Okullarda ergenlerin ilişkilerini güçlendirecek çeşitli sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler yapılmalıdır.
- Boşanmanın yetişkinler ve çocuklar için yıkıcı sonuçları olabilmektedir. Boşanmanın ardından bireylere yönelik psikososyal, hukuki, ekonomik çeşitli desteklerin verilmesi, olası risklerin tespitine de yardımcı olabilecekken bireylerin boşanmanın ardındaki süreçte daha rahat uyum sağlamalarını destekleyecektir.

Doğucan Çatulay

Zilan Uğurlu

Kaynakça

- Aktan, M. C. (2016). Türkiye’de okullarda öğrencilerin karşılaştıkları problemler ve okul sosyal hizmeti. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(1), 298-310.
- Atatanır, H. ve Karataş, K. (2019). Yoksulluğa hak temelli yaklaşım. *İnsan & İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*, 6(21), 453-475.
- Atik, G. ve Kemer, G. (2008). İlköğretim ikinci kademe öğrencileri arasındaki zorbalığa yordamada problem çözme becerisi, sürekli öfke-öfke ifade tarzları ve fiziksel özyeterliliğin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (23), 198-206.
- Avşar-Kurnaz, S. (2007). Çocuk yoksulluğu. *Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*, 6(1), 47-55.
- Avşar, Z. ve Ögütoğulları, E. (2012). Çocuk işçiliği ve çocuk işçiliğiyle mücadele stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 9-40.
- Aygen, M. (2016). Türkiye’de yoksulluk ve sosyal yardımlar üzerine: Elazığ örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 151-176.
- Bakır, E. ve Kapucu, S. (2017, Ağustos 16). Çocuk ihmali ve istismarının Türkiye’de yapılan araştırmalara yansımaları: Bir literatür incelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 4(2), 13-24.
- Cıbir, S. E. ve Uğurlu, Z. (2022). Çocuk Yoksulluğu ve İhmali Vakalarına Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi. Sosyal Hizmette Vaka Yönetimi Çocuk Alanı. (Ed. Z. Uğurlu, M. Çay, U. Yanardağ) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Çarkıt, E. ve Bacanlı, F. (2020). Okullarda akran zorbalığı: öğretmen görüşlerine göre nitel bir çalışma. *Uluslararası Toplum Araştırmalar Dergisi*, 15(24), 2547-2583
- Çokgezen, M. ve Erdene, O. (2015). Gelişmekte olan ülkelerde yaygın eğitimin yoksulluğu azaltma. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 47-64.
- Dupper, D. (2013). *Okul Sosyal Hizmeti Etkin Uygulamalar İçin Beceri ve Müdahaleler*. (Y. Özkan, & E. Gökçeşlan Çıfci, Çev.) İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
- Duyan, V. (2003a). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(2), 1-22.
- Duyan, V. (2003b). Aileye yönelik planlı müdahale sürecinin aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 41-61.
- Erkul, E. ve Demir-Erkul, F. (2019). “Neoliberal politika çerçevesinde Türkiye ve Şili’ye ilişkin gelir dağılımı ve yoksulluk istatistiklerinin incelenmesi”, *Sosyoekonomi*, 27(39), 11-38.
- Eryılmaz-Ballı, F. ve Kartal, S. (2020). Okul terki araştırmaları sistematik bir analiz çalışması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 257-278.
- Gültekin, T. ve Sezer, S. (2017). Engelli ailelerinin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 81-100.
- Günaydın, D. (2020). Yoksulluk damgalama ve utanma: Sosyal yardım ağı çerçevesinde bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49), 837-860.
- Günaydın, D. (2021). Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri: Nesiller arası yoksulluk döngüsünü kırmak için yaklaşımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 155-183.
- Kaya, S. (2018). Çocuk yoksulluğu: Türkiye’de mevcut durum analizi ve ülke örnekleriyle karşılaştırma. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/254771?show=full>
- Keçeci, G. (2017). Makro sosyal hizmet uygulamasında kullanılan modeller, teknikler ve sosyal hizmet uzmanlarının rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 28(1), 187-201.
- Kılıç-Ceyhan, E. ve Özbesler, C. (2021). Anne baba ve ergenlerin gözüyle okul sosyal hizmet uygulamalarına duyulan ihtiyacın belirlenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(Eğitim Bilimleri Özel Sayısı) 4428-4452.

- Kınacı, Ş. N. (2020). Çocuk yoksulluğu. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(2), 81-87.
- Kirst-Ashman, K. ve Hull, G. H. (1999). *Understanding Generalist Practice*. Chicago: Nelson- Hall Publishers.
- Konuk-Şener, D. ve Ocakçı, A. F. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu Etkileri. *E Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 58-68.
- Kudubeş, İ. E., Akdeniz-Kudubeş, A. ve Bektaş, M. (2017). Küreselleşmenin yarattığı yoksulluk: çocuk yoksulluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(1), 79-85.
- Özpolat, A. O. ve Aktuna, E. (2023). Türkiye’de çocuk yoksulluğuna ilişkin bir değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 9(1), 204-223.
- Sheafor, B. ve Horejsi, C. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler*. (D. B. Çiftçi, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Şahin, S. ve Çokover-Özçelik, Ç. (2016). Ergenlik dönemi ve sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 5(1), 42-49.
- Şahin-Taşğın, N. (2017). *Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Turan, N. (2009). *Sosyal Kişisel Çalışma: Birey ve Aileler İçin Sosyal Hizmet*. (V. Duyan, Dü.) Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Uğurlu, Z. (2022). Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin çocuğa yansımaları: Çocuk istismarı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 160-174.
- Yaşar, R. (2016, Haziran 24). Yoksulluk, akademik başarı ve kültürel sermaye ilişkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 202-237.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.

Üstün Yeteneği Tanılamaya Yönelik Alternatif Bir Model Önerisi

SULE DEMİREL DİNGEÇ

Özet

Üstün yeteneği tanılamak için zekâ testlerinin, başarı testlerinin, yetenek testlerinin yanı sıra ürün dosyalarının, proje ürünlerinin, dereceleme ölçeklerinin de kullanılması söz konusudur. Her birinin farklı güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bu çalışmada üstün yeteneklileri doğru şekilde tanımlayabilmek için alternatif bir model önerilmiştir. Bu modelden tüm üstün yeteneklilere yönelik kullanılabilceği gibi özellikle dezavantajlı durum yaşayan bireylerde yararlanılabilir. Önerilen model Gagne'nin (2003, 2009) Ayrımsal Üstün Zekâ Üstün Yetenek Modeli ile dinamik değerlendirmeler yaklaşımlarını temel alarak hazırlanmıştır. Modelde potansiyeli belirleme, öğrenme-öğretme, son değerlendirme ve karar alma üzere dört hipoteetik aşama bulunmaktadır. Çalışmada modelin kuramsal kısmı paylaşıldıktan sonra aşamaların nasıl gerçekleştirilebileceği açıklanmış, ardından güçlü ve zayıf yönleri tartışmalı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: üstün yetenek, tanılama, dinamik değerlendirme

An Alternative Model Proposal for Identifying Giftedness

Abstract

In addition to intelligence tests, achievement tests and aptitude tests; product files, project products and rating scales can also be used to identify

– GÖRÜS MAKALESİ –

287

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 287-299

SULE DEMİREL DİNGEÇ, suledemirel@anadolu.edu.tr
Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü
<https://orcid.org/0000-0002-6709-7690>

Geliş Tarihi 28.03.2023 • Kabul Tarihi 21.12.2023

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.292>

giftedness. Each of them have different strengths and weaknesses. In this study, an alternative model was proposed to accurately identify gifted students. This model can be used for all gifted individuals, but it can also be used for individuals who are particularly in a disadvantaged position. The proposed model is based on Gagne's (2003, 2009) Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT) and dynamic assessments approaches. The model has four hypothetical stages: identifying potential, learning-teaching, final assessment and decision-making. In the study, the theoretical part of the model is shared, how the stages can be realized is explained, and then its strengths and weaknesses are discussed in a controversial way.

Keywords: giftedness, identification, dynamic assessment

Giriş

Üstün yetenek kavramıyla ilgili çalışmaların geçmişine bakıldığında zekâ çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu noktada zekâyla ilgili çalışmalarda ilk önce genel bir zekânın varlığından bahsedildiği söylenebilir. Örneğin Galton (1869) ve Spearman (1904) zekanın genel zekâ olarak adlandırılan genel bir zihinsel kapasiteden oluştuğunu ve genel zekâ puanı yüksek birinin pek çok farklı alanda üstün performans gösterebileceğini savunmuştur (Brody, 2000). Thurstone (1938) ise zekâyı çoklu olarak ele almış ve birbirinden bağımsız değerlendirmiştir. Bu çoklu bakış açısına göre bireyler genel bir enerjiden bağımsız olacak şekilde farklı alanlarda üstün yetenekler sergileyebilirler. Güncel ve yaygın olarak kabul edilmiş Cattell-Horn-Carroll zekâ kuramı ise zekâyı hiyerarşik biçimde ele alır. Bu hiyerarşik yapıda özel, dar ve geniş yeteneklerin üzerinde etkili olan genel bir faktör olduğu kabul edilmektedir (Schneider & McGrew, 2018).

Zekâ çalışmalarındaki bu bakış açısı değişimi üstün zekâ ve üstün yetenek çalışmalarında da görülmektedir. Geçmişte üstün yetenekli kişiler sadece zekâ puanıyla değerlendirilirken artık pek çok üstün yetenek kuramında genel zekânın alt bileşenlerine ve hatta bilişsel özellikler dışındaki farklı bileşenlere yer verilmektedir. Örneğin Renzulli'ye (1978) göre üstün yetenek, ortalama üstün yeteneğin, yaratıcı yeteneğin ve motivasyonun etkileşimi sonucunda görülmektedir. Sternberg'e (2007) göre birine üstün yetenekli demek için zekâ, yaratıcılık ve erdem in sentezi bir arada olmalıdır. Gagne'ye (2013) göre üstün yeteneğin gelişim sürecinde bireyin potansiyeli kişisel özellikler, çevre, şans gibi bileşenlerle etkileşime girmelidir.

Güncel bir üstün yetenek bakış açısı sunan Sak (2021) da üstün yeteneğin var olması için bireydeki eğilimlerle çevresindeki uyaranların mutlaka etkileşime girmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Görüldüğü gibi geçmişten günümüze üstün yetenek kavramına bakış açısı daha dar bir bakış açısından daha esnek bir bakış açısına evrilmiş ve hali hazırda da güncellenmeye devam etmektedir. Üstün yeteneğin nasıl tanımlandığı, kavramı tanılama aşamasında da belirleyici unsurlardan biridir. Tanılama belirli özellikleri taşıyan ya da belirli bir sınıfa giren kişileri belirleme süreci olarak tanımlanabilir (Sak, 2011). Üstün yeteneklilerin eğitimi alanındaki en önemli konulardan biri de bu bireylerin tanılanmasıdır. Tanılama başlığı kapsamında yer alan tanılama yaklaşımı, yöntemi, teorik alt yapısı, test modeli, tanılamada kullanılan ölçme araçları gibi alt boyutlar tanılama sürecinde çeşitlilikler barındırabilir. Bu çeşitlilikleri etkileyen temel unsur aslında kabul edilen üstün yetenek tanımıdır (Mcintosh & Dixon, 2005). Örneğin kabul edilen üstün yetenek tanımında bireyin güçlü belleğine işaret ediliyorsa, tanılama sürecinde bireyin belleği ölçülmeye çalışılır. Bir başka uzman, kurum veya toplum ise üstün yetenek tanımında yaratıcılık bileşenine yer vermiş olabilir. Bu durumda tanılama sürecinde yaratıcılığı da değerlendirebilecek kaynakları sürece dahil etmelidir. Tanımla süreç arasında beklenen bu ideal tutarlılık bazen tam olarak gerçekleşmeyebilir. Örneğin Türkiye’de güncel olarak kabul edilen tanımda “özel yetenek” sıfatı tercih edilmektedir. Bu tanıma göre “Özel yetenekli birey zekâ, yaratıcılık, sanat, liderlik kapasitesi, motivasyon veya özel akademik alanlarda yaşıtlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren bireydir.” (MEB, 2013). Tanımdan da anlaşıldığı gibi özel yetenek farklı alanlarda görülebilmektedir. Bu bağlamda özel yeteneği, üstün yeteneği tanımlarken sadece anlık ölçmeler veya zekâ testleri yeterli olmayabilir, tanımın kendisi ölçme değerlendirme aşamasında bir çeşitlilik ihtiyacı doğurmaktadır. Ancak uygulama güçlükleri, ekonomik olma gibi gerekçelerle alternatif tanılama yöntemleri yaygın olarak kullanılamamaktadır.

Türkiye’de var olan tanılama sistemlerine bakıldığında Bilim ve Sanat Merkezlerinin (Bilsem) ve Üstün Yetenekliler Eğitim Programlarının (ÜYEP) tanılama süreçleri dikkat çekmektedir. Bilsem tanılama sürecinde öğrenciler öğretmenleri tarafından aday gösterilir, grup taramasından geçirilir, daha sonra bireysel değerlendirmeye alınırlar. Bu değerlendirme sürecinde özellikle genel zekâ alanındaki değerlendirmelerde bireysel zekâ testleri kullanılır. Bilsemelerde görsel sanatlar yetenek alanı ve müzik yeteneği

yetenek alanı için öğrenci seçimi yapılırsa da bu alanları değerlendirmek için standart bir test uygulanmamaktadır. (Şahin & Zorlu, 2022). Matematik ve fen alanlarında yetenekli öğrencilere yönelik bir program olan ÜYEP örneğinde ise öğrencilere genel yetenek sınavları uygulanır (Sak, 2011). Bu tanılama sisteminde programı kazananların değil uyum sağlayıp tamamlayanların gerçekten üstün yetenekli olduğu savunulmakla birlikte, programa girmeye hak kazanan öğrenciler programa katıldıkları an itibarı ile üstün yetenekli etiketini almaktadırlar.

Türkiye’de üstün yeteneklilerin tanılanması sürecinde yaygın olarak statik zekâ ve yetenek testlerinin kullanıldığı görülmektedir. Oysa bu bireylerin belirlenmesinde zekâ ve başarı testleriyle sınırlı kalınmaması önerilmektedir (Kurnaz & Ekici, 2020). Özellikle dezavantajlı bir durum içinde olan, sıra dışı bir olayın etkisinde olan bireylerin tanılanmasında önerilen model doğru tanılama oranlarını arttırabileceği için son derece önemlidir. Örneğin farklı bir ülkeye göç yaşamış yetenek potansiyeli yüksek bir çocuğu tanımlarken dil dezavantajı onun yeteneklerini örtebilir. Bir başka örnekte deprem gibi bir afetin etkilerini yaşayan bir çocuk statik ölçmelerde kendini tam olarak gösteremeyebilir. Ancak sürece yayılan ve desteklendiğinde neler yapabileceğini göstermesine olanak tanıyan bir tanılama sistemi var olursa, onun gerçek potansiyeli belirlenebilir. Bu çalışmada Gagne’nin (2003) üstün yeteneğe ve Vygotsky’nin (1978) gelişime bakış açılarından yola çıkılarak, dinamik değerlendirmeler yoluyla üstün yetenek potansiyeli olan öğrencilerin tanılanması üzerine bir model önerilmiştir. Önerilen tanılama modelinin teorik alt yapısı ve aşamaları aşağıda belirtilmiştir.

Önerilen Modeldeki Teorik Alt Yapı: Ayrımsal Üstün Zekâ ve Üstün Yetenek Modeli ve Dinamik Değerlendirmeler

Üstün yeteneğin tanılanması sürecinde tanılamamanın her aşamasını ilk başta kabul edilen tanım etkilemektedir. Kime üstün yetenekli dendiği, hangi özelliklerin aranacağı; tanılama aşamalarından tanılama aracına kadar pek çok boyutu etkilemektedir. Bu öneride üstün yetenek kavramına bakış açısı potansiyelin performansa dönüşmesi ve gelişime odaklanılması şeklinde düşünülebilir.

Alan yazında üstün zekâ, üstün yetenek, özel yetenek kavramları zaman zaman bilinçli şekilde zaman zaman farkında olmadan birbiri yerine kullanılmaktadır. Bu çalışmada Gagne’nin (2003) Ayrımsal Üstün Zekâ

ve Üstün Yetenek Modeli (Differentiated Model of Giftedness and Talent, DMGT) temel alınmış; potansiyel ve performans odaklanılmıştır. Gagne'ye (2004) göre üstün zekâ ve üstün yetenek kavramları birbirinden ayrı şekilde tanımlanabilir. Buradan yola çıkarak üstün zekâyı, en az bir yetenek alanına ilişkin ve doğuştan gelen ileri zihinsel kapasiteleri olarak; üstün yeteneği ise bahsedilen doğal zihinsel kapasitelerin en az bir performans alanında sistematik olarak geliştirilmiş hali olarak tanımlamıştır. Her iki tanım için de birey akranları arasındaki ilk %10'luk dilimde yer alırsa üstün zekâli veya üstün yetenekli olarak nitelendirilmektedir. Üstün zekâ ve üstün yetenek tanımlarının ayrı ayrı yapılmasının dışında, kuramda dikkat çeken en önemli nokta, üstün zekânın üstün yeteneğe dönüşmesidir. Bu süreç ilk önce kuramda altı bileşen başlığında açıklanmaktadır. Bunlar üstün zekâ, üstün yetenek, bireysel katalizörler, çevresel katalizörler, deneyim ve öğrenme ile şanstır (Sternberg & Davidson, 2005). Modeli geliştiren yazar, 2007-2008 yıllarında, DMGT modelinde bazı değişiklikler yapıp, modelin ikinci versiyonunu yayınlamıştır. Yeni modelin üç ana bileşeni üstün zekâ, üstün yetenek ve gelişimdir. Diğer ek bileşenler ise çevresel ve kişisel katalizörlerdir. Böylelikle şans bileşeninin yeni versiyonda eskisinden farklı şekilde yer aldığı anlaşılmaktadır. Şans, üstün yetenek üzerinde etkisi olan çevresel faktörlerin derecesini temsil etmekte ve diğer bütün bileşenleri etkilemektedir. DMGT modelinin yeni versiyonunda üstün zekânın görüldüğü alanlar; entelektüel alan, yaratıcılık alanı, sosyal alan ve algısal alanla, kaslarla ilgili beceri alanı ve motor kontrol beceri alanıdır. Bu alanlardaki potansiyel diğer bileşenlerle etkileşime girerek daha dar bir alanda üstün yeteneğe dönüşebilir (Gagne, 2009).

DMGT'den anlaşıldığı gibi üstün zekânın üstün yeteneğe sistematik bir şekilde dönüşmesi, üstün zekânın dinamik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. DMGT Simonton'un (2005) Emergenik Kalıtım Epigenetik Gelişim Modeli'nde belirtilen oluşum ve gelişim süreci ile de benzerlik taşımaktadır. Bu modele göre bireyin sahip olduğu genler, belli bir olgunluk aşamasında aktive olmaktadır. Üstün zekâyı oluşturan genetik yapı durağan değildir. Zekânın dinamik yapısının kabul edildiği bu noktada, zekânın anlık ölçmelerle ve stabil araçlarla değerlendirilmeye çalışılması bir yetersizlik oluşturabilir. Psikometrik zekâ testlerinin, özellikle akademik başarı hakkında önemli birer tahminci oldukları gerçeği yadsınamaz. Ancak psikometrik testlerle yapılan ölçümler, tek başına yeterli olmayabilir. Az önce de belirtildiği gibi, zekâ ve dolayısıyla üstün zekâ dinamik bir yapıya sahiptir. Simonton (2010), bir başka çalışmada da geç olgunlaşan

üstün yeteneklerin, erken yaşlarda tanılanabilmesi için potansiyele bakılabileceğini belirtmiş ve DMGT'ye gönderme yapmıştır.

Gagne'ye (2009) göre potansiyelin üstün yeteneğe dönüşüm sürecinde içsel ve çevresel katalizörler çok etkilidir. Özellikle içsel katalizörlerden motivasyonun, farkındalığın ve iradenin bu süreçte çok önemli rolü olduğunu belirtmiştir. Douglas (2004) da üstün yetenekli bireylerin, ne kadar fazla potansiyele sahip olurlarsa olsunlar, kendilerinin farkında olmadıkları ve gelişimi kendileri istemedikleri sürece, taşıdıkları potansiyelin başarıya dönüşemeyeceğini belirtmiştir. Çocukların kendilerini fark etmeleri için uygun zorluk düzeyi içeren etkinliklerle karşılaştırılmaları gerektiğini öne sürmüştür. Koshya, Ernest ve Casey (2009) de benzer şekilde üstün yetenekli çocukların tanılama sırasında onlar için gereken zorluklarla karşılaştırılmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü bu çocuklar, ancak yeterince zorlandıklarında, ihtiyaçları olan zorluk düzeyiyle karşılaştıklarında potansiyellerini gösterirler. Bunu sağlamak için dinamik değerlendirmeler iyi bir seçenek olabilir.

Üstün zekânın dinamik bir yapıya sahip olması ve DMGT kuramında olduğu gibi potansiyelin performansa dönüşmesi noktalarından yola çıkılarak, bu çalışmada ele alınan tanılama modeli dinamik bir süreci kapsamaktadır. Dinamik değerlendirme yaklaşımı teorik alt yapısını Vygotsky'nin (1978) Gelişim Bölgesi Modeli'nden (Zone of Proximal Development, ZPD) almaktadır (Kanevsky, 2000). Bu modele göre, öğrenmede sosyal etkileşimlerin önemi büyüktür. Dinamik değerlendirmeler, entelektüel zekânın değerlendirilmesinde kullanılabilecek, geleneksel yöntemlere alternatif oluşturan bir yaklaşımdır. Dinamik değerlendirmeler, üstün yetenekli bireylerin tanılanmasında da kullanılabilir. Böylece bu bireylerin sadece üstün taraflarının belirlenmesiyle kalınmaz aynı zamanda söz konusu farklılıkların nereden kaynaklandığı da ortaya konabilir (Bolig&Day, 1993). Dinamik değerlendirmelerle ilgili bir başka bakış açısına göre bu değerlendirme sürecinde test, müdahale ve yeniden test aşamaları bulunur. Bu format ile öğrenciye bir destek sunularak müdahale sırasındaki gelişimine odaklanılır (Kirschenbaum, 1998). Yine Stanley (1993) ile Borland ve Wright'ın (1994) da belirttikleri gibi dinamik değerlendirmeler, ön test, öğretme-öğrenme ve son test süreçlerini kapsamaktadır. Sıralanan araştırmacıların değerlendirme sürecinde sadece anlık ölçmeye değil birden fazla ölçüme ve öğrenciye müdahale edildiğinde gerçekleşen gelişime odaklandıkları anlaşılmaktadır. Dinamik

değerlendirmeler özellikle dezavantajlı grupları tanılama ve destekleme yaklaşımı olarak kullanılmaktadır. Aslında sadece dezavantajlı veya azınlık grupların değil, tüm üstün yetenekli veya potansiyel çocukların belirlenmesinde bu yaklaşımdan yararlanılabilir. Chessman'a (2006) göre dinamik değerlendirmelerle üstün yetenekli bireylerin öğrenme yeteneğine odaklanılabilir. Shaughnessy'e (2002) göre, üstün yetenekli çocukların dinamik değerlendirmelerle tanınması sırasında, onlara öğrenme fırsatı da sunulmaktadır. Chaffey, Bailey ve Vine'a (2003) göre dinamik değerlendirmelerle, geleneksel yöntemlerle keşfedilmemiş üstün yetenekli çocuklar ortaya çıkartılabilir. Al-Hroub'a (2013) göre üstün yeteneklilerin tanınmasında tek bir kaynak yeterli değildir; dinamik değerlendirmelerle tanılama çok daha doğru sonuçlar verebilir. Stanley ve arkadaşları (1995) üstün yeteneklilerin tanınmasında, dinamik değerlendirmelerin en doğru sonucu verdiğini belirtmişlerdir. Tyson'a (2002) göre üstün yeteneklilerin tanınmasında izlenecek en iyi yol, bireylerin kendileri hakkında öğrenmelerine ve yeni becerilerine yönelik farkındalık kazanmalarına yardımcı olan değerlendirmedir.

Yeteneğin dinamik gelişiminin yanı sıra gelişim sürecinde, yaşam içinde gerçekleşebilecek sıra dışı olaylar da tanılama işlemlerinin doğruluğunu etkileyebilir. Azınlık gruplarda yer almak, dil dezavantajı yaşamak, sel, deprem gibi bir afeti yaşamak bu dezavantajlı durumlara örnek olarak sıralanabilir. Böyle koşulların içindeki çocukların tanınmasında tek seferlik ve anlık ölçmeler ilgili bağlamın koşullarını göz ardı edebilir. Oysa dezavantaj yaşayan çocuk desteklendiğinde, belli bir gelişim süreci içerisinde kat ettiği yol belirlenebildiğinde tanılama daha doğru yapılabilir.

Önerilen Tanılama Modeli

Bu çalışmada üstün yeteneğin tanınması için bir model önerisi sunulmuştur. Önerilen model dinamik değerlendirme yaklaşımlarından biri olan sandviç yöntemine benzerlik gösterse de bu yöntemden farklılaşan yönleri vardır. Sandviç yönteminde ön test, müdahale ve son test işlemleri gerçekleştirilir. Bu yöntemde geliştirilmesi hedeflenen davranışlar müdahale programının başında testler yoluyla statik olarak ölçülür (Pfeiffer & Blei, 2008). Önerilen model ise aşamaları ve başarı testleriyle sınırlı tutulmaması gibi açılardan bu yöntemden farklılık göstermektedir. Bu model önerisi üstün yeteneğin dinamik yapısı dikkate alınarak oluşturulmuştur. Öneri bir çerçeve model olarak düşünülebilir ve farklı

disiplinlerde kullanılabilir. Model dört aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar şöyle sıralanabilir:

- potansiyeli belirleme,
- öğrenme-öğretme,
- son değerlendirme,
- karar.

Yukarıda sıralanan aşamalara göre tanılanma yapılmak istenen alanın potansiyeli belirleme aşamasında çeşitli kaynaklardan yararlanılabilir. Örneğin sözel alandaki potansiyelle ilgili zekâ testlerinin sözel alt test sonuçlarını yorumlayarak, dil yetenek sınavlarından veya sözel başarı testlerinden yararlanarak fikir elde edilebilir. Öğrencilerden sözel becerilere dayalı ürünler oluşturmaları bile istenebilir. Yani dinamik değerlendirmeyle tanılama modelinin ilk aşamasında geleneksel veya alternatif ölçme yöntemlerinin her ikisinden de veriler elde edilebilir. Burada önemli olan başlangıç düzeyini belirlemek olmalıdır. Çünkü ikinci aşama olan öğrenme-öğretme aşamasında içeriğin ve akışın belirlenmesini ilk aşama etkilemektedir. Bu nedenle ilk aşamada kolay, orta ve zor düzeydeki içerikten oluşan araçlardan yararlanılmalıdır. Üstün yetenekli bireylerin de kendi aralarında farklı düzeylerde olduğu unutulmamalıdır. Bu aşamada öğrencinin var olan potansiyelini doğru belirlemeli ve daha sonra dinamik değerlendirmelerin doğasını gerçekleştirebilmek için düzeyine uygun gelişim olanakları oluşturulmalıdır.

İkinci aşamada belirlenen düzeyin bir iki düzey üzerinde öğrencinin zorlanmasına yönelik bir içerik oluşturulmalıdır. Söz konusu içerik alternatif öğretim yöntemleri ve öğrenme stratejileri ile gerçekleştirilebilir. Dinamik değerlendirmenin doğasında gelişime odaklanılmasına dayanarak, ikinci aşamada öğrenci yeterince zorlandığında ne kadar gelişim gösterdiğini ortaya çıkarmak söz konusudur. Düzeyin belirlenmesinde akış teorisi (Csikszentmihalyi, 1990) rehber olarak alınabilir. Bu aşamada öğrenciyi hevesini kaçırarak kadar zorlamamaya veya hiç keyif almayacağı kadar basit bir içerikle buluşturmamaya dikkat edilmelidir (Csikszentmihalyi, 1990; Wallen, 1999). Öğrenciler yetenek potansiyeli taşıdıkları alanda dinamik değerlendirmelerin de izin verdiği gibi ipuçları bile alabilirler. Amaç onlardan aşırı beklentilerle, zorluk düzeyi çok yüksek düzeydeki etkinliklerle içeriğe boğmak değildir. Bu aşamadaki hedef öğrencilerin isteklerini canlı tutarak, süreçteki küçük başarılarını fark ettirerek gelişim alanının çapını geniş tutmak ve bu gelişimi nasıl

gerçekleştirdiğini belirlemeye çalışmaktır. Örneğin üstün yetenekli bireylerde karakteristik özellikler arasında sıralanan yüksek motivasyon gibi bir özellik bu aşamada belirlenebilir. Yine azim, odaklanma, öz disiplin gibi özellikleri de bu aşamada gözlemlemek mümkün olacaktır. Bu çalışmada temel alınan DMGT modelindeki bileşenlerden ikisi kişisel katalizörler ve çevresel katalizörlerdir. İkinci aşama bu bileşenlerin aktive olabileceği ve fark edilebileceği aşamadır. Dinamik değerlendirmeler bireyin sadece ne kadar bildiğine değil, nasıl öğrendiğine de odaklandığı için bu aşama “Nasıl?” sorusunun cevabının alınabileceği önemli bir aşamadır. DMGT modelindeki şans bileşeni ise öğrencinin böyle bir tanılama sürecine girmesinden, süreçte karşılaşılabileceği uzmanlara kadar pek çok boyut üzerinde etkili olabilir. Bu bileşeni değerlendirmeye almak çok mümkün olmayabilir ancak şans denen bu bileşen olumlu veya olumsuz şekilde öğrencilerin hayatına temas ettiğinde, öğrencinin bunu nasıl yönettiği ikinci aşamadaki verilere destek sunabilir.

Üçüncü aşamada ise ilk aşamada kullanılan araçlar kullanılabilir. Gerekli görüldüğünde yeni araçlar da eklenebilir. Örneğin ilk aşamadaki araçlara ek olarak öğrencinin kendini değerlendirdiği bir form, öğretmen görüşlerini içeren bir kayıt son değerlendirmede yer alabilir. Ancak sadece statik araçlar kullanımıyla sınırlı kalınmamalıdır. Ayrıca ilk aşamada ve bu aşamada birbirinden bağımsız ölçmeler yapılmamalıdır. Burada ikinci aşamada gerçekleştirilen öğrenme-öğretme etkinliklerinin ardından gelinen noktanın belirlenmesi söz konusudur. Bunu sağlıklı yapabilmek için ilk ve son değerlendirme aşamalarında tutarlı olunmalı, ikinci aşamadaki ek kaynaklar da karar aşamasına dahil edilmelidir. Böylece son değerlendirme aşamasında ne kadar gelişim gösterilip gösterilmediği belirlenmelidir.

İlk üç aşamanın ardından elde edilen puanlar, görüşler, kayıtlar son aşamada birleştirilmeli ve öğrenci hakkında bir karara varılmalıdır. Belki de ilk aşamada bir başka öğrenciye göre daha düşük puanlar elde eden biri, son aşamada daha fazla gelişim gösterdiğini kanıtlayabilir. Aksine ilk aşamada yüksek puanlar alan biri, süreçte vazgeçebilir, pes edebilir, daha sınırlı gelişim gösterebilir. İpucu ve öğretmeni tarafından destek olarak gelişimi gözlenen öğrencilerin öngörülen üst sınırları nasıl zorladığı önerilen dinamik değerlendirme modeliyle fark edilebilir.

Karar aşamasında DMGT modelindeki bileşenler dikkate alınarak, tanılama yapılan alana özgü toplanan veriler değerlendirilmelidir. Potansiyeli değerlendirme verileri, öğrenme öğretme sürecindeki veriler, son değerlendirme verileri çok önemli ve gerekli olmakla birlikte süreçte

gereksiz veri yığından da sıyrılmak önemlidir. Örneğin öğretmen görüşlerinin değerlendirmeye dahil olması yeterli ise akran değerlendirmesi karar aşamasında dahil edilmeyebilir. Karar aşamasında ilk başta yola çıkan üstü yetenek tanımına bağlı kalınarak alana özgü dikkate alınacak verilerin çerçevesi belli olmalıdır. Daha sonra bu veriler bilimsel yöntemlerle bir araya getirilmelidir. Bu işlem sırasında eşikli çoklu regresyon yöntemi gibi yöntemler kullanılabilir.

Sonuç

Dinamik değerlendirmeler temel alınarak ortaya konan bu tanılama modelinde, bireyleri tek seferlik ölçmelerle etiketlemek birincil görev değildir. Bu modelde bireyin öğrenme profiline, gelişimine, potansiyelini başarıya dönüştürülebilmesine, gelişim sürecinde karşılaştığı zorluklarla baş etme becerileri gibi sadece akademik olmayan özelliklerine de odaklanılmıştır. Modelin güçlü yanlarından biri özellikle anlık ölçmelerde yaşanabilecek sınırlılıklarla baş edebilme yönüdür. Üstün yeteneklilerin tanılmasında dinamik değerlendirmelerin sağladığı bir avantaj tek ölçümle tanılama yapıldığında karşılaşılabilecek sorunların minimuma indirilmesidir (Rodger, vd.,2005). Potansiyeli çok yüksek olan bir çocuk, bir seferlik yapılan bir başarı testinde, zekâ testinde veya yetenek testinde hasta olduğu, bir kayıp yaşadığı veya fiziksel olumsuz koşullardan etkilenebileceği için kendini gösteremeyebilir. Dinamik değerlendirme süreci içerisinde birden fazla kaynaktan ve süreçteki verilerden yararlanılacağı için tanılama bu gibi durumlardan daha az etkilenecektir. Ayrıca durağan ölçeklerde kendini gösteremeyen bazı azınlık grup öğrencileri, sürece yayılmış bir tanılama modeli içerisinde kendilerini daha iyi ifade edebilirler. Örneğin dil dezavantajı olan bir öğrenciyi anlık ölçmelerle tam anlamıyla değerlendirmek zor olabilir. Ancak sürece yayılan bir model içerisinde hem potansiyelini, hem desteklendiğinde kat ettiği yolu, hem dezavantajlı yönlerinin örttüğü güçlü yönleri varsa onları keşfetmek daha mümkün olabilir.

Modelin üstün yetenek potansiyelini doğru tanılamada önemli avantajları olsa da bazı uygulama zorlukları da mümkündür. Özellikle modelde önerilen ikinci aşamayı gerçekleştirmek için bireysel veya küçük grupla çalışılması daha uygundur. Dolayısıyla büyük gruplara yapılacak tanılama işlemlerinde, tarama amacıyla yapılacak çalışmalarda bu model fazla tercih edilmeyebilir.

Model alana özgü tanılamayı önerdiği için, belli disiplinlerde çalışan kurumlar bu modeli kendi tanılama süreçlerinde rahatlıkla kullanabilirler.

Örneğin spesifik bir alanda potansiyeli belirlenen öğrenciler bir yaz kampında modelin ikinci aşamasına maruz kalabilirler. Kampın sonunda son değerlendirmenin ardından karar aşamasıyla üstün yetenekli olarak tanılanan çocuklar, yeni dönemle beraber bu kurumun öğrencisi olabilirler. Modelin gerçekleştirilmesinde önemli noktalardan biri de uzmanlarla ilgilidir. Bu tanılama modelini kullanmak için ilgili alan uzmanlarının zorluk düzeyi uygun araçları seçebilmesine, uygulayabilmesine, süreçte öğrencileri destekleyebilmesine, gözlemleyebilmesine ve elde edilen puanları sağlıklı şekilde birleştirebilmesine ihtiyaç vardır.

Zekâ, üstün zekâ, üstün yetenek gibi özellikleri tam anlamıyla ölçebilmek güç ve hatta mümkün olmayan bir iş olabilir (Sak, 2011). Bu nedenle alana özgü, doğru kaynaklarla, çeşitli ama yeterli verilerle en sağlıklı şekilde tanılama yapılmalıdır. Bu modelde önerilen alternatif tanılama yaklaşımlarının kullanımıyla daha doğru tanılama oranı artabilir. Ayrıca öğrencilerin potansiyeli, gelişim düzeyi gibi bilgilerin yanı sıra öğrenme hızı ve stiliyle ilgili bilgiler de elde edilebilir. Önerilen modelle sadece bilişsel bir alanda ölçme yapılmakla kalınmamakta, çağdaş üstün yetenek kuramlarında yer alan kişisel özelliklerin belirlenmesi de mümkün olmaktadır. Ayrıca böyle bir modelin kullanılmasıyla, çocukların kendi potansiyelini fark etmesi, güçlü ve zayıf yanlarını görmeleri mümkün olabilir. Böylece yetenekli oldukları alandaki benlik algılarını yükseltmeleri ve potansiyellerini nasıl kullanıp geliştirebilecekleri konusunda rehberlik almaları da mümkün olabilir. Önerilen modelle özellikle deprem gibi afetleri yaşamış çocukların potansiyelleri ve gelişimleri statik ölçmelere nazaran çok daha sağlıklı belirlenebilir. Bu nedenle afet gibi bir durumu yaşayan çocuklarla ilgili yapılacak tanılama çalışmalarında önerilen modelin kullanılması yetenekli öğrencilerin belirlenmesine ve gelişimlerinin desteklenmesine yarar sağlayabilir. Belki de büyük bir dezavantaj yaşayan ve anlık ölçmelerle kendini gösteremeyen çocuklar, süreçte akranlarına göre bambaşka baş etme ve problem çözme stratejileri geliştirebilirler. Önerilen model gibi alternatif modellerden yararlanılarak dezavantajlı gruplardaki çocukların desteklenmesine fırsat oluşturulabilir.

Sule Demirel Dingec

Kaynakça

- Al-Hroub, A. (2013). Dynamic assessment applied to preschool children with learning difficulties. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (2)1, 63-73. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.01.169
- Bolig, E.E.& Day, D.J.(1993). Dynamic assessment and giftedness: The promise of assessing training responsiveness. *Roeper Review*, 16(2), 110-113.
- Borland, J. H. & Wright, L. (1994). Identifying young, potentially gifted, economically disadvantaged students. *Gifted Child Quarterly*, 38(4), 164-171.
- Brody, N. (2000). History of theories and measurement of intelligence. In R. J. Sternberg (Ed.). *Handbook of intelligence* (pp. 16-34). Cambridge University Press.
- Chaffey, G.W., Bailey, S.B.&Vine, K.W.(2003). Identifying high academic potential in Australian aboriginal children using dynamic testing. *The Australasian Journal of Gifted Education*, 12 (1), 42-55.
- Chessman, A. (2006). *Identification of students from culturally diverse backgrounds: Coolabah Dynamic Assessment Model*. New South Wales (CDAM).
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper Collins Douglas, D. (2004). Self-advocacy: encouraging students to become partners in differentiation. *Roeper Review*, 26(4), 223-228.
- Gagn, F. (2003). Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory. In N. Colangelo & G.A.Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (3rd ed.) (pp. 60-74). Allyn and Bacon.
- Gagn, F. (2004). Transforming gifts into talents: the DMGT as a developmental theory. *High Ability Studies*, 15(2), 119-147.
- Gagn, F. (2009). Building gifts into talents: Detailed overview of the DMGT 2.0. In B. MacFarlane & T. Stambaugh (Eds.), *Leading change in gifted education: The festschrift of Dr. Joyce VanTassel-Baska* (pp. 61-80). Prufrock Press.
- Gagn, F. (2013). The DMGT: Changes within, beneath, and beyond. *Talent Development & Excellence*, 5(1), 5-19.
- Kanevsky, L. (2000). Dynamic assessment of gifted students. In K.A. Heller, ,F.J. Mönks, R.J. Sternberg & R.F. Subotnik(Eds.), *International handbook of giftedness and talent* (2nd ed.) (pp. 283-296). Pergamon.
- Kirschenbaum, R.J.(1998). Dynamic assessment and its use with underserved gifted and talented populations. *Gifted Child Quarterly*, 42(3), 140-147.
- Koshya,V., Ernest,P.& Casey,R. (2009). Mathematically gifted and talented learners: theory and practice. *International Journal of Mathematical Education in Science and Tedchnology*, 40(2), 213-228.
- Kurnaz, A. & Ekici, S. (2020). BİLSEM Tanılama Sürecinde Kullanılan Zeka Testlerinin Psikolojik Danışmanların ve BİLSEM Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi . *Çocuk ve Medeniyet*, 5 (10), 365-399. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/cm/issue/59377/850922>
- McIntosh, D. E., Dixon, F. A., & Pierson, E. E. (2012). *Use of intelligence tests in the identification of giftedness*. In D. P. Flanagan & P. L. Harrison (Eds.), *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues* (pp. 623-642). The Guilford Press.
- MEB (2013). *2007-2013 Özel yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı*. 27.03.2023 tarihinde erişilmiştir. <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/005.pdf>
- Rodger, S., Daley, E., Hughes, K.& Ziviani, J. (2005). Dynamic occupational therapy cognitive assessment for children: Perceived utility in australian occupational therapy practice. *Australian Occupational Therapy Journal*, 52(4), 337-349.

- Sak, U. (2011). Üstün zekâlılar: Özellikleri tanılanmaları eğitimleri.Vize Yayıncılık.
- Sak, U. (2021). The fuzzy conception of giftedness. *Conceptions of giftedness and talent*, 371-392.
- Schneider, W. J., & McGrew, K. S. (2018). The Cattell-Horn-Carroll theory of cognitive abilities. In D. P. Flanagan and E. M. McDonough (Eds.), *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues* (4th ed., pp.73-163). Guilford Press.
- Shaughnessy, M.F. (2002). A reflective conversation with Robert J. Sternberg about giftedness, gifted education and intelligence. *Gifted Education International*, 16(3), 201-207.
- Simonton, D.K. (2005). Giftedness and genetics: The emergenic-epigenetic model and its implications. *Journal for the Education of the Gifted*, 28(3-4), 270-286.
- Simonton, D.K. (2010). Adding developmental trajectories to the DMGT: Nonlinear and nonadditive genetic inheritance and expertise acquisition. *High Ability Studies*, 15(2), 157-158.
- Stanley, N. (1993). Gifted and the 'zone of proximal development'. *Gifted Educational International* 9(2), 78-81.
- Stanley, N.V., Siegel, J., Cooper, L. & Marshall, K. (1995). Identification of gifted with the dynamic assessment procedure (DAP). *Gifted Educational International*, 10(2), 85-7. R. Sternberg &, J. E. Davidson(Eds.), (2005). *Conceptions of giftedness* (2.ed).Cambridge.
- Sternberg, R. J. (2007). A systems model of leadership: WICS. *American Psychologist*, 62(1), 34-42. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.62.1.34>
- Şahin, H., & Zorlu, A. (2022). Türkiye'de özel yetenekli bireyleri tanılama süreci ve tanılamada kullanılan yöntemler. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 863-885.
- Tyson, G. (2002). Beyond cognitive testing. *Elections-Los Angeles Then Mclean*, 2(1), 30-31.
- Vygotsky, L. S. (1978).*Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Whalen, S. P. (1999). Finding flow at school and at home: A conversation with Mihaly Csikszentmihalyi. *Journal of Secondary Gifted Education*, 10(4), 161-165.

Çocukların Kayıp Sürecinde Rehberlik: Yas ve Çocuk Kitabı Üzerine Bir İnceleme

GAMZE TAFLAN

Ölüm ve yas yaşamın kaçınılmaz bir gerçeğidir. Bu iki kavram, kişiyi duygusal, psikolojik ve sosyal anlamda derinden etkilemektedir. Yaşamın doğal döngülerinden biri olan ölüm, insanlığın varoluşundan beri merak konusu uyandıran bir olgudur. Yas ise sevilen bir kişinin ölüm yoluyla kaybına verilen duygusal tepkidir. Alan yazın, yas sürecinin yetişkinler ve çocuklar arasında farklılık gösteren psikolojik deneyim olduğunu ifade etmektedir. Mustafa USLU, Yas ve Çocuk: Ebeveynini/ Bir Yakınını Kaybeden Çocuklara ve Geride Kalan Yetişkinlere

Yardım ve Öneriler isimli kitabında bu farklılığı göz önünde bulundurarak ebeveynini veya bir yakınını kaybeden çocukların yas dönemlerini sağlıklı bir şekilde atlattılması amacıyla yetişkinlere kılavuz olacak şekilde yardımcı bilgiler vermektedir. Mustafa USLU lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) bölümünde, yüksek lisans ve doktora eğitimini ise Selçuk Üniversitesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. 2015 yılında Doçentlik unvanını alan USLU'nun çok sayıda ulusal ve uluslararası yayımlanmış kitapları, makaleleri ve

– KİTAP İNCELEMESİ –

300

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 300-303

GAMZE TAFLAN, gamzeataflann@gmail.com
19 Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID <https://orcid.org/0009-0003-5285-1421>
DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.317>

Gamze Taflan

kongre bildirimleri bulunmaktadır. Halen Akdeniz Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

İnceleme yazısına konu olan kitabı 2021 yılında Çizgi Kitabevi Yayınları tarafından basılmıştır ve 110 sayfadan oluşan bir öneri kitabıdır. Kitabın içeriğine bakıldığında ilk olarak “Doğum ve Ölüm” adlı başlık karşımıza çıkmaktadır. Doğum ve ölüm hakkındaki düşüncelerinden bahseden yazar, bu başlıkta çok geniş yelpazede kullanılan kayıp kavramının türlerinden olan “sevilen birinin kaybı” konusunu temel alacağını belirtilmiştir.

“Yas” başlıklı kısımda yas kavramı detaylıca tanımlanmış ve insanların kayıp deneyimlerinin farkı yönleri ile bireyin yaşadığı intrapsişik sürecin daha iyi anlaşılması amacıyla yas türlerine değinilmiştir. Bu kısımda bireyin yaşadığı kaybın ardından yas sürecinde geçirdiği evreler açıklanmış ve bu süreçte bireye etki eden unsurlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu kısmın içeriğinde yer alan konular vaka örnekleri ile desteklenmiştir.

Bir diğer başlık olan “Ölüm Çocuğa Nasıl Söylenmeli? Nelere Dikkat Etmeliyiz?” adlı başlıkta ise çocuğa ölüm kavramının açıklanması ve kaybın ardından yetişkinin çocuk ile nasıl bir iletişim kurması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu süreçte çocukların iç dünyasını anlamak elzemdir. Çocuğun kendini ifade edebilmesi; ölümü nasıl anlamlandırıldığı ve duygusal sağlığının öğrenilmesinde yardımcı olmaktadır ancak bazen çocuklar kendini ifade etme noktasında zorlanabilirler. Yazar bu amaçla, çocukların yarım kalan cümlelerini tamamlamasına yönelik bir etkinlik oluşturmuştur. Bu etkinlik, çocukların ölüm ile ilgili duygusal deneyimlerinin anlaşılması için terapötik bir araç olarak kullanılabilir.

“Çocukların Ölümle Baş Edebilmesine Yönelik Ebeveynler Ne Yapmalı?” adlı başlıkta ise yetişkinin de yas sürecinde olduğunda çocuk ile ilgilenmesi zor olabileceği düşünüldüğünden yetişkine ve çocuğa yol gösterecek bazı öneri ve aktivitelere yer verilmiştir. Yazarın önemle vurguladığı önerilerden biri çocuk ile bakım verenin fiziksel temasıdır. Fiziksel temas çocukta bebeklik döneminden kalma güven hissiyatı duygusu oluşturduğundan yas sürecinde önemli bir eylem olduğu belirtilmiştir. Yas sürecindeki çocuk, korku ve belirsizlik içerisinde hissedebilmektedir. Bu bağlamda fiziksel temas çocuğun üzüntüsünü, korku ve endişelerini bakıvereni ile paylaşmasını kolaylaştırabilir. Bu başlık altında verilen öneriler kaybın ardından yaşanan yas sürecinin sağlıklı bir şekilde yönetilmesine ve kaybın etkileriyle başa çıkılması noktasında yardımcı olmaktadır.

Son başlık olan “Yas Dönemlerinde Çocuklar Ne Yapmalı?” kısımda yas dönemindeki çocuğa faydalı olabilecek; çeşitli yabancı kaynaklardan, Türkiye’de konu ile ilgili yapılan çalışmalardan ve yazarın kendi görüşme ile deneyimlerinden oluşturulan 70 adet öneri sunulmuştur.

Tüm bu bölümlerin genel değerlendirilmesi yapılacak olursa yazarın açıklayıcı bir anlatım ve sade bir dil kullanarak ilgili konunun yetişkinler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırıldığı görülmektedir. Akıcı ve net bir üslup ile yas sürecinde yetişkinlerin çocuğa yönelik nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda yetişkinlerin yararlanabileceği bir kitap olmasının yanı sıra konu özelinde ilgili meslek elemanlarına da önemli bir veri kaynağı olmaktadır.

Ölüm, yetişkinler için bile zorlu bir anlam ifade ederken çocuklar için anlaşılması daha güç olan bir konudur ancak çocuklar ölümü anlamlandırma noktasında yetişkinlerden farklı bir bakış açısına sahiptirler. Bu yüzden yetişkinlerin çocuğun yaş, gelişim süreci ve duygusal gereksinimlerini dikkate alarak yaklaşması gereklidir. Bu kitabın amacı ise çocuğu yas döneminde olan yetişkinlere rehberlik etmektir. Amaç doğrultusunda yazar, çeşitli pratik ipuçları, öneriler ve rehberlik sunarak çocukların kayıp ile başa çıkmalarının kolaylaştırılmasında yetişkinlere yardımcı olmaktadır. Yazar yetişkinler ve çocuklar olarak ayrı başlıklar halinde konunun içeriğine değinmiştir. Çocukların, ölen bir kişinin ardından yaşadığı duygusal durum ve düşünsel süreçler yetişkinlere göre daha karmaşıktır. Yetişkinler ölümü daha kolay anlamlandırabilirken çocuklar genellikle ölümü geçici bir ayrılık olarak düşünebilmektedir. Kitap bu ayrımı okuyucularına sunarak ölüm ve yas sürecinin çocuk ile yetişkin tarafından farklı algılandığının anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

Kitabın etkili yanlarından biri çocuğa duygusal destek sağlamak, iletişim kurmak ve kaybın ardından normalleşme sürecine yardımcı olmak gibi konularda verilen önerilerdir. Yetişkinler genellikle çocuklarını koruma düşüncesiyle birlikte yaşanan kaybı çocuklarına açıklamak istemezler. Ancak bu başka sorunlara yol açabilmekte olup ölümü kendi başlarına karmaşık bir şekilde anlamlandırmaya çalışabilirler. Bu bağlamda çocuğa doğru ve anlaşılır bilgi vermek süreci daha sağlıklı atlatmasında yardımcı olur. Kitapta verilen önerilerin yetişkinlere doğru bildikleri yanlışlarını düzeltmeleri noktasında yol gösterici olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kitabın eğitici ve duygusal içeriği arasındaki dengenin uyumlu olduğu görülmüştür. Kitap, yetişkinlere bilgi ve rehberlik sunmanın yanı sıra

duygusal açıdan da çocuğa empatik bir tutum ile yaklaşılmasını da hedeflemiştir. Bu tür bir denge ile hem kitabın öğretici bir rol üstlendiği hem de okuyucuların duygusal deneyimlerini harekete geçirmeyi sağladığı düşünülmektedir. Kitapta verilen örnek hikayeler ile birlikte anlatım somutlaştırılmış olup okuyucuya sunmak istediği rehberlik konseptini güçlendirmiştir. Aynı zamanda kitapta verilen 70 önerinin çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklara dayanarak oluşturulması, bilimsel bir temele dayandığını gösterirken güvenilirliğini de arttırmaktadır. Sonuç olarak yazarın yetişkinlere çocuk perspektifinden ölüm ve yas sürecini anlattığı görülmüştür. Çocukların ve ailelerin yas sürecindeki duygusal gereksinimlerini desteklemeyi hedefleyen güçlü ve duyarlı bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gamze Taflan

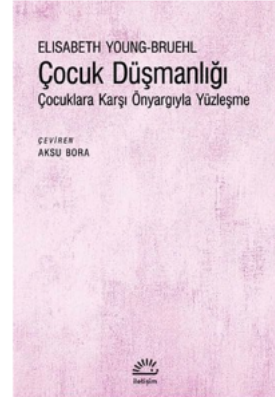
Narsisizmin Zehirli Dikeni: Çocuk Düşmanlığı Çocuklara Karşı Önyargıyla Yüzleşme

HİLAL KAZICI

*“Çocuklarımız sizin çocuklarımız değildir.
Onlar Hayat’ın kendine duyduğu hasretin oğulları ve kızları.
Onlar sizin sayenizde gelir ama sizden değildir.
Sizinle birlikte olsalar da size ait değildir.
Onlara sevginizi verebilirsiniz ama düşüncelerinizi değil.
Zira kendi düşünceleri var onların.”*

Halil Cibran

Her çocuk kendine özgü bir karaktere ve çeşitli yeteneklere sahiptir. Bazı çocuklar küçük yaştan itibaren ailesinden, okulundan ve içinde yaşadığı sosyal çevreden gerekli desteği alırlar. Kendine özgü yeteneklerini geliştirmiş ve karakterlerinin olumlu özelliklerini güçlendirmiş olarak mutlu bir hayata adım atarlar. Bazı çocuklar ise küçük yaştan itibaren yakın çevrelerindeki insanların önyargılarına ve içinde yaşadıkları ortamın buhranına maruz kalırlar. Kendilerine özgü yetenekleri keşfetmekte zorlanırlar ve karakterinin olumlu özelliklerini yeterince

– KİTAP İNCELEMESİ –

HİLAL KAZICI, hilalkazici@hotmail.com
Rehber Öğretmen
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8084-5748>
DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.288>

304

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 304-308

Hilal Kazıcı

geliştiremezler. Henüz kendilerini nasıl koruyabileceklerini öğrenmeden çetin bir yaşam mücadelesinin içine düşerler (Enç, 1949, s.1-2). Bu durumdaki çocukların yaşantısı psikiyatristlerin ve sosyal bilimcilerin başlıca merak konusu olmuştur.

New York Columbia Üniversitesi Psikoanalitik Eğitim ve Araştırma Merkezi'nde terapist ve öğretim üyesi olarak görev yapmış olan Elisabeth Young Bruehl çocuklara karşı beslenen önyargıyı gün yüzüne çıkartmak amacıyla bir eser kaleme almıştır: *Çocuk Düşmanlığı*. Prof. Dr. Aksu Bora'nın Türkçe'ye çevirdiği eser, 2021 yılında, İletişim Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Daha önce önyargının çeşitli formları üzerine geniş çaplı araştırmalar yapmış olan Elisabeth Young; Hanne Arendt ve Anna Freud biyografilerini kaleme almıştır. Felsefeden psikanalize uzanan bir meraka sahip olan yazar, bu merakını akademik öğrenimi ve mesleki tecrübesiyle güçlendirmiştir. *Çocuk Düşmanlığı* adlı eser de Elisabeth Young'un bu bilgi birikiminin ürünüdür (<https://www.youtube.com/watch?v=gVFUjZtySas>). Yazar, yedi bölümden oluşan eserinde, çocuklara karşı önyargıyı tanımlamaya çalışmıştır. Gündelik bireysel davranışlarımızdan başlayıp, çocuk karşıtı sosyal politikalara kadar uzanan geniş çerçevede düşünme imkânı sunacak bir kavram çalışması ortaya koymuştur. Bu bağlamda *çocuk düşmanlığı* kavramını önermiş ve eserinin temel konusunun bu kavramı tanımlamak olduğunu belirtmiştir (Young-Bruehl, 2021, s.11-12).

Yazar, *Bir Önyargının Anatomisi* başlıklı birinci bölümde önyargının çeşitli biçimlerini kısaca karşılaştırmıştır. Irkçılık, cinsiyetçilik ve homofobi gibi önyargıların yer yer sosyal bilimciler tarafından araştırıldığını fakat çocuklara karşı önyargının ayrı bir konu olarak ele alınmadığını vurgulamıştır. Literatürdeki bu eksikliğin fark edilmesini sağlamak amacıyla kullandığı çocuk düşmanlığı kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “çocuklara karşı, onların birer mülk oldukları ve yetişkinler tarafından denetlenebilecekleri (hatta denetlenmeleri gerektiği), köleleştirilebilecekleri ve yetişkin ihtiyaçlarını karşılamak üzere gözden uzaklaştırılabilecekleri inancına dayalı bir ön yargı.” (Young-Bruehl, 2021, s. 42). Elisabeth Young-Bruehl çocuk düşmanlığının ayırt edici yönünü belirlerken bu önyargının felsefi temellerini ve psikolojik boyutunu ele almaya çalışmıştır. *Çocuk Düşmanlığının Üç Formu: Anna'nın Hikâyesi* başlıklı ikinci bölümde ise çocuklara karşı ön yargının pratik hayattaki örneklerine yer vermiştir. Kendisi ile görüşme yapan danışanlarının hikâyelerinden yola çıkarak çocuk düşmanlığı kavramının tanımlanmasını

kolaylaştıracak şu soruyu gündeme getirmiştir: Ebeveynler ya da aile üyeleri neden çocuklarının aleyhine dönük davranışlar sergiliyor, bu davranışları nasıl birtakım inançlar ve önyargılarla meşrulaştırıyorlar? (Young-Bruehl, 2021, s. 83).

Eser dikkatlice okuduğunda, yazarın, ebeveynlere veya ailenin diğer üyelerine karşı yargılayıcı bir tavır almaktan ziyade onların psikolojilerini anlamaya yönelik bir tutum sergilediği açıkça fark edilmektedir. Nitekim yazar Çocuk İstismarı ve İhmali: Epey Karışık Bir Alan başlıklı üçüncü bölümde konuyla ilgili geniş çaplı bir literatür taraması yapmaktadır. Elisabeth Young-Bruehl literatürdeki çalışmaların, çocuk istismarını ve ihmali gündeme getirmesi açısından, değerli gördüğü yönlerini belirtirken söz konusu çalışmaların çocuk düşmanlığını besleyen yönlerinin de bulunduğunu vurgulamıştır. Bu durumun en belirgin örneğini Amerika'da uygulanan koruyucu aile hizmetlerinin oluşturduğunu ifade etmiştir. Koruyucu aile hizmeti kapsamında ailesinden uzaklaştırılan çocukların farklı bir dışlanma modeliyle burun buruna kaldıklarının altını çizmiştir (Young-Bruehl, 2021, s.95-132). Yazar, literatürdeki bu karışıklığın politik boyutunu Çocuk İstismarının Politikleştirilmesi başlıklı bölümde ele almıştır. Bu bölümde çocuk istismarı ve ihmali sorununun uzun yıllar boyunca politika alanında tartışılan ve gündeme getirilen bir konu olduğunu belirtmiştir. Ona göre konunun birtakım ideolojik yaklaşımların etkisiyle yorumlanması ve çocuk savunucularının olayı tek boyutta ele alma eğilimi sorunu daha karışık bir boyuta taşımıştır (Young-Bruehl, 2021, s. 133-181). *Kitle Histerisi ve Çocukların Cinsel İstismarı* başlıklı bir sonraki bölümde ortaya çıkan karmaşıklığı bir nebze olsun ortadan kaldıracak çalışmalardan bahsetmiştir. Uzun uğraşlar sonucunda istismar ile ihmal arasındaki farkın yavaş yavaş fark edilmeye başladığını hatta fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar ayrımları üzerine çalışmalar yürütüldüğünü belirtmiştir. Elisabeth Young-Bruehl çocuk istismarı ve ihmali bu tür kategoriler oluşturarak değerlendirmenin -önemli bir girişim olduğunu fakat- ele alınan sorunları tanımlama açısından yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Var olan teorileri daha işlevsel hâle getirmek için çocuk düşmanlığı kavramının temel formlarını belirlemeye odaklanmıştır (Young-Bruehl, 2021, s.183-212).

Yazar, ilk adımda çocuk düşmanlığını çocuklara zarar veren eylemleri veya onların temel ihtiyaçlarını karşılamamayı rasyonelleştiren ve meşrulaştıran bir önyargı biçimi olarak sunmuştur (Young-Bruehl, 2021, s. 41). Çocuk Düşmanlığının Aile İçindeki Formları başlıklı altıncı bölümde çocuk düşmanlığını içselleştirmiş yetişkinlerin motivasyon kaynaklarını

ve çocuk düşmanlığının farklı formlarını ele almaya çalışmıştır. Yazara göre çocuk düşmanlığını içselleştirmiş yetişkinlerin en önemli motivasyon kaynağı kendi yaşantılarıdır. Çocukluk döneminde kendi büyüklerine itaat ederek yaşamak zorunda kalan kişilerin, ebeveyn oldukları zaman aynı hizmeti kendi çocuklarından beklediklerini ifade etmektedir. Bu durumu yaşamaya en yatkın kesimin ise Baby Boom kuşağı olduğuna dikkat çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında dünyaya gelen Baby Boom kuşağı ilerici yaklaşımlar ile gerici eğilimler arasındaki bitmek bilmeyen çatışma arasında kalmış bir kuşaktır. Yazara göre bu kuşaktaki bazı bireylerin çocuk savunucuları arasında yer almasına karşılık kuşağın büyük çoğunluğu farkında olmadan çocuk düşmanlığının yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Young-Bruehl, 2021, s.21). Yazar bu iddiasını yapmış olduğu klinik görüşmelerden örnekler sunarak temellendirmiştir ve söz konusu örnek görüşmelerden yola çıkarak çocuk düşmanlığının üç formunu şu şekilde belirlemiştir: narsistik çocuk düşmanlığı, saplantılı dışlayıcı çocuk düşmanlığı, histerik rol manipülatör çocuk düşmanlığı. Çocuk düşmanlığı formlarından en az birine maruz kalmış hastaları gözlemleyen Elisabeth Young-Bruehl, bu kişilere aile içinde hangi rollerin biçildiğini anlamaya çalışmıştır. Kendini aile içinde külfet olarak gören “istenmeyen çocuk”, hayatını sapkın aile rejiminin taleplerini yerine getirmeye adanmış “rol oynayan çocuklar” ve narsistik ebeveynin egemenliği altında kalmış “ana babalarının egolarına hizmet eden çocuklar” olmak üzere üç tür rol modelinin bulunduğunu tespit etmiştir. Bu rol modellerden örnekler sunarak çocukluk döneminden itibaren kişiliği ipotek altına alınmış hastalarının karakter özelliklerini betimlemeye çalışmıştır (Young-Bruehl, 2021, s.213-225). Eserin bu bölümünde özellikle de narsistik aile rejimlerini derinlemesine incelemiş ve çalışmanın anahtar kavramlarından birisi olduğu için narsisizm hakkında ek bilgiler aktarmıştır. Narsisizmin iki temel tezahüründen bahsetmiştir. Kendini önde çıkaranları, dünyaya hükmedici bir figür olarak tanımlayan büyüklenmeci narsistler ve insanlara kendini kurban olarak tanıtan, onların acıma duygusunu sömürerek güç kazanmaya çalışan tükenmiş narsistler. Büyüklenmeci narsistler diğer insanların kimliklerine doğrudan saldırılar, tükenmiş narsistler ise pasif agresif tavırlar sergilerler. Yazara göre bu iki durumdan en az birini yaşayan ebeveynler farkında olmadan çocuklarını zehirlerler. Kendi narsistik yaralarının acısını çocuklarının üzerinde hâkimiyet kurarak çıkarmaya çalışırlar. Bu durumdaki ebeveynler farkında olmadan kendi kusurlarını çocuğa yansıtırlar ve çocuğunu kötü muameleye maruz bırakırlar. Hatta

bazı durumlarda çocuğunun güçlü yönünü kıskanarak, çocuğunun benliğini silme çabası içerisine girerler. Benliği saldırı altında kalan çocuk ebeveynine karşı yetersiz kaldığını düşünerek kendini suçlama eğiliminde bulunur (Young-Bruehl, 2021, s. 226-244). Sonuç olarak ebeveynin narsistik tavırları çocuğun benliğine zehirli bir diken gibi saplanır. Bu zehirli diken kişinin kendine özgü yeteneklerini keşfetmesini ve karakterinin güçlü yönlerini geliştirmesini zorlaştırır.

Eğitim ve Çocuk Düşmanlığının Sonu başlıklı bölüme gelindiğinde yazar genel bir değerlendirme yapmıştır ve ele alınan soruna ilişkin çözüm önerileri sunmuştur. Çocuklara karşı önyargının olabildiğince geniş perspektiften analiz edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kitap boyunca *çocuk düşmanlığı* kavramını tanımlarken Amerikan toplumunda gözlemlendiği vakalar üzerinden değerlendirme yapmıştır. Bunun yanı sıra İsveç'in eğitim sisteminden kısaca bahsederek çocuklar için daha güvenli ve sağlıklı bir ortamın inşa edilebileceğini vurgulamıştır (Young-Bruehl, 2021, s. 245-273).

Çocuk Düşmanlığı adlı eser çocuklara karşı önyargıyı bilimsel açıdan anlamak isteyen profesyonel araştırmacılara hitap etmektedir. Konuyla ilgili yapılacak yeni araştırmaların rotasını belirleyebilecek nitelikte bir eserdir.

Hilal Kazıcı

Kaynakça

ENC, M. (1949), *Ruhsal Bağımsızlık*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi .

YOUNG-BRUEHL, E. (2021), *Çocuk Düşmanlığı*, (A. BORA, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Hakkı Baha Pars'ın “Monolog-Ben Filozof Oldum” Adlı Eserinin Çevirisi

MUHAMMET KEMALOĞLU

Özet

Hakkı Baha (Hakkı Baba)'nın, “Monolog, Ben Filozof Oldum” adlı eseri, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane, Seyfettin Özege Bölümü, Nadir Eserler kısmında bulunmaktadır. Ancak eserin künye kaydı, yazar adı sehven “Hakkı Baba” şeklinde yazılmıştır. Hakkı Baha Pars tarafından yazılmış olan eserin tarihi belirsizdir. Eserin orijinalinde basım tarihi bulunmamaktadır. Ancak, Hakkı Baha İmtihan ve Ben Feylesof Oldum (Monolog), Ev Hocası, (1), İstanbul, İkdam Matbaası, 1339, 1 Temmuz 1339 (1923): 12 ve Hakkı Baha “Din-i İslam ve Ruhbaniyet”, İlim, Fen, Felsefe Tetebbuatı Mecmuası, Yıl:1, (1), Ankara, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Haziran 1338, arka iç kapakta yer alan tanıtım tarihleri göz önünde bulundurulduğunda eserin 1922/23 yıllarında Ankara’da basılmış olduğu düşünülebilir. Hakkı Bey eleştiri içerikli bu eserinde dönemin öğrencilerinin eğitim yükünü, eğitim esnasında kullanılan materyallerin yetersizliğini, eğitimcilerin ve öğretmenlerin yaklaşım tarzlarını ele almış, farklı idealleri ve amaçları olan gençlerin ileride yaşayacakları mesleki sorunları dile getirmiştir. Örnek olarak tarih ders ve kitaplarında sadece kahramanların ön plana çıkarıldığını, savaş kazanmış şahıslar hakkında sayfalarca yazılar yazıldığını, buna karşılık bir vesile yenilmiş karakterleri ise birkaç cümle ile geçiştirildiğini ifade ederek niçin tarihçi değil de filozof olmayı tercih ettiğini açıklamıştır. Bu çalışma sayesinde bir lise öğrencisinin dönemin eğitim anlayışına bakışı görülebilmektedir.

– CEVİRİ –

309

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 309-316

MUHAMMET KEMALOĞLU, muhammetkemaloglu@gmail.com

TRT Kurumu Genel Müdürlüğü

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7542-7517>

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.315>

Anahtar Kelimeler: Hakkı Baha Pars, Ben Filozof Oldum Monolog, Telif ve Tercüme Heyeti, Füyûzat Mecmuası, Genç Şiirleri ve Gençlik Şiirleri.

**Translation of the Work “Monologue- I Became a Philosopher”
by Hakkı Baha Pars**

Abstract

You can find the novelle of Hakkı Baha (Hakkı Baba)'s “Monolog I Became a Philosopher”, at the Central Library of Atatürk University, at the section of rare artifacts Seyfettin Özege. However the imprint of the novelle was mistakenly signed as “Hakkı Baba”. The date of this book, written by Hakkı Baha Pars, is uncertain. A date cannot be found in the original of the book. However, according the informations from the back cover of the books from Hakkı Baha's “Exam” and “I became a philosophe”, “House teacher (1)”, İstanbul İkdam Printing House 1339, 1st of July 1339 (1923): 12 and Hakkı Baha's “the religion of Islam and Spirituality”, İlim, Fen, Felsefe Tetebbuatı Mecmuası, Year: 1, (1), Ankara, Matbuat ve İstihbarat Printing House, June 1338, you can conclude that the books must be written and be published approximately at the years 1922/23 in Ankara. In This work of criticism, Hakkı Bey addressed the educational burden of the students of this period, the inadequacy of the school materials udes during the education, the approach styles of educators and teachers, and expressed the professional problems that young people with different ideals goals would experience in the future. As an example, he explained why he preferred to be a philosopher rather than a historian by stating that only heroes were emphasized in history lessons and books, pages of articles were written about people who won wars, whereas characters who were defeated on one occasion were mentioned in a few sentences. Thanks to this work, you can get an impression a high school student's view of the education.

Keywords: Hakkı Baha Pars, Monologue-I Became a Philosopher, Copyright and Translation Committee, Füyûzat Magazine, Youth Poems and Youth Poems.

Giriş

Hakkı Baha Pars, 1879'da Bursa'da doğmuştur. Erken dönem cumhuriyet devrinin önemli şahıslarındandır. “Vatan ve Hürriyet Cemiyeti”nin, İttihat ve Terakki Fırkası'nın, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin, “Muhacirin Yardım Cemiyeti”nin kurucularındandır. Safahat-ı Hayat, Tasarruf-u Mecburi Müessese-i Maliye ve İktisadiyesi, Usûl-i Tenkît, Telkin Nedir?, Mektep Kooperatifçiliği, Genç Şiirleri ve Gençlik Şiirleri vb. eserleri/çevirileri vardır. Harp Okulu yıllarından vefatına kadar Mustafa Kemal'in yanında olanlardandır. Milli Mücadele yıllarında Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin reisliğini yapmıştır. Telif ve Tercüme Heyeti, Maarif Şurası, Ankara Millî Eğitim İl Müdürlüğü, Ankara Asâr-ı Atika müzesi müdürlüğü yapmıştır. Gazetecilik, dergicilik ve yayın faaliyetlerinde de bulunmuştur. Füyûzat Mecmuası, Şura-yı Ümmet Gazetesi, Ertuğrul Gazetesi gibi basın organlarında çalışmış, bir kısmının yöneticiliğini üstlenmiştir. 1942 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Hakkı Baba,1922/1923; Ben Feylesof Oldum, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi; Pars, 1923, s.12; Pars, 1937, arka iç kapak; Oylubaş, 2017, s.2436-2447; Altunçizme, 2015; Kemaloğlu, 2022, s.146-147).

Hakkı Baha Pars'ın nükteleri havi bu monolog eseri, lise çocuklarının rahatlıkla anlayabileceği bir üslupla yazılmıştır. 1923 yılında birçok okul müsamerelerde oynanmış ve başarılı bulunmuştur. İmtihan ile Ben Feylesof Oldum adlı eser, Ankara'da Anadolu Maarif Kitaphanesi ile İstanbul'da Kitaphane-i İslam ve Askeriye'de satışa sunulmuştur. Hakkı Baha Pars, “Ben Feylesof Oldum” adlı eserinde 12 yıllık bir mekteb-i sultani talebesinin yıllar içerisinde eğitim hayatında edindiği duygularını dile getirir. 10 sayfalık bu monolog eserde, bir öğrencinin bu kadar uzun süren eğitim hayatı boyunca okuduğu kitaplar bir araya getirilip öğrencilerin sırtına yüklenmesi halinde bu yükü taşıyamayacaklarını söyler. Sonrasında öğrenim hayatında gördüğü derslerle ilgili görüşlerini açıklar. Bir lise öğrencisinin ağzından eğitim sistemi eleştirilir. Hangi mesleği seçeceğini derslerin kendisinde bıraktığı izlenimlerden yola çıkarak açıklamaya çalışır. Çalışmada dipnotlar tarafımızdan eklenmiştir.

Monolog-Ben Filosof Oldum

Eğlence Kitabhanesi

Aded

2

Monolog

Ben Filosof Oldum

Bir Mekteb-i Sultani Talebesi Tarafından

Muharriri

H.B

Tab'ı ve Naşri

Anadolu İrfan Kitabhanesi

Ankara

Ben Filosof Oldum

Bizim mektepte o kadar çok kitap okuduyorlar ki, insan ne olacağını, ne olmak mümkün olduğunu, ne olmak lazım geleceğini şaşırıyor. Şu (on-iki senelik sultanide)¹ beş sene mektebde² okuduğumuz bütün kitapları, şehadetname alırken, bir balya halinde sırtımıza yükletseler, şüphesiz altında eziliriz.

Hafif olduğunda şüphe caiz olmayan bu kağıd yığınının sıklet-i maddiyesi bu kadar tahammül-fersa olursa onun ihtiva ettiği maani kitesinin yumruk kadar çok dimağımız için ne derece na-kabil-i tahammül olacağını artık siz tahmin edebilirsiniz.

Ben düşündüm; baktım ki bunların hepsini birden yüklenmek kabil değil. "Bari-dedim- en ziyade işime yarayacak bir danesini intihab edeyim de, hiç olmasa bir mütehassıs olayım." Evvela, coğrafya hatırama geldi; Fena da değil...Dünyanın bütün mai denizlerini, enhar-ı semen-fâm'ını, cibal-i mürtefi'asını, derin göllerini, vasi' yaylalarını, na-mütenahi çöllerini, şehirlerini, köylerini, keşanelerini, kulübelerini hep kendi daire-i ihtisasım dahilinde bulundurmak !! Herkese bilmediği yerlere, görmediği diyarlara dair zengin bir sahib-i akarın malikanelerinden bahsetmesi gibi-kucak kucak malumat saçmak !

312

Çocuk ve
Medeniyet
2023

1 Hakkı Baha Bey, isimlerin üstünü çizmiştir. (Ç.N)

2 (Şu beş sene Muallim Mektebi'nde) [Bu ifadeler el yazısı ile yazılmıştır.] (Ç.N)

En nihayet onların gitdikçe açılan enzar-ı hayreti önünde vakur ve müteazım bir reverans yapmak! Bakınız, ben neler biliyorum?! manasında olan boyun kırmak yok mu? İşte dünyada en zevkli şeylerden birisi budur! (biraz düşünerek gezer.)

Fakat bu sevimli ve liyakatli dersin bir mahzuru var: Haritasız okunmaz, okutulmaz! İbraz-ı talakat, izhar-ı malumat edeceğim diye haritalar da koltukta her tarafa taşınmaz !! Bunlar taşınmadıkça da hatıra hiçbir şey gelmez. Ne dağların isimleri ne denizlerin vaziyeti, ne nehirlerin takip ettiği istikametler hiç, hiç, hiç birisi...Sanki beş altı sene onları okuyan siz değilmişsiniz gibi! ...

Sonra bazı kıtaların şekilleri biri birine o kadar çok benzer ki, haritasız ders vermeye kalkılırsa mutlaka şaşırılır. Mesela: Beni Kab hükümetinin şimalinde Arjantin olmadığına ikna için mutlaka haritayı göstermek iktiza ediyor.... Antil Adalarının Tunus'un şimalinde olması lazım geleceğini pek çok defa iddia etdim. Fakat ne yapayım, bu menhus adaların Bengal Körfezinde bulduklarını suret-i daimede unutuporum.!

Muallim efendi geçen sene bir kurnazlık yaptı: "Haritasız ders söyleyemiyor musunuz? dedi. Buyrun size harita". Bir de ne bakalım? Kocaman güzel boyalı bir harita.

Her şeyi tekmi! Yalnız içinde hiçbir yazı yok.!...O halde bu haritayı niçin yapmışlar diye şaşdık. Üzerinde ama hiçbir yazı yok. Görseniz siz de şaşarsınız. Muallim efendi evvela bunun ne kıtası olduğunu sordu.

Üzerinde kalın yazısı olmadıkça hiç bilinir mi?! Birisi Amerika-yı şimali dedi. Gülmekten kırıldık. Hiç Amerika'ya benzer yeri var mıydı? Fakat zavallının da kabahati yok. Üzerinde yazısı olmadıkça nereden bilsin?!... Hemen ben atıldım az kalsın (Asya) diyecektim. Bereket versin o esnada İtalyan çizmesi gözüme ilişti. Bu sarı çizmeyi ne zaman görsem tanırım. Hemen (Avrupa) dedim.

Muallim Efendi: "Bravo-dedi. Neden bildin?" Cevap verdim: İtalyan çizmesinden. Muallim güldü. Ondand cesaret alan arkadaşlarım hep gülmeye başladı. Muallim: "Sen her sarıyı çizmeliyi baban mı zannedersin?" dedi. Çocuklar artık gülmekten bayılıyordu. Meğer ki benim İtalya zannettiğim Hind-i Çini imiş!... Ne bileyim ben. O da çizmeye benziyor; Yalnız küncü biraz kısa. Hülasa coğrafya; ihtisasına heves edilecek bir ders değil. Vazgeçtim.

Tarih, nasıl diye düşündüm....Müverrih olmak...! Filhakika bu gayet iyi bir şey olacaktı: Asırların arkasına gizlenen vakayı birer birer seçip çıkarmak ve onları halkın huzur-ı nıyanına serperek: “Bakınız, karanlıklarda sizin bilmediğiniz neler var!” diyebilmek; gah galip serdarların arkasından alkışlayarak koşmak; gah bedbaht bir harbin hatalarını tenkid etmek; bazen bir kaşif gemisinin rotasını çizmek; bazen bir muhterî’in atelyesinde gizlenmek; ve daima elde kalem hadisat-ı zamanın aylarını, günlerini kaydetmek...! Oh oh ne kadar iyi...!

(Biraz düşünerek gezinir.)

Fakat bunun öyle fena cihetleri var ki...Vakıalar daima biri birine benziyor. Öyle ya tarih bir tekerrürden ibaret değil mi?

Tarihte insanlar, bilhassa krallar, padişahlar, imparatorlar o kadar çabuk doğuyor ve ölüyor ki...Bunların hatta isimlerini hatırd tutmağa imkan yok. Denilebilir ki müverrih, adeta kuyudat-ı müntezem bir mezar bekçisidir!

Bir de müverrihler, insanlara karşı pek haksız. Mesala: Kaydetdiği bir muharebede ölen binlerce adamı bir kalemde gösteriveriyor da ölen bir kral, bir padişah için adeta müdde-i umumi veya müstantik imiş gibi sayfalar dolusu zabıtnameler tutuyor!...

Sonra müverrihler pek riyakar adamlar!.Daima galipleri medh ediyorlar. Mağlupların öyle hatalarını sayıp döküyorlar ki bu aynı hatalar galiplerde meziyet gibi görünüyor. Bakıyorsunuz ki, mesela iki şehzade biri biriyle muharebeye hazırlanıyor. Bu esnada müverrih tamamiyle bi taraf. Yalnız vakayı yazmakla iktifa ediyor. Fakat muharebe biter bitmez, mağlup olanın vay haline!.. Onun yazılmadık ne asilliği kalıyor? Ne ahlaksızlığı, ne müsrifliği, ne hodkamlığı var!.. Bilakis galip gelene ne unvanlar verilmiyor! Müceddid, bani-i sani, mah-ı devlet, rehakâr-ı saltanat!.. Fakat ben eminim ki tali’ harb bir aksi olsaydı müverrih bu kelimeleri de tebdil-i mevki edecekti...

Vazgeçtim. Tarihe şayan-ı itimad olmadığı gibi müverrih de yalancı, mürâî, mütebasbıs... Mümkün değil ben müverrih olmam!...Artık ben tamamiyle kararımı verdim. Ben artık feylesof oldum. Hem Rıza Tevfik gibi bir feylesof!...

Çünkü felsefede hiç yanılmak, şaşırarak yok! Aklınıza ne gelirse söyleyiniz. Mutlaka kendinize, sizi haklı gösterecek bir unvan-ı felsefi bulursunuz! Mesela: Hendese dersindeki bir davanın isbatını beceremediniz mi?

Derhal iddia ediniz: “Ben doğmatistim”. Derhal hak kazanırsanız derler ki, “Doğmatistler yalnız nakliyata itimad etmekle mükellefdirler. Onlara nakil, amel-i zihn etmeyi bi lüzum ad ederler.”

Yine mesela: Hikmet-i Tıbbiye Dersi’nde sıfır alacağınıza aklınız erdi mi? Mualliminize karşı kemal-i cesaretle bağırabilirsiniz: “Fakat Muallim Efendi; sebtistlere nazaran bunların hiçbirisi ciddi, sahih ve kat’i bir şey değildir. Sizin söylediğiniz gibi de olabilir, başka dürlü olmak ihtimali de vardır. Binaen aleyh mutlaka sizin söylediğinize inanmak bir cürm-ü ilmi teşkil etmez. Gördünüz mü? Yakayı yine sıyırdınız!.

Farz ediniz ki, bir gün küçük kardeşinize bir tokat attınız. Derken evde bir kıyamettir koptu. Valideniz, pederiniz hep size hücum ediyor. Hemen kendinizi muvaffakiyetle müdafaa edebilirsiniz. Dersiniz ki: Ben pedogojide şiddet taraftarıyım...Bir de o gördüğünüz feylesoflardan hatıranızda kalan bir insanın ismini şahit getirebilirsiniz ve bunda mutlaka isabet de şart değildir. Mesela: “her bir septiser de aynı fikirde idi”, deyiveriniz. Bunu kim tetkik edecek.

Bir az haşaralık ettiğinizde pederinizin tekdirinden korktunuz mu? O anda bir vaz’-ı vukur ilmi alarak: “Fakat babacığım; Bilmiyor musunuz ki hayat harekettir”, diye bilirsiniz.

Müzakere zamanı bahçede bulunduğunuzdan dolayı kimse size ceza veremez. Siz hemen “revaki” olursunuz. Sokaklarda çok gezdiğinizden şikâyet edildiği zaman meslek (meşâ’i)’ye mensub olduğunuzu ilan edersiniz. Felsefenizin pek mütehavvel olduğuna itiraz edilirse o zaman da (İktitafyon) dan olduğunuzu söylersiniz. Gördünüz mü? Feylesof olmak da hakkım yok mu?

Hem ben alelade bir feylesofda da değilim. Mensub olduğum mekteb-i felsefenin üçüncü bir rûkn-i aslisiyim. Bizim mesleğimizde bulunanlar “feylesof” ünvanını bizzat iktisab ederler. Kimsenin bu yolda bir tevcihinden arz-ı ihtiyaç etmezler ve mesleğimizde alamet-i mümeyyezesini bilhassa bu teşkil eder ve bütün bu mekteb üç mühim feylesofdan mürekkebirdir. Birincimiz hakim-i kadim-i şehir Fisagors³, İkincimiz Mevlana Rıza Tevfik⁴, Bahâ Tevfik⁵, üçüncümüzde men gayr-i hadd-i bendeniz!...

3 Bazen Pisagoras veya Fisagor olarak anılır. (Ç.N)

4 Yazar İsimlerin üstünü çizmiştir. (Ç.N)

5 Osmanlı fikir adamı ve yazarı olup, Rehber-i İttihâd-ı Osmânî Mektebinde felsefe eğitimi vermiştir. (Ç.N) [Bu isim metne el yazısı ile eklenmiştir.]

Muhammet Kemalolu

Kaynakça

- Altuncuzme, H. (2022). İkinci meşrutiyet devrinde tiyatro, Sivas, Aralık, <https://hikmetaltuncuzme.wordpress.com/category/genel/> adresinden erişildi.
- Hakkı Baha (Hakkı Baha), [y.t.y.], Monolog, ben filosof oldum, Bir Mekteb-i Sultani Talebesi Tarafından, Muharriri: H.B. (Hakkı Baha), Tab'ı ve Neşri: Anadolu İrfan Kitaphanesi, Eğlence Kitaphanesi, Adet:2, Ankara, 10 sayfa., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane, Seyfettin Özege Bölümü, Nadir Eser, Basılı eser, Yer bilgisi: 1201/SÖ [y.t.y.], Demirbaş nu: 0107651, Yer bilgisi: 1201/SÖ [y.t.y.], Demirbaş nu: 0107652, Seyfettin Özege Bağışı.
- Kemalolu, M. (2011). *Hakkı baha pars: hayatı ve eserleri (1879-1942)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Monolog, ben filosof oldum. (2022). http://bilgimerkezi.atauni.edu.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=Filosof+oldum&alan=tum_txt&demirbas=0107651 adresinden erişildi.
- Oylubaş Katfar, D. (2017). Kadın dergilerinde öncü bir erkek ahmet edip ve ev hocası dergisi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6 (4), 2436-2447.
- Pars, Hakkı Baha (1339). İmtihan ve ben feylesof oldum (monolog), *Ev Hocası*, (1), 1 Temmuz 1339-1923, İstanbul İkdam Matbaası.
- Pars, Hakkı Baha (1338-1937). Dini islam ve ruhbaniyet, *İlim, Fen, Felsefe Tettebbuatı Mecmuası*, (1), Ankara, Matbuat ve İstihbarat Matbaası (Haziran 1338-1937).
- Yolcu, Mehmet A. (2011). *Balikesir'den derlenen maniler üzerinde bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Çocukların Payına Yoksulluğu Düşüren Dünya

– GÜNLÜK –

MUSTAFA RUHİ ŞİRİN

Tarabya, 21 Şubat 2002

Türkiye, çocuk yoksulluğunu erteleyen bir ülke görüntüsü içinde. 1 milyon 250 bin kişi yoksulluk sınırının altında. Her beş çocuktan biri yoksul. Yardımla yoksulluğun önlenemeyeceğini söylemeye bile gerek yok. Cumhurbaşkanı Sezer'in Başbakan Ecevit'e "Anayasa" fırlattığı günden bu yana ekonomisiyle birlikte istihdam, üretim, sosyal devlet politikalar da çökmüş durumda. Kalkınma planlarında yer alan yoksulluğun önlenmesi hedeflerinin de çok uzağındayız. Yoksulluğu önlemeye yönelik politika değişikliğine cesaret edecek politik irade eksikliği devam ediyor.

Nişantaşı, 29 Mart 2002

Çocuklara yönelik istismar türlerindeki artışın yoksullukla ilişkilendirilmesinden rahatsızlık duyuyorum. 'İstismarın nedenleri arasında eğitimsizliğin hiç payı yoktur' iddiası ne kadar yanlışsa, tek neden olarak yoksulluğun gösterilmesi de o kadar yanlıştır. Dünya neoliberal ekonomilerle tam bir kuşatma altında. Şiddet, küresel bir olguya dönüşmüş. Çocuğun ekonomik istismarının yaygınlaşma nedenleri giderek çeşitleniyor... Çiğdem Kâğıtçıbaşı'nın 1979 ve 1989 yıllarında sonuçlandırdığı *Çocuğun Değeri Araştırması*'na göre Türkiye'de çocuk, ekonomik değer algısı sarmalı içinde.

317

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Sayı 14: 317-345

– GÜNLÜK –

MUSTAFA RUHİ ŞİRİN, dunyaninenkucukcocugu@hotmail.com

Sair, Yazar, Çocuk Vakfı Kurucusu

DOI: <https://doi.org/10.47646/CMD.2023.316>

Ankara, 18 Mayıs 2004

6 Eylül 2002 tarihinde Recep Tayip Erdoğan'ın daveti üzerine Ankara'da görüşmüştük. Seçim öncesi sürecin yaşandığı günlerdi. Sosyal politikalara hazırlıklı olmadıklarımı fark edince, Türkiye fotoğrafını şu bilgi notları çerçevesinde yorumlamıştım: Türkiye, dünyada en fazla küçülen dördüncü ülke. 2001'de küçülme oranı 7,8. 1990-2001 döneminde yüzde 1.5'lük ortalama büyüme hızı. Dış borç 166 milyar doları aşmış. Nüfusun yüzde yarımı (335 bin kişi) aşırı yoksul. Gelir dağılımı eşitsizliği yaygın. En zengin yüzde 10'luk bölümün gelirden aldığı pay yüzde 32,3. Nüfusun en yoksul oranı yüzde 2,3. Toplam nüfusun yüzde 19'u yoksul. İnsani gelişmenin belirleyicileri olan gelir dağılımı, eğitim ve sağlık alanında köklü ve dönüştürücü çözümlerin üretilmesi gerektiği ise en öncelikli sosyal politika gerçeği. Bütçe paylarının artırılmasından önce sistemin kilitlenen noktalarının da gözden geçirilmesi gerekecek.

Bu duruma nasıl gelindi? Borçlanmanın siyasi baskıyla sonuçlanacağı göz ardı edildi. Türkiye muhafazakârlığının 50 yılda çözüm üretemeyişi neticesinde bu noktaya gelindi. Değişim sürecindeki dünya ve Türkiye ilişkisi doğru okunmadığı için en ağır bedeli aile kurumu ve yoksullar ödemiştir. Hatta aile dayanışmasına güvenmek sorunu ertelemeye de neden olmuştur.

Acemi demokrasilerde sermaye tekelleşirken yoksulluk çoğalır. Türkiye'de yaşanan da birebir bu süreçtir. Asıl tedbir nedir? Ülke ölçekli ekonomik politikaları sosyal ve kültürel politikalarla birlikte sürdürmeye yönelik stratejinin belirlenmesine öncelik verilmesi kaçınılmaz olmuştur. Ailenin yapabilirliği ve değer üretimine geçmesi sağlandıkça kamunun yükü de doğal biçimde azalacaktır. Değer üretebilen ailenin problem çözme kabiliyeti arttıkça iyileşme süreci de hızlanacaktır. Yoksulluğu hafifletmek için bir süre acil mali destekler düşünülebilir.

Kalıcı ve köklü çözümleri aile üzerinden gerçekleştirmek sosyal politikada ilk tercih olmalıdır. Aradan iki yıldan az bir süre geçti. Erdoğan Başbakan ve bugün IV. Aile Şûrası'nın açılışında yaptığı konuşmadan bu alanda temel tercihlerini yapmış bir iktidar izlenimi edinemedim. IV. Aile Şûrası, yoksulluklarla ilgili Durum Tespiti Raporuyla bu temel tercihlerin yapılacağı kararları da alamaz. Çünkü geçen süre içinde çözüme ilişkin stratejik ön bilgi de hazırlanmamış. Geçen yılın ekonomik büyüme oranı 5.7 olmasına karşılık, yoksulluk oranı artmış. DİE 2003 rakamlarına göre 936 bin kişi mutlak yoksul. Ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltacağı görüşü ise tam

bir sosyal yalan. Gıda dışı ihtiyaçlarını karşılayamayan nüfus 19 milyon sınırına dayanmış.

Klasik iktisat teorilerinden öğrendiğimiz bilgiye göre, ekonomi politikalarının ne ölçüde başarılı olduğu beş kritere göre değerlendirilir: İstikrarlı büyüme, düşük enflasyon, dış ekonomik denge, adaletli gelir dağılımı ve düşük işsizlik oranı. Bizdeki ekonomik büyümeye rağmen diğer dört gösterge hâlâ zayıf. Enflasyon tek haneli rakamlara yaklaşmasına rağmen etkileri henüz hissedilmedi. Dış ekonomik denge borçlanma lehine bir eğilim içinde. Adaletsiz gelir dağılımında düzelleme yok. Yüksek işsizlik oranı da ortada. Hane Halkı İş Gücü Anketi'ne göre açık işsizlik oranı 2003'te yüzde 10,5. Eksik istihdamla bu oran yüzde 15,3'e ulaşmış.

IV. Aile Şûrası'nın ana konusunun yoksulluk olarak belirlenmesi iyi fikir. Ancak, 1990'da katıldığım ilk şûradan bu yana iki şûra daha yapıldı. Yoksullukla ilgili kararlar dikkate alınarak Durum Tespiti Raporu üzerinden ülke ölçekli bir strateji ve eylem planı hazırlanabilirdi. Açıkçası bu kadar sınırlı çalışma yapılması için şûra düzenlemeye de gerek yoktu. Kamu kuruluşlarının şûra-kurultay etkinliği yarışı da kabak tadı vermeye başladı. Bu çalışmalar üniversitelerden talep edilmeli ve stratejik bilgi üretimine katkı sağlayıcı yöntemler geliştirilmelidir.

Gün boyu Şûranın İkinci Komisyonunda, yoksulluğun ekonomik, kültürel ve psiko-sosyal yönlerini müzakere ettik. Bilgi akışı bakımından yararlı da olsa, bu müzakerelerin sonuç almaya yönelik bir işlevi olamayacak. Adı yoksulluk olan modern filim herkes, kendince tanımlama yarışına girmiş oldu. Benim modern filim mahşerin üç atlısına benziyordu: IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü mahşerin üç atlısıdır ve dünya sisteminin bu ekonomik öznelere doğru okuyamadan küreselleşen yoksulluğu anlayamayız. Kadim dünyada yoksulluk ferden bire bir kendi hayatı ile ilgiliydi. 20. Yüzyılın başında yoksullarla ilgili tavır alınması gerektiği savunulmuştu. Bugünkü küresel dünya ise yoksulluktan sorumlu olmadığını açıklamıştır.

Devlet, yüzde 40'lara ulaşan sosyal yatırım bütçesine direnmiyor. Hem fikir hem de gündem değişikliğiyle karşı karşıyayız. Ve küreselleşme sürecinin dünyayı çok yönlü ve hızlı biçimde kuşatması karşısında yoksulluğun yeniden tanımlanması aşamasına gelindi. Küreselleşmenin isim babası sosyolog Roland Robertson, küreselleşmeyi "dünyanın sıkıştırılması ve bir bütün olduğu bilincinin artması" biçiminde tanımlamıştı. Malcolm Waters'ın küreselleşme vurgusu ise şöyle: *Toplumsal ve kültürel düzenlemeler*

üzerindeki coğrafya ile ilgili sınırların ortadan kalkması süreci ve insanların da bu sürecin farkında olmaları... Notlarıma bakıyorum: Küreselleşme ekonomisi alışılmış bir ekonomi değil. Teoman Duralı'ya göre küreselleşme, geliştirilmiş olan, alışagelinmiş iktisat modelidir: Alışagelmış iktisatta, var olan temel ihtiyaçlara göre üretim yapılır. Geliştirilmiş iktisatta ihtiyaçlar üretilir ve tüketim kamçılanır... Bir yanda sömürgeleştirilmiş bir dünya, öbür yanda yeryüzünün tek mil nimetini devşiren bir anavatan: emperyalizm...

Türkiye, Batılılaşma süreci boyunca hemen her alanda ödünç kavramları kullanan bir ülke. Bu da bizim hemen her sorunu ödünç kavramlarla açıklamamıza neden oluyor. Türkiye, bilgi üretimi yapamayı ve kendi modernliğini üretmeyişi nedeniyle her yeni gündem sırasında aynı kolaycılığa düşüyor. Kültürel kodlarına göre kavramlaştırma yapamadığı gibi, düşünce de üretmiyor. Küreselleşme alanındaki durum da farklı olmadı: Ödünç kavramlarla küreselleşmeye muhalefet ettik veya küreselleşme sürecini kabullendik. Ya küreselleşmenin yararlı olduğu tezini savunduk ya da toptan reddine yöneldik. Küreselleşme ve yoksulluk ilişkisini hem neden hem de imkân ve fırsat olarak görenler de oldu. Tıpkı M. Chossudovsky gibi: *Yoksulluğun global bir tehdit hâline gelmesi, çözümünün de küresel bağlamda ele alınmasını zorunlu kılmaktadır...* Benim burada sorduğum soru ise kendi ev ödevimiz ile ilgili: Biz bu ekonomik ve kültürel yoksullaştırma kuşatmasından nasıl kurtulabiliriz? Bir, modern dünya mahşerinin üç atlısına karşı tam bağımsızlık. İki, bütün toplumda üretimin verimliliğini artırarak katılım süreçlerini yaygınlaştırmak. Bunun sonucunda şeffaflaşma ile birlikte adil ve mümkün olan eşit dağılımı sağlamaya yönelebiliriz.

Ankara, 19 Mayıs 2004

Yoksulluğun nedenlerini tartışmak. Yıllardır yapılan da bu. Hemen herkes yoksulluğu sonuçları üzerinden değerlendiriyor. Cesur, cüretkâr ve tepeden. Önleyici politikaları merkeze alan yok gibi. Orhan Türkdöğân yıllar önce *Yoksulluk Kültürü'*nü ilk gündeme getirenlerden biri olmuştu. Sabri Ülgener, bu konuyu zihniyet ilişkisiyle açıklamıştı. Din-fakirlik ilişkisini dinin yoksulluğu tamir etme gücü ile açıklayanlar dün olduğu gibi bugün de az değil. İki yorum yapıyor: Tevekkül, azla yetinme, zühd anlayışı yoksulluğu kabule neden oluyor. Buradan hareketle dinin yoksulluğu beslediği sonucu çıkarılıyor. İkinci yorum daha gerçekçi: Din, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve önlenmesinde etkin güce sahiptir.

İlahi dinlerin hiçbirinde yoksulluğa övgü yok. Fakire yardım ise övülüyor. Dinler yoksulluğu erdem olarak açıklamadığı gibi, dindar olmanın şartı olarak da açıklamazlar. Fakirin yoksulluğa karşı direncini sağlayan temel iki kavram ise kanaat ve sabır. Yoksulluğun kabullenilişinde itaat kültürü de etkindir. Burada sorulması gereken soru şu olmalıdır: İtaat kültürü kimin işine yarıyor? Adil olmayan düzenlerin ve iktidarların. Bu noktadan hareketle iktidarların yoksulluk problemini çözmeye cesaret edemediği sonucunu çıkarmak da mümkündür.

Temel bir nokta olarak şu kaydı düşmemiz gerekir: Yoksulluğu konuşmak aynı zamanda dini konuşmaktır. Dinin de yoksulluğun da öznesi insandır. Bir insanda bütün insanlığı düşünmek ve konuşmak. İnsanlığın hâllerini düşünmek. Yoksulluğun yerine kendini koyabilmeyi öğrenmek. Paylaşmak, yoksulda kendini hissetmek: Sosyal duygu ile yoksula yani insana yönelmek. Mustafa Kutlu'nun, kulakları çınlasın: Kanaatten uzak yaşıyorsak *Yoksulluk İçimizde*'dir.

Türkiye nüfusunun yüzde 15'i yoksul. Hatta açlık sınırında. Bu gerçekle yaşayan bir toplumun toplumsal psikolojisi nasıl düzgün olabilir ki! Yoksulluğun hâkim psikolojisi ise umutsuzluk üretir. Değer üretmeyen aile ortamlarında yoksulluğun eşikleri daha ağır bedellere neden olabilir. Yoksulluk gerçeği ile modern yüzyılda daha da iç içeyiz. Yaşadığımız gerçeklik de bunu bize zaman zaman hatırlatıyor. Öyle ağır örnekleri görmeye alışıyoruz ki hâlimizden memnun oluyoruz. Aslında bu bir ikiyüzlülük. Yoksulluğun nedenlerini dışta aramak da bir kaçıştır. Ülkenin mali ilişkilerinde belirleyici olan dış mali kaynağın yoksulluğu derinleştirdiğine ise şüphe yok.

Son on yılı değerlendirelim: Toplumsal masraflardan kaçınılan politikalar uygulanmıştır. Aynı zamanda toplumsal tüketim harcamaları alt düzeylere çekilmiştir. Bunun sonucunda ise özel mali sermaye birikimini destekleyen harcamaların genişlemesine yol açılmıştır. Kamu alanının ideolojik, siyasal ve ekonomik olarak yitirilmesi, toplumsal yoksullaşmanın da en önemli gerekçesini oluşturmuştur. Küreselleşmeye bağlı olarak sosyal devletin zayıflaması ve kamu alanının yoksullaşması sonucu, beraberinde mutlak ve göreceli yoksulluğu artırmıştır.

Türkiye, ekonomik olarak büyüyen bir ülke olduğu hâlde, gelir dağılımı adaletini sağlayamadığı ve ekonomik büyümeye paralel etkin sosyo-kültürel politikalar uygulayamadığı gibi, bu olumsuzluklar da henüz kontrol altına alınamamıştır. Tek parti hükümeti, psikolojik yünden güven verse de

bu yeterli değil. İşsizlik probleminin çözümü de ertelenmiş görünüyor. Dahası muhafazakâr bir partinin “yardım” yaklaşımı dışında ülke ölçekli somut sosyal politikası yok. Güç koşullardaki gruplara yapılan yardımlarla yetiniliyor. Sıkı İMF politikalarının uygulanması yoksulluğu derinleştirdikçe yoksulların çaresizliği ve sarmalı daha da genişleyecek. Yoksulluğu önleyecek ekonomik, sosyal ve kültürel programların sosyal maliyetine cesaret edilmedikçe de bu alanın problemlerini kökten çözmeye imkânı olamayacak. Oysa 58’inci ve 59’uncu hükümetlerin oy tabanı da büyük oranda yoksul kesime dayanıyor.

Yoksulluğu tetikleyen en önemli odaklardan biri de medyadır. Medya tüketimi pompaladıkça yoksullar üzerindeki psikolojik etkileri de artırıyor. Bu ise, hemen her gün en trajik yoksulluk hikâyelerinden birkaçına tanık olmamız anlamına geliyor. Buna karşılık medya, yoksulluğun nedenlerine eğilmekten kaçınıyor. Sistemin mantığı da bu. Hiçbir iktidar iktidarını yoksullarla paylaşmayı öğrenemezse kök sorunları çözemez.

Bugün, IV. Aile Şûrası’nda hazırladığım önerileri sundum: Yoksulluğun önlenmesi amacıyla hükümet kuruluşları, yerel yönetimler ve uzman sivil toplum kuruluşlarının iş birliği ve gönüllü ortaklığının ülke ölçekli etkin biçimde gerçekleştirilmesi, bir. Yoksul nüfusun suç ve şiddet oranlarını tetikleyebileceği gerçeğinden hareketle yoksul nüfusa psiko-sosyal hizmet desteği verilmesi, iki. Yoksul ailelerin ülke ölçekli durum tespiti yapılması, üç. Yoksulluğun çocuk üzerine etkileri konusunda ülke ölçekli çocuk yoksulluğu merkezli önleyici programların hazırlanması, geliştirilmesi dört. Ev içi üretim atölyelerinin yaygınlaştırılarak etkin yasal güvence sisteminin kurulması, beş. İşsiz genç iş gücünün üretebilir duruma getirilmesi amacıyla yoksul bölgelere yönelik Hükümet Kuruluşları ve özel sektör iş birliğinde istihdam projelerinin özendirilmesi, altı. Göstergeleri yoksul olan nüfusa vergi muafiyetinin sağlanması, yedi. Yoksul nüfusun gelişme, kültürel ve sosyal haklarının yerine getirilmesi amacıyla ülke ölçekli ve erişilebilir hizmet projelerinin yaygınlaştırılması, sekiz. Yoksulluğun çocuk hakları ihlali ve çocuk ihmali ve istismarını yaygınlaştırdığı dikkate alınarak, rehabilitasyon, psikolojik danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin yerel yönetimler ve uzman sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde gerçekleştirilmesi, dokuz. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik yasal düzenleme yapılarak hizmet, eğitim ve araştırma projelerinin uygulanması, on. Ulusal ve uluslararası medyanın tüketim kültürünü yaygınlaştırmadaki rolü ve etkilerine yönelik önleyici, bilinç oluşturuvcu ve uygulanabilir etkin izleme çalışmalarının yapılması, on bir.

Ankara, 20 Mayıs 2004

IV. Aile Şûrası Genel Kurulu, altı komisyon raporunun müzakere edilmesi ve alınan birkaç kararla sona erdi. Bu şûranın öncekilerden tek farkı yoksulluk üzerine yoğunlaşmış ilk şûra olmasıydı. Öncekilerle benzerliği ise yine fiili tariflerle yetinmesiydi. İlk komisyon konusunun Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Acil Destek Programları olduğu hâlde, raporu stratejik bilgiden yoksundu. Türkiye'nin en acil ihtiyacı olan strateji geliştirilmedikçe filin çevresinde dönüp duracağız. Ana soru şu olmalıdır: Yoksulluğun önlenmesiyle ilgili belirleyici temel politika ne olmalı?

Gelir merkezli yaklaşım, mutlak yoksulluk veya gelir yoksulluğu anlayışının egemenliğini sürdürmesine, ihtiyaç merkezli yeni bakış açısı ise görece ve insanî yoksulluk kavramlarının açılımına neden olmuştur. Yoksullukla mücadele stratejisinde, ihtiyaç merkezli yaklaşımdan hareketle programlar geliştirilmelidir. İnsanı yalnızca biyolojik varlık görme anlayışı yerine, görece yoksullukta olduğu gibi, insanı sosyal bir varlık kabul etme anlayışı ile stratejinin ana eksenini paralel duruma getirilmelidir. Yoksulluğun ölçülmesinde, gelir dağılımı yoksulluğu kavramından, insanî yoksulluk kavramına, tek boyutlu yoksulluk tanımlarından bileşik endekslere doğru bir geçiş olduğu da dikkatten uzak tutulmamalıdır.

İnsanî Yoksulluk Endeksi, yoksulluğun gelir dışındaki farklı boyutlarını dikkate alan (hayatta kalma, eğitim, sağlıklı suya ulaşma vd.) bir birleşik endeks olarak UNDP tarafından önerilmiş ve yaygın biçimde uygulandığı hâlde, bu yaklaşım fotoğraf çekmekten öte bir işe yaramıyor. Yeni bin yılın kalkınma hedefleri arasında yer alan günlük ortalama geliri 1 doların altında olan nüfusun oranı ve göstergesi gelir yoksulluğunu ölçmeye yarıyor. Dünya nüfusunun beşte biri 1 doların, yarısı ise 2 doların altında gelir elde etmektedir. Bu rakamlar da dünya ölçekli fil tanımı yapmaya yetmiyor. Türkiye'nin yüzde 15'i görece yoksul. Yüzde 1.6'sı gıda yoksulu-açlık sınırı altında. Yüzde 27'si gıda ve gıda dışı ihtiyaçlarını elde edemiyor (DİE Hane Halkı İş Gücü anketi 2003). Gelir dağılımına göre değil ihtiyaç merkezli, insanı sosyal varlık olma özelliğine göre kabul eden ve onu güvencelerine kavuşturan ana felsefe merkeze alınarak strateji geliştirilmelidir.

Türkiye nüfusunun yüzde 66.2'sinin şehirlerde yaşadığı dikkate alınırsa, yoksulluk stratejilerinin çok yönlü ve boyutlu olduğu daha kolay kavranabilir. IV. Aile Şûrası'nın Kent Yoksulluğu Komisyonu Raporu bu yönü ile tanımlayıcı bir çalışma oldu. Birinci tanımlama şöyle: Kent yoksulluğu sekiz basamaktan oluşan bir piramitten oluşmaktadır: Yetersiz

gelir. Yetersiz ve istikrarsız kaynak (servet) sahipliği. Yetersiz barınma. Kamu altyapı hizmetlerinin yetersizliği. Sosyal güvenlikten mahrumiyet. Yoksulların hukuk sisteminin işleyiş sürecinde yeterince korunamaması. Yoksul kesimlerin karar alma süreçlerindeki etkisizliği ve güçsüzlüğü. Yoksul kesimlerin sessizliği. İkinci tanımda kent yoksulluğu, ekonomik bir sorun olmanın yanı sıra, geniş kapsamlı üç temel bileşenden oluşmaktadır: Bireysel gelişim, fiziksel koşullar ve toplumsal ilişkiler. Bireysel gelişimin alt bileşenleri gelir, eğitim, sağlık ve güvenlidir. Fiziksel koşulların alt başlıkları konut, kentsel alt yapı ve doğal çevredir. Toplumsal ilişkilerin alt bileşenleri ise aile, enformel örgütlenmeler, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve cemaat ilişkileri ile iç içe.

Şûra boyunca köy yoksulluğunu çok az konuşabildik. Avrupa Birliği sürecine yönelik altıncı komisyon raporu ise bu sürecin kültürel ve sosyal yönleri üzerinde durulmadığını belgelemiştir.

Aile ve Çocuk Bakanlığının kurulması yönünde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a yaptığımız çağrı da Ankara'da henüz duyulmadı. Aradan 18 ay geçmesine rağmen Hükümetin bu alana yönelik temel politikası da hâlâ oluşmadı. Mali yükü nedeniyle âdeta "yardım" dışındaki sosyal politikalarından kaçınıyor. Hükümete ürkeklik hâkim. Hükümeti bu durumdan çıkarmak ve etkilemek amacı ile her dört şûranın Durum Tespiti Raporları dikkate alınarak, önerilerin tematik sıralamasının yapılması, ülke ölçekli programın geliştirilmesi, hizmet, eğitim, araştırma ana başlıkları altında Aile ve Çocuk Sosyal-Kültürel Programın hazırlanması ve çalışmaların hükümet kuruluşları, yerel yönetimler, özel sektör ve uzman gönüllü sivil toplum kuruluşlarının iş birliğinde gerçekleştirilmesini önerdim ve kabul edildi. Genel Kurul'un tek kararı da bu oldu. Bakalım iktidar yoksullarla iktidarını bölüşmeye cesaret edebilecek mi?

Nişantaşı, 17 Şubat 2005

Çocuk işçiliği, işsizliğin, eğitimsizliğin, yoksulluğun, nüfus artışının ve ekonomik krizlerin sonucudur. Çocuk hâlâ ülkemizde ekonomik değer olarak algılanıyor. Anne-baba işsiz ya da sürekli ve güvenceli iş ortamlarında çalışmıyorsa çocuklar daha kolay bu sürece dahil ediliyor. Aile çevresi ekonomik, sosyal ve kültürel yönden olumsuz ortamlardan oluşuyorsa çocuğun iş gücü istismarının farkına varılmıyor.

Zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması okul çağı nüfusunu artıracak. Çalışan çocuk nüfusunda azalma sağlanacak mı? Eğitimsiz oldukları için

meslek gerektirmeyen iş kollarında çalışıyor çocuklar. Beş çocuktan birinin çalışmaya mecbur kalması gelecek bakımından da çok sorunlu bir halka demektir. AB sürecinde tarımda daralmaya gidilirse nüfus, şehirlerde yoğunlaşacak. Bu aşamada ise kent çocuk işçiliğini azaltacak sosyal programların uygulanması gerekecek.

Tarabya, 9 Mayıs 2010

Çocuk yoksulluğu ile çocuk hakları arasındaki birebir ilişki nasıl yorumlanmalı? Yoksulluk, düşük hane halkı geliri ve tüketim düzeyleri gibi maddi göstergelerle ölçülebilir. Yoksulluğu etkileyen sağlık, eğitim, konut, aile büyüklüğü ve sosyal koruma olup olmaması yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerinin tespitinde önemlidir. Bu konuda uzun zamandır zihnimi kurcalayan soru ise daha farklı: Yoksulluğun çocuğun psikolojik, fizikî ve zihni gelişimi üzerindeki etkilerini bütün boyutlarıyla ölçülebilir miyiz? Dünyada henüz bu yönde ölçme ve değerlendirme ölçütleri belirlenemedi. Yoksul çocukların içinde bulunduğu güç koşulları sıralamak gerekirse şu başlıkları not edebiliriz: Yaygın ihmal ve istismar, bir. Sağlıklı büyümeme ve sağlığını koruyamama, iki. Eğitimden yararlanamama ve zayıf eğitim durumu, üç. Küçük yaşta iş gücü olarak kullanılma, dört. Küçük yaşta evlendirilme ve hamile kalma, beş. Suç işleme eğilimi ve antisosyal davranış, altı. Madde bağımlılığı, yedi. Uzun süre devlet yardımına bağımlı kalma, sekiz. Ülkenin işsizlik durumu, dokuz.

Çocuk yoksulluğunu ele almak ve üzerinde düşünmek bu olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelmek anlamını da içerir... Dünyanın yaman hâllerine akıl erdiremiyoruz.

UNICEF'in *Zengin Ülkelerde Çocuk Yoksulluğu, 2005* raporuna göre, Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü'ne üye 24 devletten 17'sinde yoksulluk içinde yaşayan çocuk oranında artış tespit edilmiş. Rapor, çocuk yoksulluğu düzeylerini üç faktörün birleşimi ile belirlemiş: Ebeveynlerin yaşı, eğitim düzeyleri, aile başına düşen çocuk sayısı ve yalnız ebeveynlik gibi sosyal ve ailevi değişkenler, bir. Ekonomik durgunluk, teknolojik yenilik, düşük vasıflı işçilerin göçü, az ücretli işler, çift gelire sahip hane halkları ile birlikte özelleştirme ve küreselleşme trendleri gibi iş gücü piyasası faktörleri, iki. Hükümetlerin politikalarındaki ve harcama önceliklerindeki değişiklikler, üç.

Çocuk yoksulluğundaki en büyük dalgalanma ise hükümet politikalarındaki değişikliklerden kaynaklanıyor. Ortak kabullerden biri ise şudur: Devletin

ailenin refah standardını iyileştirmeye ayırdığı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla oranı ne kadar büyükse, çocukların yoksulluk içinde büyümek zorunda kalma riski de o kadar düşüktür. GSYH' sı % 10'nun veya daha fazlasını sosyal harcamalara ayıran OECD ülkelerinin her birinde çocuk yoksulluğu oranı % 10'nun üstünde; GSYH'nın % 5'inden azını bu tür yardımlara ayıran ülkelerin hiç birinde çocuk yoksulluğu oranı % 15'in altında değildir.

UNICEF'in öngörüsü ise şöyle: İş gücü piyasası koşullarının ve sosyal değişikliklerin gücü kabul edilse de, çocuk yoksulluğu oranlarını aşağıya çekmek Hükümetlerin yapabileceği bir şeydir...

Türkiye'nin çocuk yoksulluğu fotoğrafına daha yakından bakmaya çalıştığımızda, gördüğümüz gerçek hiç şaşırtıcı değildir: Türkiye, sosyal harcamalara ayrılan payı giderek azalan bir ülke. Ekonomik büyüme ve gelişme ile sosyal gelişme at başı bir seyir içinde olmadıkça bu uçurum genişleyerek devam edecektir.

Türkiye'nin en önemli çocuk gerçeği ise demografik gruplar içinde yoksulluk oranı en yüksek olan grubun çocuklardan oluşmakta olmasıdır. Ailedeki çocuk sayısı arttıkça hane halkı yoksulluk oranı da yükselmeye devam etmektedir. Yoksulluk oranı yükselen ailelerin çocuk iş gücünden yararlanmaya yönelmeleri de kaçınılmaz bir sonuçtur. Düşük eğitim düzeyinin de çocuk yoksulluğuyla bire bir ilişkisi vardır. Yoksulluk sağlık, eğitim, barınma ve çocuk işçiliğini etkilediği gibi, çocuk ihmali ve istismarında da en belirleyici odaklarından biri olmaktadır.

Türkiye, son 5 yılda sosyal harcamalara ayırdığı payı yükselttiği hâlde yoksulluğun önlenmesinde neden iyileşme beklenen hedeflere ulaşmamıştır? Sosyal harcamaların çoğunluğu kamu finansmanından, kalanı ise özel finansmandan harcanmaktadır. Daha açık ifade ile söylemek gerekirse, Türkiye'nin sağlık ve sosyal koruma giderlerine ayırdığı kamu finansmanı daha düşük düzeydedir. Çocuk yoksulluğu özelinde şartlı nakit transferleri, bir defaya mahsus yoksulluğu hafifletme yardımları, tarım sübvansiyonları gibi uygulamalar yapılırsa da bu sosyal güvenlik tedbirleri çocuklara ulaşmadan tüketilmektedir.

Cumhuriyet hükümetleri içinde sağlık bakımından çocuğa yönelik güvence yasasını 60'ıncı Hükümet yasalaştırdı: Ailesi sosyal güvenceden mahrum 18 yaşın altındaki her çocuğu sağlık güvencesine kavuşturan bu yasa, çocuk yüzlü bir devrimdir. Ancak, Hükümetin henüz çocuk yoksulluğunun yapısal sorunlarını kökten çözecek ne öngörüsü ne de cesareti vardır.

Bir ülkenin çocuklarının psikolojik, fizikî ve zihnî gelişmeleri insanî gelişim düzeyiyle yakından ilişkilidir. Çocuk yoksulluğunu tanımlama ve ölçebilme potansiyeli, öngörülecek stratejinin ilgili bütün alanlarda eş güdümlü ve eş zamanlı uygulamasını gerektirir. Çocuk yoksulluğunun mali bütçeden direkt etkilendiği unutulmadan, çocuğa ve çocuk onuruna saygı temelinde çocuğun öncelikli yüksek yararına dayalı sosyal programı aksatmadan sonuç alma ihtimali ise çok zayıftır...

Tarabya, 10 Mayıs 2010

Yoksulların hatırı için 2010 Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı Toplantısı'nı yönetmek üzere, sabahın erken saatinde Taksim'e gittim. Kanunla ihtilafa düşen çocuklar ve yoksulluk ilişkisi bağlamında önce Emine Akyüz Hoca'mızı dinledik. Nermin Akyıl ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının yaptıklarını "icraatın içinden" programı gibi anlattı. Özürlüler İdaresi Başkanlığı temsilcisi Tayyar Kuz, engellilerin dışlanma nedenlerini yorumladı. Ceren Seda Erdem, yapısal yönüne değinmeden Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının yoksulların sosyal güvence boyutunu anlattı. Hükümet tarafını dinleyince insanın aklı iyice karışıyor: O hâlde bu ülkede yoksullar niçin azalmıyor? Sorusunu sormadan edemiyor insan. Meğer ders kitapları da Fak-Fuk-Fon'dan karşılanıyormuş!..

Günlüklerime 2005'te yoksullukla ilgili düştüğüm notlar hâlâ geçerli: Bugün ülkeyi yöneten siyasi heyetin sosyal politika anlayışı "yardım dağıtma" ağırlıklı. Sonuç olarak, yoksulluk derinleşiyor. Son yıllarda ise çocuk yoksulluğu sarmalı iyice derinleşiyor.

Nişantaşı, 24 Temmuz 2011

24-25 Mayıs 2011 tarihlerinde düzenlenen *Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele Çalıştayı Sonuç Raporu* yayımlandı. Türkiye'de 15 yaş altı çocuk grubunun % 23'ü yoksul. Ülkemizin çocuk yoksulluğuyla ilgili köklü bir programı da yok henüz. Yoksulluk içinde büyüyen çocukların yetişkinliklerinde de yoksulluk içinde yaşama ihtimalleri çok yüksek. Mutlak yoksulluk yanında görece yoksulluk en fazla küçük yaşlardaki çocukları etkiliyor. Yoksul ortamlarda doğan çocukların sağlıklı büyüme ve sağlıklarını koruma yanında, büyüme ve gelişme haklarından yoksun kalmaları ise kaçınılmaz bir sonuçtur.

Çocuk yoksulluğuyla ilgili yardıma bağımlılık, suça itilme ihtimali, düşük eğitim, madde bağımlılığı, düşük gelir, işsizlik ve sağlık sorunları ise ilk sıradaki başlıklardır. Demografik bakımdan yoksulluk oranı en yüksek

grup 0-18 yaş grubu çocuklardan oluşuyor. Hane halkı büyüklüğüne göre de çocuk yoksulluğu değişiyor. 1-2 kişilik hane halkı grubunda yoksulluk oranı %11.5 iken, 3-4 kişilik hane halkı grubunda %9.4, 5-6 kişilik hane halkı grubunda ise %21.8. 7 kişiden fazla hane halkı grubunda bu oran %38.5. Kırdaki yoksulluk şehirdekine göre daha geniş ve ağır. Yillardır yazıldı ve söylendi; aile ve çocuk odaklı sosyal ve kültürel programın hazırlanması ve uygulanması şart. Sağlık, barınma, eğitim, hizmetlere erişim, sosyal güvence hakları ve kültürel hizmetlerin yaygınlaştırılması programı ile çocuk yoksulluğunun önlenmesi ülke politikası durumuna getirilmedikçe yoksulluk ve çocuk yoksulluğu sarmalı derinleşmeyi sürdürecektir...

Nişantaşı, 28 Ağustos 2012

Bugünkü *Taraf* gazetesinde yer alan haber: Dünyanın en büyük üçüncü tüketici malları üreticisi Unilever Grubu Avrupa Şefi Lan Zijderveld, gelişmekte olan ülkelerdeki stratejilerle Avrupa'daki krize karşı mücadele ettiklerini ifade ederek, fakirlik Avrupa'ya geri dönüyor, demiş. Şımarık Batı'nın 'tarihin sonu tezi'ni yalanlayan bu habere sevinemedim. Çünkü Avrupa'da doğacak çocuklar üzülecek...

Tarabya, 8 Eylül 2012

Dokuz 5 Yıllık Kalkınma Planı geride kaldı. Ekonomik büyüme ağırlıklı planlı kalkınma yaklaşımı miadını doldurduğu hâlde 2014-2018 yıllarını kapsayacak X 5 Yıllık Plan hazırlıkları başlamış. Yarın, öğleden sonra Çocuk Özel İhtisas Komisyonu için Ankara'ya gideceğim.

Birkaç gündür bisikleti icad eden Kirkpatrick Macmillan'ın şu cümlesi zihnimde dolaşiyor: Bisikleti icat ettiğim kadar iyi kullanamadım, çünkü, bisiklete bindiğim ilk gün adam ezdim. Türkiye için Kalkınma Planları da tam bir memleket kazasıdır. On yıldır ülkeyi yönetenlerin hâlâ bunu fark edememiş olması kaygı vericidir. Anlamaları için de bir şey söylemeli miyiz? İnce ayarlı bir söz söylemek yeterli: Kuş gibi uçmak arzusuyla bisiklete binersiniz ama uçakla uçamazsınız, çünkü uçağa binersiniz.

Tarabya, 8 Aralık 2012

WIN/Gallup International Global Açlık Algısı Araştırması sonuçları her anlamda uykuları kaçırarak cinsten: Oluşturulan açlık duygusu endeksine göre dünya nüfusunun yüzde 3'ü sürekli, yüzde 9'u zaman zaman açlık çekiyor. Zaman zaman ya da sürekli açlık hissi duyan yüzde 12 oranı ise

dünya nüfusunun 840 milyonu demek. Kriz bölgelerine gelince: Sudan halkının yüzde 80'i, İsrail ablukası altındaki Filistin'de ise halkın yüzde 52'si yeterli gıdaya ulaşamadığı için açlık içinde yaşıyor.

Açlık Algısı Araştırması Türkiye Sonuçları'nı Türkiye'nin iyi yönetildiği iddiasını sürdüren politikacılara ithaf ederek buraya kaydediyorum: Türkiye nüfusunun yüzde 4.6'sı sık sık, yüzde 11.6'sı da zaman zaman yeterli gıda bulamıyor. Türkiye'de açlık çekenlerin oranı toplam yüzde 16.2. Bu oran, yüzde 12 olan dünya ortalamasının üzerinde. Sürekli veya ara sıra yeterli gıda bulamayanların oranı, çalışanlar arasında yüzde 12 iken, çalışmayanlar arasında yüzde 19.3.

Türkiye'de iki haftadır *Muhteşem Yüzyıl* dizisi tartışılıyor. Bakalım yoksullar gündeme gelebilecek mi?

Nişantaşı, 30 Ocak 2013

TÜİK'in son araştırmasına göre nüfus artış hızı 1.35'ten 1.2'ye, 0-14 yaş grubunun toplam nüfusa oranı ise 25'in altına düşmüş. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 'üç çocuk' çağrısına rağmen nüfus artış hızı azalınca, Hükümet, çocuk sayısını teşvik etmek amacıyla çalışmalara başlamış. Nüfus artışı ve azalmasının birçok bileşeni var. Sayılar üzerinden yapılacak değerlendirmelerle sonuç alınacağını varsaymak yerine, nüfus azalmasının nedenlerini anlamaya yönelmeyi tercih etmeliyiz. Büyük nüfus söylemi yerine çocuk sorunlarının çözümünü birinci öncelik durumuna getirmek daha gerçekçi değil mi?

TÜİK'in çocuklara ilişkin istatistikleri *2006 Aile Yapısı Araştırması* veri tabanına dayanıyor. Bu ise çocuk gerçeğinin üzerini örtüyor. Veri tabanının güncellenmesi gerekir. *Çocuğun İyi Olma Hâli Endeksi* sistemi kurulmadan bu konudaki doğru bilgiye ulaşamayacağız.

Tarabya, 8 Mart 2013

Memnuniyetsizlik Araştırması'na göre, mutlu olanların sayısı önceki seneye göre yüzde 1 azalarak yüzde 61'e inmiş. Manolya ağacım, bu sonucu nasıl yorumlamalı?

Tarabya, 16 Mart 2013

Çin'de 1971 yılından beri başlayan 'tek çocuk' politikası sonucunda 336 milyon kürtaj yapılmış; 196 milyon kadın ve erkek kısırlaştırılmış. Birçok

aile, erkek çocuk tercih ettiği için daha çok kız çocuklar aldırılmış. 2033'e kadar 60 yaş ve üzeri nüfusun 400 milyonu aşacağı tahmin ediliyor... Çin'in bir gün çökeceğine dair birçok neden sıralanabilir. İlk neden ise cenin hakları ve bebek katliamıdır. Dünya ise Çin'e karşı suskun; insanlığın masumiyeti böyle mi savunulacaktı!

Katolik âleminin yeni ruhani lideri Papa Francesco, 'yoksullar için ve yoksullara çalışan bir kilise' vaat etmiş. Yeni Papa, Vatikan'ın küplerini yoksullara dağıtmadıkça bu sözün hiçbir anlamı yok!

Nişantaşı, 3 Nisan 2013

TÜİK, 6-17 yaş grubunda 15 milyon 247 bin çocuk olduğunu açıkladı. 6-14 yaş grubunda 292 bin, 15-17 yaş grubunda ise 601 bin çocuk işçi çalışıyor. 6-14 yaş grubunda çocukların yüzde 97.2'si, 15-17 yaş grubunda ise yüzde 74.7'si okula devam ediyor. Çalışan çocukların yüzde 68.8'ni erkek, yüzde 31.2'sini ise kız çocuklar oluşturuyor. Türkiye, dünyadaki büyük ekonomiye sahip 20 ülke arasında olmasına rağmen; çocuk yoksulluğu Türkiye'de 10 yıl öncesinden farklı değil. Hükümet, 13 milyon bireye 'sosyal yardım' yaparak ihtiyaç temelli anlayışı yaygınlaştırmış. Ancak, henüz ne hak ve sorumluluk temelli bir anlayışa hazır olmadığı gibi sosyal koruma hukuku geliştirmeye de hazır değil.

Tarabya, 28 Nisan 2013

Türkiye'de ekonomik büyüme ve kalkınma ile çocuğa yönelik harcamalar arasındaki ilişki çocuk lehine bir denge içinde değil. Hafta içinde Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, iktidarlarının on birinci yılında nihayet bu yönde bir açıklama yapmış.

İstanbul Bilgi Üniversitesinin hazırladığı *STK'lar İçin Çocuğa Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu*'na göre, çocuğa yönelik kamu harcamalarındaki artış Gayri Safi Yurt İçi Hasıla artış hızının gerisinde kalmış. Bunun anlamı çok açık; ekonomideki büyüme çocuğa yeterince yansıtılmıyor. Araştırmada en temel sorunlar ve kaynak aktarılması gereken başlıklar arasında çocuk yoksulluğu ile mücadele geliyor.

OECD verilerine göre Türkiye'de dört çocuktan biri hâlâ yoksul. Bahçeşehir Üniversitesi'nin, *Türkiye'de Her Üç Çocuktan Biri Yoksul* başlıklı araştırmasına göre, Türkiye'de 4.6 milyon çocuk beslenme, ısınma ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamıyor.

TÜİK'in, *Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi* verilerine göre ise maddi yoksunluk çeken çocukların arasında 2006 yılından 2010 yılına kadar bir iyileşme kaydedilmiş... Yardım dağıtmakla çocuk yoksulluğunun kökten çözümü erteleniyor. Devlet'in verdiği yeterli olmuyor çünkü bu sorun öncelikle sistem sorunudur ve henüz kökten çözüme gitmek için de çok erken. İktidarı yoksullarla bölüşmek kolay mı!

Nişantaşı, 29 Nisan 2013

Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz'a bugün gönderdiğimiz mektupla, *Çocuğun İyi Olma Hâli Endeksi Sistemi*'nin kurulmasını önerdik.¹ *Çocuğun İyi Olma Hâli Endeksi*, çocuğu bir bütün olarak ve şimdiki ihtiyaçlarını dikkate alarak 'iyi olma'sının göstergelerini belirlemek amacıyla kurulmalı. Türkiye'nin hane halkı anket bilgilerinden göstergelere dayalı bir veri tabanı anlayışına geçilebilmesi için de bu sisteme ihtiyaç var. *1. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi ve Uygulama Planı*'nda kurulması öngörülen bu sistem için dünya modellerinin incelenmesi gerekir.

İhtiyaç temelli anlayıştan hak ve sorumluluk temelli anlayışa geçiş için çocuk göstergelerinin tespit edilmesi çocuğu ilgilendiren sorunların çözümü için de önemli bir adım olacak. Uygulamanın ölçülmesi, değerlendirilmesi, izlenmesi ve denetlenmesi bir sistem ihtiyacını zorunlu kılmaktadır.

Çocuğun İyi Olma Hâli, maddi durum, sağlık, eğitim, ev ve çevre koşulları, güç koşullar ve güvenlik, katılım, sosyal ilişkiler, öznel iyi olma hâli ile öteden beri bu göstergelere kültür ve sanat boyutunun da eklenerek 9 başlık altında oluşturulacak göstergelerle yeni doğan kuşakların yaşama, gelişme ve korunma haklarıyla etki analizlerini de yapabilecek duruma geleceğiz. Bakalım Çocuk Vakfının bu hayalinin gerçekleşeceğini görebilecek miyim?

Tarabya, 11 Ağustos 2013

Kimsesiz Çocuklar, Osman K. Akol'un 1950 yılında Örnek Matbaası'nda basılmış kitabının adı. Kitabın kapağında sırtını ağaca dayanmış çocuk deseni. Kitap 1882'de Darülaceze'nin kurulmasına öncülük eden Dâhiliye Nazırı Halil Rifat Paşa'dan, Darüleytamların kurucusu İsmail Mahir Efendi'ye, Çocuk Esirgeme Kurumundan Hasip Akıncı'nın İzmir'de kimsesiz ve sokakta kalmış çocuklar için kurduğu Sepetçilik ve Çiçekçilik Mektebine kadar

1 Çocuğun İyi Olma Hâli Endeksi Sistemi, çocuğu bir bütün olarak ve çocukluğunu yaşarken ihtiyaçları dikkate alınarak "iyi olmasının" göstergelerini belirleyen bu sistem henüz Türkiye'de kurulamamıştır. (29 Eylül 2023)

özet bir çocukluk tarihi. CHP'nin 1945 Çocuk Raporu'na rağmen de çocuk yoksulluğu ve korunmaya muhtaç çocuklar Devletin ciddi işleri arasına dâhil edilmemiş. Osman K., *Kimsesiz Çocuklar* kitabında aile, çocuk, engelliler ve Çocuk Hakları konusunda Çocuk Esirgeme Kurumu'nu yönetmiş Dr. Fuat Umay döneminin yıllık bütçelerinin dökümünü yaparak eleştiriyor. Bu konuda, Fuat Umay'ı bu kadar sert eleştiren başka bir yazı okuduğumu hatırlamıyorum. Öğretmen kökenli Osman K.'nin kimseli-kimsesiz ayrımı yapmadan meseleyi 'çocuk davası' teması etrafında izah ettiği yıldan bu yana 60 yıl geçmiş. Bugün de esas olan, kurumlardan önce, 'çocuk davası' anlayışına sahip idealist insan eksikliğidir.

Tarabya, 18 Ağustos 2013

Türkiye yoksulluğu maddi boyutları ile ölçemeyen bir ülke durumunda. Nasıl ölçülsün ki! Yoksulluk ölçülebilir mi!

Yoksulluğu ölçmek için Ulusal Yoksulluk Sınırı (UYS) ve Bölgesel Yoksulluk Sınırı (BYS) ölçütleri kullanıldığında, bölgeler için yoksul sayısı farklı çıkabiliyor. Türkiye'de bölgeler arası gelir farklarının yüksek olması nedeniyle, İstanbul'da yoksul sayısı çok düşük çıkarken, Güneydoğu Anadolu'da abartılı şekilde çok yüksek çıkabiliyor. Seyfettin Gürsel 3. bir yol önermiş: Temel Maddi Yoksulluk (TMY). TÜİK verilerine bu ölçüte göre bakıldığında ise yoksulluk azalıyor. İktidarı yoksullarla paylaşmayanlar için 'bedava' bir mazeret daha...

Tarabya, 8 Eylül 2013

TÜİK'in son yıllarda yaptığı araştırmalardan ülkeyi yönetenler yararlanıyor mu? Ya da ne kadar yararlanıyor? Çocuk işçiler konusu bütün dünyanın gerçek çocuk sorunlarından biri. Dünyada 215 milyon 'çocuk işçi' tarım ve ağır işlerde çalışırken, çözüm üretmesi gereken hükümetler sorunları yamamaktan öte bir şey yapmıyor.

TÜİK'in 2012 yıl sonu verilerine göre ev işlerinde faaliyette bulunan 7,5 milyon çocuğumuz var. 893 bin 'çocuk işçi' çalışıyor. 614 bini erkek, 279 bini kız. Kırsal alanlarda 493 bin çocuğun 368 bini tarım sektöründe. TÜİK verilerine göre kaygı verici olan diğer bir sonuç ise 'çocuk işçi' sayısında artış olması. Son yıllarda Hükümetin başlattığı Şartlı Eğitim Yardımı ile 2,5 milyar dağıtılmış. İhtiyaç Temelli anlayışa göre çocuk yoksulluğunun önlenemeyeceğinin Hükümetler farkında olsa da yüksek maliyet nedeniyle hiçbirisi bu köklü çözüme cesaret edemiyor. Aile bireylerinin sosyal güvenceye

kavuşturulması, işsizliğin önlenmesi, sağlık yardımları kapsamının genişletilmesi yanında, yoksulluğun ve özellikle çocuk yoksulluğunun önlenmesi için Devlet'in Hak ve Sorumluluk Temelli Anlayışı Sosyal Koruma Hukuku'na dayandırması, buna dayalı bir dönüşüm öngörmesi ve bu politikasını yapılandırması gerekiyor. Buna cesaret edebilecek iktidarlar Türkiye'de sosyal adaleti sağlayabilir ve sosyal devleti yeniden inşa edebilirler...

Nişantaşı, 15 Kasım 2013

Az önce I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi'nin veda fotoğrafının içinde yer aldım. Bir çocuk ödevinin sonuçlanmış olmasından dolayı durgun bir göl gibiyim. Teşekkür konuşmamın son bölümünde duygulu anlar yaşadım. Hüngür hüngür ağlamamak için kesik kesik konuşmuşum. Buna rağmen, küçük bir hayalimi daha açıkladım:

Türkiye'nin yoksul köylerinden birinde Dünya Çocuk Yoksulluğu Kongresi düzenleyeceğiz. Yalnızca ülkemizin değil 7 kıtanın yoksul çocukları için. Her kıtadan temsilci çocuklar. Her kıta için bir çadır. Çadırların renklerini çocuklar belirleyecek. Köyün sınırlarından içeri hiçbir marka alınmayacak. Yoksulların yediği kadar yemek ikram edilecek. Kongreyi dünün, bugünün ve geleceğin politikacılarına ithaf edeceğiz. Zenginlerden bağış-yardım kabul edilmeyecek... Kongre öncesi, sırası ve bir hafta sonrasına kadar internet sitelerinden birkaç dilde yayın yapılacak. Çocuk yoksulluğu temaları günlük programlar içinde sunulacak. Kongre sonunda Dünya Çocuk Yoksulluğu Bildirgesi açıklanacak...

Birazdan Çocuk Vakfından evlerimize gideceğiz. 435 gün sonunda hiç yorulmamış gibiyim. Allah'ım hangi melek kaldırdı üzerimden Kafdağı kadar ağırlığı?

Tarabya, 17 Kasım 2013

Metroda birkaç zenci çocuğu görünce Dünya Çocuk Yoksulluğu Kongresi için bir hayalin peşine takılıverdim. Dünyanın 7 kıtasını temsilen 7 metre yüksekliğinde ve küreden oluşan bir kumbara. Kumbara şeffaf ve boş. Günlük harçlıklarımızla Çocuk Yoksulluğu Kongresi'ni düzenleyeceğiz.

333

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Nişantaşı, 24 Kasım 2013

Az önce, ilkokul dördüncü sınıf öğretmenim Bedri Bahar'ı aradım. Bedri Bey öğretmenim 71 yaşında. Süphan Dağı eteklerinde hiç yeni elbise giymemiş

çocuklara da öğretmenlik yapmış. Okul, açık havada. Çimenler kilim. Katır sırtında gidip gelmiş her gün. ‘Hakikatin ta kendisiydi yaşadıklarımız’ derken titrek sesinde bu görevi yapmış olmanın bahtiyarlığını hissettim... Aradan tam 50 yıl geçmiş: Azalsa da o kadar çok ki yoksul çocuk hikâyeleri!.. Uzağa gitmeye de gerek yok. Nişantaşı’nın bile aç uyuyan çocukları ağlasa dünya uyuyamaz.

Nişantaşı, 16 Aralık 2013

OECD’nin *Yaşam Kalitesi Endeksi*’ne göre Türkiye en son sırada. Türkiye’de çalışan kesim yılda 101 saat daha fazla çalışıyor. Türkiye, dünyanın 17. büyük ekonomisine sahip. Her ay 100 kişi iş cinayetlerinde ölüyor. İş güvenliği tehlikeli boyutlarda. Tam anlamıyla emek sömürüsü. İşçilerin yalnızca yüzde 5’i sendikalı. 34 OECD ülkesinin yıllık kullanılabilir hane halkı geliri ortalama 23 bin dolar. Türkiye’nin ortalaması 14 bin dolar düzeyinde. “Ekonomik büyüme” masalını dillerinden düşürmeyenlere duyurulur...

Tarabya, 23 Nisan 2014

Bahçeşehir Üniversitesi, bugün, *Üç Çocuktan İki Şiddetli Maddi Yoksunluk Çekiyor*, başlıklı araştırma notunu yayımlamış. TÜİK’in, *Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi* (GYKA) 2011 yılı verileri kullanılarak hesaplanan oranlara göre, 2011 yılında Türkiye’de yaklaşık her üç çocuktan ikisi Avrupa standartlarına göre şiddetli maddi yoksunluk içinde yaşıyor. AB tanımına göre, şiddetli maddi yoksunluk, bireylerin hayatlarına düzgün bir şekilde devam edebilmeleri için gerekli olan çeşitli ihtiyaçların zorunluluktan yerine getirilememesi olarak tanımlanıyor. Daha da ilginç bir sonuç ise, Türkiye, çocuklar arasında şiddetli maddi yoksunluk açısından hem Güney Avrupa ülkelerinin hem de daha düşük gelişmişlik düzeyine sahip Macaristan, Romanya gibi ülkelerin oldukça gerisinde.

Türkiye’de çocukların yüzde 67,7’si iki günde bir protein tüketemiyor, yüzde 39,9’u yeterince ısınmayan evlerde yaşıyor ve yüzde 40’ı eskiyen kıyafetleri yerine yenilerini alamıyor. Bu üç temel ihtiyacın hiçbirini gideremeyen çocukların oranı ise yüzde 24,8.

BETAM, yoksulluğun gidişatını takip etmek ve öncelikle en zor durumlardakilere ulaşabilecek politikalar geliştirebilmek için yeni bir tanım önermiş: *Temel maddi yoksunluk tanımına göre üç temel ihtiyaç olan; evi yeterince ısıtma, iki günde bir et, tavuk, balık gibi protein tüketebilme ve eskiyen*

kiyafetlerini yenileriyle değiştirebilme ihtiyaçlarının hiçbirini karşılayamayan bireyler temel maddi yoksunluk içerisinde kabul ediliyor.

BETAM'ın araştırma notunda, Türkiye'de ocuk yoksulluğunun şiddetli ve inatçı olduğu görüşüne de yer verilmiş. Bu gidişle Hükümetin yoksulluğu önleyecek etkin politikalar geliştireceği ise çok zayıf bir ihtimal.

Ek bir not: nl fizikçi Stephen Hawking, yapay zekâ teknolojilerinin kontrolsüz gelişimi ile ilgili uyarıda bulunmuş: Yapay zekâ teknolojileri hastalıkları, savaşları ve fakirliği sona erdirebilir. Hawking'in kaygısı ise insanların daha fazla keşif yapıp, tehlikeli silahlar geliştirilmesinin ise daha büyük yıkım getirebileceği yönünde. Anlaşılan, hastalık, yoksulluk ve savaşlar için insanliğın çaresizlik sarmalının genişlemesi önlenemeyecek.

Tarabya, 15 Temmuz 2014

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı araştırmaya göre Türkiye'nin yüzde 99.2'si Müslüman. Dindarlığın hayata nasıl yansıdağı da araştırılmış. Müslümanların yüzde 71.9 zekt veriyor; yüzde 41.9'u Kur'an okuyor; eş seçiminde öncelik yüzde 68.4 ile dindarlıkta. Çocuklar dini bilgileri en çok 6-10 yaş grubundayken öğreniyor. Çocuklarını "İslami hassasiyete göre" yetiştirmek isteyenlerin oranı ise yüzde 87.1... Din ve değerlere yönelik nicel araştırmalara güvenim yok. Bu sonuçlar ile içinde yaşadığımız toplumun ne kadar örtüştüğü hakkında kaygılıyım. Nasıl bir Müslümanlık yaşandığı ortada. Yüzde 71.9'u zekt verdiği hâlde Türkiye'de yoksulluğun hlleri niçin hep aynı?

Nişantaşı, 27 Nisan 2015

Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, "güçlü sosyal devlet" vizyonu ile yoksulluğun ortadan kaldırıldığını ve gelir dağılımındaki dengesizliğin "asgariye" ineceğini açıklamış. İki çelişkili cümlesi de şöyle: "OECD verilerine göre, Türkiye'de yıllık ortalama gelir artışı düşük gelirlielerde yüksek gelir grubundakilere göre daha fazla. Güçlü sosyal politikalarla refahın adil dağılımı sağlandı." Bu açıklamalardan, zenginle-fakir arasındaki uçurumun azaldığı anlatılmak isteniyor... Gelir dağılımındaki eşişsizliği ölçen Gini Katsayısı 2002'de 0.44'muş, bu yıl 0.38'e düşmüş. OECD verilerine göre yoksulluk oranları 2011'de yüzde 19'muş. TİİK verilerine göre bu oran 2013'te 14.9'a inmiş.

Sosyal yardımlarla yoksulluk kökten zlmez, ertelenir. Son yıllarda sosyal yardımlara ağırlık verildiği hâlde niçin yoksulluğun önlenmesi amacıyla

köklü atılım yapılamadı? İktidar, yoksulların yardım payını artırmakla yetindi, yoksulluğun önlenmesine yönelik bileşenlerin durumunu iyileştirmeye, istihdama, sosyal koruma hukukunu geliştirmeye öncelik veremedi. Sonuç olarak, iktidar yoksulların payını vermeye yanaşmadı.

Nişantaşı, 2 Ekim 2018

Son günlerde metroda okuduğum kitabın adı *Refah Devletinin Krizi*. Pierre Rosanvallon'un ilk cümlesi "Refah devleti hasta." Devletin hastalığının teşhisi, sağlık harcamaları ile sosyal harcamaların ve sosyal harcamaların gelirlerden çok daha hızlı bir biçimde artıyor olması yönünde. Rosanvallon sanayileşmiş ülkelerin yirmi yıldan beri yaşamakta olduğu finansman açığının nedenini de bu teşhise dayandırıyor. Pierre Rosanvallon'a göre, 20. yüzyıl refah devleti "klasik" koruyucu devletin derinleştirilmiş ve genişletilmiş hâlidir; koruyucu devlet modern devleti özel bir siyasal biçim olarak tanımlar. Refah devletinin modern sigortacılık tekniklerinin evrilmesi sonucu yapılandırıldığı ise ortak kabullerden biridir. Batı'da refah devletinin düşünce temelleri 1970'lerden bu yana tartışılıyor. Refah devletinin demokratik ve eşitlikçi kültüre dayalı olması özgürlüklerin genişlemesini sağlarken özellikle muhafazakâr politikacılar tarafından güvenlik talebi ileri sürülmektedir. Refah toplumunun krizinin ekonomik boyutundan ziyade ahlaki bir krizin eşliğinde olduğuna yönelik kaygılar karşısında Pierre Rosanvallon'ın iki sorusu dikkat çekici: Demokratik aydınlık çağına girmeyi bilecek miyiz? Toplum kendine hangi dayanışma normlarını vermektedir?

Devlet-fert tartışmalarında ortak kabullerden biri de "refah devletinin işlevinin toplumsal olanı sadeleştirerek ferdi özgürleştirdiği" yönünde öngörülmesidir. Devletin sorunları çözen bir aygıt olduğunu kabul edenlerle asıl sorunun devletin kendisinde olduğunu ileri sürenler arasında uzlaşma nasıl sağlanabilir? John Rawls'in 1970'li yıllarda geliştirdiği "düzenli bir toplum" için yaptığı öneriyi not edeceğim: "Herkesin, diğerlerinin de kendisiyle aynı adalet ilkelerini kabul ettiğini bildiği ve kabul ettiği; temel toplumsal kurumların bu ilkeler açısından genel olarak tatmin edici olduğu ve tatmin edici olarak kabul edildiği toplumdur." (s.77) Günümüzde ise refah devleti hakkındaki güncel tartışma, devletleştirme/özelleştirme alternatifine sıkışmış durumdadır. Bir yanda "sosyal devletçi" senaryo, öte yandaysa "liberal" senaryo." Yirminci yüzyılın başından bu yana "toplumsal ilerleme talebinin" tek hedefi refah devletiydi. "Refah devleti laik devletin son sözüdür: Koruyucu devletin kendini dinsel olandan bağımsız kılarak

egemenliğini ilan edişinin ardından, refah devleti dinsel olanı kendine dâhil ederek son izleri de siler. Yardımseverliğin ve korumacılığın belirsizliğinin yerini devletin düzeni alır.” (s.24-25)

Batı’daki refah devleti tartışmalarından Türkiye’nin payına ne düşer? Bu soruya bir soru ile cevap vermek daha gerçekçi olmamızı sağlayabilir: Türkiye’de devleti beka ve güvenlik meselesi dışında tartışan düşünce hareketi kaldı mı?

Nişantaşı, 22 Kasım 2018

Çocuk yoksulluğu üzerine doktora tezi hazırlayan Ercem Erkul ile dört saatten fazla bir süre konuşunca yorulmuşum. Yoksulluğun hâllerini konuştukça heyecanlandım ve üzüldüm. Çocukluğumdan bu yana yoksulluk hikâyeleriyle yaşıyorum. Yoksullara yönelik çok az iyilik ödevi yapabildim. Yıllardır düzenlemeyi düşündüğümüz Türkiye Çocuk Yoksulluğu Kongresi’ni de düzenleyemedik. Kongreyi düzenleyemeyince ne ülke ölçekli politikaya sıra geldi ne de Strateji ve Uygulama Belgesi hazırlanmasına.

Yoksulluk ve çocuk yoksulluğu için mahalle merkezli modeller geliştirilmesini önereli de yıllar oldu. Bu modelin bölgelere göre işlevi farklı olacağı için uygulanabilir olduğunu düşünüyorum. Ne yazık ki iktidar partisi aynı ve nakdî yardımla sınırlı bir anlayışı sürdürmekten başka bir yolu denemeye yanaşmıyor. Tarım ve hayvancılığın çökertildiği bir ülkede işsizlik ve yoksulluk ilişkisi de kurabilmiş değil. İşsizlik yüzde 11.2, gençlerde işsizlik oranı yüzde 25. Kaç yıldır ısrarla önerdiğimiz hâlde *Çocuğun İyi Olma Hâli Endeksi Sistemi*’nin niçin kurulamadığı yoksulluğu konuştukça daha iyi anlaşılıyor. Ercem Erkul’un tezinde önereceği modeli merakla bekleyeceğim.

Han Çayırı Yolu Sokağı, 18 Mayıs 2020

Covid 19 salgını görünürde olan ve olmayan birçok insanlık durumunu açığa çıkardı: En önemli açık, modern uygarlığın insan, ahlak ve adalet açığı oldu. Ne yazık ki insanoğlu kardeş olmayı bilemedi. Ahlak ve adalet açığının değerler yanında dünya nimetlerinin paylaşılmasından ekonomik sisteme kadar birçok görünen ve görünmeyen yüzü vardır. Tarih boyunca insanlık, bencilliği ve mala-mülke tapıcılığı yüzünden nüfusun zayıf gruplarını en alta iterek bugünlere ulaştı. Salgınlar, afetler ve sistemlerin ekonomik krizleri hep bu en alttakileri daha olumsuz şartlarda yaşamaya mahkûm etti. Yoksulluğu çaresizlik sarmalına dönüştüren kötülüğün burgacına karşı da direnemedi insanlık.

Ve Covid 19 salgını öncesi dünyada yoksulluk sınırının altındaki 3 milyar insanı devraldı dijital yeni dünya. Ne kadim insanlık değerleri ve dini değerler, ne seküler paradigma ve evrensel değerler ne insan hakları söylemi, ne ülkelerin yoksulluğu önleme yaklaşımları, ne egemen sistemin sözde stratejileriyle yoksulluk dünyanın hiçbir yerinde önlenebilmiştir. Yoksulluk ve çocuk yoksulluğuyla ilgili sorularımız ve çözüm önerilerimizi geçersiz duruma getiren bu küresel salgın en alttakileri daha alta itecek. Çünkü salgının en olumsuz etkileri bütün dünyada ekonomik alanda hissedilecek. Çöken egemen dünya ekonomik düzeni kendini yeniden yapılandırırken yeni örgütlenme tarzları da geliştirecek. Dijital paradan dijital ekonomiye ve yeni vahşi düzene geçilirken yoksullar unutulursa yakın bir gelecekte daha ölümcül salgınlar bekliyor bizi. Covid 19'un uyarıları dikkate alınmazsa tarihte ilk defa dünya nüfusunun üçte biri çaresiz kalacak.

Bu yeni çaresizlik sarmalının en kırılgan noktası çocuk yoksulluğudur. Tarihte her zaman nüfusun üçte birini oluşturan, buna karşın dünya nimetlerinin en azıyla hayatta kalan yoksul çocuk nüfusu farklı salgın hastalıklarla ölüme terk edilmesi durumunda insanlığın asıl çöküş hâli de olacak.

Önümüzde bir imkân var: *Uzaktan insanlık dönemi*'ne karşın yeniden insan merkezli sosyal devleti önermek: Yoksulluk ve çocuk yoksulluğunu kökten çözüme kavuşturacak ve almamız gereken asıl tedbirleri alarak yoksulluğu ortadan kaldıracak politika ve stratejileri geliştirmek ve uygulamak. Bunun için de dünün ekonomik kalkınma (!), büyüme, stratejileri ve "orta gelir tuzağı"yla insanlığı oyalayan anlayış terk edilmeden hiçbir olumlu adım atılamayacağını öğrenmemiz gerekecek... İnsanlık güç ve egemenlik ilişkilerine dayalı kurulu düzenin bütün enstrümanlarına itiraz etmez ve adaleti sağlayacak örgütlenmenin paydaşı olamazsa, Covid 19 salgını sonrası ortaya çıkan imkânı da ıskalayacak insanlık. Bu nedenle yoksulluğa karşı toplumlar, ülkeler ve bütün insanlık olarak savunma hattı geliştiremezsek, uzaktan insanlık dönemi'nde en ağır bedeli yine yoksullar ve bütün güç koşullardaki insanlar ödeyecek. Bu insanlık durumunu "vicdan" edebiyatıyla, Polyannacılıkla önleyemeyiz. Bu dipsiz kuyudan insanlık ahlakı, merhamet, adalet, paylaşma ve kardeşlikle çıkabiliriz. Yoksulluğun önlenmesine yönelik yeni bir felsefe, bakış açısı, gerçekçi bir dil ve yardım odaklı değil, Hak Temelli, insana ve tabiata saygıya dayalı bir politika gerçekleştiremezsek ülkelerimizi ve dünyayı normalleştiremeyeceğimiz gibi, insanlık gemisi de umut seferine çıkamayacak.

Han Çayırı Yolu Sokağı, 21 Mayıs 2020

Geçtiğimiz günlerde Türkiye’de koronavirisün toplumsal etkileri araştırmasının iki sonucu açıklanmıştı: Yoksulluk artacak diyenler yüzde 63.3; Dünyada ekonomik kriz artacak diyenler ise yüzde 76.8 olmuş. Bu iki sonuçtan hareketle şu soruyu sorabiliriz: Ülkelerin ve Dünyanın birinci önceliği yoksulluğun önlenmesi olabilecek mi?.. İlk aşamada imkânı olan herkesin ve sosyal destek sağlayabilen gönüllü kuruluşların harekete geçmesi gerekecek. Ülke ve Dünya ölçekli sosyal politikaları hazırlamak için zamana ihtiyaç var. Buna karşılık her ülkede ve yeryüzünün her yaşama ortamında her gün evinin ihtiyaçlarını karşılayarak günlük emeğiyle ailesinin geçimini sağlayan 100 milyonlarca insan için acil desteğin verilmesi gerekiyor.

Salgın sürecinde işsiz kalan ve ekonomik krizle derinleşecek işsizlik ve yoksulluk karşısında her insanın en yakın yoksul komşularına yönelerek iyilik ve kardeşliği yaşamasını da değerli buluyoruz. Hz. Aişe’nin, “Önce komşu sonra ev” çağrısına uyarak *çocuk/insan yüzülü devrimler* gerçekleştirebiliriz bu *uzaktan insanlık* dönemi’nde. Hiç de küçümsenmeyecek bu çabalarla her insan önce kendinden yola çıkarak iyiliğin ve kardeşliğin öncüsü olabilir.

Çocuk Vakfı, yukarıda vurgulanan amaç doğrultusunda Covid 19 salgını sürecinde imkânı olan her insanı ve aile çevresini yoksul bir komşusuna destek vermek amacıyla ilk çağrıyı yaptı bugün. Karantina günlerine not düşmek amacıyla bu çağrıyı günlüğüme not düşüyorum:

ZAMAN ADALET, MERHAMET VE KARDEŞLİK ZAMANI.

-İmkânı Olan Herkesi En Yakınındaki Yoksul Aile ve Çocuklara Destek Vermeye Davet Ediyoruz.-

Yeni Korona Virüsü salgını kısa sürede bütün insanlığı kuşattığı gibi ülkemiz ve dünya için daha sıkıntılı günlerin başlangıcı oldu. Ülkemizde nüfusun yüzde 35’i yoksul, yüzde 12’si işsiz. 8,4 milyar Dünya nüfusunun 3 milyarı yoksul, 800 milyonu yoksulluk sınırının altında. Tarih boyunca dünya nüfusunun üçte biri çocuk olduğu hâlde, hiçbir dönemde dünya nimetlerinden paylarına düşen verilmediği için çocuk yoksulluğu kök saldı. Yoksulların yaşadıklarını ifade edecek hiçbir alfabe yok yeryüzünde...

Bizler evdeyken egemen dünya sistemi yeniden örgütleniyor. Değişim “Yeni Normal” kavramıyla tanımlanıyor. Bu değişimin daha adil bir dünya kurmak için kullanılması gerektiğine inanıyoruz. İnsanlık için savunma hattı oluşturmak ve yoksulların daha derin bir çaresizliğe itilmesini önlemek için; yoksulluk ve çocuk yoksulluğu politikalarının hem dünya hem de ülke genelinde uygulanması gerekir. Bu amaçla; Aile ve Çocuk Bakanlığının kurulmasını ve insan merkezli sosyal devlet taleplerimizi önermeyi ısrarla sürdüreceğiz.

Son aylarda gördük ki; Çin’de hastalanan biri binlerce kilometre ötede bile milyonlarca insanın canını yakıyor. Anladık ki birimizin derdi varken diğerimizin hayatına huzur içinde devam etmesi mümkün değil.

Açlık, yoksulluk ve adaletsizlik en bulaşıcı hastalıktan bile daha tehlikeli. Üstelik bu hastalıkların tedavisini de aşısını da biliyoruz: Paylaşmak. Bütün yoksullar bizim kardeşimiz, bütün çocuklar da bizim çocuklarımız. Bu yüzden herkesi, bu zor günlerde yakınlarındaki yoksul ailelerin ve çocukların yanında olmaya çağırıyoruz. Kendi çocuklarımızla birlikte, ülkemizdeki yoksul çocukların sağlık, beslenme ve eğitimini sağlamak biz yetişkinlerin ve devletin görevi... İstisnasız herkesi, imkânlarının el verdiği ölçüde, bu en büyük insanlık görevini yerine getirmeye çağırıyoruz. Çünkü çocuklar sağlıklı büyüdükçe, geliştikçe ve haklarını yaşadıkça dünyanın daha iyi bir yer olacağına inanıyoruz.

Zaman adalet, merhamet ve kardeşlik zamanı... Bencilikten uzaklaşarak; dayanışma zamanı. Dünya nimetleri bütün insanlığındır ve biz yoksullara borçlu kaldık. Şimdi ülkemizin ve dünyanın bütün çocukları için ödev ve bu borcu ödeme zamanı...

Han Çayırı Yolu Sokağı, 23 Mayıs 2020

Çocuk Vakfı kurulduğundan bu yana en sessiz günlerini yaşıyor. Covid-19 virüsü salgını nedeniyle Mart ayının ortalarında kapılarını kapamak zorunda kaldı. Dijital ortam üzerinden iletişim kuruyoruz. Vakfın sekreteri Yasemin Ünal ev ortamından süreci izliyor...

Covid-19 virüsü kuşatması nedeniyle yoksullar zor durumda. Yoksulluk ve çocuk yoksulluğu üzerinden çağrı yapmaya karar verdik. Gönüllü ajanslarımızdan Judo Ajansının kurucusu Kağan Küçük’e geçen hafta ilettiğim çağrı metni, *Zaman Adalet, Merhamet ve Kardeşlik Zamanı* başlığı altında sonuçlandırıldı önceki gün. Necdet Yılmaz ellerle dünyayı kucaklayan ve kavramsal boyutu olan bir görsel oluşturdu. Bugün medya

ve sosyal medya duyuruları yapıldı. Ramazan Bayramı boyunca çağrımızı tekrarlayacağız. İmkânı olan herkesin en yakınındaki bir ya da daha fazla aileyi desteklemesini amaçlayan bu çağrımızı güncelleyerek sürdüreceğiz.

Nişantaşı, 24 Temmuz 2020

Koronavirüsü salgını sonrası Çocuk Vakfının işlevinin ne olması gerektiği üzerinde düşünmeye başladık arkadaşlarımızla: Aile, çocuk, eğitim konularında ortaya çıkan açığa yönelik sosyal politika çalışmalarına öncelik vermemiz gerekecek. Çocuk yoksulluğu için politika ve strateji geliştirilmesi yönünde adımlar atılabilir. Çocukların ve yetişkinlerin görüş ve önerilerini alarak yeni yol haritamızı belirleyeceğiz.

Salgın sonrası dijital sistem üzerinden yapılacak çalışmalar da öngöreceğiz. Birkaç aydır üzerinde çalıştığımız Çocuk Vakfı web sitesi, Dünya Çocuk Elçiliği ve İnsanlık Savunma Hattı siteleri için geçen hafta Pars Kunt'la çok yararlı bir görüşme yapmıştık. Bugün Can Sosyal da katıldı aramıza. Çocuk Vakfını sanallaştırmadan web siteleri ve sosyal medya üzerinden yeniden yapılandırmak zorunlu hale geldi. Birkaç ay içinde hem Çocuk Vakfının yeni dönemini hem de insan kaynağı ihtiyacı için somut adımlar atmamız gerekecek.

Han Çayırı Yolu Sokağı, 13 Kasım 2020

Öğle üzeri Mustafa Kutlu aradı ve yıllar önce yazdığı “Yetim Hakkı” yazısından bölümler okudu. Üç hafta önce de aramış ve değerlerle ilgili sorular sormuştu. Uzunca bir değerler listesi ilettim kendisine Ali Ayçıl aracılığı ile. Hikâyeciliği ve köşe yazılarının merkez kavramı “toplumsal değişme” olduğu için değerlerdeki değişimi de yorumlamak istiyor. Bu alanda yetkin bir akademisyen olan Mehmet Zeki Aydın Hoca ile görüşmesini önermiştim. Görüşmeden ikisi de memnun kalmış. Mustafa Kutlu, “Bir şey değişmedi; Yetim Hakkı yazısını tekrar yayınlayım mı?” diye sorunca, aynı yazıyı yayınlamamasını söyledim. Çünkü Yetim Hakkı yazısı 2003 yılında yayınlanabiliyordu ve bir ümit vardı. Bugün o tür yazıları yazarların sesleri kısılıyor. Daha da önemlisi Türkiye bugün daha yoksul ve eski çark daha da hızlı dönüyor. Hak'tan adaletten söz edenler hedef tahtasına konuyor. Çocuk yoksulluğundan söz ettik diye önerimizle kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Vakfını kara listeye almış (!). Muhafazakâr siyasetin çöküşü için zaman kaybetmeye gerek var mı?

Nişantaşı, 25 Mart 2021

Günlüğüme çocuk, istismar, yoksulluk, şiddet, gecekondü, uyuşturucu, savaş, göç, açlık kelimelerini yazarken kalbim titrer ve can sıkıntısı gerginliğini yaşarım. Ömrüm kalbimin çarpıntısına neden olan bu kelimeler arasında geçti. Bu kelimelerin etrafında çözüme yönelen her adımda ise heyecanlanırım. Erce m Erku l'un "Çocuk Yoksulluğunun Ekosistem Perspektifi Temelinde Analizi" (2021) doktora tezi ile biraz olsun umutlandım. Erce m Erku l'un ulaştığı sonuçları ve önerilerini günlüğüme not düştü kçe kalbimin çarpıntısının azalacağını söyleyebilirim.

Erce m Erku l, nitel yöntemle sonuçlandırı dığı tezinde konu ştuğu uzmanların görüşlerini beş başlık altında toplamış: Çocuk yoksulluğu ile mücadelenin tek çatı altında toplanması, ortak bir dilin geliştirilmesi, bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi, yerelleşmenin (yerinde çözü mün) önemi, denetim ve kontrol sisteminin kurulması. Tezin ulaştığı bu sonuçlar Erce m Erku l'un benimle yaptığı söyleşi ile de örtüşüyor. Bu noktada sormam gereken bir soru var: Erce m Erku l muhatap bulabilecek mi? Ne yazık ki sosyal bilimcilerin kapısını çalan politikacılar da azaldı ö lkemizde. Yoksulluk ve çocuk yoksulluğunun kök sorunlarını çözmeye yönelebilecek politikacı da kalmadı.

Han Çayırı Yolu Sokağı, 26 Mart 2021

Buğün Zoom üzerinden, "21. Yüzyılda Türki ye'de Sosyal Bilimler ve Toplum Sorunları Sempozyumu" programında, Türki ye'de Sosyal Bilimler ve Sosyal Politika başlığı altında bir konu şma yaptım. Sempozyum Başkanı Fatma Açık ve Akademisyenler Birliği Derneği Başkanı İsmail şahin de katıldı programa. 1989'dan bu yana sosyal bilimler ve sosyal bilimler ilişkisi çerçevesinde ulaştığım sonuçları buğüne özet hâlinde not düşüyorum:

Türki ye'de sosyal çalışma deneyimi ve uygulama ile teori arasında verimli bir ilişki kurulamamıştır. (Teori-Alan Çelişkisi). Sosyal çalışma ve sosyal teori ilişkisine yönelik eleştiri geleneği de oluşturulamamıştır. Sosyal çalışma ile hayırseverlik ve yardımlaşma işlevlerinin nerede ayrıştığı da belirsizdir. Sosyal çalışmalar politik alanla kuşatılmıştır: Türki ye'de politik ve ekonomik alan sosyal alanı denetlemeye ve kontrol altında tutmaya heveslidir. STK gibi yapılar iktidar gemisine binmedikçe sosyal politika alanındaki etkileri ayırdıkları sermaye veya insan kaynağıyla sınırlıdır. Türki ye'de ö lke ölçekli sosyal çalışmaların işlevini ihtiyaçlar değil "ideolojik referanslar" belirliyor.

Türkiye, Avrupa merkezci sosyal bilim teorilerini tekrar etmekten öteye geçememiş bir ülke görüntüsü içindedir. Sosyal sorunların çözülmesine dayalı etkili teoriler geliştirememiştir. Sosyal bilim ve sosyal politika ilişkisine yönelik köklü bir eleştiri geleneğimiz de oluşmamıştır. Türkiye, sosyal problemlerini sonuçları üzerinden çözmeye yönelik sosyal politika anlayışını hayata geçirememiştir. Sosyal bilimlerle sosyal politika ilişkisinin en geniş anlamda kurulması 5 Yıllık Kalkınma Planı geleneğiyle başladığı doğrudur. Ancak bu planlara sosyal politika değil “kalkınma ideolojisi” egemen olmuştur. Bunun nedenlerinden biri de bu dönemlerde sosyal bilimlerin hedefleri arasında “kalkınma ideolojisi”ne hizmet anlayışının olmasıdır. Türkiye’de sosyal politikada muhafazakâr söylem egemendir ve sosyal politika anlayışı Hak Temelli Sosyal Yardım değil maddi destek ağırlıklıdır.

Türkiye dar anlamda yani çalışma hayatıyla sınırlı sosyal politikaları tercih etmiş bir ülkedir. Bunun için de sosyal politikanın temel amaçlarından olan sosyal refah hizmetlerine dayalı geniş anlamda sosyal politikalara cesaret edemiyor. Dolayısıyla güç koşullardaki grupların kök sorunlarını ertelemeyi sürdürüyor.

Jean Baudrillard haklı: “Küreselleşme peşinen kazanmıştır.” Sosyal bilimlerin kalkınma ve toplumsal gelişme gibi hedefleri kalmamıştır. Çünkü vahşi Kapitalizm tarihin en güçlü evresine ulaşmış durumdadır...” Aynı okyanusta yüzmek” ve “evrensel değerler” söylemi de sivil toplum, siyaset, bürokrasi ilişkilerinin güçlü olduğu toplumların iktidarlarını güçlendiren bir manivela ve söylemden öteye geçememiştir.

Türkiye, ana akım sosyoloji ile sosyal politika ilişkisi cılız bir ülkedir. Sosyal politika alanında belirleyici olan sosyal bilimler değil iktisattır: Sosyal politikaya ayrılan payı dar veya geniş anlamda sosyal politika ihtiyacı değil ekonominin göstergeleri belirliyor. Türkiye’de sosyal bilimlerin en temel eksikliği, sosyal bilimlerin amaç ve toplumsal faydaya yönelik işlevini ortaya koyamamış olmasından kaynaklanıyor. İcracı Bakanlıklar ile ilişkileri çok zayıf hatta kurumsal ilişkiden çok uzaktır. Sosyal bilimcilerin uygulamadan uzak olmasının temel nedenlerinden biri ise uygulamadan kopuk üniversite geleneğidir. Sonuç: Türkiye, sosyal bilim ve sosyal politika ilişkisini kültür ve medeniyete dayalı bir zihniyet meselesi olarak kökten ele almadıkça iki alanda da başarılı olamaz ve sosyal sorunlarını ertelemeye devam eder.

343

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Bugünkü günlüğüme düştüğüm notları son bir hafta boyunca, Korkut Tuna, Ümit Meriç, Ertan Eğribel, Emrah Akbaş, Ali Öztürk ve Ercem Erkul

ile paylaştım ve ulaştığım sonuçları altı sosyoloğumuzla iletişim kurarak sınınamış oldum. Dostlarımın görüşlerini Sosyal Politika Notları Defterime not düştüm. Sosyal bilimcilerle ulaştığımız sonucu Ümit Meriç'in şu cümlesi ironik bir şekilde özetliyor: "Şef yabancı orkestra üyeleri yerli: Ortaya çıkan pek tabii ki kakafoni."

Nişantaşı, 27 Nisan 2023

Birkaç gün boyunca dünya nimetlerini kardeşçe bölüşemeyen insanlık karşısında şu soruyu sordum kendime: Öfkelenmeden insan olunur mu? Cevabım, Perulu şair Cesar Vallejo'nun *İnsanı Çocuklara Bölen Öfke* şiiri oldu. Cesar Vallejo'ya ve şiiri Türkçe yazmış gibi çeviren Ülkü Tamer'e Nişantaşı'ndan selam olsun.

Cesar Vallejo-Peru
(1892-1938)

İNSANI ÇOCUKLARA BÖLEN ÖFKE

İnsanı çocuklara bölen öfke,
çocuğu, eşit kuşlara bölen,
kuşu, küçük yumurtalara;
yoksulun öfkesi
bir zeytin taşır iki üzüm karşı.

Ağacı yapraklara bölen öfke,
yaprağı, eşit olmayan tomurcuklara bölen,
tomurcuğu, görünmez gözeneklere;
yoksulun öfkesi
iki ırmak taşır bir çok denize karşı.

İyi kuşlara bölen öfke,
kuşkuyu, benzer kavislere bölen,
kavisi, umulmayan mezarlara;
yoksulun öfkesi
bir çelik taşır iki hançere karşı.

Canı bedenlere bölen öfke,
bedeni, benzersiz organlara bölen,
organı, sekiz düşünceye;
yoksulun öfkesi
bir yanardağ ateşi taşır iki krater karşı.

(Türkçesi: Ülkü Tamer)

Mustafa Ruhi Şirin

345

Çocuk ve
Medeniyet
2023

Çocukların Payına Yoksulluğu Düşüren Dünya

Çocuk Vakfı

Zafer Sokağı No: 17 34371 Nişantaşı İstanbul
Telefon: +90 212 240 23 83 /+90 212 240 41 96
Belgegeçer: +90 212 230 01 25
www.cocukvakfi.org.tr

Çocuk ve Medeniyet Dergisi Çevrimiçi Erişim Adresi

Web: <http://cocukvemedenyet.cocukvakfi.org.tr>
e-posta/e-mail: cocukvemedenyet@cocukvakfi.org.tr
cocukvemedenyet@hotmail.com